ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ

Α ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

1

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΑΡ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ

Ἐπιμέλεια:
ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΥΧΤΣΟΓΛΟΥ

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

1

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Διεύθυνσις ἐκδοτικῆς παραγωγῆς : ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΣ

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

ΤΑ ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΥ ΑΡ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

Τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη, συνθεμένο στὸ σύνολό του ἀπὸ πολλαπλᾶ στοιχεῖα τοῦ τόπου καὶ μαρτυρίες τῶν ἀγώνων του, ἐκφράζει τὴν ἔξαρση, τὴν πίστη καὶ τὸν δυναμισμὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἀπόγονος ἁρματολῶν ὁ ἴδιος, ἀξιοποιεῖ τὴν καθαρή, ὀργανικὰ διαμορφωμένη καὶ διατηρημένη ἐθνικὴ παράδοσή μας ποὺ κοχλάζει μέσα στὸ αἷμα του, γιὰ νὰ ἐξυψώσῃ τὶς μορφὲς τῶν κλεφταρματολῶν καὶ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21 καὶ νὰ τραγουδήσῃ τὴν αἱματοποτισμένη γῆ, ποὺ τοὺς ἔθαψε, μαζὶ μὲ ὅλα της τὰ ἱερά, ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τὶς πέτρες της ὥς τὶς βοῦρβες καὶ τὶς ἀσφάκες της, προβάλλοντας τὴ θερμὴ ψυχή τους καὶ τὴ ζυμωμένη μαζί τους πολύχυμη λαϊκὴ γλῶσσα.

Τὸ ἔργο τοῦ Βαλαωρίτη ἀποπνέει ἀληθινὴ πατρίδα καὶ εἶναι συνδεμένο μὲ τὴν ἱστορία μας, ὅπως εἶναι καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, ὁ Σολωμός, ὁ Κάλβος. Πρόκειται γιὰ πραγματικότητες ἐθνικές, ποὺ θὰ ξεχωρίζουν πάντα, ὅπως ξεχωρίζουν καὶ τὰ βουνά μας τὰ ριζωμένα πάνω σὲ τούτη τὴ γῆ, μεγαλόπρεπα καὶ ἀμετάθετα.

Ἐκδίδοντας τὰ ΑΠΑΝΤΑ τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη, πιστεύουμε βαθύτατα, ὅτι ἐκτελοῦμε, σὰν Ἕλληνες, ἐθνικὸ καθῆκον ἄμεσο, ἐπιτακτικό. Γιατὶ εἶναι ἀνάγκη — σήμερα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ — στὰ πατριωτικά του νάματα νὰ βαπτισθῇ καὶ ἡ σύγχρονη γενεά μας. Θ᾽ ἀποτελέσῃ καὶ αὐτὸ μιὰ σημαντικὴ συμβολὴ στὴν ἀνανέωση καὶ ἐμπέδωση τῆς γνήσιας Ἑλληνικῆς ζωῆς.

Η «ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ»

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

1. ΒΙΟΣ

Ἡ τυπικὴ βιογραφία τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι αὐτή:

«Καταγόμενος ἐκ παλαιᾶς ἁρματολικῆς οἰκογενείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν γνωστοὶ ἀγωνισταί, ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἐγεννήθη ἐν Λευκάδι τῷ 1824, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Βαλαωρίτου, πολιτευτοῦ τῆς Ἑπτανήσου, πολλάκις διατελέσαντος βουλευτοῦ ἐν τῇ Ἰονίῳ Βουλῇ, ἐκλεγέντος δὲ καὶ γερουσιαστοῦ τῷ 1852.

»Τὰ πρῶτα γράμματα ὁ ποιητὴς ἐδιδάχθη εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα, συνέχισε δὲ τὰς σπουδάς του εἰς Κέρκυραν, ὅπου καὶ ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ διδασκάλους τὸν Οἰκονομίδην καὶ τὸν πολὺν Κωνσταντῖνον Ἀσώπιον.

»Ἀκολούθως, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του, μετέβη εἰς Γενεύην καὶ βραδύτερον εἰς Παρισίους, ὅπου ἐνεγράφη εἰς τὴν νομικὴν σχολήν. Λόγοι ὑγείας τὸν ἠνάγκασαν νὰ μεταβῇ εἰς Πίζαν τῆς Ἰταλίας, ὅπου τῷ 1848 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τοῦ Δικαίου. Οὐδέποτε ὅμως ἤσκησε νομικὸν ἐπάγγελμα, προτιμήσας νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν μουσῶν. Τῷ 1847, μάλιστα, εἶχεν ἤδη δημοσιεύσει τὴν πρώτην ποιητικὴν συλλογήν του, ὑπὸ τὸν τίτλον «Στιχουργήματα».

»Ἐπανειλημμένα ταξίδια εἰς Ἑνετίαν ἔδωσαν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Βαλαωρίτην νὰ συνδεθῇ διὰ στενῆς φιλίας μὲ τὸν ἐκεῖ ἐγκατεστημένον Αἰμίλιον Τυπάλδον, τὴν κόρην τοῦ ὁποίου Ἐλοϊσίαν ἐνυμφεύθη τῷ 1852. Ἡ Ἐλοϊσία ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον ἡ προσφιλὴς σύζυγος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφωσιωμένη φίλη, πρὸς τὴν ὁποίαν σῴζονται πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ ποιητοῦ. Ἡ γνωριμία μὲ τὴν οἰκογένειαν Τυπάλδου ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν τὸν Βαλαωρίτην μὲ ἐπιφανεῖς Ἰταλοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς, ἰδίᾳ δὲ τὸν Θωμαζαῖον.

»Ἐνωρὶς ὁ ποιητὴς ἀνεμείχθη εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς πατρίδος του Ἑπτανήσου, εἰσελθὼν δὲ τῷ 1857 εἰς τὴν Ἰόνιον Βουλήν, ἐτάχθη μὲ τὸ κόμμα τῶν ῥιζοσπαστῶν καὶ ἠγωνίσθη πάντοτε σθεναρῶς ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπιτευχθείσης τῆς Ἑνώσεως, ὁ Βαλαωρίτης ἐστάλη ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, εἰς τὴν ὁποίαν συνέχισε τὴν ἐθνικὴν δρᾶσίν του.

»Ἀποσυρθεὶς τῆς πολιτικῆς, ἔζησεν εἰς τὴν ἀγαπητήν του νησῖδα Μαδουρῆν, ὅπου ἀφωσιώθη εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὰς ἱστορικὰς μελέτας. Ἀπέθανε τῷ 1879, συνεπείᾳ καρδιακῆς προσβολῆς».1)

Οἱ κοινοβουλευτικοί του ἀγῶνες ὑπῆρξαν σθεναροὶ καὶ πλούσια ἀποδοτικοί, ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ τὸν ἀπογοήτευσε:

«Στὰ κοινοβουλευτικά μας χρονικὰ ἡ 5η τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1868, ἡμέρα ἱστορική. Στὴ συνεδρία τῆς Βουλῆς τῆς ἡμέρας ἐκείνης, βουλευτὴς Λευκάδος ὁ Βαλαωρίτης, τινάχτηκ' ἔξαφνα θριαμβευτής. Δηλονότι ἔψαλε τὸν ἀναβαλλόμενο μὲ τὴ γροθιά του κατακέφαλα τοῦ ἀντιπάλου του. Ὁ ἀντίπαλος Χαράλαμπος ὁ Ἰακωβᾶτος, συνάδελφος ἀπὸ τὸ Ληξοῦρι, ἀδελφὸς τοῦ τεράστιου Γιωργαντάρα, σωριάζεται κατὰ γῆς, φαρδὴς μακρὴς κεραυνόπληχτος. Ὁ ποιητὴς περιγράφει σὲ γράμμα πρὸς τὴ γυναῖκα του, χρονολογημένο 12 τοῦ Θεριστῆ, λίγες μέρες ὕστερ' ἀπὸ τὸ θρίαμβο, τὰ καθέκαστα τῆς ἡρωϊκῆς σκηνῆς. «Αὐτὸς ἄρχισε νὰ καγχάζῃ εἰρωνικῶς, κ' ἐγὼ εἰς ἀπάντησιν τοῦ κατέφερα ἓν τοιοῦτον ῥάπισμα ἐπὶ τοῦ προσώπου, ὥστε ἔπεσε καταγῆς. Ὁ ἀδελφός του ἠγέρθη καὶ μοὶ ἐπετέθη μετὰ πολλῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐν μέσῳ αὐτῶν κατέφερα τοιαῦτα κτυπήματα, ὥστε οὔτ' ἐγὼ ἐννοῶ πόθεν μοὶ ἤρχετο τοιαύτη δύναμις. Ἐν τούτοις οἱ φίλοι μου ἔδραμον ὁλόγυρά μου».

»Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες πυγμάχων. Θὰ μποροῦσε ὁ ζωγράφος νὰ τοὺς ἀπαθα-

---

1) Γεωργίου Θ. Ζώρα, «Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα», Α', Ἀθῆναι, 1960, σελ. 178-179.

νατίση, ἐπιγράφοντας τὸν πίνακά του μὲ τὸ ρητὸ τοῦ Ψυχάρη, λακωνικώτατα χαρακτηριστικὸ τῆς νεοελληνικῆς ψυχολογίας, τὸ ρητὸ ποὺ βρίσκεται στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ «Ταξιδιοῦ» του, τὸ κεφάλαιο ποὺ εἶναι τηλαυγὲς μέτωπον τοῦ ὅλου, ὅταν ἀποφάσισε, μιὰ δροσολουσμένη αὐγὴ ἀνοιξιάτικη, νὰ κατεβῆ στὴν Ἑλλάδα: «Θέλω δόξα καὶ γροθιές!». Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ τεράστιος Γιωργαντάρας τὴν ἄλλη τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὸ Βῆμα τῆς Βουλῆς καυχήθηκε πὼς αὐτὸς ἴσα ἴσα ἔκαμε κομμάτια μὲ τὶς γροθιές του τὸ κεφάλι τοῦ Βαλαωρίτη. Ἀδιάφορο. Ἡ Βουλὴ ὡς ἐπίσημο πυγμάχο πρωταθλητὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ γνώρισε καὶ κήρυξε τὸ Βαλαωρίτη. Τὸν ἀποδοκίμασε. Εὐτύχημα. Ἀπὸ τότε ὁ Βαλαωρίτης, σὰ νὰ εἶχε ξυπνήσει ἀπὸ κακὸ ὄνειρο, ἦρθε στὰ σύγκαλά του. Δὲν ξαναπάτησε στὴ Βουλή, δὲν ξανάβαλε βουλευτικὴν ὑποψηφιότητα, γύρισε στὴν ἐξοχὴ τῆς Μαδουρῆς του, ὅπου ἡ παραμερισμένη ἀπὸ τὴν πολιτικὴ Μοῦσα τὸν περίμενε στοργικά, προβάλλοντάς του, θέμα τοπικὸ μαζὶ καὶ πανελληνικό, γιὰ μουσικὴ ἀνάπτυξη, τὴν Ἐπανάσταση τῆς Βουκέντρας, στὰ 1537, μὲ τὸ Φωτεινό της. «Οὕτω λυπηρῶς ἔληξε τὸ πολιτικὸν στάδιον τοῦ Βαλαωρίτου», γράφει στὰ βιογραφικά, πολύτιμα, γιὰ τὸν πατέρα του προλεγόμενα, στὴν ἔκδοση τῶν Ἁπάντων του, ὁ Ἰωάννης Βαλαωρίτης.

»Ἀλλὰ τὸ σημαντικὸ τοῦτο ἐπεισόδιο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ ἐπιγραμματικώτατα μᾶς τὸ ἑρμηνεύει ὁ Ἐμμανουὴλ Ροΐδης, τελειώνοντας τὸ κριτικὸ μελέτημά του γιὰ τὸν ποιητή, πεθαμένο πιά: «Ἀληθεῖς σύγχρονοι τοῦ ἐρημίτου τῆς Μαδουρῆς ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντες ἁρματωλοὶ καὶ κλέφται μεθ' ὧν συνέζη ἐν διηνεκεῖ ὀνείρῳ. Πρὸς δὲ τοὺς σημερινοὺς ἀνθρώπους οὐδέποτε ἦλθεν ἡ Μοῦσα του εἰς ἐπαφήν, ἀλλ' ἅπαξ μόνον ἡ πυγμή του». Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο, ροϊδικώτατο, χαραχτηρίζει βέβαια σὲ ὅ,τι κυριώτατο κατέχει ἡ φυσιογνωμία του, τὸν ποιητή, ἀλλὰ γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἐξιδανικεύει. Μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, πὼς πολιτικὸς καὶ ποιητικὸς Βαλαωρίτης, ραψωδὸς καὶ ρήτορας, (μὲ ὅλο τὸν ἀντιρρητορικὸ χαραχτῆρα τῆς τέχνης του), Βαλαωρίτης ἀπὸ τὴ Μαδουρὴ καὶ Βαλαωρίτης ἀπὸ τὸ Βῆμα, εἶναι στοιχεῖα δυσκολοξεχώριστα· τὸ ἕνα συνακολουθεῖ καὶ πότε ἀλλοιώνει καὶ πότε συμπληρώνει τὸ ἄλλο...

»...Ὁ Βαλαωρίτης δὲν πέρασε, ἁπλῶς, ἀπὸ τὴ Βουλή. Ἔζησε καὶ ἔδρασε, πολιτευόμενος γνήσιος. Τὸ στάδιό του, ἀρχισμένο ἀπὸ τὴ Βουλὴ τῶν Ἰονίων Νήσων, ὅπου πρωταγωνιστεῖ ριζοσπάστης γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἑνωτικοῦ ἰδανικοῦ, συνεχίζεται στὴ Βουλή μας μὲ τὰ πρῶτα χαράγματα τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α΄, ποὺ τ' ἀντικρύζει καὶ τὰ τραγουδεῖ ὁ ποιητὴς ἐνθουσιαστικά, μεθυσμένος ἀπὸ τὴν εὐγενικὴ φρεναπάτη τῆς φαντασίας του. Θετικός, καθὼς πρέπει νὰ εἶναι ὁ πολιτευόμενος, κοιτάζοντας μπροστά του περισσότερο γιὰ νὰ πατᾶ στὰ στερεὰ παρὰ στὰ ὕψη γιὰ τὰ σύννεφα ποὺ δὲ λογαριάζονται βέβαια — κι ἂς φέρνουν τὸν κεραυνὸ — στὰ παζάρια τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, δὲν ἀπομονώνεται κάτου ἀπὸ τὴ σκέπη τῆς λεγόμενης ἀνεξαρτησίας, τὴ σκέπη πού, συχνά, κακὰ τοὺς ἰσκιώνει τοὺς πολιτικοὺς ποὺ σ' ἐκείνη καταφεύγουν.

»Συντάσσεται μὲ τὸ κόμμα τοῦ Κουμουνδούρου. Φίλος του εἶναι ἀπὸ τοὺς θερμότερους καὶ φανατικὰ τὸν ἀποκηρύττει τὸν Βούλγαρη καὶ ἄγρια ἐκεῖνος τὸν καταδιώκει... Ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, μέσα στὸ ὡραῖο νεκρολογικὸ ἄρθρο του γιὰ τὸν Βαλαωρίτη, παρατηρεῖ: «Οὐδεὶς δύναται νὰ ἁμιλληθῆ πρὸς τὸν πρώην βουλευτὴν καὶ πληρεξούσιον Λευκάδος, πρὸς τὸν ποιητὴν τῶν «Μνημοσύνων», κατὰ τὴν ἁγνότητα τῶν πολιτικῶν πεποιθήσεων καὶ τὴν δύναμιν καὶ πρωτοτυπίαν τοῦ ποιητικοῦ οἴστρου... Ἀφοῦ εἶδεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ ἀνιδρυθῆ ἐν Ἑλλάδι ἐθνικὴ πολιτική, καὶ ὅτι ἡ συνέχισις τοῦ ἔργου τῆς Ἐπιδαύρου ἀνετέθη εἰς τὸν ἔλεον τῶν ἰσχυρῶν τῆς Εὐρώπης, ἐννόησεν ὅτι δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὸν ἐνεργὸν βίον καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐρημίαν τῆς ἐξοχῆς»...

»Ὁ πολιτικὸς βίος τοῦ Βαλαωρίτη, ὅσο κι' ἂν πρώϊμα ἔσβησε, θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτυπωθῆ κάπως φωτογραφικώτερα. Οἱ λόγοι του καὶ στὴν Ἰόνια Βουλὴ καὶ στὸ λαὸ τῆς Λευκάδας, μέσα σὲ μιὰ πλατειὰ περίοδο, ἀπὸ τὰ 1857 ἕως τὰ 1868 καὶ πέρ' ἀκόμη, δὲν περιορίζονται μόνο στὰ ἐθνικὰ ζητήματα καὶ στὰ ὄνειρα τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ὁ Βαλαωρίτης ὑπερασπίζεται τὴν ἀτελῆ εἰσαγωγὴ τῶν προϊόντων στὴν Ἑπτάνησο, μιλεῖ γιὰ τὸ φορολογικὸ σύστημα, ἀγορεύει γιὰ πόρους ἱκανοὺς νὰ διατηρήσουν τὴ συγκοινωνία σὲ στερεὰ καὶ σὲ θάλασσα, γυρεύει τὴν ἀνασύσταση τοῦ Πρωτοδικείου στὴ Λευκάδα, ἀνακατώνεται στὴν ἐξέλεγξη τῶν ἐκλογῶν, θυμίζει κάπως, τῶν ἀναλογιῶν τηρουμένων, τὸ Λαμαρτῖνο... Καὶ ἂν ἔξαφνα γύρισε τὶς πλάτες πρὸς τὸ ἁμαρτωλὸ ἀπὸ τότε ἵδρυμα τῆς ὁδοῦ Σταδίου γιὰ νὰ ξαναβρῆ τὸ δρόμο μιὰν ὥρα ἀρχήτερα πρὸς τὸ βαθύσκιωτο δέντρο, τὸ δέντρο ποὺ κάτου ἀπὸ τὴ σκέπη του ἔγραψε μὲ τὴ φλόγα τοῦ οἴστρου τὸν «Ἀστραπόγιαννο», νομίζω πὼς ἀφορμὴ τῆς μεταβολῆς του, τοὐλάχιστο ἡ κύρια καὶ ἀπὸ τὸ βαθύ του ἐγὼ κινημένη ἀφορμή, δὲν εἶναι πὼς εἶδε ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ ἀνιδρυθῆ ἐν Ἑλλάδι ἐθνικὴ πολιτικὴ» καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι, καθὼς θέλει ὁ Βυζάντιος. Εἶναι κάποια συνείδηση, βαθμηδὸν καθαρώτερα ξεδιαλυμένη, τοῦ ἀσυμβίβαστου τῆς ποιητικῆς ἰδιοσυγκρασίας μὲ τὴν πολιτική. Ὄχι μὲ τὴν πολιτικὴ καθὼς βλέπεται

ἀπὸ περιωπῆς καὶ στὴν ἀφηρημένη της ὑπόσταση, ὡς ἰδέα· ἀλλὰ μὲ τὴν πολιτική, καθὼς ἀπὸ λατρεία γίνετ' ἐπάγγελμα, καθὼς ἀσκεῖται κ' ἐφαρμόζεται, ὑποθέτω, στοὺς βουλευτοκρατούμενους, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, λαούς...»[1])

Ὁ Βαλαωρίτης στάθηκε ἀκατάβλητος ἀγωνιστής:

«Ἡ ζωὴ τοῦ Βαλαωρίτη δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ ἀγώνας: Ἀγωνίστηκε, σὰν πληρεξούσιος στὴ Βουλὴ τῆς Ἑπτανήσου, γιὰ τὴν ἕνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα, μὲ λόγους πύρηνους, μὲ ὑπομνήματα, μὲ ψηφίσματα. Ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν Ἤπειρο καὶ γιὰ τὴν Κρήτη, στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1866. Ἀγωνίστηκε, τέλος, ἐναντίον τοῦ πολιτικοῦ τραμπουκισμοῦ τοῦ φοβεροῦ Βούλγαρη, τοῦ ἐπιλεγομένου «τζουμπέ», ἀγορεύοντας ἀπὸ τὸ Βῆμα τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς μὲ τὰ πιστόλια γεμάτα ἐπάνω του, ἕτοιμος γιὰ μάχη μὲ τοὺς μπράβους τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς αὐθαιρεσίας... Τἄδωσε ὅλα γιὰ τὴν Ἑλλάδα: τὴν ἐργασία του, τὴν περιουσία του καὶ τὴν ὑγεία του. Οἱ συγκινήσεις τόσων ἀγώνων ἔφθειραν τὴ μεγάλη καρδιά του, ὥσπου μιὰ μέρα, ἔπαυσε νὰ χτυπᾶ...».[2])

Ὁ γόνιμος πατριωτισμὸς καὶ τοπικισμός του ἀποδείχνεται καὶ μ' αὐτά:

«...Τί νὰ ποῦμε γιὰ τοὺς φλογεροὺς του ἀγῶνες στὴ Βουλὴ ὅταν ἐξέσπασε ἡ Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1866; Οἱ ἀγορεύσεις του γιὰ τὴ συγκρότηση ἐθνικοῦ στρατοῦ, οἱ διαμαρτυρίες του ἐναντίον τῶν διπλωματικῶν μεθόδων, ἡ φωνή του, ὅμοια μὲ σάλπιγγας τυρρηνικῆς, γιὰ τὰ ἱστορικὰ δικαιώματά μας δὲν συγκλόνισαν μονάχα τὴν Ἑλλάδα, ἐπέρασαν τὰ σύνορα, καὶ ὁ Cobineau καὶ ὁ Erskine, ἀκροατές του, ἐμείνανε κατάπληκτοι, αἰσθάνθηκαν τὸ δέος ποὺ μποροῦσε νὰ σκορπίσει κ' ἕνας μόνο ἄνθρωπος, ὅταν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκλειοῦσε μὲς στὰ στέρνα του ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἔκαμεν ἀπόλυτα ἕνα μὲ τὴν ἴδια του καρδιά...

»Ὅταν στὶς 16 Δεκέμβρη τοῦ 1869 ἕνας σεισμὸς κυριολεκτικὰ ξερίζωσε τὴν πόλη τῆς Λευκάδας, ποὺ κι' ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς κιντύνεψε νά 'χε ταφεῖ ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ ἐρείπια τοῦ σπιτιοῦ του, οἱ ἐνέργειές του στὴν ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἐπιτυχαίνουν, τέλος, μ' ὅποια ἄλλα βοηθήματα νὰ καταπλεύσει ἕνα καράβι μὲ ξυλεία, γιὰ νὰ χτιστοῦνε κάποια παραπήγματα. Συμαζεμένος στὸ λιμάνι, ὁ λευκαδίτικος λαός, κοιτάζει τὸ καράβι πού 'χε ἀράξει, ἀλλὰ συντριμμένος ψυχικὰ ὅπως ἦτανε ἀπὸ τὴ θεομηνία, δὲν συλλογίζεται ἴσως κὰν πὼς πρέπει νὰ μετακομίσει τὸ ὑλικὸ αὐτὸ στὴ χώρα. Τότε ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης κατεβαίνει στὸ λιμάνι, μπαίνει πρῶτος στὸ καράβι, σκύβει καὶ σηκώνει στοὺς Ἡράκλειους ὤμους του τὴν πιὸ μεγάλη ἀπ' ὅλες τὶς δοκοὺς ὁπού 'χε φέρει τὸ καράβι, τὴ φορτώνεται καὶ προχωρεῖ ἀνάμεσα ἀπ' τὸ πλῆθος, δίχως νὰ λυγίσει ἀπὸ τὸ βάρος, πρὸς τὴ χώρα μοναχός. Σὲ μιὰ στιγμὴ ὅλος ὁ λαὸς ἔχει φορτώσει κιόλας στοὺς δικούς του ὤμους ὅλη τὴν ξυλεία τοῦ καραβιοῦ κι ἀκολουθάει σὰν τὸ μερμήγκι τὸν Ποιητή. Δὲν ξέρω εἰκόνα ὡραιότερη, ἱερότερη γιὰ ἕνα ταγὸ ψυχῶν, καρδιῶν, σωμάτων, ἀπ' αὐτή!

»...Κι ἐνῶ ὁ Βαλαωρίτης ἔγραφε τὸ «Φωτεινὸ» τὸ 1879, τὰ Ἠπειρωτικὰ πράγματα, ποὺ ἄρχισαν νὰ κινοῦνται ἀπὸ τὸ 1878 ζωηρά, ἔπαιρναν τώρα μιὰ τροπὴ ποὺ τὸν κρατοῦσε σὲ διέγερση διαρκῶς. Ἤδη τὸ 1878 ὁ Βαλαωρίτης ἔδειξε μιὰν ὑπέροχη πατριωτικὴ συμμετοχὴ στὰ γεγονότα, σώζοντας τὸ στρατὸ τοῦ μοιράρχου Στεφάνου ἀπὸ βέβαιον ὄλεθρο, μὲ τὸ νὰ στείλει ἐπικουρία πιστῶν κ' ἐμπείρων ὁδηγῶν ποὺ κατώρθωσε, διαπεραιώνοντας τοὺς ἐπαναστάτες μέσ' ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρατό, νὰ τοὺς φέρει σώους στὴ μεθόριο γραμμὴ κοντὰ στὴν Ἄρτα».[3])

Ἐξορίες καὶ τιμητικὲς ἀναγνωρίσεις:

«Ὁ Ἄριστος Καμπάνης μᾶς πληροφορεῖ[4]), ὅτι «ἐξορίζεται ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησο γιὰ κάμποσο καιρό». Μετὰ τὴν ἔκδοση τῶν «Μνημοσύνων» του γίνεται μονομιᾶς γνωστὸς σ' ὅλη τὴν Ἑπτάνησο καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μουστοξύδης κι ὁ Βραΐλας τὸν ἐγκωμιάζουν, ὁ Ὄθωνας τὸν παρασημοφορεῖ μὲ τὸν Χρυσὸ Σταυρό. Ὁ Σ.

---

1) Κωστῆ Παλαμᾶ, «Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης», ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη, 1924, σελ. 128-133.

2) Σπῦρος Μελᾶς, πρόλογος στὰ «Ἅπαντα τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη», ἔκδ. «Βίβλος», 1955, σελ. 12.

3) Ἄγγελος Σικελιανός, ἀπόσπασμα ὁμιλίας του γιὰ τὸν Βαλαωρίτη, ποὺ δημοσιεύτηκε κατόπι ὡς πρόλογος στὰ Ἅπαντά του, ποὺ ἔβγαλε τὸ 1964 ἡ «Ἑταιρεία Ἑλληνικῶν Ἐκδόσεων», σὲ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ σημερινὴ μορφή.

4) Ἀρίστου Καμπάνη, «Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας», ε΄ ἔκδοσις συμπληρωμένη, 1948, σελ. 174.

Τρικούπης, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὸ Λονδῖνο, χαιρετίζει στὸ πρόσωπο τοῦ Βαλαωρίτη τὸ διάδοχο τοῦ Σολωμοῦ:

Τ' ἀηδόνι δὲν ἀπέθανε,
τ' ἀηδόνι πάντα ζῇ,
ἄλλαξε τὰ φτερά του,
δὲν ἄλλαξε φωνή

»Στὰ 1862 ἀποτελεῖ μέλος τῆς Βουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ποὺ παρουσιάζεται στὸν Ἁρμοστὴ νὰ ἐπιδώσῃ τὸ Ἑνωτικὸ Ψήφισμα, καὶ διαβάζει αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸ κατηγορητήριό του κατὰ τοῦ Προτεκτοράτου!»

Καταγωγή, ταξίδια, περιπέτειες, μαχητικότητα, ἀνδρισμός:

«Ἀπ' τὴ Βαλαώρα, χωριὸ κοντὰ στὸν Ἀχελῶο, κρατάει τοῦ ποιητοῦ ἡ οἰκογένεια. Ἀπ' αὐτὴ πῆρε τ' ὄνομά της». Ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὲς προγόνους του — «στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1684—1715 οἱ Βαλαωρίτηδες πολέμησαν στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἤπειρο» — μνημονεύει τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Αὐτὸς εἶναι, ἂν ἠμποροῦμε νὰ 'ποῦμε, ὁ πρόπαππος τοῦ πάππου τοῦ ποιητοῦ.

»Καταδιωγμένοι ἀπ' τοὺς Τούρκους οἱ Βαλαώρηδες ἢ Βαλαωρίτηδες, ἐγκαταστάθηκαν στὴ Λευκάδα... Ὁ πατέρας τοῦ Ἀριστοτέλη ἦταν ἔμπορος καὶ ναυτικός, βουλευτὴς στὴν Ἰόνια Βουλὴ καὶ γερουσιαστὴς (ἔτσι ὠνομάζαν τοὺς ὑπουργοὺς στὴν Ἰόνια πολιτεία). Μητέρα του ἡ Ἀναστασία Τυπάλδου Φορέστη. Νωρὶς ταξείδεψε στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Στὰ 1842 πρωτοταξείδεψε στὴν Ἰταλία μὲ τὸν πατέρα του. Ἀρρώστησε στὰ 46 ἀπὸ τυφοειδῆ πυρετό.

»Πεζοπόρος, διασχίζει τὴν Ἑλβετία καὶ τὸ Τυρόλο. Πηγαίνει στὴ Βοημία καὶ στὴν Ἰταλία. Ξαναπηγαίνει στὴ Γαλλία, ἔπειτα στὴν Ἀγγλία, στὴ Σκωτία, ἐπισκέπτεται τὴ Γερμανία. Ἔχει τὴν «ἀρρώστεια τοῦ αἰῶνα», τὴ ρωμαντικὴ νόσο; Εἶναι σκλάβος τῆς ἀνήσυχης, τῆς πληθωρικῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Ἐρωτοπαθής, φιλόνεικος, φιλήδονος. Στὸ δάσος τῆς Βουλώνης σκοτώνει μὲ μαχαῖρι ἕναν ἀπ' τοὺς δυὸ ἀπάχηδες ποὺ παραμόνεψαν νὰ τόνε ληστέψουν. Στὴν Ἰταλία γίνεται «κοντοττιέρος» συμμαθητῶν ποὺ θέλησαν νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν Ἰταλικὴ ἀνεξαρτησία. Πῆγε καὶ στὴν Οὐγγαρία ἀκόμη νὰ λάβῃ μέρος σὲ μιὰ ἐπανάσταση! [1]) Στὸ μεταξὺ ὅμως γράφει καὶ στίχους — τοὺς πρώτους του».[2])

Ἡ πρώτη κρίση γιὰ τὸν ποιητή. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματά του:

Καὶ στὰ 1848 ἡ ἐφημερὶς «Νέα Ἑλλὰς» δημοσίευσε τὴν πρώτη κρίση, γιὰ τὸ ποιητικὸ φανέρωμα τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη. Ὁ Στέφ. Κουμανούδης εἶχε προβλέψει, μὲ σταθερὰ κριτήρια, τὴν ἐξέλιξη τοῦ ποιητῆ. Κατὰ τοὺς βιογράφους του, ὁ Βαλαωρίτης ἦταν: «Ἡράκλειος, ὑπερήφανος, δεινὸς εἰς τὸ ξίφος, εἰς τὴν σκοποβολήν, ἱππεὺς ἀπαράμιλλος, καὶ φανατικὸς κυνηγὸς — τέλος προικισμένος μὲ ὅλας τὰς ἁρματωλικὰς καὶ τὰς ἱπποτικὰς ἀρετάς. Σῶμα γεμᾶτο ἀπὸ δαψιλεῖς χυμοὺς ζωῆς, πυρίνη ἐνέργεια, ἄκρατος θερμότης ἐνθουσιασμοῦ. Εὐερέθιστος, μεσημβρινός, τολμηρός, ἀκατάβλητος».[3])

Κλασικὲς σπουδές, μελέτες, ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες, θλίψεις καὶ πικρίες:

«...Αἰσθανθεὶς (ὁ Βαλαωρίτης) βαθύτατα τὴν ἐπίδρασιν τῶν κλασσικῶν σπου-

---

1) Καὶ ἀπομακρύνεται ἀπ' ἐκεῖ. Στὴν ἐποχὴ αὐτή, γράφει ὁ Κλέων Παράσχος, ἀναφέρεται τὸ περίφημο εἰδύλλιό του μὲ μιὰ μυστηριώδη πυργοδέσποινα, ποὺ τὸν «ἀπήγαγε», τὸ 1847, στὸ Τορέντο, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ὁ Βαλαωρίτης, πηγαίνοντας στὸ Τυρόλο. Ἡ ἀπαγωγὴ ἔγινε μὲ κινηματογραφικὴ ταχύτητα. Ὁ ποιητὴς ταξίδευε μὲ κάποιον συγγενῆ του, ποὺ ξαφνικὰ τὸν ἔχασε καὶ τὸν βρῆκε ὕστερ' ἀπὸ ὁλόκληρη ἑβδομάδα... Στὴ Νεάπολη ἐπιτίθεται ἐναντίον ἀστυνομικοῦ, ποὺ τὸν παρακολουθεῖ. Κι' ἀφοῦ ἔδειρε ἀλύπητα τὸν ἀστυνομικό, κατέφυγε σὲ ἀγγλικὸ πλοῖο, ποὺ βρισκόταν στὸ λιμάνι. Ἔτσι διασώθηκε ἀπὸ τὴν καταδίωξη τῶν ἀρχῶν...

2) Ἄριστος Καμπάνης, πρόλογός του στὰ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου «Ἔργα», τόμ. Α', Ἐλευθερουδάκης, 1924, σελ. ζ', η'.

3) Ἀδαμαντίου Δ. Παπαδήμα, «Νέα Ἑλληνικὴ Γραμματολογία», Γενικὰ στοιχεῖα, 1948, σελ. 171.

δῶν, ἐκαλλιέργησεν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐνδιάθετον κλίσιν περὶ τὰ γράμματα, ὥστε πολλάκις ἐν ὑπνοβασίᾳ εὑρισκόμενος ἔγραφε τὰ μαθήματα. Γενικώτερον, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, αἱ Ἑπτανησιακαὶ οἰκογένειαι ἐπεδείκνυον ἐξαίρετον ἀγάπην πρὸς τὰς κλασσικὰς σπουδάς, ἀξιόλογον δὲ δεῖγμα τῆς παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Βαλαωρίτου ἐφέσεως ταύτης εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Εὐστάθιος καὶ Ἰωάννης εἰς τρεῖς τῶν τεσσάρων υἱῶν ἔδοσαν ὀνόματα ἀρχαῖα· Ἀριστοτέλης, Δημοσθένης, Ξενοφῶν.

»Ὁ Βαλαωρίτης δὲν ἠγάπησεν ἰδιαιτέρως τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, ἥτις ἄλλως δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν ἐσωτέραν αὐτοῦ διάθεσιν. Ὁ παιδικὸς βίος, διανυθεὶς ἐν μέσῳ τῶν ἐπικῶν ἀγώνων τῆς ἐθνεγερσίας, οἱ σύγχρονοι ἥρωες, οἱ ποιηταί, ἡ κληρονομικότης, ἡ ἀγωγή, συνετέλεσαν εἰς διαμόρφωσιν ἐν αὐτῷ χαρακτῆρος ἐνθουσιώδους, μεστοῦ ἀληθοῦς φιλοπατρίας καὶ ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ προγονικὰ κλέη... Διὰ τοῦτο καὶ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην δὲν ἤσκησεν ὡς ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ τὰς σπουδὰς ἐν ταύτῃ κατὰ τὸν φοιτητικὸν βίον διέκοψε πολλάκις, ἵνα ἀποδοθῇ ἀπροσκόπτως εἰς τὰς προσφιλεῖς καὶ συμφύτους μελέτας ἱστορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν θεμάτων. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς ἀπεμονώθη ἐπὶ ἑξάμηνον, ἵνα μελετήσῃ τὴν Γερμανικὴν φιλοσοφίαν.

»...Ὁ Βαλαωρίτης ἀφωσιώθη, ἐπίσης, εἰς ἐνεργείας ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων ἐν Ἀνατολῇ, μεταβὰς εἰς Σερβίαν, Μαυροβούνιον, Ἤπειρον, Θεσσαλίαν, ἐν ἔτει 1862, διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἀφοῦ ἐμυήθη εἰς τὰ σχέδια τῆς ἐπαναστάσεως Ἑλλήνων καὶ Σλαύων κατὰ τῶν Τούρκων (ἀνατολικὰ κομιτᾶτα). Κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1862 κατεβλήθησαν προσπάθειαι ἵνα ἀποτύχῃ, ἀνεμείχθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἄγγλος τοποτηρητὴς τῆς νήσου Βαρῶνος Δέβερτον κατὰ τοῦ ὑποψηφίου βουλευτοῦ, ἀλλ' οὐδὲν κατίσχυσε καὶ ὁ Ἀρ. Βαλαωρίτης ἐξεπροσώπησε καὶ πάλιν τοὺς Λευκαδίους ἐν τῇ Βουλῇ, ἔνθα νέους κοινοβουλευτικοὺς ἀγῶνας ἠγωνίσθη.

»...Ἀπὸ τοῦ 1869 ὁ ποιητής, ἂν καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, βαίνει πρὸς τὸ τέρμα τοῦ βίου. Εὑρεθεὶς ἀπροόπτως ἐν μέσῳ οἰκονομικῶν στενοχωριῶν, προσεπάθησε νὰ αὐξήσῃ τὰς ἐκ τῆς καλλιεργείας τῶν κτημάτων αὐτοῦ προσόδους, βασανιζόμενος ὅμως ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ παράσχῃ τὰ ὑλικὰ μέσα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν τέκνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ καρδιακῆς νόσου κατατρυχόμενος, διήνυσε τὴν περίοδον ταύτην ἐν πολλαῖς πικρίαις. Ὁ θάνατος ἐν Ἐνετίᾳ τῆς φιλτάτης θυγατρὸς τοῦ ποιητοῦ Ναθαλίας (Ὀκτώβριος 1875), δι' ἣν ἐποίησεν ἐκλεκτὴν ᾠδήν, βαθέως συνετάραξε τὸν ποιητήν, ὅστις ἤδη ἐθρήνει τὸν θάνατον δευτέρου τέκνου του μετὰ τὸν τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς Μαρίας (1885), δι' ἣν πρόκειται ἡ ᾠδὴ τῶν «Μνημοσύνων» «Ψυχοσάββατο».

»...Μετά τινα χρόνον (1878) ὁ θάνατος τοῦ πενθεροῦ Αἰμιλίου Τυπάλδου, ἡ βαθυτάτη ὀδύνη τῆς συζύγου τοῦ ποιητοῦ διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός της καὶ παρὰ ταῦτα ἡ ἀδόκητος καὶ βαρεῖα ἀσθένεια τοῦ ἐν Γερμανίᾳ σπουδάζοντος υἱοῦ Αἰμιλίου, μόλις εἰκοσαετοῦς, ἐπεδείνωσαν καὶ ἐκλόνισαν πρόρριζα τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ὑγείας τοῦ ποιητοῦ... Κατὰ τὰς τελευταίας ἐπιθανατίους στιγμὰς δὲν εἶχε παρ' αὐτῷ οὐδένα τῶν οἰκείων, παρὰ τὴν ἀνάγκην, ἣν ᾐσθάνετο διὰ τὴν οἰκογενειακὴν συμβίωσιν καὶ περίθαλψιν... Ἡ μοῖρα ὑπῆρξε μόνον κατὰ τοῦτο ἀδυσωπήτως εὐμενής, ὅτι δὲν ἠθέλησε νὰ κρατήσῃ τὸν πατέρα ἐν τῇ ζωῇ ἐπὶ πλέον καὶ πλήξῃ αὐτὸν καιριώτερον, διὰ τῶν μετά τινα χρόνον ἀλλεπαλλήλων σχεδὸν θανάτων τριῶν ἔτι τέκνων: τοῦ Αἰμιλίου, τοῦ Ἀνδρέου καὶ τῆς Ὄλγας. Ὁ μόνος ἐπιζήσας υἱὸς τοῦ ποιητοῦ Ἰωάννης — ὁ ἐκδότης τῶν ἔργων του καὶ βιογράφος του — ἀπέθανε βιαίως, πνιγεὶς ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πειραιῶς τῇ 16 Μαρτίου 1914, ἀνατραπείσης τῆς λέμβου, ἧς ἐπέβαινεν.

»...Ἐκεῖνος, ὅστις ὑπερηγάπησε τὴν Λευκάδα καὶ ὑπῆρξε κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐνθουσιώδης πατριώτης καὶ φιλόστοργος οἰκογενειάρχης, ἐκοιμήθη τὸν αἰώνιον ὕπνον, ἀπόντων πάντων τῶν οἰκείων, ἐτάφη δ' ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν καὶ φίλων ὄπισθεν τοῦ ἁγίου Βήματος τῆς ἐν Λευκάδι οἰκογενειακῆς ἐκκλησίας τοῦ Παντοκράτορος... Ἡμέτερος λόγιος παρέβαλλε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Βαλαωρίτου πρὸς τὸ γένος τῶν Ἀτρειδῶν. Ὅλοι οἱ κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονοι ἀπέθανον ἐνωρίς. Ἐκ τῶν πέντε δὲ τέκνων τέσσαρα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ὧν δύο τὸν θάνατον καὶ ἑνὸς τὴν βαρυτάτην νόσον ἔκλαυσε ζῶν ὁ ποιητής. Ὁ θάνατος κατεδίωξε τὸν ποιητὴν ἀπηνῶς, ὥστε ν' ἀποθάνῃ μόνος ἐν Λευκάδι».[1])

---

1) Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, Ποιήματα ἀνέκδοτα, Ἐπιμελείᾳ Βασ. Δ. Πατριαρχέα, 1937, σελ. μα', μβ', μγ', μζ', ν', να', νβ', νγ', νδ', νη'. νθ'.

2. ΕΡΓΑ

Ὁ ρομαντισμός του. Ἡ ποίηση καὶ ὁ πεζός του λόγος. Μεταφράσεις. Ἡ ἐπική του πνοή:

«Μετὰ τὰ «Στιχουργήματα», ὁ Βαλαωρίτης ἔγραψε τὰ «Μνημόσυνα», «πρώτους παλμοὺς τῆς ἐκ νεκρῶν ἐγερθείσης καρδίας», μετὰ ἀλλεπαλλήλους δοκιμασίας καὶ συνεχῆ κτυπήματα τοῦ Χάρου, ὅστις τοῦ ἀφήρεσεν ἀσπλάγχνως τὰ προφιλέστερα πρόσωπα· τὴν «Κυρὰ Φροσύνην», καθαρῶς ρομαντικὸν ἔργον, ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὴν δημοτικὴν ποίησιν καὶ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, μὲ πρωταγωνίστριαν τὴν ὡραίαν Γιαννιώτισσα, θῦμα τῆς θηριωδίας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ· τὸν «Ἀθανάση Διάκο», μὲ κεντρικὸν ἥρωα τὸν ἀτρόμητον ἀγωνιστὴν τῆς Ἀλαμάνας, ὕμνον ταυτοχρόνως τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μελλοντικοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος· τὸν «Φωτεινόν», τὸ καλύτερον καὶ τελειότερον ἀπὸ τὰ μεγάλα ποιήματα, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς πέρας· ὁ ἀγὼν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν Τοῦρκον, ἀλλ' εἰς τὸν Φράγκον δεσπότην. Παραλλήλως γράφει καὶ πολλὰ ἄλλα ποιήματα, γεμᾶτα πατριωτικὸν ἐνθουσιασμόν, ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, πίστιν ἐπὶ τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν.

»Ἀλλὰ καὶ ὁ πεζὸς λόγος δὲν ἀφίνει ἀσυγκίνητον τὸν ποιητήν. Ἱστορικὰ δοκίμια, ἀναφερόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῶν ποιημάτων του, πλουσιωτάτη ἀλληλογραφία, εἰς τὴν ὁποίαν θίγοναι ἢ ἀναπτύσσονται φιλολογικά, ἱστορικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ θέματα, ποικίλα προλεγόμενα καὶ σημειώματα, αἱ πολιτικαὶ ἀγορεύσεις του κλπ., ἀντιπροσωπεύουν σημαντικὴν πεζογραφικὴν παραγωγήν.

»Τέλος, πρέπει νὰ μνημονευθῇ καὶ τὸ μεταφραστικὸν ἔργον, ἰδίᾳ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας (τῆς ὁποίας ἦτο ἐγκρατέστατος), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γαλλικῆς (Ἡ λίμνη τοῦ Λαμαρτίνου), ἐκ τῆς ἰταλικῆς (τὸ τριακοστὸν τρίτον ἆσμα τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου) κ.ἄ.» [1]

«Ἂν ἐξακολουθῇ ἡ συνήθεια — γράφει ὁ Νιρβάνας — νὰ ὀνομάζωνται ἐπικὰ τὰ κάθε μακρά, διηγηματικὰ ποιήματα, ἡ «Κυρὰ Φροσύνη», ὁ «Θανάσης Διάκος», ὁ «Φωτεινός», μολονότι καὶ τὰ θέματά τους εἶναι ἡρωϊκὰ καὶ ἥρωες κινοῦνται μέσα τους καὶ ἡρωϊκὴ πνοὴ τὰ διαπνέει, ἔχουν λιγώτερο, νομίζω, ἀπ' τὰ ὅμοια τοῦ εἴδους των, τὴν ἀπρόσωπη ἐκείνη ἐνατένισι, τὴν ἀφηγηματικὴ ἀμεροληψία, τὴν πλαστικὴ γαλήνη, τὸ μεγαλόπρεπο ἐκεῖνο συγκράτημα τοῦ ποιητοῦ μπροστὰ στὰ ἔργα καὶ στὶς τύχες τῶν ἡρώων του, τὸ ἀπὸ ψηλὰ τέλος καὶ μακρυὰ ὀλύμπιο ἀντίκρυσμα, ποὺ χαρακτηρίζει, ὄχι μόνον τὸ κλασσικό, ἀλλὰ καὶ τὸ κλασσικόμορφο ἔπος. Τὸ πάθος κοχλάζει καὶ πλημμυρεῖ ἀσυγκράτητο μέσα στὰ μεγάλα διηγηματικὰ ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτη. Ὅλοι του οἱ ἥρωες μιλοῦν τὴ γλῶσσα του, ἔχουν τὴ χειρονομία του. Εἶναι ὁ Βαλαωρίτης πολλαπλασιασμένος καὶ πολύμορφος σὲ μιὰ πολλαπλῆ λυρικὴ πλαστοπροσωπία. Αὐτὴ εἶναι κ' ἡ ἀφορμή, ποὺ ἀπὸ τοὺς ἥρωές του λείπει ὁ ἀτομικὸς χαρακτηρισμός, ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία, ἡ ἀνάγλυφη φυσιογνωμία».[2]

Νά πῶς κρίνει ὁ Παλαμᾶς τὸ ἔργο του συνολικά:

«Στὰ 1859 ὁ Βαλαωρίτης εἶταν ὡς τριανταπέντε χρονῶν. Δαφνοστεφανωμένος ποιητὴς τῶν «Μνημοσύνων» καὶ μαζὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Λευκάδας μέσα στὴ Βουλὴ τῶν Ἑφτὰ Νησιῶν... ἕτοιμο κρατᾷ καὶ τὸ νέο του μακρόστιχο ποίημα, τὴν «Κυρὰ Φροσύνη», καὶ μιλᾷ γιὰ κείνη σ' ἕν' ἀπὸ τὰ γράμματά του σὰν πατέρας εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ὀμορφιὰ τοῦ νεογέννητου παιδιοῦ του, χαϊδευτικά, πανηγυρικά... Στὸ γράμμα του πρὸς τὸ Λασκαράτο, (3 τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1859) νὰ πῶς μιλεῖ ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ τῆς ἀτύπωτης ἀκόμα «Κυρὰ Φροσύνης» του: «Εἶναι γραμμένη εἰς τὴ δημοτική μας γλῶσσα. Ἐπροσπάθησα μάλιστα ὅσο ἠμπόρεσα νὰ τήνε κ α ν ο ν ί σ ω, νὰ τὴν πλουτίσω καὶ νὰ τὴν ὑψώσω καὶ νὰ δείξω ὅτι εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἐκφράσῃ ὅλα τῆς ψυχῆς τὰ πετάσματα. Καμμιὰ φορὰ ἢ ὁ στίχος ἢ τὸ εἶδος τῆς ἰδέας μὲ ὑπεχρέωσε νὰ παραβῶ τὸν κανόνα, ἀλλὰ πολὺ σπανίως. Τὰ πεζὰ εἶναι γραμμένα εἰς γλῶσσαν λογιωτατίστικην. Κ α ὶ σ ο ῦ ζ η τ ῶ σ υ μ π ά θ ε ι ο δ ι ὰ τ ο ῦ τ ο μ ο υ τ ὸ ἁ μ ά ρ τ η μ α. Ἀλλὰ ἠθέλησα νὰ ἀποφύγω τὴν κατηγορία ὁποῦ κάμνουνε

---

1) Γ. Θ. Ζώρα, «Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα», Α', Ἀθῆναι, 1960, σελ. 180-181.

2) Γ. Θ. Ζώρα, «Ἑπτ. Μελετ.» κλπ. σελ. 179-180, ὅπου ἡ περικοπὴ καὶ παραπομπή: Π. Νιρβάνα, Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, σελ. 111.

είς τοὺς Ἑφτανησίους, λέγοντας ὅτι γράφομε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γιατὶ δὲν γνωρίζομε τὴν ἄλλη».

»...Στὰ 1867 δημοσιευόταν ὁ «Διᾶκος», τὸ ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἰδανικὰ ἀριστούργημα. Καὶ ἡ ποιητικὴ καὶ ἡ γλωσσικὴ τέχνη τοῦ ἔργου σὰν κλασσικὰ μέσα σ' αὐτὸ δουλεύονται. Στὰ πολυσέλιδα προλεγόμενα καὶ σημειώματα τοῦ ἔργου τούτου, τὰ πεζογραφικά, ὅμοια σὰ στὴν ἐντέλεια δουλεύεται, ὁλότελα χωρισμένη ἀπὸ τὴν ποιητική του γλῶσσα, ἡ γλῶσσα ἡ σχολαστική....Στὰ 1845,— μαθαίνουμε ἀπὸ τοὺς βιογράφους του — γιὰ νὰ πλουτίσῃ τὴ γλῶσσα του καὶ γιὰ νὰ μορφώσῃ ὕφος, ταξειδεύει στὴν Κρήτη μὲ τὸ σκοπὸ νὰ συνάξῃ τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Πιστεύει πὼς ἡ γλῶσσα τοῦ Ἐρωτόκριτου εἶναι κατάλληλη καὶ γιὰ τὴν ποίηση καὶ γιὰ τὴν πεζογραφία. Ἐπιχειρεῖ μιὰ κοπιαστικὴ περιήγηση στὸν Πειραιᾶ, στὴν Ἀθήνα, στὴν Κόρινθο, στὴν Πάτρα, στὸ Μεσολόγγι, στὴ Σύρα, γιὰ νὰ μελετήσῃ στοὺς τόπους ἀπάνου τὴν δημοτικὴ γλῶσσα. Μὰ γύρισε μουδιασμένος, ἀπογοητευμένος μᾶς λένε, γιατὶ παντοῦ ηὗρε λογιωτάτους... «Τὸ πνεῦμα σήμερα τῆς Ἑλλάδος — γράφει προσεκτικὰ στὸ Προβόδισμά του, ὁ πρόλογος τῶν Στιχουργημάτων του τῶν τυπωμένων στὰ 1871 — κοιμᾶται ὕπνο βαθύ... Ὅταν τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλλάδος ξυπνήσῃ, καὶ ξυπνήσῃ ὄχι πλέον λογιωτατίστικο, ἀλλὰ ἑλληνικὸ πνεῦμα... δὲ θὰ εὕρῃ παρὰ κάποια λόγια γραμμένα στὴ γλῶσσα του...» Ὁμολογεῖ πὼς οἱ στίχοι του «λένε κάτι γιὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς μας», καὶ θὰ βοηθήσουν «νὰ ξυπνήσῃ λίγο προτήτερα τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο ἑλληνικὸ πνεῦμα ποὺ κοιμᾶται τώρα στὰ κανονικὰ μνήματα τοῦ μαρμαρένιου λογιωτατισμοῦ...»

»...Τὸν κανόνα ποὺ κοίταξε νὰ ἐφαρμόσῃ στὴν ποίησή του ὁ Βαλαωρίτης, δὲ μποροῦσε τότε νὰ τόνε φανταστῇ γιὰ τὴν πρόζα του. Αἰτία τοῦ κακοῦ ὁ μέγας τύραννος, ἡ Συνήθεια... Ὁ Βαλαωρίτης, ὅσο εἴτανε συνηθισμένος νὰ σκαρώνῃ τὰ δημοτικὰ στὸ στίχο, καὶ τὰ λογιωτατίστικα στὰ πεζά, τόσο εἴταν ἀσυνήθιστος στὴν ἄλλη δουλειά. Μήτε παράδοση ξεχωριστὴ μπροστά του, μήτε συγκρατητὰ παραδείγματα.»

Ὁ Παλαμᾶς εἶδε τὸ ἔργο τοῦ Βαλαωρίτη σὰν ἀποκάλυψη, προφητεία καὶ μὲ παιδαγωγικὸ περιεχόμενο:

«...Πράσινα βάθη καὶ γαλάζιοι ὁρίζοντες, φῶς, καθαρὸς ἀέρας. Καταρράχτες γκρεμίζονται, ποτάμια κυλᾶνε, νερὰ κελαϊδᾶν, βουνὰ καὶ θάλασσες ξεχωρίζουνε καὶ λαμπυρίζουν, πλατάνια μὲ ἠσκιώνουν, κιτριὲς μὲ μοσκοβολᾶν. Βροντᾶνε καρυοφύλλια πέρα, σύγνεφα μαῦρα σκεπάζουν τὸν οὐρανό, φωτιὲς λυσσομανᾶν, καὶ πόλεμοι ξεσπᾶνε. Εἰκόνες χλωρὲς καὶ δροσοστάλαχτες, ζωγραφισμένες μὲ σκηνὲς βασάνων καὶ μαρτυρίων. Σουλιῶτες γεροπαλίκαροι ἀντιμετωπίζουν ἀτρόμαχτα τῶν Ἀληπασάδων τὰ ἑωσφορικὰ βδελύγματα. Μία λίμνη ποὺ κοιμᾶται ἀτάραχα ξαφνιάζεται κι ἀνατριχιάζει· δεκαεφτὰ φορὲς ἀνοίγεται καὶ κλεῖ ἀπὸ τὸ βύθισμα μέσα της δεκαεφτὰ ὁλόανθων κορμιῶν· καὶ μιᾶς ποὺ ἦταν ἡ ἀδερφὴ τῆς αὐγῆς. Γύφτοι πελεκᾶν τοὺς ἁρμοὺς τῶν ἁρματωλῶν καὶ τὰ κόκκαλα, «κι αὐτοὶ κοιτᾶν τὸν οὐρανὸ καὶ γλυκοτραγουδοῦνε». Μιὰ χώρα μαυρολογᾶ χτισμένη σ' ἐφτὰ ράχες. Ἕνα φτερωτὸ χρυσοδαχτύλιδο, — σκαλισμένος ἀπάνου του δικέφαλος ἀϊτὸς — ἀνεβαίνει πρὸς τ' ἀστέρια μέσ' ἀπὸ τὴ στάχτη μιᾶς φωτιᾶς ποὺ ἔψησε στὴ σούβλα ἕνα λεβέντη. Καὶ γύρω στὸν ἄνθρωπο ποὺ γιὰ νὰ ζήσῃ ἐλεύτερος, ὑψώνεται ἥρωας καὶ γέρνει μάρτυρας, ἡ φύση, σμαραγδένιο στεφάνι τῆς εἰκόνας ποὺ τὸ χρῶμα της εἶναι ἀπὸ αἷμα. Δημοτικὴ γλῶσσα, ἐθνικὴ παράδοση, ἑλληνικὴ ἱστορία, πιάνονται ἀπὸ τὰ χέρια καὶ περπατᾶν. Τὸ ἔπος καὶ τὸ δρᾶμα συναλλάζονται, τὸ χορὸ σέρνοντας ποὺ χορεύει μιὰ φυλὴ πρώτη στὰ μεγάλα ἔργα καὶ στὰ παθήματα πρώτη. Παλικαριὰ καὶ ποίηση τὸ χορὸ συνοδεύουν καὶ τοῦ παίζουν καὶ τοῦ τραγουδᾶν. Ἡρωικὴ φαντασία, βασίλισσα προστάζεις. Ὁ Βαλαωρίτης. Κι αὐτὸ τὸν κόσμο ἀπὸ τὴν κορφὴ ποὺ μ' ἀνέβασε ὁ ποιητὴς δὲν τὸν ξανοίγω μέσα στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, ἐκεῖ ποὺ τὰ πράγματα ἢ δὲν τὰ χαίρεσαι ἢ τὰ τρομάζεις· θεατὴς τὸν ἀπολαύω σὰν ἕνα ὄνειρο σαιξπηρικὸ καλοκαιρινῆς νυχτιᾶς, ποὺ μαγεύει. Μὰ καὶ μαζὶ φυτεύει τὸν ἐνθουσιασμό. Δίνει τὸ φρόνημα ποὺ δὲν τὸ ὑποπτεύομαι. Ξυπνᾶ μιὰ συνολικὴ συνείδηση. Δὲν παραδέρνω μόνος· μέσ' ἀπὸ τὴν καταχνιὰ τῶν ἀπομονωμένων ὀνείρων μας ξεχωρίζει ἕνας ἀστερισμὸς γιὰ τὰ μάτια ὅλων μας· ταιριάζουμε τοὺς ἑαυτούς μας καὶ τοὺς δυναμώνουμε μὲ θρησκεία κι ἀπὸ τὶς πιὸ κυρίαρχες τοῦ κόσμου, ποὺ τ' ὄνομά της εἶναι πατριδολατρεία. Ὁ Βαλαωρίτης ἀποκάλυψη, χαρά, καὶ μαζὶ διδασκαλία· προφήτης καὶ παιδαγωγός.»

Ἀγωνιστικὸς καὶ ἐθνικὸς παλμὸς καὶ ποιητικὰ φτερουγίσματα. Φίλος τοῦ λαοῦ:

«...Λίγο ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ συντηρητικοῦ του πατέρα, λίγο ὕστερ' ἀπὸ

τὸ γάμο του μὲ τὴν ἔξοχη κόρη τοῦ ἐξόχου Ἕλληνα Αἰμιλίου Τυπάλδου Πρετεντέρη. ἀνατέλλει τὸ 1857, χρονιὰ ἐπίσημη. Ὁ Βαλαωρίτης τότε τριάντα τριῶν χρόνων παλικάρι, πρωτοεκλέγεται στὴ Λευκάδα βουλευτής. Δημοσιεύει τὰ «Μνημόσυνα» λίγους μῆνες ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Σολωμοῦ. Τὸν ἴδιο χρόνο ρήτορας ξεσπᾶ καὶ θριαμβεύει στὴν Ἑπτανησιακὴ Βουλή. Στοὺς ἴδιους καιρούς... γράφεται καὶ βλέπει τὸ φῶς ἡ «Κυρὰ Φροσύνη». Καὶ οἱ δύο τόμοι ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ κινημένοι, τὰ ἴδια θέματα ξετυλίγουν, τοῦ ἴδιου κόσμου εἰκόνες εἶναι. Τὰ «Μνημόσυνα» πιὸ κομματιαστά, πιὸ συγκροτημένη ἡ «Κυρὰ Φροσύνη». Τῆς Ἤπειρος ἡ γῆ ποὺ συμμαζεύτηκε ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους αἰῶνες μέσα στὴ ροὴ τῶν ὅλων γύρω της καὶ ποὺ ἔβαλε ὅλα της τὰ δυνατά, μὲ τὴ βροντὴ τοῦ τουφεκιοῦ τοῦ κλέφτη, μὲ τὸν ἀγῶνα καὶ μὲ τὴν ἀντίσταση, μὲ τὸ μαρτύριο καὶ μὲ τὴ θυσία, γιὰ νὰ κρατηθῆ καὶ γιὰ νὰ κρατήση. Ἡ γῆ τῆς Ἤπειρος εἶναι καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητῆ πατρίδα. Ἀπὸ ἐκεῖ τὰ πλάσματά του πηγάζουν, ἐκεῖ ζητοῦνε κ' ἐνεργοῦν, πολεμοῦν καὶ πεθαίνουν. Ξεχωριστὰ πάντα στοὺς στίχους του ζωγραφίζει καὶ ξεχωριστὰ τὴν ἀναφέρει στὰ πεζά του τὴν Ἤπειρο. Στὰ «Μνημόσυνα» οἱ θάνατοι ποὺ μνημονεύονται καὶ ποὺ ἁγιάζονται εἶναι θάνατοι ἐπικοί. Μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τοῦ περασμένου τοὺς ἀστραποφώτιστους βυθούς. Εἶναι τὸ προανάκρουσμα τῆς ἡρωικῆς συμφωνίας τοῦ 21. Τὰ Γιάννενα, τὸ Σούλι, τὸ Κούγκι, τὰ βουνὰ τῆς Κιάφας. Κλέφτες καὶ καλόγεροι. Ἡ φουστανέλα καὶ τὸ ράσο, πορφύρες καὶ ἱμάτια δόξας. Ὁ Ἀλήπασας, ἡ μεγάλη, ἀποτρόπαια καὶ σὰν προβληματικὴ μορφή· τύπος, ἀντιπρόσωπος μιᾶς φυλῆς· καὶ μαζὶ ρομαντικὸς ἥρωας γιὰ τὴν Κόλαση τοῦ Ντάντε καὶ γιὰ τὸ στίχο τοῦ Μπάϊρον, καὶ γιὰ νὰ μεταχειριστῶ τὸ στίχο τοῦ ἴδιου τοῦ Βαλαωρίτη, ἂν καὶ εἰπωμένο γιὰ περίσταση ἄλλη, ὁ ἴδιος «Χάρος χαλαστὴς καὶ Χάρος πλάστης» τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Γένους.

»Ἀμέσως μετὰ τὰ «Μνημόσυνα», βλέπουμε τὸν ποιητὴ μαζὶ μὲ τὴν ποίηση ποὺ δημιουργεῖ νὰ μᾶς ἐμπιστεύεται καὶ τὴν ποιητική του. Ποίηση μὲ πρόγραμμα καὶ γλωσσικὸ καὶ ποιητικό. Δὲν παραστρατίζει ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦτο. Μόνο πὼς τὸ ἐφαρμόζει στὰ πρῶτα του ἔργα κάπως ἀναποφάσιστα... Τὸ δημοτικὸ τραγούδι — γενικὰ νὰ ποῦμε — συνεχίζεται καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ νοῦ τὸ μορφωμένον ποὺ ἔχει συνείδηση τῆς τέχνης του... Κι ἔχουμε κάπως τότε τὸ προμήνυμα τοῦ «Θάνατου τοῦ Κλέφτη», τοῦ «Κατσαντώνη», τῆς μελλόμενης χάρης τοῦ «Διάκου», χωριστὰ τοῦ τρομαχτικοῦ «Θανάση Βάγια», τοῦ γύφτου τοῦ «Διάκου» καὶ τῆς μαστοριᾶς τοῦ Βαλαωρίτη στὸ ζωγράφισμα τοῦ τρομεροῦ. Ἀλλὰ ὁ «Βλαγάβας», καὶ μ' ὅλη του τὴν παραστατικὴ ἐδῶ καὶ κεῖ ζωηράδα, μᾶς θυμίζει τὸ ρομαντικὸ περισσὸ τεχνοστόλισμα, καὶ πιὸ πολὺ τὴν ἀπειροτεχνία τῆς «Κυρὰ Φροσύνης». Καὶ πρέπει νὰ πᾶμε στὴ «Φυγὴ» γιὰ νὰ προαισθανθοῦμε κάτι ἀπὸ τὴν ἀριστοτεχνικὴ δύναμη τοῦ «Ἀστραπόγιαννου».

»...Μὲ τὸ «Φωτεινὸ» γυρίζουμε στὸ κανονικὸ ξετύλιγμα τοῦ Βαλαωρίτη. Ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι νέος πιά. Μὰ νιάτα καὶ γεράματα, λόγια χωρὶς νόημα γιὰ τὸ ἔργο, γενικά, τοῦ καλλιτέχνη καί, χωριστά, τοῦ Βαλαωρίτη. Ἡ Μοῦσα του, μὲ τὸ κύλημα τοῦ χρόνου, καθὼς συχνὰ συμβαίνει, πῆρε ὅλο της τὸ ἄνθισμα, μπῆκε μέσα σὲ ὅλο της τὸ νόημα, εἶναι δέσποινα τῆς τέχνης της. Ὁ Βαλαωρίτης, ἀηδιασμένος ἀπὸ τὴ μικροπολιτική, παραιτημένος ἀπὸ τὰ πολιτικὰ ὀφίκια, στὴν ἐξοχή του ἀποσυρμένος. Δοσμένος στὴν οἰκογένειά του. Κάποια του γράμματα ποὺ μιλεῖ γιὰ τὸν Ἀντρέα του, τὸ ὑστερότοκο παιδάκι του, εἶναι σὰν τραγούδια κι αὐτὰ στοργῆς. Βασανισμένος κι ἀπὸ τὴν ἀρρώστια του ὑπερευαίσθητος· δηλαδὴ σὲ κατάσταση ποὺ ὑπηρετεῖ τὴν ποίηση κι εὐκολύνει τὴ γέννα της. Γιατὶ καὶ ἡ ποίηση καὶ ἀρρώστια εἶναι, καθὼς εἶναι καὶ ὑγεία. Ὁ Βαλαωρίτης γνωρισμένος πιὸ στενὰ μὲ τὴ Λευκάδα του, ἀδερφωμένος μὲ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ, ἕνας μὲ κείνους καὶ στὴ σκέψη καὶ στὴν ἔκφραση, εἶναι ὁ ἴδιος Φωτεινός, καθὼς σωστὰ μᾶς τὸ ὑποβάλλει ὁ στοργικὸς βιογράφος του. Μέσα στὸ ποίημα τοῦ «Φωτεινοῦ» ἔβαλε τὴν καρδιά του ὁ ποιητὴς πιὸ πολύ. Καὶ καθὼς ὁ Λευκαδίτης καπετάνιος, σπρωγμένος ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν πραγμάτων, καὶ στὴ μοναξιά του μέσα, ξαναγύρισε στ' ἅρματά του καὶ μ' ὅλα του τὰ γηρατειά, γιὰ νὰ ξαναστυλώση τὴν ξεπεσμένη πατρίδα του, γιὰ νὰ διώξη τὸν ξένο, ἔτσι κι' ὁ Φωτεινὸς ποιητὴς σπρωγμένος ἀπὸ τὴ δύναμη ποὺ τὸν κυβερνοῦσε μέσα του, καὶ στὴ μοναξιά του μέσα, ξαναγύρισε στ' ἅρματά του· στὴν τέχνη του. Ὁ στίχος, μέσα στ' ἀρματωλικά του χέρια, σὰ λεπίδι ξανάστραψε, ξαναβρόντηξε σὰν καριοφύλλι... Γιὰ κακὴ μοῖρα ὁ «Φωτεινὸς» ἀπόμεινε ἀτέλειωτος. Ὁ θάνατος ἔδρεψε κι αὐτὸς τὸν ποιητή. Λείπει τὸ τελευταῖο χτένισμα. Μὰ δὲν τοῦ λείπει τίποτε σχεδὸν ἀπ' ὅσα ξεχωρίζουν τὴ δύναμη, τὴ χάρη, τὴ μαστοριὰ τοῦ Βαλαωριτισμοῦ. Μᾶς φέρνει πίσω, πρὸς τὸν μεσαιῶνα, στὰ 1357, στὴν ἐπανάσταση ποὺ ἄναψαν οἱ Λευκαδῖτες γιὰ νὰ τινάξουν ἀπὸ πάνω τους τὸ ζυγὸ τοῦ Βενετσάνου. Τὸ ποίημα δὲν τὸ διακρίνει ἡ ὁμηρικὴ ἀμεροληψία τοῦ «Διάκου». Εἶναι γιομάτο καὶ νευρικὰ τρέμει, ἐδῶ καὶ κεῖ, ἀπὸ τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ καταχτητῆ· δὲν εἶναι ὁ Τοῦρκος πιά· εἶναι ὁ Φράγκος· εἶναι, ἀκριβέστερα, ὁ ξένος. Στὸν

καιρὸ ποὺ γράφεται τὸ ποίημα, ἡ ἀτμοσφαῖρα τῶν πατριωτῶν θολωμένη ἀπὸ τὴ γενικὴ δυσαρέσκεια κατὰ τῶν δυνατῶν τῆς Εὐρώπης. Τὸ αἴσθημα τοῦτο τοῦ παράπονου, τῆς πίκρας, τοῦ θυμοῦ κατὰ τοῦ εὐρωπαίου δυνατοῦ, ἀρκετὸ γιὰ νὰ ξυπνήση μέσα στὴν ἱστορικὴ φαντασία τοῦ ποιητῆ ὅλες τὶς ἀνάμεσ' ἀπὸ τοὺς αἰῶνες εἰκόνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατατρεμένου ἀπὸ τὸν ξένο, εἴτε τὸν Τοῦρκο, εἴτε τὸ Φράγκο, τοῦτον ἐπικινδυνότερο ἀπὸ κεῖνον· τὸ αἴσθημ' αὐτὸ ἑρμηνεύει ὁ Φωτεινός. Τὸ ποίημα, συνθεμένο μὲ τὴν ὁρμὴ καὶ μὲ τὴ γνώση ποὺ μᾶς ξεδιπλώνονται στὸ Διάκο, μὲ ὅλο τὸ γλωσσικὸ πλοῦτο ποὺ τὸν ἐκμεταλλεύεται, καθὼς ἐκεῖνος ξέρει, μόλα ταῦτα εἶναι καὶ κάτι ἄλλο. Ταξιδεύουμε στ' ἀνοιχτά, ἀρμενίζουμε πρὸς φανταχτερώτερους ὁρίζοντες, εἴμαστε στὰ χρόνια τὰ βυζαντινά· ἀπάνω σὲ νεόφερτο ὑλικὸ δοκιμάζει τώρα τὴν δύναμή της ἡ ἀρματωλικὴ Μοῦσα. Ἔτσι ὁ ποιητὴς πλαταίνει τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου του, καὶ μαζὶ γίνεται ὁ πρόδρομος τοῦ σημαντικοῦ ξετυλιγμοῦ ποὺ βλέπουμε γύρω μας, ὅσοι θέλουμε κι ὅσοι μποροῦμε νὰ τὸν προσέξουμε· τοῦ ξετυλιγμοῦ ποὺ ἔμπασε στὴν παράδοση τῆς νέας ἑλληνικῆς πατριδολάτρισσας τέχνης νέα στοιχεῖα καὶ θέματα, τὸ Βούλγαρο ἀγνάντια στὸν Τοῦρκο, τὴ Μακεδονία ἀγνάντια στὴν Ἤπειρο, μὲ νέους ἥρωες... Ἀλλὰ μ' ὅλο τὸ μῖσος καὶ μ' ὅλη τὴν ὀργὴ κατὰ τοῦ ξένου, τὸ σκληρὸ καὶ τὸ ἀλύγιστο καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ στίχου μέσα στὸ ποίημα τοῦ «Ἀθανάση Διάκου», σὰ νὰ λυγίζεται καὶ σὰ νὰ τρυφεραίνη ἐδῶ πέρα. Πάντα, μέσα στὴν ταραχή, στὸν ἀγῶνα, στὸ μαρτύριο· μὰ τώρα σὰ νὰ εἴμαστε πιὸ κοντὰ μπροστὰ σὲ κάποιο πρόσωπο ποὺ μελαγχολικὰ μᾶς χαμογελᾶ ἢ ποὺ μᾶς θυμίζει κάτι ἀπὸ τὸ ἐπικὸ γαλήνεμα. Μέσα στὸ μούγκρισμα τῶν ὅπλων ποὺ ἑτοιμάζονται νὰ γίνουν τ' ἀστροπελέκια, μιὰ κελαηδίστρα φωνὴ ξεχωρίζει. Ἡ φωνὴ τῆς Θωδούλας, τῆς ἀκριβοθυγατέρας τοῦ Φωτεινοῦ... Ὁ ποιητὴς πάντ' ἀρματωλός, ἀκλόνητος, μὲ τὸ μέγα ἐθνικό του ὄνειρο· μὰ στὸν ἴδιο καιρὸ κάτι σὰν ὄνειρο ἄλλο, ἡ νοσταλγία τῆς ζωῆς ποὺ θὰ τὴν ἄφηνε, τὸν κάνει, κάπου, κάπου, γαληνότερα νὰ στοχάζεται, μὰ καὶ παθητικὰ νὰ τρέμη τώρα. Ἔπειτα ὁ ποιητής, ἀπὸ τὴν ἀφιλοπρόσωπη ἀγάπη πρὸς τὸ χωριάτη γύρω του, ἀπὸ τὴ συγκρατητὴ συναναστροφὴ μὲ τοὺς ἀγρότες τῆς Ἅγια Μαύρας καὶ μὲ τοὺς Ἀκαρνᾶνες ἀντίκρυ του, ρουμελιῶτες ἀγνούς, ἀγάλια ἀγάλια καὶ ἀποκλειστικώτερα γίνεται κι αὐτὸς λαὸς ὅλος. Τῆς λαϊκῆς ψυχῆς χυμένης, κυριώτατα, μὲ τὴν ἀναπαράσταση τοῦ τρόπου τοῦ αἰσθαντικοῦ καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἐκφραστικοῦ ἑνὸς λαοῦ, ὁ Φωτεινὸς θὰ μένη ὡραῖο δεῖγμα...» [1])

Ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ ποιητικὸς λόγος τοῦ Βαλαωρίτη:

«Ὁ Βαλαωρίτης», ὑποστηρίζει ὁ Σπῦρος Μελᾶς, «εἶναι ὁ πρῶτος νεοέλληνας ποιητὴς (καὶ σχεδὸν ὁ μόνος) ποὺ ρίχνεται στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα, γιὰ νὰ μεταπλάσει σὲ ποίηση τὸ ὑλικό της. Ὁ Βαλαωρίτης βγῆκε νικητὴς σ' αὐτὸ τὸ ἀγώνισμα. Ἔδοσε φτερὰ στὴν ἱστορία, χωρὶς νὰ τὴν παραμορφώσει. Ἡ ἐπιτυχία του δὲν εἶναι, βέβαια, ἰσοϋψής. Ἀπὸ τὴν «Κυρὰ Φροσύνη» δὲν λείπουν οἱ ξενότροποι τόνοι, ὁ ἀχαλίνωτος βυρωνισμός, τὸ φράγκικο ἐρωτικὸ μελόδραμα, ἡ γλωσσικὴ ἀκαταστασία. Ἀλλὰ περισσότερο ἀπ' ὅλους ἀντιδρᾶ σ' αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα ὁ ἴδιος. Κι' ὅταν, ἀπὸ τὴν «περίοδο τῶν μαρτυρίων» τοῦ ἔθνους, περνᾶ στὴν τρισένδοξη ἐποχὴ τοῦ Εἰκοσιένα, μᾶς δίνει, μὲ τὸ «Διάκο» του, τὸ ἀποκορύφωμά του, ἕναν τύπο ἐπικοῦ ἔργου, καθαρὰ καὶ ἀπόλυτα ἑλληνικοῦ, ποὺ εἶναι δύσκολο ν' ἀμφισβητήσει κανένας τὴν ποιητική του ἀξία καὶ τὴ σημασία του. Γλῶσσα, ρυθμός, στίχος, πλαστικὴ δύναμη, δραματικότητα, εἰκόνες, πλοῦτος φαντασίας, ὅλα φτασμένα σ' ἀνώτερο ἐπίπεδο τελειότητας, εἰσφέρουν σ' ἕνα σύνολο ρωμαλέο κι ἁρμονικό. Ὁ δημοτικὸς ποιητικὸς λόγος σὲ κανένα ἔργο ἄλλου ποιητῆ δὲν μπόρεσε νὰ πάρει αὐτὴ τὴν ἁδρότητα...»[2])

Ἡρωϊκὴ ἰδιοσυγκρασία, πνεῦμα πανανθρώπινης ἐλευθερίας, ἑλληνικὸς λαϊκὸς μῦθος καὶ ποιητικὲς μετουσιώσεις:

«Ἡ ποίηση τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι ἀντιφεγγιὰ τοῦ φοβεροῦ του ψυχικοῦ παλμοῦ. Καὶ προσπέρασε κάποιους δύσκολους κ' ἐπίμοχθους σταθμούς, ὅπως τὰ «Μνημόσυνα», ἡ «Κυρὰ Φροσύνη», ὁ «Διάκος», ζωντανοὺς καὶ θαυμαστοὺς σταθμούς, ἀλλὰ ὅπου ἀκόμα ὑπάρχει κάποια ἠχὼ ἐπιδράσεων ρωμαντικῶν, ρητορικῶν σχημάτων, ἀντιθέσεων ὄχι τέλεια τεχνικὰ μετουσιωμένων, ἂν καὶ πάντα φλογερῶν καὶ ἀκράτητα παλλόμενων ἀπὸ καρδιὰ καὶ πίστη — γιὰ νὰ φτάσει ξαφνικὰ στὴν τέλεια

---

1) Κωστῆ Παλαμᾶ, «Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης», ἐκδ. Ἐλευθερουδάκη, 1924, σελ. 35, 36, 39, 40, 42, 43, 46, 57, 58, 66, 67, 68, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86.

2) Σπῦρος Μελᾶς, Πρόλογος στὰ «Ἅπαντα τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη», ἐκδ. «Βίβλος», 1955, σελ. 10, 11.

μετουσίωση ὅλων τῶν μέσων, ὑλικῶν καὶ ψυχικῶν, τοῦ ποιητικοῦ του ἀγώνα καὶ νὰ μᾶς προσφέρει μὲ τὸν «'Αστραπόγιαννο» καὶ μὲ τὸν «Φωτεινό» του δυὸ ἑλληνικὰ ἀριστουργήματα, ὅπου ὅλη αὐτή του ἡ ἡρωϊκὰ ὑπεράνθρωπη ἰδιοσυγκρασία συντίθεται κατὰ ἕνα τρόπο ἀθάνατο, ποὺ γεφυρώνει τὴν ἡρωϊκὴν αἰσθαντικότητα ὅλης τῆς 'Ελλάδας, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια κι ὡς τὴν ὥρα τούτη, καὶ μᾶς δίνει σὲ πληρότητα ἀνυπέρβλητη τὸ νέον ἡρωϊκὸ καὶ λαϊκό μας Μῦθο.

»'Ο Βαλαωρίτης ἔγραφε στὴ Μαδουρὴ τὸ «Διάκο», ὅταν, μιὰ μέρα, καθισμένος στοῦ σπιτιοῦ του τὴν αὐλή, ἀποκάτου ἀπ' τὴ μεγάλη ἐλιὰ ποὺ σκίαζε τὸ μαρμάρινο τραπέζι του, ἀναλογιέται ξάφνου τὸ ἀσύγκριτο ἱ σ τ ο ρ ι κ ὸ ἐπεισόδιο τοῦ 'Αστραπόγιαννου καὶ τοῦ Λαμπέτη, ἱστορικὰ ἀπαράλλαχτο ὅπως εἶναι διαγραμμένο καὶ στὸ ποίημα, καί, χωρὶς νὰ πάρει τὸν καιρὸ νὰ σηκωθεῖ νὰ φέρει ἀπὸ τὸ σπίτι του μελάνι καὶ χαρτὶ γιὰ νὰ τὸ γράψει, μὲ μιὰ μόνη πνοή, μ' ἕνα μολύβι τὸ χαράζει ὁλάκερο στὸ μάρμαρο τοῦ τραπεζιοῦ μπροστά του... 'Η ἀφήγηση στὸν «'Αστραπόγιαννο» ἀπορροφᾶται ὁλόκληρη ἀπ' τὸ μέσα Λυρισμό. Εἰκόνα, νόημα, λόγος καὶ ρυθμός, δηλαδὴ ὁ Λόγος, τὸ Αἷμα καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀνάβουνε καὶ συναστράφτουνε μαζί. Μιὰ τέτοια συσσωμάτωση ἐκφραστικῶν δυνάμεων κ' ἐσωτερικότητας οὐσιαστικῆς μᾶς συνεπαίρνει στὴν ἀτμόσφαιρά της ὅπως τὸ μποροῦνε μόνο κάποια φυσικὰ ἀνεπάντεχα φαινόμενα, ἢ κάποια γεγονότα ὅπου ἡ ἠθική, ἡ ψυχικὴ κι' αἰσθητικὴ συμμετοχή μας εἶναι τόση, ποὺ ἡ καρδιὰ ἀνατείνεται ἢ λυγίζει ὁλόκληρη ἀπ' τὸ φόρτο μεγάλης καὶ ἀπροσδόκητης τῶν γύρω ἐπιρροῆς.

»...Μὲ τὸν «Φωτεινό», ἡ ψυχική του κίνηση τραβάει ἀ κ έ ρ ι α πρὸς τὶς ρ ί - ζ ε ς. Κατεβαίνει χρονικὰ πιὸ πέρα ἀπὸ τὶς φανταχτερὲς εἰκόνες τῶν ἡρωϊσμῶν τοῦ 21, πιὸ βαθιὰ ἀπ' τοὺς πρόσφατους ἁρματολοὺς καὶ κλέφτες, σκάβει, σκάβει μ' ὅλη τὴν ψυχή του γιὰ νὰ συναντήσει τὰ πρωτοθεμέλια τῆς μεγάλης νεοελληνικῆς Λευτεριᾶς. Καὶ κεῖ ποὺ σκάβει, ἔχοντας φτάσει πιὰ μ' αὐτὸ τὸ σκάψιμο σὲ στρώματα ἀπὸ μακρινοὺς πρωτύτερους αἰῶνες ὡς τὸ 14ο Μεσαιωνικὸ 'Ελληνικὸν Αἰώνα, ξάφνου ἀκούει τὸ τσαπί του νὰ χτυπάει σὲ κάτι ἀθάνατο, καὶ μονομιὰ ἀποκάτου ἀπ' τὸ τσαπί του ἀναβρύζει, ξεχειλίζοντας τὰ χώματα, μιὰ ὑπέρτατη πηγή: «'Ο Φωτεινός», ἢ ἡ «'Ε π α ν ά σ τ α σ η τ ῆ ς Β ο υ κ έ ν τ ρ α ς». 'Απὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὁ Βαλαωρίτης εἶναι λαός, κι ὁ λαὸς Βαλαωρίτης.

Παρ' ἕνα σβῶλο, Μῆτρο,
καὶ διῶξ' ἐκεῖνα τὰ σκυλιὰ ποὺ μοῦ χαλοῦν τὸ φύτρο.

Αὐτοὶ εἶν' οἱ πρῶτοι στίχοι π' ἀρχινάει ὁ «Φωτεινός», καὶ δὲν γνωρίζω στίχο πιὸ ἄμεσο, πιὸ ἀληθινὸ ἀπ' τὸν πρῶτο αὐτὸ μισοκομμένο στίχο, εὕρημα ποιητικὸ τεράστιο, εὕρημα συγχρόνως τοῦ μυαλοῦ καὶ τῆς καρδιᾶς ποὺ μᾶς ἁδράζει ὁλάκερους καὶ ποὺ μᾶς μπάζει μονομιᾶς στὸ κέντρο τοῦ ἔργου. Μὲ τὸ μισοκομμένο τοῦτο στίχον μπαίνει ἀπ' τὴν ἀρχὴ κι ὁ Λόγος κι ὁ Ἄνθρωπος ὁλόκληρος, γυμνὸς σάμπως 'Αδὰμ ποὺ θὰ ὑψωνόταν ἄξαφνα νὰ προασπίσει, ἐνάντια σ' ἀναπάντεχο ἐξωτερικὸν ἐχτρό, τὴν αἰώνια καὶ ἄναρχη κληρονομιά του. Εἶναι ὁ γεωργὸς μαζὶ καὶ ὁ πολεμάρχος. Μὲ ποιά δύναμη, μὲ ποιάν ἀλήθεια, μὲ ποιά ἀγνότητα, μὲ ποιά θεϊκὴ ἑλληνικότητα ποὺ φτάνει ὡς μὲ τὸν Ὅμηρο, μᾶς δίνει ὁ Βαλαωρίτης πρῶτα - πρῶτα τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωά του ὡς γεωργοῦ:

Ἤθελε βόιδια κάτασπρα, μεγάλα τραχηλάτα
κ.λ.π.
. . . . Μόνη κυρά του ἀφέντρα
στὰ χέρια του ἡ βουκέντρα.

»'Αλλὰ ποιόνε νά 'χει ἐχτρὸν ἀπέναντί του; Καὶ γιὰ ποιόν καλεῖ τὸ γιό του γιὰ νὰ διώξει τὰ σκυλιὰ ἀπὸ τὸ χωράφι; Γιὰ τὸ Τζώρτζη τὸ Γρατσιάνο, πού, σταλμένος ἀπὸ τὴ Βενετιά, ἀφεντεύει τὴ Λευκάδα. 'Ο γιὸς δὲν τὸν ἀκούει. Φοβᾶται. Τότε ὁ γέροντας ἁρπάζει τὴ σφεντόνα του, ξαπλώνει χάμου τὸ ἕνα σκυλὶ καὶ σπάζει τὸ ποδάρι τοῦ ἄλλου. Μπροστά του, σὲ λίγο, στέκει ὁ Γρατσιάνος:

— *'Εσὺ μοῦ πετροβόλησες, παλιόγερε, χωριάτη,*
τὰ δυό μου τὰ λαγωνικά;

'Ο Φωτεινὸς ἀπαντάει περήφανος κι ἀτάραχος στὸν ξένο ἀφέντη, ὅσο ποὺ τοῦτος ξαφνικά, στὴν ἔπαρσή του, βρίζει ἀκέρια τὴν ἑλληνικὴ γενιά:

— *Γενιὰ καταραμένη*
δειλή, κακογεράματη, στὸν κόσμο ἀκόμα μένει
γιὰ νὰ πομπεύει τ' ὄνομα καὶ τὴν κληρονομιά της!

Καὶ τότε ἀκολουθεῖ ἡ ἀθάνατη, ἡ ἀσύγκριτη αὐτὴ ἀπάντηση τοῦ Φωτεινοῦ:

— *Ἂν ἐξεράθη τὸ κλαρί, πάντα χλωρὴ εἶν ἡ ρίζα,*
καὶ μένει πάντα ζωντανό, ἢ ρόδι φάει ἢ βρίζα,
αὐτὸ τὸ βόιδι τὸ μανὸ π' ὅσο βαθιὰ ρουχνίζει
τόσο εὔκολα μυγιάζεται κι ἀνεμοστροβιλίζει,
καὶ ποὺ τὸ κράζουνε λαό. Θὰ σπάσει τὸ καρίκι
καὶ θὰ προβάλει μὲ φτερὰ μιὰ μέρα τὸ σκουλήκι.
Τότε, πουλί, τὸ σερπετὸ ποιός ξέρει ποῦ θὰ φτάσει!

Ἔρχεται κατόπι τὸ μαρτύριο τοῦ Φωτενοῦ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Γρατσιάνου. Ἡ μοναξιὰ τοῦ ἴδιου μὲ τὴ θυγατέρα του, ἡ συνάντησή του μὲ τὸ Φλῶρο, τὸν παλιὸ συμπολέμαρχό του, τ' ἀρραβωνιάσματα τῆς κόρης μὲ τὸ Λάμπρο — εἶναι τὰ τρία Ἄσματα, τὰ μόνα ποὺ γραφήκανε...

»Κατ' ἐπίφαση, ἕνα τυπικὸ ἱστορικὸ καὶ ἀγροτικὸ ἐπεισόδιο, στὴν οὐσία του καθολικότατο ἀνθρώπινο ἔπος, τὸ ἔπος τῆς Μητέρας Γῆς, τοῦ ἄρτιου ἀνθρώπου τῆς Μητέρας Γῆς, τοῦ καθολικοῦ ἀνθρώπου ὁποὺ στηρίζεται ἄδολος στὸ κέντρο τῆς δημιουργίας καὶ τῆς φύσης, μὲ τοὺς ἄσβηστους ἱδρῶτες καὶ τοὺς κόπους του, καὶ ποὺ ὑπερασπίζεται ἄξαφνα σὰ Θεὸς τὴ ζωντανὴ παράδεισο τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Λευτεριᾶς του ἀπὸ κάθε ξένη, ἀπὸ κάθε μαύρη ἐπιδρομή. Τοῦ ἀνθρώπου ὅλων τῶν τόπων, ὅλων τῶν γεωγραφικῶν ζωνῶν ὅλων τῶν αἰώνων. Μὲ δυὸ λόγια, τοῦ πραγματικὰ Ἐλεύθερου Ἀνθρώπου».1)

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Οὐγκὼ καὶ τὰ ἐξελικτικὰ στάδια τοῦ Βαλαωρίτη:

«Τὰ «Μνημόσυνα», τυπωμένα ἕνα χρόνο ὕστερ' ἀπὸ τὰ «Διάφορα Ποιήματα» τοῦ Ἰούλιου Τυπάλδου, συνεχίζουν τὴ γλωσσικὴ παράδοσι τοῦ Ἑπτανησιακοῦ δημοτικισμοῦ — μὲ τὴ διαφορὰ πὼς ὁ Λευκαδίτης ποιητὴς εἶναι πιστότερος στὴν ἀρματολικὴ γλῶσσα. Ἀπ' τὴ συλλογὴ ξεχωρίζει κανεὶς τὴ «Σκλάβα» καὶ τὸ «Θανάση Βάγια» — βρυκολάκιασμα ἑνὸς — κατὰ τὴν (ἄδικη;) πεποίθηση τοῦ ποιητῆ — προδότη. Τὸ δεύτερο τοῦτο ποίημα ἔχει κάποιους στίχους τραγικούς: Στροφὲς θαυμάσιες ὑπάρχουν ἐδῶ κ' ἐκεῖ, στὰ «Μνημόσυνα». Ἡ «Κυρὰ Φροσύνη» εἶν' ἔμμετρη ἀφήγησις. Διάλογοι τραβηγμένοι, ὅπου ὁ τρομερὸς τύραννος προκαλεῖ καὶ τὸ «θεῖον» στὸ βρασμὸ τοῦ πάθους του — σώριασμα ἀντιθέσεων καὶ εἰκόνων, σύμφωνα μὲ τὴ μέθοδο τοῦ Οὐγκώ. Ἐρωτολογία κάπως ἀπίθανη. Ποίημα ἄνισο, καθὼς ὅλα τοῦ Βαλαωρίτη, ἀλλὰ κάποτε θελκτικὸ στὶς ὑπερβολές του. Ὁ «Διάκος» εἶν' ἐπίσης ποίημα ἀφηγηματικό, καλὰ οἰκοδομημένο. Οἱ δεκαπεντασύλλαβοι ἔχουν πλοῦτο ρυθμικό, τὸ λεξιλόγιο ἔχει ἀγροτικὴ δροσεράδα. Οἱ περιγραφὲς εἶναι λεπτομερέστατες — δείχνουν γνῶσι τῆς ἑλληνικῆς φύσεως. Ὁ «Ἀστραπόγιαννος» ἀποθεώνει τὴν κλέφτικη ἱπποσύνη. Ὁ κλέφτης ποὺ κόβει τὸ κεφάλι ἑτοιμοθάνατου συντρόφου του, καὶ τρέχει ἀνάμεσ' ἀπὸ λόγγους φεύγοντας τοὺς ἐχθρούς, εἶναι τόσο τραγικὴ ἱστορία! Τὸ ποίημα συγκίνησε καὶ συγκινεῖ.

»Στὸν «Φωτεινὸ» βλέπουμε ὡριμώτερη τὴν τέχνη τοῦ Βαλαωρίτη, ἰσοζυγισμένα τὰ ἐπικὰ στοιχεῖα, μία ἀγροτικὴ δροσιά, καλύτερα πλαισιωμένο τὸν πατριωτισμό. Κρῖμα ποὺ ἔμεινε ἀπόσπασμα. Ἡ χρονικὴ ἀπόστασις — τὸ ἐπεισόδιο ἀναφέρεται στὴν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας — κάνει πιὸ ὑποβλητικὲς τὶς σιλουέττες τῶν ἡρώων του. Οἱ στίχοι εἶναι ἁδροί, οἱ ρίμες πλούσιες, ὁ ἐπικὸς τόνος σωστὸς στὴν ἀφήγησι τοῦ παλιοῦ αὐτοῦ σηκωμοῦ τῶν Λευκαδιτῶν. Τὸ ποίημα δὲν εἶναι διόλου ἀνεδαφικό: Οἱ καλύτεροι στίχοι τοῦ Βαλαωρίτη — κι ἀπ' τοὺς καλύτερους στίχους τοῦ 19ου ἑλληνικοῦ αἰώνα.»2)

---

1) Ἄγγελος Σικελιανός, ἀπὸ τὴν ὁμιλία του ποὺ ἀναφέρουμε πιὸ μπροστά.
2) Ἀρίστου Καμπάνη, «Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας», ε' ἔκδοσις συμπληρωμένη, 1948, σελ. 174-176.

Οἱ μεγάλες συνθέσεις του. Τὸ εἰδυλλιακὸ στοιχεῖο καὶ ἡ ἐπαφὴ τοῦ ποιητῆ μὲ τὴ φύση:

«Οἱ μεγάλες συνθέσεις τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι: Ἡ Κυρὰ Φροσύνη, ὁ Θανάσης Διάκος καὶ ὁ Φωτεινός. Ὁ τελευταῖος, ἐμπνευσμένος ἀπὸ ἕνα ἐπεισόδιο τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Λευκάδας. Ἡ Κυρὰ Φροσύνη κι ὁ Διάκος, δίπλα στὴν πληθωρικὴ φαντασία ποὺ χαρακτηρίζει ὅλο τὸ ἔργο του, παρουσιάζουν μιὰ ρωμαντικὴ ὑπερβολή, στὴν ψυχολογία τῶν ἡρώων, στὴν ἔκφραση καὶ στὴν δραματοποίηση τοῦ μύθου· ὁ βυρωνισμὸς προέχει στὶς ἐμπνεύσεις αὐτές. Ἡ καλλιέργεια τῆς φρίκης ξαναβρίσκεται ἐδῶ, ὅπως καὶ σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς παραγωγῆς τοῦ Βαλαωρίτη· ὄνειρα, ὁράματα, φαντάσματα, ἡ ρωμαντικὴ σερμαγιά, εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης του. Μέσ' ἀπ' αὐτὲς ξεπηδάει κάποτε, εἴτε ὁ δοσμένος στίχος εἴτε ἡ σοφὴ κατασκευή. Ὁ φυσικὸς κόσμος συγκινεῖ τὸν ποιητή, ποὺ κατορθώνει κάποτε, μὲ συγκινητικὴ ἁπλότητα, νὰ ξαναδίνει τὴ συγκίνησή του. Κάποτε ἡ ἐπαφή του μὲ τὴν φύση τὸν φέρνει ὣς ὁλόκληρα ποιήματα μὲ καθαρὰ ἀλληγορικὸ χαρακτῆρα. Τὰ ἐλαττώματά του, καὶ τὰ προτερήματά του παρουσιάζονται πιὸ ἔκδηλα σὲ ἄλλα ποιήματα μὲ πιὸ περιορισμένη ἔκταση. Στὸν Ἀστραπόγιαννο, στὴ Φυγὴ ὁ ρυθμὸς ταιριάζει τεχνικὰ μὲ τὸ θέμα. Τὸ εἰδυλλιακὸ στοιχεῖο παρεμβάλλεται ἀντιθετικὰ μέσα στὶς δραματικὲς περιγραφές. Ὅταν ὑποτάζει τὸ λόγο του, τὸ πατριωτικὸ πάθος του τοῦ προσφέρει ἕναν κόσμο εἰκόνων, ποὺ σφιχτοδεμένες δημιουργοῦν ἕναν τύπο ρωμαντικοῦ πληθωρικοῦ ἐπιγράμματος».1)

Πρώτη ἐμφάνιση. Δημοτικὴ γλῶσσα καὶ Βαλαωρίτης. Ρητορισμός. Ἐπιδράσεις. Προσωπικὰ στοιχεῖα:

«Τὰ «Στιχουργήματα» προκαλέσανε τὴν προσοχὴ τοῦ Κουμανούδη... Ἡ πρωτολειακὴ ὅμως αὐτὴ ἐμφάνιση, σ' ἕναν πνευματικὸν ἄνθρωπον σὰν τὸν Κουμανούδη, ἐφτέρωσε τὴν ἐλπίδα, πὼς ὁ ρυθμοπλέχτης τῶν «Στιχουργημάτων» — ποὺ τὰ μισὰ εἶναι γραμμένα σὲ κακὴ δημοτικὴ καὶ τ' ἄλλα μισὰ σὲ μιὰ πρόχειρη, δίχως ποιητικὴ λάμψη, καθαρεύουσα — ἔκλεινε τὴ λαχτάρα τῆς σίγουρης δημιουργίας καὶ βάδιζε σταθερὰ πρὸς αὐτή. Στὰ «Μνημόσυνα», ὡς τόσο, οἱ γλωσσικὲς πεποιθήσεις τοῦ Βαλαωρίτη ξεκαθαρίζονται. Ὁ Βαλαωρίτης γίνεται ὁ θερμὸς ὑμνητὴς τῆς δημοτικῆς. Ἡ γλῶσσα, ποὺ ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ Ἔθνους, ὁδηγεῖ τὸ Βαλαωρίτη, εὐθὺς ὕστερα ἀπὸ τὰ «Μνημόσυνα», σὲ μιὰ συνθετικὴ ποιητικὴ δουλειά. Τὸ ξεκαθάρισμα τῶν γλωσσικῶν πεποιθήσεων τοῦ ἀνοίγει τὸ δρόμο πρὸς τὶς ποιητικὲς ὁλοκληρώσεις. Μετὰ τὴ θερμὴ ὑποδοχὴ τῶν «Μνημοσύνων» γράφει τὴν «Κυρὰ Φροσύνη». Δὲν μποροῦμε νὰ λέμε, ἀλαφρόκαρδα, πὼς τὸν θρίαμβό του μὲ τὰ «Μνημόσυνα» ὁ Βαλαωρίτης τὸν χρωστάει στὴν ἔμμετρη ἐξεικόνιση τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων τῆς ἁρματωλικῆς Ἑλλάδας — ζωὴ ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ τὴ σκεπάζη πιὰ ὁ θρῦλος. Καὶ πὼς τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ τῆς ἐποχῆς του ὑποκεντήθηκε, ἔτσι, ἡ περιέργεια. Σχετικά, ἐξ ἄλλου, μὲ τὰ ρητορικὰ σχήματα, στὴν ποίηση τοῦ Βαλαωρίτη, ἕνας προσεκτικὸς κι' ἐνημερωμένος μελετητής, θὰ βρῆ τὴν ἀρχή τους στὰ ξένα φιλολογικὰ ρεύματα ποὺ φτάνανε στὴν Ἑφτάνησο: στὸν Ὄσσιαν, στὸ Βύρωνα, στὸν Οὐγκώ. Μὰ δὲ ζεσταίνει, μὲ τὴ ρητορική της ἔμφαση, ἡ στιχουργία τοῦ Βαλαωρίτη. Ὁ ἔρωτας πρὸς τὴ λευτεριὰ ποὺ ἀναδεύεται, ὁ πόθος γιὰ τὸ λυτρωμὸ τῆς Φυλῆς, πλαταίνει τὸ στίχο του. Ἀλλ' εἶναι, σύγκαιρα, ὁ Βαλαωρίτης κι' ὑπομονητικὸς στιχοδουλευτής. Χρωστάω ὅμως νὰ δώσω τὴν ἐξήγηση, ὅτι ἡ μορφὴ στὰ συνθετικά, πρὸ πάντων, στιχουργήματά του δὲν εἶναι ἀψεγάδιαστη. Τὸ μειονέκτημα αὐτὸ τὄχουνε οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ρομαντικοὺς ποιητές. Τὸ κατακλυσμικὸ κύλισμα τοῦ στίχου ἀφήνει κενὰ — δίνει τὴν ἐντύπωση τοῦ πρωτόπειρου καὶ τοῦ ἄτεχνου. Ἴσως ὅμως ὁ ρητορισμὸς τοῦ Βαλαωρίτη νἆχε τὴν πρωταρχική του αἰτία στὴν παρόρμηση.

»Στὰ προλεγόμενα τῆς «Κυρὰ Φροσύνης» ὁ Βαλαωρίτης αἰτιολογεῖ τὴν ἀλλοίωση τοῦ χαρακτῆρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Γιὰ νὰ δώση τὴν ἀντίθεση τῆς Φροσύνης, παρουσιάζει τοῦ Ἀλῆ τὴ διαστροφὴ πιὸ στυγερή. Οἱ πρῶτοι στίχοι τῆς «Κυρὰ Φροσύνης» ἔχουνε τὴν ἀπροσποίητη ἁπλότητα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

Ἐπέσανε τὰ Γιάννινα σιγὰ νὰ κοιμηθοῦνε κλπ.

Τόσο μέσα στὴν ψυχὴ ἑνὸς πολυβασανισμένου λαοῦ, ὅπως ὁ ἑλληνικός, ὅσο καὶ

1) Κ. Θ. Δημαρᾶ, «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας», τόμος δεύτερος, Ἴκαρος, σελ. 50-51.

στὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ, δίνεται μιὰ ξεχωριστὴ θέση, ὑψώνεται, μ' ἄλλα λόγια, ἕνα θῦμα τοῦ βάρβαρου κατακτητῆ. Καὶ πολὺ συχνά, γίνεται τὸ μόνο μέσο, γιὰ νὰ θεριέψουνε οἱ ἐθνικοὶ πόθοι του. Στὴν «Κυρὰ Φροσύνη» ὁ Βαλαωρίτης ξεμακραίνει ἀπὸ τὸ κύριο θέμα του, μὲ τὶς ρητορικὲς ἐκρήξεις. 'Αλλ' εἶναι αἰσθητὴ ἡ λαχτάρα του, νὰ ξαναγυρίση στοὺς κεντρικοὺς ἥρωές του.

»Στὸν «'Αστραπόγιαννο» ὑπάρχει διάχυτος στοὺς στίχους κάποιος ἐξωτισμός. Τὸ στιχούργημα παρουσιάζεται γιὰ τὸ μελετητὴ περισσότερο καλοχτισμένο καὶ ἀδιάπτωτο. Τὸν «'Αστραπόγιαννο» συνθέτουνε δεκασύλλαβοι, ἑνδεκασύλλαβοι καὶ δεκαοκτασύλλαβοι, δίχως ὁμοιοκαταληξίες. Τὸ πρωτοπαλλήκαρο τοῦ 'Αστραπόγιαννου, ὁ Λαμπέτης, φεύγει μὲ τὸ κομμένο κεφάλι τοῦ ἀγαπημένου του ἀρχηγοῦ, γιὰ νὰ γλυτώση ἀπὸ τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν ἐχθρῶν του. Ὁ ραψωδὸς τῶν ἁρματωλῶν βρίσκει ἀκατανόητη τὴν ἀπελπισμένη χειρονομία τοῦ Λαμπέτη. Κι' ὅμως μποροῦσε νὰ τὴν ἐξηγήση ὁ Βαλαωρίτης, μέσα στὸν ἐπικὸν ὀργασμό, ὅπου ἔγραψε τὸ στιχούργημά του αὐτό. Ὁ 'Αστραπόγιαννος, ἀφοῦ ἐπληγώθηκε βαρειά, πολεμώντας τὸν κατακτητή, ἐγύρισε στὸν πιστὸ συναγωνιστή του, τὸ Λαμπέτη, καὶ τοῦ ζήτησε νὰ τοῦ κόψη τὸ κεφάλι. Κι' ὁ Λαμπέτης συμμορφώθηκε μὲ τὴ σκληρὴ διαταγή. Εἶναι φυσικὸς λοιπὸν ὁ ψυχικὸς κλονισμὸς τοῦ Λαμπέτη. Καὶ ἡ φυγή του, μὲ τὸ κομμένο κεφάλι τοῦ ἀγαπημένου του συμμαχητῆ, τοῦ γλυκαίνει, κάπως, τὸν πόνο. Μοιράζεται μαζὶ μὲ τὸ κρανίο τὴν τροφή... Ἔτσι διατηρεῖ τὴν ψευδαίσθηση, πὼς ὁ γενναῖος ἀρχηγός του ζῆ ἀκόμα! Καὶ στὸν «'Αστραπόγιαννο» ὅμως ὁ Βαλαωρίτης γυμνώνει τὴ ρομαντικὴ ψυχή του, γιὰ νὰ γίνη πολέμιος τοῦ ρομαντισμοῦ, στὰ προλεγόμενα ἑνὸς ἄλλου ἐπικοῦ στιχουργήματός του, τοῦ «Διάκου».

»Ὅπως ὁ 'Αλῆς στὴν «Κυρὰ Φροσύνη» μᾶς παρουσιάζεται ἀλλοιωμένος, ὅμοια καὶ στὸ «Διάκο», στιχούργημα πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὴν «Κυρὰ Φροσύνη» καὶ λυτρωμένο ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ ἐπίδραση τοῦ Οὐγκώ, ὁ Βαλαωρίτης παρεμβαίνει, γιὰ νὰ «πλουτίση», νὰ «γενικεύση» τὸν ἥρωά του. Τὸ ἐπικοδραματικὸ στιχούργημα τοῦ «Διάκου» ἀρχίζει τὴν παραμονὴ τῆς μάχης μὲ τὸν ἀνήλεο κατακτητὴ καὶ τελειώνει μὲ τὸ λαμπρόχρωμο ὅραμα τοῦ Διάκου: ὅλες οἱ ἡρωϊκὲς μορφὲς τῶν μεγάλων παλληκαριῶν τῆς νεοελληνικῆς κοσμογονίας — ὁ Μπουκουβάλας, ὁ Βλαχάβας, ὁ Λαμπέτης «μὲ τὴν κάρα τοῦ 'Αστραπόγιαννου», «τ' 'Ανδρούτσου τ' ἄγριο φάντασμα, ψηλὸ σὰν τὸ Βελοῦχι», ὁ Σαμουὴλ τῆς «Κιάφας ὁ Προφήτης» ('Αχτῖδες τὰ μαλλιά του — τὰ γένεια σπίθες καὶ καπνός). Τὸ ὅραμα δυναμώνει, καταυγάζεται, μὲ τὴν παραστατικὴ στιχουργία τοῦ Βαλαωρίτη:

— Χιλιάδες ἤρθανε μεμιᾶς τριγύρω στὸ Θανάση
ψυχὲς μεγαλοδύναμες ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο
μὲ τὰ παλιά τους βάσανα, μὲ τὴν παλληκαριά τους
καὶ τοῦ φιλοῦν τὸ μέτωπο καὶ τὸν περιδροσίζουν.

«Χριστὸς 'Ανέστη, Διάκε!» — εἶναι ἡ ἀληθινὰ μεγαλόπρεπη ὀπτασία τοῦ δέντρου.

»Ὁ «Φωτεινός», δυστυχῶς, ἔμεινε ἀπόσπασμα. Στὸ «Φωτεινὸ» ἡ ἐθνικὴ ὀργὴ τοῦ Βαλαωρίτη ξεσπάει κατὰ τῶν Φράγκων. Ὁ Φωτεινὸς ὁρκίζεται νὰ λυτρώση τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴ σκλαβιὰ τῶν τυράννων τῆς Δύσης:

— Κάτω τὸ Φραγκολόγι
— 'Αμὴν καὶ τὰ κεφάλια τους νὰ ἰδοῦμε κομπολόγι
τοῦ φράχτη σου νὰ γέρνουνε κάθε κλαρὶ καὶ κλῶνο

Ὁ Βαλαωρίτης στὸ «Φωτεινό», ξετυλίγοντας τὴν ἐπικὴ ἀφήγηση τοῦ στιχουργήματός του, τὸ πλουταίνει μὲ μιὰ ἀνεπιτήδευτη πλαστικότητα.»[1])

3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ

Ἡ μετρική του. 'Επικὸ στοιχεῖο καὶ λυρισμὸς στὸν Βαλαωρίτη:

«Κυριαρχοῦν μέτρον εἰς τὰς μεγάλας συνθέσεις τοῦ Βαλαωρίτου εἶναι ὁ δημοτικὸς δεκαπεντασύλλαβος ὁμοιοκαταληκτικός· εἰς τὰ τελευταῖα ποιήματά του, ὅμως, — ὅπως καὶ ὁ Σολωμὸς — ἐγκαταλείπει τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἴσως κατόπιν ὑπο-

1) 'Αδαμαντ. Δ. Παπαδήμα, «Νέα 'Ελληνικὴ Γραμματολογία», Γενικὰ στοιχεῖα, 1948, σελ. 172—180.

δείξεως καὶ τοῦ φίλου του Θωμαζαίου.

»Ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτου εἶναι κατ' ἐξοχὴν πατριωτική, συνδεδεμένη στενότατα μὲ τοὺς ἀγῶνας τῆς τουρκοκρατουμένης πατρίδος καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς πλήρους ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου, ἔχει δὲ χαρακτῆρα κατ' ἐξοχὴν ἡρωϊκὸν καὶ ἐπικόν. Ὁ ἴδιος ἐξηγεῖ τὴν τάσιν ταύτην γράφων: «Λέγων ἐπικήν, ἐννοῶ τὴν ποίησιν, ἥτις, ἀνεξαρτήτως ἰδιαιτέρων τινῶν κανόνων, στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν, προτίθεται δὲ σκοπὸν αὐτῆς τὴν ἐξύμνησιν σημαντικοῦ τινος γεγονότος, ἀναγομένου εἰς ἡρωϊκοὺς χρόνους, μυστηριωδῶς περικεκαλυμμένους ὑπὸ τῆς νεφελώδους παραδόσεως καὶ τῆς ἀμυδρᾶς ἀπομνημονεύσεως τῶν χρονογράφων.»

»Ὅμως, καθαρῶς ἐπικὸς ποιητὴς δὲν εἶναι ὁ Βαλαωρίτης. Μαζὶ μὲ τὸ ἡρωϊκὸν στοιχεῖον συνυπάρχει πάντοτε εἰς τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ καὶ ὁ λυρισμός, πλούσιος καὶ ἐνίοτε ἀσυγκράτητος. Καταφανὴς εἶναι καὶ ἡ ρομαντικὴ ἐπίδρασις, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἐπίδρασις τῆς ποιήσεως τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ, μὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ ἐλαττώματά της.» 1)

Εἶναι λυρικὸς ὁ Βαλαωρίτης; Ὁ ἀντικειμενισμός του—τὸ «ἐσεῖς»:

Ὁ Βαλαωρίτης δὲν εἶναι λυρικός. Δὲ βρίσκεται στοὺς στίχους του σχεδὸν καμιὰ προσωπικὴ ἐξομολόγηση, κανένα σημάδι ἀτομικῆς ξεχωριστῆς ζωῆς, τίποτε, ποὺ — καὶ χωρὶς καμιὰ ἐξομολόγηση — νὰ μᾶς δώση νὰ καταλάβουμε πὼς πέρασε βαθιὰ κρίσιμες στιγμὲς ἀπὸ μελαγχολία, πλήξη, χαρά, πόνο, ἔκσταση. Τὸ τραγούδι του δὲ μοιάζει μήτε μὲ μονόλογο ἀνθρώπου ποὺ δὲ φροντίζει ἂν τὸν ἀκοῦν ἢ ἂν μόνος του βρίσκεται, οὔτε μὲ παραλήρημα μουσικό. Δὲ γέρνει γιὰ νὰ μετρήση τοὺς χτύπους τῆς καρδιᾶς του· δὲν ὑψώνει μάτια πρὸς τὰ αἰώνια κοσμικὰ προβλήματα. Δὲν ἔχει ἀπὸ τὴ λυρικὴ τὴν ὀμορφιὰ μήτε τὸ ψιθυριστὰ καὶ μυστικὰ εἰπωμένο γοργὸ ξεσκέπασμα τῆς ψυχῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, μήτε τὸ διθυραμβικὸ μεθύσι ποὺ χορεύει ἀκράτητα καὶ ἀλαλάζει καὶ πετᾶ μὲ τὰ φτερὰ τοῦ ὕμνου καὶ στὰ πάντα χύνεται. Καὶ πολὺ περισσότερο δὲν κατρακυλᾶ στὸ μηδενισμὸ τοῦ λυρικοῦ ποιητῆ ποὺ βυθίζεται μέσα στὸ ὑποκείμενο, ὅσο ποὺ χάνεται μέσα του. Τὸ ἀντικείμενο, καὶ ὡρισμένο, ὄχι τὸ ὑποκείμενο, εἶναι ὁ κόσμος τοῦ Βαλαωρίτη. Ὁ Βαλαωρίτης μάλιστα — καθὼς ὁ ἴδιος μᾶς παρασταίνει σ' ἕνα του γράμμα πρὸς τὸ Ροΐδη, τὸ μεγάλο του φίλο — δὲν ξεχωρίζει ὑποκείμενο καὶ ἀντικείμενο. Ὁπωσδήποτε, οἱ ὧρες ποὺ μᾶς παρουσιάζεται μὲ κάποια λυρική, πινδαρικὴ ἢ σαπφικὴ διάθεση, δὲν εἶναι οἱ χαρακτηριστικὲς ὧρες του· δὲν εἶναι τότε ὁ καλύτερος Βαλαωρίτης. Ἡ ᾠδὴ στὸν ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχη καὶ στὴν ἕνωση τῆς Ἑπτάνησος, ἡ «Δάφνη καὶ τ' ἀηδόνι», ἡ «Εἰκοστὴ πέμπτη Μαρτίου», ἡ «Πρωτομαρτιὰ ἢ τὸ Χελιδόνι», ὁ «Κανάρης», τὰ ποιήματ' αὐτά, ὅσο κι ἂν παίρνουνε τὸ κύλημά τους ἀπὸ τὴ μονάκριβή του πηγὴ τῆς πατριδολατρείας, ἔργα εἶναι ποὺ βέβαια κρατᾶν πάντα τὴ σφραγῖδα τοῦ ἐργαστηριοῦ ποὺ τὰ ἔβγαλε· ἀλλὰ μᾶς δείχνουνε σὰν εὐκολοκούραστο τὸν ποιητή τους.

»Ὁ Βαλαωρίτης, σχεδὸν ποτὲ δὲ μᾶς λέει ἐγώ. Σὰν ποιητὴς κοινωνικός, πολιτειακός, πατριδολάτρης, πάντα σχεδὸν μιλᾶ μὲ τὸ ἐμεῖς. Στοχάζομαι πὼς μὲ χαρὰ μποροῦσε νὰ τοὺς ἐπαναλάβη τοὺς στίχους τοῦ Οὐίτμαν: «Δὲν περιορίζομαι στὸ τραγούδι τοῦ ἐγώ. Προσφέρω τὸ λόγο τοῦ νέου κόσμου, τὸ λόγο ποὺ λέει: Ὅλοι μαζί!»2)

Τὰ γνήσια ἑλληνικὰ γνωρίσματα τῆς ψυχῆς του. Ἡ εὐθύγραμμη πορεία τοῦ Βαλαωρίτη:

«...Ὅ,τι ὅμως ἀξίζει περισσότερο στὸ Βαλαωρίτη... εἶναι ὁ μεγάλος, ὁ ἀδιάκοπος κι ἀληθινὰ ἡρωικὸς ἀγώνας του νὰ συνειδητοποιήσει, προοδευτικά, μόλις ἔνοιωσε μέσα του τὰ πρῶτα σκιρτήματα τοῦ θείου δώρου, τὰ γνήσια ἑλληνικὰ γνωρίσματα τῆς ψυχῆς του, ν' ἀπολυτρωθεῖ ἀπὸ κάθε ξένη ἐπίδραση, νὰ συλλάβει δυνατὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἕλληνα ποιητῆ, νὰ χαράξει, μὲ ἀπόλυτη ξαστεριά, τὴν περιοχὴ τῆς δημιουργίας του, μὲ σταθερότητα καὶ συνοχὴ ἀπαράμιλλη, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἰδανικοῦ του. Ἂν, ὅπως πιστεύω, τὸ ἀληθινὰ δημιουργικὸ ἔργο δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μεγάλη καὶ ἁπλὴ ἰδέα, ποὺ τὴν ἐγκολπώνεται κανεὶς στὰ νιάτα του καὶ δουλεύει σ' ὅλη του τὴ ζωὴ μὲ πάθος γιὰ τὴν πραγματοποίησή της, ἡ ποίηση τοῦ Βαλαωρίτη παρουσιάζει αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικό. Εἶναι ὁ πιὸ συνεπής, ὁ πιὸ ἀδιάλλαχτα συνεπὴς τύπος — καὶ ἴσως ὁ μοναδικὸς σ' αὐτὸ — ποὺ παρουσιάζουν τὰ νεοελληνικὰ γράμματα. Σ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἀπότομα πηδήματα, οὔτε λοξοδρομίες, οὔτε πειράματα, οὔτε παλινωδίες, οὔτε πρωτεϊσμοί. Στὸ μονο-

1) Γ. Θ. Ζώρας, ὅπου πιὸ πάνω, σελ. 179.
2) Κ. Παλαμᾶς, ὅπ. π. π., σελ. 102-103.

κόμματο βράχο του χαράζει ἕνα περίγραμμα. Κ' ὕστερα, μὲ τὸ σφυρὶ καὶ τὸ γλύφανό του, σκαλίζει, σ' ὅλη του τὴ ζωή, ἀγωνίζεται νὰ βγάλει ἀπ' αὐτό, τὸ πρωτόγονο περίγραμμα, ἕνα πελεκημένο καὶ πλαστουργημένο, ἐπίσης ὅμως πρωτόγονο, ἄγαλμα — τὸ ἄγαλμα τῆς ἡρωικῆς Ἑλλάδας. Κι ἂν ὁ Χάρος δὲν ἔκανε νὰ πέσει τὸ κοπίδι ἀπὸ τὰ χέρια του, θὰ μᾶς παράδινε ἀσφαλῶς αὐτὸ τὸ ἄγαλμα πιὸ τελειοποιημένο.»[1])

Ὁ Βαλαωρίτης ἐκφράζει καὶ μορφοποιεῖ τὴν ἐποχή του:

«Ὁ Βαλαωρίτης δὲν κοιτάζει ἀπ' ἔξω τὸ ἔδαφος τῆς ἐποχῆς του, εἴτε ἀπὸ μιὰ αἰσθητική εἴτε ἀπὸ μιὰν αὐτόνομη ἠθικὴ σκοπιά. Ὁ Βαλαωρίτης βγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς ἐποχῆς του, ἀγωνίζεται νὰ βγεῖ ἀπ' τὸ ἔδαφος τῆς ἐποχῆς του, σκώνει στοὺς ἡράκλειους ὤμους του ὅλα τὰ ἄμεσά της βάρη, εἶναι γεμάτος χῶμα, λύθρο, λάσπη, εἶναι ἀναμιγμένος στὰ προβλήματά της, σπρώχνει, μὲ τὰ χέρια, μὲ τὰ γόνατα, μὲ τὸ ἴδιο του κεφάλι, τὰ τριγύρω ἐμπόδιά της, πάσχει νὰ τὴ λευτερώσει μ' ἕνα μόχθον ἄμεσο ποὺ τοῦ διογκώνει ἐπικίνδυνα κάθε ὥρα μὲς στὰ ἀθλητικά του στέρνα τὴν καρδιά, καὶ δὲν προφταίνει, αὐτὸ εἶναι βέβαιο, νὰ πάρει, καθὼς οἱ ἄλλοι, τὸ πλατὺ θεωρητικὸ λουτρό του μὲς σ' αὐτὴ τὴν ἀκατάπαυστη τοῦ μόχθου διαρροή. Εἶναι Ποιητής; Αὐτὸ ἀσφαλῶς εἶναι τὸ αἴτημα τῆς βαθιᾶς του ψυχικῆς φιλοδοξίας, ἀλλὰ πίσω, ἀπάνω, κάτωθε ἀπ' τὸ αἴτημα αὐτὸ ὑπάρχει τὸ αἴτημα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κοιτᾶ τριγύρω του νὰ ἰδεῖ τοὺς ὅρους τῆς πραγματικῆς τοῦ τόπου ζωῆς, χωρὶς καθόλου νὰ παραμερίζει οὔτ' ἕνα ἀπὸ τοὺς χαρακτῆρες ποὺ τὴν προσδιορίζουν.»[2])

Κήρυκας τῆς πατριωτικῆς ἐνέργειας:

«Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βαλαωρίτη στὴν ποίησί μας εἶναι κυρίως γλωσσική. Τόσο ὅμως ἡ γλῶσσα, ὅσο καὶ ἡ πορεία τῆς ποιήσεώς του εἶν' ἔξω ἀπὸ τὴ Σολωμικὴ τροχιά. Γλωσσικὰ ἡ Λευκάδα συνδέεται μὲ τὴ Ρούμελη. Ὅμως ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτη δὲ σχετίζεται μὲ τὸν ἰταλικὸ ρωμαντισμὸ ἀπ' ἐκεῖ ποὺ ξεκινάει τῶν Ἑπτανησίων ἡ ποίησις. Ὁ Βαλαωρίτης εἶναι μαθητὴς τοῦ Οὐγὼ — ὅπως τ' ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος. Ρητορεύει, συσσωρεύει, ἀντιθέτει, γυρεύει νὰ μεταδώσῃ πατριωτικὴ πίκρα ἢ πατριωτικὸ ἐνθουσιασμό. Εἶναι κήρυκας τῆς ἐνέργειας, οἰστρήλατος πατριώτης.»[3])

Ἑπτανησιακὴ σχολὴ καὶ Βαλαωρίτης. Ἡ τεχνοτροπία τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ ποιητικὸς λόγος τοῦ Βαλαωρίτη. Βαλαωρίτης καὶ Σολωμός. Τὸ βουλητικὸ στοιχεῖο στὴν ποίησή του. Ἡ λαϊκὴ μετρική του:

«Ὁ Βαλαωρίτης εἶναι ὁ πιὸ ἀναγνωρισμένος σύνδεσμος τῆς Ἑπτανησιακῆς σχολῆς μὲ τὴν Ἀθηναϊκή. Ἀπὸ τοὺς Ἑπτανήσιους, ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Σολωμοῦ, διδάσκεται ὅτι μοναδικὴ ποιητικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ δημοτική, ἡ γλώσσα τῆς λαϊκῆς δημιουργίας: σ' αὐτὴν ἀποκλειστικὰ θὰ γράψει τοὺς στίχους του. Θερμὸς πατριώτης, ἀφιερώνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παραγωγῆς του σὲ πατριωτικὰ θέματα. Ἐδῶ ὅμως ἔχουμε τὴν συνάντηση τῶν δύο κατευθύνσεων: τὸ θέμα κοινὸ στὶς δυὸ σχολές· ἡ γλώσσα, σύμφωνα μὲ τὴν ἑπτανησιακὴ διδασκαλία. Στὴν τεχνοτροπία θὰ τὸν παρασύρει τὸ κλίμα τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀθηναϊκοῦ ρωμαντισμοῦ τὰ ξαναβρίσκουμε καὶ σ' αὐτόν. Ἡ ἐκλογὴ ὅμως τοῦ σωστοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου μειώνει τὶς ἀδυναμίες αὐτὲς ἀπὸ κάποια πλευρά: ἔτσι ἡ λεξιθηρία, πληγὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ ρωμαντισμοῦ, μεταβάλλεται στὸν Βαλαωρίτη σὲ πλοῦτο δημοτικοῦ λεξιλογίου. Ἐξ ἄλλου ὁ σταθερὸς προσανατολισμὸς τοῦ ποιητῆ πρὸς τὰ πατριωτικὰ θέματα, τὸν ἀπέτρεψε συχνὰ ἀπὸ τὸν κούφιο πενθισμὸ τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων: μιὰ θέληση ὑγείας καὶ δύναμης, ἕνας τόνος ἡρωϊκὸς διατρέχει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς δημιουργίας του.

»Οἱ παλαιότερες γενεὲς δὲν ἐδίσταξαν νὰ παραβάλλουν τὸν Βαλαωρίτη μὲ τὸν Σολωμό. Ἄς ἀποδεχθοῦμε προσωρινὰ τὴ σύγκριση. Παρουσιάζονται ἀμέσως δυὸ ἀντίθετοι ποιητικοὶ κόσμοι: Ὁ Σολωμὸς ἐξελίσσεται, ὁ Βαλαωρίτης προοδεύει. Ἡ ποίησή του, δηλαδή, ἀπὸ τὰ πρῶτα της φτερουγίσματα ὡς τὶς τελευταῖες του

---

1) Σπ. Μελᾶς, ἔπ. π. π., σελ. 8.
2) Σικελιανός, ἔπ. π. π.
3) Ἄρ. Καμπάνης, ἔπ. π. π., σελ. 176.

προσπάθειες, δὲν ἀλλάζει οὐσιαστικά, ἀλλὰ διορθώνεται μόνο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς μορφολογίας... Ἔχουμε ὅμως ἐδῶ ἕνα σημεῖο ἐπαφῆς μέσα στὸν διαφορισμὸ ποὺ πρέπει νὰ γίνει σχετικὰ μὲ τὸν Σολωμό· ἡ στιχουργικὴ εὐκολία τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι ἀπόλυτη: ὁ στίχος του ποὺ ξεπετιέται μὲ ἐκπληκτικὸ αὐτοματισμό, καὶ ταχύτητα βιομηχανική, δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ· ὁλοένα ἀγωνίζεται γιὰ τὴν τελείωσή του. Ἡ αἰσθητική του, ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτήν, ἔχει βέβαια κάτι ἐξωτερικό, τὸ ξεχώρισμα τῆς μορφῆς ἀπὸ τὴν οὐσία, ἀλλὰ φανερώνει ὑψηλὴ τὴ συνείδηση καὶ τὴ θέληση τοῦ καλοῦ.

»Τὸ δεύτερο οὐσιαστικὸ σημεῖο διαφορισμοῦ εἶναι, ὅτι ὁ Βαλαωρίτης ἔζησε πάντα μέσα στὸ κλίμα τὸ ρωμαντικό· σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν ἐπεδίωξε νὰ ξεφύγει ἀπ' αὐτό, νὰ αὐτονομήσει τὴν τέχνη του. Τέλος, τὴν μεγαλύτερη ἀντίθεση προκαλεῖ ἡ ἀπουσία πνευματικότητας ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ποιητὴ τοῦ Διάκου· λίγες ἰδέες ποὺ ἔχουν γίνει πίστη, λίγα συναισθήματα ποὺ ἔχουν γίνει πίστη, καί, πάνω ἀπ' ὅλα, ὁρμητικὸ καὶ ἀκατάσχετο, τὸ πάθος γιὰ τὴν πατρίδα.

»Θεωρητικὰ ἀποκήρυξε τὸν ρωμαντισμό, ἀλλὰ ἐννοοῦσε μὲ τὸν ὅρον αὐτὸν μόνο τὴν πεισιθάνατη διάθεση τῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς... Βεβαιώνει: «ὁμολογῶ ὅτι πᾶσα στιγμὴ ἐμπνεύσεως εἶναι στιγμὴ παραφροσύνης». Ἄς προσέξουμε, ὅμως, ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὴ μορφὴ τοῦ ρωμαντικοῦ ποιητῆ, γιατὶ φωτίζει ἡ στάση του καὶ τὸν ἴδιο τὸ ρωμαντισμό: ξεσηκώνω μιὰ λέξη, τὴν «ἐπιθυμία». Ἡ τεχνικὴ τῆς δημιουργίας τοῦ Βαλαωρίτη ἔχει στὴ βάση της ἕνα βουλητικὸ στοιχεῖο, μιὰ ψύχραιμη ἀπόφαση· τὸ κούρδισμα ἔρχεται ὕστερα. Μὲ πολλὴ κρίση καὶ συγκροτημένη σκέψη ἐκθέτει κάποτε τὸ σκελετὸ τοῦ ποιήματος ποὺ ἑτοιμάζεται νὰ γράψει· ὑπάρχει μέσα ἡ λογικὴ ἀλληλουχία, ἡ θέληση τῆς ἑνότητας, ἡ ψυχολογικὴ φροντίδα. Ἡ συνείδηση τῶν στοιχείων αὐτῶν καὶ ἡ διατύπωσή τους, δημιουργεῖ γιὰ τὸν Βαλαωρίτη μιὰ ἰδιάζουσα θέση καὶ φανερώνει τὴν τροπὴ τῆς ποίησης, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ στὴν Ἀθήνα, πρὸς τὴ μεθοδικὴ καὶ ψύχραιμη ἐκμετάλλευση τῆς ποιητικῆς ἰδιοφυΐας. Ἐπίσης ὁ Βαλαωρίτης προσέχει πολὺ τὰ μετρικὰ ζητήματα καὶ στοχάζεται ἐπάνω σ' αὐτά: τὸν ἀπασχολεῖ ἡ μορφολογία τοῦ δεκαπεντασύλλαβου καὶ χρησιμοποιεῖ ἕναν ἰδιάζοντα λαϊκὸ ἐνδεκασύλλαβο μὲ σταθερὸ τόνο στὴν τέταρτη καὶ τομὴ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἕκτη συλλαβή.»[1])

Ἡ ἑνότητα τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως καὶ ἡ ποίηση τοῦ Βαλαωρίτη:

«Ὁ πόθος τῆς ἀλήθειας, γιὰ τὸ Ἔθνος, ποὺ ἀγωνίστηκε ἕνα τόσο σκληρὸ ἀγῶνα, ἐφούσκωσε τὰ στήθια τοῦ Βαλαωρίτη. Καὶ τὸ ἁρματωλίκι, ὁ βουνίσιος ἡρωϊσμός, ξαναζῆ, μὲ μιὰ καινούργια πνοή. Εἶναι σημαντικὸς ὁ ποιητικὸς θρίαμβος τοῦ Βαλαωρίτη. Ἔμπνευση καὶ γλῶσσα συνταιριάζουνε. Ἡ μιὰ θρέφεται ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς ἄλλης. Νὰ μπάσης τὸν ἀναγνώστη σου, τὸ θρεμένο μάλιστα μὲ τόσα παραπλανητικὰ διαβάσματα, στὸ αὐτόνομο βασίλειο τῆς Τέχνης, δὲν εἶναι τόσο εὔκολο, ὅταν δὲν εἶσαι γνήσια καλλιτεχνικὴ φύση. Κι' ὁ Βαλαωρίτης ἦταν, παρ' ὅλο τὸ ρητορισμό του. ...Ὁ Βαλαωρίτης μελέτησε προσεκτικὰ τὰ πνευματικὰ γεννήματα τοῦ λαοῦ μας. Ἡ ὠφέλειά του ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτὴ ἦταν σημαντική. Ἀλλ' ἔπαιξε σημαντικό, ἀκόμα, ρόλο κι' ἡ ψυχική του προδιάθεση. Ἂν ὁ Βαλαωρίτης δὲν ἦταν συνειδητὸς Ἕλληνας, οἱ στίχοι του θὰ ἦταν ἄτονοι, ψυχροί, γλυστεροί. Κι' ὄχι κρουνοὶ ἐθνικῆς προτροπῆς κι' ἐνέργειας, ὅπως εἶναι... Πρέπει νάχης ἀκοίμητη τὴν ἔγνοια γιὰ τὸν τόπο, ποὺ σὲ ἀνάστησε, γιὰ νὰ μπορέσης νὰ νιώσης τὴν ἀξία καὶ τὸν πλοῦτο μερικῶν ἁπλῶν, μὰ πολυδύναμων στίχων. Ἂν πιστεύῃς, πὼς εἶσαι πνευματικὸς ἄνθρωπος κι' ὅμως εἶσαι ἀνήμπορος νὰ συνεχίσης τὸ δρόμο, ποὺ χαράξανε ἐκεῖνοι, ποὺ ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὸ Ἔθνος ἔβγαινε φυσική, καὶ στὴν πρώτη ξένη ἐπενέργεια στέκεσαι κεχηναῖος, τότε θὰ εἶναι προτιμότερο νὰ βάλης «σουρντίνα» στὴ λύρα σου. Εἶσαι ἀδύναμος νὰ καταλάβης, πὼς τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὰ σήμερα, διατηρήθηκε μὲ τὴν «ἀδιάσπαστη ἁλυσίδα τῆς παράδοσης»... Ὁ Βαλαωρίτης, ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα, ἔνιωσε, πὼς μόνο μὲ τὴν ἐξέταση τῶν ἐθίμων τῆς πατρίδας του, θὰ μποροῦσε νὰ κορφολογήσῃ τὴν ἑλληνικὴ βλάστηση. Γι' αὐτὸ ἔπλασε τὸ τραγοῦδι του ἀπὸ ἀνόθευτο ὑλικό.»[2])

Γ.Κ.

---

1) Κ. Θ. Δημαρᾶς, ὅπ. π. π., σελ. 48-50.
2) Ἀδ. Δ. Παπαδήμας, ὅπ. π. π., σελ. 173, 179, 181.

ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ

(1847)

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ Α΄

Ο ΚΛΕΦΤΗΣ

Ι

Καθὼς στέκει στὴν ἄκρη τοῦ βράχου
τὸ γεράκι σὰν εἶν᾽ πεινασμένο,
καὶ κυττάζει μὲ μάτι ἀναμμένο
μὲς στὰ σύγνεφα κάτι νὰ ἰδῇ·

ξετροχίζει τὰ μαῦρά του νύχια,
τὰ φτερά του τινάζει στ᾽ ἀέρι,
ἡ καρδιά του ἀνάφτει καὶ χαίρει,
γιατὶ αἷμα ζεστὸν θὰ νὰ πιῇ·

ἔτσι ὁ Κίτσος στὴν ἄκρη τοῦ βράχου
στέκει ὀρθὸς καὶ τριγύρω κυττάζει.
Πές μου σύ, τ᾽ εἶν᾽ ἐκεῖνο πού στάζει
ἀπ᾽ τὰ μάτια του πού εἶναι φωτιά;

Εἶναι τάχα τς᾽ αὐγῆς ἡ δροσούλαις
πού τὰ μαῦρά του βλέφαρα βρέχουν;
Ὄχι, ὄχι, στὰ μάτια του τρέχουν
δάκρυα, δάκρυα καὶ τρέχουν θερμά.

Πές μου σύ, τ᾽ εἶναι ἐκείνη ἡ ἀχνάδα
πού τὸ πρόσωπο τώρα σκεπάζει;
Διατί τάχα κρυφὰ ἀναστενάζει
καὶ τὰ δάκρυα σφογγίζει κρυφά;

Κρεμασμένο στοὺς ὤμους του εἶχε
τὸ τουφέκι, τὸ μαῦρο τουφέκι.
Τὸ σπαθί του κοιμᾶται καὶ στέκει
συντροφιὰ σὲ πιστόλια χρυσᾶ.

Ρίχτει κάτω τὸ μάτι στὸν κάμπο,

τὸν κυττάζει μὲ μάτι ἀγριωμένο
κι᾽ ἀπ᾽ τὸ στόμα του, ποὺ εἶν᾽ ἀφρισμένο,
τέτοια λόγια τοῦ πέφτουν κρυφά:

II

«Χασσάν, ἡ ὥρα ἐσήμανε. Σὰν ἔβγῃ τὸ φεγγάρι,
αὐτὸ τὸ μαῦρό μου σπαθὶ θὰ ἔλθῃ καὶ θὰ σὲ πάρῃ.
Ἡ ὥρα σου ἐσήμανε. Τὸ στῆθος τῆς Ἑλένης
μὲ τὴν πνοήν σου, ὦ Χασσάν, πλέον δὲ θὰ θερμαίνῃς.
Σοῦ κάμνω ὅρκον τρομερόν, τ᾽ αὐτί σου ποὺ τρομάζει
ὅταν ἀκούῃ τὸ σπαθὶ νὰ κελαδῇ σὰν κράζῃ.
δὲν θὰ ν᾽ ἀκούσῃ ἀπὸ σιμά, Χασσάν, δὲν θὰ ν᾽ ἀκούσῃ
οἱ κτύποι τῆς καρδίας της γλυκὰ νὰ κελαδοῦσι.
Φθάνει γιὰ μέ, δὲ θέλω πλιὰ στοὺς λόγγους, στὰ λαγκάδια
νὰ σέρνωμαι σὰν ἑρπετό! Τὰ χιόνια, τὰ σκοτάδια
δὲν θέλω πλιὰ γιὰ συντροφιά. Νὰ ἔχω δὲν θέλω στρῶμα
πλιὸ τὸ χορτάρι τὸ ξηρὸ καὶ τὸ βρεγμένο χῶμα......
Φθάνει γιὰ μέ! Φθάνει γιὰ μέ! Καὶ διὰ σὲ δὲν φθάνει;
Τὰ δολερὰ τὰ χείλη σου ὡς πότε, ὦ Χασσάνη,
θὰ χύνουν τὸ φαρμάκι τους στὸ στόμα τῆς Ἑλένης;.....
Πόσον καιρόν, ἀγάπη μου, ἐλπίζεις καὶ προσμένεις!.....
Χασσάν, ἡ ὥρα ἐσήμανε. Σὰν ἔβγῃ τὸ φεγγάρι
θὰ ἔλθῃ ὁ Κίτσος τρομερός, θὰ ἔλθῃ καὶ θὰ σὲ πάρῃ.
Ἐσύ, σπαθί μου φλογερό, κοιμήσου ὡς τὸ βράδυ
καὶ βάσταξε τὴ δίψα σου ὡς νὰ ἔλθῃ τὸ σκοτάδι·
πέσ᾽ τε καὶ σεῖς πιστόλια μου, πέστ᾽ τε νὰ κοιμηθῆτε,
πάρτε δυὸ βόλια τρομερὰ κι᾽ ἀπόψε θυμηθῆτε!
ὅτι τὸ ἕνα στὴν καρδιὰ τὸ θέλω τοῦ Χασσάνη
καὶ τ᾽ ἄλλο στὸ κεφάλι του· μ᾽ ἀκοῦτε! Τώρα φθάνει».

Τέτοια κάμνει ὁ Κλέφτης φοβέρα,
ὅλη μέσα ἡ γλῶσσά του βράζει
κι᾽ ἀπ᾽ τὰ μαῦρά του χείλη σταλάζει
εἰς τὸ χῶμα φαρμάκι, χολή.

III

Πέρα ἐκεῖ σιμὰ στὴν βρύσιν οἱ συντρόφοι του ἁπλωμένοι
στὸ ἁπαλὸ χλωρὸ χορτάρι, βλέπαν ὅλοι τρομασμένοι
τὴν πολλὴν τοῦ Κίτσου ἀχνάδα, τὸ βαρὺ τὸ μέτωπόν του,
καὶ τὰ δάκρυα ποὺ εἶχαν πέσει ἀπ᾽ τὸν μαῦρον ὀφθαλμόν του.
Πῶς ὁ Κίτσος ποὺ εἶδε τόσαις κεφαλαῖς σ᾽ αἷμα νὰ πλέουν,
τόσαις χήραις νὰ φωνάζουν, ὀρφανὰ τόσα νὰ κλαίουν
χωρὶς δάκρυ ἕνα νὰ χύσῃ, γιατί τώρα νὰ δακρύζῃ;
Τὴν καρδιά του τί μαχαῖρι, τί σκληρὸ μαχαῖρι σχίζει;

IV

«Ἀφῆστέ με νὰ κοιμηθῶ, ἀφῆστέ με ὡς τὸ βράδυ
καὶ ἔλᾶτε νὰ μοῦ κρίνετε σὰν πέση τὸ σκοτάδι».
Ἐπῆγε καὶ ξαπλώθηκε σὰν ἄρρωστο λιοντάρι
ἐκεῖ ποὺ ἐπρασίνιζε τὸ δροσερὸ χορτάρι·
πότ' ἐκοιμήθηκε ἥσυχα, νὰ κοιμηθῆ καὶ τώρα,
τώρα ποὺ ἐπλάκωνε γοργὰ ἡ τρομερά του ὥρα!
Ἐγύριζε κ' ἐγύριζε. Μουγκρίζει, ἀναστενάζει,
μαύρη καὶ κρύα συγνεφιὰ τὸ στῆθός του σκεπάζει,
ἐδῶθ' ἐκεῖθε στρήφεται, δὲν ξεύρει, δὲν γνωρίζει,
ὅτι κοιμᾶται δύσκολα τὸ μάτι ποὺ δακρύζει·
Σηκώνεται, σηκώνεται, δέρνεται, μεταπέφτει,
ὅλος ὁ Ἅδης ἔβραζε μέσ' στὴν καρδιὰ τοῦ κλέφτη·
Πετιέται τέλος μὲ θυμὸ καὶ πάγει νὰ καθίση
ἐκεῖ ποὺ τοὺς συντρόφους του πρ' ὀλίγου εἶχε ἀφήσει·
Τὸ θολωμένο, τὸ βαρὺ καὶ μαῦρο μέτωπόν του
τὸ ἔρριψεν ἀνάμεσα τῶν δυνατῶν χειρῶν του·
Κι' ἀφοῦ πολὺ ἐσιώπησε, μὲ μιὰ φωνὴ ποὺ κλαίει,
εἰς τοὺς συντρόφους σιγαλὰ καὶ λυπημένα λέει:
«Ἀδέρφια, ἔχω στὴν καρδιὰ τέτοιο μεγάλο βάρος
ὁποὺ νομίζω ὅτ' αὔριον θὰ νὰ μὲ πάρη ὁ Χάρος.
Πέτε μου κάτι γιὰ νὰ ἰδῶ μήπως καὶ μ' ἐλαφρώση».
Ἤρχισαν οἱ συντρόφοι του γλυκὰ νὰ τραγουδῶσι.

V

Τί σκούζει ἐκειὸς ὁ ἀετὸς εἰς τοῦ βουνοῦ τὴ ράχη;
Τάχα ἐπείνασε, ζητᾷ ἄλλο πουλὶ νὰ φάη;
Οὔτε πεινᾷ, οὔτε ζητᾷ ἄλλο πουλὶ νὰ φάη·
κυττάξετε πῶς δέρνεται, ξεσκλιέται μὲ τὰ νύχια,
κυττάξτε ρίχτει τὰ φτερὰ σὰν τὸν χειμῶνα δένδρο.
Μὴ τοὔφαγε ἄλλος τὰ μικρὰ ἀπ' τὴ φωλεά του μέσα;
Μὴ νἄμεινεν ἀταίριαστος καὶ κλαίει καὶ χτυπιέται;
Δὲν τοὔφαγε ἄλλος τὰ μικρά, δὲν εἶναι χωρὶς ταῖρι,
κλαίει τὸ Δῆμο μοναχὸς στὸ μνῆμά του ἀπάνου·
πατέρα, ἀδέρφια καὶ παιδιὰ τοῦ πῆρε τὸ τουφέκι,
ἔχει τὴ μάννα του μακρά, εἶναι κ' ἐκείνη σκλάβα.
Ἕνα τουφέκι τὤμεινε καὶ τὸ μακρὺ σπαθί του,
αὐτἆναι μέσ' στὸ μνῆμά του ἡ μαύρη συντροφιά του.
Ἀνάσκελα στὸν τάφο του κοίτεται ξαπλωμένος,
στὸ ἕνα σφίγγει τὸ πλευρὸ σπαθὶ ξεγυμνωμένο
καὶ στ' ἄλλο στέκει ἔξυπνο τουφέκι γιομισμένο.
Ἀντάμα θὰ νὰ λυώσουνε κι' αὐτὰ μὲ τὸ κορμί του,
καὶ σύ, μπρὲ Τοῦρκε, ποὺ περνᾷς, μὴ πᾷς ἐκεῖθ' ἀπάνου,
γιατὶ πετιέται τὸ σπαθὶ καὶ ἀνάφτει τὸ τουφέκι,
ρίφτοντ' ἀπὸ τὸ μνῆμά του καὶ βρίσκουν τὴν καρδιά σου·

ἄς τον ἐκεῖ τοῦ ἀητοῦ ν' ἀκούῃ τὸ μυρολόϊ,
νὰ πέφτουν πάντα ἀπάνω του σὰν τὴν καρδιά του μαῦρα
τοῦ ἀητοῦ του τὰ φτερὰ καὶ τῶν δενδρῶν τὰ φύλλα.

VI

Σοῦ ἔτυχε ἄρα γε ποτὲ χλωμός, ἀπελπισμένος,
στὴν ἄκρη νᾶσαι ποταμοῦ στὰ χόρτα ξαπλωμένος,
νὰ φεύγουν ἀπ' τὰ μάτια σου, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃς,
κρυφὰ κρυφὰ τὰ δάκρυα καὶ σὺ νὰ τὰ σφογγίζῃς;
Χωρὶς νὰ θέλῃς ἔξαφνα βαριὰ ν' ἀναστενάζῃς,
καὶ τὸ φεγγάρι τὸ χλωμὸ καὶ τ' ἄστρα νὰ κυττάζῃς;
Σοῦ ἔτυχε τότε, σοῦ ἔτυχε ν' ἀκούσῃς ἀπὸ πέρα
τὸ λάλημα τοῦ ἀηδονιοῦ νὰ πλέῃ στὸν ἀέρα!
Ἄ! τότε, ναί, θέλ' ἄπλωνες τὰ μαῦρα βλέφαρά σου,
γιὰ νὰ σφογγίσῃς τὰ κρυφὰ ἐκεῖνα δάκρυά σου,
θέλ' ἄνοιγες τὸ στόμα σου, διὰ νὰ καταπίνῃ
τὰς ἁρμονίας ποὺ γλυκὰ τὸ ἀηδόνι χύνει.
Ἔτσι κι' ὁ κλέφτης ἔπινε τὸ δροσερὸ ἀέρι
ποὺ τὸ τραγοῦδι ἁπαλὰ στὴν ἀκοή του φέρει.
Τὰ βλέφαρά του ἔκλεισε, ἤρχισε νὰ κοιμᾶται
καὶ ποιὸς ἐξεύρει ποῦ καὶ ποῦ κοιμώμενος πλανᾶται.
Κανένα ὄνειρο σκληρὸ τὸν κάμνει καὶ σπαράττει,
στὸν ὕπνο του ἐδάκρυζε, στὸν ὕπνο του στενάζει,
συχνὰ βαστᾷ τὰ ὅπλα του καὶ ἀνοιγοκλεῖ τὸ μάτι.
Ἀκοῦς τοὺς χτύπους τῆς καρδιᾶς, ἀκοῦς μέσα ποὺ βράζει.
Πότε κοιμᾶται σὰν νεκρός, χωρὶς κἂν ν' ἀνασαίνῃ,
καὶ πότ' εὑρίσκετ' ἔξυπνος, σὰν λὲς πὼς ἀποθαίνει.

VII

Ἔπεσε καὶ τὸ σκοτάδι. Δὲν ἐφαίνετο ἕνα ἀστέρι,
τόση ἀντάρα ἐπλημμυροῦσε τὸ κατάμαυρον ἀέρι.
Ἔτριζαν τοῦ λόγγου οἱ κλῶνοι στοῦ ἀνέμου τὴν μανίαν.
Ἀλλ' οἱ κλέφταις μαθημένοι νὰ ζοῦν μέσ' τὴν τρικυμίαν,
νὰ κοιμῶνται μέσ' στὰ χιόνια καὶ ν' ἀκοῦν εἰς τ' ὄνειρόν των
νὰ περνοῦν κοιμμένοι βράχοι, κεραυνοὶ ἀπ' τὸ πλευρόν των,
νὰ διψοῦν καὶ τὸ χαλάζι
σὰν δροσιὰ στὸν λάρυγγά των τῆς αὐγούλας νὰ σταλάζῃ·
ἀλλ' οἱ κλέφταις μαθημένοι μέσ' στὰ σύγνεφα τὰ κρύα
νὰ χορταίνουν μέσ' στ' ἀέρι ὀρφανὴν ἐλευθερία,
νὰ θερμαίνωνται στὴν φλόγα τοῦ ἀναμμένου τουφεκιοῦ των
καὶ νὰ πλέκουν τὰ μαλλιά των εἰς τὴν λάμψι τοῦ σπαθιοῦ των,
τότε ἀφίνουν τὰ λημέρια καί, σὰν φλόγες τῶν μνημάτων
τῶν πατέρων, τὰ κρυμμένα τ' ἅγια κεῖνα κόκκαλά των
τρέχουν πάλι νὰ ποτίσουν
μ' ἄλλο αἷμα τῶν τυράννων, ποὺ ζεστὸ πάνω θὰ χύσουν.

Ἔπεσε καὶ τὸ σκοτάδι. Δὲν ἐφαίνετο ἕνα ἀστέρι,
τόση ἀντάρα ἐπλημμυροῦσε τὸ κατάμαυρον ἀέρι.
Καὶ ὁ Κίτσος κατεβαίνει ἀπ' τὸ ἔρμο μονοπάτι,
καὶ γυρίζ' εἰς κάθε μέρος τὸ σπιθόβολό του μάτι.

VIII

Ἡ φωτιὰ σ' ὀλίγο ἀρχίζει
ἡ κραυγαῖς, οἱ στεναγμοὶ
καὶ τριξίματα ὀδόντων
καὶ σπαθιῶν οἱ σφυριγμοί.
Ποιός σπαράττει σὰν τὸ ψάρι
ἀπ' ταῖς τόσαις του πληγαῖς,
ποιός κρημνίζεται, σκοντάφτει
σὲ κομμέναις κεφαλαῖς,
καὶ ἁπλώνοντας τὸ χέρι
σὲ κορμιὰ λαχταριστὰ
ἕνα στόμ' ἀπελπισμένο
τὸν δαγκάνει, τὸν βαστᾷ·
Τὰ τουφέκια ματωμένα
δὲν ἀστράφτουν τρομερά,
εἰς τὸ χῶμα ξαπλωμένα
βρίσκονται ἔρμα καὶ ψυχρά.
Ποῖος μὲ στόμα παγωμένο
ἀποθνήσκων βλασφημᾷ,
ποῖος μὲ μάτι τεντωμένο
τ' ἄστρα ἀπάνω του κυττᾷ·
Τὸ σπαθὶ δὲν δευτερώνει
ὅπου πέσει μιὰ φορὰ
σχίζει, κόφτει, θανατώνει
καὶ σφυρίζοντας περνᾷ·
Δὲν ἀκούεται ἄλλη γλῶσσα
στὴν ἀντάρα τὴν πολλή,
παρὰ ρόχος, βλασφημία,
ψυχομάχημα, βοή,
παρ' ὁ κρότος τῶν πτωμάτων
καὶ κομμένων κεφαλῶν
ὁποὺ πέφτουν μὲς στὸ αἷμα
σὰν λιθάρια στὸ νερόν.
Ποῦν' οἱ Κλέφταις, ποῦν' οἱ Τοῦρκοι;
Τόσος κόσμος εἶν' νεκρός;
Κατὰ γῆς κοιμῶντ' οἱ Κλέφταις,
ὅλοι οἱ Τοῦρκοι εἶναι νεκροί.
Δὲν σοῦ φαίνονται πὼς εἶναι
οἱ ἴδιοι ποῦχανε σφαγῆ.
Σὰν ἀδέρφια ἀγκαλιασμένοι
μὲ τὰ χέρια τους σφιχτά·
λὲς πὼς ὕστερα ἀπ' τὴ μάχη,

λὲς πῶς δίνουνε φιλιά.
Ἀλλὰ τί; ποῖος εἶν᾽ ἐκεῖνος
ποὺ ἐκεῖ πέρα περπατεῖ;
Δὲν ἐχόρτασε ἀκόμα
καὶ τὰ πτώματα πατεῖ;
Ποιός ταράττει τέτοιαν ὥραν
τόσα μνήματα βουβά,
τέτοιαν ὥραν τί γυρεύει
ἀπὸ τ᾽ ἄψυχα κορμιά;
Στὰ βαρειὰ πατήματά του
δὲν ἀκοῦς πῶς ἀντηχοῦν,
πῶς στενάζουν τὰ κουφάρια,
ὡς νὰ ἐζήτουν νὰ σκωθοῦν;.....
Εἶναι ὁ Κίτσος· τρέχει, τρέχει,
καὶ ποῦ τρέχει δὲν θωρεῖ.
Ποῖον ἐσκότωσε δὲν ξεύρει,
ποῖον ἐλάβωσ᾽ ἀγνοεῖ·
πόσα ἐθέρισε κεφάλια,
πόσαις ἔκοψε ζωαῖς!
Τὸ βαρύ του χέρι πόσαις
κατεμαύρισε καρδιαίς!
Δὲν θυμᾶται πόσαις χήραις,
θὰ πεινάσουν κι᾽ ὀρφανά·
Τὸν Χασσὰν ὁ Κίτσος θέλει,
ἄλλο ἐμπρός του δὲν ζητᾷ.

IX

Πνιγμένος μέσ᾽ στὰ αἵματα, χλωμὸς καὶ λυσσασμένος,
εἰς τοῦ Χασσάνη τὴν σκηνὴν ὁ Κίτσος εἶν᾽ φθασμένος.
Χύνεται μέσα· γύρω του στρέφει γοργὰ τὸ βλέμμα,
καὶ στάζουν ἀπ᾽ τὰ χείλη του ἀφροὶ καὶ μαῦρον αἷμα.
«Χασσάν, Χασσάν, σκύλε Χασσὰν» βροντόφωνα τὸν κράζει,
ἐνῷ τὸ μαῦρό του σπαθὶ τρομαχτικὰ τινάζει.
«Ποῦσαι; ποῦ κρύπτεσαι, δειλέ; ποῦ φεύγεις; ἔλα ἐμπρός μου,
νὰ δοκιμάσῃς τὴν ὀργὴν τῆς τρομερᾶς χειρός μου».
Ἐνῷ ἐφώναζεν ἐκεῖ ὁ Κίτσος μεθυσμένος
ἀπ᾽ τοὺς καπνοὺς τοῦ αἵματος ποὺ ἦτο ποτισμένος,
μία θύρα ἀκούεται ἔξαφνα ἐκεῖ σιμὰ ποὺ τρίζει,
πέφτει τὸ μάτι του ἐκεῖ, τὸν βλέπει, τὸν γνωρίζει.
Ἕνα πλατὺ καὶ δίστομο θανατηρὸ μαχαῖρι
ἄγρια σφίγγει μὲ χαρὰν εἰς τὸ δεξί του χέρι.
Τὸν βλέπει ὁ Κίτσος καὶ γελᾷ, τὸν βλέπει καὶ φωνάζει·
«Σκύλε, ποῦ πῆγες κ᾽ ἔκλεψες τὸ αἷμα ποὺ σταλάζει
ἀπ᾽ τὸ πλατὺ μαχαῖρί σου; τὸ βλέπω ἀκόμη ἀφρίζει,
εἶναι ζεστό· ποῦ τὸ ἔκλεψες; ἀκόμη, ἀκόμη ἀχνίζει!
Ἐσὺ στὴ μάχη ἔφυγες· δὲν ἔχεις πολεμήσει·
κ᾽ ἔπειτ᾽ αὐτὸ τὸ χέρι σου δὲν ἐμπορεῖ νὰ χύσῃ

κλέφτικο αἷμα κατὰ γῆς. Δὲν ξεύρει, δὲν γνωρίζει
παρὰ τὰ στήθη τ' ἁπαλὰ τῶν γυναικῶν νὰ σχίζῃ.
Χασσάν, μ' ἀκούεις, γρήγορα, ποῦ εἶναι ἡ Ἑλένη;»
Κι' ἀπὸ τὸ πεῖσμα τὸ πολὺ σχεδὸν δὲν ἀνασαίνει.

Ψυχρὸς ὡσὰν τὰ μνήματα ἐκεῖ ἐμπρὸς στὴ θύρα
λέγει σηκώνων ὁ Χασσὰν τὴν ματωμένη χεῖρα:

«—Μέσα κοιμᾶται, καρτερεῖ νὰ πᾷς νὰ τήνε φθάσῃς·
ἀλλὰ θυμήσου ὅτ' ἀπ' ἐδῶ, ὦ Κίτσε, θὰ περάσῃς».
«—Ναί, θὰ περάσω ἀπ' αὐτοῦ, ναί, καὶ θὰ σὲ πατήσω,
θὰ σοῦ χωρίσω τὴν καρδιάν, καὶ θὰ σοῦ τὴν ξεσχίσω.
Χασσάν, μ' αὐτὰ τὰ δόντια μου». Τοῦ Κίτσου τότ' ἀρχίζει
τὸ λυσσασμένο τὸ σπαθὶ ν' ἀστράφτῃ, νὰ σφυρίζῃ.
Χτυπιῶνται καὶ λαβώνονται, λαβώνονται, χτυπιῶνται
πέφτουν κ' οἱ δυό, σηκώνονται καὶ πάλιν ἀπαντιῶνται.

Ἀφίνουν πλέον τὰ σπαθιά, μάχονται μὲ τὰ χέρια,
εἶναι κ' οἱ δυὸ σιμὰ σιμά, καὶ πιάνουν τὰ μαχαίρια.
Πέφτουνε πάλιν κατὰ γῆς, κυλιοῦνται στὰ αἵματά των,
ξεσχίζονται καὶ βλασφημοῦν, σέρνονται ἀπ' τὰ μαλλιά των.
Ὁ Κίτσος πλέον τὸν πατεῖ, τὸν πνίγει, τοῦ φωνάζει:
«Δοκίμασε, δοκίμασε, ἂν τὸ σπαθί σου σφάζῃ».
Ἡ ὥρα του ἐσήμανε. Εἶχ' ἔβγει τὸ φεγγάρι,
τὸ εἶπ' ὁ Κλέφτης τὴν αὐγὴ πῶς θὰ ἔρθῃ νὰ τὸν πάρῃ.
Πέφτει ὁ Τοῦρκος κατὰ γῆς, ὡσὰν θεριὸ μουγγρίζει,
δαγκᾷ τὴ μαύρη γλῶσσά του, τὰ δόντια του τὰ τρίζει·
ὁ Κλέφτης ἀπ' τὴν λύσσαν του τὰ στήθη του ἐπατοῦσε
καὶ τὴν καρδιά του, ποὺ ζεστὴ ἀκόμη ἐχτυποῦσε,
τὴν ἐξερρίζωσε σκληρά, τὴν σφίγγει μὲ μανίαν,
καὶ τρέχει στὴν Ἑλένην του μὲ μιὰν χαρὰν ἀγρίαν:
«Τὴν βλέπεις, τῆς ἐφώναζε, τὴν βλέπεις; τοῦ Χασσάνη
εἶν' ἡ καρδιά, Ἑλένη μου· κρίνε μου, δὲν σὲ φθάνει;».
Ἀλλὰ ἐκείνη ἦτο βουβή, ἦτο χλωμὴ καὶ κρύα·
κρύα, χλωμ' ἦτον καὶ βουβὴ ὡς εἶναι τὰ μνημεῖα.
«Σ' ἐσκότωσεν», ἐφώναξε σκληρὰ κεραυνωμένος,
ἐνῷ στὰ κρύα χείλη της ἔστεκε καρφωμένος.
Πέφτει, χτυπιέται κατὰ γῆς, σέρνεται, παραδέρνει,
κ' ἔπειτα τῆς Ἑλένης του τὸ πτῶμα μόνος παίρνει.
Χύνεται ἔξω σὰν βροντή, τὸ μαῦρο λόγγο σχίζει,
τρέχει καὶ τρέχει πάντοτε. Ποῦ τρέχει δὲν γνωρίζει.
Περνάει βράχους καὶ βουνά, περνᾷ βαθειὰ λαγκάδια,
νερά, καὶ λόγγους, καὶ κρημνοὺς καὶ πράσινα λιβάδια.
Καὶ μ' ὅλον ὅτι ὅσο γοργὸ τὸ βῆμά του κι' ἂν ἔχῃ,
ὀπίσω τὸν ἀκολουθᾷ, τοὺς πόδας του τοῦ βρέχει
τὸ αἷμα τῆς Ἑλένης του, ποὺ ἀπ' τὴν πληγή της στάζει.
Ὁ Κίτσος ὅμως τρέχει ἐμπρὸς καὶ οὔτε δὲν στενάζει.

X

Φεύγουν μῆνες, φεύγουν χρόνοι,
πέφτουν, σήπονται, γεννῶνται νέα δένδρα, νέοι κλῶνοι
καὶ κανεὶς δὲν εἶχε ἀκούσει
εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Κίτσου τὰ πιστόλια νὰ κροτοῦσι.
Φεύγουν χρόνοι, φεύγουν μῆνες,
δὲν τὸν εἶδαν στὰ λημέρια τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες.
Δύο ποιμένες πλανημένοι
μιὰν ἡμέραν μόνον εἶδαν σ' ἕνα λόγγον καθισμένοι
δύο μαύρους σκελετούς,
σφιχτ' ἀκόμη ἀγκαλιασμένους, χαλασμένους καὶ σαπρούς.
Στοῦ ἑνὸς τὸ κουφωμένο,
τὸ κατάξερο τὸ στῆθος εἶν' ἀκόμη ἐμπηγμένο
ἓν ἀχάριστο μαχαῖρι,
ποὺ ὅλοι ξέρουν πῶς ὁ Κίτσος τῶσφιγγε ἄλλοτε στὸ χέρι.
Ποιός ἐξεύρει, ποιός ἐξεύρει
βροχὴ πόση καὶ χαλάζι πέρα ἐκεῖ τοὺς εἶχεν εὕρει,
χωρὶς κἂν νὰ τοὺς χωρίσῃ.
Ὅ,τι ὁ Ἔρως ἔχει δέσει, ποῖος τολμᾷ ποτὲ νὰ λύσῃ;
Ἤθελ' εἴπεις ὅτι ἀκόμα,
ὅτι ἀκόμα ἐφιλοῦντο τρυφερὰ στόμα μὲ στόμα
κι' ὅτι ἀκόμα ἑνωμένα
ἐχτυποῦσαν τὰ δύο στήθη μ' ὅλον ὅτι νεκρωμένα.

ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ Β′

La mort est un doux oreiller
BERANGER

Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ' τὰ πάθη,
διατί κυλᾷς βραδέως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη;
Διατί τινὸς ἀνέμου ἡ πνοὴ ἡ μαινομένη
δὲν σὲ ρίπτει ἐκεῖ ποὺ πάντα βαρὺς ὕπνος μόνον μένει;
Στὴν σκιὰν τῶν κυπαρίσσων εἰς μιὰν κλίνην ἀπὸ χῶμα
κι' ἀπὸ κόκκαλα ἀρχαῖα ἁπλωμένος σ' ἕνα στρῶμα
δὲν θὰ βλέπω τοὺς ἀστέρας. 'Αλλὰ τί; ὁ νεκρικός μου
λύχνος δὲν θὰ εἶναι ἡ σελήνη, ὁ οὐρανός μου,
ἂν κανεὶς θνητὸς θελήσῃ
μὲ τὸ πτῶμά μου ἕναν λύχνον εἰς τὸν τάφον μου νὰ κλείσῃ;

Αἱ ξηραί μου χεῖρες θἆναι ἐκεῖ μέσα δεδεμέναι·
ἀλλ' ἀντὶ νὰ εἶναι τώρα μὲ δεσμὰ ἁλυσσοδεμέναι,
μὲ δεσμὰ σκληρῶν τυράννων, δὲν εἶν' κάλλιον στὸ μνῆμα
δεδεμέναι νὰ προσφέρουν τοῦ Σταυροῦ τὸ θεῖον σχῆμα;
Θὰ κοιμῶμαι ἐκεῖ ἡσύχως,
καὶ ὁσάκις στὸ πλευρόν μου ἀκουσθῇ ὁ βαρὺς ἦχος
τῆς σκαπάνης ποὺ θ' ἀνοίγῃ κανὲν μνῆμα ἐκεῖ σιμά μου,
ἀπὸ φόβον μήπως θέλουν ν' ἀνασκάψουν τὰ ὀστᾶ μου
τότε μόνον θέλω κράξει
καὶ ἂν φωνὴν δὲν ἔχω πλέον,
ἀντ' ἐμοῦ θέλει φωνάξει
ἡ ἔρμη κόρη τῶν σπηλαίων
καὶ τῶν σκοτεινῶν μνημάτων,
ἡ 'Ηχὼ ἡ μαύρη Νύμφη τῶν ὀστῶν καὶ τῶν πτωμάτων.

Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ' τὰ πάθη
διατί κυλᾷς βραδέως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη;
Διατὶ δὲν καταρρέεις σ' ἕνα τάφον, ὅπου μόνον
δύνασαι μακρὰν νὰ εἶσαι τῶν ἀνέμων, τῶν χειμώνων
τῆς μηδαμινῆς ζωῆς μου; Εἰς αὐτὴν τὴν κατοικίαν
ἄλλο πλέον δὲν ταράττει τῶν νεκρῶν τὴν ἡσυχίαν

παρὰ μόνον τῶν κλαδίσκων καὶ τῶν μαραμένων φύλλων
ὁ μονότονος ὁ ἦχος, ὅταν ἕρπουν, καί τι κοῖλον
μέρος εἰς τὴν γῆν ζητῶσι,
ὅπου πέραν τῶν λαιλάπων κἂν ἡσύχως νὰ ταφῶσι.

Στὰς ἐρήμους τὰς ἀμμώδεις τῆς νεανικῆς ζωῆς μου
ἕνας τάφος μόνον εἶναι δι' ἐμὲ ἡ ὄασίς μου.
Τὴν Σαχὰρ ὁπότε ὁ Νότος κι' ὁ Βορρᾶς ἀνακατώνῃ,
ὅτε ἡ ἄμμος τοὺς ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανὸν τυφλώνει,
εὐτυχεῖς ἐκεῖν' οἱ κόκκοι, οἵτινες παρασυρμένοι
ὑποκάτω ἑνὸς χόρτου μένουσι καταθαμμένοι.
Καὶ ἐγὼ εἷς κόκκος ἄμμου, καὶ ἐγὼ παραδαρμένος
ἀπὸ σκληροτέρους νότους εἰς τὸ μνῆμα ἁπλωμένος
στὴν σκιὰν ὀλίγων χόρτων διατὶ δὲν ἡσυχάζω;
Θέλω κάλλιον ἕνα λίθον παρ' ἀλύσσους νὰ βαστάζω.
Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ' τὰ πάθη,
κύλα, κύλα ταχυτέρως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη.

Δὲν ἐγήρασα, ὄχι ἀκόμα, δὲν ἐπέχυσεν ἀκόμα
εἰς τὰς παρειάς μου ὁ χρόνος τῶν ρυτίδων του τὸ χῶμα·
καὶ τὰ χείλη μου δὲν εἶναι αὐχμηρὰ καὶ μαραμένα,
τῆς νεότητος ἡ δρόσος τὰ φυλάττει νοτισμένα.
Ἀλλ' ὡς ὅτου τῆς δουλείας
ἕνας σπόρος μένει ἀκόμα στῆς πατρίδος μου τὸ χῶμα,
μόνον, μόνον διὰ νὰ κράξω θέλω ἀνοίγει αὐτὸ τὸ στόμα.
Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ' τὰ πάθη,
κύλα, κύλα ταχυτέρως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη.

ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ Γ′

Ο ΛΕΥΚΑΤΑΣ

Τὰ θολωμένα κύματα οἱ ἄνεμοι ξεσχίζουν,
οἱ κεραυνοὶ γογγύζουσι καὶ σβύνονται καὶ τρίζουν,
ὁ νεφελώδης οὐρανὸς τὴν φύσιν ὅλην θάπτει·
καὶ μ' ὅλον τοῦτο τ' εἶν' ἐκεῖ ποὺ φαίνετ' ὅτι ἀστράπτει;
Δὲν εἶναι τάχα οἱ ἀφροὶ κυμάτων ὠργισμένων
κατὰ σκοπέλων καὶ πετρῶν σκληρῶς συντριβομένων;
Εἶν' ὁ Λευκάτας κάτασπρος ἀπὸ τὰ γηρατεῖα,
εἶν' ὁ Λευκάτας σοβαρὸς ὡς εἶν' ἡ ἐρημία.
Εἰς τὰ γυμνὰ τὰ στήθη του τὸ φῶς ἀντανακλᾶται
τῆς ἀστραπῆς, ἀλλὰ αὐτὸς νεκρὸς ἤδη κοιμᾶται.
Τὰ κύματα συντρίβονται, γογγύζουν ἀφρισμένα,
ἀπ' τὰ ξηρά του τὰ πλευρὰ φεύγουσι συντριμμένα,
φέροντα πάντοτε μαζὶ τὴν κόνιν τῶν ὀστῶν του,
καὶ ὁ Λευκάτας οὔτε κἂν ταράττει τὸν λαιμόν του.

Στὸ φαλακρόν του μέτωπον αἱ χεῖρες τῶν αἰώνων
τὴν ἱστορίαν ἔγραψαν ἀναριθμήτων χρόνων.
Ἀλλὰ τὸ ὕδωρ τῶν ναῶν, ἡ μαύρη τρικυμία,
αἱ χάλαζαι καὶ ἡ χιών, ἡ ἄσπλαγχνος δουλεία
τὴν κυρτωμένην ράχιν του ἤρχισαν νὰ ραπίζουν
καὶ μὲ ρυτίδας καὶ πληγὰς σκληρῶς νὰ στιγματίζουν
τὸ κατηφές του μέτωπον. Ἐσβέσθη ἡ πνοή του·
τὸ ἱερόν του ἔπεσεν· ἔκλιν' ἡ κεφαλή του.

Πῶς; δὲν ἐκάθησ' ἐπὶ σοῦ ὁ Ζεὺς ἐρωτευμένος
μὲ τὰς φλογώδεις τοῦ ἀετοῦ πτέρυγας ἐνδυμένος;
Καὶ τώρα, τώρα ἐπάνω σου κάθηνται τυλιγμένοι
ποιμένες εἰς τὰς χλαίνας των, πτωχοὶ καὶ πεινασμένοι.
Τὴν πολιάν δὲν ἔστεφαν ἄλλοτε κορυφήν σου,
πολίχνη καὶ ναὸς θεοῦ; καὶ τώρα εἰς τὴν γῆν σου

τί ἄλλο παρὰ σκόπελοι φαίνονται καὶ θαμνίσκοι;
Λοιπὸν κ' ἡ δόξα εἶναι θνητή, κ' ἡ δόξα ἀποθνήσκει!
Ὁ ναύτης ὅταν ἔπλεε στὰ μαῦρα κύματά σου,
μόλις σὲ ἔβλεπε μακρὰν στ' ἀχόρταγα νερά σου,
ἐπρόσφερε γονυπετὴς δεήσεις καὶ θυσίαν
καὶ σὺ σκληρὸς σ' ἀνταμοιβὴν ἔπεμπες τρικυμίαν.[1])
Τώρα ἐπέρασ' ὁ καιρός, ὁ ναύτης δὲν τρομάζει,
κι' ὅταν περνᾷ πλησίον σου σχεδὸν δὲν σὲ κυττάζει.
Ματαίως σὺ ταράττεσαι, θολώνεσαι, ἀφρίζεις,
ματαίως τὸν αἰθέρα σου ταράττεις καὶ σκοτίζεις
τὰ κύματά σου θολερά, ψυχρὰ καὶ πεινασμένα
ἐπάνω σου κρημνίζονται, σὲ τρώγουν λυσσασμένα.
Ὁ ναύτης φεύγων μειδιᾷ, δὲν σὲ τρομάζει πλέον,
γνωρίζει ὅτ' ἐγήρασεν ὁ ἄγριος ὁ λέων.

Ὅτ' ἡ ποιήτρια Σαπφὼ ἔπεσε πρὸ ποδῶν σου,
ἀπὸ συμπάθειαν καὶ σὺ ἔκλινες τὸν λαιμόν σου,
καὶ ἔκτοτε ἐφύλαξες τὸ μέτωπον σκυμμένον[2])
τὰ ὕδατά σου θεωρῶν μὲ ὄμμα δακρυσμένον
τὰ ὕδατά σου τὰ σκληρά, ποὺ ἴσως ὠργισμένα
γλείφουν ἀκόμα μὲ χαρὰν ὀστᾶ ἐρωτευμένα.
Ἄχ, τώρα πλέον δὲν πατεῖ κανεὶς τὰ χώματά σου,
κανεὶς πλέον δὲν σέβεται τὰ ἱερὰ νερά σου.
Στὴν κορυφήν σου, ὅπ' ἄλλοτε ἠκούοντο γλυκεῖαι
τῶν ἱερέων σου αἱ φωναί, περιστεραὶ ἀγρίαι
ἐνίοτε ἀκούονται νὰ κλαίουσι, νὰ τρίζουν.
Λευκάτα! ὡς καὶ τὰ πτηνὰ στὸν τάφο σου γογγύζουν!
Κοιμήσου τώρα ἥσυχος· ἴσως θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα
ἀγέρωχος νὰ ὑψωθῇ ἡ δυστυχής σου χώρα·
κι' ἀντὶ ν' ἀκούσῃς τοὺς κλαυθμοὺς περιστερᾶς ἀγρίας,
ἴσως θ' ἀκούσῃς ἄσματα, φωνὰς ἐλευθερίας.

---

1) Mox et Leucatæ nimbosa cacumina montis
et formidatus nautis aperitur Apollo.
(Virgilius)

2) Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο τῆς Λευκάδος ἦτο τοξοειδὲς εἰς τὴν κορυφὴν κυρτωμένον. Ἴσως οἱ σεισμοὶ τώρα καὶ οἱ αἰῶνες μετέβαλον ὅλως διόλου τὸ σχῆμα του, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἠδύναντο ἄλλοτε οἱ ριπτόμενοι ἐκεῖθεν νὰ πίπτουν ὁριζοντίως εἰς τὴν ὑποκειμένην θάλασσαν χωρὶς νὰ προσβάλλουν εἰς τὸν τοῖχον.

ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑ Δ′

ΚΑΤΑΔΙΚΟΣ[1])

Ἔτριζ' ἡ πύλη τῆς εἱρκτῆς ἐπάνω στοὺς μοχλούς της·
πῶς ἐνθυμοῦμαι τοὺς φρικτοὺς ἐκείνους ὀρυγμούς της.
Ἐμβῆκα μέσα κ' ἔκλεισαν ὀπίσω μου τὰς θύρας,
τὰς θύρας ὅπου ἔκαμαν στὸν κόσμον τόσας χήρας!
Ἔμειν' ἀκίνητος εὐθὺς καὶ ἔστρεψα τὸ βλέμμα
μήπως χωρίσω κάτι τι στὴν ἄβυσσον ἐκείνην·
βαρεῖα μὲ προσέβαλεν ὀσμὴ ὡς ἀπὸ αἷμα·
εἰς μίαν ἄκραν εἶδόν τι ποὺ ὡμοίαζεν εἰς κλίνην.
Τόσον βαθὺς τὴν φυλακὴν ζόφος κατασκοτίζει,
ποὺ λέγεις ἀπ' τοὺς τοίχους της ὅτ' ἴσως ἀναβλύζει.

Μέσα ἐδῶ εἶν' πρὸ πολλοῦ κλεισμένος ὁ Ἠλίας
χωρὶς ἐλπίδος πιθανῆς καμμίας σωτηρίας·
ὁ δεσμοφύλαξ ἄναψεν ἕνα ἰσχνὸν κηρίον
καὶ τότε ὑπῆγα εἰς αὐτὸν ἔμφοβος καὶ δακρύων·
Θεέ μου! πῶς σ' ἐγνώρισα, ὢ δυστυχῆ Ἠλία,
καὶ πῶς σὲ βλέπω τώρα ἐδῶ! Τὸ πῦρ τῶν ὀφθαλμῶν του
τὸ εἶχε σβέσει τῆς εἱρκτῆς ἡ ἄκρα ὑγρασία.
Ἔχει δεσμὰ βαρύτατα τριγύρω τῶν ποδῶν του.
Ἔτρεμ' ἐκεῖ στὴν κλίνην του καὶ τοὺς ὀδόντας τρίζει,
τόσον τὸ ψῦχος τὸ πολὺ τὰ μέλη του κλονίζει.

Ἂν ἔβλεπες τὸ ἔνδυμα καὶ τὸ νεκρόν του βλέμμα,
τὰ χείλη κατακόκκινα ἀπὸ πηγμένον αἷμα,
κ' ἓν κάτι τὶ ποὺ εὑρίσκεται πάντοτ' εἰς ἕνα πτῶμα,
ἤθελ' εἰπῇς, τὸν ἔφαγε τοῦ μνήματος τὸ χῶμα.
Μόλις μὲ εἶδ' ἐκάθισε στὸν μαῦρον κράββατόν του,
καὶ μὲ πνιγμένην τὴν φωνὴν μοῦ λέγει· «Τὸ γνωρίζω·
τὸν θάνατόν μου ἔφερες». Καὶ κάμνων τὸν σταυρόν του
κι' ἀναστενάζων ἔκραζε: «Στὸ μνῆμα τώρα ἐγγίζω·
Θεέ μου, σὲ εὐχαριστῶ· σὺ μ' ἐλυπήθης μόνον,
ἀφοῦ στὸν τάφον μ' ἔθεσαν σήμερον ἕνα χρόνον.

---

1) Ἐὰν κανεὶς ἀναγνώση ποτὲ τοὺς στίχους τούτους θέλει μὲ συγχωρήσει καμμίαν ὑπερβολὴν ὅταν μάθη, ὅτι ὁ δυστυχὴς οὗτος κατάδικος ἔξω φρενῶν καὶ κλεισμένος εἰς φρικωδεστάτην φυλακήν, ὅθεν κανεὶς δὲν ἐκβῆκε παρὰ διὰ νὰ βαδίση εἰς τὸν θάνατον, ἐπρόσμενεν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὴν τρομερὰν ἀπόφασίν του.

«Ἐγὼ εἶμ᾽ ἤδη ἀσθενής. Τὰ χείλη μου τὰ βλέπεις;
Θεώρησέ τα καὶ ἀλλαχοῦ τὰ βλέμματα μὴ τρέπῃς·
αὐτὸ τὸ αἷμα, ποὺ ἐπ᾽ αὐτῶν εἶν᾽ ἤδη πεπηγμένον,
τὸ εἶδες σ᾽ ἄλλον πώποτε ἐδῶ φυλακωμένον;
—Ἄχ! μ᾽ ἔφαγεν ἡ φυλακή, μ᾽ ἔφαγ᾽ ἡ ἐρημία!
—Θαμμένος πάντοτε ἐδῶ ὡς νυκτερὶς στὸ σκότος
ἄλλος δὲν σοῦ εἶναι σύντροφος, ὦ δυστυχῆ Ἠλία,
παρὰ αὐτῶν σου τῶν δεσμῶν ὁ φρικαλέος κρότος.
—Τοὺς ὀφθαλμούς μου ὁλονυκτῶς ποτέ μου δὲν τοὺς κλείω,
διότι αἷμα καὶ χολὴν ἀκαταπαύστως πτύω.

»Βλέπεις ἐκεῖ στὴν σκοτεινὴν τῆς φυλακῆς γωνίαν;
Ἕνας σκορπίος ἔκτισεν ἐκεῖ τὴν κατοικίαν.
Κάθε ἑσπέρας ὅτ᾽ ἐγὼ τὸ αἷμά μου ἐξέμω
καὶ ὅτε ἀπ᾽ τὸν πυρετὸν συστρέφομαι καὶ τρέμω,
τότε αὐτὸς ἐξέρχεται ἀπὸ τῆς φωλεᾶς του,
καὶ ἔρχεται νὰ μὲ ἰδῇ, μὲ αἷμα νὰ γεμίσῃ.
Στὰ αἱματωμένα χείλη μου πολλάκις τῆς οὐρᾶς του
ᾐσθάνθην τὰ κεντίσματα. Ἴσως νὰ μὲ φιλήσῃ
ἐπιθυμεῖ ὁ δυστυχής, διότι ἐδῶ κλεισμένον,
τὸν ἔχω μὲ τὸ αἷμά μου ὡς τώρα χορτασμένον.

»Ἀκούεις ποῖοι ἔρχονται ἐδῶ νὰ μ᾽ ἀσπασθῶσι;
Τί βλέπω; οἱ δυό σου ὀφθαλμοὶ πικρῶς δακρυρροῶσι.
Τὰ δάκρυά σου φύλαξε, δὲν ἤνοιξα ἀκόμα
στὰς ἄλλας δυστυχίας μου τὸ νεκρικόν μου στόμα.
Ὅταν ἀκούσῃς πῶς ἐδῶ τὴν νύκτα ὁ Ἠλίας
διάγει ἔρμος μοναχὸς στῆς φυλακῆς τὰ βύθη
καὶ ποῖαι ἔρχονται σκιαὶ ἐν μέσῳ τῆς σκοτίας
νὰ μοῦ πατοῦν τὰ ἀσθενῆ καὶ ἀσθμαίνοντά μου στήθη,
ἄχ! τότε πόσα δάκρυα ποταμηδὸν θὰ χύσῃς;
Ψυχρὸν ἂν εἶσαι μάρμαρον καὶ πέτρα θὰ δακρύσῃς».

Κλείει τὸ στόμα μίαν στιγμήν, κ᾽ ἔπειτ᾽ ἀναστενάζει,
τὸ βαρυμένον στῆθός του ὀγκοῦται καὶ κοχλάζει.
Φαίνεται ὅτι ἤρχιζαν εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνην
νὰ καταβαίνουν αἱ σκιαὶ στὴν θολεράν του μνήμην.
Καθὼς ἓν νέφος σκοτεινὸν κοράκων πεινασμένων
κρημνίζονται μὲ θόρυβον ἐπάνω τῶν πτωμάτων,
μαῦρα καθὼς τὰ φάσματα κακούργων κολασμένων
τἄγρια ρύγχη των κτυποῦν, ταράττουν τὰ πτερά των
ξεθάπτουν καὶ ξεσχίζουσι μετὰ σκληρῶν ὀδόντων
τὰ νεῦρα καὶ τὰ κρέατα σαπρῶν ἀποθανόντων.

Οἱ ὀφθαλμοί του ἔγιναν σκληροὶ καὶ αἱματώδεις,
ὡμοίαζον εἰς δυὸ πληγὰς βαθείας, τερατώδεις,
ὁποὺ ἀνοίγει ξίφος τι πλατὺ φαρμακευμένον.
Ἀφοῦ τὸν εἶδα τρέμοντα καὶ τόσον ταραγμένον,

ἠθέλησα μίαν στιγμὴν νὰ τὸν καθησυχάσω,
κ' ἐκεῖνος εἰς τοὺς λόγους μου ἰδοὺ πῶς μ' ἀπεκρίθη:
«Ἂν ὅ,τι ἔχω ἐδῶ στὸν νοῦν νὰ σὲ τὸ εἴπω φθάσω
καὶ ἂν ὅσα σὲ διηγηθῶ δὲν σὲ φανῶσι μῦθοι,
προσπάθησε, ἂν ἠμπορῇς, καὶ σὺ νὰ μὴ δακρύσῃς,
προσπάθησε, ἂν ἠμπορῇς, νὰ μὲ παρηγορήσῃς.

»Στοῦ τάφου μου τὰ σκοτεινὰ τὰ σπλάχνα ἐδῶ χωμένος
προχθὲς τὸ μεσονύκτιον ἤμην ἐξαπλωμένος
εἰς τὸν ξηρόν μου κράββατον, εἰς τὴν στερνήν μου κλίνην.
Ἄχ! τρέμω ἐνθυμούμενος τὴν ὥραν μου ἐκείνην!
Μακρόθεν οἱ ἀλέκτορες ἤρχισαν νὰ φωνῶσι
καὶ τὰς φωνάς των ἄγρυπνος μόνος μου ἀριθμοῦσα.
Κάθε φωνὴν ποὺ ἤκουα σκληρῶς νὰ παραιτῶσι
ὡς μίαν πληγὴν εἰς τὴν καρδιὰν τρέμων τὴν ἐμετροῦσα.
Ἐδῶ μ' αὐτὴν τὴν χλαῖνάν μου ὅλος τετυλιγμένος
τοὺς ὀφθαλμούς μου ἔκλεια ὡς νἄμην κοιμισμένος.

»Κρυφά, κρυφὰ τὰ βλέμματα ἔρριπτα στὴν θυρίδα
κ' ἐκύτταζα τὸν λύχνον μου, τὴν μόνην μου ἐλπίδα.
Κ' ἐνῷ ἐκύτταζα ἐκεῖ κρύος καθὼς τὸ χῶμα,
μ' ἐφάνη εἰς τὴν θυρίδα μου ἕνα πυρῶδες στόμα
ὁποὺ ἐφύσα κ' ἤθελε τὸν λύχνον μου νὰ σβύσῃ.
Στὰ πράσινα τὰ χείλη του ἔβλεπα κρεμασμένους
τοὺς σκώληκας τοῦ μνήματος ποὺ εἶχε παραιτήσει·
τοὺς μιαροὺς ὀδόντας του, ὅλους σεσαπρωμένους,
τοὺς ἔρριπτεν ἐπάνω μου μὲ κάθε φύσημά του.
Ἐσβέσθη ὁ λύχνος κ' ἔμεινε μόνον τὸ κάπνισμά του.

»Ἐκύτταζα μίαν στιγμὴν τὸν λύχνον ἐσβεσμένον
καὶ τὸν καπνὸν ποὺ ἀνέβαινε μὲ βλέμμα τρομασμένον.
Ἔτριζαν ἔξω κεραυνοί, ἔτριζ' ἡ φυλακή μου,
ἐνόμιζα ὅτ' ἔφθασεν ἡ ὥρα ἡ στερνή μου!
Τριγύρω μου δὲν ἔβλεπα παρὰ βαθὺ τὸ σκότος
καὶ μέσ' στὸ σκότος ἔλαμπον φασμάτων λεγεῶνες.
Δὲν ἦτον ὅ,τι ἤκουα τῶν κεραυνῶν ὁ κρότος,
οὔτε ἀνέμων φύσημα, οὔτε βροχῆς σταγόνες.
Ἀλλ' ἦτο μῖγμα τρομερὸν ἤχων συγκεχυμένων,
καὶ λόγοι ἀκατάληπτοι στομάτων νεκρωμένων.

«Ξύπνα», μοῦ ἐφώναζαν πολλοί, «ἐγέρθητι, Ἠλία»,
καὶ μὲ ἐμάστιζαν σκληρὰ μὲ ράβδους καὶ σχοινία.
Ἐστράφην καὶ ἐκύτταξα καὶ εἶδον πόσα πλήθη
σκιῶν ἐκαταβάρυναν τ' ἀσθμαίνοντά μου στήθη.
Φέρουν τινὲς εἰς τὸν λαιμὸν ἀκόμη κρεμασμένον
τὸν βρόγχον ποὺ τοὺς ἔπνιξεν· οἱ μαῦροι ὀφθαλμοί των
ἀπὸ ἓν νεῦρον κρέμονται λεπτὸν καὶ σαπησμένον,
τὸ στόμα των εἶν' ἀνοικτόν, πνιγμένη ἡ φωνή των.

Στὰ τανυσμένα μέλη των ἐφαίνοντο ἀκόμη
τοῦ τρομεροῦ θανάτου των καὶ οἱ σπασμοὶ κ' οἱ τρόμοι.

«Ἀφῆτέ με, σκληραὶ σκιαί, ἀφῆτέ με ἀκόμα»,
εἰς μάτην τοὺς ἐκραύγαζε τὸ νεκρικόν μου στόμα.
Ἀφῆτέ με, τὸ στῆθος μου ἀκόμη ἀναπνέει,
ὁ ἄγρυπνός μου ὀφθαλμός, κυττᾶξτε, ἀκόμη κλαίει».
Ἦσαν κωφαί... δὲν μ' ἤκουαν... Τὸ χῶμα τῶν μνημάτων
εἶχε σφραγίσει τῶν σκιῶν ἐκείνων τὰ ὠτία.
Θεέ μου, πῶς μ' ἐφλόγιζαν σκληρὰ τὰ βλέμματά των!
Πῶς τῶν καυμένων σπλάχνων των μ' ἔπνιγ' ἡ δυσωδία!
Τοιουτοτρόπως ἔζησα ὥς τὴν αὐγὴν ἐκείνην·
τότε μ' ἀφῆκαν αἱ σκιαὶ στὴν ἔρημήν μου κλίνην».
.. ..
.. ..

Ἔτριζε πάλιν τῆς εἱρκτῆς ἡ τρομερὰ ἡ θύρα
στοῦ κρύου δεσμοφύλακος τὴν ρωμαλέαν χεῖρα.
Μόλις ἐμβῆκα ἤκουσα εἰς τὴν μικρὰν θυρίδα
τὸν δυστυχῆ νὰ μᾶς ζητῇ ὕδατος μιὰν ρανίδα.
Ἡ γλῶσσά του ἦτο ξηρά, ὁ λάρυγξ του καυμένος,
καὶ μ' ὅλον τοῦτο ὁ ἱδρὼς ρέει στὸ μέτωπόν του.
Ὁ δυστυχὴς κατάδικος τόσ' ἦτον διψασμένος,
ὥστ' ἔγλειφε τὰ δάκρυα τῶν μαύρων ὀφθαλμῶν του,
καὶ ἐπροσπάθει νὰ τὰ πιῇ. Ἡ δίψα τοῦ θανάτου
ἦτον ἐκείνη ποὺ ἔτρωγε τὸν μαῦρον λάρυγγά του.
.. ..
.. ..

Και μίαν αὐγήν, πρωί-πρωί, δὲν ἔφεγγεν ἀκόμα
κ' εἰς ἕνα ξύλον κρέμεται ἓν παγωμένον πτῶμα.
Τὸ ἐκινοῦσε ὁ ἄνεμος καὶ ὅταν τὸ ἐκινοῦσε,
ἤκουέ τις μονότονα νὰ τρίζῃ τὸ σχοινίον,
νομίζεις ὅτι ὁ νεκρὸς τὸν χρόνον ἐμετροῦσε.
Τὸ τέκνον του ἀνήλικον καὶ τρυφερὸν παιδίον,
πικρὰ ἐθρήνει κ' ἤθελε νὰ ἀσπασθῇ τὸ πτῶμα·
ἀλλ' ἄχ! τὸ παίρνει ὁ ἄνεμος ἀπ' τὸ μικρόν του στόμα.
.. ..
.. ..

Μακρὰν ἐκεῖ παράμερα σιωπηλὰ τὸν θάπτουν
καὶ οὔτε κἂν εἰς σάβανον τὸ πτῶμά του δὲν ράπτουν...
Ὁ λίβανος στὸ μνῆμά του ποτὲ δὲν θὰ καπνίσῃ,
δὲν θὰ φυτρώσῃ ἐπάνω του κυπάρισσος μεγάλη
μὲ τὴν βαρεῖαν τὴν σκιὰν ποτὲ νὰ τὸν δροσίσῃ.
Θέλει τὸν δέρνει ὁ ἄνεμος, βροχὴ κι' ἀνεμοζάλη,
ἄγρια χόρτα κ' ἑρπετὰ τὸ μνῆμά του θὰ ἐκβάζῃ
καὶ σύντροφός του μία γλαῦξ ἐπάνω του θὰ κράζῃ.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

(1857)

ΚΑΙ ΕΤΕΡΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΑΙΜΙΛΙΩ, ΤΩ, ΤΥΠΑΛΔΩ,

Ο ΥΙΟΣ ΑΥΤΟΥ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Αἰμίλιε!

Ὅτε μετὰ μακρὰν ἀποδημίαν προσωρμίσθην εἰς τὰς πατρικάς σου ἀγκάλας, τὸ μέτωπόν μου ἦτο αἴθριον, ἡ καρδία μου, πλήρης αἵματος καὶ ζωῆς, ἐσκίρτα ἐπὶ τοῦ στήθους σου ἵνα σὲ δείξῃ τὴν χαράν της· τὸ μειδίαμα ἀνέτελλε πάντοτε ἐπὶ τῶν χειλέων μου.

Οἱ χρόνοι παρέρχονται καὶ ὁ θάνατος ἐχάραξεν ἤδη ἐπὶ τοῦ μετώπου μου τὰς πρώτας του ρυτίδας. Ἥρπασεν ἀνηλεῶς ἀπὸ τῶν χειλέων μου τὸ πρῶτον ἄνθος τῆς ἀγάπης μου!... Αἰσθάνομαι ἀκόμη ἐπὶ τῆς καρδίας μου ὅλον τὸ βάρος τοῦ χώματος, τὸ ὁποῖον ἔρριψα ἐπὶ τῆς Μαρίας μου! Εἰς τρεῖς μῆνας ἔθαψα τὴν μητέρα μου καὶ τὸν πατέρα... Ἔμεινα ὀρφανός!...

Αἱ ἐπανειλημμέναι αὗται καταστροφαὶ μ' ἐπλήγωσαν καιρίως. Ἐστέναξα ἐκ βάθους καρδίας μου ἡμέραν καὶ νύκτα. Ἐξήντλησα τὰς δυνάμεις μου. Ἠσθανόμην τὴν χεῖρα τοῦ θανάτου σφραγίζουσαν τὰ βλέφαρά μου.

Αἱ εὐχαί σου, τὰ δάκρυά σου, ἄλλα ἱερώτερα δάκρυα, μ' ἔσωσαν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου καὶ ἰδοὺ τώρα προσφέρω εἰς σὲ τοὺς πρώτους παλμοὺς τῆς ἐκ νεκρῶν ἐγερθείσης καρδίας μου.

Διερχόμενος τὸ βιβλιάριον τοῦτο, δὲν εἶναι ἀπίθανον, φίλτατε Αἰμίλιε, νὰ μ' ἐρωτήσῃς πρὸς τί τὰ μηδαμινὰ ταῦτα στιχουργήματα συνέγραψα εἰς τὴν κοινὴν καθωμιλημένην γλῶσσαν, περιβάλλων αὐτὰ οὕτω πως χιτῶνα εὐτελέστερον τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀξίας.

Οὔτε ἡ ἀτομική μου βαρύτης, οὔτε αἱ ἀξιώσεις μου εἶναι τοιαῦται, ὥστε ν' ἀναδεχθῶ ἐνταῦθα τὴν συζήτησιν προβλήματος, τὸ ὁποῖον ἔθνος ἀκέραιον καὶ χρόνοι πολλοὶ δύνανται μόνοι νὰ λύσωσι. Μόνον σὲ λέγω ὅτι κατ' ἐμὲ δὲν ἀμφιβάλλω ἀπὸ τοῦδε ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ θέλει εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ρωμαντικῆς, δημοτικῆς ἢ λυρικῆς ποιήσεώς μας. Πρέπει μάλιστα ἐπισήμως νὰ καθιερωθῇ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὅπως οἱ δυνάμενοι εἰσέλθωσιν ἀδιστάκτως εἰς τὴν πορείαν ταύτην πλουτίζοντες καὶ μορφώνοντες αὐτήν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γλωσσῶν εἶναι ἀναντίρρητον γεγονὸς ὅτι φράσεις καὶ λέξεις καὶ ἰδιωτισμοὶ ἀφιερώθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ποίησιν.

Ἡμεῖς εὐτυχέστεροι τῶν ἄλλων δυνάμεθα ἀκεραίαν διάλεκτον νὰ μεταχειρισθῶμεν ἐπὶ τούτῳ.

Οἱ σοφοί, οἱ λόγιοι ἂς προσπαθήσωσιν, ἂν δυνατόν, ν' ἀνεγείρωσι τὴν ἤδη τεθνηκυῖαν. Οὔτε δύναμαι οὔτε θέλω νὰ γίνω μάντις κακῶν.

Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι μία. Ἡ γλῶσσα τῶν λογίων εἶναι πολυειδής· τινὲς ἐξ αὐτῶν ρίπτονται ἐκ μιᾶς εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἄλλοι βαθμηδὸν μεταφυτεύουσι τἄνθη καὶ τοὺς βλαστοὺς αὐτῆς εἰς τὸ νέον Ἑλληνικὸν χῶμα ἴσως ὄχι τόσον ἐπιδεκτικόν, ὅσον κοινῶς νομίζομεν, τοιαύτης καλλιεργείας·

Ὁποιαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ ἐλπίδες, αἱ προσδοκίαι τῶν διεπόντων τώρα τὴν νέαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, δὲν πρέπει κατ' οὐδένα τρόπον οὔτε νὰ θυσιάσωσιν οὔτε νὰ κερματίσωσι τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην ἐμοιρολόγησε τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸν ἀπὸ Μωάμεθ τοῦ δευτέρου μέχρι Ρήγα τοῦ λυτρωτοῦ. Εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην ἐτραγῴδησεν ὁ Κλέφτης ἐπὶ τοῦ Πίνδου, ἐπὶ τοῦ Κισσάβου, ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου.

Ἂν εἶναι καὶ ἐρείπιον, ὡς τοιοῦτον ἂς τὸ σεβασθῶμεν. Τὰ δεσμά, οἱ θρῆνοι, οἱ διωγμοί, τὰ μαρτύρια, αἱ ἀπαγχονίσεις, τὰ αἵματα, αἱ παντοῖαι καταστροφαὶ τὸ καθιέρωσαν. Ἡ ἐθνικὴ ποίησις τὸ περιέβαλε μὲ τὸν ἀειθαλῆ κισσόν της ἵνα μὴ τὰ διαχωριζόμενα ἐκ τοσούτων κλονισμῶν τεμάχιά του πέσωσι κατὰ γῆς καὶ συντριφθῶσι.

Λύτρωσον αὐτὸ καὶ σύ, Ἑλλὰς ἐλευθέρα, καὶ μὴ καταδεχθῇς νὰ περιφρονήσῃς τόσον τὸ ἔνδυμα τῆς πτωχείας σου. Μὴ καταδεχθῇς νὰ λησμονήσῃς τὸ ἱερὸν σύνθημα, δι' οὗ συνεννοήθησαν ἀπὸ περάτων τῆς γῆς μέχρι τῶν κόλπων σου τὰ διεσκορπισμένα τέκνα σου!

Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι πτωχή, εἶναι πλαστικωτάτη καὶ ποιητικωτάτη. Παρέχει ἀναριθμήτους εὐκολίας εἰς τὸν ποιητήν, εἶναι ἰδιότροπος καὶ σπανίως μιμεῖται τὰς ξένας. Ἀλλὰ ταῦτα πρὸς οὐδὲν λογίζονται ἐνώπιον τῆς ἰδέας ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἔκφρασις τῆς νέας Ἑλληνικῆς ποιήσεως. Αὐτομάτως γεννηθεῖσα, δὲν εἶναι ἔργον τῆς τέχνης, ὡς ἡ τώρα σκευαζομένη, εἶναι ὁ μόνος βλαστὸς ὁ εναπομείνας ἐπὶ τοῦ γηραιοῦ δένδρου τῆς ἐθνικότητός μας. Τὸν βλαστὸν τοῦτον διετηρήσαμεν χλοερὸν μέχρι τοῦδε, ποτίζοντες αὐτὸν αἷμα καὶ χολήν. Ἤθελεν εἶναι τρομερὸν κακούργημα ἂν ἡμεῖς αὐτοὶ τὸν ἀπετέμναμεν.

Δὲν ἐκτείνομαι περισσότερον. Ἠθέλησα νὰ δικαιολογηθῶ μαζύ σου καὶ ἰδοὺ ἐξοκέλλω πέραν τοῦ σκοποῦ.

Οἱ ὀλίγοι στίχοι μου δὲν ἐκπληροῦσιν οὔτε τὰς ἰδίας μου ἀπαιτήσεις, πολλῷ μᾶλλον δὲν δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς τῶν ἄλλων. Δὲν τοὺς ἐκδίδω πρὸς ἐπίδειξιν, τὸ ὀμνύω. Καὶ ἂν ἀκριβός τις φίλος δὲν μ' ἐβίαζε νὰ τοὺς δημοσιεύσω, ἤθελα σὲ τοὺς πέμψει χειρογράφους. Δάφνας δὲν ἀπαιτῶ οὔτε ἐλπίζω. Ἓν μόνον δάκρυον ἂν πέσῃ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου ἐπὶ τοῦ ὀνόματος ἐκείνης τὴν ὁποίαν λατρεύομεν καὶ τὴν ὁποίαν διατρέχων αὐτοὺς θέλεις ἀπαντήσῃ ἐξερχομένην τοῦ μνήματος καὶ πίπτουσαν εἰς τὰς ἀγκάλας μου ὅπως λάβῃ τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, εἶναι ἡ μόνη ἀμοιβὴ τὴν ὁποίαν προσμένει παρὰ σοῦ.

Ὁ υἱός σου
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΝΕΚΡΙΚΗ ΩΔΗ

Τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα ἐξεφύτρωσ' ἕνα ρόδο,
τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα ἐμαράθηκε ἕνα ρόδο!

Γιὰ μιὰν ἄνοιξι μονάχα στὰ περήφανα κλαριά του
ἐτραγούδησε τ' ἀηδόνι, ἔκανε καὶ τὴ φωλιά του...
Σὰν ἡ ἄνοιξι γυρίσῃ καὶ τ' ἀηδόνι σὰ γυρίσῃ,
Τὴ φωλιά του ποῦ θὰ στήσῃ;...

Ὅταν ἔβγαινε ἡ σελήνη, ὅταν ἔβγαιναν τ' ἀστέρια
μὲ ἀγάπη τὸ ἐθεωροῦσαν, τοῦ ἁπλώνανε τὰ χέρια·
Σὰν νὰ ἤθελαν ἐκεῖ πάνω νὰ τὸ πάρουν τὸ καϋμένο.
Ἔλεγαν πὼς εἶν' ἀδέρφι, ἔλεγαν πὼς πλανημένο
τ' οὐρανοῦ τὸ μονοπάτι τ' ὀρφανὸ θὰ εἶχε χάσῃ·
Ὤχ! ἀστέρια! ὤχ! ἀστέρια! γρήγορα ποὺ θὰ σᾶς φθάσῃ!

Κἄποιοι ποὺ ἤκουσαν τ' ἀηδόνι στὸ κλαρί του νὰ λαλῇ,
Εἶπαν δὲν εἶναι τραγοῦδι, μοιρολόγι εἶν' ἐκεῖ...
Κι ὅσοι εἶδαν τὰς ἀκτίνας τῶν ἀστέρων τ' οὐρανοῦ
νὰ γελοῦν, νὰ παιγνιδίζουν μὲ τὰ φύλλα τοῦ ὀρφανοῦ,
εἴπανε τὰ φῶτα ἐκεῖνα ἄχ! δὲν εἶναι τῆς χαρᾶς,
εἶπαν ὅτι εἶναι τὰ φῶτα νεκρικῆς κεροδοσᾶς·

Τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα ἐξεφύτρωσ' ἕνα ρόδο,
τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα ἐμαράθηκε τὸ ρόδο.
Μὴν ἐπέρασεν ἐκεῖθεν ὁ Βοριὰς ὁ παγωμένος
καὶ σὰν εἶδε τέτοιο ρόδο ὁ σκληρὸς ἐρωτευμένος
ἅρπαξε τὴ μυρωδιά του
καὶ τὴν πῆρε στὰ φτερά του;...

Τόσον εἶναι μαραμένον καὶ τὰ φύλλα του ἔχει ἀχνὰ
ὁποὺ λὲς ὅτι γιὰ χρόνους τῆς αὐγούλας ἡ δροσὰ
δὲν τὸν ἐδρόσισε τὸ μαῦρο· Τόσον εἶναι πικραμένο,
ὁποῦ λὲς ὅτι ἐπάνω σὲ κορμὶ σαβανωμένο
κἄποιο χέρι τὸ εἶχε στήσῃ
νεκρικὰ νὰ τὸ στολίσῃ.
Τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα ἐξεφύτρωσ' ἕνα ρόδο,
τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα πῶς ἐχάθηκε τὸ ρόδο;

Δὲν τὸ ξεύρω!... Κἄποιος εἶπε ὅτι ἐψὲς τὸ βράδυ βράδυ
εἶδε κἄποιονε νὰ φεύγῃ σὰν καπνὸς μὲ τὸν ἀγέρα.
Τ' ἄλογό του ἦτο μαῦρο σὰν τῆς νύχτας τὸ σκοτάδι
κ' ἐλαφρὸ σὰν τὸν αἰθέρα.
Εἰς τὸ χέρι του ἐβαστοῦσε, ἀχαμνὸ ξεγυμνωμένο,
ἕνα ρόδο μαραμένο.
Ὅταν ἔφευγε ἀκλουθῶντας τοῦ πελάου τὴν ἄκρη ἄκρη,
ἄχ δὲν ἔχυν' ἕνα δάκρυ,

μόνον ἔλεγε στὸ κῦμα, ποὺ τὸν βλέπει καὶ τραβιέται:
«Κύματά μου, εἰπέτε, εἰπέτε
»Δὲν εἶν' ὤμορφο τὸ ρόδο;». Μόνον λέγει στὸ χορτάρι
ποὺ ὑποκάτω ἀπ' τὸ ποδάρι
τοῦ ἀλόγου του πεθαίνει: «Δὲν εἶμ' ἄξιος κ' ἐγὼ
τέτοιο ρόδο νὰ φορῶ;»
Τέτοια ρόδα καὶ τοῦ Χάρου κάνουν ὤμορφα τὰ στήθια.
Εἶναι ἀλήθεια, εἶν' ἀλήθεια!

Η ΣΚΛΑΒΑ

Ἄνοιξε τὰ φτερούγια σου,
ἄχολο περιστέρι,
καὶ θὲ νὰ πᾷς γι' ἀγάπη μου
σὲ μακρινὸ σεφέρι.
Εἶναι μακρὺς ὁ δρόμος σου,
θὰ φύγῃς μοναχό σου·
ἅπλωσε τὸ φτερό σου
καὶ σύρε στὸ καλό.

Καὶ σὰν διαβῇς τὰ σύγνεφα
καὶ σὰν τὰ διαπεράσῃς,
καὶ μέσα ἐκεῖ ποὺ κάθονται
τ' ἀστροπελέκια φθάσῃς,
θυμήσου, περιστέρι μου,
μὴ σοῦ καῇ τὸ ράμμα
ὁποὺ βαστάει τὸ γράμμα
καὶ πέσῃ καὶ χαθῇ.

Καὶ σὰν ἰδῇς τὰ κύματα
ἀπὸ ψηλὰ ν' ἀφρίζουν
καὶ νὰ χτυποῦν, νὰ βόγκουνε,
τὴ γῆ νὰ φοβερίζουν,
μὴ γελαστῇς, πουλάκι μου,
νὰ πᾷς ἐκεῖ σιμά τους,
τὰ δόλια τὰ νερά τους
θὰ βρέξουν τὴ γραφή.

Εἶναι τὰ κύματ' ἄσπλαχνα,
πάντα νερὸ διψοῦνε
κ' ἐπάνου σου θὰ πέσουνε,
σκληρὰ νὰ καταπιοῦνε
τὰ δάκρυα ποὺ ἐστάξανε
εἰς τὸ χαρτί μου ἐπάνω.
Ἄχ! κάλλιο νὰ πεθάνω
παρὰ νὰ μὴ τὰ ἰδῇ.
Κι' ἂν ἴσως καὶ στὸ δρόμο σου
ψηλὰ μὲς στὸν αἰθέρα,

πιστὸ περιστεράκι μου,
τὴν ἄνοιξι μιὰ μέρα
τὰ χελιδόνια τ᾽ ἄχαρα
ἂν τύχη κι᾽ ἀπαντήσης
νὰ μοῦ τὰ χαιρετήσης
μ᾽ ἕνα γλυκὸ φιλί.

Καὶ νὰ τοὺς πῆς ποῦ βρίσκομαι,
πῶς ἡ καρδιά μου τρέμει,
πῶς χάνονται τὰ νιῶτά μου
σὲ τούρκικο χαρέμι.
Καὶ πὲς τὸ παραθύρι μου
νὰ μὴ τὸ λησμονήσουν
καὶ νἆλθουνε νὰ στήσουν
σιμά μου μιὰ φωλιά.

Κι᾽ ἂν ἴσως κι᾽ ἀποστάσανε
καὶ ταὖρης δειλιασμένα
κι᾽ ἀπὸ χειμῶν᾽ ἀνέλπιστο
τὰ ἰδῆς κυνηγημένα,
θυμήσου, περιστέρι μου,
τὴ ράχη σου νὰ στρώσης
καὶ τὰ φτερὰ ν᾽ ἁπλώσης
σὰν καραβιοῦ πανιά.

Κ᾽ ἐκεῖ ποὺ θ᾽ ἀρμενίζετε
καὶ θὰ κρυφομιλῆτε
καὶ μυστικὰ τὸν πόνο σας
καθένα θὰ διηγῆται,
θυμήσου, περιστέρι μου,
νὰ πῆς στὰ χελιδόνια
πῶς ἔφυγαν δύο χρόνια
ὁποὺ εἶμαι στὴ σκλαβιά.

Κ᾽ ἐκεῖ ποὺ πρωτοφθάσουνε
κ᾽ ἐκεῖ ποὺ πρωταράξουν
νὰ πᾶν νὰ ποῦν στ᾽ ἀδέρφια μου
νάλθοῦνε νὰ μ᾽ ἁρπάξουν,
καὶ κάθ᾽ αὐγὴ στὸ λάλημα
καὶ μὲ νὰ μελετᾶνε
καὶ νὰ τοὺς ἐνθυμᾶνε
πῶς εἶμαι στὴν Τουρκιά.

Τότε νὰ τρέξης γρήγορα
καὶ σύ, περιστεράκι,
νὰ πᾶς ἐπάνω στ᾽ Ἄγραφα,
στὸ κλέφτικο γιατάκι,
καὶ ναὖρης τὴν ἀγάπη μου

τὸ Λάμπρο, τὴ ζωή μου,
καὶ δῶσε τὴ γραφή μου
κ' ἕνα φιλὶ κρυφά.

Καὶ πές του χαιρετίσματα
νὰ μὴ μὲ λησμονήσῃ,
πὼς εἶμαι νειὰ κ' εἶμ' ὥμορφη
σὰν τὸ νερὸ στὴ βρύσι,
καὶ πὼς μὲ κινδυνεύουνε
καὶ πὼς μὲ τυραγνοῦνε
καὶ χίλιοι καρτεροῦνε
μιὰ μόνη μου ματιά.

Κι' ἀνίσως καὶ τὰ νιῶτά μου
ἀκόμα τὰ θυμᾶται,
κι' ἀνίσως καὶ σὰν ὄνειρο
μὲ βλέπει σὰν κοιμᾶται,
πές του, περιστεράκι μου,
νὰ ζώσῃ τὸ σπαθί του,
κ' ἡ μαύρ' ἡ 'Αρετή του
τρομάζει τὴ σκλαβιά.

Τ' ἀγιοῦλι του ἂν τὸ κόψουνε
καὶ τοῦ τὸ μυριστοῦνε,
τὰ ρόδα μου ἂν ἀχνίσουνε
κι' ἀνίσως μαραθοῦνε,
νὰ μὴ μῶχῃ παράπονο
νὰ μὴ τόνε πικραίνῃ...
τὰ νιῶτα τὰ μαραίνει
σκλαβιὰ καὶ μοναξιά.

ΝΑΝΙ — ΝΑΝΙ

'Αγγελοκάμωτο παιδί,
πέσε στὴν ἀγκαλιά μου,
πέσε γλυκὰ νὰ κοιμηθῇς·

δὲν ξεύρεις πῶς σπαράζουνε
τὰ μαῦρα σωθικά μου,
στὰ στήθια μου σὰν ἁπλωθῇς.

Ἔλα, ψυχή μου, κύτταζε·
ἡ μάνα σου ἡ καϋμένη,
γυμνὴ καὶ χιονισμένη,

μὲ τὰ μακρὰ μαλλάκια της,
γιὰ ἰδές, θὰ σὲ σκεπάσῃ,

μὴν ἡ δροσιὰ σὲ πιάσῃ·

Ἔλα, παιδί μου, κ' οἱ ὀρφανοὶ
σὰν στέκουν κι' ἀγρυπνοῦνε
δύσκολα λησμονοῦνε.

Ἔλα νὰ σὲ κοιμήσουνε
στὴ ζέστη τς' ἀγκαλιᾶς μου
οἱ χτύποι τῆς καρδιᾶς μου.

Νάξευρες πότ' ἐξύπνησε
σήμερο τὴν αὐγοῦλα
ἡ μαύρη σου ἡ μανοῦλα!

Τὰ γόνατά μου ἐτρύπησαν δυὸ ὧρες πεσημένη
ἐμπρὸς εἰς τὴν Παρθένο μας... Ἐσὺ κι' αὐτὴ μοῦ μένει.
Ἔκλαψα μαῦρα δάκρυα. Ὄχι γιὰ μέ, παιδί μου.
Ἐτάχθηκα στὴ Χάρι της γιὰ σέ, γλυκὸ πουλί μου,
τὸ γάλα νὰ μὴ χάσω!

Παρθένο μου! Παρθένο μου! Πάρε με νὰ μὴ φθάσω
νὰ ἰδῶ τὸ μαῦρο τ' ὀρφανὸ ἀχνὸ καὶ πεινασμένο
στὰ μαραμένα στήθια μου νὰ κλαίῃ κρεμασμένο!

Ἔλα, παιδί μου, ἐλπίδα μου, ἔλα καί σε νυστάζει.
Κοιμήσου κ' ἡ μανοῦλά σου ἔξυπνη σὲ κυττάζει.
Εἶναι πικρὰ τὰ χείλη μου, φαρμάκ' εἶν' ἡ καρδιά μου,
ἀπὸ τὴ φτώχια τρέμουνε τ' ἄχαρα κόκκαλά μου...
Ἔλα, παιδάκι μου, μὴ κλαῖς. Πέσε νὰ σὲ κοιμήσω,
καὶ νὰ σὲ ναναρίσω·

ΝΑΝΑΡΙΣΜΑ

Φύσ' ἀγεράκι δροσερὸ
μὲς τῶν δενδρῶν τὰ φύλλα,
πάρ' ἀπ' τὰ ρόδα τὸν ἀνθὸ
ἀπ' τὴ μηλιὰ τὰ μῆλα
καὶ φέρ' τα στὸ παιδάκι μου.
Εἶναι καλὸ καὶ κάνει
ἥσυχο νάνι-νάνι.

Ἀρχίνησε τὸ λάλημα,
ἀηδόνι ἐρωτευμένο,
νανάρισέ το, τὸ φτωχὸ
εἶν' ἀποκοιμημένο
σὰν τὴ γλυκειά σου συντροφιὰ

μὲς τὴ φωλιὰ σὰν κάνει
τὴ νύχτα νάνι - νάνι.

Ἄνοιξε νυχτολούλουδο,
ἄνοιξε καὶ μὴ κλείσῃς
τὴν ὤμορφή σου μυρωδιὰ
ὡσότου νὰ τὴ χύσῃς
ὅλη μὲς τὰ μαλλάκια του.
Τὸ μαῦρο ἰδὲς πῶς κάνει
μαζί μου νάνι - νάνι.

Παίζει τ' ἀγέρι τοῦ Μαγιοῦ
μέσα στὸν καλαμῶνα,
γελοῦνε τ' ἄνθη, τὰ νερά,
λαλεῖ ἡ νεροχελῶνα.
Εὐτυχισμέν' εἶμαι κ' ἐγὼ
στὰ στήθια μου σὰν κάνει
τὸ μαῦρο νάνι - νάνι.

Καὶ σεῖς μὲ τὰ χρυσᾶ φτερά,
ὀνείρατά μου, ἐλᾶτε
στὸ ἔρμο τὸ καλύβι μας,
ἀγάλια ἀγάλια ἐμβᾶτε,
σιγὰ μὴ τὸ ξυπνήσετε·
κυττάξετε πῶς κάνει
ἄγγελος νάνι - νάνι.

Ὀνείρατα εἶναι τοῦ φτωχοῦ
ἡ συντροφιά, ἡ ἐλπίδα·
τῆς χήρας ἡ παρηγοριά,
ὁ ἥλιος, ἡ ἀχτίδα.
Ἐλᾶτε, μὴν ἀφήσετε
τὴ μάνα του ποὺ κάνει
μαζύ του νάνι - νάνι.

Ἀποκοιμήθη τὸ μικρό, κ' ἡ μάν' ἀποκοιμήθη
βαστῶντας το σφιχτὰ σφιχτὰ στὰ μητρικά της στήθη.

Εὐλογημένο τρεῖς φορὲς τῆς χήρας τὸ κρεββάτι!
Εὐλογημένο τρεῖς φορές! Κι' ἀνάθεμα στὸ μάτι
ὁποὺ κυττάζ' ἀτάραχο μικρὸ παιδὶ σὰν κάνει
στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας του τὴ νύχτα νάνι - νάνι.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

Ὅτε τὸ πρῶτον ἀνέγνωσα τὰς αἱμοσταγεῖς σελίδας, ἐν αἷς ἐξιστορεῖται ἡ ἀνήκουστος ἐκδίκησις Ἀλῆ τοῦ Τεπελενλῆ κατὰ τῶν Γαρδικιωτῶν, ὁμολογῶ ὅτι μᾶλλον μὲ προσέβαλε ὁ χαρακτὴρ τοῦ τρισκαταράτου Ἀθανασίου Βάγια παρὰ τὸ κακούργημα αὐτὸ καθ' ἑαυτό.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι, ἂν τὴν στιγμὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ Ἀλῆς διέταξε πῦρ, ὁ ἀλιτήριος ἐκεῖνος δὲν προσέφερε τὴν μιαιφόνον χεῖρα του, ὁ τύραννος, βλέπων πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ρίπτοντας κατὰ γῆς τὰ ὅπλα καὶ ἀποποιουμένους νὰ ὑπακούσωσι, ἤθελε μεταμεληθῇ καὶ δώσῃ τὴν χάριν. Τοιαύτης γνώμης εἶναι καὶ ὁ Πουκεβίλλος.

Ἀλλὰ τὸ αἷμα ἐχύθη ποταμηδόν. Ὡς πρόβατα κλεισμένα ἐντὸς τοιχοκλείστου τετραγώνου, ἐσφάγησαν ἀνελεῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου ἑπτακόσιοι περίπου Γαρδικιῶται. Ἡ σκιὰ τῆς Χάμκως ἔπιε μέχρι κόρου τὴν ἐκδίκησιν, τὴν ὁποίαν θνήσκουσα εἶχεν ἀφήσει κληροδότημα εἰς τὸν υἱόν της. Τώρα καὶ φονεῖς καὶ σφάγια κοιμῶνται τὸν αὐτὸν ὕπνον!

Ὁ Βεζίρης, φοβούμενος μήπως αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ λησμονήσουν τὸ λαμπρότερον τῶν κατορθωμάτων του, ἐπρόβλεψεν ἐν καιρῷ νὰ τὸ διαιωνίσῃ, στήσας λίθον εἰς τὸν τόπον τῆς σφαγῆς, ἐφ' ἧς ἐχάραξεν Ἑλληνιστὶ καὶ Τουρκιστὶ τὸ ἀνδραγάθημά του. Ἦτο περιττόν· δὲν λησμονοῦνται τοιοῦτοι θρίαμβοι!

Ἔμεινε νὰ διαιωνισθῇ καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ἀθανασίου Βάγια. Ἂν ὁ Ἀλῆς δὲν ἐπρόβλεψε περὶ τούτου, φοβούμενος ἴσως μὴ ἐλαττώσῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἐκδικήσεώς του, συμμεριζόμενος τοιαύτην καὶ τοσαύτην δόξαν μετὰ τοῦ αὐτουργοῦ τῆς θυσίας, ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ καὶ ἡ παράδοσις δὲν ἔλειψε νὰ τὸ κάμῃ.

Ἐν ᾧ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν συνδιελεγόμην μετὰ τοῦ ἀξιοτίμου φίλου μου Ι. Γ. καὶ διετρέχομεν τὰ περὶ Ἀλῆ Πασᾶ, ἔπεσεν ὁ λόγος καὶ ἐπὶ τῆς σφαγῆς τῶν Γαρδικιωτῶν. Τότε τὸν ἠρώτησα ἂν ἐγνώριζέ τι περὶ τοῦ Ἀθανασίου Βάγια, ἐκεῖνος δὲ μ' ἀπεκρίθη αὐτολεξεὶ τὰ ἀκόλουθα:

«Ἐψόφησε, φίλε μου, σὰν σκύλος. Ἀκόμη τὸν ξερνᾶ τὸ χῶμα... Ἡ γυναῖκα του, ξυπόλυτη καὶ γυμνή, ἐπῆρεν ἐπάνω της τὴν κατάραν του καὶ ἀπὸ θύρας εἰς θύραν ἐζητοῦσε τὴν ἐλεημοσύνην, ἕως ὅτου ἔσωσε καὶ αὐτή. Κύριος οἶδε ποῦ, ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς της. Εἶναι δίκαιαις ἡ κρίσεις τοῦ μεγάλου Θεοῦ!».

Τὸ διήγημα τοῦτο μ' ἐξέπληξεν. Ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ εἶναι ὡς ἡ δικογραφία, ἐφ' ἧς βασιζόμενος ὁ μέγας Δικαστὴς προφέρει τὰς ἀποφάσεις του.

Ταῦτα ἀρκοῦσι πρὸς πλήρη κατάληψιν τοῦ ἑπομένου στιχουργήματος. Ἠθέλησα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ γενικὸν ἀνάθεμα νὰ ρίψω τὸν λίθον μου κατὰ τοῦ κα-

κούργου τούτου. Ἂν δὲν ἐπέτυχα τοῦ σκοποῦ, ἂς ἀποδοθῇ τὸ πταῖσμα εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ βραχίονος τοῦ κατασφενδονίσαντος τὸν λίθον.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

Α′

Η ΦΤΩΧΗ

—Ἐλεημοσύνη, Χριστιανοί, κάμετ' ἐλεημοσύνη·
ἔτσι ὁ Θεὸς παρηγοριὰ κι' ἀγάπη νὰ σᾶς δίνῃ.
Ἐλεημοσύνη κάμετε στὴν ἔρημη τὴ χήρα!

Φτωχὴ γυναίκα ἐφώναζε σ' ἄλλης φτωχῆς τὴ θύρα·

—Ἡ νύχτα, τ' ἀστραπόβροντα, τὸ χέρι δὲν μ' ἀφίνει
νὰ πάγω ἐμπρός. Χριστιανοί, κάμετ' ἐλεημοσύνη!
Ἀνοίξετέ μου, ἀπέθανα... Κ' ἐγὼ Θεὸ λατρεύω.
Ἀνοίξετέ μου, Χριστιανοί, ἔμαθα νὰ νηστεύω,
καὶ τὸ ψωμί σας δὲν ζητῶ, δὲν θέλω νὰ τὸ πάρω.
Φτωχὸς φτωχόνε συμπονεῖ· γλυτῶστέ με ἀπ' τὸ Χάρο.
Μὲ φθάνουνε δυὸ κάρβουνα, μὲ φθάνει τὸ φυτίλι
ποὺ κάθε βράδυ ἀνάφτετε, ποὺ καῖτε στὸ καντῆλι
ἐμπρὸς στὴ μάνα τοῦ Θεοῦ, ἐμπρὸς εἰς τὴν Παρθένο...
Ἐλεημοσύνη, λίγο φῶς... προφτάστε με... πεθαίνω..

Β′

—Μάνα μου, ξύπνα, δὲν ἀκοῦς; στὴ θύρα μας χτυπᾶνε.

—Ἀγέρας δέρνει τὰ κλαριὰ τοῦ λόγγου καὶ βογγᾶνε.

—Σκιάζομαι, μάνα, σὰν πουλὶ φεύγει, πετᾷ ἡ καρδιά μου.

—Εἶναι σκυλιὰ ποὺ ρυάζονται· πέσε στὴν ἀγκαλιά μου.

—Ἄκουσα κλάψαις καὶ φωναῖς.
—Θὰ τὰ εἶδες στὤνειρό σου,
κοιμήσου, γύρισ' ἀπ' δῶ καὶ κάμε τὸ σταυρό σου.

Γ′

—Ἀκούω στὴ θύρα μας σὰ βογκητό,
σὰν ψυχομάχημα· θὰ πάω νὰ ἰδῶ.

Σκώνεται ἡ δύστυχη καὶ πάει νὰ ἰδῇ.
Στὸ χῶμα κοίτεται ἕνα κορμί.
Ἀχνὸ τὸ πρόσωπο καὶ τὰ μαλλιὰ
ξήπλεγα σέρνοντας στὴν τραχηλιά,
τὰ χέρια κρούσταλλο, σιδερωμένα
μέσα στὸν κόρφο της τἄχει χωμένα.

—Παιδί μου, πρόφθασε, δός μου βοήθεια·
ἐκεῖνα πἄκουσες ἦταν ἀλήθεια.

Στὰ χέρια γλήγορα τὴν ξένη παίρνουν
καὶ στὸ κρεββάτι τους τὴν συνεφέρνουν.

—Σύρτε, παιδάκια μου, ν' ἀναπαυθῆτε.
Εἶναι μεσάνυχτα, θὰ κοιμηθῆτε.

—Καλὸ ξημέρωμα, καλὴ αὐγή,
κοιμήσου ἥσυχη, μαύρη ψυχή!

Ἀντάμα ἐπέσανε μάνα, παιδί,
τὰ μάτια ἐκλείσανε σ' ὕπνο βαθύ.
Ἡ ξένη ἡ δύστυχη δὲν κλεῖ τὸ μάτι.
Τί νὰ τὴν ηὗρηκε μὲς στὸ κρεββάτι;

Δ'

Ο ΒΡΥΚΟΛΑΚΑΣ

—Πές μου τί στέκεσαι, Θανάση, ὀρθός,
βουβὸς σὰ λείψανο, στὰ μάτια ἐμπρός;
Γιατί, Θανάση μου, βγαίνεις τὸ βράδυ;
Ὕπνος γιὰ σένανε δὲν εἶν' στὸν Ἅδη;

Τώρα περάσανε χρόνοι πολλοί...
Βαθειὰ σ' ἐρρίξανε μέσα στὴ γῆ...
Φεύγα, σπλαχνίσου με. Θὰ κοιμηθῶ.
Ἄφες με ἥσυχη ν' ἀναπαυθῶ.

Τὸ κρῖμα πῶκαμες μὲ συνεπῆρε.
Βλέπεις πῶς ἔγινα. Θανάση, σύρε.
Ὅλοι μὲ φεύγουνε, κανεὶς δὲν δίνει
στὴν ἔρμη χήρα σου ἐλεημοσύνη.

Στάσου μακρύτερα... Γιατί μὲ σκιάζεις;
Θανάση, τί ἔκαμα καὶ μὲ τρομάζεις;
Πῶς εἶσαι πράσινος... μυρίζεις χῶμα...
Πές μου, δὲν ἔλυωσες, Θανάση, ἀκόμα;

Λίγο συμμάζωξε τὸ σάβανό σου...
Σκουλήκια βόσκουνε στὸ πρόσωπό σου.
Θεοκατάρατε, γιὰ ἰδές, πετᾶνε,
κ' ἔρχονται ἐπάνω μου γιὰ νὰ μὲ φᾶνε.

Πές μου ποῦθ' ἔρχεσαι μὲ τέτοι' ἀντάρα;
'Ακοῦς τί γίνεται, εἶναι λαχτάρα.
Μέσ' ἀπ' τὸ μνῆμά σου γιατί νὰ βγῇς;»
Πές μου ποῦθ' ἔρχεσαι, τῆλθες νὰ ἰδῇς;»

Ε΄

—Μέσα στοῦ τάφου μου τὴ σκοτεινιὰ
κλεισμένος ἤμουνα τέτοια νυχτιά,
κ' ἐκεῖ ποὺ ἔστεκα σαβανωμένος,
βαθειὰ στὸ μνῆμα συμμαζωμένος,

Ἔξαφνα ἐπάνω μου μιὰ κουκουβάγια
ἀκούω, ποὺ φώναζε:—Θ α ν ά σ η Β ά γ ι α,
σήκου κ' ἐπλάκωσαν χίλιοι νεκροὶ
καὶ θὰ σὲ πάρουνε νὰ πᾶτ' ἐκεῖ.—

Τὰ λόγια τἄκουσα καὶ τὤνομά μου.
Σκᾶνε καὶ τρίβονται τὰ κόκκαλά μου.
Κρύβομαι, χώνομαι ὅσο μπορῶ
βαθειὰ στὸ λάκκο μου, μὴ τοὺς ἰδῶ.

Ἔβγα καὶ πρόλαβε, Θανάση Βάγια,
ἔλα νὰ τρέξωμε πέρα στὰ πλάγια.
Ἔβγα, μὴ σκιάζεσαι, δὲν εἶναι λύκοι.
Τὸ δρόμο δεῖξέ μας γιὰ τὸ Γαρδίκι.

Ἔτσι φωνάζοντας σὰ λυσσασμένοι
πέφτουν ἐπάνω μου οἱ πεθαμμένοι.
Καὶ μὲ τὰ νύχια τους καὶ μὲ τὸ στόμα
πετᾶνε, σκάφτουνε τὸ μαῦρο χῶμα.

Καὶ σὰν μ' εὑρήκανε ὅλοι μὲ μιὰ
ἔξω ἀπ' τοῦ τάφου μου τὴν ἐρημιά,
γελῶντας, σκούζοντας, ἄγρια μὲ σέρνουν
κ' ἐκεῖ ποὺ μοῦ εἶπανε μὲ συνεπαίρνουν.

Πετᾶμε, τρέχομε· φυσομανάει,
τὸ πέρασμά μας κόσμο χαλάει.
Τὸ μαῦρο σύγνεφο, ὅθε διαβῇ,
οἱ βράχοι τρέμουνε, ἀνάφτ' ἡ γῆ.

Φουσκώνει ὁ ἄνεμος τὰ σάβανά μας
σὰν ν' ἀρμενίζαμε μὲ τὰ πανιά μας.
Πέφτουν στὸ δρόμο μας καὶ ξεκολλᾶνε
τὰ κούφια κόκκαλα, στὴ γῆ σκορπᾶνε.

Ἐμπρός μας ἔσερνε ἡ κουκουβάγια
πάντα φωνάζοντας — Θ α ν ά σ η Β ά γ ι α .
Ἔτσι ἐφθάσαμε σ' ἐκειὰ τὰ μέρη,
ποὺ τόσους ἔσφαξα μ' αὐτὸ τὸ χέρι.

Ὤ, τί μαρτύρια! Ὤ! τί τρομάρες!
Πόσαις μοῦ ρίξανε σκληρὲς κατάρες!
Μοῦ δῶκαν κ' ἔπια αἷμα πημένο.
Γιὰ ἰδὲς τὸ στόμα μου τῶχω βαμμένο.

Κ' ἐν ᾧ μὲ σέρνουνε καὶ μὲ πατοῦνε
κάποιος ἐφώναξε... Στέκουν κι' ἀκοῦνε.
—Καλῶς σ' εὑρήκαμε, Βιζίρη Ἀλῆ.
Ἐδῶθε μπαίνουνε μὲς στὴν αὐλή.—

Πέφτουν ἐπάνω του οἱ πεθαμμένοι.
Μὲ παραιτήσανε. Κανεὶς δὲ μένει.
Κρυφὰ τοὺς ἔφυγα καὶ τρέχω ἐδῶ
μὲ σέ, γυναῖκά μου, νὰ κοιμηθῶ.

ΣΤ΄

—Θανάση, σ' ἄκουσα, τραβήξου τώρα.
Μέσα στὸ μνῆμά σου νὰ πᾷς εἶν' ὥρα.

—Μέσα στὸ μνῆμά μου γιὰ συντροφιὰ
θέλω ἀπ' τὸ στόμα σου τρία φιλιά.

—Ὅταν σοῦ ρίξανε λάδι καὶ χῶμα
ἦλθα, σ' ἐφίλησα κρυφὰ στὸ στόμα.

—Τώρα περάσανε χρόνοι πολλοί....
Μοῦ πῆρε ἡ κόλασι κειὸ τὸ φιλί.

—Φεύγα καὶ σκιάζομαι τ' ἄγρια σου μάτια.
Τὸ σάπιο κρέας σου πέφτει κομμάτια.

Τραβήξου, κρύψε τα, κεῖνα τὰ χέρια.
Ἀπ' τὴν ἀγάμνια τους λὲς κ' εἶν' μαχαίρια.

—Ἔλα, γυναῖκά μου, δὲν εἶμ' ἐγὼ
κεῖνος ποὺ ἀγάπησες ἕναν καιρό;

Μὴ μὲ σιχαίνεσαι, εἶμ' ὁ Θανάσης.

—Φεύγ' ἀπ' τὰ μάτια μου, θὰ μὲ κολάσῃς.

Ρίχνετ' ἐπάνω της καὶ τήνε πιάνει,
μέσα στὸ στόμα της τὰ χείλη βάνει.
Στὰ ἔρμα στήθια της τὰ ρεῦχ' ἀρχίζει,
ποὺ τὴ σκεπάζουνε, νὰ τὰ ξεσχίζῃ.

Τὴν ἐξεγύμνωσε... τὸ χέρι ἁπλώνει....
Μέσα στὸν κόρφο της ἄγρια τὸ χώνει...

Μένει σὰν μάρμαρο. Κρύος σὰ φεῖδι
τρίζει ἀπ' τὸ φόβο του τὸ κατακλεῖδι.
Σὰ λύκος ρυάζεται, τρέμει σὰ φύλλο...
Στὰ δάχτυλα ἔπιασε τὸ Τ ί μ ι ο Ξ ύ λ ο.

Τὴ μαύρη ἐγλύτωσε τὸ φυλαχτό της·
καπνός, ἐσβύστηκε ἀπ' τὸ πλευρό της.
Τότε ἀκούστηκε κ' ἡ κουκουβάγια
ἔξω ποὺ ἐφώναζε:—Θ α ν ά σ η Β ά γ ι α!

Ζ'

—Ξύπνα, παιδί μου, κ' ἡ αὐγὴ ἀπ' τὸ βουνὸ προβαίνει,
ξύπνα ν' ἀνάψωμε φωτιά, κ' ἡ ξένη μας προσμένει.

—Καλή σου μέρα, μάνα μας· ἡσύχασες κομμάτι;

—Λίγο κοιμῶμαι ἡ δύστυχη, δὲν ἔκλεισα τὸ μάτι.
Ἔχετε γειά, ἔχετε γειά, πρέπει νὰ σᾶς ἀφήσω.
Εἶναι μακρὺς ὁ δρόμος μου, καὶ πότε θὰ κινήσω;

—Γιατί δὲ μᾶς ἐξύπνησες κ' ἔμεινες μοναχή σου;
Σύρε, μανούλα, στὸ καλὸ καὶ δός μας τὴν εὐχή σου.

—Γιὰ τὸ καλὸ ποὺ κάμετε, γιὰ τὴν ἐλεημοσύνη,
ὕπνον γλυκὸν ὁ Κύριος κ' ἥσυχο νὰ σᾶς δίνῃ.
Ἄλλο καλὸ νὰ σᾶς 'φχηθῶ στὸν κόσμο μας δὲν ξεύρω·
νύχτα καὶ μέρα τὸ ζητῶ καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸ εὕρω.

—Μάνα, κ' ἡ φτώχια εἶναι κακὴ γιατ' ἔχει καταφρόνια.

—Τὰ πλούτη τὰ ἐδοκίμασα, περάσαν μὲ τὰ χρόνια.

—Μέσα στὸ λόγγο οἱ δύστυχοι ζοῦμε κ' ἐμεῖς σὰν λύκοι,
ἀπ' τὸν καιρὸ ποὺ χάλασε τὸ ἔρμο τὸ Γαρδίκι.

῏Ω δυστυχιά μου! ῏Ω δυστυχιά! Ὁ κόσμος θὰ χαλάσῃ!
Καὶ ποιὸν ἐμελετήσανε;
Τ ὸ Β ά γ ι α τ ὸ Θ α ν ά σ η.

—Κ' ἐγὼ εἶμ' ἡ γυναῖκά του. Κάμετε τὸ σταυρό σας,
πάρτε λιβάνι, κάψετε, νὰ διῶξτε τὸν ἐχθρό σας.
Ἐψὲς τὴν νύχτα ἐμπῆκ' ἐδῶ, ἐστάθηκε σιμά μου...
Σχωρέστε τόνε, Χριστιανοί, κλάψτε τὴ συμφορά μου.

Παίρνει τὸ λόγγο. Τὸ παιδὶ κ' ἡ μάν' ἀνατριχιάζουν,
καὶ τὸ σταυρό τους κάμνοντας τρέμουν ποὺ τὴν κυττάζουν.

Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΡΥΟΦΥΛΛΙ ΤΟΥ

Πολλάκις συμπτώσεις ἁπλούσταται ἀποδίδονται παρὰ τοῦ λαοῦ εἰς ὑπερφυσικὰς αἰτίας. Ὁ θάνατος μάλιστα τῶν ἐξόχων πολεμιστῶν συνοδεύεται σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ παραδόξου τινὸς συμβάντος. Τὰ ὑπηρετοῦντα αὐτοὺς κτήνη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ θνήσκουσιν ὀλίγον μετ' αὐτούς, ἀποποιούμενα τὴν τροφὴν καὶ ποθοῦντα τὸν κύριόν των. Ὁ ἵππος τοῦ Καστριώτου δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ οὐδένα ποτὲ ἄλλον ἐπὶ τῶν νώτων του μέχρις οὗ ἐτελεύτησε.

Οἱ κλέφται, ἐζωσμένοι τὰ ὅπλα ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ οὐδέποτε παραιτοῦντες αὐτά, φυσικὸν ἦτο ν' ἀγαπῶσι ταῦτα μέχρι λατρείας. Δὲν εἶναι σπάνιον ν' ἀπαντήσῃ τις εἰς τὴν δημοτικὴν αὐτῶν ἱστορίαν ἀνήκουστα κατορθώματα, ἐνίοτε δὲ καὶ τρομερὰ κακουργήματα πρὸς κατάκτησιν ἢ ἀνάκτησιν ὅπλου τινὸς γνωστοῦ καὶ περιφήμου.

Ὁ ἔρως αὐτῶν ἐμεγαλύνετο τόσον, ὥστε ἐβάπτιζον αὐτὰ ὡς ἴδιά των τέκνα. Ἐφήρμοζον δ' ἐπ' αὐτῶν ἢ ἐφεύρισκον ὀνόματα πάντη περίεργα.

Ἔχω εἰς χεῖρας μου γιαταγάνιον, ἐπονομαζόμενον Β ρ υ κ ό λ α κ α ς. Γνωρίζω σπάθην, καλουμένην Μ α υ ρ ο ῦ χ ο ς. Ὁ δὲ περίφημος Χρῆστος Μιλλιόνης ἔδωκε τ' ὄνομά του εἰς τὸ τρομερόν του ὅπλον, ὅθεν καὶ μ ι λ λ ι ό ν ι α, εἶδος πυροβόλων, ἐχόντων τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἀξίαν ἐκείνου.

Τίς δὲν ἐγνώριζε τὸ ὅπλον τοῦ Παλαιοπούλου ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀλάνθαστον βροντοφῶνον; Ἐνόμιζον αὐτὰ ἔμψυχα καὶ συνδιελέγοντο πρὸς ἐκεῖνα. Τὰ ἐκόσμουν ὡς ἐρωμένας των καὶ θνήσκοντες ἤθελον αὐτὰ πλησίον των ἐντὸς τοῦ τάφου.

Εἶναι ὡραία ἡ λατρεία αὕτη ἑνὸς πολεμιστοῦ!

Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΡΥΟΦΥΛΛΙ ΤΟΥ

Ἐγέρασα, μωρὲς παιδιά. Πενῆντα χρόνους κλέφτης
τὸν ὕπνο δὲν ἐχόρτασα, καὶ τώρ' ἀποσταμένος
θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Ἐστρέφεψ' ἡ καρδιά μου,
Βρύσι τὸ αἷμα τὤχυσα, σταλαματιὰ δὲ μένει.

Θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Κόψτε κλαρὶ ἀπ' τὸ λόγγο

νἄναι χλωρὸ καὶ δροσερό, νἄναι ἀνθοὺς γεμᾶτο,
καὶ στρῶστε τὸ κρεββάτι μου καὶ βάλτε με νὰ πέσω.
Ποιὸς ξέρει ἀπ' τὸ μνῆμά μου τί δένδρο θὰ φυτρώσῃ!
Κι' ἂν ξεφυτρώσῃ πλάτανος, στὸν ἴσκιο του ἀπὸ κάτω
θἄρχωνται τὰ κλεφτόπουλα τἄρματα νὰ κρεμᾶνε.
Νὰ τραγουδοῦν τὰ νιῶτά μου καὶ τὴν παλληκαριά μου.
Κι' ἂν κυπαρίσσι ὤμορφο καὶ μαυροφορεμένο,
θἄρχωνται τὰ κλεφτόπουλα τὰ μῆλά του νὰ παίρνουν,
νὰ πλένουν ταῖς λαβωματιαῖς, τὸ Δῆμο νὰ σχωρᾶνε.

Ἔφαγ' ἡ φλόγα τ' ἄρματα, οἱ χρόνοι τὴν ἀνδρειά μου.
Ἦρθε κ' ἐμένα ἡ ὥρα μου. Παιδιά μου, μὴ μὲ κλάψτε.
Τ' ἀνδρειωμένου ὁ θάνατος δίνει ζωὴ στὴ νιότη.
Σταθῆτ' ἐδῶ τριγύρω μου, σταθῆτ' ἐδῶ σιμά μου,
τὰ μάτια νὰ μοῦ κλείσετε, νὰ πάρτε τὴν εὐχή μου.

Κ' ἕν' ἀπὸ σᾶς τὸ νιώτερο ἂς ἀνεβῆ στὴ ράχη.
Ἂς πάρῃ τὸ τουφέκι μου, τ' ἄξο μου καρυοφύλλι,
κ' ἂς μοῦ τὸ ρίξῃ τρεῖς φοραῖς καὶ τρεῖς φοραῖς ἂς σκούξῃ
«ὁ Γέρο Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο Δῆμος πάει».
Θ' ἀναστενάξ' ἡ λαγκαδιά, θὰ νὰ βογγήξῃ ὁ βράχος,
θὰ βαργομήσουν τὰ στοιχειά, ἡ βρύσαις θὰ θολώσουν
καὶ τ' ἀγεράκι τοῦ βουνοῦ, ὁποὺ περνᾷ δροσᾶτο,
θὰ ξεψυχήσῃ, θὰ σβυστῆ, θὰ ρίξῃ τὰ φτερά του,
γιὰ νὰ μὴ πάρῃ τὴ βοὴ ἄθελα καὶ τὴ φέρῃ
καὶ τήνε μάθῃ ὁ Ὄλυμπος καὶ τὴν ἀκούσῃ ὁ Πίνδος
καὶ λυώσουνε τὰ χιόνια τους καὶ ξεραθοῦν οἱ λόγγοι.

Τρέχα, παιδί μου, γλήγορα, τρέχα ψηλὰ στὴ ράχη
καὶ ρίξε τὸ τουφέκι μου. Στὸν ὕπνο μου ἐπάνω
θέλω γιὰ ὕστερη φορὰ ν' ἀκούσω τὴ βοή του.

Ἔτρεξε τὸ κλεφτόπουλο σὰν νἄτανε ζαρκάδι,
ψηλὰ στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ καὶ τρεῖς φορὲς φωνάζει
«ὁ Γέρο Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο Δῆμος πάει».
Κ' ἐκεῖ ποὺ ἀντιβοούσανε οἱ βράχοι, τὰ λαγκάδια
ρίχνει τὴν πρώτη τουφεκιά, κ' ἔπειτα δευτερώνει.
Στὴν τρίτη καὶ τὴν ὕστερη, τ' ἄξο τὸ καρυοφύλλι
βροντᾷ, μουγκρίζει σὰν θεριό, τὰ σωθικά του ἀνοίγει,
φεύγει ἀπ' τὰ χέρια, σέρνεται στὸ χῶμα λαβωμένο,
πέφτει ἀπ' τοῦ βράχου τὸ κρεμό, χάνεται, πάει, πάει.

Ἄκουσ' ὁ Δῆμος τὴ βοὴ μὲς στὸν βαθὺ τὸν ὕπνο,
τ' ἀχνό του χεῖλι ἐγέλασε, ἐσταύρωσε τὰ χέρια...
Ὁ Γέρο Δῆμος πέθανε, ὁ Γέρο Δῆμος πάει.

Τ' ἀνδρειωμένου ἡ ψυχὴ τοῦ φοβεροῦ τοῦ Κλέφτη
μὲ τὴ βοὴ τοῦ τουφεκιοῦ στὰ σύγνεφ' ἀπαντιέται
ἀδερφικὰ ἀγκαλιάζουνται, χάνονται, σβυῶνται, πᾶνε.

Ο ΚΙΤΖΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΓΕΡΑΚΙ

Σ' ἕνα κοντρὶ θεόχτιστο κάθεται διπλοπόδι
ἕνας γεροπαλλήκαρος, ὁ Κίτζος ὁ Σουλιώτης.
Ἔχει τὴν τρίχα κάτασπρη σὰν τὴν κορφὴ τοῦ Πίνδου.
Πόσαις ἀντάραις καὶ χιονιαῖς τ' ἀσπρίσαν τὸ κεφάλι!
Μὲ τὥνα χέρι ἐχάϊδευε ὁλόχρυσα πιστόλια,
μὲ τἄλλο χέρι του ἔστριφεν ἄσπρο, μακρὺ μουστάκι.
Ἐμπρὸς στὴ φουστανέλλα του κοίτεται ξαπλωμένο
ἕνα μιλλιόνι ξακουστό, πἄστραφτε σὰν ἀστέρι.
Σὰν ὄχεντρα φαρμακερή, ποὺ καρτερεῖ νὰ κρούξῃ,
ἔδειχνε τὸ κεφάλι του τὸ δαμασκὶ σπαθί του,
κουλουριασμένο κι' ἄγρυπνο κρυμμένο στὴ φλοκάτη·
Ὤχ! νἄμουνα μὲς τὴν καρδιὰ τοῦ Κίτζου τοῦ Σουλιώτη,
νὰ μέτραγα τοὺς χτύπους της, νἄνιωθα τὴ λαχτάρα!

Τὰ μάτια του κατάμαυρα, στὴν Κιάφα καρφωμένα,
βράζουνε μὲς τὸ δάκρυ τους καὶ στάζουνε φαρμάκι.
Ἐκύτταζε κ' ἐκύτταζε! Τὸ αἷμ' ἀπ' τὴν καρδιά του
σὰν ἄγριο κῦμα χύνεται, τὰ στήθια του πλακώνει.
Ἐφούσκωσαν οἱ φλέβες του σὰ φείδια στὸ λαιμό του,
καὶ λὲς θὰ τόνε πνίξουνε. Μὲ μιᾶς ἀναστενάζει...
Τί στεναγμὸς ἦταν ἐκειός' ξυπνᾷ καὶ πεθαμμένους!

Ἕνα γεράκι διάβαινε ψηλὰ ψηλὰ στ' ἀγέρι
καὶ σταματάει τὸ φτερὸ καὶ κάθεται μπροστά του.

—Κίτσο Σουλιώτη, ἐδιάβαινα, ἐπήγαινα στὴ Δύσι,
καὶ σἄκουσα ποὺ στέναξες κ' ἦρθα νὰ σὲ ρωτήσω.
Πές μου καὶ σὺ τὸν πόνο σου, πές μου τὴν δυστυχιά σου.
Πουλὶ δὲν εἶμαι τῆς χαρᾶς, εἶμαι πουλὶ θανάτου.

—Πέτα, γεράκι, διάβαινε. Ἐσὺ ψηλὰ στὰ γνέφη
ἔχεις φτερὰ τὴν ἀστραπή, φωλιὰ τ' ἀστροπελέκι,
καὶ δὲ γνωρίζεις σίδερα καὶ δὲ φοβᾶσαι ἀφέντη.
Πέτα, γεράκι, διάβαινε, κι' ἂν πᾷς πέρα στὴ Δύσι,
καὶ δὲν σοῦ κόψουν τὰ φτερὰ καὶ κόψουνε τὰ νύχια,
πές τους πὼς μ' ηὗρες μοναχὸ ποὺ κύτταζα τὸ Σοῦλι,
ποὺ κύτταζα τὴ στάχτη του κ' ἔκλαιγα τὴν ἐρμιά του.

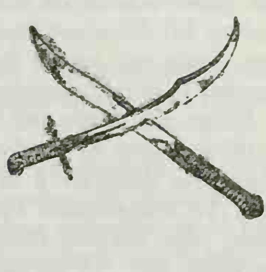
—Οἱ πεθαμμένοι θὰ σκωθοῦν στὴν ἄλλη παρουσία,
τώρα γυρεύω ζωντανούς. Τρέχα, Σουλιώτη, τρέχα.

Ἡ μάνα μας ἐξύπνησεν ἀπ' τὸν βαθὺν τὸν ὕπνο
καὶ μέσ' ἀπὸ τὸ μνῆμά της φωνάζει στὰ παιδιά της
τὸ χέρι νὰ τῆς δώσουνε τὴν πλάκα νὰ σηκώση.
Πέταξε, ἀνέβα στὰ βουνά, ν' ἀκουρμαστῆς, ν' ἀκούσης,
νὰ ἰδῆς τὴ νεκρανάσταση, νὰ ζεσταθῇ ἡ καρδιά σου.

—Ἔχεις ἀνθρώπινη λαλιὰ καὶ δὲ μοῦ λὲς ποιός εἶσαι;
—Κίτσο Σουλιώτη, πίστεψε, εἶμ' ἡ ψυχὴ τοῦ Ρήγα.
—Ἡ Δύση σὲ παράδωκε καὶ σὺ στὴ Δύσι τρέχεις;
—Σὰ ἰδῇ πῶς μὲ σταυρώσανε κ' ἡ Δύσι θὰ πιστέψῃ.

Χτυπάει, ἀνοίγει τὰ φτερά, χάνεται τὸ γεράκι.
Ἐμβῆκε μὲς τὰ σύγνεφα, διαβαίν' ἀπὸ τὴν Πάργα
καὶ χαμηλώνει τὰ φτερὰ νὰ ἰδῇ τὴ σταύρωσή της.
Τὴν εἶδε κι' ἀνατρίχιασε, ἐσπάραξ' ἡ καρδιά του!
Τὸ φονικὸ τἀνέλπιστο τοῦ τὤχαν μαρτυρήσει
κ' ἐκεῖνος δὲν τὸ πίστεψε κ' ἦλθε νὰ ἰδῇ τὸ μνῆμα.
Ἁρπάζει μὲς τὰ νύχια του τῆς κιτριᾶς τὰ φύλλα
τ' ἀγκάλιασε σὰν ὀρφανά, σὰν τὰ παιδιὰ τῆς Πάργας,
κ' ἐπήγανε στὴν ξενιτειὰ νὰ κλάψουν τὸν καϋμό τους.

Σουλιώτη, μὴ τοὺς καρτερεῖς. Ποιός ξέρ' ἂν θὰ γυρίσουν.
Σύρε στὴ μαύρη μάννα σου, σύρε καὶ σὺ νὰ δώσης
τ' ἀνδρεῖά σου γεράματα, τὸ ἔρμο σου κουφάρι·
καὶ πέσε ν' ἀποκοιμηθῆς. Θ' ἀ ν α σ τ η θ ῇ τ ὸ Σ ο ῦ λ ι!

Ο ΣΑΜΟΥΗΛ

Ο μοναχὸς οὗτος, τοῦ ὁποίου ἐτόλμησα νὰ ὑμνήσω τὸν θάνατον, εἶναι τὸ τελευταῖον ὁλοκαύτωμα, τὸ ὁποῖον αὐτοπροαιρέτως προσφέρεται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν τελευτᾷ τὸ Σοῦλι.... τὸ Σοῦλι ἀφημαγμένον ἤδη καὶ ἀγωνιῶν.

Ὅτε διὰ τῆς ἐπιμονῆς, καὶ πολλῷ μᾶλλον τῆς προδοσίας τοῦ Πήλιου Γκούση καὶ τοῦ Κουτζονίκα, ὁ Μουχτὰρ καὶ ὁ Βελῆς, υἱοὶ Ἀλῆ τοῦ Τεπελενλῆ, ἐπέτυχον πολλοὺς μὲν νὰ καταστρέψωσιν, ἄλλους δὲ τῶν Σουλιωτῶν ν' ἀπομακρύνωσι, μόνος ἀπέμεινεν ὁ ἱερομόναχος Σαμουήλ, ἄκαμπτος εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ταφῇ μετὰ τῆς γλυκυτάτης αὐτοῦ πατρίδος.

Ἀνὴρ ἀδάμαστος, ἀκαταμάχητος, μέχρι μανίας ἐραστὴς τῶν ἐλευθέρων βράχων του, ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἀφιερωμένος εἰς τὰ θεῖα, θαυμασίως πως ἥνωνεν ἐν ἑαυτῷ τὸν διπλοῦν χαρακτῆρα τοῦ πολεμιστοῦ καὶ τοῦ ἱερέως.

Ἦτο τὸ τελευταῖον νῆμα, ἐφ' οὗ ἐκρέματο τὸ τρισάθλιον Σοῦλι κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του. Διὸ καὶ ἀνεκηρύχθη τότε ὁμοθυμαδὸν π ο λ έ μ α ρ χ ο ς, καὶ εἰς αὐτὸν μόνον διεπιστεύθη ἡ ἐσχάτη ὑπεράσπισις. Ἀπαυδήσαντες πλέον οἱ λέοντες ἐκεῖνοι, ἤλπιζον ἴσως ὅτι ἡ πίστις τοῦ Σαμουὴλ ἤθελε βεβαίως τοὺς σώσει, ἂν ἡ ἀνδρεία του δὲν ἤθελεν ἀρκέσει μόνη.

Εἰς τὴν αἱματηρὰν καὶ φονικωτάτην ἔφοδον τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸ Κακοσοῦλι ἀνεδείχθη ὁ Σαμουὴλ ἄγγελος θανάτου. Καὶ ὅτε πᾶσα ἐλπὶς σωτηρίας ἐξέλιπε, τότε ἔθεσε τὸ σῶμα του φραγμὸν ἀνυπέρβλητον μεταξὺ τοῦ σμήνους τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν ὀλίγων ἐπιβιωσάντων Σουλιωτῶν, δυνηθέντων οὕτω νὰ ὀπισθοχωρήσωσι καὶ διαφύγωσι τὴν μάχαιραν καὶ τὰ μαρτύρια.

Ἀφ' οὗ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ἐρείπια ἦσαν ἔξω κινδύνου, ὁ Σαμουήλ, μαχόμενος πάντοτε, μετὰ πέντε μόνον συνεταίρων ἐπρόφθασε καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸ Κ ο ῦ γ κ ι, πύργον ἐκτισμένον ἐπὶ ἀποτόμου βράχου, ἀποθήκην πυρίτιδος καὶ ὅπλων. Τὸν πύργον τοῦτον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει καὶ ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἡ πατρὶς παρέδωκεν εἰς τὰς ἱερὰς αὐτοῦ χεῖρας καὶ ὁ μοναχὸς εἶχεν ὀμόσει τὸν ὅρκον τοῦ θανάτου ὅτι οὐδεμία οὐδέποτε ἀνθρωπίνη δύναμις ἤθελε βιάσει αὐτὸν νὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ.

Περικυκλωμένος πανταχόθεν ὑπέμενεν ὁ Σαμουὴλ ὅσα ἀνθρωπίνη καρτερία ἠδύνατο νὰ ὑπομείνῃ. Τὰ πολεμοφόδια ἐφθείροντο ἀφ' ὥρας εἰς ὥραν. Κεκμηκότες, τραυματισμένοι, οὐδὲ σταγόνα ὕδατος εἶχον πλέον ἵνα δροσίσωσι τὰ κατάξηρα φλογισμένα χείλη των. Ἡ στιγμὴ τῆς ἀγωνίας εἶχε φθάσει... Κλίνατε τὸ γόνυ καὶ τὰς κεφαλάς, σεῖς οἱ πιστοί, δεόμενοι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἐκείνων!...

Τῇ δεκάτῃ ἑβδόμῃ Δεκεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ τρίτου ἔτους, ἡμέρᾳ προσευχῆς καὶ νηστείας εἰς τὸ νέον ἑλληνικὸν μαρτυρολόγιον, ὁ ἱερομόναχος Σαμουὴλ μετὰ τῆς Ἁγίας αὐτοῦ Πεντάδος ἀνίπτανται πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐπὶ πτερύγων πυρός, καὶ στεφανοῦνται ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου μάρτυρες θανόντες ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, τελευταῖος ἡμῶν αὐτοκράτωρ, καὶ Σαμουὴλ ὁ ἱερομόναχος, τελευταῖος τῶν Σουλιωτῶν πολέμαρχος. Ὁ πρῶτος, ἀρχηγὸς καὶ κεφαλὴ ἠκρωτηριασμένης αὐτοκρατορίας, γενναίως κατηνάλωσε τὸν βίον μαχόμενος ὑπὲρ τοῦ στέμματός του. Ἀνατολὴ καὶ Δύσις ἦσαν μάρτυρες τῆς μονομαχίας, εἰς ἣν Μωάμεθ ὁ δεύτερος τὸν εἶχε προκαλέσει. Πεδίον τῆς μάχης ἦτο τὸ Βυζάντιον. Τὸ Βυζάντιον!... ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ὁ ἀπόκρυφος παλμὸς τῆς καρδίας μας. Ποία ἑλληνικὴ ψυχὴ δὲν ἤθελεν ἐξαφθῆ εἰς τὴν συμπλοκὴν ἐκείνην;

Ὁ δεύτερος, ἀγέρωχος, ἄκαμπτος, πτωχὸς δημοκράτης, μόνος μετὰ τοῦ Θεοῦ του καὶ τοῦ ὑπὲρ πατρίδος ἔρωτός του, μακρὰν τοῦ κόσμου, ἐπὶ ἀποτόμου βράχου, μὴ μεριμνῶν περὶ μελλούσης δόξης, αὐτόχειρ καταστρέφεται καὶ οὐδὲ τὸ πτῶμα ἀφίνει εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων.

Ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος ἐξέπληξε τὴν οἰκουμένην, ἡ θυσία ἑνὸς καλογήρου ἔμεινε θαμμένη εἰς τὸ σκότος τοῦ παρελθόντος. Ὁ πολυτελὴς μανδύας ἀπέκρυψε διὰ τῆς λάμψεώς του τὸ εὐτελὲς καὶ πενιχρὸν ράσον. Παράνομος βαθμολογία, ἥτις δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκτείνεται καὶ πέραν τοῦ μνήματος!

Δόξα καὶ τιμὴ τῷ Κωνσταντίνῳ! Ἀλλ' ἀποδοθήτω καὶ εἰς τὸν πτωχὸν Σαμουήλ, τὸν δημοκράτην πολέμαρχον, ἡ λατρεία, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοσούτων χρόνων ὀφείλομεν πρὸς αὐτόν.

Ο ΣΑΜΟΥΗΛ

—Καλόγερε, τί καρτερεῖς κλεισμένος μὲς τὸ Κοῦγκι;
Πέντε νομᾶτοι σῶμειναν κ' ἐκεῖνοι λαβωμένοι.
Ἔλα νὰ δώσῃς τὰ κλειδιά, πέσε νὰ προσκυνήσῃς,
κι' ἀφέντης ὁ Βελήπασας δεσπότη θὰ σὲ κάμῃ.

Ἔτσι ψηλὰ ἀπὸ τὸ βουνὸ φωνάζει ὁ Πήλιο Γκούσης.

Κλεισμένος μὲς στὴν ἐκκλησιὰ βρίσκετ' ὁ Σαμουήλης,
κι' ἀγέρας παίρνει τὴ φωνὴ τοῦ Πήλιου τοῦ προδότη.

Χωρὶς ψαλμοὺς καὶ θυμιατά, χωρὶς φωτοχυσία,
γονατισμένοι σκυθρωποί, μπρὸς στὴν ὡραία Πύλη,
πέντε Σουλιώταις στέκονται μὲ τὸ κεφάλι κάτου·
βουβοί, δὲν ἀνασαίνουνε καὶ βλέπεις κάπου κάπου
ὁπού ἕνα χέρι σηκώνεται καὶ κάνει τὸ σταυρό του.
Ἀκίνητα στὸ μάρμαρο σέρνονται τὰ σπαθιά τους,

σπαθιὰ ποὺ τόσο ἐδούλεψαν γιὰ τὸ γλυκό τους Σοῦλι!

Δὲ φαίνετ' ὁ καλόγερος· μόνος του στ' ἅγιο Βῆμα
προσεύχετο κ' ἑτοίμαζε τὴ μυστικὴ θυσία.
Σφιχτά, σφιχτὰ στὰ χέρια του ἐβάστα τὸ ποτῆρι
καὶ μύρια λόγι' ἀπόκρυφα ἔλεγε τοῦ Θεοῦ του.
Τὰ μάτια, κατακόκκινα ἀπ' ταῖς πολλαῖς ἀγρύπνιαις,
ἐκύτταζαν ἀκίνητα τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα.
Τί θάλασσα ποὺ κύματα ἔχει κρυφαῖς ἐλπίδες!.....
Σιγᾶτε, βρόντοι τουφεκιῶν, πάψτε, φωναῖς πολέμου,
κι' ὁ Σαμουὴλ τὴν ὕστερη τὴν Κοινωνιὰ θὰ πάρῃ.

Κ' ἐκεῖ ποὺ κύτταζ' ὁ παπᾶς τὴ Σάρκα τοῦ Θεοῦ του,
ἐκύλησ' ἀπ' τὰ μάτια του στοῦ ποτηριοῦ τὰ σπλάχνα
σὰν τὴ δροσοῦλα διάφανο κρυφὰ κρυφὰ ἕνα δάκρυ.

—Θεέ μου καὶ πατέρα μου, θαμμένος ἐδῶ μέσα
ἐδίψασα. Χωρὶς νερὸ ἡ θεία κοινωνιά σου [1])
θὰ ἔμεν' ἀτελείωτη. Δέξου, γλυκέ μου Πλάστη,
αὐτὸ τὸ μαῦρο δάκρυ μου, μὴ τὸ καταφρονέσῃς·
ἀμόλυντο καὶ καθαρό, βγαίν' ἀπ' τὰ φυλλοκάρδια·
δέξου το, Πλάστη, δέξου το, ἄλλο νερὸ δὲν ἔχω.

Ἤτανε ἥλιος κ' ἔλαμψε τὸ ἱερὸ τὸ σκεῦος.
Τὸ αἷμα ἐξεστάθηκε, ἄχνισε, ζωντανεύει.
Ἀναγαλλιάζει ὁ Σαμουὴλ ποὺ εἶδε τὴ Θεία Χάρι
καὶ τρέμοντας ἀγκάλιασε τὸ Θεϊκὸ Ποτῆρι
καὶ τῶσφιξε στὰ χείλη του κι' ἄκουσε ποὺ χτυποῦσε,
σὰν νἄτανε λαχταριστὴ καρδιά, ζωὴ γιομάτη.

Ἀνοίγ' ἡ Πύλη τοῦ ἱεροῦ, σκύφτουν τὰ παλληκάρια·
τἀνδρειωμένα μέτωπα τὸ μάρμαρο χτυπᾶνε,
καὶ καρτεροῦν ἀκίνητα τοῦ γέροντα τὰ λόγια.

Ἐπρόβαλ' ὁ καλόγηρος. Τὸ πρόσωπό του φέγγει
σὰ χιονισμένη κορυφὴ στοῦ φεγγαριοῦ τὴ λάμψη.
Στὰ λαβωμένα χέρια του βαστοῦσ' ἕνα βαρέλι
πῶκλειε μέσα θάνατο, φωτιὰ κι' ἀπελπισία.
Ἐκεῖνο μόνο τῶμεινε, ἐκεῖνο μόνο φθάνει.
Ἐμπρὸς στὴν Πύλη τοῦ ἱεροῦ μονάχος του τὸ στένει
καὶ τρεῖς φοραῖς τωὐλόγησε καὶ τρεῖς φοραῖς τωὔχέται.
Σὰν νἄταν Ἅγια Τράπεζα, σὰν νἄταν Ἀρτοφόρι
ἐπίθωσ' ὁ καλόγηρος ἐπάνω τὸ ποτῆρι,

1) Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι τὸ ζέον ὕδωρ εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ θείου μυστηρίου.

καὶ σιωπηλὸς κι᾿ ἀτάραχος ἄναψε θειαφοκέρι.
Τὰ γόνατά του ἐχτύπησαν ὁρμητικὰ τὴν πλάκα,
ἐσήκωσε τὰ χέρια του, τὸ πρόσωπό του ἀνάφτει,
κι᾿ οἱ πέντε τὸν ἐκύτταζαν βουβοὶ μέσα στὰ μάτια.

Η ΔΕΗΣΙΣ

Πατέρα μου, σ' ἐδούλεψα
πιστὰ σαράντα χρόνια,
καὶ τώρα στὰ γεράματα
μοῦ δίνεις καταφρόνια!
Τὸ θέλημά σου ἂς γενῇ!
Λυπήσου μας, σπλαγχνίσου
καὶ πάψε τὴν ὀργή σου.

Σ' ἐσένα, σὰν ὠρφάνεψα,
ἔδωκα τὴν ψυχή μου,
τὸ Σοῦλι μου τ' ἀγκάλιασα
στὸν κόσμο γιὰ παιδί μου.....
Τώρα τὸ Σοῦλι τὤχασα......
Ἦλθ' ἡ στερνή μου μέρα,
θἄλθω σ' ἐσέ, πατέρα.

Μέτρησε πόσοι ἐμείναμε!
Οἱ ἄλλοι πεθαμμένοι
μὲς τὰ λαγκάδια σέρνονται
νεκροὶ καὶ λαβωμένοι!
Ἄταφ' ἀμοιρολόητα
σέπονται τὰ κουφάρια
στοῦ λόγγου τὰ χορτάρια.

Ὄρνια καὶ λύκοι ἐχόρτασαν
τὰ μαῦρα κρέατά μας.
Συχώρεσε, συχώρεσε,
Πλάστη, τὰ κρίματά μας!...
καὶ τώρα ποὺ θὰ νἄλθωμε
κ' ἡμεῖς στὴν ἀγκαλιά σου,
δέξου μας σὰν παιδιά σου.

Καὶ κύτταξε τὰ χέρια μας
τώρα σ' ἐσὲ σκωμένα,
πῶς εἶν' ἀπὸ τὸ ἄπιστο
τὸ αἷμα λερωμένα,
κ' εὐχαριστήσου, Πλάστη μου,

καὶ πὲς—Εὐλογημένοι,
Πιστοί μου ἀνδρειωμένοι.—

Τώρα τὸ Σοῦλι ἀπέθανε·
δὲν ἔμειν' ἕνα χέρι
ποὺ νὰ μπορῇ στὰ δάχτυλα
νὰ σφίξῃ τὸ μαχαῖρι·
Πατέρα παντοδύναμε,
γενοῦ σ' ἐμᾶς πατρίδα,
ἄλλη δὲν ἔχω ἐλπίδα.

Ἐκεῖ ψηλὰ στὸ θρόνο σου
στὴν τόση βασιλεία,
δῶσε σ' ἐμᾶς τοὺς δύστυχους
μικρὴ μιὰ κατοικία,
νὰ μοιάζῃ μὲ τὸ Σοῦλι μας,
καὶ δῶσε μου ἕνα βράχο,
κι' ἐκεῖ τὸ Κοῦγκι νἄχω.

Χῶμα στὸ Σοῦλι ἐλεύθερο
γιὰ νὰ ταφῶ δὲν μένει·
ἐλέησόν με, Πλάστη μου,
συχώρεσε νὰ γένῃ
τὸ Κοῦγκι μου ἡ ἐκκλησιά,
τὸ ἱερό σου Βῆμα
τοῦ Σαμουὴλ τὸ μνῆμα.

Ἐδῶ ποδάρι ἄπιστο
ποτὲ δὲν θὰ τολμήσῃ,
ποτέ...... τὸ εἶπα, τ' ὤρκισα,
τὸ Κοῦγκι νὰ πατήσῃ·
Μαζί μου παίρνω τὰ κλειδιά,
Πλάστη μου, δὲν τἀφίνω,
οὔτε σ' ἐσὲ τὰ δίνω.

Ἐκεῖ ψηλὰ στὸν οὐρανὸ
νὰ τὰ φορῇ στὴ μέση
ὁ Σαμουὴλ ὁ δοῦλός σου
θὰ σὲ παρακαλέσῃ·
Πατέρα μου, μὴ πειραχθῇς,
κάμε μου αὐτὴ τὴ χάρι
ἄλλος νὰ μὴ τὰ πάρῃ·

Καὶ τώρα, τώρα πἄκουσες
τὸν πόνο, τὸν καϋμό μας,
δέξου μας καὶ θ' ἀφήσωμε
τὸ Σοῦλι τὸ γλυκό μας.
Τὸ Σοῦλι, ἄχ! πῶς τὤχασα!

Ψυχή μου, μὴ δακρύσῃς.....
Εἶν' ὥρα νὰ ταφήσῃς.

Κι' ἁπλόνοντας τὰ χέρια του στοὺς πέντε του συντρόφους:

—Θεέ μου πολυέλεε!
Τώρα ποὺ θὰ ν' ἀφήσω
τὸν κόσμο, καὶ στὸν ἴσκιο σου
θἄλθ' ὁ φτωχὸς νὰ ζήσω,
μιὰ χάρη θέλω, Πλάστη μου·
τὰ πέντε τὰ παιδιά μου
νὰ τἄχω συντροφιά μου.

Τἀνάθρεψα στὸν κόρφο μου
γιὰ ἰδέ τα τὰ καϋμένα,
ἄλλονε δὲν ἀγάπησαν
παρὰ ἐσὲ κ' ἐμένα.
Παιδιά μου, μὴ δειλιάζετε,
νἄχετε τὴν εὐχή μου.....
Θὰ ζήσετε μαζί μου.

Σταλαματιά, σταλαματιὰ τὰ δάκρυα τους πέφτουν
κι' ἡ πλάκα ποὺ τὰ δέχεται ραγίζεται καὶ τρίζει.
Παράπονο τοὺς ἔπιασεν, ὄχι θανάτου φόβος,
καὶ κλαίοντας ὁ Σαμουήλ, εἰς τὦνα του τὸ χέρι
τὸ ἱερὸ Ποτῆρι του καὶ στἄλλο τὴ λαβίδα,
ἀρχίνησε τὴν Κοινωνιὰ τοῦ Πλάστη νὰ μεράζῃ.

Ὁ πρῶτος ἐμετάλαβε, μεταλαβαίνει κι' ἄλλος,
τὴν ἔδωσε στὸν τρίτονε, κι' ὁ τέταρτος τὴν παίρνει,
καὶ φθάνει ὣς τὸν ὕστερο καὶ τοῦ τήνε προσφέρει.
Κ' ἐκεῖ ποὺ ἔψαλλ' ὁ παπᾶς μὲ τὴ γλυκειὰ φωνή του:
«Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ
σήμερον, υἱὲ Θεοῦ».....

Φωναῖς ἀκούονται, χτυπιαῖς, ἀλαλαγμός, ἀντάρα.
Πλακώσανε οἱ ἄπιστοι· καλόγερε, τί κάνεις;...
Ἐσήκωσε τὰ μάτια του ὁ Σαμουὴλ στὸν κρότο
καὶ στάζ' ἀπ' τὴ λαβίδα του ἐπάνω στὸ βαρέλι
μιὰ φλογερὴ σταλαματιὰ ἀπ' τοῦ Θεοῦ τὸ γαῖμα.....
Ἀστροπελέκια ἐπέσανε, βροντάει ὁ κόσμος ὅλος,
λάμπει στὰ γνέφ' ἡ ἐκκλησιά, λάμπει τὸ μαῦρο Κοῦγκι.
Τί φοβερὴ κεροδοσὰ πὦλαβε στὴ θανή του
τὸ Σοῦλι τὸ κακότυχο, καὶ τί καπνό, λιβάνι!.....

Ἀνέβαινε στὸν οὐρανὸ καὶ τοῦ παπᾶ τὸ ράσο
κι' ἁπλώθηκε κι' ἁπλώθηκε σὰν τρομερὴ μαυρίλα,
σὰ σύγνεφο κατάμαυρο κ' ἐθόλωσε τὸν ἥλιο.
Κ' ἐν ᾧ τἀνέβαζ' ὁ καπνός, κ' ἐν ᾧ τὸ συνεπαίρνει,

τὸ ράσο πάντ' ἀρμένιζε κ' ἐδιάβαινε σὰ Χάρος
κ' ἐκεῖθεν ὅπου διάβηκε ὁ φλογερός του ἴσκιος,
σὰν νἆταν μυστικὴ φωτιὰ ἐρρόγγισε τὸ λόγγο.
Καὶ μὲς ταῖς πρώταις ἀστραψαῖς καὶ μὲ τὰ πρωτοβρόχια
γλωρὸ χορτάρι φύτρωσε, δάφναις, ἐληαῖς, μυρτούλαις,
ἐλπίδες, νίκαις καὶ σφαγαῖς, χαραῖς κ' ἐλευθερία.

ΤΟ ΨΥΧΟΣΑΒΒΑΤΟ

Εἰς τὸν βαρὺν τὸν ἴσκιο σου, μαῦρό μου κυπαρίσσι,
ἀπόψε τὰ μεσάνυχτα θὰ νἄλθῃ νὰ καθίσῃ,
ἕνας πατέρας πὤχασεν ὤμορφη θυγατέρα.
Τήνε γυρεύει ἐδῶ κ' ἐκεῖ, τὴ νύχτα, τὴν ἡμέρα,
καὶ δὲν τὴν βρίσκει ὁ δύστυχος. Ὅσους ρωτᾶ τοῦ λένε
πὼς δὲν τὴν εἶδαν νὰ διαβῇ καὶ τὸν θωροῦν καὶ κλαῖνε.

Ἐπῆγε στὴν τριανταφυλλιὰ
ἐψὲς μὲ τὸ φεγγάρι.
Τῆς λέει: ἡ φιλενάδα σου
μὴν ἦλθ' ἐδῶ νὰ πάρῃ
τὰ ρόδα σου νὰ στολισθῇ
στὴν ἐκκλησιὰ νὰ πάῃ;.....
Κ' ἐκείνη τ' ἀπαντάει:

—Κάθε πρωῒ τὴν ἔβλεπα
ὤμορφη σὰν ἐμένα·
μοῦ ἐμέτραε τὰ ρόδα μου,
κ' ἂν ἔλειπε κανένα,
μ' ἐμάλλωνε καὶ μὤλεγε
πὼς θὰ μὲ παραιτήσῃ
καὶ δὲ θὰ μ' ἀγαπήσῃ.

Κ' ἐν ᾧ μ' ἐμάλλων' ἔκοβε
τ' ἄνθη μου τὰ δροσᾶτα
κ' ἐστόλιζε τὰ στήθια της
τ' ἄσπρα τὰ μυρωδᾶτα·
ἐκείνη μὤδιν' ὠμορφιά,
ἐγὼ τὴν ἐντροπή μου,
λὲς κ' ἦταν ἀδελφή μου.

Πές μου, πατέρα, πές μου το
μὴν εἶναι κακιωμένη
καὶ σ' ἔστειλε γιὰ νὰ μοῦ πῇς
πὼς τώρα κατεβαίνει;
Τρεῖς μέραις τήνε καρτερῶ

μὲ τὸ φιλὶ στὸ στόμα
καὶ δὲν τὴ βλέπω ἀκόμα.

Πάει στὸ νυχτολούλουδο,
τὸ βλέπει μαραμμένο:
—Γιατί, λουλοῦδι μου, εἶσ' ἀχνὸ
καὶ παραπονεμένο·
δὲν σῶφερ' ἡ Μαρία σου
νεράκι ἀπὸ τὴ βρύση
ἐψὲς νὰ σὲ ποτίση;...

—Τὴ νύχτα τὰ μεσάνυχτα
ἐκεῖ ποὺ καρτεροῦσα
νἄλθη ἡ Μαρία νὰ μ' εὑρῆ
κ' ἔστεκα κι' ἀγρυπνοῦσα,
μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ
μοῦ φάνη πὼς τὴν εἶδα
πῶφευγε σὰν ἀχτίδα.

Κ' ἐνῷ κρυφομιλούσανε, ἀκούστηκε ἀπὸ πέρα
φωνὴ ποὺ μοιρολόγαε κ' ἔλεγε στὸν πατέρα:

Τὴν ἐπεράσαν τέσσαροι
μὲς τ' ἄνθη ξαπλωμένη·
ποιὸ μάτι δὲν τὴν ἔκλαψε
ἐκεῖθε ποὺ διαβαίνει!
Ἐμπρὸς ἐπήγαιν' ὁ σταυρὸς
ὀπίσω του οἱ παπάδες,
λιβάνια καὶ λαμπάδες·

Τὴν εἶδα, δύστυχε, κ' ἐγὼ
τὴν εἶδα τὴ Μαρία
δίπλα στὸ ξυλοκρέββατο.
Δὲν πᾷς στὴν ἐκκλησία
νὰ βρῇς τὸ νεκρολίβανο
ὁποὺ καπνίζει ἀκόμα
στοῦ τάφου της τὸ χῶμα;

Σύρε, πατέρα, νὰ τὴ δῇς
ἀπόψ' οἱ πεθαμμένοι,
μεγάλη ἔχουνε γιορτή,
καὶ βγαίνουν στολισμένοι
σὰν νιόνυφοι ἀπ' τὰ μνήματα
μὲ τἄσπρα σάβανά τους
νὰ φᾶν τὰ κόλλυβά τους.

Σὰν ἔλθουν τὰ μεσάνυχτα,
τὀρνίθι σὰν λαλήση,
σύρε καὶ κλάψε μοναχὸς

σιμὰ στὸ κυπαρίσσι.
Σήμερα ψυχοσάββατο
θἄλθῃ στὴν ἀγκαλιά σου
νὰ πάρῃ τὰ φιλιά σου.

Ἐπῆγε κ' ἐκαρτέρεσε
πίσ' ἀπὸ τἄγιο Βῆμα.
Ἦλθανε τὰ μεσάνυχτα...
Ἐσείστηκε τὸ μνῆμα.
Βγαίν' ἡ Μαρία ὁλόλευκη,
κ' ἐκεῖ ποὺ τὸν ἐφίλει
ἀνάμεσα στὰ χείλη:

—Πατέρα μου, τοῦ λέει, γλυκέ,
γιὰ ἰδὲς πῶς εἶμαι κρύα!
Ἂν εἶν' ἀλήθεια π' ἀγαπᾷς
τὴ μαύρη τὴ Μαρία,
ἔλα μ' ἐμὲ στὸν τάφο μου,
σκιάζομαι τὸ σκοτάδι
μονάχη μου στὸν ἅδη.

Τὸ σάβανό μου εἶναι πλατύ.
Γιὰ ἰδές το... μᾶς σκεπάζει...
Ἔλα νὰ πᾶμε... κύτταξε,
σχεδὸν γλυκοχαράζει.....
Τρέμω.... κρυώνω.... πάρε με....
Εἶμαι μικρὴ ἡ καϋμένη
νὰ μείν' ὡρφανεμένη.

Ἀγάλια..... ἀγάλια.... ἀκλούθα με'
πατέρα, μὴ βαρέσῃς....
Εἶναι τὰ μνήματ' ἀνοιχτά,
βάστα με μὴ μοῦ πέσῃς.
Θυμᾶσαι πῶς μ' ἐχάϊδευες
καὶ πῶς μοῦ τραγουδοῦσες
ὅταν μ' ἀποκοιμοῦσες;

Πατέρα μου, πατεῖς βαριά....
Πιάσου ἀπ' τὸ σάβανό μου.....
Τραβήξου ὀλίγο.... ἐσκόνταψες
ἐπάνω στὸ σταυρό μου....
Ἐφθάσαμε.... καρτέρεσε
νὰ κατεβῶ νὰ στρώσω,
σεντόνι νὰ σ' ἁπλώσω.

Δός μου τὸ χέρι σου.... Ἔλα δῶ....
Πατέρα μου, ἀχνίζεις!....
Τὰ μάτια σου θολώνουνε...

Γιατὶ νὰ μὲ φοβίζῃς;
Πᾶμε στὸ κρεββατάκι μου
νὰ σὲ γεροκομήσω,
δὲ θέλω νὰ σ' ἀφήσω.

Γιὰ ἰδὲς κρεββάτι ὤμορφο!
Ἐπῆρ' ἀπ' τὰ μαλλιά μου
τὰ ρόδα ποὺ μοῦ βάλανε
ἀπ' τὴν τριανταφυλλιά μου.
Τὰ μάδησα, τὰ σκόρπισα
ἐπάνω στὸ σεντόνι,
ποὺ εἶν' ἄσπρο σὰν τὸ χιόνι.

Πατέρα μου, τί καρτερεῖς;
τί στέκεσαι στὴν ἄκρη;...
Πατέρα μου, δὲν μ' ἀγαπᾷς!...
Σφόγγισ' αὐτὸ τὸ δάκρυ...
Ἄλλοι θὰ κλάψουνε γιὰ μᾶς...
κ' ἐμεῖς θὰ τοὺς ἀκοῦμε...
Ἔλα νὰ κοιμηθοῦμε.

—Κ' ἡ μάνα σου, Μαρία μου,
κ' ἡ μάνα σου ἡ καϋμένη!
Χωρὶς ἐμέ, χωρὶς ἐσὲ
ἡ δύστυχη ποῦ μένει;...
Μὴν κλαῖς παιδί μου,.... γλήγορα
φεύγει, πετᾷ ἡ ζωή μου...
Σύρε μὲ τὴν εὐχή μου.

Μαρία μου, ἕνα φιλί,
Ἕνα φιλάκι ἀκόμα....
Μοσχοβολάει, ψυχούλα μου,
τ' ἀθῶό σου τὸ στόμα....
Καρτέρεσε, Μαρία μου,
ἄφες με νὰ χορτάσω,
σὲ λίγο θὰ σὲ χάσω.

Κ' ἐκεῖ ὁποὺ τὴν ἔσφιγγε, κ' ἐκεῖ ποὺ τὴν ἐφίλει
τὴν ἔχασ' ἀπ' τὸν κόρφο του, τὤφυγε ἀπὸ τὰ χείλη.
Λαλεῖ τὠρνίθι τῆς αὐγῆς καὶ θαμποφέγγ' ἡ μέρα.
Κλάψτε τὴν νειὰ τὴν ὤμορφη, κλάψτε καὶ τὸν πατέρα!

Ο ΚΑΤΖΑΝΤΩΝΗΣ

Ανθηρὰ καὶ ἀειθαλὴς διατηρεῖται πάντοτε ἡ μνήμη τοῦ Κατζαντώνη, πάμπολλοι δὲ τῶν ἐπιβιωσάντων αὐτοῦ ὁμηλίκων ἐνθυμοῦνται ἀκόμη τὴν ἀνέκφραστον τόλμην τοῦ προσώπου του, τὴν εὐκαμψίαν τῶν μελῶν του καὶ τὴν ἀπαραδειγμάτιστον ὠκύτητά του. Ἀπίστευτα καὶ πολυειδῆ εἶναι τὰ τολμήματα τοῦ Κλέφτου τούτου κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστις ἔβλεπε πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὡς φάσμα ἐνώπιόν του τὸν ἀτρόμητον ἀθλητήν·

Ὁ Βελῆ Γκέκας, Ἀλβανὸς ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σατράπου, ἐπίφοβος εἰς πάντας, τολμητίας καὶ αἱμοβόρος, εἶχεν ἀποκλειστικῶς ἀφιερωθῆ εἰς τὴν καταδρομὴν τοῦ ἀκαταμαχήτου Κατζαντώνη. Ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν διέφυγε τὸν θάνατον, φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ ἥρωός μας εἰς τὴν ἐν Κρύᾳ Βρύσῃ ἀείμνηστον συμπλοκήν.

Δύο δημοτικὰ ᾄσματα ἀφιερώθησαν εἰς τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο παρὰ τοῦ λαοῦ· Ἀλλ' οὔτε ἤκουσα, οὔτε ἀνέγνωσα ἕτερον, ἔνθα νὰ ἐξυμνῆται ἄλλος τις τῶν τοσούτων τοῦ ἥρωος ἄθλων.

Πολλάκις τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν τὸν ἠνάγκασε νὰ εἰσέρχεται εἰς Λευκάδα ὡς εἰς ἄσυλον, καὶ πολλοὶ τῶν φίλων μου ἐνθυμοῦνται αὐτὸν ἀκόμη καθήμενον ἐπὶ τῆς χλόης, ἔχοντα εἰς τὸ πλευρόν του τὸν πελώριον Λεπενιώτην καὶ περιστοιχιζόμενον ὑπὸ τῶν συνεταίρων αὐτοῦ λύκων καὶ τίγρεων. Τὰ ὅπλα του ἦσαν πολυτελέστατα· μαύρη ἐκ τῆς πολυχρονίου τριβῆς ἡ φουστανέλλα, πανταχοῦ τοῦ σώματός του ἔλαμπεν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος. Ἀναστήματος μετρίου, τὸ ὄμμα του ἦτο κεραυνός. Μέλας, μακρὸς καὶ δασὺς ὁ μύσταξ, ὀφρεῖς νεφελώδεις, γλυκεῖα καὶ ἁρμονικωτάτη ἡ φωνή του.

Ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ διαμνημονεύσῃ τις ὅτι κατὰ τὸ 1805 καὶ 1806 συνῆλθον εἰς Λευκάδα ἅπαντες οἱ διασημότεροι ἁρματωλοὶ τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν ἐκείνου, οὗτινος ἐν τῇ καρδίᾳ ἐνεφώλευεν ἔκτοτε ἡ ἰδέα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεγέρσεως καὶ ὅστις ἀπήλαυσεν εἴκοσι πέντε περίπου ἔτη μετὰ ταῦτα ἐντὸς ναοῦ ὀρθοδόξου ἐν Ναυπλίῳ βραβεῖον τῆς πρὸς τὸ ἔθνος ἀγάπης του μάχαιραν καὶ μόλυβδον;

Τότε οἱ λεοντοκάρδιοι ἐκεῖνοι ἀνεγνώρισαν ὁμοθυμαδὸν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Κατζαντώνη, ἀνακηρύξαντες αὐτὸν π ο λ έ μ α ρ χ ο ν καὶ παντὸς ἀνδρείου ἀνδρειότερον· Ὠργανίζετο βεβαίως τότε καὶ ὑπεθάλπετο ὑπ' ἐξόχων ἀνδρῶν κίνημά τι κατὰ τοῦ Ἀλῆ, ὅστις ἐν Πρεβέζῃ, ὥσπερ ἐλλοχῶν, παρεφύλαττε καὶ κατεσκόπευε πάντα τῶν ἁρματωλῶν τὰ κινήματα. Ἀλλ' ὁ Κατζαντώνης, ὅστις δὲν εἶχε μάθει ποτὲ ν' ἀριθμῇ τοὺς ἐχθρούς του, ὤμνυεν ἐπὶ τῆς σπάθης του ὅτι μὲ μόνα τὰ παλληκάρια του ἤθελε σύρει αἰχμαλώτους εἰς Λευκάδα τὰς χιλιάδας τῶν Ἀλβανῶν, τὰς ὁποίας ὁ Βεζίρης ἔντρομος ἐπεσώρευσεν ἐν Ἀμβρακίᾳ.

Δυστυχῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας προσεβλήθη ὁ γενναῖος ὑπὸ τῆς φλογιάδος καὶ ἠσθένησε βαρέως. Μόλις εἶχε συνέλθει ὀλίγον, μὴ δυνάμενος νὰ ὑπομείνῃ πλέον τὴν ἀδράνειαν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν κατεδίκαζεν ἡ ἀσθένεια, λάθρα ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γεωργίου, τοῦ ἐπονομαζομένου Χασώτου, εἰς Ἄγραφα, βέβαιος ν' ἀναλάβῃ τὴν προτέραν ῥώμην, ἅμα ἤθελεν ἀναπνεύσει τὸν ἐλεύθερον καὶ καθαρὸν ἀέρα τῶν φιλτάτων αὐτοῦ ὀρέων. Διέμεινεν ἡμέρας τινὰς ἐντὸς μονῆς θεραπευόμενος καὶ περιθαλπόμενος ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐκείνων καλογήρων.

Ἁρματωλοὶ καὶ μοναχοί, ἐλευθερία καὶ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἐχθροὶ τῶν τυράννων καὶ λειτουργοὶ τῆς Θεότητος πρότερον καὶ διαρκούσης τῆς ἑλληνικῆς γιγαντομαχίας ἀπαντῶνται ἀμοιβαίως χειραγωγούμενοι, ἐνθαρρυνόμενοι, βοηθούμενοι.

Ἀλλ' ὁ Κατζαντώνης, ὅστις ἐγνώριζεν ὅτι τὸ πονηρὸν ὄμμα τοῦ ἀδιαλλάκτου ἐχθροῦ του εἰσέδυε πανταχοῦ, φοβούμενος ἴσως προδοσίαν τινά, ἀσθενὴς ἔτι καὶ πυρέσσων, παρήτησε τὸ ἄσυλόν του καὶ κατέφυγε μετὰ τοῦ Γεωργίου εἴς τι σπήλαιον ἀπόκρυφον καὶ ἄγνωστον τοῖς πᾶσιν· Εἷς μόνος ἱερεὺς (αἰσχύνομαι ἀναμιμνήσκων τὸ κακούργημά του!) εἰσήρχετο εἰς τὸ καταφύγιον ἐκεῖνο, προμηθεύων εἰς αὐτοὺς τὰ πρὸς τὸ ζῆν, καὶ οὗτος ἐπρόδωσε τοὺς δύο ἀδελφούς.

Ἑξήκοντα Ἀλβανοί, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἰουσοὺφ Ἀράπην, αἴφνης περιεκύκλωσαν τὸ σπήλαιον, οὔτε ἤθελον ἀρκέσει ἂν ὁ Κατζαντώνης δὲν ἠσθένει βαρέως. Εἰς τὴν δεινὴν αὐτὴν θέσιν ὁ Γεώργιος ἥρπασεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν καὶ ἐξῆλθε τοῦ σπηλαίου φονεύων καὶ τραυματίζων ἀνηλεῶς τοὺς πρώτους Ἀλβανούς, τοὺς ὁποίους ἀπήντησεν. Ἔδραμε πρὸς τὸ ὄρος φέρων πάντοτε τὸ ἱερὸν ἐκεῖνον φορτίον καὶ μαχόμενος καὶ ὀπισθοχωρῶν ἐφόνευε καὶ ἄλλους τῶν ἐχθρῶν, μέχρις οὗ ἀσθμαίνων καὶ πληγωμένος ἠχμαλωτίσθη, μὴ θελήσας νὰ σωθῇ παραιτῶν τὸν γλυκύτατον αὐτοῦ ἀδελφόν.

Αἰωνία αὐτῶν ἡ μνήμη!

Ο ΚΑΤΖΑΝΤΩΝΗΣ

Ἐσεῖς ὅπου τὸν εἴδετε ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
σταυραητοὶ καὶ πέρδικες, ξηφτέρια, χελιδόνια,
ἐλᾶτε νὰ τοῦ στήσετε τραγοῦδι μοιρολόγι.
Τὸν Κατζαντώνη πιάσανε, κλάψτε, πουλιά μου, κλάψτε.
Ἕνας παπᾶς τὸν πρόδωκε! Μαχαῖρι νὰ τοῦ γένῃ,
ἡ κοινωνιὰ ποὺ τὤδαψε τάφωρεσμένο στόμα,
θηλειὰ κι' ἀστρίτης στὸ λαιμὸ τἄγιο του πετραχῆλι,
νὰ μὴ βρεθῇ πνευματικὸς νὰ τὸν ξεμολογήσῃ
κι' ἀγαπημένα δάχτυλα τὰ μάτια νὰ τοῦ κλείσουν!

Τὸ γκαρδιακὸ τἀδέρφι του, ὁ Γιῶργος ὁ Χασώτης,
ἔξυπνος ἀκουρμαίνεται, κοιμᾶτ' ὁ Κατζαντώνης.
Ἡ εὐλογιὰ τὸν ἔψησεν, ἡ θέρμη τὸν ἀνάφτει.

—Ξύπν', ἀδερφέ μου, ξύπνησε στὸν ὦμο νὰ σὲ πάρω·
πλακώσανε οἱ λιάπηδες καὶ θὰ μᾶς πιάσουν σκλάβους.

—Τρέχ', ἀδερφέ μου, γλύτωσε, μὴ μὲ ψυχοπονιέσαι.
Κι' ἂν μ' ἀγαπᾷς καὶ πιθυμᾷς νὰ πάω φχαριστημένος,
κόψε μου τὸ κεφάλι μου μὴ μοῦ τὸ παρ' ὁ 'Αράπης
καὶ φέρ' το πάνω στ' Ἄγραφα, καὶ διάλεξ' ἕνα βράχο
καὶ δός τού το νὰ τὸ φορῇ, κορφή του νὰ τὸ κάμῃ,
νὰ τὸ φορῇ, νὰ τὸ βαστᾷ σὰν περικεφαλαία.
Ἔλ', ἀδερφέ μου, γλήγορα, γλήγορα νὰ μὲ κόψῃς
νὰ πάγω κεῖ ψηλὰ ψηλά, νὰ φύγω δῶθε μέσα,
νἄρχωνται μαῦρα σύγνεφα, νἄρχωντ' ἀστροπελέκια
νὰ μοῦ θυμᾶνε τὸν καπνό, νὰ μοῦ θυμᾶν' τὴ λάμψη
τοῦ τουφεκιοῦ μου πὤρφανὸ στὰ χέρια σου θὰ μείνῃ.
Νὰ τ' ἀγαπᾷς, νὰ τὸ φιλᾷς, νὰ τὤχῃς σὰν ἀδέρφι.

Ὁ Γιῶργος ἐκατάλαβε πῶς τ' ἀνεβαίν' ἡ θέρμη,
τὸν ἅρπαξε στὸν ὦμο του κι' ἀπ' τὴ σπηλιὰ πετιέται.
Ἐπῆρε τὸν ἀνήφορο, στὸ ξάγναντο προβαίνει,
ἑξῆντα βλέπει Τζάμηδες ποὺ τὸν ἐκυνηγοῦσαν.
Κάθε φορὰ ποὺ σίμωναν, ἔστενε μετερίζι
τοῦ Κατζαντώνη τὸ κορμὶ κι' ἄδειαζε τ' ἅρματά του.
Χαρὰ στὴ μάνα πὤκαμε παιδιὰ τέτοια λιοντάρια!
Ἔτσι κυνηγηθήκανε τὰ δυὸ πιστὰ τ' ἀδέρφια,
ὅσο ποὺ βγῆκε ὁ αὐγερινὸς κι' ἀρχίσανε τἀστέρια.
Τότε λαβώθηκε βαρειὰ ὁ Γιῶργος στὸ ποδάρι,
καὶ τοὺς ἐπιάσαν ζωντανούς, στὰ Γιάννινα τοὺς φέραν.

Καὶ μιὰν αὐγὴ στὸν Πλάτανο, ποὺ ἀπὸ μικρὸ κλωνάρι [1])
ἐχόντρυνε κ' ἐπλάτυνε, βυζαίνοντας τὸ γαῖμα
τὴν ὥρα τους τὴν ὕστερη, βαρειὰ σιδερωμένα
τοῦ Βάλτου, τοῦ Ξερόμερου τὰ δυὸ θεριὰ προσμένουν.
Χίλιων λογιῶνε σύνεργα, δαυλιά, σφυρὶ κι' ἀμόνι
σκόρπια στὸ χῶμα βρίσκονται κ' ἐκεῖνοι τὰ τηρᾶνε.
Ὁ Γιῶργος σὰν κ' ἐδάκρυσε γιὰ τὸ γλυκό του ἀδέρφι.
Τοῦ Κατζαντώνη μιὰ ματιά, κ' ἐστρέφεψε τὸ δάκρυ.
Κ' ἐκεῖ ποὺ διηγούντανε τὤνα τ' ἀδέρφι στ' ἄλλο
τὰ περασμένα νιωτά τους, τὴν Κρύα τὴ βρυσούλα,
τὸ φόβο τοῦ 'Αλήπασα, τοῦ Γκέκα τὴ λαχτάρα,
ἔξαφν' ἀστράφ' ἕνα σπαθὶ καὶ γέρν' ἕνα κεφάλι.
«Χριστὸς ἀνέστη, πλάκωσα!» φωνάζ' ὁ Κατζαντώνης
κ' ἕνα φιλί, στερνὸ φιλὶ ἀπὸ μακρὰ τοῦ ρίχνει.

Μὲς τὰ κλαριὰ τοῦ πλάτανου μὲς τὰ χλωρὰ τὰ φύλλα

1) Ὁ Πλάτανος ἦτο ἐν 'Ιωαννίνοις ὁ τόπος τῆς καταδίκης καὶ τῶν μαρτυριῶν. Ὁ αἱμοσταγὴς Γολγοθᾶς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐβασανίσθησαν τοσοῦτοι καὶ τοιοῦτοι ἥρωες.

σὰν νἆταν στὸ λημέρι της, ἐκρύφτηκ' ἡ ψυχή του,
κ' ἐκύτταζε τὸν ἀδερφὸ ποὺ τόνε μαρτυρεύουν.

Δυὸ γύφτοι τὸν ἐστρώσανε δεμένονε στ' ἀμόνι
κ' ἀρχίσανε μὲ τὸ σφυρὶ νὰ τόνε πελεκᾶνε.
Σκλήθραις πετᾶν τὰ κόκκαλα, σκορπᾶνε τὰ μελούδια·
νεῦρα, κομμένα κρέατα σέρνονται σὰν ξεσκλίδια,
καὶ κειὸς τηράει τὸν οὐρανὸ καὶ γλυκοτραγουδάει:

Χτυπᾶτε, πελεκᾶτέ με,
σκυλιά, τὸν Κατζαντώνη
δὲν τὸν τρομάζει ὁ 'Αλήπασας,
φωτιά, σφυρὶ κι' ἀμόνι.

Μιὰν ὥρα πελεκούσανε, τὰ χέρια τους δειλιάζουν,
οἱ γύφτοι βαρεθήκανε καὶ τὸ λαιμό του κόβουν.
'Ανοιγοκλοῦσ' ὁ λάρυγγας, μαῦρο πετᾷ τὸ γαῖμα
καὶ μὲς 'ς τὸν κόκκινό του ἀφρό, μὲς στὴ βραχνὴ γαργάρα
μισοκομμέν' ἀκούονται τοῦ τραγουδιοῦ τὰ λόγια:

Χτυπᾶτε, πελεκᾶτέ με,
σκυλιά, τὸν Κατζαντώνη
δὲν τὸν τρομάζει ὁ 'Αλήπασας,
φωτιά, σφυρὶ κι' ἀμόνι.

῾Ο πλάτανος σὰν ἔνοιωσε στὴ ρίζα του τὸ γαῖμα,
ἀλαίμαργα τὸ ρούφηξε νὰ μὴ τὸ πιῇ τὸ χῶμα,
κ' ἐστοίχειωσε κ' ἐθέριεψε κι' ἅπλωσε τὰ κλωνάρια
τόσο χοντρὰ κι' ἀτάραγα καὶ τόσο φουσκωμένα,
ποὺ τἄβλεπ' ὁ 'Αλήπασας τὴ νύχτα 'ς τὤνειρό του
κι' ἐφώναζε κ' ἐλάμπαζε μὴν ἔλθ' ἐκείν' ἡ μέρα
ποὺ τὰ κλαριὰ τοῦ πλάτανου τὴν Πόλη θὰ πλακώσουν.

Η ΦΥΓΗ

Τὸ ἑπόμενον γεγονὸς ἀνάγεται εἰς τὴν καταστρεπτικὴν μάχην τῆς 20 Ἰουλίου τοῦ 1792 καὶ εἰς τὴν φθοράν, ἣν ὑπέστησαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν, στρατηγοῦντος τότε τοῦ ἀειμνήστου Λάμπρου Τζαβέλλα.

Περιττὸν ν' ἀναφέρῃ τις ἐνταῦθα τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἀθανάτου νίκης· Μόνον ἐνθυμίζομεν ὅτι τοιοῦτος ὑπῆρξε τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ τρόμος τοῦ Ἀλῆ, ὥστε παραιτήσας τὸ πεδίον τῆς μάχης διέρρηξε δύο ἵππους, φεύγων ἀνάνδρως εἰς Ἰωάννινα, ἔνθα καί, θάνατον ἀπειλῶν, ἀπηγόρευσεν εἰς πάντας νὰ ἐξέλθωσι τῶν οἰκιῶν ἐπὶ δεκαπέντε ὅλας ἡμέρας, ἵνα μὴ ἴδωσι καὶ μαρτυρήσωσι τὴν ἀθλίαν καὶ ὀδυνηρὰν κατάστασιν τῆς τόσον καιρίως τραυματισθείσης στρατιᾶς του.

Ἄλλος ἂς ὑμνήσῃ τὴν ἀκαταμάχητον ἀνδρείαν τῶν Σουλιωτίδων ἀμαζόνων καὶ τὴν πολεμικὴν μέθην τοῦ Λάμπρου. Ἐγὼ εὐαρεστοῦμαι μᾶλλον εἰς τὴν καταισχύνην τοῦ τυράννου, ὃν παραχώρησις θεία εἶχε πέμψει τελευταίαν βάσανον εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπως ὑπὸ τὴν μάχαιραν αὐτοῦ πληρώσωμεν τέλος ἅπαντα τὰ προπατορικὰ πλημμελήματα καὶ οὕτως ἀμώμους καὶ παντὸς ῥύπου κεκαθαρμένους παραλάβῃ ἡμᾶς κοινωνοὺς τοῦ θείου καὶ μυστικοῦ αὐτῆς δείπνου ἡ ἀληθὴς θεότης τοῦ κόσμου τούτου, ἡ Ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α.

Η ΦΥΓΗ

«Τἄλογο! τἄλογο, Ὀμὲρ Βριόνη·
Τὸ Σοῦλι ἐχούμησε καὶ μᾶς πλακώνει.
Τ' ἄλογο! τ' ἄλογο! ἀκοῦς σουρίζουν
ζεστὰ τὰ βόλια τους, μᾶς φοβερίζουν.

»Γιὰ δὲς σὰ δαίμονες μὲ πελεκᾶνε!
Κάτου ἀπ' τὸ βράχο τους πῶς ροβολᾶνε!
Δὲς τὰ κεφάλια μας, δὲς τὰ κουφάρια,
κυλᾶνε ἀνάκατα σὰν νἆν' λιθάρια.

»Τἄλογο! τἄλογο! Ἀκοῦς πῶς σκούζουν!
Οἱ λύκοι φθάσανε, ρυάζονται, γρούζουν.
Ἄνοιξ' ἡ κόλαση καὶ μοῦ ξερνάει
τὸν μαῦρον κόσμο της γιὰ νὰ μὲ φάῃ.

»Βριόνη, πρόφθασε· ἀκόμη λίγο,
κι᾽ ἀπὸ τὰ νύχια τους δὲ θὰ ξεφύγω.
Τἄλογο!... Γνώρισα τὴ φουστανέλλα
τοῦ ἐχθροῦ μου τἄσπονδου Λάμπρου Τζαβέλλα.

»Δὲν τόνε βλέπετε; σὰ Χάρος φθάνει
ψηλ᾽ ἀνεμίζοντας τὸ γιαταγάνι.
Νοιώθω τὸ χέρι του μὲς στὴν καρδιά,
ποὺ πάει σπαράζοντας τὰ σωθικά.

»Ἀνεμοστρόβιλος, θεοποντή,
ὅλα σὰ σίφουνας θὰ καταπιῇ.
Τὸ μάτι ἐπάνω μου ἄγρια στηλώνει,
μαχαῖρι δίκοπο μέσα μου χώνει.

»Κρύο τὸ σίδερο χωνεύει, σφάζει.
Ἀκοῦτε, ἀκοῦτέ τον πῶς μοῦ φωνάζει·
νοιώθω τὸ χνῶτό του φωτιὰ ζεστό,
πὤρχετ᾽ ἐπάνω μου σὰ νἆναι φιό.

»Τἄλογο! τἄλογο, Ὀμὲρ Βριόνη.
Ὁ ἥλιος ἔπεσε, νύχτα σιμώνει...
Ἄστρα λυτρῶστέ με· αὐτὴ τὴ χάρη
ζητάει ὁ Ἀλήπασας, πιστὸ φεγγάρι».

Ἐμπρός του στέκεται καμαρωμένο,
μαῦρο σὰν κόρακας, χρυσᾶ ντυμένο
ἄτι ἀξετίμωτο, φλόγα, φωτιά,
καθάριο ἀράπικο, τὸ λὲν Β ο ρ ι ᾶ.

Χτυπάει τὸ πόδι του, σκάφτει τὸ χῶμα,
δαγκάει τὸ σίδερο, πὤχει στὸ στόμα.
Ρουθούνια διάπλατα καὶ τεντωμένα
ἀχνίζουν κόκκινα σὰν ματωμένα.

Ἀκούει τὸν πόλεμο καὶ χλιμιντάει.
Ταὐτιά του τέντωσε, ἄγρια τηράει.
Ὁλόρθ᾽ ἡ χήτη του, ὁλόρθ᾽ ἡ οὐρά,
λιγάει τὸ σῶμά του σὰν τὴν ὀχειά.

Σκώνεται λαίμαργο στὰ πισινά του,
λάμπουν τὰ νύχια του, τὰ πέταλά του.
Λὲς καὶ δὲν ἔγγιζε κάτου στὴ γῆ......
Κρῖμα ποὺ τὤθελαν γιὰ τὴ φυγή!...

Ὁ Λάμπρος τὤβλεπε κι᾽ ἀπὸ τὴ ζήλεια,
κρυφ᾽ ἀναστέναξε, δαγκάει τὰ χείλια.

«Ἄτι περήφανο, νὰ σ' εἶχα ἐγώ,
μέσα στὰ Γιάννινα ἤθελα μπῶ».

Ὡς τόσ' ὁ Ἀλήπασας ἀπὸ τὸν τρόμο
τὴ χήτη του ἄρπαξε, πετάει στὸν ὦμο.....
Σὰ βόλι γλήγορο, σὰν ἀστραπή,
Τὸ ἄτι χάθηκε μὲ τὸν Ἀλῆ.

Φεύγουνε, φεύγουνε! Δίκαιη κατάρα!
Τοὺς ἐκυνήγαε ἀχνὴ τρομάρα·
νύχτα κατάμαυρη καὶ συγνεφιὰ
γύρω τους στέκονται γιὰ συντροφιά.

Λόγγους περάσανε, χαντάκια μύρια,
αἵματα στάζουνε τὰ φτερνιστήρια·
ἀφροὺς σὰ θάλασσα τἄλογο χύνει,
σκιάζεται ὁ Ἀλήπασας, καιρὸ δὲ δίνει.

Καθὼς διαβαίνουνε, τρίζει ἕνα ξύλο,
φυσάει ὁ ἄνεμος, πέφτει ἕνα φύλλο,
πουλάκι ἐπέταξε, φεύγει ζαρκάδι,
νεράκι πὤτρεχε μὲς τὸ λαγκάδι.

Ὅλα ὁ Ἀλήπασας, ὅλα τρομάζει,
κρύος ὁ ἵδρωτας βρύση τοῦ στάζει,
τἄλογο αὐτιάζεται, δὲν ἀνασαίνει,
τὰ πόδια ἐστήλωσε, λύκος διαβαίνει.

Καὶ κειὸς τὰ δάχτυλα σφίγγει στὴ σέλλα,
τὰ μάτια του ἔβλεπαν παντοῦ Τζαβέλλα.
Παντοῦ τοῦ φαίνονται πὼς εἶν' κρυμμένα
σπαθιὰ ποὺ λάμπανε ξεγυμνωμένα.

Μακρυὰ τὰ γένεια του, ἄσπρα σὰ χιόνι,
τὰ παίρνει ὁ ἄνεμος, σκόρπια τ' ἁπλώνει,
ἐμπρὸς στὸ στόμα του καὶ στὸ λαιμό,
λὲς καὶ τὸν ἔχουνε γιὰ πηνιμό.

Καθὼς τὰ κύματα μὲ τὴ νοτιὰ
τὴ νύχτα χάνονται στὴ σκοτεινιά,
καὶ δὲν χωρίζουνε παρὰ οἱ ἀφροί των
ψηλὰ ποὺ ἀσπρίζουνε στὴν κορυφή των,

ἔτσι καὶ τἄλογο κεῖνο τὸ βράδυ
σὰν κῦμα διάβαινε μὲς στὸ σκοτάδι,

κῦμα ὁλοφούσκωτο καὶ σκοτεινό,
πῶχει τ' Ἀλήπασα τὰ γένεια ἀφρό.

Φεύγουνε, φεύγουνε! Πάντα τρεχᾶτοι.
Φθάνει, κ' ἐδείλιασε τὸ μαῦρο τἄτι,
φθάνει, καὶ τρέμουνε τὰ γόνατά του·
ἀκοῦς πῶς βράζουνε τὰ σωθικά του!

Λυσσάει ὁ Ἀλήπασας καὶ βλαστημᾷ·
Τὸ φτερνιστήρι του χώνει βαθειά.
Τὸ ἄτι φούσκωσε, βαρειὰ μουγκρίζει,
δίνει ἕνα πήδημα καὶ γονατίζει.

Ἡ καρδιὰ μέσα του χτυπάει σφυρί,
ταὐτιά του γέρνουνε, πέφτει στὴ γῆ.
Σπαράζει, ἀνδρειεύεται καὶ ροχαλιάζει,
ἀπ' τὰ ρουθούνια του τὸ αἷμα στάζει.

Κ' ἐκεῖ ποὺ τἄλογο ψυχομαχάει,
βουβὸς στὴ λύσσα του ὁ Ἀλῆς τηράει,
τηράει ἀνήσυχος, ἀχνός, νὰ ἰδῇ.
Τ' αὐτιά του ἐτέντωσε ν' ἀκουρμαστῇ.

Ἀκόμα σκιάζεται τοῦ ἐχθροῦ τὰ βόλια,
καὶ ἁρπάζει τρέμοντας τὰ δυὸ πιστόλια.
Τἄτι τὸ δύστυχο δίπλα στὸ χῶμα
χτυπιέται, δέρνεται, βογκάει ἀκόμα.

Καὶ δὲν τὸν ἄφινε καλὰ ν' ἀκούσῃ
ἂν κεῖνοι οἱ δαίμονες τὸν κυνηγοῦσι.
Ἄφρισ' ὁ Ἀλήπασας, καίετ', ἀνάφτει,
τὰ βόλια τῶφτεψε μὲς στὸ ριζαύτι.

Τἄτι ἐρατάχθηκε σὰν τὸ στοιχειὸ
καὶ μ' ἕνα μούγκρισμα μένει νεκρό.
Τὸ μάτι ἀκίνητο καὶ καρφωμένο
ἔμειν' ἐπάνω του θολό, σβυμένο.

Ἀκούει πατήματα, φωναῖς πολλαῖς....
Ἄχ! τὸν ἐπρόδωκαν οἱ πιστολιαῖς!
Σιμώνει ὁ θόρυβος, τὸ αἷμά του πήζει,
ἔπιασε τἄλογο γιὰ μετερίζι.

Γιομίζει τ' ἄρματα, καὶ στὸ μαχαῖρι
σιγὰ καὶ τρέμοντας ρίχνει τὸ χέρι.

Ἀκούει πού φώναζαν «Βεζίρη Ἀλῆ!»
Κ' ἐκεῖνος ἔλυωνε σὰν τὸ κερί.

Πάλαι φωνάζουνε! Κάθε φορὰ
ἀκούεται ὁ θόρυβος πλέον σιμά·
Τὸ μάτι ὀλάνοιχτο ὁ Ἀλῆς καρφώνει.
«Βόηθα με, φώναξε, Ὀμὲρ Βριόνη!»...

Ἔτσι ὁ Ἀλήπασας κυνηγημένος
μπαίνει στὰ Γιάννινα σὰν πεθαμμένος·
Ὅσο κι' ἂν ἔζησεν, ἡ φουστανέλλα
τοῦ Λάμπρου τὤστεκε στὰ μάτια φέλα.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΒΛΑΧΑΒΑΣ

Αν ἦτο πεπρωμένον ὁ κώδων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως νὰ σημάνῃ χρόνους τινὰς πρὸ τῆς προσδιορισθείσης ὥρας, ἀναντιρρήτως διὰ τῆς κραταιᾶς χειρὸς τοῦ ἥρωος τούτου ἤθελεν ἠχήσῃ ὁ φοβερὸς ὀρείχαλκος. Μυστηριώδης τις παράδοσις ἔρριπτεν ὡς ὁμίχλην ἐπὶ τῶν γενεθλίων του, καὶ τὸ προσφιλὲς τοῦτο τέκνον τῶν θεσσαλικῶν ὀρέων ἐγεννήθη, ἤκμασε, ἠνδρώθη, ἐτελεύτησε καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε ἤκουσε παρ' αὐτοῦ τὄνομα τῶν γονέων του.

Στρατοπεδεύων πάντοτε ἐπὶ τοῦ Πίνδου, ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἐπὶ τῆς Ὄσσης, ὡς ἐξ ἐνέδρας ἔπιπτε κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ πολλάκις πολλαχοῦ κατέστρεψε τὰ στρατεύματά του· Ἠπείλει δὲ καὶ αὐτὰ τὰ Ἰωάννινα, ὅπου ὡς ἐν σπηλαίῳ ἐφώλευεν ἡ αἱμοβόρος τίγρις.

Μετ' αὐτοῦ συνεστράτευε πάντοτε μοναχός τις, Δημήτριος, γνωστὸς ἐν πάσῃ τῇ Θεσσαλίᾳ διά τε τὴν ἁγνότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν πατρίδα ἀφοσίωσίν του.

Οἱ δύο οὗτοι, ἐν μέσῳ τῆς ἀγροίκου ἐρημίας των, ὑπὸ τὴν σκιὰν δένδρων καὶ ἐν τῇ σιωπῇ τῶν μυροβλήτων ἑλληνικῶν κοιλάδων, συνέλαβον τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἀνεγέρσεώς μας. Τὶς ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἢ τὶς ἠδύνατο νὰ δειλιάσῃ μαχόμενος ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς σπάθης τοῦ Βλαχάβα καὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Δημητρίου;

Μετ' αὐτοῦ συνεστράτευε πάντοτε μοναχός τις, Δημήτριος, γνωστὸς ἐν 1821 βοὴ μεγάλη καὶ σεισμός. Κατὰ τὸ 1854 νέοι μυκηθμοὶ καὶ κλόνοι τοῦ ἡφαιστείου. Εὐτυχὴς ὅστις ἴδῃ τὴν τετάρτην καὶ τελευταίαν ἔκρηξιν·

Μαθὼν ὁ Ἀλῆπασας ὅτι τὸ στῖφος τοῦ Βλαχάβα καθ' ἑκάστην ἐνισχύετο, ὥρμησε κατ' αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς δυνάμεων δεκαπλασίων καὶ αἱματώδης καὶ φονικωτάτη συνεκροτήθη ἡ μάχη. Εἶναι ἀπίστευτα τἀνδραγαθήματα τοῦ ἥρωός μας. Ἀλλὰ δυστυχῶς πολλοὶ ἀπελπισθέντες τὸν παρήτησαν καὶ οὕτω πληγωμένος ᾐχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες καὶ σιδηροδέσμιον ἔσυραν αὐτὸν εἰς Ἰωάννινα, ὅπου καὶ ἀδακρυτὶ ὑπέμεινεν ὅσα ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία τοῦ φοβεροῦ τυράννου ἠδύναντο νὰ ἐφεύρωσι μαρτύρια.

Μετ' οὐ πολὺ ᾐχμαλωτίσθη καὶ ὁ ἱερομόναχος Δημήτριος, ὅστις καὶ διὰ τῶν ἀπαντήσεών του κατετρόμαξε τὸν Ἀλῆν, ὅτε δι' ὑποσχέσεων καὶ ἀπειλῶν, πρὶν ἢ ἀποπέμψῃ αὐτὸν εἰς θάνατον, ἐπειράθη νὰ διαφθείρῃ τὴν πίστιν του.

Καινοφανὲς μαρτύριον! Διέταξε καὶ ἔκτισαν αὐτὸν δι' ἀσβέστου καὶ λίθων, ἀφίνοντες ἐλευθέραν τὴν κεφαλήν, ἵνα ὅσον οἷόν τε παρατείνῃ τὴν ἀγωνίαν του.

Ὅσιος καὶ μεγαλομάρτυς λατρεύεται σήμερον ἐν Ἠπείρῳ· ἅπαντες δὲ ἑορτάζουσι τὴν μακαρίαν αὐτοῦ μνήμην, δοξάζοντες αὐτὸν ὡς ἅ γ ι ο ν.

ΤΑ ΔΥΟ ΒΟΥΝΑ

Βλαχάβα, ποιός σ' ἐγέννησε, ποιά μάνα, ποιός πατέρας!
. . . .
Ὁ Ὄλυμπος ἀγάπησε τὴν ὄμορφη τὴν Ὄσσα,
τὴν Ὄσσα τὴν περήφανη τὴν πολυγυρεμένη·
Χρόνους πολλοὺς τὴν ἔβλεπε μ' ἐρωτεμένο μάτι
κ' ἐκείνη σὰν κ' ἐντρέπεται καὶ σὰν καὶ τὸν φοβᾶται·

Μιὰ νύχτα ἦταν ἄνοιξι, χαρὰ Θεοῦ, γαλήνη·
λάμπουν τἀστέρια τοὐρανοῦ, τὸ φῶς τους τρεμουλιάζει,
σὰν νἆχαν ἔρωτα κρυφὸ καὶ φλογοκαρδιοχτύπι.
Βελάζουνε τὰ πρόβατα, λαλοῦνε τὰ κουδούνια
τοῦ κοπαδιοῦ, ποὺ βόσκοντας διαβαίνει τὸ λιβάδι,
καὶ κἄπου κἄπου ἀκούεται τοῦ πιστικοῦ φλογέρα
νὰ ναναρίζῃ ἐρωτικὰ τὰ δέντρα, τὰ λουλούδια·
Μοσχοβολάει ὁ ἀνασασμὸς τῆς δάφνης, τῆς μυρτούλας,
κι' ὁ κρίνος ὁ περίχαρος ἀπ' τὸ νερὸ προβαίνει
σὰν πρόσωπο παρθενικό, ποὺ δὲν τὸ βλέπει ὁ ἥλιος,
γέρνει καὶ καθρεφτίζεται καὶ κάνει τὴν ἀγάπη
κυττάζοντας τὸν ἴσκιο του στοῦ ποταμοῦ τὰ βάθη.
Γλυκὸς γλυκὸς ἀντίλαλος ἔφερνε τὸ τραγοῦδι
τοῦ Κλέφτη, ποὺ θυμήθηκε τὸ Χρῆστο τὸ Μιλλιώνη·
κι' ἀγέρας, δέντρα καὶ νερὰ μένουνε, λησμονιῶνται
καὶ στέκουν κι' ἀκουρμαίνονται γιὰ τὸν παληό τους φίλο.
Στάζ' ἡ δροσοῦλα διάφανη σὰν τοῦ παιδιοῦ τὸ δάκρυ,
λὲς κ' ἔπιασε παράπονο τὴ νειόνυφη τὴν πλάση,
πἄκουσε τὸ μνημόσυνο τοῦ Χρήστου τοῦ Μιλλιώνη.

Γιατί, βουνά μου, ἀνάμεσα τόσης χαρᾶς κι' ἀγάπης,
ἀνάμεσα τόσης ζωῆς καὶ τόσης ἁρμονίας
δὲν ἄκουσα νὰ κελαδῇ μὲς στῆς ἰτιᾶς τὰ φύλλα
καὶ μὲς στὸ φλοῖσβο τοῦ νεροῦ ἐλευθεριᾶς ἡ αὔρα;...

Τέτοια νυχτιὰν ἐδιάλεξεν ὁ Ὄλυμπος στὴν Ὄσσα
νὰ δείξῃ τὴν ἀγάπη του, νὰ πῇ τὸν ἔρωτά του.
Κυττάξετε τὸ σαστικὸ πῶς εἶναι στολισμένος!
Κάτασπρη ἡ χήτη του, μακριὰ στ' ἀνδρειωμένα νῶτα
περήφανα τοῦ στέρνεται καὶ γλυκοκυματίζει.
Τήνε χτενίζουνε χρυσαῖς τοῦ φεγγαριοῦ ἀχτίδες
καὶ φαίνεται ξανθὴ ξανθὴ καὶ φλωροκαπνισμένη·
Φορεῖ φλοκάτη σύγνεφα σὰν τὸν ἀφρὸ δροσᾶτα,
καὶ τοῦ Μαϊοῦ τὴν καταχνιὰ φορεῖ γιὰ φουστανέλλα.

Σπιθοβολοῦν καὶ λάμπουνε στὴ μέση του, στὸν ὦμο
ἀστροπελέκι γιὰ σπαθί, βροντὴ γιὰ καρυοφύλλι.
Χαρὰ στὴν κόρη π' ἀγαπᾷ ὁ Ὄλυμπος ὁ κλέφτης!

Κρυφομιλοῦνε τὰ βουνά, ὁλονυχτῆς ρωτιῶνται.
Καὶ σὰν ἐβγῆκε ὁ αὐγερινὸς κι' ἀρχίσανε τὰ ρόδα
νὰ ξεφυτρώνουν τῆς αὐγῆς ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
ὁ Ὄλυμπος ἐκύτταξε τὴν ὤμορφη τὴν Ὄσσα,
τὴν εἶδε ποὺ κοκκίνιζε σὰ ντροπαλὴ παρθένο,
καὶ γέρνει, γέρνει τὴν κορφὴ καὶ τὴ φιλεῖ στὸ στόμα.
Κ' εὐθὺς μ' ἐκεῖνο τὸ φιλί, ποὖναι ζωὴ καὶ φλόγα,
ἀνάφτουν, ζωντανεύουνε τῆς νειόνυφης τὰ σπλάχνα,
καὶ δὲν ἐπέρασε καιρός, χρόνοι πολλοὶ καὶ μῆνες
πἀκούστηκε σὰ μιὰ βοὴ μὲς στ' Ἄγραφα, στὸν Πίνδο
τἄρματωλοῦ τὸ πάτημα τοῦ φοβεροῦ Βλαχάβα,
καὶ νὰ φωνάζουν ἀητοί, νὰ σκούζουνε γεράκια:
«ἀνοῖξτε, λόγγοι, νὰ διαβῇ, μεριᾶστε τὰ κλαριά σας
καὶ θὰ περάσῃ τὸ στοιχειό, ὁ δράκοντας τῆς Ὄσσας!»

Ὤχ! μάνα, τ' εἶναι πὤπαθες, τί σὤμελε, πατέρα,
τὸ γυιό σας τὸ μονάκριβο νὰ μὴ τόνε χαρῆτε!
Πόσαις φοραῖς τὸν εἴδατε ἀπὸ ψηλὰ στὴ μάχη
νὰ στρώνῃ δρόμο τὰ κορμιὰ κ' ἐπάνω νὰ διαβαίνῃ!
Πόσαις φοραῖς ἡ Ὄσσα του, σὰν ἦταν διψασμένο
τὤδωσ' ἀθάνατο νερὸ ἀπ' τὰ λευκά της στήθια
καθὼς βυζαίνει τὸ παιδὶ τῆς μάνας του τὴ ρῶγα!
Καὶ πόσαις ἄμετραις φοραῖς τοῦ στρώσατε τὴ φτέρη
καὶ τὰ κλαριὰ τοῦ πλάτανου νὰ κοιμηθῇ στὸν ἴσκιο,
καὶ σεῖς τὸν ἐκυττάζετε κ' ἐλέγετε τὰ δυό σας:
«Χαρὰ στὸ γυιὸ ποὺ κάμαμε, χαρὰ στὸ παλληκάρι
οἱ δυὸ κακογεράματοι, οἱ μαυροκαρδισμένοι,
σοῦ δώκαμε τὸ γάλα μας, πάρε καὶ τὴν εὐχή μας,
μὴ ξανανειώσωμε κ' ἐμεῖς κι' ἀναστηθοῦμε πάλαι».
Καὶ τώρα, γέρο Ὄλυμπε καὶ μαυρισμένη Ὄσσα,
πῶς ἔπεσε, πῶς βρίσκεται στ' Ἀλήπασα τὰ νύχια;

Ἀκόμα δὲν ἐτέλειωσε, βουνά μου, ἡ καταδίκη.
Εἶναι βαρειά, πολὺ βαρειὰ ἡ ἄσπλαχνη κατάρα,
κι' ἀκόμα δὲν ἐκλείσανε τὰ τετρακόσα χρόνια!

Δεμένο μὲς στὰ Γιάννινα τὸ σέρνουν τὸ θηρίο
μὲ τόσαις τόσαις ἅλυσαις, ποὺ λὲς ὅτι φοβοῦνται
τὰ σίδερα καὶ τὰ σχοινιὰ μὴ κόψῃ, μὴ χαλάσῃ
καὶ πάρῃ πάλαι τὰ βουνὰ καὶ ποιὸς τὸ μεταπιάνει;
Γλήγορα τὰ μαρτύρια, γλήγορα τὴν κρεμάλα!...
Ἀλήπασα, ξεθύμανε, κ' ἡ ὥρα σου πλακώνει.

Ο ΠΝΕΜΑΤΙΚΟΣ

'Απ' τὰ πολλὰ μαρτύρια, ἀπ' τὸν πολὺ τὸν πόνο,
ὁ Θύμιος ἀπόστασε καὶ τὸν ἐπῆρ' ὁ ὕπνος.
Τὸν ἔχουνε γονατιστὸν σὲ κοφτερὰ στουρνάρια,
τὰ χέρια του πιστάγκωνα, βαρειὰ σιδερωμένα.
Γυρμένο τὸ κεφάλι του εἰς τὰ πλατειά του στήθια,
σὲ ζωντανὸ προσκέφαλο κοιμᾶται, ξαποστένει,
ἀπ' τὸ μακρὺ τὸ γένι του, σὰν ἀπὸ μαύρη βρύση,
στάζει ὁ ἵδρωτας βροχή, τὸ γαῖμά του ἀναβράει.
"Αν ἔχῃ ὁ τάφος ὄνειρα, τί ὄνειρο νὰ βλέπῃ;...

Κοιμῶνται κ' οἱ φονιάδες του στὸ χῶμα ξαπλωμένοι,
σὰ λύκοι ποὺ χορτάσανε καὶ τώρα ροχαλιάζουν.

Ποιὸς εἶν' ἐκειὸς ποὺ πέρασε σὰ φάντασμα, σὰν ἴσκιος;
Ράσο κατάμαυρο φορεῖ καὶ κάτου ἀπὸ τὸ ράσο
κἄτι βαστᾷ καὶ τρέμοντας στὸ γαῖμα μὴ γλιστρήσῃ
ἀγάλι' ἀγάλια περπατεῖ, γυρεύει τὸν Βλαχάβα.
Τὸν ἄκουσε π' ἀνάσαινε καὶ γονατίζει ἐμπρός του.

—Θύμιε, Θύμιε! μ' ἀκοῦς; δὲν μὲ γνωρίζεις πλέον;
Ξύπνα κ' ἡ ὥραις φεύγουνε.... 'Εδείλιασες, φοβᾶσαι;

—"Εχω καρδιὰ 'πὸ μάρμαρο καὶ σιδερένια σπλάχνα
καὶ δείλια δὲ μὲ πλάκωσε, καὶ θάνατο δὲν τρέμω.
Ποιὸς εἶσαι σὺ ὁ ἄσπλαχνος, ποὺ δὲν ψυχοπονιέσαι
καὶ μοῦ χαλᾷς τὸν ὕπνο μου καὶ κόβεις τὤνειρό μου;

—Τρώγ' ἡ σκουριὰ τὸ σίδερο καὶ τὸ νερὸ τὴν πέτρα,
κ' ἐσένανε δὲ σ' ἔφαγε τ' 'Αλήπασα τὸ δόντι;
Βλαχάβα δὲν εἶμ' ἄσπλαχνος, δὲν ἦλθα νὰ χαλάσω
τὸ ὕστερό σου ὄνειρο, τὸν ὕπνο σου νὰ κόψω.
'Ακόμα δὲν μ' ἐγνώρισες; ἀκόμα δὲν ἀνοίγεις
τὰ μάτια σου γιὰ νὰ ἰδῇς, τὸ στόμα νὰ μοῦ δώσῃς
ἕνα φιλί, γλυκὸ φιλί, στερνὴ παρηγοριά μου;

—"Εχω τὰ μάτια ὁλάνοιχτα καὶ δὲ σὲ βλέπ' ὁ μαῦρος.
Μοῦ κόψανε τὰ βλέφαρα ἐψὲς μὲ τὸ μαχαῖρι
καὶ μοῦ τὰ σκοτειδιάσανε μὲ σίδερο ἀναμμένο.
Δὲ σὲ χωρίζ' ὁ δύστυχος! Μοῦ χύσανε μολύβι
μέσα στ' αὐτιὰ καὶ σὰ βοὴ μῶρχεται ἡ φωνή σου.
Μοῦ φαίνεται τρισκότειδο..... Πές μου τί ὥρα νἆναι;
'Ενύχτωσε ἢ στὰ βουνὰ ἀκόμα λάμπ' ὁ ἥλιος;....
Πόσον ἀργὰ ποὺ φεύγουνε ἡ ὥραις σὰν μετροῦνται
μὲ πόνους, μὲ μαρτύρια καὶ μ' ἄσπλαχνη ἀγωνία!

Πές μου ποιός εἶσαι; σίμωσε ν' ἀκούσω τὤνομά σου.

—Ὢ δυστυχία μου! δὲν μ' ἀκοῦς; δὲ βλέπεις τὸ Δημήτρη;

'Αναστενάζει τὸ θεριό, ταράζεται νὰ κόψη
ταῖς ἅλυσαις ποὺ δένουνε τὰ μουδιασμένα χέρια,
γιὰ ν' ἀγκαλιάση ἀδερφικὰ τὸν ἅγιο του τὸ φίλο.
Τοῦ κάκου ν' ἀνδρειεύεται...... Τὰ σίδερα χτυπᾶνε
κ' ἐκείν' ἡ ἄγρια κλαγγὴ λὲς κ' ἦταν περιγέλιο.

—Δημήτρη μου, πνεματικέ... εὐχαριστῶ σε, Πλάστη,
ποὺ μὤστειλες ἀνέλπιστα κ' ἐδῶ τὸν ἄγγελό σου!
Κλᾶψε γιὰ μέ, Δημήτρη μου, τὰ μάτια μου τὰ μαῦρα,
δὲ βλέπεις, τὰ χαλάσανε καὶ δὲ μπορῶ νὰ κλάψω.
Ἔλα σιμά μου, ἐδῶ σιμά, δός μου φιλιὰ χιλιάδες.

'Εδάκρυζ' ὁ καλόγερος. Τὰ γόνατά του τρέμουν
σὰ νἆταν φιλοκάλαμο ποὺ τὸ φυσάει ἀγέρας.

—Πές μου, πατέρα, μοναχὸς ἦρθες ἐδῶ σ' ἐμένα,
ἢ μὤφερες κανένανε πιστόνε σύντροφό μας;
Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποὺ μὲ φιλεῖ, τὸ στόμα μου ποὺ γλείφει;

—Μ' ἐπῆρ' ἀκλούθα ὁ σκύλος σου κ' ἦλθε μ' ἐμὲ νὰ σ' εὕρη
ὁ δύστυχος σὰ σ' ἔχασε, μ' ἀγάπησε γιὰ σένα.

—Θεέ μου παντοδύναμε!..... τί τόση καλωσύνη;
Δημήτρη μου, ἂν μ' ἀγαπᾷς, μὴ τόνε παραιτήσης,
κι' ἀπ' τὸ ψωμὶ ποὺ τρώγαμε δίνε του νὰ χορτάση.....
Πατέρα μου, πνεματικέ, τρεῖς μέραις μὲ σκοτώνουν
καὶ δὲ μοῦ δώκανε νερό, πεθαίνω ἀπὸ τὴ δίψα.

—'Εδίψασε καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὸ σταυρό του ἐπάνω
καὶ τὤδωκαν νὰ πιῇ χολή, τὰ δάκρυα τοῦ κόσμου.
Κ' ἐγὼ σοῦ φέρνω οὐράνιο νερὸ νὰ ξεδιψάσης.
Πιέ το, παιδί μου, χόρτασε. Ἡ βρύσι ποὺ τὸ δίνει
ποτέ της δὲν ἐστρέφεψε, ποτὲ δὲ θὰ στρεφέψη.
Εἶν' ἡ καρδιὰ τοῦ Ἰησοῦ ὠκεανὸς μεγάλος.
Παιδί μου, μὴν ἁμάρτησες; 'Ανάμεσα στὸν πόνο
μὴ σὤφυγε παράπονο, μὴ δάκρυ, μὴ κατάρα;

—Ὄχι, πατέρα, πίστεψε. Δὲ μὤφυγ' ἕνας λόγος,
ποὺ νἆτανε βαρύγνωμο γιὰ τὴ σκληρή μου μοῖρα.
'Εψὲς τὸ βράδυ μοναχὰ μοῦ πέρασ' ἀπ' τὴ μνήμη
τὸ αἷμα τ' ἀξετίμητο τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πίνδου,
γιατί, πατέρα, ἠθέλησα νὰ ἰδῶ τὴ Θεσσαλία
ἐλεύθερη, στὰ σύγνεφα νὰ σκώση τὸ κεφάλι...
Πνεματικέ, τί ὤμορφη ὁπὄναι ἡ Θεσσαλία!

Ἐψὲς τὴν ἐθυμήθηκα, τὴν εἶδα στὤνειρό μου
σὰ μιὰ παρθένο ἀγγελικὴ τὰ μαῦρα φορεμένη.
Ἐχτύπησ' ἡ καρδοῦλά μου...... ἀστόχησα τὸν Πλάστη
κ' ἐδάκρυσε τὸ μάτι μου..... Μὴν ἔκαμ' ἁμαρτία;....

—Ὄχι, παιδί μου, μὴ φοβοῦ, τὸ αἷμα τὸ δικό μας
σὰν τὴ βροχὴ τῆς ἄνοιξης τὸ χῶμα θὰ ποτίση,
γιὰ νὰ φυτρώση ἐλευθεριά, ἐπλάκωσεν ἡ ὥρα....
Ἐμεῖς θὲ νὰ κοιμώμεθα βαθειὰ βαθειὰ στὸ μνῆμα
καὶ θὰ ν' ἀκοῦμε τὴ βοὴ τοῦ φοβεροῦ πολέμου,
τὸν κρότο, τὴν ποδοβολή, τὴ χλαλοὴ τῆς νίκης
ἐπάνω ἀπὸ τὸ χῶμά μας νὰ τρέχη, νὰ διαβαίνη,
καὶ τὰ παιδιά μας θἄρχωνται ἐλεύθερα, Βλαχάβα,
νὰ μᾶς σχωροῦν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ νὰ μᾶς μνημονεύουν.

Ἐσίγησ' ὁ καλόγερος. Τὸ Θύμιο κυττάζει
καὶ βλέπει ποὺ τὰ λόγια του τὸν εἴχανε ταράξει,
κ' ἔτρεμεν ὅλος κι' ἄρχιζε σὰ νὰ ψυχομαχάῃ.
Τὸ χέρι του ἅπλωσ' ὁ παπᾶς ἐπάνω στὸ κεφάλι
καὶ τοῦ διαβάζει μιὰν εὐχὴ καὶ τρὶς τὸν εὐλογάει.

—Παιδί μου, σχώρεσε κι' αὐτούς, ποὺ σ' ἔχουν μαρτυρέψει.

—Καλήτερα τὴν κόλαση παρὰ νὰ τοὺς σχωρέσω.

—Βλαχάβα, ἐβλαστήμησες, ἔδιωξες τὸ Θεό σου.
Συχώρεσέ μου...... Τ' εἶσαι σὺ καὶ θὰ γενῇς ἀντάρτης;
Ἐμπρὸς σὲ κεῖνο πὤχυσες, τὸ αἷμά σου δὲν εἶναι
παρὰ μικρὴ σταλαματιὰ σ' ἕνα βαθὺ ποτάμι,
κι' ἀκόμα δὲν ἐχόρτασες; Ποιὸς εἶσαι σύ, Βλαχάβα;

—Εἶμαι παιδὶ τοῦ Ὀλύμπου, δὲ μὲ γνωρίζεις τάχα;

—Βλαχάβα, ἢ συχώρεσε ἢ πάρε... τὸν... ἀφόρε...

Δὲν ἔσωσε ὁ καλόγερος καὶ μιὰ φωνὴ σβυσμένη
ἀκούστηκε, ποὺ πέταξε κρυφὰ κρυφ' ἀπ' τὸ στόμα
τοῦ Θύμιου καὶ πὦλεγε· «Θεέ μου, σχώρεσέ τους».
Ἐνίκησ' ὁ καλόγερος τἄγριο τὸ λιοντάρι.

—Μεταλαμβάνει τοῦ Θεοῦ ὁ Θύμιος ὁ δοῦλος.....

Τὰ μαραμμένα χείλη του ὁ μάρτυρας ἀνοίγει
καὶ καταπίνει μιὰ ζωὴ γι' ἄλλη ζωὴ ποὺ φεύγει.

—Πατέρα μου πνεματικέ, θέλ' ἀπὸ σὲ μιὰ χάρη·
μὲς στὴν κορφὴ τοῦ κεφαλιοῦ ἔχω χρυσαῖς τρεῖς τρίχες,
ξερρίζωσέ ταις, πάρε ταις καὶ σύρ' ἀπ' ὄνομά μου
νὰ δώσης μιὰ τοῦ Ὀλύμπου, νὰ δώσης μιὰ τοῦ Πίνδου

καὶ τὴ στερνὴ τῆς μάνας μου τῆς Ὄσσας νὰ τὴ δώσῃς.
Καὶ πές τους πῶς κληρονομιὰ στὸν κόσμο δὲν εἶχ' ἄλλη,
καὶ πῶς μ' αὐταῖς τοὺς ἔστειλα τὰ νειᾶτα, τὴν ἀνδρειά μου,
γιὰ νὰ μὴν ἔλθουνε μ' ἐμὲ στὸ λάκκο καὶ ταῖς φάγῃ
τὸ χῶμα, ποῦναι λαίμαργο καὶ πῶλα καταπίνει.....
Νὰ ταῖς φορέσουν φυλαχτό.... νὰ μὴ μὲ λησμονήσουν....
νὰ θυμηθοῦν... πἀρνήθηκα... γι' ἀγάπη τους.... τὸν κόσμο.

Γέρνει μὲ μιᾶς τὸ μέτωπο, γέρνει κι' ἀποκοιμιέται,
τὸν εὐλογάει ὁ παπᾶς, στερνὸ φιλὶ τοῦ δίνει,
κ' ἐκεῖ ποὺ τὸν ἐφίλησε, κρυφὰ κρυφὰ τοῦ λέει·
«παιδί μου, αὔριο κ' ἐγὼ θὰ νἄλθω στὸ πλευρό σου».

Φεύγει ὁ παπᾶς· τὸ λείψανο ἔμεινε μοναχό του·
οἱ λύκοι δὲν ἐξύπνησαν, τριγύρω του κοιμῶνται,
λὲς καὶ τὸ παραστέκουνε, λὲς καὶ τὸ ξενυχτᾶνε.

ΤΟ ΛΕΙΨΑΝΟ

Τρεῖς μέραις μὲς στὰ Γιάννινα σέρνουνε τὸ κορμί του
τἀνάσκελα, τἀπίστομα καὶ τὸ ποδοκυλοῦνε.
Ἀκοῦς στὴν πλάκα νὰ χτυπᾷ τὸ φοβερὸ κεφάλι
καὶ βλέπεις νὰ μπερδεύεται κἄποτε στὰ λιθάρια
ἡ χήτη του κατάμαυρη σὰν τὸ φτερὸ κοράκου.
Τραβοῦν, τραβοῦν οἱ ἄπιστοι πάντοτε βλαστημῶντας
βλαστήμιαις ποὺ ταῖς ἄκουσεν ὁ ἅδης καὶ ζηλεύει.

Καὶ τέτοια ἦταν ἡ ὁρμή, τὸ τρέξιμο, ἡ μανία,
ποὺ ξεκολλοῦν, ποὺ πέφτουνε ἡ τρίχες μὲ τὸ δέρμα
κουβαριασμέναις, λιγδεραῖς, μὲ γαῖμα ζυμωμέναις.

Ὦ τί κατάρα, Πλάστη μου, τί ἄσπλαχνη κατάρα!
Δὲ θἄλθῃ μέρα καὶ καιρὸς ποὺ τοῦ Βλαχάβα ἡ τρίχες
νὰ γένουν ἅλυσαις βαρειαῖς, σχοινί, θηλειά, κρεμάλα;

Ὁ Ὄλυμπος σὰν ἔμαθε τὸ μήνυμα τὸ μαῦρο
ἐσήκωσε ψηλὰ ψηλά, τὴν κορυφὴ στὰ γνέφη
νὰ ἰδῇ μέσα στὰ Γιάννινα τὸ Θύμιο τὸ γυιό του.
Κλεῖσε, βουνό, τὰ μάτια σου, πατέρα, μὴ κυττάζῃς
καὶ βλαστημήσῃς ἄθελα, τοῦ Πλάστου σου τὸ χέρι,
ποὺ σ' ἔχτισε θεόρατο, ψηλότερο ἀπὸ τ' ἄλλα
καὶ γίγαντα, γιὰ νὰ θωρῇς, ἀπὸ ψηλὰ νὰ βλέπῃς
νὰ σέρνωνται τὰ σπλάχνα σου καὶ νὰ καταφρονιῶνται.
Μαυρίζει ὁ γέρο Ὄλυμπος, θολώνει, μελανιάζει
καὶ κρύβεται στὰ σύγνεφα κι' ἀστράφτει καὶ βροντάει.
Εἶναι τρομάρα τοῦ βουνοῦ τἄγριο καρδιοχτύπι!

Ὡστόσο οἱ λύκοι τρέχουνε πάντα μ' ὁρμή, μὲ βία
καὶ σέρνουνε τὸ πτῶμά του καὶ σκούζουν καὶ γελοῦνε.
Ἡ σάρκα του, τὰ σπλάγχνα του, σπλάχνα ποὺ τἆχε ἀνάψει
φλόγα καὶ θέρμη ἄσβεστη, ἐλευθεριᾶς μανία,
σκορπᾶνε ἀπὸ τὰ στήθια του λαχταριστὰ κι' ἀχνίζουν.
Ἄλλοι φονιάδες ἀκλουθοῦν τὸ λείψανο ἀπὸ πίσω,
βλαστήμιαις καὶ περίγελα ἀκοῦς γιὰ ψαλμῳδία.

Ἀνάμεσά τους φαίνεται κρυμμένος ἕνας σκύλος,
ποὺ συντροφεύει ἀπὸ μακρὰ τὴ φοβερὴ κηδεία.
Τὸ αἷμα μὴ τοῦ μύρισε κ' ἦλθε νὰ ξεδιψάσῃ;...
Ὢ κλάψτε, κλάψτε τὸν πιστὸ τὸ σκύλο τοῦ Βλαχάβα!

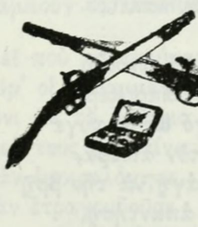
Δειλιάζουνε καὶ ἡ τριχιὰ τοὺς κόβεται στὰ χέρια...
Τότ' ἕνας γύφτος ἔσκουξε καὶ σταματῆσαν ὅλοι.
Ἔβγαλε τὸ μαχαῖρι του, τὸ λάρυγγα χαράζει
κι' ἀφοῦ περνᾷ τὰ δάχτυλα μὲς στὴν τομὴ ποὺ χάσκει,
ἀνασηκώνει τεχνικὰ τὸ φοβερὸ κεφάλι,
καὶ μὲ δυὸ γύρους πὤδωκε στὸ κοφτερὸ λεπίδι,
τὸ χώρισε, τὸ σήκωσε, τὸ δείχνει... Φεύγουν ὅλοι.
Ρίχνει τὸ μάτι ὁλόγυρα, βλέπει σιμὰ μιὰ πέτρα,
ἐπάνω της τὸ πίθωσε καὶ ρίχνεται καὶ τρέχει.
Καὶ κάθε λίγο φεύγοντας γυρίζει καὶ κυττάζει
μὴ ζωντανέψ' ἡ κεφαλὴ καὶ τόνε πάρῃ ἀκλούθα.

Ἐνύχτωσε κ' ἐφύγανε χορτᾶτα τὰ θερία.
Ὁ σκύλος μόνος ἔμεινε. Ξαπλώνεται στὸ χῶμα
καὶ βόγγει, βόγγει ὁ δύστυχος ἀπ' τὴν πολλὴ τὴν πίκρα.
Σὰν ἦλθαν τὰ μεσάνυχτα μὲ μιᾶς ὀρθὸς πετιέται
καὶ μὲ τὸ στόμα μάχεται νὰ φθάσῃ τὸ κεφάλι.
Κ' αἱμάτωνε καὶ πλήγιαζε τὰ ἔρμα του τὰ νύχια,
ποὺ ξεκολλοῦν καὶ πέφτουνε σγαρλίζοντας τὴν πέτρα.
Εἶναι ψηλά, δὲν ἔφθανε. Τεντώνεται, κρεμιέται,
γλυστρᾷ καὶ πέφτει, σκώνεται, ὁρμᾷ, πηδάει ἀκόμα
ἀνδρειωμένο πήδημα κι' ἀνέλπιστ' ἀνεβαίνει.
Ἁρπάζει μὲς στὰ δόντια του τὸ φοβερὸ κεφάλι
κι'ἀντάμα φεύγουνε τὰ δυό, παίρνουν βουνὰ καὶ λόγγους.
Κ' ἐκεῖθε ποὺ διαβαίνουνε, ξαφνίζονται τὰ δέντρα
καὶ τὄνα τ' ἄλλο ρώταγε, ὁ πεῦκος τὰ πλατάνια,
τὸ κυπαρίσσι τὴν ἰτιὰ καὶ ἡ φτελιὰ τὴ δάφνη:
«Ποιός νἆν' ἐκειὸς ποὺ πέρασε; μὴν ἦταν ὁ Βλαχάβας;»
Καὶ γέρνουνε νὰ τὸν ἰδοῦν, κ' ἐκεῖνος πάντα φεύγει.
Καὶ πρὸς τὰ ξημερώματα φθάνει ψηλὰ στὴν Ὄσσα,
ψηλά, ψηλά, κατάκορφα, ἀνάμεσα στὰ χιόνια
καὶ σκάφτει λάκκονε βαθὺ καὶ χώνει τὸ κεφάλι
κ' ἐκεῖ σιμά του ἁπλώνεται καὶ πέφτει νὰ πεθάνῃ.

Χαρὰ στὸ χιονοκρέβϐατο, τὸ μνῆμα τοῦ Βλαχάβα!
Ἡ μάννα, ποὺ τὸν ἔκαμε, τὰ σπλάχνα της ἀνοίγει
καὶ σὰν παιδὶ μὲς στὴν κουνιὰ νὰ κοιμηθῇ τοῦ στρώνει.

Ἄχ! πότε θἄλθῃ ἕνας καιρὸς ὁ ἥλιος ν' ἀνατείλῃ
τόσο ζεστὸς καὶ φλογερός, ποὺ τὸ βουνὸ ν' ἀνάψῃ,
νὰ λυώσουνε τὰ κρούσταλλα καὶ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια,
γιὰ νὰ φανῇ πάλαι ψηλὰ στὴ ράχη τὸ κεφάλι,
νὰ ξαφνιστοῦν τὰ Γιάννινα καὶ νὰ τὸ προσκυνήσουν,
ν' ἀναστενάξ' ἡ Ἀρϐανιτιά, κι' ἡ ἔρμη Θεσσαλία
νὰ ἰδῇ τὴ νεκρανάσταση καὶ νὰ τήνε γιορτάσῃ;

Μὲς στὴν κοιλιὰ τῆς μάννας σου, Βλαχάβα μου, κοιμήσου.
Θὰ νἄλθ' ἡ ὥρα κ' ἡ στιγμὴ τὴ μήτρα της ν' ἀνοίξῃ
ἡ Ὄσσα ἡ περήφανη νὰ σὲ γεννήσῃ πάλαι·
καὶ θἄϐγῃς ὁλοζώντανος καὶ θὰ νὰ ξεφυτρώσῃς
σὰ σπόρος ποὺ δὲ σέπεται θαμμένος μὲς στὸ χιόνι
κι' ὅπ' ὅσο στέκεται στὴ γῆ τόσο βαθειὰ ριζώνει.

Η ΔΑΦΝΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΗΔΟΝΙ [1]

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ ΠΟΙΗΤΟΥ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΟΜΗΤΟΣ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μαύρισε, κῦμα, τὸν ἀφρό,
καὶ σεῖς, βουνά, τὸ χιόνι.
Γιατ' ἦλθε βαρυχειμωνιὰ
καὶ δὲ λαλεῖ τἀηδόνι,
τἀηδόνι ποὺ τραγούδησε
εἰς τοῦ βουνοῦ τὴ ράχη·
Κλάψτε, βουνὰ καὶ βράχοι,
τἀηδόνι δὲ λαλεῖ...

Καὶ σύ, δαφνοῦλα ἑλληνική,
φυλλόχλωρη δαφνοῦλα,
ἐσύ, ποὺ τἄνθη σου ἔλουζες
τὴ νύχτα στὴ δροσοῦλα,
γιὰ νὰ σὲ βλέπῃ ὤμορφη
καὶ νὰ σὲ καμαρώνῃ,
πές μου γιατὶ τἀηδόνι,
δαφνοῦλα, δὲ λαλεῖ;...

Τοῦ μύρισεν ἡ ἄνοιξη
ποὺ πλάκων' ἀπὸ πέρα
καὶ λαίμαργο θὰ σῶφυγε
ψηλὰ μὲς στὸν αἰθέρα,
πρῶτο νὰ πάγῃ νὰ τὴν βρῇ
καὶ νὰ τὴν ἀπαντήσῃ,
γλυκὰ νὰ τὴ φιλήσῃ,
καὶ νἄλθουνε μαζί.

Ἄχ! πότε νἄλθ' ἡ ἄνοιξη,
νὰ δῇς ἂν θὰ γυρίσῃ!

1) Ὁ ὕμνος αὐτὸς αὐτοσχεδιάσθη τῇ 16 Φεβρουαρίου 1857 ἔτους, ἡμέρᾳ καθ' ἣν καὶ ὁ ποιητὴς παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Περὶ τούτου δύνανται νὰ μαρτυρήσωσι πολλοὶ τῶν φίλων μου.

Ἄχ! πότε τὸ τριαντάφυλλο,
δαφνοῦλά μου, ν' ἀνθίσῃ,
νὰ πᾶς νὰ βρῇς τὰ φύλλα του
νὰ νοιώσῃς τὴν ὀσμή του!....
Ποιὸς ξεύρει τὴν πνοή του
μὴν εὕρῃς μέσα ἐκεῖ;

Ἄχ! πότε νἄλθ' ἡ ἄνοιξη,
νὰ λυώσουνε τὰ χιόνια,
νὰ πάψουν τἀστραπόβροντα,
νἄλθοῦν τὰ χελιδόνια,
γιὰ νὰ τοὺς πῇς, δαφνοῦλά μου,
τὴν ἄσπλαχνή σου μοῖρα;
Ποιὸς ξεύρει, μαύρη χήρα,
κ' ἐκεῖνα τί θὰ ποῦν.

Παρηγορήσου, δάφνη μου,
γιατὶ δὲν εἶσαι μόνη
ποὺ καρτερεῖς τὸ φίλο σου,
ποὺ καρτερεῖς τἀηδόνι.
Νἄξευρες πόσα κόκκαλα
καὶ σπλάχν' ἀνδρειωμένα
στὸ μνῆμα ξαπλωμένα
μὲ σὲ τὸ καρτεροῦν.

Τὸ λάλημά του τἄκουσαν
στὴν πρώτη παρουσία
σὰν τοῦ πολέμου σάλπιγγα,
σὰν ἄλλη τρικυμία,
κ' εὐθὺς ἐπάνω στ' Ἄγραφα
βροντοῦν ἀστροπελέκια,
ἀνάφτουν τὰ τουφέκια,
καὶ λάμπουν τὰ σπαθιά.

Κ' ἐκεῖ ποὺ πολεμούσανε
οἱ μαῦρ' οἱ πεθαμμένοι,
τἀηδόνι μὲ τὸ λάλημα
τὸ αἷμά τους ζεσταίνει,
καὶ σὰν ἐμοιρολόγησε,
καὶ σὰν ἐτραγουδοῦσε
ἡ δάφνη πάντ' ἀνθοῦσε,
ἀνθοῦσε κ' ἡ μυρτιά.

Ὁ φοβερός του ἀντίλαλος
στὸ Μισολόγγι φθάνει
τὴν ὥρα ποὺ τοῦ κλούσανε
τὰ μάτια νὰ πεθάνῃ,
τὴν ὥρα ποὺ ὁ δεσπότης του

φλόγα, καπνὸ ντυμένος,
ἀνέβαινε καμμένος
στὸν οὐρανὸ ψηλά.

Ὦ! τί γλυκὸ νανάρισμα!
Ἀνήκουστη ἁρμονία!
Τοῦ ἀηδονιοῦ τὸ λάλημα
γιὰ κεῖνα τὰ θηρία,
σὰν ἐψυχομαχούσανε
κι' ἁπλώνανε τὸ σῶμα
στὰ αἵματα, στὸ χῶμα
νὰ κοιμηθοῦν βαθειά.

Ἐπέρασε τὸ λάλημα
λόγγους, βουνά, λιβάδια,
καὶ τὸ νεράκι, πὤτρεχε
κρυφὰ μὲς στὰ λαγκάδια,
χαρούμενο σὰν τἄκουσε
μὲς στὸν ἀφρὸ τὸ παίρνει
καὶ τρέχοντας τὸ φέρνει
στὸ κῦμα τοῦ γιαλοῦ.

Κ' εὐθὺς τὸ κῦμα φούσκωσε,
ἐμάνιωσε, θεριεύει,
βλέπει τὴ γῆ ἐλεύθερη
καὶ βράζει καὶ ζηλεύει,
βογγάει κι' ἀνδρειεύεται,
ἀφρίζει, μεγαλώνει
καὶ τὴν κορφὴ ψηλώνει
σὰν τὴν κορφὴ βουνοῦ.

Ἄχ! τότε πόσα βλέμματα,
πἄστράφταν σὰν ἀστέρια,
ἐκύτταξαν τὴ θάλασσα·
καὶ πόσα, πόσα χέρια,
σὰν νἆταν ἀπὸ μάρμαρο,
βαρειὰ κι' ἀνδρειωμένα
ἐδείχναν τεντωμένα
τὸ κῦμα στὸ γιαλό.

Γιατὶ κρυφὸς χτυπόκαρδος
τοὺς εἶπε πὼς θὰ ἰδοῦνε
μιὰ μέρα ν' ἀνεμίζουνε,
στ' ἀγέρι νὰ πετοῦνε
φλάμπουρα γαλανόλευκα,
σὰν κύματ' ἀφρισμένα
περήφαν' ἁπλωμένα
σὲ πέλαγο ἐθνικό.

Ὡστόσο πάντα ἡ θάλασσα
γρούζει, βογγᾷ, μουγκρίζει,
πάντα σπαράζει, δέρνεται,
βράχους, βουνὰ κλονίζει....
Κρύψου βαθειὰ στὰ σύγνεφα
καὶ μὴ φανῇς, φεγγάρι,
δὲ βλέπεις τὸν Κανάρη
ποὺ στὴ βοὴ ξυπνᾷ;

Ἐξύπνησε σὰ βάρυπνος,
πετιέτ' ἀπὸ τὸ μνῆμα
καὶ τρέχει κι' ἀγκαλιάζεται
μὲ τἄγριο τὸ κῦμα,
καὶ δένουνε ἀχώριστη
καὶ τρομερὴ φιλία
δυὸ ἄσπονδα στοιχεῖα,
τὸ κῦμα κ' ἡ φωτιά.

Καὶ σὰν ἀνταμωθήκανε
κ' ἐβγῆκαν ν' ἀρμενίσουν,
πλακώνει μαῦρος θάνατος
ἐκείνους π' ἀπαντήσουν·
Εἶναι πλατὺ κ' εὐρύχωρο
τὸ μνῆμα τῆς θαλάσσης....
Κανάρη, μὴ δειλιάσῃς,
θυμήσου τὰ Ψαρά·

Γιατί, γιατὶ δὲν ἤμουνα
τοῦ κεραυνοῦ σου ἀχτίδα,
γιατὶ κ' ἐγὼ τῆς θάλασσας
δὲν ἤμουν μιὰ ρανίδα,
νἄλθω μ' ἐσένα συντροφιά,
Κανάρη κειὸ τὸ βράδυ,
σὰν ἄνοιξες τὸν ᾅδη
κ' ἔφαγες τὴν Τουρκιά·

Γιὰ νὰ σοῦ λέγω πάντοτε:
—Κανάρη, μὴ δειλιάζῃς
νὰ καῖς, νὰ πνίγῃς, νὰ χαλᾷς,
τοὺς ἄπιστους νὰ σφάζῃς,
κι' ἀνάμεσα στὰ γαίματα
ν' ἀνάφτω τὴν ὀργή σου
φωνάζοντας, «Θυμήσου
τὰ λόγια τἀηδονιοῦ»;

Τὰ λόγια ποὺ σοῦ ἐλάλησε
γλυκὰ στὸ περιβόλι,

τότε σὰν ἦλθε σκούζοντας
τὸ ἔρμο ἀπὸ τὴν Πόλη,
καὶ σοῦπε πῶς ἀπάντησε
ἅγιο κορμὶ πνιγμένο
στὴν ἄκρη πεταμένο
τοῦ ἔρημου γιαλοῦ.

Καὶ σοῦπε πῶς ἐσίμωσε
γιὰ νὰ τὸ ψηλαφήσῃ,
καὶ βλέπει... κι' ἀνατρίχιασε...
Καὶ πέφτει νὰ φιλήσῃ·
κ' ἐκεῖ ποὺ ἐπλησίασε
στὸ μάρτυρα τὰ χείλη,
σχοινὶ γιὰ πετραχῆλι
τοῦ βλέπει στὸ λαιμό.

Καὶ τόσο ἄσπλαχν' ἡ θηλειὰ
τὸν Πατριάρχη σφίγγει,
τόσο τοῦ χώνεψε βαθειά,
πῶκοψε τὸ λαρύγγι,
κι' ἄνοιξε στόμα δεύτερο,
ποὺ μέρα νύχτα κράζει
καὶ πάντα σᾶς φωνάζει:
«Ἐκδίκηση ζητῶ».

Τὸ φοβερὸ τὸ μήνυμα
σὰν ἔφερε τἀηδόνι,
τραβιέτ' ἐπάνω στὰ βουνὰ
καὶ τὰ φτερὰ διπλώνει [1])
κι' ἀναγαλλιάζει βλέποντας
τὴ δάφνη του ν' ἀνθίζῃ
κι' ἄνοιξη νὰ μυρίζῃ
στὰ μαῦρα τὰ ὀρφανά.

Τριάντα χρόνοι ἐπέρασαν
σὰν νἄτανε μιὰ μέρα!
Καὶ πάντα παραμόνευε
κ' ἐρώτα τὸν ἀγέρα,
ποὺ φύσαγε ἀπ' τὸν Ὄλυμπο,
τί μήνυμα τοῦ φέρει
κι' ἂν ἔλαμψε τἀστέρι
στοῦ Πίνδου τὰ βουνά.

Ὦ! τί χαρὰ ποὺ τῶπιασε
τὸ ἔρημο τἀηδόνι!

1) Ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου μνημονεύεται τελευταῖος ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν τῷ γνωστῷ αὐτοῦ Ὕμνῳ.

Ἀμέσως ἀναφτέριασε,
πετᾷ καὶ ξανανειώνει,
σὰν ἔμαθε, σὰν ἄκουσε
ψηλὰ στὴ Θεσσαλία
ν' ἀνοίγῃ τὰ μνημεῖα
τοῦ Πέτρου τὸ σπαθί.

Θυμήθηκε τὰ νειῶτά του,
τὴν πρώτη τὴ λαλιά του,
κ' ἀρχίνησε τὸ λάλημα
κρυφὰ στὴν ἐρημιά του...
Δαφνοῦλά μου, τί σὤμελλε·
ἐκεῖνα του τὰ λόγια
νὰ γένουν μοιρολόγια
κ' ἡ ἔσχατη πνοή.[1])

Τώρα τὰ κρύα κόκκαλα
ποιός θἄλθῃ νὰ τὰ κράξῃ,
ποιός ἄγγελος ἀνάσταση
θἄλθῃ νὰ τοὺς φωνάξῃ,
καὶ ποιό πουλὶ θὰ νἄρχεται
χαρούμενο τὸ βράδυ
ἐλπίδες μὲς στὸν ἅδη
νὰ φέρνῃ καὶ χαρά;

Ἂς σφραγισθοῦν τὰ μνήματα
καὶ πάλ' ἂς χορταριάσουν,
οἱ πεθαμμένοι ἂς ἁπλωθοῦν,
στὸ μνῆμ' ἂς ἡσυχάσουν.
Ποιός ξεύρει πόσαις ἄνοιξαις
θὰ νὰ διαβοῦν καὶ χρόνοι
ποὺ δὲ θὰ ἰδοῦν τἀηδόνι
καὶ τὴν πρωτομαγιά!

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ

ΤΗι ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΙ ΤΩι ΒΑΣΙΛΕΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΩι Α' [2])

Ἤθελα νἆμαι πέλαγο, τὰ κύματά του νἄχω
καὶ νἄρθω στὰ ποδάρια Σου, στοῦ Θρόνου Σου τὸ βράχο,
τὸ δροσερό τους τὸν ἀφρό, τὴν ἄγρια τὴ βοή τους,

1) Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς του ὁ ποιητὴς εἶχεν ἀποκλειστικῶς ἀφιερωθῇ εἰς τὰ Ἠπειρωτικά.

2) Τὸ στιχούργημα τοῦτο συνετάχθη καθ' ἣν ἡμέραν ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης πρώτην φορὰν ἔθετε τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ Κερκυραϊκοῦ ἐδάφους. Εὐηρεστήθη δὲ ἵνα δεχθῇ τὴν συλλογὴν τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου.

τ' ἀνδρειωμένα σπλάχνα τους, τὴ φοβερὴ ψυχή τους,
τὴ γαλανή τους τὴ θωριά, τὴν παντοδυναμία
νὰ Σοῦ τὰ δώσω σήμερα νὰ γένῃς τρικυμία.
Τὤθελα, ναί, γιὰ νὰ Σὲ ἰδῶ ἐδῶθε ν' ἀρμενίσῃς
κι' ἀνεμοστρόβιλος, στοιχειό, νὰ τρέξῃς νὰ ξυπνήσῃς
αὐτὸν τὸν ἔρμον τὸν γιαλὸ ὁποὺ κοιμᾶτ' ἐμπρός Σου
σὰν νὰ μὴν ἔβλεπε ὁ τυφλὸς τὸ φῶς στὸ μέτωπό Σου.
Ἤθελα, ναί, τὴ νειότη Σου, νὰ τήνε κάμω ἀντάρα
μὲ τῆς ἀβύσσου τὰ νερὰ νὰ πνίξω τὴν κατάρα
ποὺ ἐνέκρωσε τὴν Ἤπειρο, κι' ἀπὸ καταποτήρα
τὴν ἔκαμε νεροσυρμή, βουβή, σκιασμένη, στεῖρα!

Ρίξε τὸ μάτι Σου νὰ ἰδῇς! Τοῦ Πίνδου τὰ γεράκια,
φοροῦνε μαῦρα τὰ φτερὰ σὰν νἄτανε κοράκια.
Ὁ πρῖνος ὁ περήφανος δὲ γέρνει τὰ κλωνάρια
γιὰ νὰ δεχτῇ στὸν ἴσκιο του σουλιώτικα λιοντάρια.
Στοῦ Κατζαντώνη τὴ σπηλιὰ τὴ νύχτα σαλαγᾶνε
τὰ πρόβατά τους πιστικοί, καὶ λύκοι ποὺ πεινᾶνε
ρυάζονται καὶ μονιάζουνε στοῦ Ζήδρου τὸ λημέρι.
Τοῦ Μπουκουβάλα τὰ παιδιά, στρωμένα μὲς τὴ φτέρη
γνέθουνε τ' ἀρνοπόκια τους καὶ χάσκοντας κυττάζουν
χορτᾶτα τὰ κοπάδια τους, βουβά, ν' ἀναχαράζουν!

Ὦ! νὰ μποροῦσα ἐκεῖ ψηλὰ νὰ Σ' ἔβλεπα μιὰ μέρα
τὸ φλάμπουρό μας νὰ κρατῇς ὀλόρτο στὸν αἰθέρα,
νἄχῃς στεφάνι σύγνεφα, τὸ Θρόνο Σου στὸ χιόνι
κ' ἔνανε κάτασπρον ἀητὸ ποὺ νὰ Σὲ καμαρώνῃ!
Ὦ! νἄμουνα νὰ Σ' ἔβλεπα ἐκεῖθε νὰ γυρίσῃς
τὸ γαλανὸ τὸ μάτι σου μ' ἐμᾶς νὰ χαιρετίσῃς
τὴ μάνα, τὸν πατέρα Σου, τὴ γῆ τὴ μητρική Σου
ποὺ ἀποζητάει τὴ νειότη Σου, τὸ χέρι, τὸ σπαθί Σου!

Τοῦ γέρου μας τοῦ Ὄλυμπου τἀκλόνητο κεφάλι
θὰ στήσωμε Ἅγια Τράπεζα, θεόρατη, μεγάλη,
καὶ μὲ τὸ δάκρυ τῆς χαρᾶς καὶ Σὺ κ' ἐμεῖς βρεμμένοι
ἐκεῖ νὰ μνημονέψωμε γονατιστοί, γυρμένοι
χίλιων χρονῶνε κόκκαλα, χίλιων χρονῶνε τάφους
κ' ἐκείνους ὁποὺ ἐβάφτισαν στὸ αἷμά τους τοὺς τράφους
τοῦ Δοῦππελ καὶ τοὺς ἔκαμαν νὰ γένουν Μισολόγγι.[1])

Τότε χαρούμενο κ' ἐγὼ τὸ στόμα, π' ὅλο βόγγει,
θ' ἀνοίξω καὶ τὴ δόξα Σου γλυκὰ θὰ τραγουδήσω.
Τότε μ' ἕνα δαφνόκλαρο κ' ἐγὼ θὰ νὰ στολίσω
τὸ μαῦρό μου τὸ μέτωπο καὶ θἄρθω στὰ ποδάρια

1) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμάχοντο γενναίως οἱ Δανοὶ πρὸς τοὺς Αὐστρο-Πρώσσους.

τοῦ Θρόνου Σου μ' ἀγράμπελαις, μὲ κρίνους, μὲ βλαστάρια.
Σήμερα δέξου τὰ φτωχὰ τὰ νεκρολούλουδά μου,
δέξου τὸ δενδρολίβανο πἀνάθρεψε ἡ καρδιά μου.

ΕΙΚΟΣΤΗ ΠΕΜΠΤΗ ΜΑΡΤΙΟΥ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ - ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Μὲ μιᾶς ἀνοίγει ὁ οὐρανός, τὰ σύγνεφα μεριάζουν,
οἱ κόσμοι ἐμείνανε βουβοί, παράλυτοι, κυττάζουν.
Μιὰ φλόγ' ἀστράφτει. . . ἀκούονται ψαλμοὶ καὶ μελῳδία...
Πετάει ἓν ἄστρο... σταματᾷ ἐμπρὸς εἰς τὴ Μαρία...

«Χαῖρε, τῆς λέει, ἀειπάρθενε, εὐλογημένη, χαῖρε!
Ὁ Κύριός μου εἶναι μὲ σέ. Χαῖρε, Μαρία, χαῖρε!»

Ἐπέρασαν χρόνοι πολλοί... Μιὰ μέρα σὰν ἐκείνη
ἀστράφτει πάλαι ὁ οὐρανός... Στὴν ἔρμη της τὴν κλίνη
λησμονημένη, ὀλόρφανη, χλωμὴ κι' ἀπελπισμένη,
μιὰ κόρη πάντα τήκεται, στενάζει, ἁλυσωμένη.
Τὰ σίδερα εἶναι ἀτάραγα, σκοτάδι ὁλόγυρά της.
Τὰ καταφρόνια, ἡ δυστυχιὰ σέπουν τὰ κόκκαλά της.
Τρέμει μὲ μιᾶς ἡ φυλακὴ καὶ διάπλατη ἡ θυρίδα
φέγγει κι' ἀφίνει καὶ περνᾷ ἓν ἄστρο, μιὰν ἀχτίδα.
Ὁ Ἄγγελος ἐστάθηκε, διπλώνει τὰ φτερά του.

«Ξύπνα, ταράζου, μὴ φοβοῦ, χαῖρε, Παρθένε, χαῖρε.
Ὁ Κύριός μου εἶναι μὲ σέ, Ἑλλάς, ἀνάστα, χαῖρε».

Οἱ τοῖχοι εὐθὺς σωριάζονται. Ἡ μαύρ' ἡ πεθαμμένη
νοιώθει τὰ πόδια φτερωτά. Στὴ μέση της δεμένη
χτυπάει ἡ σπάθα φοβερή. Τὸ κάθε πάτημά της
ἀνοίγει μνῆμ' ἀχόρταγο. Ρωτᾷ γιὰ τὰ παιδιά της...
Κανεὶς δὲν ἀποκρένεται... Βγαίνει, πετᾷ στὰ ὄρη...
Λυώνουν τὰ χιόνια ὅθε διαβῇ, ὅθε περάση ἡ Κόρη.

«Ξυπνᾶτε, ἐσεῖς ποὺ κοίτεστε, ξυπνᾶτε ὅσοι κοιμᾶστε,
τὸ θάνατο ὅσοι ἐγεύτητε, τώρα ζωὴ χορτᾶστε».

Οἱ χρόνοι φεύγουνε, πετοῦν καὶ πάντα ἐκείνη ἡ μέρα
εἶναι γραμμένο ἐκεῖ ψηλὰ νὰ λάμπη στὸν αἰθέρα
μ' ὅλα τὰ κάλλη τοὐρανοῦ. Στολίζεται ὅλη ἡ φύση
μὲ χίλια μύρια λούλουδα γιὰ νὰ τὴ χαιρετίση.
Γιορτᾶστέ την, γιορτᾶστέ την! Καθεὶς ἂς μεταλάβη
ἀπὸ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ. Καὶ σεῖς καὶ σεῖς οἱ σκλάβοι,

ὅσοι τὴ δάφνη στὴν καρδιὰ νὰ φέρετε φοβᾶστε,
ἀφωρεσμένοι νᾆστε.

Ο ΑΣΠΑΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΕΛΛΑΔΑ[1])

«Ἄνοιξε, μάννα μας γλυκειά, τὴν ἄφθαρτη καρδιά σου
κι' ἀγκάλιασέ τα τὰ φτωχά, τὰ μαῦρα τὰ παιδιά σου.
Σφίξε μας, μάννα, σφίξε μας. Γυμνά, ξαρματωμένα,
σὰν νἆτανε κατάδικα, σὰν νἆταν νικημένα,
ἔρχονται μὲς στὸν κόρφο σου. Δῶσέ μας τὴν εὐχή σου
καὶ σβύσε πᾶσα μας πληγὴ μ' ἕνα θερμὸ φιλί σου.

»Ἄλλο δὲ θέλομε οἱ πικροί. Θέλομ' ἐδῶ σιμά σου
νὰ βλέπωμε τὸ δάκρυ σου κ' ἐμεῖς στὰ βλέφαρά σου,
καὶ νὰ τἀκοῦμε ἐπάνω μας ὁλόβραστο νὰ στάζῃ.
Θέλομε μὲς στὰ σπλάχνα μας νὰ χώνεται, νὰ σφάζῃ
ὁ στεναγμός σου κοφτερὸς σὰ δίκοπο μαχαῖρι.
Θέλομε τὴν ὀρφάνια σου, θέλομε νὰ μᾶς δέρῃ
μαζὶ μ' ἐσένα συφορὰ καὶ καταδίκη αἰώνια...
Δὲ θέλομε περίγελα καὶ ξένου καταφρόνια...

»Ἄμετροι χρόνοι ἐπέρασαν!... Ἀλήθεια, μάννα, ἀλήθεια;
Κι' ὥς τώρα δὲν ἠμπόρεσαν ἀπ' τ' ἄχαρά μας στήθια
ὅλη τὴν ἔρμη μας ψυχὴ νὰ καταπιοῦν, νὰ πνίξουν.
Οἱ λύκοι δὲν ἐπρόφθασαν τὸ αἷμα νὰ ρουφήξουν
ὡς τὴ στερνὴ σταλαματιά. Τὸ λαίμαργό τους στόμα
ἐδείλιασε βυζαίνοντας κι' ἄφησε μὲς στὸ πτῶμα
παραιτημένη μιὰ μικρή, μιὰ φλογερὴ ρανίδα.
Μ' αὐτὴν ἐζήσαμε οἱ φτωχοί. Ὅλη μας τὴν ἐλπίδα
μέσα σὲ τέτοιο φυλαχτὸ τὴν εἴχαμε θαμμένη
κι' ἐκεῖ τὴν ἀνατρέφαμε. Λαχταροποτισμένη
ἐβλάστησε κ' ἐθέριεψε. Μέσα στὴν ἀγκαλιά σου
αὐτὸν τὸ μόνο θησαυρὸ σοῦ φέρνουν τὰ παιδιά σου.

»Κύτταξ' ἐδῶ τὰ μέτωπα πῶς τἄχει αὐλακωμένα
ὁ πόνος κ' ἡ ἐνθύμησαις! Τὰ μάτια θολωμένα
ἀπόστασαν στὴ σκοτεινιά, γιὰ λίγο νὰ σβυστοῦνε!
Εἶδαν τὸ Σοῦλι νὰ σφαγῇ κ' ἐμπρός τους νὰ χυθοῦνε
τἀνδρειωμένα σπλάχνα του, τοῦ Πλάστη περηφάνεια,
κι' ἄταφα κι' ἀμνημόνευτα στὰ πεῦκα, στὰ πλατάνια
νὰ σέρνουν τὰ ξεσκλίδια τους κοράκοι πεινασμένοι!
Εἶδαν τὸ Κούγκι νὰ καῇ κι' ὁλόρθη ν' ἀναβαίνῃ

1) Ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Μαρτίου 1864, ἡμέρᾳ καθ' ἣν ὁ ποιητὴς μετὰ τοῦ προέδρου τῆς Ἰονίου Βουλῆς Στεφάνου Παδοβᾶ καὶ τοῦ βουλευτοῦ Κωνσταντίνου Λομβάρδου ἔφθασαν ἐν τῇ πρωτευούσῃ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς Ἑνώσεως, ὅπως ἐν ὀνόματι τῶν ἐντολέων αὐτῶν προσενέγκωσι τῷ Βασιλεῖ τῶν Ἑλλήνων τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Ἰονίου λαοῦ.

στὰ σύγνεφα ἡ καπνοῦρά του, σὰ μαῦρο κυπαρίσσι,
ποὺ φύτρωνε ἀπ' τὴ στάχτη του γιὰ νὰ μοιρολογήση.
Εἴδανε τὸν 'Αλήπασα νὰ ρυάζεται τριγύρου,
σὰν ἔφαγε ὡς τὸ κόκκαλο τὴ σάρκα τῆς 'Ηπείρου,
καὶ νὰ μουγγρίζη γιὰ βοσκή, τὸ λάρυγγα ν' ἁπλώνη...
Κ' εἴδανε τότε ἕνα φονιᾶ τὰ νύχια νὰ καρφώνη
στὴν εὔμορφη τὴν Πάργα σου καὶ στοῦ θεριοῦ τὸ στόμα
νὰ παραδίνη παίζοντας τὸ τρυφερό της σῶμα.
Κ' ἐμεῖς ἐβλέπαμε βουβοὶ τὸ φοβερὸ τὸ φίδι
κι' ἀκούσαμε παράλυτοι τἄγριο του κατακλεῖδι
νὰ τὴν ἀλέθη λαίμαργα καὶ νὰ τὴν καταπίνη...
Πές μας το, μάννα, πές μας το, θ' ἀναστηθῆ κι' ἐκείνη;...

»Τὴν ὥρα π' ἀνδρειεύτηκες κ' εἴδαμε, σὰ δοξάρι,
τοῦ φοβεροῦ σου τοῦ σπαθιοῦ νὰ λάμψη τὸ θηκάρι,
ὅταν σ' ἀκούσαμε, οἱ πικροί, στὸ ἔρμο σου ἀκρογιάλι
τὴ νύχτα ν' ἀδερφώνεσαι μὲ τὴν ἀνεμοζάλη
καὶ τὴ φωτιὰ τοῦ κεραυνοῦ ζωσμένη στὸ πλευρό σου
τὴ μανιωμένη θάλασσα νὰ παίρνης γι' ἄλογό σου,
ὅταν στὴν ἄσπλαχνή σου ὀργὴ ὁ κόσμος δουλωμένος,
γυρτός, κακογεράματος, τοιμόρροπος, φθαρμένος,
ἔνοιωθε ποὺ ζωντάνευαν τἄψυχα σωθικά του,
ὅταν ἀγνὸς ἐσήκωσε τὰ κρύα βλέμματά του
καὶ σ' εἶδε καὶ σ' εὐχήθηκε... ὦ μάννα, τὰ παιδιά σου
τὰ μαῦρα ἐλαχταρίσανε στὸ χτύπο τῆς καρδιᾶς σου,
μὲ σένα αἱματωθήκανε, ἐνίκησαν μὲ σένα
κ' ὕστερα πάλαι ἐγύρισαν κ' εὑρέθηκαν δεμένα.

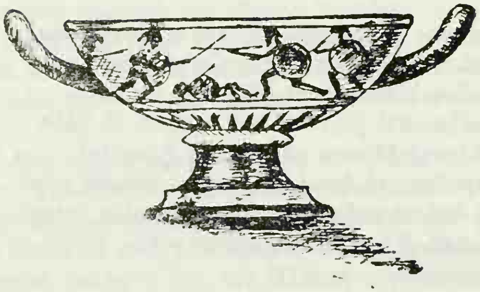
»Νἄξευρες πῶς ἐπλέρωσαν τὴ νεκρανάστασή σου!
Κάθε φορὰ ποὺ σφύριζε κ' ἔσφαζε τὸ σπαθί σου
ἐμεῖς... ποδοκυλίσματα καὶ ξύλο καὶ κρεμάλα.
'Εφαρμακέψαν στὸ βυζὶ καὶ τοῦ παιδιοῦ τὸ γάλα
μὲ τὴ χολὴ ποὺ ἐδίνανε νὰ ποτιστῆ ἡ μητέρα.
Μᾶς ἐμετροῦσαν τὸ ψωμί, μὴν τύχη καμμιὰ μέρα
καὶ φύγη ἀπὸ τὸ στόμα μας γιὰ σὲ κανένα τρίμμα....
'Η δέησή μας, ἡ χαρά, τὸ κλάψιμό μας... κρῖμα.

»Γιὰ μᾶς δὲν εἶχεν ἡ ζωὴ γλυκάδαις καὶ λουλούδια,
δὲν εἶχε ἡ ἄνοιξη χαραῖς καὶ τὰ πουλιὰ τραγούδια.
Οἱ χρόνοι ἐφεύγαν σκοτεινοί. Σ' ἐβλέπαμε σιμά μας,
ἐνοιώθαμε τὴ φλόγα σου βαθειὰ στὰ σωθικά μας,
σοῦ ἁπλώναμε τὰ χέρια μας!... Ὢ μάννα, ἀγκάλιασέ μας,
μέσα στὰ φυλλοκάρδια σου κρύψε μας, φύλαξέ μας!
Μᾶς φαίνεται σὰν ὄνειρο! Μᾶς φαίνεται ὅτι ὁ ξένος
μᾶς τρώγει μὲ τὸ μάτι του ἀργὰ μετανοιωμένος.

Πᾶρε μας, μάννα, σφίξε μας γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά σου,
σήμερα τὴν ἀγάπη σου κι' αὔριο τὰ παιδιά σου
θὰ σοῦ γυρέψουν, μάννα μας, ἕνα σταυρὸ στὸν ὦμο,
κομμάτι κρίθινο ψωμὶ καὶ μακρυνόνε δρόμο».

Ἐκείνη δὲν ἐχόρταινε νὰ βλέπῃ τὰ παιδιά της
καὶ κάθε τους παράπονο τὤρριχνε στὴν καρδιά της.
Ἀγκαλιαστήκανε σφιχτὰ καὶ τὰ φιλήματά τους
τὰ πῆραν οἱ σταυραητοὶ ψηλὰ στὰ σύγνεφά τους
καὶ τὰ βαφτίσαν ἀστραπαῖς· τὰ πῆραν κ' οἱ ἀχτίδαις
τοῦ ἥλιου ποὺ τὰ φώτιζαν, καὶ τἄκραξαν ἐλπίδες.

Εὐλογημένη τρεῖς φοραῖς, εὐλογημέν' ἡ μέρα
ποὺ εὐρήκαμε τὸν κόρφο σου, γλυκειὰ γλυκειὰ μητέρα!

Ο ΒΡΑΧΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΜΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΞΙΟΤΙΜΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟΝ ΤΟΥ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ»

Κύριε Πρόεδρε,

Η εἰκοστὴ πέμπτη Μαρτίου καὶ ἡ δεκάτη Ὀκτωβρίου, καίτοι ἀπέχουσαι τεσσαράκοντα δύο ἔτη ἡ μία ἀπὸ τῆς ἄλλης, οὐχ ἧττον συνταυτίζονται καὶ συνδέονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν τοσοῦτον, ὥστε ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰς διαζεύξῃ τις χωρὶς νὰ διακόψῃ τήν τε συνέχειαν τοῦ παρελθόντος μετὰ τοῦ μέλλοντος καὶ τὴν ἑνότητα τῆς ἐνεργείας, δι' ἧς ἡ ἡμετέρα φυλὴ προβαίνει εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῆς, γενναίως παλαίουσα πρὸς τὰ ἀνταγωνιζόμενα στοιχεῖα.

Αἱ ἡμέραι αὗται ὑπάρχουσι καθιερωμέναι ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν. Ὁ δὲ λαὸς τὰς καθηγίασεν ἤδη καὶ τὰς κατέγραψεν ἐν ταῖς αἱματηραῖς δέλτοις τοῦ ἐθνικοῦ μαρτυρολογίου, οὔτε θέλει παύσῃ προσφέρων αὐταῖς, ἐν εἴδει θυμιάματος καὶ ὁλοκαυτώματος, τὰς ἐμπνεύσεις καὶ τὴν λατρείαν του.

Ἡ δημοτικὴ ἑλληνικὴ ποίησις ὑπῆρξεν ὑπὸ τὴν δουλείαν ὁ ἀχώριστος σύντροφος, ἡ μόνη παρηγορία τῆς τεθλιμμένης ψυχῆς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἀείποτε πένθιμος, μελαγχολική, ἀλλ' ἀείποτε πλήρης ζωῆς καὶ ἐλπίδων, φέρει ἐστεμμένον τὸ μέτωπον μὲ κλάδους κυπαρίσσου καὶ δάφνης, ὡς ἂν ἤθελε νὰ εἴπῃ πρὸς ἡμᾶς τοὺς μεταγενεστέρους ὅτι ἐκ τῶν παθημάτων θέλει βλαστήσῃ ἡ νίκη. Συνοδεύσασα πιστῶς τὸν Ἕλληνα ἐν τοῖς διωγμοῖς, ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις, ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, οὐδέποτε ἐγκατέλειπεν αὐτὸν ὀρφανόν, μεμονωμένον κατὰ τὴν σκληρὰν δοκιμασίαν τοσούτων αἰώνων.

Δικαιοῦται λοιπὸν καὶ τώρα ἡ δημοτικὴ ποίησις, ἡ φιλόστοργος αὕτη ἀδελφὴ καὶ συμμέτοχος τῶν δεινῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους παθημάτων, δικαιοῦται νὰ συμμεθέξῃ καὶ τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος.

Ὅπου προσπάθεια, σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἕλληνος, ἐκεῖ αὕτη κατὰ δικαίωμα παρευρίσκεται, διότι εἰς αὐτὴν μόνην ἀπόκειται νὰ συντάξῃ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον καὶ νὰ ψάλῃ τὸ χαρμόσυνον ᾆσμα, ἀφοῦ δὲν ἀπηύδησε ποτὲ θρηνῳδοῦσα ἐπὶ τοῦ τάφου τοσούτων ἡρώων πρὸς ἐπισημοποίησιν τῶν βασάνων καὶ τῶν μαρτυρίων.

Ἐν τῷ στιχουργήματι, ὅπερ λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀφιερώσω πρὸς ὑμᾶς, ἀπεικονίζεται ἀλληγορικῶς ἡ πάλη καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρικῆς κατακτήσεως, τοῦ μὲν πρώτου παριστανομένου ὡς κύματος ἀφροστε-

φοῦς, τῆς δὲ δευτέρας ὡς πέτρας ἱσταμένης ἐν μέσῳ τοῦ πελάγους.

Δέχθητε αὐτὸ μετ' εὐμενείας, οὐχὶ ὡς ἔργον ἀντάξιον τοῦ θέματος, ἀλλ' ὡς ἐλάχιστον δεῖγμα τοῦ πρὸς ὑμᾶς βαθυτάτου σεβασμοῦ μου.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝΤΙΜΟΝ ΠΟΙΗΤΗΝ ΚΥΡΙΟΝ ΑΡ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΝ

Ἔντιμε Κύριε,

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ἀναγγείλω ὑμῖν ὅτι ὁ σύλλογος, ἐν τῇ συνεδριάσει 17 ὁδεύοντος, ἀκροασθεὶς τῆς τε πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς καὶ τοῦ εἰς αὐτὸν ἀφιερωθέντος ποιήματος «Ὁ Βράχος καὶ τὸ Κῦμα», ἐνθουσιωδῶς ἀπεφάνθη ἵνα ἀμφότερα τὰ εὐγενῆ ταῦτα προϊόντα τῆς εὐφυΐας ὑμῶν, διὰ τοῦ δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου τοῦ συλλόγου καταστηθῶσι κτῆμα τοῦ Πανελληνίου, πρὸς ὃ ἀπευθύνονται.

Διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὁ σύλλογος ἐπεθύμησε ν' ἀνταποδώσῃ ὑμῖν δημοσίας χάριτας δι' ἣν περιεποιήσατε αὐτῷ τιμήν, συνάμα δὲ ἵνα ἐκπληρώσῃ ἓν τῶν κυριωτέρων καθηκόντων τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς, παραδεχόμενος καὶ τὴν διὰ τῶν πλασμάτων τῆς φαντασίας σημαντικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος.

Δέχθητε, ἔντιμε κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου.

Κερκύρα τῇ 22 Μαρτίου 1863. Ε. Ε.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΓΟΥΡΓΟΥΡΑΚΗΣ

Πρόεδρος τοῦ συλλόγου «Ἡ Ἀναγέννησις»

Ο ΒΡΑΧΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΜΑ

«Μέριασε, βράχε, νὰ διαβῶ»! τὸ κῦμ' ἀνδρειωμένο
λέγει στὴν πέτρα τοῦ γιαλοῦ θολό, μελανιασμένο,
«μέριασε, μὲς στὰ στήθη μου, ποὖσαν νεκρὰ καὶ κρύα,
μαῦρος βοριᾶς ἐφώλιασε καὶ μαύρη τρικυμία.
Ἀφροὺς δὲν ἔχω γι' ἅρματα, κούφια βοὴ γι' ἀντάρα,
ἔχω ποτάμι αἵματα, μὲ θέριεψε ἡ κατάρα
τοῦ κόσμου, ποὺ βαρέθηκε, τοῦ κόσμου ποὖπε τώρα,
βράχε, θὰ πέσῃς, ἔφτασεν ἡ φοβερή σου ὥρα!
Ὅταν ἐρχόμουνα σιγά, δειλό, παραδαρμένο
καὶ σῶγλυφα καὶ σῶπλενα τὰ πόδια δουλωμένο,
περήφανα μ' ἐκύτταζες καὶ φώναζες τοῦ κόσμου
νὰ ἰδῇ τὴν καταφρόνεση, ποὺ πάθαινε ὁ ἀφρός μου.

Κι' άντις έγώ κρυφά κρυφά, έκεΐ πού σ' έφιλοΰσα
μέρα καί νύχτα σ' έσκαφτα, τή σάρκα σου έδαγκοΰσα
καί τήν πληγή πού σάνοιγα, τό λάκκο ποΰθε κάμω
μέ φύκη τόν έπλάκωνα, τόν έκρυβα στήν άμμο.
Σκύψε νά ίδής τή ρίζα σου στής θάλασσας τά βύθη
τά θέμελά σου τάφαγα, σ' έκαμα κουφολίθι.
Μέριασε, βράχε, νά διαβώ! Τοΰ δούλου τό ποδάρι
θά σέ πατήση στό λαιμό... 'Εξύπνησα λιοντάρι»...

'Ο βράχος έκοιμώτουνε. Στήν καταχνιά κρυμμένος,
άναίσθητος σοΰ φαίνεται, νεκρός, σαβανωμένος.
Τοΰ φώτιζαν τό μέτωπο, σχισμένο άπό ρυτίδες,
τοΰ φεγγαριοΰ, ποΰταν χλωμό, μισόσβυσταις άχτίδαις.
'Ολόγυρά του όνείρατα, κατάραις άνεμίζουν
καί στόν άνεμοστρόβιλο φαντάσματα άρμενίζουν,
καθώς άνεμοδέρνουνε καί φτεροθορυβοΰνε
τή δυσωδία τοΰ νεκροΰ τά όρνια άν μυριστοΰνε.

Τό μούγκρισμα τοΰ κύματος, τήν άσπλαχνη φοβέρα
χίλιαις φοραΐς τήν άκουσεν ό βράχος στόν αίθέρα
ν' άντιβοά τρομαχτικά χωρίς κάν νά ξυπνήση
καί σήμερ' άνατρίχιασε, λές θά λιγοψυχήση.

«Κΰμα, τί θέλεις άπό μέ καί τί μέ φοβερίζεις;
Ποιός εΐσαι σύ κ' έτόλμησες, άντί νά μέ δροσίζης,
άντί μέ τό τραγούδι σου τόν ύπνο μου νά εύφραίνης,
καί μέ τά κρύα σου νερά τή φτέρνα μου νά πλένης,
έμπρός μου στέκεις φοβερό, μ' άφρούς στεφανωμένο;
"Οποιος κι' ήσαι, μάθε το, εύκολα δέν πεθαίνω».

«Βράχε, μέ λένε 'Εκδίκηση. Μ' επότισεν ό χρόνος
χολή καί καταφρόνεση. Μ' άνάθρεψεν ό πόνος.
"Ημουνα δάκρυ μιά φορά, καί τώρα, κύτταξέ με,
έγινα θάλασσα πλατειά, πέσε, προσκύνησέ με.
'Εδώ μέσα στά σπλάχνα μου, βλέπεις, δέν έχω φύκη,
σέρνω ένα σύγνεφο ψυχαΐς, έρμιά καί καταδίκη'
ξύπνησε τώρα, σέ ζητοΰν τοΰ άδη μου τ' άχνάρια...
Μ' έκαμες ξυλοκρέββατο... Μέ φόρτωσες κουφάρια...
Σέ ξένους μ' έρριξες γιαλούς... Τό ψυχομάχημά μου
τό περιγέλασαν πολλοί καί τά πατήματά μου
τά φαρμακέψανε κρυφά μέ τήν έλεημοσύνη.
Μέριασε, βράχε, νά διαβώ, έπέρασε ή γαλήνη'
καταποτήρας είμ' έγώ, ό άσπονδος έχθρός σου.
Γίγαντας στέκω έμπρός σου!»

Ὁ βράχος ἐβουβάθηκε· Τὸ κῦμα στὴν ὁρμή του
ἐκαταπόντισε μὲ μιᾶς τὸ κούφιο τὸ κορμί του.
Χάνεται μὲς στὴν ἄβυσσο, τρίβεται, σβυέται, λυώνει,
σὰν νᾶταν ἀπὸ χιόνι.

Ἐπάνωθέ του ἐβόγγιζε γιὰ λίγο ἀγριωμένη
ἡ θάλασσα κ' ἐκλείστηκε· Τώρα δὲν ἀπομένει
στὸν τόπο ποὖταν τὸ στοιχειὸ κανεὶς παρὰ τὸ κῦμα,
ποὺ παίζει γαλανόλευκο ἐπάνω ἀπὸ τὸ μνῆμα.

ΤΟ ΞΕΡΡΙΖΩΜΕΝΟ ΔΕΝΤΡΟ

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1886 διαμένων ἐν Μαδουρῇ, μιᾷ ἐκ τῶν χαριεστάτων Ταφίων νήσων, παρεστάθην θεατὴς φοβερωτάτης τρικυμίας. Ἔβλεπα τὴν ἀπέναντι πεδιάδα τοῦ Ἐλλομένου ὑποβρύχιον καὶ καταστρεφομένην, τὰ δὲ καλλιμέτωπα ὄρη τῆς Ἐλάτης καὶ τῶν Κάρων πυρπολούμενα ὑπὸ τῶν κεραυνῶν.

Ἡ θάλασσα βρυχωμένη συνεστρέφετο ἐντὸς στενωτάτων πορθμῶν καὶ ἐφαίνετο δυσανασχετοῦσα, ὡσεὶ λέαινα ἐν τῷ κλωβίῳ, τὰ δὲ κύματά της, ἐνῷ εἰσέβαλλον διὰ τοῦ στομίου τῆς Θηλειᾶς, κειμένης πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν ἀκρωτήριον τοῦ Μεγανησίου, καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐπορεύοντο πρὸς τὴν παραλίαν τῆς Ζαβέρδας, ἀπήντων κατὰ μέτωπον τὸν Σκορπιὸν καὶ τὴν Σπάρτην, ἐκ τῆς χορείας καὶ ταύτας τῶν Ταφίων, καὶ ἀντικρουόμενα κατέπιπτον ἀφροστεφῆ καὶ γιγαντώδη ἐπὶ τῆς Μαδουρῆς καὶ τῆς ἀμμώδους ἀκτῆς τοῦ Ἐλλομένου.

Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν μυκηθμῶν τοῦ πελάγους διεκρίνετο ἡ βροντώδης φωνὴ τοῦ χειμάρρου, ὅστις, πηγάζων ἀπὸ τῶν ἀποτόμων ἀκρωρειῶν τῆς Ἐγκλουβῆς καὶ κρημνιζόμενος ἀπὸ χαράδρας εἰς βάραθρον, λάβρος καὶ καταστρεπτικὸς φθάνει διὰ τῶν κλεισωρειῶν καὶ κατακλύζει τὴν πεδιάδα σύρων παμμεγέθεις λίθους καὶ προαιώνια δένδρα· Ὁ χείμαρρος οὗτος καλεῖται Δ η μ ο σ ά ρ ι.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ δύναμις καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν ὑδάτων του, ὥστε ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ τὸ ρεῦμα, διασχίζον τὰ θαλάσσια κύματα, ἔφθανε μέχρι τῆς Μαδουρῆς καὶ ἔρριπτεν ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ μου τὰ λάφυρα τῆς ἁρπαγῆς καὶ τοῦ πολέμου του. Μεταξὺ δὲ τούτων καὶ δένδρον πελώριον ἐκ τοῦ γένους τῶν δρυῶν, κοινῶς καλούμενον ρ ο υ π ά κ ι, διακρινόμενον διά τε τὸ ἀγροῖκον καὶ τὴν ρωμαλεότητα τῆς φύσεώς του. Τὸ τυχαῖον τοῦτο συμβὰν παρήγαγεν ἐν ἐμοὶ τὴν ἰδέαν τοῦ ἑπομένου στιχουργήματος, ἑπομένως δὲ καὶ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ «Τ ὸ ξ ε ρ ρ ι ζ ω μ έ ν ο δ έ ν τ ρ ο».

Ἀλλ' ἡ ποίησις, ἥτις ἐν τῇ τελετῇ τῶν μυστηρίων αὐτῆς εὐκόλως διαπορθμεύει ἀπεράντους διαστάσεις καὶ ἔχει θεόθεν τὴν δύναμιν νὰ συναρμολογῇ καὶ νὰ συζεύγῃ ἀντικείμενα ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὅλως ἀλλότρια καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον οὐδεμίαν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα σχέσιν, ἠθέλησεν ἐν τῇ περιπτώσει ἐκείνῃ νὰ διαγείρῃ ἐν ἐμοὶ τὴν μνήμην τοῦ Ἀργύρη, πρὸ τεσσαράκοντα ἤδη ἐτῶν προδοτικῶς φονευθέντος, ἀλλὰ ζῶντος εἰσέτι ἐν ταῖς δημοτικαῖς παραδόσεσι καὶ ἐξυμνουμένου παρὰ τοῦ λαοῦ διά τε τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ ἀτίθασσον τοῦ χαρακτῆρος.

Ἐγεννήθη οὗτος κατὰ τὸ 1799 καὶ μόλις ἔφηβος ἠσπάσθη τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ βίου, ὅπερ παρὰ μὲν τοῖς εὐνοουμένοις ἔθνεσι ἀποδεικνύει ἄκρατον τάσιν

πρὸς τὴν βιαιοπραγίαν, ἐθεωρεῖτο δὲ παρ' ἡμῖν ὡς ἐξαιρέτως ἰδιάζον πρὸς μόνους τοὺς γενναίους καὶ τοὺς τολμητίας. Οὐδ' ἐβράδυνε νὰ γίνῃ γνωστὸς ὁ 'Αργύρης διὰ τὸ ἀκαταδάμαστον τοῦ ἤθους, καὶ ἐν ταῖς νυκτεριναῖς αὐτοῦ ἐκδρομαῖς ἐνέσπειρε τρόμον παριστάμενος ὡς νυκτερόβιον φάσμα, ἐπιβάλλων τὴν θέλησίν του καὶ ἀπαιτῶν σεβασμὸν καὶ ὑπακοὴν εἰς τὰς ὀρέξεις του.

Τότε ἠράσθη καὶ 'Ελένης τινός, θυγατρὸς Μιχαὴλ τοῦ Περδικάρη, ἐκ τοῦ χωρίου Καλαμίτζι, καθ' ἃ δὲ προκύπτει ἐκ τοῦ παρὰ πόδας δημοτικοῦ ἄσματος, ὁ ἔρως αὐτοῦ δὲν ἀπεκρούετο. 'Αλλ' οἱ γεννήτορες τῆς νεάνιδος ἀπέρριψαν ἐπιμόνως τὰς περὶ τοῦ γάμου προτάσεις τοῦ 'Αργύρη καὶ ἡ ἄρνησις αὕτη διήγειρεν ἐν τῇ ἀγρίᾳ ψυχῇ τοῦ μνηστῆρος ἄσβεστον ζηλοτυπίαν καὶ ἀκατάσχετον πόθον ἐκδικήσεως. 'Εκήρυξεν ἑπομένως πόλεμον κατὰ τῆς οἰκογενείας τῆς 'Ελένης, κατέστρεψε πολλὰ τῶν κτημάτων αὐτῆς, ἐπλήγωσε καιρίως ἕνα τῶν συγγενῶν της καὶ τέλος ἐνεδρεύσας ἀπήγαγε τὴν κόρην καὶ βιάσας αὐτὴν τὴν ἀπέπεμψεν, ἀφοῦ διὰ τοῦ ξίφους κατέκοψεν αὐτῆς τὰς παρειὰς ἐπ' ἐλπίδι ὅτι οὕτω πως ἠκρωτηριασμένην οὐδεὶς ἤθελέ ποτε τὴν ὀρεχθῇ.

Μετὰ τὸ κακούργημα τοῦτο ἐκηρύχθη ἐκτὸς τῆς προστασίας τῶν νόμων καὶ ἁδρὰ ὡρίσθη ἡ ἀμοιβὴ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ. Περιέζωσαν τὰ ὄρη τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι χωροφύλακες, ἀποσπάσματα τῆς ἀγγλικῆς φρουρᾶς ἐξῆλθον ὡς εἰς ἄγραν θηρίου τινός, καὶ ὅμως ἐπὶ δεκαπέντε ὁλοκλήρους μῆνας ὁ 'Αργύρης ἐδυνήθη νὰ παραταχθῇ μόνος, τυγχάνων πανταχοῦ προστασίας καὶ περιθάλψεως, ἴσως διότι πάντες ἔβλεπον μετὰ δυσμενείας νεανίαν ὁμόθρησκον καὶ γενναῖον, ἀσπλάγχνως ἰχνηλατούμενον ὑπὸ ἀλλοφύλων καὶ ἑτεροδόξων.

Ὅ,τι ὅμως αἱ ἀγγλικαὶ λόγχαι δὲν ἴσχυσαν νὰ κατορθώσωσι, τὸ κατώρθωσεν ἡ διαφθορά, καὶ δύο ἐκ πνεύματος συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ φίλοι, ὁ Πατράλας καὶ ὁ Νικόλαος Κούρτης, ἀφοῦ πρῶτον ἀδελφικῶς συνεδείπνησαν μετὰ τοῦ 'Αργύρη, δολίως τὸν ἐφόνευσαν, πυροβολήσαντες κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν νώτων, ἐνῷ προεπορεύετο ἀμερίμνως κατὰ τὴν 22 Αὐγούστου 1827.

Οἱ δολοφόνοι, γενόμενοι μισητοί, κατέλυσαν τὸν βίον ἐν κατάραις καὶ ἐν ἀναθέμασι. Πιστεύεται δὲ ὅτι ἡ πέτρα, ἐφ' ἧς ἔπεσε καὶ ἣν ἔβαψε διὰ τοῦ αἵματός του ὁ 'Αργύρης, παρασυρθεῖσα βαθμηδὸν ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ὑπάρχει σήμερον μακρὰν τοῦ τόπου, ἔνθα ἀπ' ἀρχῆς ἔκειτο, καὶ ὅτι εἶναι αὐτὴ ἐκείνη, ἣν πρὸ χρόνων χωρικός τις μοὶ ὑπέδειξεν ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου καὶ ἥτις διεκρίνετο διὰ τῆς ἐπωνυμίας τὸ κοντρὶ τοῦ 'Αργύρη, πλησίον τοῦ μέρους, ὅπου εἰς τὸν ἀναβαίνοντα ἐκ τῆς πεδιάδος παρίσταται ἀριστερόθεν ὑψηλὸς ἀπότομος βράχος, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου μεγαλοπρεπὴς πλάτανος ἐπισκιάζει μικροσκοπικὸν καὶ πενιχρὸν νερόμυλον.

Ταῦτα πρὸς διασάφησιν τοῦ πρώτου μέρους τοῦ στιχουργήματος. Τὸ δεύτερον αὐτοῦ μέρος ἀποτελεῖ σύμπλεγμα ἀτομικῶν ἐντυπώσεων, αἵτινες ἐπολιόρκουν τὴν φαντασίαν μου, ἐπανελθόντος ἐξ 'Αθηνῶν, ὅπου ἐπὶ τέσσαρας μῆνας εἶχα ἐνδιατρίψει ὡς πληρεξούσιος τῆς Λευκάδος ἐν τῇ δευτέρᾳ 'Εθνικῇ τῶν 'Ελλήνων Συνελεύσει.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΗ

Τρία πουλάκια κάθονται στῆς Ἐγκλουβῆς τὰ μέρη,
τὄνα τηράει τὴ Βαφκερή, τἄλλο τὸ Καλαμίτζι,
τὸ τρίτο τὸ καλλίτερο μοιρολογάει καὶ λέει:
—«Δὲ σ' τοὖπα ἐγώ, χρυσὸ πουλί, δὲ σ' τοὖπα ἐγὼ ἡ Ἑλένη
στὴν Ἐγκλουβὴ νὰ μὴ διαβῆς μάδε νὰ μὴν περάσῃς,
μὲ Κούρτη φίλος μὴν πιαστῆς καὶ μπέσα μὴν τοῦ δώσῃς,
γιατ' εἶν' ὁ Κούρτης ἄπιστος καὶ θὲ νὰ σὲ σκοτώσῃ;»
—«Νἄθε τὸ ξέρω ἀπὸ βραδύς, νἄθε τὸ καταλάβω,
νὰ κάμω τὴν Πατράλαινα νὰ κλαίῃ νύχτα μέρα».

ΤΟ ΞΕΡΡΙΖΩΜΕΝΟ ΔΕΝΤΡΟ

—«Δέντρο, πῶς κοίτεσαι νεκρὸ στὸν ἄμμο τοῦ γιαλοῦ μου;
Ποιὸ χέρι σὲ ξερρίζωσε, ποιὰ δύναμη σ' ἐπῆρε
ἀπὸ τὴ ράχη τοῦ βουνοῦ καὶ σ' ἔρριξε στὸ κῦμα;...
Ἐσένα τὰ γεράματα δὲ σ' εἶχαν σαρακώσει
στὰ ἀτάραγα κλωνάρια σου ἑκατοστάδες χρόνοι
χωρὶς νὰ τὰ λυγίσουνε, ἐστέκαν σωριασμένοι,
στὴ σιδερένια φλοῦδά σου, χωρὶς νὰ τήνε γδάρῃ,
τοῦ λόγγου τἀγριοδάμαλο τὰ κέρατα ἐτροχοῦσε.
Πές μου, πῶς κοίτεσαι νεκρό, ρουπάκι στὸ γιαλό μου;»

—«Κατέβαινε ὁλοφούσκωτο προχθὲς τὸ Δημοσάρι,
μουγκρίζοντας στὸ διάβα του, σὰ νὰ ζητοῦσε ἀμάχη.
Δὲν τὸ βαστοῦσαν ριζιμιά, δὲν τὸ κρατοῦσαν φράχταις,
στὸ πέρασμά του ἐγέρνανε σὰν νὰ τὸ προσκυνοῦσαν
οἱ σχῖνοι, τἀγριοπρίναρα. Τὸ κῦμα στὸ θυμό του
ἐρροβολοῦσε πάντα ἐμπρός, θεότυφλο, ὠργισμένο,
καὶ πέφτει κατακέφαλα μ' ὅλη τὴν ἀνδρειά του
γιὰ νὰ ρουφήξῃ ἕνα κοντρὶ ποὺ τὤφραζε τὸ δρόμο.
Ἔστεκα ἐγὼ κ' ἐκύτταζα, κι' ἀπ' τὴ βουβὴ τὴν πέτρα
ἄκουσα τότε μιὰ φωνὴ σὰν νἄβγαινε ἀπ' τὸν ἅδη.
—«Πέρνα, ποτάμι, μέριασε, σύρε νὰ σκιάζῃς ἄλλους,
ἐμὲ μ' ἐπάτησε βαρὺ ποδάρι ἀνδρειωμένου,
μ' ἐστοίχειωσε τὸ αἷμά του, κ' εἶμαι θεμελιωμένο
γιὰ νὰ φωνάζω ἀνάθεμα σ' ἐκείνους ποὺ προδίνουν.
Εἶμαι τ' Ἀργύρη τὸ κοντρί, εἶμαι τ' Ἀργύρη ὁ τάφος».

Τὸ κῦμα ἀναστηλώθηκε, ἀφρομανάει, θεριεύει.
Τότε μὲ μιᾶς ἐψήλωσε κ' ἡ πέτρα τὸ κεφάλι
καὶ στὸν πλατὺν τὸν ὦμό της τἀγιόκλημα ἀνθισμένο
ξαπλώθηκε σὰν νἄτανε τοῦ σκοτωμένου ἡ χήτη.
Ὁλόγυρά της ἡ μυρτιαῖς γοργὰ συμπυκνωθῆκαν,

σφιχτὰ τὴν ἐπερίπλεξαν κ' ἐφάνηκε ὁ 'Αργύρης
ὁλόρθος τὴ φλοκάτη του σὰ νὰ φοροῦσε ἀκόμα.
Φεύγουν μὲ τρόμο τὰ νερά. Τοῦ πεθαμμένου ὁ ἴσκιος
τὰ κυνηγάει καὶ τὰ πατεῖ. Τὸ χνῶτό του τὰ σχίζει.
'Αρμένιζε τὸ φάντασμα. Τὰ νεκρολίδανά του
τἄχει φτερούγια στὰ πλευρὰ κι' ἀνεμοδέρνει Χάρος.
"Έτρεμε ἡ γῆς στὴ ρίζα μου, μ' ἐπλάκωσε ἡ θολοῦρα,
μ' ἀγκάλιασεν ὁ χαλασμός, μ' ἐσύντριψε, μ' ἐπῆρε,
καὶ τώρα σέρνομαι νεκρό... Τήραξε, μὲ γνωρίζεις;...
Θυμᾶσαι ποῦλθες μιὰ φορὰ μὲ τὰ λαγωνικά σου
κ' ἐπλάγιασες στὸν ἴσκιο μου; 'Εγὼ μὲ τὰ κλωνάρια
σ' ἐσκέπασα στὸν ὕπνο σου καὶ σὺ μὲ τὸ λεπίδι
ἐχάραξες στὴ φλοῦδά μου, πρὶν φύγῃς, τὤνομά σου.
Ἡ μοῖρα μᾶς ἀδέρφωσε, ξερριζωμένο τώρα
γυρεύω τόπο νὰ ταφῶ... Σ' ἀγάπησα... μὲ θέλεις;

—«Μεῖνε, σὲ θέλω δέντρο μου... Σὰν ἔρθῃ καὶ γιὰ μένα
ἡ ὥρα ἡ ἀναπόφευχτη, ὁποὺ σὲ συνεπῆρε,
θὰ πῶ μὲς στὰ σανίδια σου νὰ κλείσουν τὸ κορμί μου
καὶ τὤνομα, ποὺ φύλαξες στὴ φλοῦδά σου γραμμένο,
ἂν θὰ τὸ φάγ' ἡ μαύρη γῆ, θέλω μὲ σὲ νὰ λυώσῃ.
Μεῖνε, σὲ θέλω, δέντρο μου, στὸν τάφο συντροφιά μου.
Ὅποιος κι' ἂν σ' ἔστειλε σ' ἐμέ, ρουπάκι καλῶς ἦρθες»...

Ἔστεκ' ἀκίνητος ἐκεῖ, θωρῶντας ξαπλωμένο
τὸ δέντρο τὸ περήφανο, ποὺ μοὖχε στείλ' ἡ μοῖρα,
καὶ χίλιοι μύριοι στοχασμοὶ σκληρὰ μ' ἐμαρτυρεύαν.
Θυμήθηκα τὴ νειότη μου ὅταν μὲς στὴν καρδιά μου
ἐφύτρων' ἄδολη ἡ χαρὰ μὲ φτερωταῖς ἐλπίδες...

Ξέγνοιαστη τότε ἀνέμιζε, σὰν νἄτανε ξεφτέρι,
ἀκαταδάμαστη ἡ ψυχή. κι' ἔπαιρνε γιὰ λημέρι
πότε τὰ πεῦκα τοῦ βουνοῦ πότε τὰ κυπαρίσσια
καὶ πότε ἐφώλιαζε κρυφὰ μέσα στὰ ρημοκκλήσια,
κ' ἐγύρευε φαντάσματα. Μονάχη, ἀποσταμένη
εὕρισκ' ἐκεῖ παρηγοριά. Τὴ νύχτα οἱ πεθαμμένοι
τὴν ἔπαιρναν πνευματικὸ κ' ἐκείνη γιὰ λουλούδια
τοὺς ἔρριχνε μνημόσυνο, τοὺς ἔδινε τραγούδια.

Πόσαις φοραῖς καθήμενος στὸ βράχο μοναχός μου
ἔβλεπα νἄρχεται νεκρὸ τὸ μούγκρισμα τοῦ κόσμου
νὰ ξεψυχᾷ στὰ πόδια μου, σὰν τὸν ἀφρὸ στ' ἀγέρι,
καὶ πόσαις ἄμετραις φοραῖς, μ' ἀντάρα, μ' ἀγριοκαῖρι
ἐκρύφτηκα στὴν λαγκαδιά, καὶ μέσα στὰ πλατάνια
ἔνοιωθα ἀπόκρυφη χαρά, ἔνοιωθα περηφάνεια,
πιστεύοντας ὅτ' ἤμουνα θεριὸ μὲ τὰ θερία,
ἀνήμερο, ἀνυπόταχτο κ' ἐγὼ σὰν τὰ στοιχεῖα...

Τὰ δέντρα ἐτρίζαν καταγῆς, γυρτά, ξερριζωμένα,
τὰ νυχτοπούλια ἐσκούζανε τριγύρω μου ἀγριωμένα
κ' ἐγὼ μ' ἕνα τουφέκι
ἐπίστευα πὼς ἤμουνα βροντὴ κι' ἀστροπελέκι...

Πικραῖς ποὖν' ἡ ἐνθύμησες!... Τότε τὸ μέτωπό μου,
πλατύς, καθάριος οὐρανός, δὲν τὤχαν αὐλακώσει
τοῦ χρόνου τὰ ξεσχίσματα, οἱ πόθοι, τὰ φαρμάκια.
Σὰν πύργος ἔστεκε ψηλὸ κ' ἐπάνω του ἐφωλιάζαν
χιλιάδες ὄνειρα χρυσᾶ, λὲς κ' ἦταν χελιδόνια
κ' ἐφύγαν μὲ τὴν ἄνοιξη, τὰ σκόρπισε ὁ χειμῶνας.
Τώρα τὸ σκέπασαν μὲ μιᾶς ἡ καταχνιαὶς τοῦ κόσμου,
συγνέφιασε, σκοτείδιασε καὶ ραγισμένη πλάκα
κατάμεσα στοῦ κεφαλιοῦ τἄψυχο μοναστῆρι,
στεῖρο ξαπλώνεται, βουβό, τοῦ λογισμοῦ μου τάφος...
Τί κρῖμα τόσο γρήγορα νὰ φεύγουνε τὰ νειῶτα!
Ὅποιος κι' ἂν σ' ἔστειλε σ' ἐμέ, ρουπάκι, καλῶς ἦρθες.

Ὅταν κ' ἐσὺ τὸ δύστυχο, χλωρὸ καὶ στολισμένο,
ἐσήκωνες μεσουρανὶς τἀλύγιστα κλωνάρια,
βελάζοντας στὸν ἴσκιο σου ἔτρεχε τὸ κοπάδι,
ὁ πιστικὸς χαρούμενος σ' ἀγάπαε σὰν πατέρα.
Χήραις, γρηαίς, πανόρφαναις καὶ ξετραχηλισμέναις
σοῦ ἐπαίρναν τ' ἀντιρρίμματα, ὡσὰν ἐλεημοσύνη,
κι' ὅταν τὰ ρίχναν στὴ φωτιὰ κι' ὁλόγυρα στὰ θράκια,
μὲ τὸ φτωχὸ προσάναμμα τὴ νήστεια ἀποκοιμοῦσαν,
τότε σ' εὐχολογούσανε κ' ἐλέγαν στὴν Παρθένο
νὰ σοῦ στοιχειώνῃ τὰ κλαριά, νὰ σοῦ χαρίζῃ χρόνια....
Τώρα, νεκρὸ στὸν ἄμμο μου, θὰ σὲ θυμοῦνται τάχα;...

Ἐμαραθήκανε γιὰ μᾶς τοῦ κόσμου ἡ πρασινάδαις.
Ἐσένα σ' ἐξερρίζωσε τὸ κῦμα στὴν ὀργή του,
ἐμὲ μοῦ τρώγουν τὴν καρδιὰ ἀχόρταγαις ἐλπίδες.
Νἄξερες πῶς ταῖς ἔτρεφα! Καὶ τώρα μία μία
μαραίνονται καὶ πέφτουνε σὰ φύλλα τὸ χειμῶνα.
Πλάστη μεγαλοδύναμε! Σπλαχνίσου με τὴν ὥρα
ποὺ θἄρθῃ ὁ Χάρος νὰ μ' εὑρῇ, καὶ πρὶν σβυστῇ τὸ φῶς μου,
στεῖλέ μου πάλαι νὰ τὰ ἰδῶ μ' ὅλη τὴν εὐμορφιά τους
τῆς νειότης μου τὰ ὀνείρατα! Ἄφες τα νὰ φορέσουν
τὰ ροδοκάλια τῆς αὐγῆς καὶ στὸ προσκέφαλό μου
νἄρθοῦν νὰ μὲ ραντίσουνε χτυπῶντας τὰ φτερούγια
μὲ πάχνη ἀπὸ τὸν Κίσσαβο... Πατέρα, στεῖλέ μού τα.

ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΝ ΤΩι ΑΘΗΝΑΪΚΩι ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΩι ΜΝΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΒΕΡΕΤΤΑ

ΤΗι ΚΥΡΙΑ ΧΡΥΣΟΥΛΑι ΒΕΡΕΤΤΑ ΣΠΕΪΔ

Χρυσοῦλα!

Πῶς ἐκοιμώτουνε γλυκά... Βαθειὰ μέσα στὸ μνῆμα
οὔτε σκοτάδι, οὔτ' ἐρημιά!... Ἕνα παιδί, μιὰ μάνα
ζευγαρωμένα, ἀχώριστα, κι' ὁλόγυρά τους ἄνθη
καὶ δροσερὰ τριαντάφυλλα ποὺ ἀνάτρεφε τὸ δάκρυ,
Χρυσοῦλα, τοῦ πατέρα σου. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο
προχτὲς κατέβηκα κ' ἐγὼ κ' ἐμπρὸς στὰ μνήματά σου
λησμόνησα τοὺς ζωντανούς. Ἐχτύπησε ἡ καρδιά μου...
Μοῦ φάνηκε ὅτι ἀνάδευαν τριγύρω τὰ φτερά τους
χίλια ἀγγελούδια γαλανά... Δευτέρα Παρουσία...
Μοσχοβολιαίς... ψιθυρισμοί... φιλήματα... λιβάνι...
τραγοῦδι... νεκρανάσταση. Καὶ μέσα στ' ὄνειρό μου
εἶδα ν' ἀστράφουνε μὲ μιᾶς καὶ νὰ σβυστοῦν δυὸ σπίθες
σὰν ἄστρα διαβατάρικα κ' ἐπίστεψα πὼς ἦρθαν,
Χρυσοῦλα, οἱ πεθαμμένοι σου νὰ προσδεχτοῦν κ' ἐμένα
καὶ νὰ μοῦ ποῦν ὅτι εἴδανε κι' ὅτ' εἶχαν ἀπαντήσει
στὰ περιβόλια τ' οὐρανοῦ, στ' ἀπόσκια τἄλλου κόσμου,
τὴ μαύρη τὴ Μαρία μου... Ἐξύπνησα... σιμά μου
ἐδάκρυζ' ὁ πατέρας σου. Ἐσκύψαμε κι' οἱ δυό μας
τὰ μνήματα ἐφιλήσαμε... Χρυσοῦλα, πίστεψέ με,
δὲν εἶν' ὁ τάφος χωρισμός, μόν' εἶναι ἡ ξενιτειά σου.[1])

ΕΠΙ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΦΛΑΜΠΟΥΡΙΑΡΟΥ [2])

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

«Πᾶρε, παπᾶ, τὸ θυμιατό, φόρεσε πετραχῆλι
κ' ἔλα μ' ἐμὲ σιγὰ σιγὰ νὰ ρίξωμε τρισάγιο.

1) Ἐν τῷ πολυτελεῖ τούτῳ μνημείῳ κατετέθησαν τὰ λείψανα τῆς κυρίας Ἐλοΐζης Βερέττα καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, μητρὸς καὶ ἀδελφοῦ τῆς ἐν Ἰρλανδίᾳ μνηστευθείσης μετὰ τοῦ ἀξιολόγου λοχαγοῦ κυρίου Σπέϊδ, Χρυσούλας Βερέττα.

2) Ὁ εὐφυέστατος καὶ χαρίεις οὗτος νεανίας ἐτελεύτησεν ἐν Ζακύνθῳ, ὅτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀντώνιος Φλαμπουριάρης διέμενεν ἐν Λευκάδι. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ δεινοῦ νοσήματος, ὑφ' οὗ εἶχε προσβληθῆ τὸ τέκνον, ἀπῆλθεν ὁ γεννήτωρ, ἀλλ', ἐπικρατούσης ἄκρας νηνεμίας, εὗρεν αὐτὸ ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου. Τὸ δὲ μνημόσυνον τοῦτο συνετάχθη κατὰ τὴν ἐπέτειον ἡμέραν τῆς τελευτῆς, ὅτε, κατὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθιμον, τελεῖται ἀκολουθία ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ τεθνεῶτος, κοινῶς καλουμένη Τὰ Χρόνια.

Ἔκλεισε χρόνος ποὔρθα ἐδῶ, θαλασσοπηνιμένος
καὶ σῶφερα στὴν ἐκκλησιά, θυμᾶσαι, τὸ παιδί μου.
Ἔρχομαι πάλαι νὰ τὸ ἰδῶ· Δὲ θέλω ψαλμῳδίαις...
Δὲ θέλω κόσμου χλαλοή... Οἱ ξένοι λησμονοῦνε...
Θέλω νὰ μείνω μοναχός... Σκοτάδι κ' ἐρημία»...

Καὶ γονατίζει καταγῆς. Στὴν ἄφωνη τὴν πλάκα
τὸ ἔρμο μέτωπο χτυπᾷ καὶ τέτοια λόγια ρίχνει:

«Παιδί μου, ξύπνα μιὰ στιγμή. Τὰ γαλανά σου μάτια
ποὔταν γιὰ μένα οὐρανός, ποὔταν γιὰ μὲ τὸ φῶς μου,
ξεσφράγισέ τα νὰ τὰ ἰδῶ· Πρὶν σοῦ τὰ κλείσῃ ὁ Χάρος
ἔτρεξα ὁ μαῦρος, ἔτρεξα. Ὁλονυκτὶς τὸ κῦμα
τὸ παρακάλεσα θερμὰ γιὰ μὲ νὰ ζωντανέψῃ
καὶ νὰ μὲ πάρῃ στὸν ἀφρὸ κ' ἐκειὸ δὲ μ' ἐλυπήθη.
Ἔφτασα ὁ δύστυχος ἀργά, ταῦρα μισοσβυσμένα.

«Ξύπνα, παιδί μου, δὲν ἀκοῦς; Χίλιαις φωναὶς τριγύρω
ἀντιβοοῦν τρομαχτικά... Λὲς κ' εἶναι συντελεία.
Ὁ κόσμος πῶπεφτε νεκρὸς κ' ἔλυωνε χαλασμένος
μὲ μιᾶς ταράζεται, ξυπνᾷ. Τώρα στὰ γερατειά του
γυρεύει νειῶτα καὶ ζωή, γυρεύει παλληκάρια,
κ' ἐγώ, πατέρας ὀρφανὸς καὶ ξεθεμελιωμένος,
ἐγὼ τί θὰ σοῦ δώσω;»...

Κι' ὁ τάφος ἔμενε βουβός. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν πλάκα
φεύγει τὸ δάκρυ ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Καρδιὰ δὲν ἔχει ὁ Χάρος.
Σβεῖ κι' ὁ παπᾶς τὸ θυμιατό. Τὰ λόγια τὰ στερνά του
μὲς στὸν καπνὸ τοῦ λιβανιοῦ φωλιάζουνε καὶ φεύγουν.
Ποῦ φεύγουν;... ποῦ θὰ φθάσουνε;... Πατέρ' ἀκλούθησέ τα,
ἂν θὲς μιὰ μέρα τὸ παιδὶ ναὔρῃς στὴν ἀγκαλιά σου.
Δὲ χάνετ' ἡ σταλαματιὰ στὸν κόρφο τοῦ πελάου·
δὲ χάνεται κ' ἡ προσευχὴ μὲς στ' οὐρανοῦ τὰ βάθη.

«Πᾶμε, παιδί μου, κ' εἶν' ἀργά», λέγει ὁ παπᾶς κλαμμένος.
«Δὲν εἶν' αὐτοῦ παρηγοριά. Στρέψε τὰ βλέμματά σου
ἀπὸ τὸ μνῆμα τὸ ψυχρὸ στὸν κόσμο ποὺ διαβαίνει.
Ἐδῶ τὴ σάρκα τὴ νεκρὴ μᾶς τρώγει τὸ σκουλῆκι,
κι' ἐκεῖ μᾶς βόσκει τὴν ψυχή. Κύτταξε, δὲν τὸ βλέπεις;
Ἂν εἶν' ὁ θάνατος πικρός, εἶν' ἡ ζωὴ φαρμάκι».

ΕΠΙ ΤΗΣ ΝΕΚΡΙΚΗΣ ΚΛΙΝΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΕΣΣΑΛΑ
ΜΟΛΙΣ ΕΦΗΒΟΥ

Ὤργονε ὁ Χάρος, ὤργονε τὴ γῆ, ποὺ τόνε τρέμει.
Ταὐλάκια του εἶναι μνήματα, ὁ σπόρος του φαρμάκι...

Ὥργονε ὁ Χάρος, ὥργονε! Τὰ μαῦρά του τὰ βώδια
φυσομανοῦν στὸ κέντημα τῆς ἄσπλαχνης βουκέντρας.
Ὅθε περάσῃ τὸ γενί, ξαναγυρίζει δέντρα,
ξεθεμελιώνει ριζιμιὰ καὶ συνεπαίρνει κόσμους.
Καὶ σύ, βλαστάρι τρυφερό, στὸ δρόμο του τί θέλεις;...
Στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας σου, στὸν κόρφο τοῦ πατέρα
νὰ σὲ ποτίζῃ τὸ φιλί, νὰ σ' ἀνατρέφῃ ἡ ἀγάπη,
παιδί, γιατὶ δὲν ἔμενες;... Σοῦ φάνηκε ποὺ εἶναι
γλυκὸς ὁ ὕπνος μὲς τὴ γῆ, παιδί, καὶ δὲ γνωρίζεις
πὼς θέλει ὁ τάφος συντροφιὰ καὶ σὺ στὴ σκοτεινιά σου
θὰ μείνῃς ἔρμο κι' ὀρφανό. Ἐκεῖ ποὺ κατεβαίνεις
δὲ θαὔρῃς τοῦ πατέρα σου τὰ κόκκαλα στρωμένα.
Θὰ πέσῃς ὁλομόναχο... Παιδί, γιατὶ νὰ φύγῃς;...

Καὶ κεῖνο ποὺ μᾶς ἄκουσε τὴν ὥρα ποὺ χιλιάδες
κόσμοι κι' ὀνείρατα χρυσᾶ ὁλόγυρά του ἐλάμπαν,
ἐχαμογέλασε γλυκά, σὰν νἄλεγε: «Πατέρα,
δὲν εἶν' ὁ τάφος ἐρημιά, εἶναι ζωὴ κι' ἀγάπη».

Ὥργονε ὁ Χάρος, ὥργονε. Τὸν κάματο δὲν παύει,
μέρα καὶ νύχτ' ἀκοίμητο τ' ἀλέτρι του δουλεύει.
Ἐσυνεπῆρε τὸ βλαστό, τὸν ἔγειρε στὸ χῶμα
καὶ δίχως σάλαγο βουβὸς περνᾷ καὶ διβολίζει.

Πατέρα, μάννα, ἐπέταξε. Ἐκλείστηκε τὸ μνῆμα,
φχηθῆτε τὸ παιδάκι σας. Στὸ μακρινὸ ταξεῖδι
μὲ τὸ στερνό σας τὸ φιλί, μὲ τὸ πικρό σας δάκρυ
θὰ ν' ἀρμενίσῃ σὰν πουλί... Ὤχ! νἄμουνα μαζί του,
νἄβλεπ' ἀκόμη μιὰ φορὰ κ' ἐγὼ τὴ θυγατέρα!...[1])

ΕΠΙ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΗΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ ΔΡΟΥΜΜΟΝΔ ΟΥΛΦ [2])

Ἐσβύστηκε σὰν τὸν ἀφρὸ στὸ φύσημα τοῦ ἀνέμου!

Ἐκεῖ ποὺ τὴν ἐθάψανε δὲν εἶδα κυπαρίσσια,
δὲν εἶδα κρίνους καὶ μυρτιαῖς, δὲν εἶδα πικροδάφναις.
Εἶδα μακρόθε τὰ βουνὰ τῆς Κιάφας νεκρωμένα
καὶ τὴν πλατειὰ τὴ θάλασσα καὶ τ' οὐρανοῦ τὰ νέφη
νὰ παραστέκουν σιωπηλὰ καὶ νὰ θωροῦν τὸ μνῆμα,
ὡσὰν νὰ θέλαν νὰ σοῦ εἰποῦν: «Πατέρα, μὴ δακρύζῃς.
Βλέπε κ' ἐμᾶς πὼς εἴμεθα σὰν τὴν καρδιά σου μαῦρα!

1) Ἐτελεύτησεν ἐν Λευκάδι, μακρὰν τῆς γενεθλίας αὐτοῦ γῆς.

2) Ἐτελεύτησεν ἐν Κερκύρᾳ πρὶν τῆς Ἑνώσεως. Ἐτάφη δὲ ἐν τῷ νεοδμήτῳ νεκροταφείῳ τῶν Ἄγγλων, κειμένῳ ἐπὶ τῶν ἔξω τῆς πόλεως λοφίσκων, ἐχόντων κατὰ μέτωπον τὰ ὄρη τῆς Σελλεΐδος.

Πατέρα, μὴν καταραστῇς τὸ χῶμα ποὺ τὴν ἔχει.
Ἀγάπησέ το ἐγκαρδιακά. Κι' ἀνίσως μιὰν ἡμέρα
μακρὰ σὲ ρίξουν ἀπὸ δῶ τοῦ κόσμου ἡ τρικυμίες,
μὴ λησμονήσῃς τὸ μικρὸ τὸ μνῆμα τοῦ παιδιοῦ σου.
Στρέφε τὸ βλέμμα σου συχνὰ στὴ γῆ ποὺ τἀγκαλιάζει,
στὴ γῆ ποὺ τὤδωκε ταφή. Κ' ἐκεῖ ποὺ ὁ λογισμός σου
θὰ σοῦ ξυπνᾷ στὰ σωθικὰ τοῦ Χάρου τὸ φαρμάκι,
θυμήσου τ' ἀγγελοῦδί σου κρυφὰ νὰ ζευγαρώνῃς
μ' αὐτὴ τὴ δύστυχη τὴ γῆ ὁποὺ διψᾷ γι' ἀγάπη».

Ἐσβύστηκε σὰν τὸν ἀφρὸ στὸ φύσημα τ' ἀνέμου!...

ΤΟ ΣΗΜΑΝΤΡΟΝ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΙ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ

Ο ΑΔΕΛΦΟΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Φύσα, Βορειᾶ μου, φύσησε
νὰ πάρουν τὰ πανιά μου!
Φύσα, Βορειᾶ μου! αἱμάτωσαν
τὰ χέρια στὰ κουπιά μου!
Τὰ δάχτυλά μου ἀνάψανε,
ἀνάψαν οἱ σκαρμοί μου.
Φύσα, Βορειᾶ μου, ἀπόστασα,
ἐσβύστηκε ἡ πνοή μου!
Ἐφρύγηκαν τὰ χείλη μου,
ἄλλο νερὸ δὲν ἔχω·
μὲ θάλασσα τὰ βρέχω,
κ' ἡ ἅρμη εἶναι πικρά.

Πέλαγο χωρὶς κύματα,
ποὺ τὰ χτυποῦν στὴν ἄκρη,
εἶναι δυὸ μάτια γαλανά,
ὁποὺ διψοῦν γιὰ δάκρυ·
εἶναι καρδιὰ χωρὶς παλμούς,
εἶν' ἄρρωστη ἐλπίδα,
βραδειὰ χωρὶς ξημέρωμα,
χωρὶς δροσιᾶς ρανίδα,
ἀγάπη χωρὶς ὄνειρα,
ὁ Πίνδος χωρὶς χιόνι,
χωρὶς λαλιὰ τ' ἀηδόνι,
πουλὶ χωρὶς φτερά.

Φύσα, Βορειᾶ μου, φύσησε
καὶ δὲ θὰ τὴν προφθάσω·
Μοῦπανε πὼς εἶν' ἄρρωστη,
φοβοῦμαι μὴ τὴ χάσω!
Ἐχάθηκε ἕνα σύγνεφο,
Ἐχάθηκε ἕνα κῦμα;
Γιὰ μιὰ καρδιὰ ποὺ ἀγάπησε,
ἔγιν' ὁ κόσμος μνῆμα;
Βουβὰ δὲν ἀνασαίνετε,
λαγγάδια μου, βουνά μου!
Σπλαχνίσου με, Βορειᾶ μου,
πατέρα μου Βορειᾶ·

Ἐψὲς σὰν μὲ συντρόφεψαν,
Βορειᾶ, στὸ περιγιάλι,
ἡ μάνα μου μ' ἀγκάλιασε,
μῶσφιξε τὸ κεφάλι.
Γλυκὰ γλυκὰ μ' ἐφίλησε,
μῶδωκε τὴν εὐχή της,
καὶ μοῦπε νἄλθω γρήγορα
γιατ' εἶναι μοναχή της·
Βορειᾶ, Βορειᾶ, λυπήσου με,
ἡ μάνα μου προσμένει
κι' ἂν δὲ μὲ ἰδῇ πεθαίνει·
ἡ μαύρη εἶναι γρηά.

.. ..

Τὰ χέρια μου ἀναδεύονται ἀκόμα δειλιασμένα
καὶ τὰ κουπιὰ τὴ θάλασσα χτυποῦνε νεκρωμένα.
Λὲς ὅτι τὸ παράπονο τοῦ δύστυχου τοῦ ναύτη
τὸ παίρνει πάντα τὸ κουπὶ καὶ στἄβαθα τὸ θάφτει.
Οὔτε ὁ Βορειᾶς τὸν ἄκουσε οὔτε τὸ μαῦρο κῦμα.
Ὁλόστρωτο τὸ πέλαγος σὰ μάρμαρο σὲ μνῆμα,
βλέπει τὸ ξύλο ποὺ περνᾷ στὴ δροσερή του κλίνη,
σὰν ὄνειρο χαρούμενο στοῦ ὕπνου τὴ γαλήνη,
καὶ δὲ σαλεύει, δὲν ξυπνᾷ, μὴ τύχῃ καὶ τὸ σκιάξῃ
καὶ τὰ πανιὰ κάμῃ φτερὰ καὶ φύγῃ καὶ πετάξῃ.

.. ..

Ἦτον ἡ νύχτα ὤμορφη, νειοπανδρεμένη χήρα,
ὁποὺ δὲ θέλει σαστικό, ποὺ δὲ γυρεύει μοῖρα.
Ὤ! πόσα μάτια τὴ θωροῦν νωπὰ κ' ἐρωτευμένα
κ' ἐκείνη μένει ἀκίνητη, τὰ χέρια σταυρωμένα!
Ὁ οὐρανὸς τἀστέρια του ἐφόρεσε στολίδι
καὶ τὸ φεγγάρι, πὤλαμπε, τῆς τάζει δαχτυλίδι,
τῆς τάζει χίλια σύγνεφα, ἄνθη, δροσιαῖς τῆς τάζει,

κ' ἐκείνη μένει σιωπηλὴ καὶ δὲν τόνε κυττάζει.
Χλωρὰ κλαριὰ περήφανα κι' ὁ πλάτανος ἁπλώνει,
τὸ κυπαρίσσι ὁλόμαυρο τὰ χέρια του τεντώνει,
σὰν νἄθελαν τὴν ὤμορφη τὴ νύχτα ν' ἀγκαλιάσουν
καὶ τὰ μαλλιὰ τὰ μαῦρά της στὰ δάχτυλα νὰ πιάσουν.
Κ' ἐκείνη μένει σιωπηλή! Τὸν ἥλιο της ζητοῦσε,
τὸν ἥλιο τὸν ὁλόξανθο ποὺ δὲν τὴν ἀγαποῦσε.
Ρίχνει τὸ μάτι στὰ βουνά, στὸ λόγγο, στ' ἀκρογιάλι,
τὸ νειό της τὸν περήφανο νὰ ἰδῇ μὴ θὰ προβάλῃ·
καὶ βλέπει ἀντὶ στὴ θάλασσα ἡ μαυρομμάτα κόρη,
τὸ ναύτη, ποὺ ἀναστέναζε μονάχος του στὴν πλώρη.
Δὲ λάμνει τώρα τὰ κουπιά, γυρμένος ξαποσταίνει·
τὸ ξύλο του εἶναι ἀκίνητο, ἡ τύχη του δεμένη.

.. ..

Συχνὰ συχνὰ τὰ δάκρυα του στὸ πρόσωπο κυλοῦνε
καὶ τὴ νεκρὴ τὴ θάλασσα μονότονα χτυποῦνε.
Τὰ καταπίνει ἡ ἄβυσσος. Σὰν ἔλθῃ ἡ τρικυμία
κι' ἀφρίσουν πάλιν οἱ γιαλοί, θεριέψουν τὰ στοιχεῖα,
ποιὸς ξεύρει ποῦ θὰ πέσουνε! Ποιὸς ξεύρει ἂν ἡ μαύρη
ἡ μάνα του γυρεύοντας στὸν ἄμμο θὰ νὰ ταῦρῃ!

.. ..

Τὸν εἶδε ἡ νύχτα πὤκλαιγε, ἁπλώνει τὰ φτερά της
καὶ τόνε παίρνει σιγαλὰ στὴν ἥσυχη ἀγκαλιά της.
Γλυκὰ γλυκὰ τὸν ἔσφιξε, δροσιὰ τόνε ραντίζει
μὲ τἀλαφρά της δάχτυλα τὸ δάκρυ του σφογγίζει.
Τῆς νειότης του τὰ ὀνείρατα προσκέφαλο τοῦ δίνει,
κρυφαῖς ἐλπίδες τὤστρωσε καὶ μυρωδιαῖς γιὰ κλίνη.
Κι' ἀφοῦ τὸν ἀποκοίμησε, γέρνει κρυφὰ τὸ στόμα
καὶ τοῦ φιλεῖ τὰ βλέφαρα, ποὺ ἀνοιγοκλοῦν ἀκόμα,
καθὼς κρυφαναδεύονται καὶ τρέμουν τὰ φτερὰ
τοῦ τρυγονιοῦ, ποὺ ἁπλώνεται νὰ κλώσῃ στὴ φωλειά.
Ὁ ναύτης, πὠνειρεύεται ὅτ' ἦλθ' ἐκεῖ σιμά του
μ' ἕνα φιλὶ νὰ τὸν εὑρῇ ἡ μαύρη σαστικιά του,
χαμογελᾷ στὸν ὕπνο του σὰ βρέφος ποὺ βυζαίνει,
κι' ὁποὺ πιστεύει τὸ βυζὶ στὰ χείλη του ὅτι πιάνει.
Μ' ἐκεῖνο τὸ χαμόγελο ἡ νύχτα εὐχαριστήθη,
τὸ ἐπῆρε γιὰ στολίδι της, τὸ φόρεσε στὰ στήθη.
Ἀνασηκώθηκε σιγά, χωρὶς νὰ τὸν ξυπνήσῃ,
κ' ἐκίνησε χαρούμενη γιὰ νὰ κρυφτῇ στὴ δύση.
Καὶ κάθε βῆμα, πὤπαιρνε, ἔρριχνε καὶ τὸ μάτι
νὰ ἰδῇ τὸ ναύτη, πἄφινε στὸ ἔρμο του κρεββάτι.

.. ..

Ὡστόσο ἐγλυκοχάραζε καὶ μὲς στὰ δάση ἀρχίζουν
νὰ τραγουδοῦν οἱ πιστικοί, πουλιὰ νὰ ψιθυρίζουν.

Ὁ ζευγολάτης σαλαγᾶ τὰ δυὸ καματερά του
μὲ τὴ βουκέντρα τὰ κεντᾶ καὶ πάει στὴ χωραφιά του.
«Λεύκη! φωνάζει, Μελισσέ!» τἀλέτρι φορτωμένος,
καὶ τὸ γενὶ στὸν ὦμό του, λὲς κ' εἶν' εὐτυχισμένος.
Ἄλλος βοσκὸς χαρούμενος πετιέται σὰ ζαρκάδι,
ρίχνει στὸ σκύλο τὸ ψωμί, ἀρμέγει τὸ κοπάδι,
γεμίζει καὶ τὸ κύπελλο, γάλα γλυκὸ χορταίνει...
«Ὄδς! ὄδς!» σέρνει τὰ πρόβατα καὶ στὸ βουνὸ προβαίνει·
ξυπνᾶ, πετᾶ στὸν οὐρανὸ ψηλὰ ψηλὰ ἡ σταρίδα
νὰ χαιρετίσῃ τῆς αὐγῆς τὴν πρώτη τὴν ἀχτίδα.
Ξυπνᾶ κ' ἡ μάνα ἡ δύστυχη, ποὺ τὸ παιδὶ προσμένει,
παρακαλιέται στὴν Κυρὰ καὶ στὴ γωνιὰ γυρμένη
μὲ τἀχαμνά της δάχτυλα τὰ μάτια της σφογγίζει
καὶ τὴ σβυσμένη της φωτιὰ ἀνάφτει, ξεσπιθίζει.
Τοῦ κόσμου, ποὺ ἐζωντάνεψε, ξυπνᾶ τὸ καρδιοχτύπι,
ξυπνοῦν λαχτάραις, δυστυχιαῖς, φτώχεια, χαρὰ καὶ λύπη,
κι' ἀνάμεσα στὴν ταραχὴ ὁποὺ τὴ φύση δέρνει,
ξυπνᾶ τὸ κῦμα τοῦ γιαλιοῦ καὶ τὴ βαρκοῦλα σέρνει.
Τήνε τραβοῦν τὰ ρέμματα, καὶ τὸ ψιλὸ τ' ἀγέρι,
ὁποὺ φυσᾶ γιὰ μιὰ στιγμή, πρὸς τὴ στεριὰ τὴ φέρει.
Ὁ ναύτης πάντα ἐπλάγιαζε κ' ἐκείνη ἐκολυμβοῦσε,
σὰν ἕνα χέρι μυστικὸ κρυφὰ νὰ τὴν κινοῦσε.
. . . .

Ἀκούεται ἕνα σήμαντρο..... Λυπητικὰ σημαίνει.....
Γλάν... γλάν... γλάν... Τί νἄτυχε; Ποιὸς τάχα νὰ πεθαίνῃ;
Ἀντήχησεν ἡ λαγκαδιά. Γλάν... γλάν... ἀναστενάζει
ὁ θλιβερὸς ἀντίλαλος καὶ τ' ἀγεράκι σκιάζει.
Μένει ἡ βαρκοῦλα ἀκίνητη, δέρνουνε τὰ πανιά της,
καὶ τρίζουν τὰ κατάρτια της καὶ τρέμουν τὰ σχοινιά της.
Τὸ ρέμμα δὲν ταράττεται, μαρμαρωμένο μένει.
Γλάν, γλάν, πάντα τὸ σήμαντρο· γλάν, γλάν, ποιὸς νὰ πεθαίνῃ;
. . . .

Σπαράζει μέσα κ' ἡ καρδιὰ τοῦ ναύτη ποὺ κοιμᾶται
κι' ὅπου μ' ἐλπίδες καὶ χαραῖς στὸν ὕπνο του πλανᾶται.
Τὰ βλέφαρά του ἐτέντωνε, τὰ μάτια τριγυρίζει......
Τοῦ φάνηκε πὼς ἄκουσε... Τρομάζει, λαχταρίζει....
Ἐσιώπησε τὸ σήμαντρο..... Γαλήνη... Δὲν ἀκούει
παρὰ τὴν ἔρμη του καρδιά, ποὺ τὰ πλευρά του κρούει.
Μὴν ἦτον ὄνειρο σκληρό, κ' ἔφυγε σὰν πουλάκι;
Μήπως τὸν ἀνατρίχιασε τὸ κρύο τ' ἀγεράκι,
ποὺ ἀπὸ τὸ στόμα τῆς αὐγῆς, πρὶν ἤθελε ξυπνήσῃ,
μὲς στὰ ξανθά του τὰ μαλλιὰ εἶχε γλυκὰ φυσήσει;
. . . .

Φαίνεται τώρα κι' ὁ γιαλός, φαίνονται τ' ἀκρωτήρια,
ἀσπρίζουνε καὶ τοῦ χωριοῦ ἀπὸ μακρὰ τὰ χτίρια.
Λαίμαργο χέρι ἐκάρφωσεν ὁ ναύτης στὰ κουπιά του,
τἀρπάζει κ' ἐλυγίσανε στ' ἀνδρεῖα δάχτυλά του.
Φεύγουνε πίσω του οἱ ἀφροί, ἡ θάλασσα αὐλακώνει,
κ' ἐκεῖνος πάντα ἐπίστευε πὼς δὲν ἐπροχωροῦσε.
Στὰ κεραμίδια τὸν καπνὸ κυττάζει, ποὺ ἀνεβαίνει
πυκνός, βαρύς, κατάμαυρος... ἐλπίζει, ξανασαίνει.
Καὶ στὴν τυφλή του τὴ χαρὰ δὲ βλέπει ἕνα φεγγίτη,
ὁποὺ δὲν ἔδινε καπνό. Δὲν εἶδε κ' ἕνα σπίτι,
ὁποὺ βαστάει ὁλόκλειστα τὰ δυὸ παράθυρά του,
ὡσὰν νὰ εἶχε ὁ θάνατος διαβῆ στὰ βλέφαρά του.
.. ..

Ἔλαμνε ὁ ναύτης, ἔλαμνε. Ἡ βάρκα του ἐπετοῦσε
κ' ἐκεῖνος πάντα ἐπίστευε πὼς δὲν ἐπροχωροῦσε.
Βαθειὰ βυθίζει τὰ κουπιά, τὰ σπρώχνει ἀνδρειωμένα,
τρίζουν ἐπάνω στοὺς σκαρμοὺς καὶ βγαίνουν συντριμμένα.
Ὁ ναύτης δὲν ἐδείλιασεν· ὀρθὸς μὲ μιᾶς πετιέται,
πηδᾷ γυμνὸς στὴ θάλασσα, μὲ τὸ νερὸ χτυπιέται.
Ὀργυιαῖς, ὀργυιαῖς τὸ πέλαγο τὰ χέρια του μετροῦνε
καὶ τὰ πλατειὰ τὰ στήθη του χίλιους ἀφροὺς σκορποῦνε.
.. ..

Τοῦ ναύτη εἶναι τὰ κύματα ἐλπίδα κ' εὐφροσύνη!
Ἐκολυμβοῦσε, ἐδιάβαινε, σὰν νἄτανε δελφίνι,
καὶ χίλιοι μύριοι λογισμοὶ στὴ μνήμη του περνοῦνε,
σὰν νἄθελαν γιὰ ὕστερη φορὰ νὰ τόνε ἰδοῦνε.
Θυμᾶται τὸ καλύβι του, θυμᾶται τὴν ἡμέρα,
ὁποὺ παιδάκι ἀνήλικο μαζὶ μὲ τὴ μητέρα
ἦλθαν ἐκεῖ μὲ τρομερή, μὲ μαύρη ἀνεμοζάλη,
γιὰ ναὗρουν τὸν πατέρα του σ' ἐκειὸ τὸ περιγιάλι.
Θυμᾶται ὅτι τὸν ἔκραξαν ὁλονυχτὶς οἱ δυό των,
θυμᾶται πὼς ἐσκύψανε στὸν ἄμμο τὸ λαιμό των
κι' ἀπὸ ἕνα κῦμα, πῶπεσε στὴν ἄκρη μανιωμένο,
ἐσύρανε τὸ πτῶμά του τὸ θαλασσοδαρμένο.
Θυμᾶται ὅτι τὸν ἔθαψαν ἐκεῖ στὸ κυπαρίσσι,
ποὺ τώρα βλέπει ἀπὸ μακρά, σιμὰ στὸ ρημοκκλῆσι.
Θυμᾶται, ὅταν ἐσκάφτανε κ' ἐσώριαζαν τὸ χῶμα
ἐπάνω στοῦ πατέρα του τἀγαπημένο σῶμα,
ὅτι σιμά του ἐδάκρυζε μιὰ τρυφερὴ παιδοῦλα,
ποὖταν ἀθῶα κι' ὀρφανή, ὤμορφη καὶ φτωχοῦλα.
Παιδάκια ἀγαπηθήκανε, κ' ἐπάνω στοῦ πατέρα
τὸν τάφο τἀρραβώνιασε, τἀγκάλιασε ἡ μητέρα.

Θυμᾶται τὴν ἀγάπη του, θυμᾶται τὴ γρηά του.....
Πίκραις, χαραῖς, ὀνείρατα γεννιῶνται στὴν καρδιά του.
Ἀφροί, ποὺ στεφανώνουνε τῆς νειότης μας τὸ κῦμα,
καὶ σβυῶνται κ' ἐξατμίζονται σὰ λίβανος σὲ μνῆμα·
. . . .

Γλάν... γλάν... πάλαι τὸ σήμαντρο λυπητικὰ σημαίνει.
Γλάν... γλάν... ἕνας καλόγερος στὸν ἄμμο κατεβαίνει.
Βαστάει ἐμπρός του τὸ Σταυρὸ ἕνα παιδὶ κλαμμένο...
Ὤ, συμφορά! ἐσταμάτησε στὸ σπίτι τὸ κλεισμένο.
Βλογᾷ τὸ πετραχῆλί του... τὸ βάνει στὸ λαιμό του...
Γυρεύει νεκρολίβανο... φυσᾷ τὸ θυμιατό του...
Μ' ἀργὸ τὸ βῆμα προχωρεῖ... τὴ θύρα δρασκελίζει...
Ρίχνει τρισάγιο στὴ νεκρή... σκύφτει, φιλεῖ, δακρύζει...
. . . .

Ὁ δύστυχος ἐφώναξε· κανεὶς δὲν ἀγροικοῦσε.
Μόνη ἡ βαρκοῦλα ἐκίνησε κι' ὀπίσω του ἀκλουθοῦσε.
Τὸν ἀκλουθοῦσε ἀπὸ μακρὰ μὲ τὰ πανιὰ ἁπλωμένα,
λὲς κ' ἔδιδε στὸ φίλο της τὰ χέρια τεντωμένα.
. . . .

Κ' ἐκεῖ ποὺ ὁ ναύτης μάχεται, χτυπιέται γιὰ νὰ φθάσῃ
καὶ τὸ γιαλὸ στὰ δάχτυλα, ποὺ τρέμουνε, νὰ πιάσῃ,
ἐφάνηκε στὸ πέλαγο μακρὰ σὰ μιὰ μαυρίλα,
ποὺ ἐπλάκωνε γοργά, γοργά... Ἡ σκύλα! ἡ σκύλα! ἡ σκύλα!
Γλάν... γλάν... πάλαι τὸ σήμαντρο λυπητικὰ σημαίνει
καὶ τὸ κεφάλι τοῦ θεριοῦ μαυρολογᾷ, προβαίνει.
Ὁ ναύτης ἀνδρειεύεται, χέρια, ποδάρια ἁπλώνει
κ' ἡ σκύλα ὀπίσω ἐσίμωνε... φυσομανάει... πλακώνει...
Γλάν... γλάν... πάλαι τὸ σήμαντρο λυπητικὰ σημαίνει,
Γλάν... γλάν... ἐκίνησε ὁ Σταυρός, κινοῦν οἱ λυπημένοι.
Περνᾷ τὸ ξυλοκρέββατο... «Σταμάτησε, παπᾶ μου,
τὴ νειά, ποὺ πᾷς στὴν ἐκκλησιά, τὴν ἔχω σαστικιά μου».
Εἰς τὸ πλευρό του ἡ θάλασσα ἐβόγγησε, ἀναβράζει.
Γλάν... γλάν... πάλαι τὸ σήμαντρο... Ἡ σκύλα τὸν ἁρπάζει...
Τὰ κόκκαλά του ἐτρίξανε... αἱμάτωσε τὸ κῦμα...
ἐχάθηκε... Τί κρῖμα!

ΑΣΤΡΑΠΟΓΙΑΝΝΟΣ
(1867)

ΛΑΜΠΕΤΗΣ — ΑΣΤΡΑΠΟΓΙΑΝΝΟΣ. Ἐκ τῶν ὡραιοτέρων ἐπεισοδίων δι' ὧν πενθηφοροῦσαι κοσμοῦνται αἱ αἱμοσταγεῖς σελίδες τῆς ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀρματωλισμοῦ, ἀφόβως δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ τις ὅτι τὰ περὶ Ἀστραπογιάννου καὶ Λαμπέτη δίδουσιν ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν αἰσθημάτων, ὑφ' ὧν ἐνεπνέοντο αἱ ψυχαὶ τῶν ἀκαταδαμάστων ἐκείνων πολεμιστῶν.

Κατήγετο ὁ Ἀστραπόγιαννος ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγίας Εὐθυμίας καὶ ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὑπηρέτησε πρῶτον ὡς ἁπλοῦς Κλέφτης ὑπὸ τὴν σημαίαν τῶν ἀδελφῶν Λάμπρου καὶ Μήτρου Τσεκούρα καὶ τοῦ Βλαχαρμάτα Βέργου. Μετὰ τὸν σκληρὸν θάνατον τούτων συνεκρότησε ὁ Ἀστραπόγιαννος ἴδιον σῶμα καὶ ἐπιβληθεὶς διὰ τῶν ὅπλων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ἀρματωλὸς τῆς Δωρίδος καὶ χρόνον τινὰ ἡσύχασε. Ἀλλὰ τοῦ Δερβέναγα τῶν Σαλώνων Μίρτζα βιάσαντος γυναῖκά τινα ὑπαγομένην εἰς τὸ ἀρματολίκιον αὐτοῦ, μὴ ἀνεχόμενος τὴν ὕβριν, ἦλθεν εἰς ῥῆξιν καὶ μάχη πεισματώδης συνήφθη ἔξω τοῦ Γαλαξειδίου, ἐν ᾗ κατεστράφησαν οἱ Ὀθωμανοί. Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν πολεμίων ὥρμησαν πρὸς τὴν θάλασσαν, ζητοῦντες διέξοδον καὶ σωτηρίαν, ἔπεσον καὶ οὗτοι ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ φοβεροῦ ἀρματωλοῦ, μηδενὸς φεισθέντος.

Οἱ ἑπόμενοι στίχοι, οἱ μόνοι διασωθέντες ἔκ τινος δημοτικοῦ ᾄσματος, μαρτυροῦσι περὶ τούτων. Λυπηρὸν δὲ εἶναι ὅτι δὲν διεφυλάχθη ἀκεραία ἡ διήγησις.

Ὁ Μίρτζας ἐξεκίνησε κατὰ τὸ Γαλαξεῖδι.
Πιάνει καὶ γράφει μιὰ γραφή, πικρὴ φαρμακεμμένη:
«Σὲ σέ, μωρ' Ἀστραπόγιαννε, νάρθῇς νὰ φιληθοῦμε
καὶ μὴ γυρεύεις πόλεμο καὶ μὴ ζητεῖς τουφέκι
Συμπάθησέ με...»

Πρωτοπαλλήκαρον αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Λαμπέτης ἐκ Βουνιχώρας· ἔν τινι δὲ συμπλοκῇ θανατηφόρως πληγωθεὶς ὁ Ἀστραπόγιαννος ἐστράφη πρὸς τὸν πιστὸν τοῦτον συναγωνιστὴν καὶ ἐξητήσατο παρ' αὐτοῦ νὰ ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὕβρεων τῶν πολεμίων. Ὑπακούσας ὁ φίλος ἐξετέλεσε τὴν σκληρὰν διαταγὴν καὶ λαβὼν τὴν προσφιλῆ τοῦ ἀρχηγοῦ του κεφαλήν, κατέθεσεν αὐτὴν ἐντὸς δισακκίου καὶ ἐσώθη φεύγων. Διωκόμενος ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ μὴ στέργων νὰ παραιτήσῃ τὴν πολύτιμον παρα-

καταθήκην, ἔτρεχεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἐν μέσῳ κρημνῶν καὶ βράχων, ζητῶν ἀπόκεντρον καὶ ἄγνωστόν τινα κρύπτην, ὅπως ἀσφαλῶς ἐνταφιάσῃ τὸ περιφιλημένον λείψανον. Κατὰ τὴν νεκρώσιμον ταύτην περιοδείαν, ὁσάκις ὁ Λαμπέτης, ἀσθμαίνων, κεκμηκώς, ἀνεπαύετο παρὰ ταῖς πηγαῖς ἢ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων, ἐτοποθέτει ἀπέναντι αὐτοῦ τὴν τάλαιναν κεφαλήν, καὶ ἀφ' οὗ τὴν περιέβρεχε διὰ τῶν δακρύων του, ἐδιχοτόμει τὸν ἐπιούσιον αὐτοῦ ἄρτον καὶ ἀπένεμε εἰς τὸν νεκρὸν τὸ σιτηρέσιον, ἐδρόσιζε τὰ ἄφωνα χείλη διὰ καθαροῦ ὕδατος, τὴν κατέθετε πάλιν ἐντὸς τοῦ δισάκκου καὶ ἐβάδιζεν. Ἡ ἀκατανόητος αὕτη καὶ ὑπερανθρώπινος καρτερία παρετάθη μέχρις οὗ αἱ σάρκες ἤρξαντο καταρρέουσαι ὑπὸ σήψεως καὶ ἀπογυμνοῦσαι τὸ κρανίον. Τότε ὁ Λαμπέτης, ἀλλὰ τότε μόνον, ἀπεφάσισε νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ νεκροῦ καὶ φθάσας εἰς Παλάτια, ἄνωθεν τοῦ χωρίου Πέντε Ὁρίων, ἀνέσκαψε τὴν γῆν παρὰ τοὺς πόδας ἀποτόμου πέτρας καὶ ἐνεταφίασε τὴν κάραν. Ἐκεῖ καθ' ἑκάστην πορευόμενος ἠσπάζετο τὸ χῶμα καὶ διελέγετο πρὸς τὸν φίλον.

Ἀλλὰ φονευθέντος τοῦ Ἀστραπογιάννου διωρίσθη ἁρματωλὸς καὶ πληγωθεὶς καιρίως ἐπὶ τοῦ ὄρους Τρικόρφου, ἤδη ἐπιθάνατος ὤν, διῆλθεν ἕρπων ἀπὸ θάμνου εἰς θάμνον μακρὰν καὶ δύσβατον ὁδόν, μέχρις οὗ φθάσας ἐπὶ τοῦ προσφιλοῦς μνήματος καὶ ἐπιθέσας τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν ἐξέπνευσεν ὁ λεοντοκάρδιος.

Εἶναι ἀδύνατον, νομίζω, τὸ αἴσθημα τῆς φιλίας νὰ λάβῃ ποτὲ εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν καὶ ποιητικωτέραν ἐκδήλωσιν!

Μνημονεύονται δὲ καὶ ἄλλαι περιστάσεις, δι' ὧν ἀποδεικνύεται τίνων θυσιῶν καὶ παθημάτων ἐλογίζετο ἀξία ἡ κεφαλὴ τῶν ἐν πολέμῳ πιπτόντων συμμαχητῶν καὶ συναδέλφων.

Ὁ ἐκ Δωρίδος ἁρματωλὸς Λουκᾶς Καλιακούδας ἐφονεύθη, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ μάχῃ τῆς Καβρολίμνης· ὁ πιστὸς αὐτοῦ συναγωνιστὴς καὶ φίλος Σάκος ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας, κατὰ παραγγελίαν τοῦ θνήσκοντος ἀρχηγοῦ, ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν καὶ μόνος ἀπομείνας ἐν μέσῳ τῶν πολεμίων, περιετύλιξεν αὐτὴν ἐντὸς τῆς φουστανέλλας καὶ ὑπεχώρει μαχόμενος διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς πρὸς τοὺς ἐπιτιθεμένους μαχητὰς τοῦ Μήτσου Μπόνου. Ἀλλ' ἡ κεφαλή, ὀλισθαίνουσα ἐκ τοῦ βάρους καὶ τοῦ σχήματος, κατέπιπτε πολλάκις καὶ τότε ἐξήπτετο ἔρις περὶ ἁλώσεως αὐτῆς, ἔνθεν μὲν ἀντιποιουμένων πάντων τῶν Ἀλβανῶν, ἔνθεν δὲ μόνου τοῦ Σάκου. Τοιουτοτρόπως διέσωσεν αὐτὴν πολλάκις, ἀλλ' ἐπὶ τέλους πληγωθεὶς ἐν τῇ ἀτελευτήτῳ πάλῃ καὶ μὴ δυνάμενος πλέον ν' ἀνακτήσῃ τὸ πολύαθλον γέρας, ἐκτραπὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν λακτισμάτων πέραν τοῦ κύκλου, ὃν διέγραψε τὸ ξίφος, ἐπέπεσε μανιωδῶς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ ἐφονεύθη καθ' ἣν στιγμὴν ἔψαυε διὰ τῶν δακτύλων τὴν κόμην τοῦ Καλιακούδα.

Ὁ ἐξ Ἀγράφων ἁρματωλὸς Κώστας Χρῆστος συναντηθεὶς μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἔξω τοῦ Καρπενησίου, ἐνόησε μετὰ τὴν νίκην ὅτι οἱ φυγάδες ἐχθροὶ εἶχον ἀποκόψει καὶ λάβει τὴν κεφαλὴν ἑνὸς τῶν συνεταίρων, ἥν, μετακομίσαντες εἰς Καρπενήσιον, κατέπηξαν ἐπὶ δοκοῦ καὶ ἔστησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸς ἐπίδειξιν ἐν ταὐτῷ καὶ τρόμον. Ὁ Κώστας Χρῆστος, μὴ ἀνεχόμενος τὴν ὕβριν, εἰσήλασε νύκτωρ εἰς Καρπενήσιον, ἐφόνευσε τὰς τουρκικὰς περιπόλους, μεθ' ὧν συνηντήθη, ἀνέκτησε τὴν κεφαλὴν καὶ βαλὼν πῦρ εἰς τὸ Σεράγιον ἀπῆλθε σῶος.

Ὁ ἁρματωλὸς Γιῶργος Σιγδίτσας στενῶς ἐπολιόρκησε τὰ Σάλωνα, ἐκζητῶν τὴν ἀπόδοσιν τῆς κεφαλῆς φονευθέντος συντρόφου.

Ὁ Χρόνης Λευκαδίτης, Κλέφτης περίφημος ἐκ Λοιδορικίου, συλληφθεὶς

διὰ προδοσίας ἐκαρατομήθη ἐν Δαδίῳ, τὴν δὲ κεφαλὴν αὐτοῦ ἔστησαν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸ διασταύρωμα τῆς ὁδοῦ Ἀταλάντης. Μετὰ παρέλευσιν δέκα ἐτῶν παρουσιασθέντες οἱ συγγενεῖς πρὸς τὸν Ἀνδροῦτσον ἐξῃτήσαντο ἐκδίκησιν ὑπὲρ τῆς ἀτιμασθείσης κεφαλῆς τοῦ Χρόνη. Ὁ Ἀνδροῦτσος ὑπεσχέθη καὶ πολιορκήσας τὴν Ἀταλάντην ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τῶν φονέων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν εἷς ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἀποθάνει, συνέλαβε τὸν υἱὸν καὶ ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὴν ἔστησεν ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε εἶχεν ἐκτεθῆ ἡ τοῦ Χρόνη. Μετὰ τοῦτο πορευθεὶς εἰς Λεβαδείαν, ὅπου διέμενεν ὁ ἕτερος τῶν φονέων, ἀπήτησε καὶ αὐτοῦ τὴν παράδοσιν. Ἀλλ' οὗτος προειδοποιηθεὶς ἐδραπέτευσεν, οἱ δὲ Λεβαδειεῖς ὑπεσχέθησαν νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν οὐδέποτε πλέον πρὸς αὐτὸν τὴν ἐπάνοδον...

ΑΣΤΡΑΠΟΓΙΑΝΝΟΣ 1)

(1867)

«Λαμπέτη, ἐδείλιασα!... Τὰ σώθικά μου
ἄσπλαχνο ἐθέρισε βόλι, πικρό·
Νεκρὰ στὸ σκάνδαλο τὰ δάχτυλά μου
βλέπεις ἐπάγωσαν..... Δός μου νερό....

»Λαμπέτη, ἐσβύστηκα!... Ὥραν τὴν ὥρα
φεύγ' ἀνυπόμονη, πετᾷ ἡ ψυχή·
Στὰ κρύα τὰ χείλη μου στέκεται τώρα·
σκύψε καὶ πιέ τηνε μ' ἕνα φιλί.

»Λαμπέτη, χόρτασε τὴ δύναμή μου.
Μέσα στὰ στήθια σου θέλω ναὗρῶ
στερνὸ λημέρι σου, θέλω ἡ πνοή μου
ναὗρῆ στὰ σπλάχνα σου τὸν οὐρανό.

»Μόχτα κ' ἐπλάκωσαν σὰν ἄγριοι σκύλοι
γιὰ τὸ κεφάλι μου..... τί καρτερεῖς;....
Φορτώσου τἄρματα, τὸ καρυοφύλλι,
κόψε με γρήγορα..... μὴ μ' ἀρνηθῇς.

»Λαμπέτη, σφόγγισε, τρίψε μὲ χῶμα
τὸ γιαταγάνι σου, κ' εἶναι θολό....
Πῶς κλαῖς;... τί δέρνεσαι;.... Τρίψε το ἀκόμα...
Μὴν τρέμεις...... ζύγωσε... Δός μου νὰ ἰδῶ.

»Τὸ αἷμα τ' ἄπιστο μὲ τὸ δικό μου
δὲ θέλω ἐπάνω του νἀνταμωθῇ,

1) Γράφει ὁ ποιητής: «Ἡ ὑπόθεσις τοῦ στιχουργήματος τούτου εὕρηται ἐν ταῖς σημειώσεσι τοῦ τετάρτου ᾄσματος τοῦ «Ἀθανασίου Διάκου» ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀστραπόγιαννος - Λαμπέτης».— Ἡ μετατόπισίς της ἐδῶ ἀπὸ ἄλλους ἐκδότες κρίθηκε — καὶ πολὺ σωστά — πιὸ σκόπιμη.

φαρμάκι ἀγλύκαντο μὲς στὸ λαιμό μου
δὲ θέλω σύντροφο κάτου στὴ γῆ.

»Χτύπα, Λαμπέτη μου!... Ἅπλωσε, πιάσε,
σφίξε στὰ δάχτυλα τἄσπρα μαλλιά...
Τὰ χέρια ἐσταύρωσα... Μὴ μὲ φοβᾶσαι...
Κόψε με... πάρε με στὴν ἀγκαλιά».

Ὁλόρθο ἐπέταξε τἄξιο λεπίδι,
τἀγέρι ἐξέσχισε, παίρνει φτερό,
ἄστραψ', ἐσφύριξε γοργὸ σὰ φίδι,
τὸ δέντρο ἐλύγισε στὴ γῆ νεκρό·

Βαρειὰ σταράζει φοβερὴ στὸ χέρι τοῦ Λαμπέτη
ἡ κάρα τ' Ἀστραπόγιαννου. Τὸ μάτι ἀνταριασμένο
τοῦ σκοτωμένου τρεῖς φοραῖς ἀνεβοκατεβαίνει
καὶ βασιλεύει σκοτεινό. Στὸ μέτωπό του ἡ νύχτα
ἄλλο σημάδι ὀπίσω της παρὰ στ' ἀγνὸ τὸ στόμα,
σὰ μιὰν ἀχτίδα φεγγαριοῦ στὸ μάρμαρο τοῦ τάφου,
ἕνα χαμόγελο βουβό, νεκρό, σαβανωμένο
στοῦ γέροντα τἄρματωλοῦ τὰ κάτασπρα τὰ γένεια.

Σπρώχνει στὴ θήκη κόκκινο τὸ γιαταγάνι ὁ κλέφτης,
κι' ἁρπάζει τὸ δισάκκι του! Στὴ μιὰ μεριὰ φορτώνει
τὸ κρίθινό του τὸ ψωμί, στὴν ἄλλη ματωμένο
τὸ λείψανό του τἀκριβό. Τὸ δάχτυλό του βάφει
στὸ αἷμα, πἄφριζε στὴ γῆ, σταυρώνει τὸ κουφάρι
καὶ χάνεται στὴ λαγκαδιά... Καπνὸς ὁ πεζοδρόμιος.

Τρέχουνε πίσω του ξαγριωμένοι
πενῆντα Λιάπιδες τὸν κυνηγοῦν.
Ὁ ἴσκιος ἔφευγε, πετᾷ, διαβαίνει...
Ἡ νύχτα ἐπλάκωνε, λυσσομανοῦν.

Στὴ ράχη ἐμαύρισε σὰ συγνεφάκι...
Ἀδειάζουν τἄρματα... στέκουν νὰ ἰδοῦν.
Βροχὴ τὰ βόλια τους, μὲς στὸ δισάκκι
τὸν Ἀστραπόγιαννο ψόφια χτυποῦν.

Ὁ κλέφτης ἄνοιξε τὸ πάτημά του,
πηδᾷ χαλάσματα καὶ λαγκαδιαῖς,
παίρνει τὸ λείψανο στὴν ἀγκαλιά του ...
Κάλλιο στὴν πλάτη του χίλιαις βολιαῖς.

Ἀγριοπρίναρα, παλούρια, βάτοι
τὴ σάρκα τὤτρωγαν, ὅθε διαβῇ.

Τὸ αἷμά του ἔβαψε τὸ μονοπάτι,
ἐμπρὸς τρισκότειδο καὶ πίσω ἐχθροί.

Στὸ χιόνι ἐβάλτωνε τὸ παλληκάρι
τὴ γλῶσσα τῶφρυγε δίψα σκληρή,
νύχτα θεότυφλη χωρὶς φεγγάρι
καὶ δὲν ἀπόσταινε, πάντα πατεῖ.

Περνοῦν μεσάνυχτα κ' ἡ πούλια σβυέται,
τὰ πλάγια ἀσπρίζουνε, σιμών' ἡ αὐγή·
Στέκει... ἀκουρμαίνεται... δὲν ἀγροικιέται
κανένα πάτημα... παντοῦ σιγή.

Ξυπνοῦν ἡ πέρδικαις στὸ χαραμέρι...
Στὸ λόγγο ἐρρίχτηκε, γύρω θωρεῖ...
Γνωρίζει ἀνέλπιστα παληὸ λημέρι,
τὴ βρύση ἐξάνοιξε, πῶτρεχ' ἐκεῖ.

Πάλ' ἀκουρμαίνεται... γέρνει ταὐτιά του,
πέφτει τἀπίστομα, τὴ γῆ ρωτᾷ...
Χτύπο δὲν ἄκουσε... Μόν' ἡ καρδιά του
μέσα στὰ στήθια του βαρεῖ, πετᾷ.

Τοῦ φάνηκε ὅτι ἐξέφυγε... 'Εμέτρησ' ἕνα ἕνα
τἄρματα τ' 'Αστραπόγιαννου, δὲν ἔχασε κανένα
τὸ μαῦρο τὸ κλεφτόπουλο στὸ φοβερό του δρόμο.
Σιμὰ στὴ βρύση ἐκάθισε, κατέβασε ἀπ' τὸν ὦμο
τὸ ἔρμο τὸ δισάκκι του... Τὸ μάτι του ἔχει ἀντάρα...
'Απλώνει μὲς στὸ σάβανο τὸ χέρι μὲ λαχτάρα...
Σφίγγει τὰ κρύα τὰ μαλλιά... Ὁ νοῦς του ἀνεμοζάλη...
ξεσέρνει τὸ κεφάλι·

Μ' ἀνατριχίλα τὸ θωρεῖ. Στὰ χόρτα τὸ καθίζει,
παίρνει στὴ φούχτα του νερό, τὸ νίβει, τὸ χτενίζει,
ζερβιὰ τοῦ βάνει τὸ σπαθί, δεξιὰ τὸ καρυοφύλλι,
πλένει τὸ στόμα τὸ βουβὸ καὶ στὰ νεκρὰ τὰ χείλη
βρίσκει ὁ Λαμπέτης ἄσβυστο, σὰν νἆταν πετρωμένο,
τοῦ γέρου τὸ χαμόγελο γλυκ' ἀποκοιμισμένο.
Τότε ἐξαλάφρωσε ἡ καρδιά, τότε ἕνα δάκρυ πέφτει
στὸ πρόσωπο τοῦ κλέφτη.

Ἔνοιωσ' ὅτ' εἶχε τὴν εὐχὴ τἀρματωλοῦ μαζί του
καὶ ξεσυγνέφιασε μὲ μιᾶς ἡ θολερὴ ψυχή του.
Τοῦ φάνηκε ὁλοζώντανος ἐκεῖ μὲ τἄρματά του
ὁ γέροντάς του νηστικὸς ὅτ' ἔστεκε σιμά του.
Κόβει βλαστάρια τρυφερά, τὴ φτέρη ξεφυλλίζει,
παίρνει ἕνα κρίθινο ψωμί, στὴ μέση τὸ χωρίζει

καὶ τὴ μιὰ σφήνα ἀπὸ ταῖς δυὸ τὴ δίνει στὸ κεφάλι
κι' αὐτὸς κρατεῖ τὴν ἄλλη.

«Ξύπνα, Ἀστραπόγιαννε, γλυκοχαράζει,
γιατί ἐκοιμήθηκες τόσο βαρειά;
Ξύπνα, ὁ Λαμπέτης σου γλυκὰ σὲ κράζει
νὰ ἰδῇς τὰ φράξα σου, τὰ κρύα νερά.

»Τὰ μάτια ἄνοιξε, ψυχοπατέρα,
νὰ ἰδῇς ποὺ σ' ἔφερα σὲ μιὰ βραδειά.
Μὲς στὸ λημέρι σου μ' ηὗρηκ' ἡ μέρα,
τὤχω, Ἀστραπόγιαννε, κρυφὴ χαρά.

»Θυμᾶσαι; ἀνήλικο μ' εἶχε πετάξει
στὸν δρόμο ἡ μοῖρά μου, μικρό, μικρό,
τὴ μάνα οἱ ἄπιστοι μοῦχανε σφάξει,
στὸ λόγγο ἐκρύφτηκα γυμνό, ὀρφανό.

»Ἐδῶ ἐπρωτώρθαμε... Μ' ἀκοῦς, πατέρα;...
Ἐδῶ μ' ἀνάστησες νεκρό, φτωχό.
Ἐδῶ μὲ πότισες δροσιὰ κι' ἀγέρα,
μ' ἔκανες ἔλατο, πατέρα, ἐδῶ.

»Πρῶτος σὺ μὤδειξες τοῦ ἐχθροῦ τὴν ὄψη
καὶ σὺ μ' ἐβάφτισες μὲς στὴ φωτιά.
Ποιός νὰ σοῦ τὤλεγε πὼς θὰ σὲ κόψῃ
τὸ χέρι πὤμαθες νὰ πολεμᾷ;

»Ξύπν', Ἀστραπόγιαννε, καὶ κύτταξέ με,
φάγε μ' ἐμένα λίγο ψωμί,
φόρεσε τἄρματα, χαιρέτησέ με,
ξύπνα, ζωντάνεψε κ' ἦρθ' ἡ αὐγή.

»Ἐσὺ ἐπρωτόδινες ψηλὰ στὸ βράχο
τὸ καλημέρισμα στὸν ἀητό,
σὺ πρῶτος ἔδειχνες σ' ἐμέ, στὸ Ζάχο,
τὸ γλυκοχάραμμα στὸν οὐρανό.

»Τότ' ἐξεφύτρωνες σὰν κυπαρίσσι
στὰ καταρράχια μας τρομαχτικό,
τὸν ἴσκιο σου ἔστενες νὰ φοβερίσῃ
κάτω τὰ Σάλωνα... καὶ τώρα ἐδῶ.

»Ὁ Ζάχος ἔπεσε... κ' ἦταν γραμμένο
ἐγώ, Ἀστραπόγιαννε, πάλ' ὀρφανό,
τὸ ξυλοκρέββατο γιὰ σὲ νὰ γένω,
γιὰ σέ, πατέρα μου, γῆ νὰ ζητῶ».

Κ' ἐκεῖ πού ὁ δύστυχος μοιρολογοῦσε
μὲ μιᾶς αὐτιάζεται... κ' ἕνα σκυλὶ
μακρὰ τοῦ φάνηκε σὰν κι' ἀλυχτοῦσε,
κούφια σὰν κι' ἄκουσε ποδοβολή·

Τὰ δέντρα ἐσείστηκαν, τὰ χαμοκλάδια·
σκιασμένα ἐπρόβαιναν συχνὰ συχνὰ
πλατώνια, ἀγριόπουλα, λαγοί, ζαρκάδια...
Μὴν ἐπαγάνιζεν ἡ Λιαπουριά;...

Σκύφτει, ἀκουρμαίνεται... σιμών' ἡ ἀντάρα...
Τοὔβραν τὸ πάτημα στὸ χιόνι οἱ ἐχθροί·
Ἁρπάζει τἄρματα, κρύβει τὴν κάρα,
πετᾷ, ἀναλήφτηκε σὰν ἀστραπή.

Τρέχει ἐδῶθ', ἐκεῖθε γέρνει
ἡ ἔρμη φτέρνα στὸ βουνό,
μαῦρο κῦμα ἀνεμοδέρνει
καὶ δὲ βρίσκει ἕνα γιαλό·

Τὸν ἐπῆρε γι' ἀγωγιάτη
Χάρος ἄγρυπνος, σκληρός...
Σαλαγάει, βαρεῖ τὴν πλάτη
πάντα πίσω του ὁ νεκρός·

Στὸ τυφλὸ τὸ τρέξιμό του
μὲς στὴ φοῦχτά του ἁρπαχτὰ
γιὰ νὰ βρέξῃ τὸ λαιμό του
πίνει πάχνη καὶ περνᾷ.

Τὸν ἐθέριζε ἄγρια πεῖνα
καὶ δὲν ἔχει ἄλλο ψωμί...
Στὸ σακκί του μέν' ἡ σφῆνα
τ' Ἀστραπόγιαννου ξερή.

Στάχαμνὰ τὰ δάχτυλά του
τὴν ἐπῆρε μιὰ φορά...
Θολωμέν' εἶν' ἡ ματιά του
καὶ τὰ χείλη του ἀνοιχτά·

Ὅλος ἔτρεμε... στὸ στόμα
τὴν ἐζύγωσε σκιαχτά...
Δὲν ἁμάρτησε, ὄχι ἀκόμα...
Ἀναστέναξε βαρειά.

Μὲ μιᾶς τὤφυγ' ἕνα δάκρυ,
τὴν ἐφίλησε γλυκά,

καὶ στὸν κόρφο σὲ μιὰν ἄκρη
τὴν ἐχώνιασε βαθειά.

Πόσαις μέραις καὶ ποῦ τρέχει
Πόσαις νύχταις δὲ μετρᾷ,
μέσα ὁ νοῦς του πάντα βρέχει
στὴν ψυχή του συγνεφιά.

Μὲς στὸ λόγγο ἂν σταματήσῃ
γιὰ νὰ πάρῃ ἀνασασμό,
κἄποιος λύκος θὰ χουμίσῃ
γιὰ ν' ἁρπάξῃ τὸ νεκρό.

Καλιακούδαις καὶ κοράκοι
τὸ κεφάλι κυνηγοῦν,
μὲ τὰ νύχια ἀπ' τὸ δισάκκι
νὰ τὸ κλέψουν πολεμοῦν.

'Ανδρειεύεται ἡ καρδιά του,
τρέχει ἀκόμη λίγο ἐμπρός,
μιὰ κρυφὴ βρίσκει σπηλιά του,
μέσα ρίχνεται ὁ φτωχός.

Ξεφορτώνεται, δειλιάζει,
γέρνει ἀναίσθητος στὴ γῆ,
κλεῖ τὰ μάτια του, πλαγιάζει
καὶ τὸ λείψανο κρατεῖ.

Κ' ἐκεῖ ποῦτανε θαμμένος
μὲς στοῦ ὕπνου τὴν νυχτιά,
στὸ πλευρό του ὁ σκοτωμένος
ἀνταριάζεται, ξυπνᾷ.

Στέκει ἐμπρός του... Τὰ δυὸ μάτια,
κούφια χάσκουνε πλατειά.
Πέφτ' ἡ σάρκα του κομμάτια,
τὰ δυὸ χείλη λαγκαδιά.

Τὸ γλυκὸ χαμόγελό του
λίγο λίγο εἶχε σβυστῆ
καὶ περνοῦν στὸ μέτωπό του
μαῦρα γνέφη ἐδῶ κ' ἐκεῖ.

«Παιδί μου, ἐγέρασε τὸ λείψανό μου
τόσα μερόνυχτα χωρὶς ταφή,
ὁ Χάρος ἔφαγε τὸ πρόσωπό μου·
δός μου, Λαμπέτη, μιὰ φοῦχτα γῆ.

»Κάτου στὰ Σάλωνα, ξεψυχισμένος
ὁ ἐχθρὸς ἐφώλιασε μακρὰ ἀπ' ἐδῶ·
ξύπνα, Λαμπέτη μου, κι' ἀποσταμένος
θέλω στὸ μνῆμά μου νὰ πάω κ' ἐγώ.

»Βλέπεις μυρίστηκαν τὸ σκοτωμό μου
ὄρνεια ἀνυπόμονα, μαῦρα πουλιά,
πρὶν μὲ ξεσχίσουνε στὸ σάβανό μου,
παιδί μου, κρύψε με στὴ γῆ βαθειά.

»Τώρα ποὺ ἐκόρνιασαν κι' ὀλόγυρά μου
σκοτάδι τρίδιπλο μὲ πλημμυρεῖ,
πάρ' τὸ δισάκκι σου, πάρ' τ' ἅρματά μου,
ξύπνα νὰ φύγωμε πρὶν ἔρθ' ἡ αὐγή.

»Θέλω τὸ χάραμμα, πῶβγαινε πρῶτο
καὶ μοῦ καμάρωνε τὴ λεβεντιά,
τἀγέρι, πῶτρεχε χνῶτο μὲ χνῶτο
καὶ μοῦ ζωντάνευε τὰ σωθικά.

»Ἡ ἀριαῖς, τὰ πεῦκά μου, τὰ κρύα νερά μου,
θέλω, Λαμπέτη μου, νὰ μὴ μὲ ἰδοῦν,
νὰ μὴ γνωρίσουνε τὴν ἀσχημιά μου...
Ἔλα νὰ φύγωμε, μὴν πικραθοῦν.

»Τώρα ποὺ μ' ἔφερες ὥς τὰ Παλάτια,
σκάψε τὸ λάκκο μου σ' αὐτὴν τὴ γῆ.
Ἐδῶ δὲ φτάνουνε τοῦ ἐχθροῦ τὰ μάτια
δὲν ἀνεβαίνουν παρὰ ἀητοί.

»Λαμπέτη, χῶσέ με μὲ τἄρματά μου
ὀλόρθα, στῆσέ τα, δεξιὰ ζερβιά.
Νἆναι στὸ μνῆμά μου κεροδοσά μου,
πρωτοπαλλήκαρα στὴν ἐρημιά.

»Κι' ὅταν, Λαμπέτη μου, μὲ χωματίσῃς,
ἔβγα στὸ Τρίκορφο γοργά, γοργὰ
νὰ πῇς πῶς σ' ἔστειλα νὰ πολεμήσῃς
πὲς χαιρετίσματα στὴν κλεφτουριά.

»Ἐχτὲς ἐπιάστηκε κ' ἐκεῖ τουφέκι,
στὸν ὕπνο μου ἄκουσα τὸ βογγητὸ
ἐγὼ ἀποσβύστηκα κι' ἀστροπελέκι,
Λαμπέτη, μῶμεινες ἐσὺ στερνό.

»Μὴ μοῦ πικραίνεσαι, κ' εἶναι γραμμένο
μ' ἐμένα γρήγορα νἆνταμωθῇς,

τρέχα, πολέμησε καὶ σὲ προσμένω
στὸ μνῆμά μου ἄλυωτος ὅσο νἄρθῇς».

Ξυπνᾷ, ἀλαφιάζεται, ὁ νοῦς του ἀνάφτει,
βουβὸς ἐπέρασε μιὰ λαγκαδιά·
Βρίσκει ἕν' ἀπόγωνο, τὸ χῶμα σκάφτει
τὰ χείλη ἐπέτρωσαν, πάντα βουβά·

Τὸ νύχι αἱμάτωνε μὲς στὸ στουρνάρι
ἔχωσε τἄρματα καὶ τὸ ψωμὶ
στὸ λείψανο ἔστρωσε χλωρὸ γρυπάρι,
τὸ μνῆμα ἐσφράγισε, σκύφτει, φιλεῖ·

Βαστᾷ τὸ δάκρυ του, τὸ καταπίνει,
δὲν ἐξανάσαινε μὴν προδοθῇ·
κυττάζει δλόγυρα, πετιέται, χύνει,
τρέμει στὸν πόλεμο μὴ δὲ βρεθῇ.

Βλέπει τὸ Τρίκορφο, σφίγγεται, φτάνει,
τὸ λιανοτούφεκο πέφτει πυκνό·
Σέρνει στὰ δόντια του τὸ γιαταγάνι,
ρουφᾷ ἀνυπόμονα φλόγα, καπνό·

Ποῦθε νὰ πλάκωσε παρόμοια ἀντάρα,
παρόμοιος σίφουνας, ὁ ἐχθρὸς ρωτᾷ·
Τὸ χέρι ἐδούλευε καὶ βουβαμάρα
πάντα τὰ χείλη του κρατεῖ κλειστά·

Χάρος ἀνέλπιστος περνᾷ, θερίζει,
ἀναστηλώθηκε κ' ἡ κλεφτουριά·
Ρυάζετ' ἡ Ρούμελη στὸ μετερίζι,
ρίχνεται, πίσω του παύει ἡ φωτιά·

Δὲν τὸν ἐπρόφταιναν... Τὸν ἀνακράζουν,
δὲν ἀποκρένεται, διαβαίνει ἐμπρός·
Τὰ χέρια του ἄκοπα χτυποῦνε, σφάζουν,
σκορπᾷ, ἀνταριάζεται, φεύγει ὁ ἐχθρός·

Στὸ δρόμο του ἄξαφνα τοῦ λυέται ἡ χαίτη,
στὴν πλάτη ἀνέμισε σὰ δυὸ φτερά·
τότε τοῦ φώναξαν—«Στάσου, Λαμπέτη,
ἄφησε κ' ἕνανε γι' ἄλλη φορά».

Κι' αὐτὸς δὲν ἔνοιωθε ποιός τόνε κράζει,
πάντα ἐσαλάγαγε τὴ Λιαπουριά,
τἀγέρι ἐθόλωσε, ξεμοναχιάζει...
Ἄστραψ', ἐμβρόντησε μιὰ πιστολιά.

Τὸν ἐλαβώσανε... Στὸ χῶμα γέρνει,
τὸ βόλι ἐχώνεψε μὲς στὰ πλευρά·
Πέφτει τἀπίστομα, σιμὰ ξεσέρνει,
σὰ φίδι κρύβεται μὲς στὰ κλαριά.

Ἔβοσκε ὁ θάνατος τὰ σώθικά του
κ' ἐκεῖνος ἔτρεχεν ὁλονυχτίς,
πατεῖ, σωριάζεται σβυέτ' ἡ καρδιά του...
Ποῦσ', Ἀστραπόγιαννε, νὰ τόνε ἰδῆς;...

Διαβαίνει ἀνήφορους καὶ μονοπάτια,
βράχους ἀπάτητους, νεροσυρμαῖς,
ἐξημερώθηκε μὲς στὰ Παλάτια,
ἐψυχομάχησε χίλιαις φοραῖς·

Τὸ μνῆμα ἐπρόσμενε... Λιγάκι ἀκόμα
νὰ φτάσῃ τὤλειπε... πετιέται ὀρθός,
πηδᾷ, ἀνδρειεύεται... τὸ ἔρμο χῶμα
σφίγγει στὰ δόντια του, πέφτει νεκρός·

Τὸ βράδυ ἀνέλπιστα πιάνει τὸ χιόνι
κι' ὁ τάφος κρύβεται βαθειὰ βαθειά,
λὲς κ' ἐσαβάνωσαν σ' ἕνα σεντόνι
τὰ δυὸ τὰ λείψανα σφιχτὰ σφιχτά·

ΕΙΣ ΤΟΝ ΦΙΛΟΝ ΜΟΥ
ΣΤΕΦΑΝΟΝ ΠΙΕΡΡΗΝ

Εἰς τὰς ἐρήμους τὰς ξηράς, στὴν μαύρην Ἀραβίαν
ὅταν σφυρίζῃ τὸ Σιμοὺν μὲ λύσσαν, μὲ μανίαν,
οἱ διψασμένοι Ἄραβες πηγαίνουν νὰ καθίσουν
εἰς τῶν φοινίκων τὴν σκιάν· —Στὰ νάματα τὰ κρύα
τὰ διψασμένα χείλη των τρέχουσι νὰ δροσίσουν...
κ' ἐνῷ ἀκοῦν ἀπὸ μακρὰν τὰ ἄγρια θηρία
βαρεῖς νὰ πέμπουν μυκηθμούς, ὡς σάλπιγγας θανάτων
ἥσυχοι καὶ ἀτάραχοι, σχεδὸν ἀπηυδισμένοι,
ἐκεῖ ἁπλώνουν στὴν σκιὰν τὰ μαῦρα σώματά των·
Ὁ ἄνεμος ἐπάνω των σφυρίζων διαβαίνει
φέρων μαζί του θόρυβον καὶ μυκηθμοὺς λεόντων.
Εἰς τὴν σκιὰν τοῦ φοίνικος οἱ Ἄραβες κυττάζουν
τὴν τρικυμίαν ποὺ περνᾷ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν των
καὶ ἡπλωμένοι κατὰ γῆς κοιμῶνται, ἡσυχάζουν.
Ὁ Ἄραψ ὁ πλανώμενος στὴν ἔρημον ποιόν ἔχει
στὸν κόσμον ἄλλον φίλον του παρὰ τινὰ στελέχη;...
Τοιουτοτρόπως καὶ ἐγώ! Τῆς θολερῆς ζωῆς μου
τὰ ἀφρισμένα κύματα μ' ἔρριψαν μὲ μανίαν

μακρὰν ἀπὸ τὰ χώματα τῆς γῆς τῆς πατρικῆς μου·
μὲ ἔρριψαν εἰς τὴν νεκρὰν καὶ δούλην Ἰταλίαν.

Ἀλλὰ ἐδῶ, ὤ εὐτυχής! ἐνῷ ἀπηλπισμένος
εἰς τοὺς σκληρούς μου στοχασμοὺς ἤμην παρητημένος,
ἐνῷ ἀκόμα ἤκουα τοὺς λαίλαπας νὰ τρίζουν
βαθέως μέσ' στὰ σπλάχνα μου καὶ νὰ μοῦ τὰ φλογίζουν,
ἀπήντησα, ὤ φίλε μου, ὡς Ἄραψ τῆς ἐρήμου,
ἕν δένδρον νέον, χλοερόν, στὸν δρόμον μου ν' αὐξάνῃ.
Ἐκεῖ εὑρῆκ' ἀνάπαυσιν ἡ ἔρημος ζωή μου.
Εἴθ' ὁ χειμὼν τὰ φύλλα του ποτὲ νὰ μὴ μαράνῃ!
Αὐτὸ τὸ δένδρον εἶσαι σύ. Εἴθε ποτὲ καμμία
νὰ μὴ φυσήσῃ ἐπάνω του ἄσπλαχνος τρικυμία!
Ὁ Ἄραψ ὁ πλανώμενος ποῦ πλέον θέλει θέσει
τὴν ἔρημόν του κεφαλήν, ἐὰν τὸ δένδρον πέσῃ;

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗΝ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΟΜΗΤΟΣ ΣΟΛΩΜΟΥ

Κοιμήσου... ἐγὼ τὸν ὕπνο σου δὲν ἦλθα νὰ ταράξω
δὲν ἦλθα ἐδῶ στὸ μνῆμά σου οὔτ' ἕνα λουλουδάκι
ἀπ' ὅσα τὸ στολίζουνε κρυφὰ νὰ ξερριζώσω.
Κοιμήσου...... χάρου, ποιητά, τὴν ἄφθαρτη γλυκάδα,
ποὺ ζῶντας ἐπεθύμησες καὶ ποὺ νεκρὸς χορταίνεις.

Ἄφες κ' ἐμένα νὰ χαρῶ, ἄφες με νὰ πιστεύσω
ὅτ' ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ στὴν εὐμορφιὰ τοῦ κόσμου,
εἰς τὴ μεγάλη τοῦ Παντὸς ἀθάνατη ἁρμονία
εἶναι γλυκὺ κελάδισμα, εἶναι παλμὸς ἀγάπης,
ποὺ φεύγει ἐδῶθε νὰ κρυφθῇ μὲς στὴν καρδιὰ τοῦ Πλάστου.

Κοιμήσου.... οἱ χρόνοι φεύγουνε δυστυχισμένοι, μαῦροι...
Ἀπ' τὴν αἰωνιότητα, ποὺ σ' ἔχει ἀγκαλιασμένον,
σταλάζουνε σιγά, σιγά... καὶ πᾶσά των ρανίδα
πνίγει χιλιάδες γενεαῖς. Στοῦ τάφου σου τὸ χῶμα
χύνει δροσοῦλα καὶ ζωή, ρόδα σκορπᾷ καὶ δάφναις.

Τρεῖς χρόνοι τώρα πέρασαν... ἦλθα νὰ γονατίσω
στὸ μνῆμά σου καὶ νὰ σοῦ πῶ νὰ μὴ καταφρονέσῃς
τὸ χάρισμά μου τὸ φτωχό... Γιὰ τὸ μνημόσυνό σου
σῶφερα νεκρολίβανο, σῶφερα κι' ἁγιοκέρι.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΦΛΟΥ ΧΟΡΜΟΒΙΤΟΥ

. . . .
Κι' ἀπόψε πάλαι νηστικός!..... κι' ἀπόψε χωρὶς δεῖπνο,
Δημήτρη μου, στὸν ὕπνο!...

Ἄλλα κοιμῶνται σ᾽ ἀγκαλιαῖς, σὲ δροσερὰ στρωσίδια
τὰ παραστέκουν ὄνειρα, μοσχοβολιαῖς, παιδί μου,
καὶ σὺ τὸ μαῦρο σέπεσαι γυμνὸ μὲς στὰ ξεσκλίδια
καὶ μόνη σου ἔχεις συντροφιὰ τὴ στεῖρα τὴν εὐχή μου.
Οὔτε ποὺ βρέθηκε γιὰ μᾶς σ' ὅλην αὐτὴν τὴν πλάση
ἕνα παληὸ καταχυτὸ καὶ δυὸ ρονιαῖς κατῶγι,
μιὰ καταρρήχωση τυφλὴ νὰ κρύψη, νὰ σκεπάση
τὴ φτώχια, ποὺ μᾶς τρώγει!.....

Πόσα παιδάκια ἐπλάγιασαν ἀπόψε σὰν ἐσένα,
Δημήτρη, εὐτυχισμένα!

Εἶν' αὔριο πρωτομαγιά, θὰ σηκωθοῦν πρὶν φέξη
τὰ χελιδόνια ἀπ' τὴ φωλιά, θ' ἀφήσουν τὸ κρεββάτι
καὶ μὲ τραγούδια, μὲ χαραῖς, καθένα τους θὰ τρέξη
νὰ στολιστῇ μὲ λούλουδα, νὰ πιῇ στὸ νεροκράτη.
Γιὰ σὲ δὲν ἔρχετ' ἄνοιξη! Φτωχά, τυραγνισμένα
θὰ τρῶς τὰ νειῶτά σου μ' ἐμὲ γυρμένο στὰ πεζούλια
κι' ὀνείρατα στὸν ὕπνο σου μελανοφορεμένα
θὰ βλέπης νυχτοπούλια.

Κι' ἐγὼ νᾆμαι θεότυφλος! καὶ νᾆχω ἀντὶ γι' ἀχτίδαις
στὰ μάτια νυχτερίδες!
Σβυσμένο φῶς στὸν ᾅδη μου σ' ἐπῆρα λυχνοστάτη
καὶ κρεμασμένος σέρνομαι στὸν ἄχαρο λαιμό σου,
μελανιασμένο σύγνεφο στὴν ἔρμη σου τὴν πλάτη
μέρα καὶ νύχτα ζωντανὸ σκοτάδι στὸ πλευρό σου!
Ὤ! νὰ σκορποῦσε μιὰ στιγμή, Δημήτρη, ἡ καταχνιά μου,
νὰ γλυκοχάραζε γιὰ μὲ στὰ χείλη σου ἡ αὔγουλα!
Ὤ! νᾄβλεπα στὴν ὄψη σου τὴν πρώτη λεβεντιά μου,
τὴ μαύρη σου μανοῦλα!

Ὅποιος διαβάτης ἀπ' ἐδῶ ἐλεημοσύνη ἁπλώση
στὸ χέρι σου νὰ δώση
γιὰ μὲ τὸ διακονιάρη σου, σκύφτει κρυφὰ σιμά μου
τὴν εὐμορφιά σου νὰ μοῦ πῇ. Κ' ἐγώ, γλυκὸ παιδί μου,
ἐγώ, πατέρας, τήκομαι, ραγίζετ' ἡ καρδιά μου,
ποὺ οἱ ξένοι κλέφτουν ἄθελα χαρὰ ποὖναι δική μου.
Στὸν κόσμο σ' εἶδα μιὰν αὐγή, στὸν οὐρανό μου ἀστέρι,
στὸν ἔρημό μου τὸ γιαλὸ μονάκριβη ἁρμυρήθρα,
βυζασταροῦδι γαλανό, δροσᾶτο σὰν τὴ φτέρη,
ξανθὸ σὰν τὴν κερήθρα.

. . . .

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΦΙΛΟΝ
ΑΧΙΛΛΕΑ ΠΑΡΑΣΧΟΝ

Σὺ τὸ γνωρίζεις, Ἀχιλλεῦ!... Ἀπ' τὰ μικρά μου χρόνια
πουλὶ περίχαρο, τρελλό, μὲς στ' ἀναφτέριασμά μου,
μοὔβρεν ὁ πόνος τὴν καρδιά, κ' ἐκεῖ ποὺ μὲ τ' ἀηδόνια
εἶχ' ἀρχινήσει νὰ πετῶ, καὶ μὲ τὸ λάλημά μου
νὰ χύνω μιὰ σταλαματιὰ γλυκάδα κι' ἁρμονία,
μέσα στοῦ κόσμου τὴ χαρά, ποὺ μὲ τὰ κύματά της
μ' ἔβρεχε, μ' ἐπελάγωνε,—ἐκεῖ ποὺ ἄλλη καμμία
μαύρη φροντίδα, συλλογὴ μὲ τὰ βαρειὰ φτερά της
δὲ μοῦ συγνέφιαζε τὸ νοῦ παρὰ πῶς νὰ χορτάσω,
γλυκέ μου φίλε, τὴ ζωὴ καὶ πῶς νὰ ξεδιψάσω...

Μιὰ νύχτα, στὴν ἀστροφεγγιά, πὤπαιζα μοναχό μου
μ' ἕνα λουλοῦδι δροσερὸ καὶ τὤδειχνα στ' ἀστέρια
μὲ περηφάνεια ἀπόκρυφη, πλακώνει στὸ πλευρό μου
βουβὸς ὁ Χάρος, κι' ἄσπλαχνα μοῦ τ' ἅρπαξε ἀπ' τὰ χέρια...
Μοῦ τὤκρυψε βαθειὰ στὴ γῆ... μ' ἐφύτεψε σιμά του...
Μ' ἔκαμε νυχτολούλουδο, μ' ἔκαμε κυπαρίσσι...
Ὁλόγυρά μου ἐσκόρπισε τὰ νεκρολίβανά του
καὶ μ' ἐζευγάρωσε σκληρὰ μ' ἕνα του ρημοκκλῆσι...
Δὲ βλέπεις πῶς μαραίνομαι στοῦ Χάρου μου τ' ἀγῶγι
καὶ πῶς κάθε μου λάλημα γίνεται μοιρολόγι;...

Γλυκέ μου φίλε, μέριασε... μὴ μοῦ ζητεῖς τραγούδια,
στὸν ἴσκιο μου δὲ θὰ ναὗρῆς μαγιάτικα λουλούδια,
οὔτε παιγνίδια, οὔτε χαραῖς... θαὗρῆς ἕνα λυχνάρι
ἑτοιμοθάνατο, φτωχό, θαμμένο στὸ χορτάρι,
ποὺ κρύβει κάθε μνῆμά μου καὶ λιποθυμημένη
τὴ νεκρικὴ τὴ λάμψη του... Οἱ μαῦροι οἱ πεθαμμένοι
σὲ τέτοιον ἥλιο πάντα ζοῦν! Μ' αὐτή τους τὴν ἀχτίδα
φωτίζουνε τὴ νύχτα τους καὶ σώζουν τὴν ἐλπίδα,
π' ὥραν τὴν ὥρα πνίγεται μὲς στὸν καταποτῆρα
τοῦ κόσμου, ποὖναι ἀχάριστος... Ὤ! δὲ θὰ μείνῃ στεῖρα!

Θὰ ζωντανέψῃ μιὰ φορὰ κι' ἀπὸ τὰ μνήματά μας
θ' ἀστράψῃ πάλαι ὁλόφωτο τὸ γλυκοχάραγμά μας...
Γλυκέ μου φίλε, πρόφτασε καὶ ρίξε λίγο λάδι
στὸ πενιχρὸ λυχνάρι μας... τρέξε καὶ σὺ στὸν ᾅδη
τὰ πεθαμμένα κόκκαλα μ' ἐμὲ νὰ προσκυνήσῃς...
Λησμόνησε τοὺς ζωντανούς. Στὸν κόσμο μὴν ἐλπίσῃς...

Η ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΝ

Τὴν 25 τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου, μετὰ τὴν ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ συνήθη δοξολογίαν πρὸς τὸν Ὕψιστον ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἔθνους κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην παλιγγενεσίας, μέλλει τὸ Πανεπιστήμιον νὰ τελέσῃ πανδήμως τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ πρώτου ἀνδριάντος, ὃν ἡ τοῦ Ἔθνους εὐγνωμοσύνη, δαπάναις τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενναιόφρονος ὁμογενοῦς κυρίου Γ. Ἀβέρωφ, ἐγείρει πρὸ τῶν προθύρων τοῦ Πανελληνίου Πανδιδακτηρίου εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν ἑκουσίως θυσιασθέντα ἀοίδιμον Πατριάρχην Γρηγόριον Ε΄.

Τὴν ἐθνικὴν ταύτην καὶ ἀκαδημαϊκὴν πανήγυριν θέλοντες νὰ λαμπρύνωμεν ἀξίως καὶ τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ μεγαλωνύμου Πατριάρχου καὶ νὰ κοσμήσωμεν μὲ ἀειθαλῆ στέφανον ἐξ ἀνθέων τοῦ Ἑλικῶνος, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ παρακαλέσωμεν ὑμᾶς, κύριε Βαλαωρίτη, ὅπως διὰ τῆς ἡδυεποῦς καὶ ἐθνικωτάτης ὑμῶν γλώσσης προσαγορεύσητε τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀθανάτου τούτου τέκνου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦ παρασκευάσαντος ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τὰ τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος καὶ τελευταίου θύσαντος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας.

Ἐπειδὴ ὑμεῖς, ποιητά, εἶσθε ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἐκλεκτῶν παιδευμάτων τοῦ Πανεπιστημίου, προσδοκᾷ τοῦτο παρὰ τῆς Πανελληνίου ὑμῶν μούσης ὕμνον ἀντάξιον τῆς τε ἡμέρας καὶ τοῦ Πατριάρχου καὶ δικαιοῦται, νομίζω, νὰ μὴ διστάζῃ ὅτι θέλετε ἀποδεχθῇ τὴν παράκλησιν ἡμῶν ταύτην διὰ τῆς ἰδιαζούσης ὑμῶν προθυμίας πρὸς πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τῶν μεγάλων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἀνδρῶν. Ἕτοιμοι δ' ὄντες νὰ χορηγήσωμεν πᾶσαν εἴδησιν, ἥτις δυνατὸν νὰ εἶναι χρήσιμος εἰς τὴν ποιητικὴν ὑμῶν φαντασίαν, ἀναμένομεν τὴν περὶ τούτου δήλωσιν τῆς ὑμετέρας θελήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Φεβρουαρίου 1872.

Ὁ Πρύτανις
ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΥΤΑΝΙΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ κ. ΕΥΘΥΜΙΟΝ ΚΑΣΤΟΡΧΗΝ

Καίτοι συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ μόλις τολμῶν νὰ προσηλώσω τὰ βλέμματά μου ἐπὶ τοῦ οὐρανίου σκηνώματος, ἔνθα βασιλεύει ἡ ψυχὴ τοῦ μεγάλου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀθλητοῦ, ἀποδέχομαι μετὰ βαθυτάτης συγκινήσεως τὴν ὑψηλὴν ἐντολήν, ἣν εὐηρεστήθητε νὰ μοὶ διαπιστευθῆτε. Ἐστὲ δὲ βέβαιοι ὅτι, ὑπείκων εἰς τὴν ὑμετέραν πρόσκλησιν, ἐνῷ φοβοῦμαι μὴ διαψεύσω τὰς περὶ ἐμοῦ ἐλπίδας τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἀφ' ἑτέρου παρηγοροῦμαι καὶ ἐνισχύομαι προσδοκῶν κρίσιν ἐπιεικῆ παρ' ὑμῶν, οἵτινες μόνοι δύνασθε νὰ

καταμετρήσητε τὸ ὕψος καὶ τὰς διαστάσεις θέματος ἀληθῶς γιγαντιαίου, περικλείοντος ἐν ἑαυτῷ ἀπέραντον ἱστορίαν ἐνδόξων ἀναμνήσεων καὶ προκειμένου νὰ περιορισθῇ δι' ἐμοῦ ἐντὸς τῶν στενωτάτων ὁρίων ἑνὸς ὕμνου ἢ ἑνὸς διθυράμβου.

Ἡ εὐχὴ τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου γένοιτό μοι ἀρωγὸς καὶ προστάτις!

Ἐν Λευκάδι τῇ 10 Φεβρουαρίου 1872.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Η ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΝ

Ποιητά,

Ἀποδεχθεὶς τὴν αἴτησιν τῆς Πρυτανείας, ὅπως προσαγορεύσῃς τὸν ἀνδριάντα, ὃν ἡ Ἑλλὰς δαπάναις τοῦ γενναιόφρονος κυρίου Γ. Ἀβέρωφ ἀνίδρυσε πρὸ τοῦ ἡμετέρου πανδιδακτηρίου εἰς Γρηγόριον τὸν Ε', ἐξετέλεσας τοῦτο ἀξίως τῆς μνήμης τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς σῆς ποιητικῆς φήμης.

Τὸ Πανεπιστήμιον, χαῖρον ἐπὶ τῇ ἐπισήμῳ ἀποδοχῇ, ἧς σήμερον ἔτυχε παρά τε τῶν Αὐτῶν Μεγαλειοτήτων τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης καὶ σύμπαντος τοῦ τῆς πόλεως δήμου τὸ σὸν ποίημα, δι' οὗ ἐκόσμησας τὴν ἐθνικὴν καὶ πανεπιστημιακὴν τελετήν, ἐκφράζει σοι τὴν ἑαυτοῦ εὐγνωμοσύνην, καὶ εὔχεται ἵνα καὶ δι' ἄλλων ὁμοίων προϊόντων τῆς σῆς μούσης ἐπικοσμηθῇ ὁ τῆς νέας Ἑλλάδος Παρνασσός.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Μαρτίου 1872.

Ὁ Πρύτανις
ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΥΤΑΝΙΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΝ ΚΑΣΤΟΡΧΗΝ

Παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ ἐκφράσητε πρὸς τὴν Σύγκλητον τὰς εὐχαριστήσεις μου, δι' ὃ ἐν ὀνόματι αὐτῆς μοὶ ἀπηυθύνατε ἔγγραφον κατὰ τὴν 25 Μαρτίου.

Διαβεβαιῶ δὲ ὑμᾶς, κύριε Πρύτανι, ὅτι θέλω τηρήσει μέχρι τάφου κεχαραγμένην ἐν τῇ καρδίᾳ μου τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἡμέρας, καθ' ἥν, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Πανεπιστημίου, ηὐτύχησα νὰ προσφέρω τὸ εὐτελὲς θυμίαμά μου εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀθανάτων ἡρώων, ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ὁποίων θαυμασίως ἀνέδυσεν ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Μαρτίου 1872.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος κατὰ τὴν ἀπέραντον καὶ ζοφερὰν νύκτα τῆς δουλείας οὐ μόνον διετήρησεν ἀκμαίαν τὴν περὶ ἀναγεννήσεως καὶ πλήρους αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως πίστιν του, ἀλλὰ διέσωσεν ἀλώβητον καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητός του.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπῆρξε πρὸ πάντων ἡ ἱερὰ κιβωτός, ἔνθα προσέφυγε καὶ θαυμασίως διεσώθη ἀπὸ τῆς πλημμύρας τῶν ἀλλοφύλων τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνότητος. Ἐπειδὴ δὲ ὁρατὴ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ὑπῆρχεν ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἑπόμενον ἦτο νὰ θεωρῆται οὗτος ὡς πατὴρ καὶ ὡς ἡγέτης τῆς φυλῆς ἁπάσης.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος κατεῖχε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Γρηγόριος ὁ Ε', ὅστις, ὡς ἀνώτερος πνευματικὸς ἄρχων τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων, ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας πάντα τὰ μυστηριώδη νήματα τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς συνωμοσίας καὶ διετέλει ἐν πλήρει γνώσει τῶν ἀκαταπαύστων καὶ ἀκαταπονήτων ἐκείνων ἐνεργειῶν, δι' ὧν οἱ Φιλικοὶ ὠργάνιζον καὶ προπαρεσκεύαζον τὴν ἐπανάστασιν·

Δοθέντος τοῦ συνθήματος καὶ μόλις κροτήσαντος τοῦ πρώτου πυροβόλου, ἡ ὀθωμανικὴ ἀρχή, θέλουσα δι' ἑνὸς φοβεροῦ κτυπήματος ἢ νὰ καρατομήσῃ ἀμέσως τὸν ἀγῶνα ἢ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς πρωταθλητὰς αὐτοῦ τοιοῦτον τρόμον, ὥστε νὰ παραλύσῃ τὴν πρώτην ἀκατάσχετον ὁρμήν του, ἀνενδοιάστως συνέλαβε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως τὸν Πατριάρχην καὶ μετὰ μυρίας ἠθικὰς καὶ φυσικὰς βασάνους ἀπηγχόνισεν αὐτὸν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγάλων χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων, ποταπῶς τότε καὶ ἀνάνδρως περιποιουμένων τὸν ἡγεμονεύοντα Μαχμούτ, λάθρα δὲ ὑποδαυλιζουσῶν ἴσως καὶ τὴν καθ' ἡμῶν λύσσαν του.

Τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος ἐθνομάρτυρος ἔμεινε τρεῖς ὅλας ἡμέρας κρεμάμενον ἐπὶ τῆς ἀγχόνης, ὕστερον δὲ παρεδόθη εἰς χεῖρας τοῦ μαινομένου ὄχλου τῶν δημίων καὶ διασυρθὲν καθ' ὅλας τὰς ρύμας καὶ τὰς ἀγυιὰς τοῦ Βυζαντίου ὥς τι θνησιμαῖον ἀνάξιον ἐνταφιασμοῦ, ἐρρίφθη εἰς τὰ βάθη τοῦ Βοσπόρου. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ Ὕψιστος παρέλαβεν αὐτὸ ἐκ τῶν κόλπων τῆς θαλάσσης καὶ τὸ διεπιστεύθη εἰς χεῖρας τῆς ὀρθοδόξου Ρωσίας, ἥτις ἀπέδωκεν αὐτῷ τιμὰς αὐτοκρατορικὰς καὶ λατρείαν ἀνάλογον πρὸς τὸν τερατώδη ὄγκον τοῦ διαπραχθέντος στυγεροῦ κακουργήματος καὶ τῆς ὑψηλῆς θέσεως, ἣν κατεῖχεν ἐν τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀπαγχονισθεὶς Ποιμενάρχης.

Ὡς ἀληθῆ καὶ πραγματικὸν ἄρχοντα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐθεώρησε λοιπὸν τότε ἡ ὀθωμανικὴ ἀρχὴ τὸν ἀοίδιμον Πατριάρχην, καὶ ἐκ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ὁρμωμένη, ἐφαντάσθη ὅτι, ἀποκοπτομένης τῆς κεφαλῆς, νεκρὰ θὰ κατέπιπτον καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ. Αἱ δὲ τελεσθεῖσαι ἀνοσιουργίαι ἐπὶ τοῦ μαρτυρικοῦ λειψάνου οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινον, εἰ μὴ κολαφισμοὺς καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ προσώπου τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐντύπωσις, ἣν παρήγαγεν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν μαχομένων Ἑλλήνων ἡ ἀπαγχόνισις τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὑπῆρξε τρομερά. Ἔπεσαν κατὰ γῆς ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν γενναιοτέρων πολεμιστῶν παράλυτα τὰ ὅπλα καὶ θρῆνος μέγας καὶ κοπετὸς ἀπερίγραπτος ἐξερράγη ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἄσβεστος δίψα ἐκδικήσεως καὶ ἡ κοινὴ συναίσθησις, ὅτι ἡ μεγάλη καὶ ἁγία ψυχὴ τοῦ Γρηγορίου εἶχε κατοικήσει ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μαχομένων,

ἀνεζωογόνησε τὸν ἀγῶνα καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν χαρακτῆρα ὡρισμένον καὶ ἀμετάτρεπτον. Ἰδοὺ διατὶ ἐν τῷ ἐπομένῳ στιχουργήματι τὰ σπουδαιότερα ἆθλα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ ἀκαταμάχητος καρτερία τοῦ Γένους ἐν ταῖς συμφοραῖς παρίστανται ὡς ἀκτῖνες φωτοβόλοι, ἐκπεμπόμεναι ἀπὸ τῆς ἀγχόνης τοῦ μεγαλομάρτυρος Πατριάρχου, ὡς ἀπὸ μυστηριώδους καὶ ἀκοιμήτου φλογός.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάρτισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου (κ ρ ί μ α σ ι ν ο ἷ ς ο ἶ δ ε Κ ύ ρ ι ο ς!) ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἂν ἤθελεν ἀπροσδοκήτως ἀπολιθωθῆ, ἔμεινεν ἀδρανής. Ὁ ὅρκος τῶν Φιλικῶν ἐλησμονήθη, καὶ κατ' ὀλίγον ἐσβέσθη ἡ ἐκ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Πατριάρχου προκύψασα ἐντύπωσις καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθεὶς ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἔθνους πόθος αἰωνίας ἐκδικήσεως.

Τοῦ ἀπαισίου τούτου ψυχικοῦ ληθάργου πιστὴν ἐκπροσώπευσιν ἐθεώρησα τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου, ἀλλὰ συνάμα ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς σύμβολον μελλούσης ἀναστάσεως. Ἠθέλησα δέ, πιστῶς ὑπείκων εἰς τὰς δοξασίας μου, νὰ διακηρύξω καὶ πάλιν, ὅτι οὔτε ἡ ἀπελευθέρωσις μικρᾶς τινος γωνίας τῆς ἑλληνικῆς γῆς, οὔτε αἱ καλλοναὶ τῆς πρωτευούσης, οὔτε τὰ θυμιάματα ἡμῶν τῶν μεταγενεστέρων δύνανται νὰ ἐξυπνήσωσι τὴν κοιμωμένην ψυχὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅτι μόνον διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων ἐνεργειῶν καὶ παθημάτων, δι' ὧν πέπρωται νὰ προκύπτῃ καὶ νὰ ἐπιτυγχάνῃ πᾶς ἀγὼν ἀφορῶν εἰς τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν μιᾶς φυλῆς, θὰ κατορθώσωμεν καὶ ἡμεῖς ν' ἀνακτήσωμεν τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων μας.

Αὕτη εἶναι ἡ κυρία ἰδέα, ἡ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐμπνέουσα τὸ στιχούργημά μου.

Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κυρίου Καστόρχη, τοῦ καὶ συντελέσαντος μεγάλως διὰ τῶν ἀκαμάτων αὐτοῦ προσπαθειῶν εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, νὰ προσφωνήσω διὰ στιχουργήματος τὸν ἀνδριάντα, ὃν ἐδωρήσατο ἡμῖν ὁ ἀκραιφνὴς πατριωτισμὸς τοῦ ἡμετέρου Ἀβέρωφ, ὁμολογῶ ὅτι ἐδίστασα ν' ἀποδεχθῶ οὐ μόνον διότι μ' ἐφόβιζεν ἡ εὐρύτης καὶ τὸ ὕψος τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ διότι, κακῇ τύχῃ, ἰδέαι τινές, καί τοι φιλοστόργως διαθρέψασαι τὸ Ἔθνος ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, θεωροῦνται σήμερον ὡς λήρήματα κενὰ καὶ ὡς καπνοὶ ποιητικοί, ἐξερχόμενοι τοῦ ἐγκεφάλου ὀλίγων φαντασιοκόπων ἢ πηγάζοντες ἐκ τῶν κερδοσκοπικῶν διαθέσεων πολιτικῶν τινων ῥαδιούργων.

Ἄλλως τε καὶ πῶς νὰ περικλείσῃ τις τὸ μεγαλεῖον μιᾶς ἀποθεώσεως καὶ τὴν δόξαν πολυετοῦς ἀγῶνος ἐντὸς τοῦ στενωτάτου χώρου ἑνὸς ὕμνου ἢ ἑνὸς διθυράμβου;

Καὶ ὅμως ἐδέχθην τὴν τιμὴν καὶ τὸ βάρος τοιαύτης προσφωνήσεως ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι δοξασίαι τινὲς πρέπει νὰ ἐκδηλῶνται καὶ νὰ διακηρύσσωνται πολὺ περισσότερον ὅταν διώκωνται καὶ χλευάζωνται, παρ' ὅταν, μεταβαλλόμεναι εἰς κοινὴν πεποίθησιν καὶ εἰς καθολικὴν πίστιν, οὐδεμίαν ἔχωσιν ἀνάγκην ὑποστηρίξεως.

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἐντολὴν ἔχει καὶ σήμερον ἡ ἑλληνικὴ ποίησις, θέλει δὲ ἐκπληρώσει αὐτὴν μένουσα πιστῶς προσκεκολλημένη εἰς τὰς ἀρχαίας ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ μετὰ θρησκευτικῆς ἀφοσιώσεως ἀναμιμνήσκουσα πάντοτε εἰς ὅσους θέλουσιν νὰ τὴν ἀκούσωσιν, ὅτι ἀφέθη ἀτελείωτον τὸ ἔργον τῶν πατέρων μας καὶ ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Μαρτίου 1872.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Ο ΑΝΔΡΙΑΣ
ΤΟΥ
ΑΟΙΔΙΜΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε'
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος;... Ποῦ τρέχει ὁ λογισμός σου,
τὰ φτερωτά σου τὰ ὄνειρα;... Γιατὶ στὸ μέτωπό σου
νὰ μὴ φυτρώνουν, γέροντα, τόσαις χρυσαῖς ἀχτίδες,
ὅσαις μᾶς δίδ' ἡ ὄψη σου παρηγοριαῖς κ' ἐλπίδες;...
Γιατὶ στὰ οὐράνια χείλη σου νὰ μὴ γλυκοχαράζῃ,
πατέρα, ἕνα χαμόγελο;... Γιατὶ νὰ μὴ σπαράζῃ
μέσα στὰ στήθη σου ἡ καρδιά, καὶ πῶς στὸ βλέφαρό σου
οὔτ' ἕνα δάκρυ ἐπρόβαλε, οὔτ' ἔλαμψε τὸ φῶς σου;...

Ὁλόγυρά σου τὰ βουνὰ κ' οἱ λόγγοι στολισμένοι
τὸ λυτρωτή τους χαιρετοῦν... Ἡ θάλασσ' ἀγριωμένη
ἀπὸ μακρὰ σ' ἐγνώρισε καὶ μ' ἀφρισμένο στόμα
φιλεῖ, πατέρα μου γλυκέ, τὸ ἐλεύθερο τὸ χῶμα,
ποὺ σὲ κρατεῖ στὰ σπλάγχνα του... Θυμᾶται τὴν ἡμέρα,
ὁποὺ κι' αὐτὴ στὸν κόρφο της, σὰν τρυφερὴ μητέρα,
πατέρα μου, σ' ἐδέχτηκε... Θυμᾶται στὸ λαιμό σου
τὸ ματωμένο τὸ σχοινί, καὶ στ' ἅγιο πρόσωπό σου
τ' ἄτιμα τὰ ραπίσματα... τὸ βόγγο... τὴ λαχτάρα...
τοῦ κόσμου τὴν ποδοβολή... Θυμᾶται τὴν ἀντάρα...
τὴν πέτρα, ποὺ σοῦ ἐκρέμασαν... τὴ γύμνια τοῦ νεκροῦ σου...
τὸ φοβερὸ τὸ ἀνάβρασμα τοῦ καταποντισμοῦ σου...
Δὲν ἐλησμόνησε τὴ γῆ ποὺ σὤγινε πατρίδα,
οὔτε τὸ χέρι ποὺ εὔσπλαχνο μ' ὁλόχρυση χλαμύδα
τὴ σάρκα σου ἐσαβάνωσε τὴ θαλασσοδερμένη,
ὅταν, πατέρα μου, ἄκαρδοι, γονατισμέν' οἱ ξένοι
τὸ αἷμά σου ἔγλυφαν κρυφὰ στὰ νύχια τοῦ φονιᾶ σου...[1])
Τώρα σὲ βλέπει γίγαντα, πατέρα, ἡ θάλασσά σου...
Τὸ λείψανό σου τὸ φτωχό, τὸ ποδοπατημένο,
τ' ἀνάστησε ἡ ἀγάπη μας κ' ὁδῶ μαρμαρωμένο
θὰ στέκῃ ὁλόρθο, ἀκλόνητο κ' αἰώνιο θὰ νὰ ζήσῃ,
νἆναι φοβέρα ἀδιάκοπη σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση...

1) ...Εὐθὺς μετὰ τὴν καρατομίαν τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ἐξεδόθη διάταγμα ἀπαγορεῦον, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, τὴν ἀπόδρασιν οἱουδήποτε ραγιᾶ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ξένην σημαίαν. Ὁ Σουλτάνος ἐζήτησε τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ τοιούτου φονικοῦ διατάγματος καὶ ἔλαβε διὰ τῆς τόσῳ ἑτοίμου ὅσῳ καὶ ἀνεξηγήτου συγκαταθέσεως τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τὸ δικαίωμα τῆς ἀμέσου ἐρεύνης παντὸς ἀποπλέοντος πλοίου. Μόνος ἐξ ὅλων ὁ τῆς Ρωσίας Παῦλος Ἀλεξανδρίδης Στρωγανὼφ ἠναντιώθη διὰ διαγγέλματος κατὰ τῆς παραδοχῆς ἀρχῆς τοιαύτης, ὡς ἀντιβαινούσης εἰς τὰς συνθήκας. (Φιλήμονος Δοκ. Ἱστορ. Μέρος Γ', κεφ. Ζ', σελ. 213).

Πενῆντα χρόνοι πέρασαν σὰν νἆτανε μιὰ μέρα!...
Γιὰ σᾶς ποὺ εἶσθε ἀθάνατοι φεύγουν γλυκειαῖς, πατέρα,
πετοῦν ἡ ὥραις ἀμέτρηταις στοῦ τάφου τὸ λιμάνι....
Γιὰ μᾶς... καὶ μόνη μιὰ στιγμὴ ἀρκεῖ νὰ μᾶς μαράνη...
Πενῆντα χρόνοι πέρασαν κι' ἀκόμη ἡ ἀνατριχίλα
βαθειὰ μᾶς βόσκει τὴν καρδιά... Μὲ τὰ χλωρὰ τὰ φύλλα
ἀνθοβολεῖ κι' ὁ τάφος σου καὶ στὸ μνημόσυνό σου
ὑψώνεται στὸν οὐρανὸ τὸ νεκρολίβανό σου
μὲ τῶν ἀνθῶν τὴ μυρωδιὰ καὶ μὲ τὸ καρδιοχτύπι
τοῦ κόσμου, ποὺ ἐζωντάνεψες... Γέροντα, τί σοῦ λείπει;...
Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος;... Ποῦ τρέχει ὁ λογισμός σου;...
Ποιός εἶν' ὁ πόθος σου ὁ κρυφὸς καὶ ποιό τὸ μυστικό σου;...

Εἶχαν ξυπνήσει ἀνέλπιστα οἱ νεκρωμένοι δοῦλοι
κι' ἀπὸ τὸ γέρο Δούναβη ὡς τ' ἄγριο Κακοσοῦλι
ἔβαζε γῆ καὶ θάλασσα... Σεισμός, φωτιά, τρομάρα,
σπαθὶ καὶ ψυχομάχημα καὶ δάκρυ καὶ κατάρα.
Ἐβρόντουν κι' ἄστραφταν παντοῦ τὰ κλέφτικα λημέρια...
Γοργὰ τοῦ Χάρου ἐθέριζαν τ' ἀχόρταγα τὰ χέρια,
κ' ἦταν ὁ πόλεμος χαρά, τὰ φονικὰ παιχνίδια...
Μὲ μιᾶς θολώνουν τοῦ Ὄλυμπου τὰ χιονισμένα φρύδια
καὶ μαῦρα νέφη ἁπλώνονται στοῦ Κίσσαβου τὴ ράχη...
Ἀνατριχιάζουν τὰ κλαριὰ καὶ τὰ νερὰ κ' οἱ βράχοι
μένουν παράλυτα, νεκρά, σὰν νἆχε διαπεράσει
κρυφὸ μαχαίρι αὐτὴ τὴ γῆ κ' ἐσκότωσε τὴν πλάση...

Εἶχε προβάλει ἀπὸ μακρὰ πουλὶ κυνηγημένο
σὰ σύγνεφο μὲ τὸ βοριὰ καὶ μαυροφορεμένο,
σκοτείδιασε τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ πλατειὰ φτερά του,
καὶ μὲ φωνή, ποὺ ἐξέσχιζε σκληρὰ τὰ σωθικά του,
ἐρρέκαξε κ' ἐβρόντησε... «Χτυπᾶτε, πολεμάρχοι!....
Ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη ὁ χαλασμός... Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη!»...
Τοῦ μυστικοῦ διαλαλητῆ πέφτει στὴ γῆ, στὸ κῦμα
τὸ φλογερὸ τὸ μήνυμα κι' ἀπὸ ἕνα τέτοιο κρῖμα
ἐφύτρωσε ἄσβεστη φωτιὰ καὶ μὲ τὴ δύναμή σου
ἐθέριεψε, ἐζωντάνεψε τ' ἄτιμο τὸ σχοινί σου
κ' ἔγεινε φίδι φτερωτὸ στὸν κόρφο τοῦ φονιᾶ σου...
Καλόγερε, πῶς δὲν ξυπνᾶς νὰ ἰδῆς τὰ θαύματά σου;....

Ἀναστηλώνεται ὁ Μωρηᾶς... Ἡ Ρούμελη μουγκρίζει...
Ἱδρώνουν αἷμα τὰ βουνά, τὸ δάκρυ πλημμυρίζει...
Παντοῦ παράπονο βαθὺ καὶ ἀλαλαγμοὶ καὶ θρῆνοι...
Διαβαίνει μαύρ' ἡ ἄνοιξη. Τὰ ρόδα σας, οἱ κρίνοι
λησμονημένοι τήκονται καὶ τὰ πουλιὰ σκιασμένα
ἀφίνουν ἔρμη τὴ φωλιὰ καὶ φεύγουνε στὰ ξένα...
Στοῦ Γερμανοῦ τὸ μέτωπο κρυφὰ γλυκοχαράζει
τοῦ Γένους τὸ ξημέρωμα... Πᾶσα ματιά σου σφάζει....

Διωγμέν' ἀπὸ τὸν Κάλαμο, μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα,
χιλιάδες γυναικόπαιδα δὲ βρίσκουν φοῦχτα χῶμα
νὰ μείνουν ἀκυνήγητα... κι' ὁ Χάρος δεκατίζει...
Ρυάζεται ὁ Βάλτος, σὰ θεριὸ τὴ χαίτη του ἀνεμίζει...
Φλόγα παντοῦ καὶ σίδερο... δὲν θ' ἀπομείνῃ λόθρα...
Στὴν Κιάφα νεκρανάσταση... στοῦ Πέτα καταδόθρα....

Πέτρα δὲ μένει ἀσάλευτη... κλαρὶ χωρὶς κρεμάλα...
Ἐρμιὰ καὶ ξεθεμέλιωμα στὴν Τρίπολη, στοῦ Λάλα...
Κι' ὅταν τὸ χέρι ἐχόρταινε κ' ἔπεφτε στομωμένο
νὰ ξανασάνῃ τὸ σπαθὶ στὴ θήκη ξαπλωμένο,
ἐφώναζε ὁ ἀντίλαλος... «Χτυπᾶτε, πολεμάρχοι!...
Ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη ὁ χαλασμός... Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη!»...

Φριμάζουν τὰ Καλάβρυτα... Καπνίζει τὸ Ζητοῦνι...
κ' ἡ Μάνη ἡ ἀνυπόμονη τεντώνει τὸ ρουθοῦνι
σὰν τὸ καθάριο τἄλογο, νὰ μυριστῇ τ' ἀγέρι
πού, ταχυδρόμος τ' οὐρανοῦ, μὲ τὰ φτερά του φέρει
τοῦ Διάκου τὴ σπιθοβολὴ καὶ τὴν ἀναλαμπή του...
Ὁ γυιὸς τ' Ἀνδρούτσου στὴ Γραβιὰ στηλώνει τὸ κορμί του
κ' ἐπάνω του, σὰν νἄτανε θεόχτιστο κοτρῶνι,
συντρίβεται ἡ Ἀρβανιτιὰ μὲ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνη...
Φεγγοβολοῦν τὰ πέλαγα στὴν Τένεδο, στὴν Σάμο
καὶ κάθε κῦμα πῶρχεται νὰ ξαπλωθῇ στὸν ἄμμο
ξερνῶντας αἷμα καὶ φωτιά, φωνάζει... «Πολεμάρχοι!...
Ἐκδίκηση... ἄσπλαχνη... παντοῦ... Κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη!».

Τὸ Σοῦλι τὸ ἀνυπόμονο ψηλὰ στὸ Καρπενῆσι
τοῦ Βότσαρή σου τὴν ψυχὴ γιὰ νὰ σὲ προσκυνήσῃ
σοῦ στέλλει αἱματοστάλαχτη... Στὸν τάφο του κλεισμένο
τὸ Μισολόγγι σκέλεθρο, γυμνό, ξεσαρκωμένο,
δὲν παραδίδει τἄρματα, δὲ γέρνει τὸ κεφάλι...
Κρατεῖ γιὰ νεκροθάφτη του τὸ Χρῆστο τὸν Καψάλη,
τὸ ράσο τοῦ Δεσπότη του φορεῖ γιὰ σάβανό του,
καὶ φλογερὸ μετέωρο πετᾷ στὸν οὐρανό του
καὶ θάφτεται ὁλοζώντανο... Στὸ διάβα του τρομάζουν
τ' ἀστέρια ποὺ τὸ κύτταζαν, καὶ ταπεινὰ μεριάζουν...
Κλαρὶ δὲ φαίνεται χλωρὸ καὶ τὸ στερνὸ χορτάρι,
πῶμεινε ἀκόμα πράσινο, τ' ἀράπικο ποδάρι
τὸ μάρανε, τὸ σκότωσε... Χορτάσαν οἱ κοράκοι...
Στὴ Ράχωβα, στὸ Δίστομο μὲ τὸν Καραϊσκάκη
ἀδελφωμένο πολεμᾷ τῆς Λιάκουρας τὸ χιόνι...
Θερίζει τ' ἄσπλαχνο σπαθὶ κι' ὁ πάγος σαβανώνει...

Πλαταίνει πάντα ἡ ἐρημιὰ καὶ τὸ σχοινί σου σφίγγει
τοῦ λύκου μας τοῦ ἐφτάψυχου τ' ἀχόρταγο λαρύγγι...
Ὁ κόσμος ἀνταριάζεται... Καὶ τὰ σκυλόδοντά του

ξερριζωμένα πνίγονται μὲ τὰ ρυασίματά του
στοῦ Ναβαρίνου τὰ νερά... καὶ φεύγει... Ἀνάθεμά τον!...
Ἐσκόρπισαν τὰ σύγνεφα μὲ τ' ἀστραπόβροντά των
καὶ κούφια ἀπέμεινε ἡ βοὴ τοῦ μαύρου καταρράχτη...

Μ' αὐτά... μ' αὐτὰ τὰ κόκκαλα, τὰ τρίμματα, τὴ στάχτη
ἐχτίσαμε, πατέρα μου, τὴ φτωχικὴ φωλειά μας,
κ' ἐκεῖθε ἐφύτρωσε ἡ μυρτιὰ καὶ τὰ δαφνόκλαρά μας,
π' ἀνθοβολοῦν τριγύρω σου... Γιατὶ τὰ δάχτυλά σου
ἀκίνητα δὲν εὐλογοῦν τὰ μαῦρα τὰ παιδιά σου;...
Στ' ἀνδρειωμένα σπλάχνα σου, μακρ' ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα
ἐρρίζωσε τόσο βαθειὰ τοῦ Χάρου ἡ φαρμακάδα,
π' οὔτε τοῦ Ρήγα ἡ συντροφιά, καλόγερε, δὲ φθάνει
τὰ σφραγισμένα χείλη σου ν' ἀνοίξῃ, νὰ γλυκάνῃ...[1])
οὔτε τὸ φῶς τὸ ἀκοίμητο ποὺ στὸ πλευρό σου χύνει
αὐτό μας τὸ περήφανο, τὸ φλογερὸ καμίνι;...[2])
οὔτε τὰ δέντρα, τὰ πουλιά, τὰ πράσινα χορτάρια...
οὔτε τὰ βασιλόπουλα, τοῦ Θρόνου μας βλαστάρια,
ποὺ θἄρχωνται νὰ χαιρετοῦν τοῦ ποιητῆ τὴ λύρα,
καὶ νὰ ρωτοῦν πῶς ἔγεινε τὸ ράσο σου πορφύρα;...
Τί θέλεις, γέροντ' ἀπὸ μᾶς;... Δὲ νοιώθεις μιὰ ματιά σου
πόσαις θὰ ἐφλόγιζε καρδιαῖς κι' ἀπὸ τὰ σωθικά σου
πόση θὰ ἐβλάστενε ζωή;... Πῶς δὲν ξυπνᾷς, πατέρα;...
Δὲ φέγγει μὲς στὸ μνῆμά σου οὔτε μιὰ τέτοια μέρα;...

Τὸ μάρμαρο μένει βουβό... Καὶ θὰ νὰ μείνῃ ἀκόμα
ποιός ξέρει ὡς πότ' ἀμίλητο τὸ νεκρικό του στόμα...
Κοιμᾶται κι' ὀνειρεύεται... καὶ τότε θὰ ξυπνήσῃ,
ὅταν στὰ δάση, στὰ βουνά, στὰ πέλαγα, βροντήσῃ
τὸ φοβερό μας κήρυγμα... «Χτυπᾶτε, πολεμάρχοι!...
Μὴ λησμονεῖτε τὸ σχοινί, παιδιά, τοῦ Πατριάρχη!»...

Η ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗ

«Κυρὰ Φανερωμένη μου, παρηγοριὰ τοῦ κόσμου,
βοήθαμε τὴν πανόρφανη! Τ' ἅγιο σου χέρι δός μου
γιὰ ν' ἀνεβῶ στὸ βράχο σου! Δὲν ἦλθες μὲς στὸ βράδυ
ὡσὰν ἀχτίδ' ἀνέλπιστη στὸ μαῦρό μου τὸν ἅδη,
κ' ἐσφόγγισες τὸ δάκρυ μου καὶ μοὖπες σύ, Κυρά μου,
νὰ πάρω τὸ παιδάκι μου στὴν ἔρημη ἀγκαλιά μου
καὶ νὰ τὸ φέρω νὰ τὸ δῇς;... Παρθένε, βόηθησέ με...

1) Γνωστὸν ὅτι ὁ ἀνδριὰς τοῦ Ρήγα ἀνηγέρθη κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ Πανεπιστημίου.
2) Τὸ Πανεπιστήμιον.

Τὰ γονατά μου ἐδείλιασαν... κατέβα, πρόφθασέ με...
Μῶφαγ' ἡ θάλασσα ἡ σκληρὴ τὸ Λάμπρο μου στὰ ξένα...
Ἡ δυστυχιὰ μ' ἐμάρανε!... Μὴν ἀρνηθῇς κ' ἐμένα...
Δυνάμωσέ με τὴ φτωχή... Γιὰ ἰδές με! Θερμασμένη,
τρεῖς μέρες θεονήστικη, νεκρή, ξεψυχισμένη,
νοιώθω τὴ ρῶγά μου στεγνὴ στὰ χείλη του, Κυρά μου,
ἐστρέφεψε τὸ γάλα μου... Ἐπάγωσ' ἡ καρδιά μου...
Σύντρεξε, μάνα τοὐρανοῦ, σύντρεξε τὸ παιδί μου...
Παρθένε μου, ἐχιονίστηκε... Θὰ νὰ σβυστῇ μαζί μου»...
Καὶ ξαναγύρισε μὲ μιᾶς στὴ γῆ ξεστηθωμένη,
μὲ τὸ παιδὶ στὴν ἀγκαλιά, ἡ Δέσπω ἡ πικραμμένη.

Ἐπάνωθέ της τοῦ βορειᾶ τὰ σύγνεφα ἀρμενίζουν
κι' οὔτε δὲ στέκουν νὰ τὴν δοῦν. Τὸν κόρφο της φωτίζουν
κρύαις ἀχτῖδες φεγγαριοῦ, ποὺ ἐδῶ κ' ἐκεῖ προβαίνουν
σὰν ἀπὸ μάτι νεκρικό, χωρὶς νὰ τὴ θερμαίνουν.
Σιμά της τρέχει τὸ νερό, γοργό, γοργό, δροσᾶτο...
λαλοῦν τ' ἀηδόνια ξέγνοιαστα μὲς στὴ μυρτιά, στὸ βάτο...
τὰ δένδρα εἶν' ἀνθοστόλιστα... παντοῦ χαρὰ κ' ἐλπίδα,
σφιχταγκαλιάζεται ἡ ὀχειὰ μὲ τὴ μονομερίδα,
κι' ὡς τόσο ἀμοιρολόγητη, χωρὶς ταφὴ καὶ δάκρυ,
μιὰ χήρα μάνα, ἕνα παιδί, πεθαίνουν σὲ μιὰν ἄκρη!

Μέσα στοῦ κόσμου τὴ γλυκειά, τὴν ἄφθαρτη ἁρμονία,
ποιὰ θέληση καὶ ποιὰ καρδιά, ποιὰ παντοδυναμία
ἐσύμπλεξ', ἐζευγάρωσε τὸ σφύριγμα τἀστρίτη,
τοῦ καταρράχτη τὴ βοή, τοῦ λύκου, τοῦ πετρίτη,
καὶ τἀητοῦ τὸ ρυάσιμο, μὲ τὸ γλυκὸ τραγοῦδι,
ποὺ χύνει ἀπ' τὰ στήθια του τὸ μαῦρο στεφανοῦδι;
Καὶ ποιός, καὶ ποιὸς ἐπρόσταξε, μέσα σ' αὐτὴν τὴν πλάση
νὰ συναντιέται ἀδελφικά, χωρὶς νὰ τὴ χαλάσῃ,
τὸ περιστέρι, κι' ὁ σκορπιός, ὁ χαμελειὸς κι' ὁ κρίνος,
φιλὶ καὶ ψυχομάχημα, χαμόγελο καὶ θρῆνος;...
Κι' ὡς τόσο ἀμοιρολόγητη, χωρὶς ταφὴ καὶ δάκρυ,
μιὰ χήρα μάνα, ἕνα παιδί, πεθαίνουν σὲ μιὰν ἄκρη.

Μοσχοβολοῦσε ἡ ἄνοιξη κι' ὁλόγυρά τους χίλια
ἀνθίζουν ἀγριολούλουδα, χολᾶτα χαμομήλια.
Καὶ κάπου κάπου ἀμέτρηταις τρελλαῖς πυγολαμπίδες
φωτίζουν τὰ δυὸ λείψανα μὲ μυστικαῖς ἀχτῖδες.
Καὶ τοῦ παιδιοῦ τὸ μέτωπο καὶ τῆς φτωχῆς τὰ στήθια
φεγγοβολοῦν σὰν οὐρανοὶ πῶχουν ἀστέρια πλήθια.

Χαμογελᾷ ἡ ἀνατολὴ καὶ ροδοκοκκινίζει
ὀλίγ' ὀλίγο ἡ καταχνιά, ποὺ τὰ βουνὰ στολίζει.
Λαλεῖ τὠρνίθι τῆς αὐγῆς, τὸ πρόβατο βελάζει...

Ξυπνοῦν στὰ πλάγια ἡ πέρδικαις, ἡ μιὰ τὴν ἄλλη κράζει...
Ξυπνᾷ κι' ὁ γέρο Γούμενος, τὸν ὄρθρο του σημαίνει
καὶ μουρμουρίζοντας σιγὰ στὴν ἐκκλησιὰ πηγαίνει
τὴν ἅγια εἰκόνα τῆς Κυρᾶς σκυφτὰ νὰ προσκυνήση...
Κ' ἐκεῖ ποὺ ἐτέντων' ὁ παπᾶς τὰ χείλη νὰ φιλήση,
τοῦ 'κάστηκε πῶς ἔλειπε—παράδοξη ἱστορία!—
ἀπ' τὸ θρονί της τὸ χρυσὸ ἡ Δέσποινα Μαρία...
'Ετρόμαξ' ὁ καλόγερος... Στὴν πλάκα γονατίζει,
χτυπᾷ τὸ μέτωπο στὴ γῆ, παρακαλεῖ, δακρύζει...

Μὲ μιᾶς ἀστράφτ' ἡ ἐκκλησιά, κ' αἰσθάνετ' ἕνα χέρι
ὁποὺ τὸν ἀνεσήκωνε... Μοσχοβολάει τ' ἀγέρι...
Τὰ μάτια του ἄνοιξ' ὁ παπᾶς... Στὸ κάτασπρό του γένι
τὸ δάκρυ του ἔσταζε βροχή... Κυττάζει... Καθισμένη
στὸ θρόνο βλέπει τὴν Κυρά, ποὺ τοῦ χαμογελοῦσε,
καὶ τὸ παιδὶ ποὺ ἐχαίρετο καὶ ποὺ τὸν εὐλογοῦσε.

Σὲ ποιό καλύβι ἀγνώριστο, σὲ ποιά καρδιὰ θλιμμένη
νὰ πέρασες τὴ νύχτα σου, Κυρὰ Φανερωμένη:
Ποιό μαραμμένο λούλουδο ἡ χάρη σου, Κυροῦλα,
κρυφά, κρυφὰ ν' ἀνάστησε, σὰν τ' οὐρανοῦ δροσοῦλα;...

Ἡ μάνα ἡ δύστυχη ξυπνᾷ καὶ βλέπει τὸ μωρό της
νὰ παίζη μὲ τὰ λούλουδα, χορτᾶτο στὸ πλευρό της·
κ' ἀπ' τὸ φτωχὸ τὸ στῆθός της δροσᾶτο, τυλωμένο,
νὰ ρέη ἀδιάκοπα στὴ γῆ τὸ γάλα εὐλογημένο.

Τὴν εἶχε κράξει μιὰ φωνὴ καὶ μιὰ Κυρὰ Μεγάλη
τῆς φάνηκε ὅτι ἐμάλαζε τὸ ἔρμο της κεφάλι
καὶ μὲ γλυκάδ' ἀνέκφραστη ὅτι ἔταζε στὴ χήρα
νὰ στείλη χρυσῆ μοῖρα.

Κυττάζει ὁλόγυρα... Ψυχή!... Τί τάχα νὰ συνέβη
κ' ἐκεῖ δὲ φαίνεται κανείς; Στὸ μοναστῆρι ἀνέβη...
Στὰ πόδια πέφτει τῆς Κυρᾶς καὶ μὲ τὰ δάκρυά της
βρέχει τὸ κόνισμά της.

Τὸ δρόμο παίρνει γιὰ νἄλθῇ γοργὰ στὸ φτωχικό της
κ' ἔχει μαζί της συντροφιὰ τὤμορφο τὤνειρό της.
Σὰν νὰ τῆς ἔδινε φτερά, τόσο τρεχάτη ἐπέρνα,
ποὺ αἱμάτωνε τὴ φτέρνα.

Τὴ θύρα βλέπει διάπλατη... Σπρώχνει σκιαχτὰ τὸ μάτι
μὲς στὸ κατῶγί της νὰ ἰδῇ... Στὸ τίμιο της κρεββάτι
ἕνας λεβέντης σιωπηλὸς μὲς στὰ χρυσᾶ ντυμένος
προσμένει καθισμένος.

Ἐγνώρισε τὸ Λάμπρο της... πετᾷ στὴν ἀγγαλιά του...
Τοῦ δείχνει τὸ παιδάκι του... χορταίνει τὰ φιλιά του.
Καὶ σὺ τοὺς ἐπαράστεκες, ἐκεῖ σιμὰ κρυμμένη,
Κυρὰ Φανερωμένη.

Ο ΓΩΓΟΣ[1)]

(1812)

Ὁ ἥλιος ἐβασίλευε.—Τὸ Σοῦλι ἐρημωμένο
ἀπὸ μαχαῖρι καὶ φωτιά, λησμονημένος τάφος,
μένει βουβὸ καὶ καρτερεῖ.—Ἔζωνε τὰ πλευρά του
ἡ καταχνιὰ κατάλευκη, λιβάνι στὴ θανή του·
περήφανη στὴ δόξα της ἐπάνωθέ του ἡ Κιάφα
τὸ φοβερό της μέτωπο στεφανωμένο δείχνει
μὲ τῆς ἡμέρας πῶφευγε τὴν ὕστερην ἀχτῖδα,
ὡσὰν λαμπάδα νεκρικὴ ποὺ φώτιζ' ἀναμμένη
ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ τοῦ Σαμουὴλ τὸ μνῆμα.
.. ..

Στῆς Πάργας τὰ ψηλώματα χιλιάδες κυπαρίσσια
στέκουν ὀλόρθα νὰ θωροῦν τὴν ἐρημιὰ τριγύρω.
Παντοῦ νεκρίλα, σιωπή... κατέβαινεν ἡ νύχτα...
Περίλυπο καὶ τοὐρανοῦ τὸ γαλανὸ τὸ μάτι
ὀλίγ' ὀλίγο ἐνύσταζε καὶ τότ' ἐκειὰ τὰ δένδρα
ἐφάνταζαν ἀπὸ μακρὰ τῶνα σιμὰ ἀπὸ τἄλλο
στ' ἀπέραντά του βλέφαρα, τὰ μυριοδακρυσμένα,
σὰν μελανὰ ματόκλαδα... Πάργα, καϋμένη Πάργα!
.. ..

Μαυρολογοῦσ' ἀπὸ μακρὰ σαρακοφαγωμένη
πανέρημ' ἡ Νικόπολη χορταριασμένη, κούφια.
Τὴν ἔχτισ' ἕνας τύραννος κι' ἄλλος σκληρότερός του,
ὁ χρόνος, τὴν ἐχάλασε. Καταραμένα χέρια
ξεγύμνωσαν τὰ μνήματα καὶ μὲ τὰ μάρμαρά του
τὴν ἐθεμέλιωσαν ἐκεῖ. Τοῦ χάρου τὸ φαρμάκι
ἔσταζε μὲς στὰ σπλάγχνα της κ' ἔμεινε πάντα στείρα.

---

1) Δημοσιεύθηκε στὸ «Ἀττικὸν Μουσεῖον» τοῦ Εἰρηναίου Ἀσωπίου τὸ 1874. Σχετικὰ ὁ Βαλαωρίτης ἔγραφε στὸν φιλόλογο γυμνασιάρχη Ἰ. Βρυώνη, ὅτι τὸ ποίημά του αὐτὸ θ' ἁπλωνόταν σὲ πρόλογο «ἐκτενοῦς ἡρωϊκοῦ ποιήματος περικλείοντος ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ αἱματηρὰ ἐπεισόδια τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ 1812 μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Γῶγος, διαβόητος ἁρματωλὸς τοῦ Βάλτου, δολοφόνος, κατ' ἐντολὴν τοῦ Τεπελενλῆ Ἀλῆ, ἀκαταμάχητος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος, ἐπρόδωσεν εἰς τὸ Πέτα καὶ ἔκτοτε ἔμεινε πιστὸς εἰς τοὺς Ἀγαρηνούς. Τὸν προδότην τοῦτον εἶχα κατὰ νοῦν νὰ στιγματίσω πρὸς παραδειγματισμὸν καὶ πρὸς κατάραν, αἰωνίαν, ἀλλ' αἱ οἰκογενειακαὶ μου ἀσχολίαι δὲν μοὶ ἐπιτρέπουν πλέον τοιαῦτα ἐπιχειρήματα...».

Ὅσαις φοραῖς ἐπάτησα τὰ σκόρπια κόκκαλά της
ἔνοιωσα κι' ἀνατρίχιαζα μέσα στὰ φυλλοκάρδια
κ' εἶπα νὰ μένουν ἄταφα, γιὰ νὰ θυμᾶται ὁ κόσμος
ὅτι τὸ δένδρο τῆς σκλαβιᾶς δὲ ζῆ στὰ χώματά μας.
. . . .

Ἐδῶθε φεύγει ὁ λογισμὸς μὲ φρίκη, μὲ τρομάρα,
κ' εὑρίσκει ἄλλα χαλάσματα στοῦ Δημουλᾶ τὸν Πύργο...
Μιὰ φοῦχτα πέτρες κατὰ γῆς!... Γονάτισε, διαβάτη,
ἐμπρὸς σ' αὐτὸ τὸ κόνισμα καὶ ρῖξ' ἕνα τρισάγιο!
Πᾶρ' ἕνα φύλλο ἀπ' τὸν κισσό, ποὺ τὤχει ἀγκαλιασμένο,
καὶ κρέμασέ το φυλαχτὸ στὸν κόρφο τοῦ παιδιοῦ σου.
Θὰ τοῦ στοιχειώση τὴν καρδιά, νὰ γένη ἀνδρειωμένο,
κύτταξε!... ἀκόμ' ἀχνίζουνε ζεστὰ φωτοκαμμένα
τὰ φοβερά του ἀπόσβεστα, λὲς κ' ἡ ψυχὴ τῆς Δέσπως
ἔμειν' ἐκεῖ καὶ τὰ κρατεῖ νὰ πολεμήση ἀκόμα.
Στὴν ἔρμη τὴν Νικόπολη ρυάζονται νυχτοπούλια
κ' ἐδῶ φωλιάζουν ἀητοί... Γονάτισε διαβάτη!
. . . .

Λαχτάριζεν ἡ Πρέβεζα στ' Ἀλήπασα τὰ νύχια,
οὐδὲ νὰ κλάψη δὲν τολμᾷ στὸ μνῆμα τοῦ Γαβόρη.[1])
Ἀσπροβολοῦν οἱ πύργοι της στοῦ Κόρφου της τὸ στόμα,
σὰ φοβερὰ σκυλόδοντα σ' ἄγρια κατακλείδια,
ἕτοιμα νὰ δαγκάσουνε γι' ἀγάπη τοῦ Βιζύρη.[2])
. . . .

Τρέχει θολὸ κι' ἀγνώριστο τοῦ Λούρου τὸ ποτάμι,
ὅπου σταλάζει μυστικὰ τὸ δάκρυ τῆς Ἠπείρου.
Ὁ γέρο Πίνδος κάτασπρος καὶ πάντ' ἀνδρειωμένος
πέτεται μὲ τὰ χιόνια του καὶ μὲ τὴν κλεφτουριά του.
Στὸν ἥλιο, ποὺ βασίλευε, τὸ μάτι του στηλώνει
καὶ λέγει στἄστρο τοὐρανοῦ... «Ἐκεῖ ποὺ πᾷς νὰ δύσης,
ἂν σ' ἐρωτήσουνε γιὰ μέ, νὰ πῇς πὼς δὲν πεθαίνω».
. . . .

Μέσα σὲ τόση δυστυχιά, μέσα σὲ τόσα κάλλη
ἐκεῖ π' ἀνθίζουν ἡ μυρτιαῖς καὶ πρασινίζ' ἡ δάφνη,
ὅπου τἀηδόνια κελαηδοῦν καὶ τὸ χλωρὸ χορτάρι

1) Γάλλος ἀξιωματικὸς κατακρεουργηθεὶς ὑπὸ τῶν μαινομένων τοῦ Ἀλῆ Ἀλβανῶν κατὰ τὴν ἐν Νεαπόλει αἱματηρὰν συμπλοκήν, διότι δὲν ἔστερξε νὰ παραδώση τὸ ξίφος του.

2) Γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τῆς στενῆς εἰσόδου τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἐγείροντο δύο μεσαιωνικὰ φρούρια, ὧν αἱ σφαῖραι διασταυρούμεναι ἀποκρούουν πάντα πολέμιον. Καὶ ὅμως οἱ ἄνδρες τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος μὲ τὰ ἄθλια μ υ σ τ ι κ ά των, ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ διῆλθον τὸν φλογερὸν φραγμὸν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Ἄγγλων, οἵτινες ἐμβρόντητοι παρεστάθησαν μάρτυρες τοῦ ἀνδραγαθήματος ἐκείνου.

κρύβει στὴν πρασινάδα του τὴ γύμνια καὶ τὴ φτώχια,
σ' αὐτὴν τὴν ὥρα τὴν γλυκειά, ποὺ τῆς ζωῆς ὁ σπόρος
φυτρώνει ἀκαταδάμαστος κι' ὁ κόσμος μεθυσμένος
χορταίνει ἐλπίδες καὶ χαρὰ κι' ἀγάπη καὶ γλυκάδα...
σ' ἕνα λαγκάδι σκοτεινὸ ἐφάνηκ' ἕνας ὄφις,
ποὖχε τὰ λέπια τῆς ὀχιᾶς, τ' ἀστρίτη τὸ φαρμάκι,
τὴν ἀσχημάδα τοῦ σκορπιοῦ καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ λύκου,
ὀργή, κατάρα θεϊκή, ὁ Γῶγος ὁ προδότης.

ΕΥΧΗ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΓΑΜΟΙΣ
Π. Σ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ
ΚΑΙ
ΙΟΥΛΙΑΣ Α. ΡΑΛΛΗ

Τῇ 25 Ἰουλίου 1874

Τώρα ποὺ πρωτοτάξειδο θ' ἁπλώσῃς τὰ πανιά σου
στοῦ κόσμου τ' ἄγρια πέλαγα, παιδί μου, ν' ἀρμενίσῃς,
κι' ἀντὶ νὰ στέκῃς στὸ γιαλὸ καὶ στὴν τρελλὴ χαρά σου
νὰ παίζῃς μὲ τὰ κύματα καὶ νὰ ζητῇς νὰ κλείσῃς
στὰ δάκτυλά σου τὸν ἀφρό, τὴν ψεύτικη εὐμορφιά τους
χίλιαις φοραῖς θὰ νὰ τὰ δῇς θολὰ ν' ἀνεμοδέρνουν
τριγύρω σου ἄστατα, σκληρά, μὲ τὸ ροχάλισμά τους
καὶ στὴν πλατειὰ τὴ ράχη τους ἀχόρταγα νὰ σέρνουν
συντρίμματα καὶ χαλασμούς... τώρα κ' ἐγώ, παιδί μου,
σοῦ στέλνω τὴν εὐχή μου.

Πῶς φεύγει ὁ χρόνος ὁ σκληρός!... Ἐχτὲς τὸ πρῶτο χνοῦδι
σοῦ στόλιζε τ' ἀδύνατα, τ' ἄμεστα τὰ φτερά,
ἡ μάνα σου στὸν κόρφο της σ' ἔσφιγγε πεταροῦδι,
καὶ σήμερον ἀητόπουλο πετᾷς γοργά, γοργά!...
Καὶ δὲ φοβᾶσαι σύγνεφα, κι' ἀντάρα δὲ σὲ σκιάζει...
Στῆς νειότης τὰ ψηλώματα περνᾷ τ' ἀγριοκαῖρι,
ποὺ κάπου κάπου ἀνέλπιστα τὸν οὐρανὸ σκεπάζει
κ' ἔρχετ' εὐθὺς ἡ ξαστεριά, τὸ φῶς, τὸ καλοκαῖρι·
εἶν' ἡ ἀγάπη φυλαχτό... Ἔχε καὶ σὺ μαζί σου
πάντοτε τὴ δική σου.

Προφύλαξέ την στὴν καρδιά. Θἆναι γιὰ σένα ἐλπίδα,
θἆναι γιὰ σὲ παρηγοριὰ καὶ σκέπη καὶ λιμάνι...
Μὴ λησμονήσῃς τὴ φτωχή, τὴν ἄχαρη πατρίδα,
καὶ τὰ παληά μας κόκκαλα... Θυμήσου ὅτι δὲ φθάνει
ὅλου τοῦ κόσμου ὁ θησαυρός, παιδί μου, νὰ πληρώσῃ
μιὰ φοῦχτ' ἀπὸ τὸ χῶμά σου, μιὰ στάλα ἀπ' τὸ νερό σου.
Ἔχει πικράδα ἡ ξενιτειὰ κι' ὅσα καλὰ ἂν σοῦ δώσῃ,

ἐδῶ νὰ τρέχῃ πάντα ὁ νοῦς, οἱ πόθοι, τ' ὄνειρό σου....
'Αγάπησέ την σὰν ἐμέ . . . αὐτ' εἶν' ἡ προσταγή μου,
ἂν θέλῃς τὴν εὐχή μου.

ΕΠΙ ΤΩι ΘΑΝΑΤΩι ΙΟΥΛΙΑΣ ΡΑΛΛΗ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

Τῇ 10 'Οκτωβρίου 1874

Ρεύουνε τ' ἄνθη τῆς μυρτιᾶς στοῦ ποταμοῦ τὸ κῦμα
μὲ τοῦ βορειᾶ τὸ φύσημα κ' εὑρίσκουνε τὸ μνῆμα
μὲς στὸν καθρέπτη τοῦ νεροῦ, ἐκεῖ ποὺ εὐτυχισμένα
θωροῦσαν πρῶτα ὁλόχαρα, περήφανα, γυρμένα
τὴν ἄδολή τους εὐμορφιά, ἐκεῖ ποὺ τὰ κλαριά τους
ἐδρόσιζαν τὴν νειότη τους καὶ τὴ μοσχοβολιά τους. . .

Καὶ σύ, μυρτοῦλα, ἐθέλησες νὰ στολιστῇς, ν' ἀνθίσῃς,
στὸ περιβόλι μιὰν αὐγὴ τοῦ κόσμου νὰ καθίσῃς,
ἐθέλησες, μυρτοῦλά μου, τὰ φύλλα τὰ χλωμά σου
μὲς στῆς ἀγάπης τὴν πηγή, ποὺ ξάνοιξες σιμά σου,
νὰ λούσῃς ἀνυπόμονη. . . Κ' ἔτρεξες. . . ἐπετάχτης. . .
κι' ἄβυσσος ἔγειν' ἡ πηγὴ κ' ἡ βρύση καταρράχτης. . .
'Εβγῆκε Χάρος θεριστὴς κρυφὰ ν' ἀνθολογήσῃ,
εὑρῆκε τ' ἄνθος ξέγνοιαστο νὰ παίζῃ μὲ τὴ βρύση
κι' ἅπλωσ' ἐπάνω του γοργὰ τὸ χέρι τὸ σκληρό του,
κάθεται στὸ πλευρό του. . .

«Ἔλα, τοῦ λέγει, δροσερὸ λουλοῦδι, μὴ φοβᾶσαι. . .
στὸν κόσμο τὸν ἀπέραντο π' ὁρίζω πάντα θᾶσαι
ἐπάνω στ' ἄνθη μου, κυρά. Μὲ δάκρυ ποτισμένη
θὰ μένῃς πάντοτε χλωμὴ καὶ πολυγυρεμμένη.
Μ' αὐτὸ τὸ παντοδύναμο τὸ χέρι μου ἂν σφραγίζω,
ἂν κλῶ τὴν θύρα τῆς ζωῆς, μὲ τ' ἄλλο μου ξεσχίζω
τὰ σύγνεφα, τὴν καταχνιά, τοῦ κόσμου τὸ σκοτάδι,
κι' ἀνοίγω ὁλόφωτο οὐρανὸ κατάπλευρα στὸν Ἅδη.
Ἂν εἶμαι χάρος χαλαστής, εἶμαι καὶ χάρος πλάστης. . .
Ἔλα νὰ ἰδῇς, λουλοῦδί μου, γιὰ ποιαῖς χαραῖς ἐπλάστης,
ἔλα καὶ μὴ μὲ σκιάζεσαι. . . Θ' ἀφήσῃς τὴν μαυρίλα
καὶ θαὔρῃς λάμψη ἀθάνατη. Θὰ πέσουνε τὰ φύλλα,
κ' ἐκεῖ ψηλὰ θὰ ν' ἀνεβῇ, λουλοῦδι, ἡ μυρωδιά σου. . .
Ἔλα νὰ φύγωμε μαζί. . . Ξάπλωσε τὰ φτερά σου».

Τὴν ἀποκοίμισε βαθειὰ μὲ τὰ γλυκά του λόγια,
κι' οὔτε τὰ δάκρυα τὴν ξυπνοῦν, οὔτε τὰ μοιρολόγια. . .

Περνᾷ τὸ γλυκοχάραμα. . . Τ' ἀστέρια ποιός τὰ σβεῖ;. . .
'Εσβύστηκε κι' αὐτή.

ΕΠΙ ΤΩι ΘΑΝΑΤΩι ΤΗΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ ΜΟΥ ΝΑΘΑΛΙΑΣ

Τώρα, πἀνθίζ' ἡ κυκλαμιὰ καὶ κάθε σπόρο, πὤχει
κρυφὸ κρεββάτι μὲς στὴ γῆ, ξυπνᾷ τὸ πρωτοβρόχι,
ποὺ πρὶν ἀρχίσουν ἡ χιονιαῖς, ἡ πάχνη, τ' ἀγριοκαῖρι,
ξεγελασμένα τὰ κλαριὰ μὲ τὴ στερνὴ γλυκάδα,
πὀλόγυρά του φεύγοντας σκορπᾷ τὸ καλοκαῖρι,
στολίζονται μὲ μυρωδιαῖς, μ' ἀνθούς, μὲ πρασινάδα,
τώρα, παιδί μου, ἐζήλεψες τὸ στεῖρο τὸ σκοτάδι,
τοῦ τάφου τὰ στολίσματα, τὴν ἐρημιά, τὸν ᾅδη!

Μοσχοβολᾷ ἡ ἀλιφασκιά, μικρή μου Ναθαλοῦλα,
τὰ ρίκη, ἡ δάφναις, ἡ μυρτιαῖς ποτίζονται δροσοῦλα,
καὶ τὸν ἀγέρα πλημμυροῦν μὲ τὴν ἀναπνοή τους.
Στὸν ἥλιο τοῦ φθινόπωρου, σὰ ζωντανὰ λουλούδια,
οἱ καλογιάννοι χαίρονται. Μὲ τὴ γλυκειὰ φωνή τους
στὸ βάτο π' ἀκουρμαίνεται λαλοῦν τὰ στεφανούδια
τὰ βάσανα τῆς ξενιτειᾶς... Καὶ σὺ στὸ γέροντά σου
στέλνεις, παιδί μου, ἀνέλπιστα τὰ νεκρολίβανά σου;
....

Στὸν πολυτάραχο γιαλὸ τοῦ κόσμου μιὰν ἡμέρα
διαβάτης ἀνυπόμονος περνᾷ σὰν τὸν ἀγέρα.
Τὸ πάτημά του ἐφάνηκε στὸν ἄμμο μιὰν αὐγή·
ἄγριο τὸ κῦμα πέρασε τὴν νύκτα καὶ τὸ σβεῖ...

Η ΠΡΩΤΟΜΑΡΤΙΑ Ἢ ΤΟ ΧΕΛΙΔΟΝΙ

Ἀκριβέ μου φίλε κ. Π. Χιώτη,

Ἔβαλα τὸ χέρι μέσα εἰς τὸ φτωχικὸ ποιητικό μου ταμεῖον καὶ ἐξήγαγον ἐκεῖθεν κἄτι τι, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται «Ἡ Πρωτομαρτιὰ ἢ τὸ Χελιδόνι». Ἂν εἶναι νόμισμα ἀργυροῦν, ἂν εἶναι χρυσοῦν ἢ ἂν εἶναι χάλκινον, μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν ἠξεύρω· Ἠξεύρω μόνον ὅτι ἐβγῆκεν εἰς τὸ φῶς διὰ σὲ καὶ δέξου το μὲ τὴν συνειθισμένην σου πρὸς ἐμὲ φιλοφροσύνην· ἐγράφη δὲ ἐν Ἀθήναις τῇ α΄ Μαρτίου 1876.

Ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δίδει εἰς τὴν ἐπάνοδον τῶν χελιδόνων σημασίαν πολὺ σπουδαιοτέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν συνήθως δίδουσιν οἱ εὐρωπαῖοι. Τὸ χαριέστατον τοῦτο πτηνὸν δὲν ἦτο μόνον διὰ τὸν Ἕλληνα ὁ πρόδρομος τοῦ ἔαρος, ὁ ἄγγελος τῆς χαρᾶς, ὁ παλαιὸς οἰκογενειακὸς φίλος, ἀλλ' ἦτο καὶ τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν μας. Διὰ τοῦτο ἡ δημοτικὴ ποίησις ἐξύμνησε τὴν ἐπάνοδον τῶν χελιδόνων περιπαθέστατα, διὰ τοῦτο τὸ γλυκύφωνον πτηνὸν ἐθεωρεῖτο καὶ θεωρεῖται ὡς ἱερόν, ἀφίνεται δὲ ἐλεύθερον νὰ κτίζῃ τὴν φωλεάν του ἐν τοῖς ναοῖς εἴτε ἐν ταῖς οἰκίαις χωρίς ποτε νὰ παρενοχλῆται παρ' οὐδενός, διὰ τοῦτο ὁ ἐν πολέμῳ πίπτων μαχητὴς διέταττε τοὺς συμμαχητὰς ν' ἀφήνωσι θυρίδα ἀνοικτὴν εἰς τὸν τάφον του, ὅπως ἐκεῖθεν ἐλευθέρως εἰσέρχηται ἡ φίλη χελιδὼν καὶ ἀναγγέλλῃ εἰς τὸν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντα τὴν ἔλευσιν τῆς ἀνοίξεως καὶ μετὰ τῆς ἀνοίξεως τὸ κελάδημα τῶν κλέφτικων πυροβόλων καὶ τὴν κλαγγὴν τῶν ἐθνικῶν ὅπλων.

Ὅλα ταῦτα τὰ γνωρίζεις, φίλτατε Χιώτη, καὶ δὲν προσμένεις βεβαίως νὰ τὰ μάθῃς παρ' ἐμοῦ. Ἠθέλησα μόνον νὰ σοῦ εἴπω διατί τὸ χελιδόνι μοὶ ἐνέπνευσε τὴν ᾠδήν, τὴν ὁποίαν σοῦ ἀποστέλλω καὶ διατί, ἐν ταῖς σημεριναῖς τοῦ Ἔθνους περιστάσεσι, τὸ παρέστησα ὡς ἀγγελιαφόρον τῶν ἐγκαρδίων πόθων μας.

Σὲ ἀσπάζομαι ὁλοψύχως.

Ὡς ἀδελφὸς

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Η ΠΡΩΤΟΜΑΡΤΙΑ Ἢ ΤΟ ΧΕΛΙΔΟΝΙ

Καλῶς μᾶς ἦλθες, ἄκακο πουλί, χαριτωμένο,
καλῶς μᾶς ἦλθες, τοῦ Μαρτιοῦ πρωτόλουδο λουλοῦδι!
Μὲ πόση, νἄξερες, κρυφὴ λαχτάρα περιμένω

ν' ἀκούσω μὲς στὰ σύγνεφα τὸ πρῶτό σου τραγοῦδι!
Τόσο συνείθισα ὁ φτωχὸς νὰ βλέπω κάθε μέρα
χαραῖς κ' ἐλπίδες νὰ πετοῦν, νὰ πνίγωνται στὸ ρέμμα
τοῦ χρόνου τ' ἀνυπότακτου, π' ἀκόμ' ἀκόμα ψέμμα
μοῦ φαίνεται ὅτι σὲ θωρῶ νὰ σχίζῃς τὸν αἰθέρα
μὲ τὰ σπαθᾶτά σου φτερά... Γλυκό μου χελιδόνι,
μᾶς ἔφερες καλοκαιριά;... Ὄψιμο θᾶλθῃ χιόνι;...

Μᾶς ἔπιασε λιγοψυχιά, πουλὶ ξενιτεμένο,
καὶ νύστα κι' ἀποκάρωμα... Κανείς μας δὲν ἀκούει
τοῦ γείτονα τ' ἀπόφωνα... τὸ αἷμα πετρωμένο
στὴν κλειδωμένη μας καρδιά, πουλάκι μου, δὲν κρούει...
Πόθος κανείς, οὔτ' ὄνειρα... Δὲ νείρεται ἡ ψυχή μας
παρὰ καθάριους οὐρανούς, ἀστροφεγγιαῖς καὶ κύματα
χωρὶς ἀφροὺς νὰ ξεψυχοῦν σὲ περιγιάλια μνήματα!
Καθὼς ἡ νεκροθάλασσα κ' ἡ ἄκαρπ' ἡ ζωή μας
ἔχει βουβὸ παραδαρμό... Γιὰ μιὰ στιγμὴ φουσκώνει
ξερνᾷ τὰ φύκη τὰ νεκρὰ κ' ὕστερα μαρμαρώνει.

Πέτα, πουλάκι μου, γοργά, μὴ βαρεθῇς τὸ δρόμο,
κι' ἂν εὕρῃς σκέπη φτωχικὴ καὶ πλούσιο παραθύρι
κλειστό, σὰ μάτι βάρυπνο, δίπλωσ' εὐθὺς στὸν ὦμο
τὰ χρυσοπράσινα φτερὰ καὶ γίνου ξυπνητῆρι...
Καὶ πὲς ὅτ' ἦλθ' ἡ ἄνοιξη, κι' ὅτ' ἄνοιξη δὲν εἶναι
νὰ κελαδοῦν οἱ πέρδικοι σιμὰ στὴ σαστικιά τους,
οὔτε νὰ νανουρίζουνε τ' ἀηδόνια τὴ φωλιά τους.
Δὲν εἶναι γάργαρα νερά, ὄχι, πουλί, δὲν εἶναι
οὔτε φλογέρα πιστικοῦ, οὔτε χλωρὰ τριφύλλια...
Πὲς ὅτ' ἐδῶ τὴν ἄνοιξη τὴ φέρνουν καρυοφύλλια...

Κ' ἂν στὴ φωνή σου τὴ γλυκειὰ δὲ σηκωθοῦν οἱ εὐνοῦχοι,
πᾶρε, πουλάκι μου, φτερό, ναὕρῃς παληὰ λημέρια.
Σῦρε νὰ ἰδῇς τὸν Ὄλυμπο, τὴν Γκιώνα, τὸ Βελοῦχι,
χαιρέτησε τὴ Λιάκουρα καὶ φώναξ' ὡς τ' ἀστέρια.
Κι' ἂν μείν' ἡ Κιάφα ἀκίνητη κι' ὁ βράχος τοῦ Ζαλόγγου
δὲ θυμηθῇ τὸ ζωντανό, τὸν ἄγριο καταρράχτη,
ποὺ ἐπάνωθέ του ἐμούγγρισε... ἂν μὲς στὸ Κοῦγγι ἡ στάχτη
τοῦ Σαμουὴλ δὲ θερμανθῇ κι' ἂν τὰ κλαριὰ τοῦ λόγγου
δὲ φορτωθοῦν μὲ φλάμπουρα καὶ δὲ σεισθῇ ἡ Χειμάρρα,
φύγε, πουλί μου γρήγορα κ' εἶναι Θεοῦ κατάρα.[1])

....

Καὶ τὸ πουλὶ ἀνυπόμονο γοργὸ σὰν τὴν ἐλπίδα
ἁρπάζει ἀπὸ τὸν ἥλιο μας μιὰ λάμψι, μιὰν ἀχτίδα
γιὰ νὰ τὴν ἔχῃ συντροφιὰ στὸ σκοτεινό του δρόμο,

1) «Παραλείπεται σκοπίμως ἡ ε' στροφή». Σημ. Α. Βαλαωρίτη.

καὶ χάνεται μεσουρανίς... Πές μου, γιατὶ μὲ τρόμο
τὸ γύρισμά σου καρτερῶ, γλυκό μου χελιδόνι;...
Θὰ νἄχωμε καλοκαιριά;... Ὄψιμο θἆλθη χιόνι;...

ΕΠΙ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΝΔΑΡΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΕΘΛΙΜΜΕΝΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΤΟΥ

Φυτρώνει ἕν' ἀγριολούλουδο στοῦ βράχου τὴ λειψάδα
καὶ ζῆ μὲ λίγη καταχνιά, μὲ λίγη ἀντηλιάδα,
δὲν τὸ εἶδε μάτι φθονερό. Στὴ σχισματιὰ κρυμμένο
τὴ μοναξιά του χαίρεται, τ' ἀρέσει νἆναι ξένο.
Στοῦ κόσμου τὸν ἀπέραντο τὸν θησαυρὸ δὲ φέρνει
παρ' ἁρμονία καὶ χαρά... Γιατὶ τὸ συνεπαίρνει
στὸ πέρασμά του ὁ σίφουνας; Γιατί τὸ ξερριζώνει;...
Τὸ φοβερὸ τὸ γίγαντα ποιός στέλνει; Ποιός σκοτώνει
τὸ πλάσμα μόλις ἄνοιξε τὰ φύλλα στὸν ἀγέρα;...
Πές μού το σύ, πατέρα.

Λαλεῖ τ' ἀηδόνι στὸ κλαρί, τὸν οὐρανὸ τηράζει
καὶ νανουρίζει ὁλονυχτὶς τὴν πλάση ποὺ νυστάζει.
Τὰ χίλια του λαλήματα γλυκὰ συναπαντιῶνται
μ' ἀστέρια διαβατάρικα κ' ἐγκαρδιακὰ φιλιῶνται.
Τ' ἀκοῦν τὰ νυχτολούλουδα, τὰ καταπίνει ὁ κρίνος...
Καὶ τὴν αὐγὴ βουβό, νεκρό! Πές μου ποιός εἶν' ἐκεῖνος,
ποὺ πρόσταξε τὸ σερπετὸ ν' ἀνοίξῃ τ' ἄγριο στόμα
νὰ καταπιῇ τὸν ἄγρυπνο τὸν ψάλτη, πρὶν ἀκόμα
τελειώσῃ τὸ τραγοῦδι του καὶ πρὶν τὸν εὕρῃ ἡ μέρα;
Τὸ ξέρεις σύ, πατέρα;

Θεόρατος καταμεσὶς στὸ πέλαγο ἕνας βράχος
περήφανος, ἀπάτητος, σκληρὸς θαλασσομάχος
πέτεται μὲ τὸ ψήλωμα καὶ μὲ τὴν ἀνδρειά του.
Δὲν τὸν ἐτάραζαν σεισμοὶ καὶ βλέπει στὰ νερά του
ἀδιάφορος τὸν πόρφυρα στὸ λάρυγγα νὰ θάφτῃ,
ν' ἀλέθῃ μὲ τὰ δόντια του, τὸ δύστυχο τὸ ναύτη...
Λίγη ψιχάλα ἐχώνεψε βαθειὰ σὲ μιὰ ραφή του,
τὸ κρύο τὴν ἐπάγωσε κ' εὐθὺς ἡ κορυφή του
τρίζει, βογγᾷ, σωριάζεται ψηλ' ἀπὸ τὸν αἰθέρα...
Πές μου γιατί, πατέρα;

Καὶ τοῦ πλατάνου τὴν καρδιά, τὸν πρῖνο, τὸ ρουπάκι
ἀκοίμητο, παντοτεινὸ τρώγει κρυφὸ σαράκι.
Κ' ἡ λεύκα ἡ μακροτράχηλη μὲ τ' ἀσημένιο φύλλο,
τὸ κυπαρίσσι, πἄφωνο θωρεῖς σὲ μαῦρο στῦλο

τὸν οὐρανό μας νὰ κρατῇ καὶ φαίνεται πλασμένο
νὰ ξεφυτρώνῃ ἀθάνατο σὲ χῶμα πεθαμμένο...
Περνᾷ ἕνα μαῦρο σύγνεφο, ἐπάνωθέ τους στέκει,
ἀστράφτει, σχίζεται, βροντᾷ, ξερνᾷ τ' ἀστροπελέκι
καὶ στάχτη γίνονται μὲ μιᾶς, σκορποῦν μὲ τὸν ἀγέρα.
Πές μου γιατί, πατέρα;...

Νόμος τοῦ κόσμου εἶν' ἡ φθορὰ καὶ δὲ θὰ νὰ χορτάσῃ
ἡ φοβερὴ δρακόντισσα πρὶν καταπιῇ τὴν πλάσῃ.
Τ' ἀηδόνι, τ' ἀγριολούλουδο, τὸ δέντρο, τὸ κοτρῶνι,
τ' ἀγγελοκάμωτο κορμὶ τ' ἀγλύκαντού σου 'Αντώνη,
ὅλα ἕνα χέρι τὰ κρατεῖ, μιὰ θέλησῃ τ' ἀφίνει
ἀκλόνητη στὸ δάκρυ μας, χωρὶς ἐλεημοσύνη.
Χαλᾷ τὸν κόσμο πῶπλασε, τὸν ξαναπλάθει ἀκόμα,
ἀκούραστο, ἀχαλίνωτο τὸ διάπλατό της στόμα
δαγκᾷ, συντρίβει ἀδιάκοπα ὅ,τ' εὕρῃ ἐδῶ στὴ σφαῖρα.
Τί κλαῖς; Τί κλαῖς, πατέρα;...

ΚΑΝΑΡΗΣ

Εἶναι βαρὺ τὸ ὄνομα τοῦ Κανάρη, εἶναι πολὺ βαρὺ καὶ φοβοῦμαι μὴ ὑπὸ τὸν πελώριον ὄγκον κύψῃ τὸν αὐχένα ἡ ποίησίς μου. Ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ ρίψω κι' ἐγὼ μακρόθεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀειμνήστου ἥρωος ὀλίγα νεκρολούλουδα, ἀφοῦ δὲν ηὐτύχησα ν' ἀσπασθῶ τὴν στιβαρὰν χεῖρά του ἐγώ, ὅστις τὸν ἠγάπων μέχρι λατρείας;

Πέρυσι τὸν ἐπεσκέφθην πολλάκις εἰς Κυψέλην καὶ ἠκροώμην αὐτοῦ διηγουμένου μετὰ παιδικῆς ἀφελείας τ' ἀκατανόητα ἆθλα του... «Ὅλα, παιδί μου, ὅλα τὰ κατορθώνει ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη», στερεοτύπως ἀπήντα εἰς ἐμὲ ὁ γέρων πυρπολητής, ὁσάκις συγκεκινημένος τῷ ἐξέφραζα τὸν θαυμασμόν μου.

Ὅτε προσεκόλλησεν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος τοῦ αἱμοσταγοῦς Καραλῆ τὸ τρισένδοξον πυρπολικόν του, κατέβη δὲ εἰς τὴν μικρὰν λέμβον, ἔνθα ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου τὸν ἐπρόσμενον οἱ γενναῖοι σύντροφοί του καὶ ἥτις εἶχε δεθῆ διὰ σιδηρᾶς ἁλυσίδος ἐπὶ τῆς κλίμακος τοῦ τρικρότου, ὁ Κανάρης διέταξε τὴν ἀπομάκρυνσιν, φοβούμενος μὴ αἱ αὐταὶ φλόγες συγκαταφάγουν Ὀθωμανοὺς καὶ Ἕλληνας. Ἀλλ' ἡ λέμβος, ὡς ἐὰν ἐκρατεῖτο ὑπὸ μυστηριώδους ἀφανοῦς δαίμονος, ἔμενεν ἀκίνητος, μὴ ὑπακούουσα εἰς τὴν πυρετώδη βίαν τῶν κωπηλατῶν. Τότε τῶν θαλασσῶν ὁ ἀπτόητος δεσπότης ἐνόησεν ὅτι ὁ δεσμὸς τῆς ἁλυσίδος δὲν εἶχεν ἐντελῶς λυθῆ καὶ λαβὼν ἀταράχως τὸν πέλεκυν ἔκοψεν αὐτὸν καὶ ἀπεσπάσθη ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τοῦ σημείου, ἔνθα ἐπέπρωτο μετ' ὀλίγον νὰ τελεσθῇ μία τῶν φρικαλεωτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων σκηνῶν τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ δράματος.

«Τὰ ὀλίγα δευτερόλεπτα, τὰ ὁποῖα ἐδαπανήθησαν ἐν τῷ ἀπροσδοκήτῳ ἐκείνῳ συμβάντι, ἦσαν ἀρκετὰ νὰ ἐπιφέρουν τὴν καταστροφήν μας», μετ' ἀπεριγράπτου μειδιάματος μοὶ ἔλεγεν ὁ Κανάρης· «Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν τόσοι, ὥστε, ἐὰν ἔπτυον ἐπάνω μας, θὰ μᾶς ἔπνιγον ἀναμφιβόλως. Ἀλλ' ὁ μεγαλοδύναμος Θεὸς δὲν τὸ ἐπέτρεψε καὶ μᾶς ἔσωσε, διότι ἐγνώρισε τὴν ψυχὴν τῶν δούλων του».

Ὁ θάνατος τοῦ Κανάρη ἐν ταῖς σημεριναῖς τοῦ Ἔθνους περιστάσεσιν εἶναι συμφορὰ ἀνεπανόρθωτος. Βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν κατ' ἐξαίρεσιν νὰ μείνῃ ἀθάνατος οὔτε γέρων ἐνενηκοντούτης ἤθελεν ἐπιχειρήσει ὅ,τι ἄλλοτε παίζων ἐξετέλει. Ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κανάρη ἤστραπτεν ἀκόμη ζῶσα ἡ λάμψις τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, διότι, παραδόξως, ὅλοι οἱ μεγάλοι τῆς Δύσεως ποιηταὶ ἐκ τῶν ἄθλων αὐτοῦ ἐνεπνεύσθησαν περισσότερον παρὰ ἐκ τῶν λοιπῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐπεβάλλετο λοιπὸν ἀκόμη εἰς τὴν κοινὴν τοῦ κό-

σμου γνώμην ὁ θαλάσσιος ἥρως καὶ ἵστατο ἐν μέσῳ ἡμῶν ὡς μνημόσυνον αἰώνιον ἡμερῶν ἐνδόξων καὶ ὡς παράδειγμα ἀξιομίμητον εἰς τὰς παρούσας γενεάς.

Ἀλλὰ διατί ἡ ἔκτακτος αὕτη τῶν ποιητῶν συμπάθεια ὑπὲρ τοῦ Κανάρη;... Οὔτ' ἐγὼ δὲν τὸ καταλαμβάνω. Ἴσως εἰς τὴν προτίμησιν ταύτην συνέτεινεν ὄχι ὀλίγον καὶ ἡ ἁρμονία τοῦ ὀνόματός του. . . Μὴ γελᾷς, φίλε, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ποίησις ἔχει πολλὰς τοιαύτας ἰδιοτροπίας καὶ μὴ ἀμφιβάλῃς ὅτι, ὅσον καὶ ἂν δοξασθῶσι πολλὰ ὀνόματα, δὲν θὰ εὕρουν εὔσχημον τοποθέτησιν ἐν τῷ στίχῳ.

Αὕτη εἶναι ἡ ταπεινή μου γνώμη·

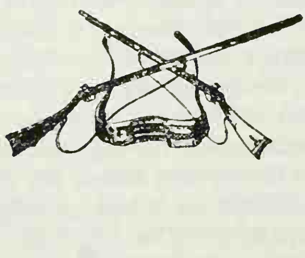
ΚΑΝΑΡΗΣ

Τὴ νύχτα ποὺ παράδερνες μ' ἕνα δαυλὶ στὸ χέρι
κ' ἐσπιθοβόλεις κεραυνοὺς κ' ἔφεγγες σὰν ἀστέρι,
ὅταν φτωχός, ἀγνώριστος, μικρός, χωρὶς πατρίδα
τὴ ματωμένη ἐπλεύρωνες, Κανάρη, ναυαρχίδα,
ἂν ὅταν ἀναπήδησες μὲ τὴν ὁρμὴ τοῦ στύλου
μέσα στὴ μαύρη τὴ σπηλιὰ τοῦ Καραλῆ τοῦ σκύλου,
κανένας μάντις σὦλεγε ὅτι θὰ νἄλθῃ ὥρα
νὰ ἰδῇς, Κανάρη, ἐλεύθερη τὴ δύστυχη τὴ χώρα,
πὦρρευ' ἑτοιμοθάνατη,—ὅτ' ἤθελες φωτίσει
μ' αὐτὸ τ' ἀστροπελέκι σου Ἀνατολὴ καὶ Δύση,
ὅτι θὰ γένῃς ζωντανὴ τοῦ Γένους σου σημαία,
ὅτι θὰ πᾷς μακρὰ μακρὰ νὰ φέρῃς βασιλέα,
καὶ χίλια δαφνοστέφανα ὁ κόσμος θὰ νὰ βάλῃ,
Κανάρη, στ' ἀπροσκύνητο καθάριο σου κεφάλι,
ὅτι πρὶν πέσῃς κατὰ γῆς θὰ σοῦ δοθῇ κ' ἡ χάρη
νὰ ἰδῇς νὰ λάμψῃ ἀνέλπιστο, παρήγορο δοξάρι
ὅπου ἐβασίλευε παληό, κατάπυκνο σκοτάδι,
ὅτ' ἕνα Γένος σύψυχο τοῦ λάκκου σου τὸν ἅδη
θὰ ἐδρόσιζε μὲ κλάμματα, ὁποῦ θὰ ν' ἀναβρᾶνε
μέσ' ἀπ' τὰ φυλλοκάρδια του κι' ἀθάνατα θὰ νᾶναι,
ὅτι θὰ σκύψῃ ξέσκεπος ἐμπρὸς στὰ λείψανά σου
νὰ σὲ φιλήσῃ ἐγκαρδιακά, Κανάρη, ὁ Βασιλιᾶς σου,—
ἂν ἕνας μάντις τἄλεγε, ποιός ἤθελ' τὸν πιστέψῃ;
Μόνος ἐσύ, ποὺ γνώριζες ὅτ' εἴχανε φυτέψει
βαθειά, βαθειὰ στὰ σπλάχνα σου τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ σου
βοτάνι παντοδύναμο, τροφὴ τοῦ κεραυνοῦ σου,
τὴν πίστη τὴν ἀκλόνητη στοῦ ἔθνους σου τὴν τύχη. . .
Αὐτή, Κανάρη, πὦβαψε τὸν σιδερένιον πῆχυ
κι' ἔδωσε στὸ καράβι σου χίλια φτερὰ νὰ τρέχῃ
σήμερα ποιός τὴν ἔχει;. . .

Ἄχ! δὲν τὸ πίστευα ποτέ!... Πέρυσι σ' εἶδ' ἀκόμα
συγνεφιασμένον, κάτασπρον στὸ φτωχικό σου στρῶμα,
σὰν κοιμισμένη θάλασσα σὲ ταπεινὸ ἀκρογιάλι
ὅπ' ὀνειρεύεται κρυφὰ καμμιὰν ἀνεμοζάλη
γιὰ νὰ μουγκρίσῃ φοβερά...., καὶ σήμερα κουφάρι!...
Ἔγυρα τότε ἐφίλησα τ' ἀνδρεῖά σου, Κανάρη,
τὰ λιοκαμμένα δάχτυλα κ' ἔνιωσα κάθε ρῶγα,
πὤβραζε μέσα κ' ἔλαμπε μὲ τὴν παληά σου φλόγα.
Ἔτρεμα ἐμπρός σου, ἐδάκρυζα, μὤδωκες τὴν εὐχή σου,
μοῦ τίμησες τὸ μέτωπο μ' ἕνα θερμὸ φιλί σου
καὶ μοὖπες, λιονταρόκαρδε,—«Μὴν κλαῖς, δὲ θὰ πεθάνω,
πρὶν ξανανειώσω μιὰ φορὰ καὶ πρὶν νὰ ξεθυμάνω».

Κι' ἀπέθανες! κ' ἐσβύστηκες!.... Τὰ ριζιμιά, οἱ βράχοι
δὲν σκιάζονται γεράματα καὶ στοῦ βουνοῦ τὴ ράχη
ὁλόρθο μένει, ἀκλόνητο, χιλιόχρονο πρινάρι
καὶ μάχεται μὲ τὰ στοιχειά... Καὶ σὺ καὶ σύ, Κανάρη,
ποὖλθες στὴ γῆ θεόχτιστος κι' ὅπ' ὅταν ἐθωροῦσε
τὸ χιόνι στὸ κεφάλι σου κανεὶς π' ἀσπροβολοῦσε,
ἐπίστευεν ὅτ' ἔβλεπε τὸν Ὄλυμπο ἐμπροστά του
μὲ τὴν ἀθανασία του, μὲ τὴν παλληκαριά του,
ἐσὺ σωριάζεσαι μὲ μιᾶς;... Μέσα στὰ χώματά σου
θὰ καταπιάσῃ ἡφαίστειο ἢ θὰ σβυστῇ ἡ φωτιά σου;...

Κατάρ' ἀκατανόητη, ἄσπλαχνη, μαύρη μοῖρα
νἆν' οἱ νεκροί μας ἄφθαρτοι, νἆν' ἡ ζωή μας στεῖρα.

Ο ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΟΣ

Δὲν ἐντρέπομαι νὰ ὁμολογήσω, φίλτατε Παῦλε [1]), ὅτι καὶ ὡς γέρων ραψῳδὸς παράξενος καὶ ὡς ἁπλοῦς θνητὸς ἔχω κι' ἐγὼ τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς ἰδιοτροπίας μου. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχει καὶ ἀπέραντος συμπάθειά μου πρὸς ἓν τῶν κοινοτέρων καὶ ταπεινοτέρων φθινοπωρινῶν πτηνῶν μας, τὸν λάλον, τὸν ἀγαθὸν Καλογιάννον.

Ἀγνοῶ πόθεν προῆλθε τὸ ὄνομά του ἢ ἂν ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος οὕτω πως ὀνομάζεται ἡ ἐριθανὶς ἢ πυραλὶς τῶν ἀρχαίων, ἡ motacilla grisea τοῦ Λιναίου, ὁ pettirosso τῶν Ἰταλῶν καὶ ὁ rou ge - gorge τῶν Γάλλων. Καὶ τὸ μὲν δημοτικὸν ἑλληνικὸν ὄνομα μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ ἤθους καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ τάσεως πρὸς τὴν οἰκειότητα, τὸ δὲ ἀρχαῖον, καθὼς καὶ τὸ ἰταλικὸν καὶ τὸ γαλλικόν, πηγάζει ἐκ τῆς ὡραίας ἐρυθροειδοῦς κηλῖδος, ἣν γαυριῶν ἐπιδείκνυσιν ἐπὶ τοῦ τραχήλου.

Πολλαχοῦ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης τὰ χαριέστατα ταῦτα πτηνὰ ἐμφανίζονται κατὰ τὸ ἔαρ, *ἀλλ'* ἐν Ἑλλάδι μόνον μετὰ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ φθινοπώρου ἔρχονται καὶ δίδουν ζωὴν εἰς τὰ νεκρά μας δάση· Φθάνουν δὲ ταυτοχρόνως τόσον πολλὰ καὶ τόσον ἐκθύμως εὐθὺς μετὰ τὴν ἄφιξίν των ἐπιδίδονται εἰς τὸ προσφιλὲς κελάδημά των, ὥστε μένει τις ἐκστατικὸς ἐνώπιον τοιαύτης συμφωνίας.

Ὁ Καλογιάννος εἶναι τὸ πρωϊνώτερον τῶν πτηνῶν μας, δίδει εἰς τὸν γεωργὸν τὸ σύνθημα τῶν ἐργατικῶν ἐργασιῶν καὶ τὸν ἀνακουφίζει διὰ τοῦ ᾄσματός του, ὅταν παρὰ τὸν κορμὸν σκιεροῦ δένδρου ἀναπαύηται ἐκ τοῦ πολλοῦ κόπου. Τὸ λάλημά του εἶναι μὲν βραχύ, *ἀλλὰ* γλυκύτατον καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνει ἀδιακόπως, χωρὶς νὰ ταράττηται διόλου ἐκ τῆς παρουσίας τῶν ἀνθρώπων, μεθ' ὧν ἀρέσκεται νὰ συζῇ καὶ εἰς τὰς κατοικίας τῶν ὁποίων ἀφόβως εἰσέρχεται καὶ ζητεῖ τὴν τροφήν του, ὅταν ἡ χιών, καλύπτουσα τὸ ἔδαφος, κρύπτῃ τὰ ἔντομα, δι' ὧν συντηρεῖται. Ἐγὼ δὲ εἶδον αὐτὸν ἐνίοτε καθήμενον ἀταράχως ἐπὶ τῶν κεράτων καὶ ἀροτήρων βοῶν καὶ ψάλλοντα χωρὶς νὰ φοβῆται διόλου οὔτε τὴν βουκέντραν οὔτε τὸν σάλαγον τοῦ ζευγηλάτου.

Ὁ μέγας φίλος καὶ προστάτης τῶν μικρῶν καὶ ἀδυνάτων πτηνῶν Michelet ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Καλογιάννος εἶναι φύσει ζηλότυπος καὶ διηγεῖται ὅτι ἐκεῖνος, ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἔζη ἐλεύθερος ἐν τῷ γραφείῳ του, ἐπετέθη μανιωδῶς κατὰ μιᾶς ἀηδόνος, ἣν εἶχεν ἀποκτήσει καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπένεμεν ἐξαιρετικὰς περιποιήσεις· Πολλάκις δὲ τὸν παρηνώχλει καθήμενος ἐπὶ τῶν δακτύλων ἢ ἐπὶ

---

1) Ἡ ἐπιστολὴ ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν Παῦλον Διομήδην, τότε ἐκδότην τῆς «Ἑστίας».

τῆς κεφαλῆς, ὅταν κατελάμβανεν ὅτι ὁ κύριός του, βεβυθισμένος εἰς τὴν μελέτην, παρημέλει τὸν γηραιὸν φίλον του.

Καὶ ὅμως τὸν Καλογιάννον περιφρονοῦν οἱ ποιηταί. Δὲν τὸν καταδέχονται, εἶναι φτωχὸ πουλί, εἶναι χωριάτης. Δὲν ἔχει τοὺς ἐρωτικοὺς ρεμβασμοὺς τῆς ἀηδόνος· ἐξυπνᾷ παραπολὺ πρωΐ, εἶναι χυδαῖος, πάντοτε εὔθυμος, πάντοτε καλοκαρδισμένος, δὲν μελαγχολεῖ ποτέ, ἑνὶ λόγῳ, εἶναι λαός. Ἀλλ' ἐγὼ τὸν ἠγάπησα ἐκ νεαρᾶς μου ἡλικίας καὶ ὅταν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ φθινοπώρου συναντῶμαι μετὰ τοῦ πρώτου Καλογιάννου καὶ τῆς πρώτης κυκλαμιᾶς (διότι τὸ ἄνθος καὶ τὸ πτηνὸν συγχρόνως ἐμφανίζονται), ἡ καρδία μου σκιρτᾷ, ὡς ἂν αἴφνης ἔβλεπον παλαιοὺς φίλους ἐπανερχομένους ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας.

Ἀπέναντι τῶν παραθύρων τοῦ ἐν Μαδουρῇ ἐξοχικοῦ μου οἴκου ἐγείρεται παμμεγέθης ἐλαία, ἥτις εἶναι ἀληθὴς ἀγορὰ τοῦ λαοῦ τῶν Καλογιάννων. Ἐκεῖ συνέρχονται, ἰδίως ὅταν ἐπίκηται χειμὼν ἢ τρικυμία, καὶ συναναστρέφονται μετ' ἐμοῦ καὶ μὲ εὐφραίνουν διὰ τῶν κελαδημάτων των. Χίλιαις φοραῖς μοῦ διασκέδασαν τὰ μαῦρα νέφη τῆς φαντασίας! Χίλιαις φοραῖς μὲ παρηγόρησαν καὶ μοῦ ἐγλύκαναν τὰ πικρὰ φαρμάκια τῆς ψυχῆς!

Χρεωστῶ εἰς αὐτοὺς τόσην εὐγνωμοσύνην!

Τίποτε λοιπὸν παράδοξον, ἂν συνέλαβα τὴν ἰδέαν νὰ πληρώσω τὰς φιλοφροσύνας των δι' ὀλίγων στροφῶν, δι' ἑνὸς ταπεινοῦ εἰδυλλίου, ἀφοῦ μάλιστα δὲν ἐμπρέπουν εἰς ἡμᾶς πλέον ἄσματα πολεμικὰ καὶ διθύραμβοι.

Ὀκτώβριος 1878

Σὸς πάντοτε

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Ο ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΟΣ

ΙΩΑΝΝΗι ΒΑΛΑΩΡΙΤΗι
ΤΩι ΓΛΥΚΥΤΑΤΩι ΜΟΥ ΥΙΩι

Μὴ μὲ ρωτᾷς ποῦθ' ἔρχομαι, μὴ μὲ ρωτᾷς ποῦ τρέχω,
πατρίδα ἐγὼ δὲν ἔχω
παρὰ τοῦ βάτου τἄγριο, τἄγκαθερὸ κλαρί.
Μὲ δέρνει τἀνεμόβροχο, εἶμαι φτωχὸ πουλί,
ὁ λόγγος τὸ παλάτι μου· καὶ βιό μου εἶν' ἡ χαρά,
πετῶ, κορνιάζω ξέγνοιαστος ὁπὄχω τὰ φτερά.

Λίγη δροσοῦλα τοὐρανοῦ τἀκούραστο λαρύγγι
μοῦ τὸ ξεφρύγει ὅταν διψῶ καὶ ζῶ μ' ἕνα μερμῆγκι.
Ξυπνῶ τὸ γλυκοχάραμα. Τοῦ ἥλιου τὴν ἀχτίδα
φορῶ μαλαμοκέντητη βασιλικὴ χλαμύδα
κι' ἀρχίζω τὸ τραγοῦδί μου. Στὰ σύγνεφ' ἀνεμίζει
περήφανος σταυραητός, τὸν κόσμο φοβερίζει
κ' ἐγὼ τὸν βλέπω καὶ γελῶ.... Δὲν τοῦ φθονῶ τὴν τύχη,
οὔτε μὲ σκιάζει τἄσπλαχνο, τὸ φοβερό του νύχι,

γιατὶ δὲν καταδέχεται μ' ἐμένα νὰ χορτάση
θεριὸ ποὺ μπρὸς στὴν δόξα του βρίσκει στενὴ τὴν πλάση.
Τὸ κράζουν αὐτοκράτορα... τοῦ φόρεσαν κορῶνα,
μᾶς τῶπλασαν δικέφαλο... τοῦ γράφουν τὴν εἰκόνα....
Στὴ μιὰ τὴ φοῦχτα νὰ κρατῆ χρυσῆ τοῦ δίνουν σφαῖρα,
στὴν ἄλλη του γυμνὸ σπαθί... κ' ἐπῆρε ὁ νοῦς του ἀγέρα!

Τὸ πρῶτο τοῦ φθινόπωρου ποὺ φαίνεται λουλοῦδι
εἶν' ἡ ξανθή μου ἡ κυκλαμιά. 'Εγὼ μὲ τὸ τραγοῦδι
τὴν ἀνακράζω ἀπὸ ψηλὰ κ' ἐκείνη στὴ φωνή μου
γοργὰ προβαίνει ὁλόχαρη. Πιστὸν προξενητή μου
τὸ πρωτοβρόχι δέχεται, στὸ φτωχικὸ κρεββάτι
καὶ δείχνεται στὸ φίλο της ἐντροπαλή, δροσάτη......
Δὲ σὲ ζηλεύω, σταυραητέ! Τοῦ πριναριοῦ μου ἡ μᾶζα
ἀξίζει τὴν κορῶνά σου καὶ τὰ χρυσᾶ τζαπράζα.
Δὲν ἀνεβαίνω σὰν ἐσέ, καὶ σὰν ἐσὲ δὲν πέφτω
στὴν ἁρπαγή, στὸ σκοτωμὸ κι' ἄλλο ποτὲ δὲν κλέφτω
παρὰ μὲ τὸ τραγοῦδί μου καμμιὰ καρδιὰ καμμένη.
'Εσὲ σὲ βάφουν αἵματα, ἐμὲ ἡ δροσιὰ μὲ πλένει.
Ζῶ μὲ τὰ φύλλα τὰ χλωρά, μὲ τ' ἄνθη θὰ πεθάνω,
κι' ἀφήνω χωρὶς κλάμματα τὸν κόσμο αὐτὸν τὸν πλάνο.

Μιὰ μόνη ἀγιάτρευτη πληγὴ ἔχω βαθειὰ κρυμμένη
στὴν ἄκακή μου τὴν καρδιὰ καὶ κἄποτε πικραίνει,
διαβάτη, αὐτή μου τὴ χαρά.....
Εἶχ' ἀγαπήσει μιὰ φορὰ
στὸ πρῶτο τὸ ταξεῖδί μου μιὰ καλογιαννοποῦλα,
γκόλφι τοῦ λόγγου ἀτίμητο, καὶ σὰν ἐμὲ φτωχοῦλα.
Σ' ἕνα κλαρὶ παράμερο, μακρὰ ἀπὸ κάθε μάτι
ἐγὼ κι' ἐκείνη ἐστήσαμε τὸ νυφικὸ κρεββάτι
καὶ μὲ τραγούδια ἀδιάκοπα καὶ μὲ τὸν ἔρωτά μας
κρυφά, κρυφὰ ἀναθρέφαμε, διαβάτη, τὰ παιδιά μας.
Μιὰ νύχτα ποὺ τὴν ἔσφιγγα γλυκὰ μὲ τὰ φτερά μου
κι' ἔνοιωθα ποὺ λαχτάριζε στὴ φλογερὴ ἀγκαλιά μου,
ἀκούω ποὺ τρέμει τὸ κλαρὶ καὶ βλέπω ἕναν ἀστρίτη
ποὺ κύτταζε νὰ καταπιῆ τὸ φτωχικό μας σπίτι.
Τὰ μάτια του μοῦ κάρφωσε στὴν ὄψη τὸ θεριό,
ἡ γλῶσσά του ἡ διχαλωτή, τὸ χνῶτό του τὸ κρύο,
διαβάτη, μὲ μαρμάρωσαν.... ἐσβύστηκα..... δὲν εἶδα,
τὴ φοβερή μας τὴ σφαγή. . . Στὴν πρώτην τὴν ἀχτίδα
τοῦ ἥλιου, ποὺ μ' ἐπύρωσε, ξυπνῶ στὴ γῆ ριμμένο......
Μοῦ λείπαν ὅλα τὰ παιδιά.... Βαρύ, κουλουριασμένο
τὸ σερπετὸ ἐκοιμώτουνε μὲς στὴ φωλιὰ χορτάτο
κ' ἡ μάνα ἑτοιμοθάνατη, ποὺ σπάραζε στὸ βάτο.
Εἶχε τὴ σάρκα ὁλάνοιχτη..... 'Ορμῶ, τὴν ἀγκαλιάζω.
Τοῦ κάκου σκούζω, δέρνομαι, τοῦ κάκου τήνε κράζω.....

Κ' ἐκεῖ ποὺ τῆς ἐμάλαζα τὰ ξεσχισμένα στήθη,
διαβάτη μου, τὸ αἷμά της στὴν τραχηλιά μου ἐχύθη.
Κι' ἀπὸ τὰ τότε μὤμεινε μὲς στὴν καρδιὰ ἡ πικράδα
καὶ στὸ λαιμὸ παντοτεινὰ γραμμένη ἡ κοκκινάδα.
'Αλλά... δὲ θέλω κλάμματα, μακρὰ ἀπὸ μένα ὁ πόνος,
βασιλικὸ παλάτι μου εἶναι τἀράμνου ὁ κλῶνος
καὶ βιό μου εἶν' ἡ χαρά,
θέλω νὰ ζήσω ξέγνοιαστος ὁσῶχω τὰ φτερά.

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΥΠΟ ΛΑΙΛΑΠΟΣ ΔΕΙΝΗΣ ΚΡΗΜΝΙΣΘΕΙΣΑΝ ΣΤΗΛΗΝ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ ΔΙΟΣ 1)

Σβύνοντ' ἀστέρια φλογερὰ μὲς στοῦ οὐρανοῦ τὰ βάθη
ἐμπρὸς ἀκλόνητο βουνὸ ἐσάλεψε κ' ἐχάθη
μὲς στοῦ πελάου τὸ βάραγγα.... Κι' ὡς τόσο εἶχα πιστέψει
ὅτι δὲ θᾶτον ἀρκετὴ γιὰ νὰ σὲ καταστρέψῃ
τῆς μοίρας ὅλ' ἡ δύναμις... 'Αγαπητό μου χτίριο,
λησμονημένης γενεᾶς ἄταφο μεγαθήριο,
δέξου τὸ μοιρολόγι μου... Ὅταν σὲ βλέπω κλαίω...
Σὰν νᾆσουν ραχοκόκκαλο προκατακλυσμιαῖο
ὁ χρόνος σ' ἐξεκλείδωσε καὶ κάθε σου σφοντύλι
σέπεται τώρα κατὰ γῆς καὶ τὸ πατοῦν οἱ σκύλοι.....
'Ακατανόητος θυμός, ὀργὴ θεοῦ, κατάρα!...
Νἄρχωνται πάντ' ἀνέλπισταις βρονταῖς, σεισμός, ἀντάρα
καὶ νὰ μᾶς ρίχνουν κατὰ γῆς τὄνα σίμ' ἀπὸ τ' ἄλλο
ὅ,τι κι' ἂν ἔχωμε ψηλό, θεόρατο, μεγάλο.....
Καλλίτερα γιὰ σένανε! Σκέλεθρο χαλασμένο
νὰ μένῃ ὀλόρθο εἶν' ἄσχημο, καλλίτερα γυρμένο!
Ἄμετραις εἶδες γενεαῖς νὰ λάμψουν νὰ γεράσουν,
νὰ λυώσουνε σὰν τὸ κερί.... βαρβάρους νὰ περάσουν
σὰ σίφουνας κατάμαυρος.... ἄκουσες τὸ σφυρί τους

1) Τὸ ποιημάτιον τοῦτο εἶναι ἀνέκδοτον, εὑρεθὲν μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Βαλαωρίτου μετὰ τὸν θάνατόν του. 'Εγράφη ἐν 'Αθήναις ὅτε κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1876 διέμενεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ ποιητής, προφανῶς δὲ ἐσκόπει νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτὸ πρὶν ἢ τὸ παραδώσῃ εἰς τὴν δημοσιότητα, διότι τὸ ὑπάρχον χειρόγραφον εἶναι τὸ κατὰ τὴν πρώτην ἔμπνευσιν γραφέν, φέρει δὲ πλείστας διορθώσεις καὶ παραλλαγάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπεφυλάττετο ὁ ποιήσας βραδύτερον νὰ ἐκλέξῃ κατὰ τὴν ἀντιγραφήν. Τοιαύτη ἦτο ἡ μέθοδος ἐργασίας τοῦ ποιητοῦ. Ἔγραφε τάχιστα καὶ διὰ μιᾶς τοὺς ὑπὸ τῆς φαντασίας του ὑπαγορευομένους στίχους, οἵτινες ἔρρεον ὡς χείμαρρος κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐμπνεύσεως, ἐνῷ ἐνίοτε ἐπὶ μακρὰ διαλείμματα χρόνου ἠδυνάτει καὶ δύο μόνους στίχους νὰ γράψῃ. Κατόπιν ἐπὶ τοῦ χειρογράφου τούτου ἐπέφερε τὰς διορθώσεις καὶ παραλλαγάς, τὰς ἐκ τῆς ὡριμωτέρας σκέψεως ὑπαγορευομένας. Μετὰ τοῦτο ἀντέγραφε τὸ ποίημα ἰδιοχείρως, πολλάκις πλείστας καὶ ἀθρόας ἐπιφέρων μεταβολάς, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ κειμένου τούτου σπανιώτατα καὶ ἐλαχίστας βραδύτερον ἐπέφερε διορθώσεις ἢ ἀλλαγάς. Ἡ τελευταία αὕτη ἐπεξεργασία ἐλλείπει ἐκ τοῦ εἰς τὴν πεσοῦσαν στήλην τοῦ 'Ολυμπίου Διὸς γραφέντος ποιήματος.

νὰ σοῦ συντρίβῃ τὸ κορμί... ἔνοιωσες τὴν πνοή τους
ἐπάνωθέ σου νὰ διαβῇ καὶ νὰ σὲ κιτρινίσῃ
σὰ φύλλο π' ἄσπλαχνος βοριᾶς περνῶντας ἔχει ψήσει.
Ὕστερα..... νύχτα φοβερή, κρυφὸ χτικιό, νεκρίλα,
γεράματ', ἀποκάρωμα καὶ φράγκικη σαπίλα.

Περνᾷ κι' αὐτὸ τ' ἀνάθεμα, διαβαίν' ἡ λέπρα, ἡ ψώρα,
κ' εὐθὺς ἐπλάκωσ' ἄλλο φιό· τὴν ἔρημή σου χώρα
τὴν ὤργωσαν κατάσαρκα τὰ τούρκικα λεπίδια
κ' εἶδες παντοῦ τὴ σάρκα της νὰ σέρνεται κοψίδια.
Πόλεμος ἀτελείωτος γιὰ τετρακόσιους χρόνους
μὲ πεῖρα, μὲ ξεκλήρισμα, μὲ σίδερα, μὲ πόνους·
φωτιὰ παντοῦ καὶ θέρισμα..... Μιὰ μέρα τὸ δρεπάνι
τοῦ Χάρου σὰν κ' ἐστόμωσε... εἶπε κ' ἐκεῖνο «φθάνει»!
Ὁ κόσμος ἐξανάσανε... Νάθε βαστάξει ἀκόμα,
χίλιαις φοραῖς καλλίτερα... Ἔμαθ' αὐτὸ τὸ χῶμα
νὰ τὸ ποτίζουν αἵματα, κι' ὅταν διψᾷ, στειρεύει...
Ὁλόγυρά σου κύτταξε.... δὲ βλέπεις;... τί δὲ ρεύει;...

Κι' ὡς τόσο σὺ δὲν ἔπεσες! Ὁλόρθο κυπαρίσσι
τὰ μνήματά μας νὰ τηρᾷς ἡ μοῖρα σ' ἔχει ἀφήσει.
Οἱ χρόνοι ἐφεύγαν φτερωτοὶ κ' ἡ νεκρικὴ εὐμορφιά σου
ἔμενε πάντοτ' ἄφθαρτη... Μιὰ μέρα ἐκεῖ σιμά σου
ἀκούστηκε ἄγριος σάλαγος.... Στερνὴ ταπεινοσύνη,
ἀλλόκοτη, ἀνυπόφορη σῶμελλε νἆν' ἐκείνη...
Ἐπάνω στ' ἀντικέφαλο μιᾶς ἄλλης ἀδελφῆς σου
κόσμος μυρμήγκιαζε πολὺς στὰ χείλη τῆς ἀβύσσου
καὶ μὲ φωναῖς, μ' ἀλαλαγμοὺς ἀνεβοκατεβαίνουν
σφαλάγγια ἀγεροκρέμαστα, στ' ἀγῶγί τους πεθαίνουν
καὶ στὸν βαρὺ τὸν κάματο... Σκοτείδιασε, νυχτώνει...
Σκορποῦν οἱ ἀλιτήριοι.... Χαράζει, ξημερώνει...
Κ' ἐκεῖ π' ὅταν ἐδιάβαινε στὸ φλογερό του δρόμο
ὁ ἥλιος μας ἐστήλωνε τὸ μάτι του μὲ τρόμο
εἶδες ἐκεῖ, μαυρόμοιρη σιχαμερὸ σκουλῆκι,
ἀγνώριστο παράλλαμμα τὴν πέτρινή του θήκη
σκλαβιᾶς σημάδι φοβερὸ ἐμπρός σου ἕναν Δερβίση
μεσουρανὶς νὰ χτίσῃ!...
Εἶχε σημάνει ἡ ὥρα σου. Στἄγριο πέρασμά του
μιὰ νύχτα σ' ἔσπρωξε ὁ βοριᾶς μὲ τὰ πλατειὰ φτερά του
κι' ὅλη σὲ σώριασε στὴ γῆ... Σκέλεθρο χαλασμένο
νὰ μέν' ὁλόρθο εἶν' ἄσχημο, καλλίτερα γυρμένο...

ΕΙΣ ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ **

Μ' ἀρέσει μὲς στὴν ἄβυσσο τοῦ μαύρου τοῦ ματιοῦ σου

νὰ βλέπω τὸ κυμάτισμα, Κυρά, τοῦ λογισμοῦ σου,
καὶ νὰ ξανοίγω, Οὐράνω μου, μὲς στὸ βαθὺ σκοτάδι,
ποὺ πλημμυρεῖ τὴν κόρη σου, τὸν φλογερὸν τὸν ἅδη,
πὤκαψε ἀμέτρηταις καρδιαῖς... Μ' ἀγάπη σὲ θωροῦσα...
Κ' ἐκεῖ ποὺ παραμόνευα, κ' ἐκεῖ ποὺ καρτεροῦσα
μὴν ἀπ' ἐκείνη τὴ νυχτιὰ προβάλῃ καμμιὰ ἀχτίδα,
βαθειά, βαθειά, κατάβαθα μοῦ φάνηκε πὼς εἶδα
ἀπελπισμένη μιὰ ψυχὴ στὸ μελανό σου κῦμα
νὰ παραδέρνῃ ἀνήσυχη, σὰ ζωντανὸς στὸ μνῆμα·
Κι' ὅταν ἐζήτησα νὰ ἰδῶ ποιός πνίγεται, Κυρά μου,
στὸν κάτω κόσμο, ἐγνώρισα μὲ τρόμο τὴ θωριά μου.

ΡΟΞΑΝΗ ΣΟΥΤΖΟΥ

Κρύβετ' ἡ μέλισσα ἡ ξανθὴ μὲ τὴν ἀνεμοζάλη
στὸν κόρφο τοῦ τριαντάφυλλου, στοῦ κρίνου τὴν ἀγκάλη·
Ἐκεῖ δὲ φθάνει χειμωνιά, ἐκεῖ βορειᾶς δὲ φθάνει,
καὶ τὸ φτωχὸ πετούμενο ποὺ ξέφυγε, Ροξάνη,
τοῦ Χάρου τὸ κυνήγημα, τὸν τρόμο, τὴν πικράδα,
εὑρίσκει ἐκεῖ παρηγοριὰ κι' ἀνέλπιστη γλυκάδα...

Χαρὰ σ' ἐκεῖνο τὸ πουλί, ποὺ τὸ χτυποῦν οἱ ἀνέμοι,
ποὺ παραδέρνει ξέσκεπο, ποὺ στὸ κλαρί του τρέμει
ὅταν τὴν νύχτα ὁλόμαυρα πετοῦν τὰ νέφη ἐμπρός του
κι' ἀνάφτῃ μ' ἀστραπόβροντα ὁ ἔρμος οὐρανός του.
Χαρὰ σ' ἐκεῖνο τὸ πουλί, ἂν στὸ φτερούγισμά του
εὗρ' ἕνα ρόδο σὰν ἐσέ, χίλιαις φοραῖς χαρά του!...

ΠΑΡΑΠΟΝΟ

Πόσαις φοραῖς τὰ κύματα,
ποὺ ἔπεφταν ἀφρισμένα
στὸ ἔρμο τ' ἀκρογιάλι μου,
τὰ ρώτησα γιὰ σένα!

Πόσαις φοραῖς τὸ δάκρυ μου
στὴν ἄβυσσο εἶχε στάξει,
καὶ πόσο ἐπαρακάλεσα
νάλθῇ σ' ἐσὲ ν' ἀράξῃ!

Τοῦ κάκου! Φεύγ' ἡ θάλασσα
καὶ πίσω της ἀφήνει
ἀφροὺς καὶ λίγα φρύγανα
γιὰ μόνη ἐλεημοσύνη.

Κ' ἐγὼ τυφλὸς ἐκύτταζα
τὸ κῦμα καὶ δὲν εἶδα
ὅτ' εἶν' ἀφρὸς ἡ ἀγάπη μου
καὶ φρύγανα ἡ ἐλπίδα.

ΤΟ ΦΙΛΙ

«Τὰ φύλλα βλέπεις τῆς ἐτιᾶς
πῶς πέφτουν μαραμένα; —
ψυχή μου, μῶλεγες πικρὰ
μὲ μάτια δακρυσμένα.

»Πῶς φεύγει, βλέπεις, τὸ νερό,
τὰ νέφη πῶς πετοῦνε,
πῶς ἡ δροσοῦλα τῆς αὐγῆς,
οἱ κρίνοι πῶς περνοῦνε;

»Ναί, πές μου πές μου, σὰν αὐτὰ
κ' ἡ ἀγάπη μας θὰ σβύση
σὰ λούλουδο θὰ μαραθῇ,
σὰν ὄνειρο θὰ ζήση;»

Κι' ἐγὼ σ' ἀγκάλιασα σφιχτὰ
καὶ σῶφραξα, ψυχή μου,
τὰ χείλη μ' ἕνα φλογερὸ
κι' ἀπέραντο φιλί μου.

Καὶ τότ' ἐπίστεψες καὶ σὺ
ὅτ' ἔχει κ' ἡ ζωή μας
μιὰ μόνη ἀθάνατη στιγμὴ
κλεισμένη στὸ φιλί μας.

Μιὰν ὥρα πὤφυγε κρυφὰ
τοῦ Χάρου τὸ δρεπάνι
κι' ὀπ' ὅσο κι' ἂν πετᾷ γοργὰ
ποτὲ δὲ θὰ πεθάνῃ.

ΤΟ ΔΑΚΡΥ

Μὴ μὲ σπαράζεις, ἄσπλαχνη,
μὲ τὰ παράπονά σου,
μὴ μὲ ποτίζεις ἀλοή.
Μὴν κλαῖς, μὴ μοῦ πικραίνεσαι...
γιατὶ κάθε ματιά σου
πάντα τὸ δάκρυ νὰ τὴ σβῇ;

Πές μου τί θέλεις, ἄπιστη;
Γιατὶ χολή, φαρμάκι
θἆν' ἡ ἀγάπη σου γιὰ μέ;
Γιατὶ κ' ἐγώ, ψυχοῦλά μου,
νὰ μὴ χαρῶ λιγάκι
μιὰν ὥρα ξάστερη μ' ἐσέ;

Κ' ἐσὺ πικρὰ μὲ κύτταζες
ἀχνὴ σὰν πεθαμμένη
καὶ σὰν τὸ μάρμαρο βουβή—
«Ἀγάπη, ὡσὰν νὰ μὤλεγες,
ἀγάπη, ποτισμένη
μὲ τέτοιο δάκρυ, πάντα ζῇ».

Η ΑΓΡΑΜΠΕΛΗ

Λέγ' ἡ ἀγράμπελη μυριανθισμένη
στὸν ἄγριο πλάτανο, ποὺ τὴν θωρεῖ
καὶ μὲ τὸν ἴσκιο του συχνοδιαβαίνει
πάντοτ' ἐπάνω της βράδυ κι' αὐγή.

«Δένδρο περήφανο, μὲς στὸν ἀγέρα
τὰ φύλλα, οἱ κλῶνοί σου θρασομανοῦν·
βρίσκεις στενόχωρη τώρα τὴ σφαῖρα;
Τ' ἄστρα, τὰ σύγνεφα δὲ σὲ χωροῦν;

»Τρέχει στὴ ρίζα σου νεράκι κρύο,
βυζαίνεις ἄκοπα τὴν καταχνιά,
κ' ἐμένα ἐζήλεψες, σὺ τὸ θηρίο,
γιατὶ μ' ἐπότιζε λίγη δροσιά;

»Τί θέλεις, πλάτανε, τί μοῦ γυρεύεις;
Διῶξε τὸν ἴσκιο σου κ' εἶμαι μικρή·
Τ' ἄνθη μου ἐπάγωσαν, μὴν τὰ παιδεύεις,
ἄσ' τον τὸν ἥλιο μου νὰ τὰ χαρῇ...»

«—Ξανθή μου ἀγράμπελη, τί μὲ φοβᾶσαι;
Θέλεις νὰ σέρνεσαι πάντα ὀρφανή,
μονάχη σου, ἔρημη τὴν νύχτα νἆσαι
νἄχῃς κρεββάτι σου λιθάρια, γῆ;

»Τ' ἄνθη ζευγάρωσε μὲ τὴν ἀνδρειά μου,
γένου βασίλισσα κ' ἐγὼ θρονί,
στηλώσου ἐπάνω μου... στὴν ἀγκαλιά μου
κάθε ἄλλο λούλουδο θὰ σὲ φθονῇ...»

Τὴν ἐξεγέλασε τ' ἄγριο πλατάνι,
τὴν ἐπερίπλεξε μὲς στὰ κλαριά...
Τί κρῖμα πὤδωκες, ξανθὸ βοτάνι,
γιὰ λίγο ψήλωμα τὴν παρθενιά!

Φτωχὴ κι' ἀνύπανδρη στὴν ἐρημιά σου
μοὖτανε τ' ἄνθη σου κρυφὴ χαρά·
τώρα θ' ἁρπάζουνε τὴ μυρωδιά σου
τὰ νέφη κι' ὁ ἄνεμος ποὖσαι κυρά.

ΤΟ ΡΟΔΟ ΚΑΙ Η ΔΡΟΣΙΑ

Λέγ' ἡ δροσοῦλα ὁλόχαρη
στὸ ρόδο ποὺ διψοῦσε
καὶ μὲ τὰ φύλλα του ἀνοιχτά,
σὰ χείλη ποὖθελαν φιλιά,
ψηλὰ τ' ἀστέρια ἐκύτταζε
καὶ τήνε καρτεροῦσε.

Λέγ' ἡ δροσοῦλα ὁλόχαρη:
«Περήφανο λουλοῦδι,
ποιός σοὖπε ἀπόψε πὼς θἄλθω

στὸν κόρφο σου νὰ κοιμηθῶ;
Μήπως νεροῦ μουρμούρισμα,
μὴν ἀηδονιοῦ τραγοῦδι;»

«Οὔτε νεροῦ μουρμούρισμα
οὔτ' ἀηδονιοῦ τραγοῦδι...
Ἄγνωστη μ' ἔκαψε φωτιά·
ζωντάνεψέ μου τὴν καρδιὰ
πρὶν πέσουνε τὰ φύλλα μου,
τῆς νειότης μου τὸ χνοῦδι...»

Χρυσὸ στεφανοσκέπασμα
ξαπλώνει τὸ φεγγάρι
πάνω σ' ἐκεῖνα τὰ φτωχά...
Μιὰ νύχτα ἐζήσαν μοναχά,
μιὰ νύχτα κ' ἐξεψύχησαν...
Ποιὸς νἆχε τέτοια χάρι!...

Η ΑΧΤΙΔΑ

«Ἂν ἤμουνα τοῦ φεγγαριοῦ
μαλαματένι' ἀχτίδα,
θὰ χώνευα κρυφά, κρυφὰ
μὲς στὰ μαλλιά σου τὰ χρυσᾶ
νὰ γένω πιὰ πλεξίδα.

»Κι' ὅταν ἡ νύχτα θἄρχεται
νὰ κλῇ τὰ βλέφαρά σου
κι' ἄλλος κανεὶς δὲ θὰ θωρῇ
τ' ἀγγελικό σου τὸ κορμὶ
παρὰ τὸ κόνισμά σου,

»τότε κ' ἐγὼ στ' ἀνέφελο
θὰ βγαίνω μέτωπό σου,
θὰ σὲ φιλῶ... θὰ λησμονῶ
τ' ἀστέρια μου, τὸν οὐρανό...
θὰ σβυῶμ' ἐκεῖ σιμά σου».

Κ' ἐσὺ μ' ἕνα χαμόγελο,
πὤλαμψε σὰ δοξάρι
μ' ἀγκάλιασες σφιχτά, σφιχτὰ
κ' ἐγὼ ἐλησμόνησα, κυρά,
κι' ἀχτίδα καὶ φεγγάρι.

Η ΞΑΝΘΟΥΛΑ

«Μ' ἀρέσ' ἡ θάλασσα γιατὶ μοῦ μοιάζει,
μ' ἀρέσει, σ' ἄκουσα νὰ λὲς κρυφά,
πότε ἀγριεύεται, βόγγει, στενάζει,
καὶ πότε ὁλόχαρη παίζει, γελᾷ.
Δὲν εἶν' ὁλόξανθη σὰν τὰ μαλλιά μου;
Δὲν εἶν' ὁ κόρφος μου σὰν τὸν ἀφρό;
Μέσα στὰ μάτια μου τὰ γαλανά μου
δὲν ἔχω κύματα, τάφο, οὐρανό;
Μ' ἀρέσει ἡ θάλασσα γιατὶ μοῦ μοιάζει
κι' ἂς ἔχῃ μέσα της κόσμο θεριά...
Μὴ στὴν καρδοῦλά μου μὴ δὲ φωλιάζει
ἀγάπη ἀχόρταγη, σκληρὴ φωτιά;»
Κ' ἐγὼ ἐχαιρόμουνα ποὺ χολιασμένη
φαρμάκι μὤσταζες μὲς στὴν ψυχή,
τὴ ζήλεια σου ἔβλεπα ξαγριωμένη,
στὰ χείλη σου ἔβραζε κάθε πνοή.
Τότ' ἐκρεμάστηκα στὴν τραχηλιά σου
τὴ φλόγα σῶσβυσα μὲ δυὸ φιλιά,
τὴν ὄψη ἐβύθισα μὲς στὰ μαλλιά σου,
στὸν κόρφο σου ἔστησα κρυφὴ φωλιά.
«Κῦμά μου ἀνήμερο, ψυχή μου, φθάνει.
Μὴ μ' ἀγριεύεσαι, πλάγιασ' ἐδῶ...
Θᾶμαι γιὰ σένανε γλυκὸ λιμάνι...
Τί ἀξίζει ἡ θάλασσα χωρὶς γιαλό;»

ΕΠΙ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ ΧΡΥΣΟΥΛΑΣ ΚΑΛΚΑΝΗ ΜΑΧΑΙΡΑ

«Μῶφυγε... ἐπέταξε ἡ Χρυσῆ!... Ἔλα μ' ἐμέ, διαβάτη,
ἔλα νὰ ἰδῇς τὸ μνῆμά της... Δὲν ἔμειν' ἕνα μάτι
νὰ μὴ δακρύσῃ ἐπάνω της. Μονάκριβη τὴν εἶχα,
κι' ἀπ' τὰ ξανθά της τὰ μαλλιὰ ἂν ἔπεφτε μιὰ τρίχα,
τὴν ἔπαιρνα γιὰ φυλαχτό... καὶ τώρα... πεθαμμένη!...
Βλέπεις τὸ χῶμα τὸ νωπό;... Ἐδῶ βαθειὰ θαμμένη
κοιμᾶται, μοῦπαν, ἡ Χρυσῆ... Πές μου, καλὲ διαβάτη,
γιὰ νὰ τὴν εὕρῃ γρήγορα ποιό τάχα μονοπάτι
θὰ πάρ' ἡ μαύρ' ἡ μάννα της;... Μοῦ λὲν ἐκεῖ στὸν Ἄδη
ὅτ' εἶν' ἡ νύχτα ἀπέραντη, παντοτεινὸ σκοτάδι...
Ποιός θὰ μοῦ φέξῃ νὰ διαβῶ; Σὰν ἄστρο, σὰν αὐγοῦλα
δὲ θ' ἀνατείλῃ ἐκεῖ γιὰ μέ, διαβάτη μου, ἡ Χρυσοῦλα;....
Βαθειὰ κι' ὁ κρῖνος μὲς στὴ γῆ κοιμᾶται τὸν χειμῶνα,
κι' ὅταν ἀκούσῃ νὰ λαλῇ γλυκὰ στὸν καλαμιῶνα

τὸ πρῶτο ἀηδόνι τ' Ἀπριλιοῦ, ξυπνᾷ καὶ ξεφυτρώνει...
Πές μου, διαβάτη, κ' ἡ Χρυσῆ, μὲ τ' Ἀπριλιοῦ τ' ἀηδόνι
θὰ νὰ βλαστήση ἀπὸ τὴ γῆ;... Μ' ἀκοῦς, μ' ἀκοῦς, παιδί μου;
Τρεῖς σπιθαμαῖς μοῦσαι μακρὰ κ' ἀκόμα τὴ φωνή μου,
Χρυσοῦλα, δὲν ἐγνώρισες;... Ποῦ τάχα ν' ἀρμενίζη;...
Τί πέλαγο χωρὶς γιαλό, ποιός κόσμος μᾶς χωρίζει;...»

Κ' ἡ ἔρμ' ἡ μάνα ξήπλεγη γλυκοφιλεῖ τὸ χῶμα,
σὰν νἄθελε νὰ καταπιῇ μὲ τἄχαρό της στόμα,
νὰ μεταλάβῃ ἀχόρταγη τοῦ Χάρου τὸ φαρμάκι...

Ἀχτίδα διαβατάρικη, λουλοῦδι, ἀφρός, πουλάκι,
ἔφυγ' ἐπέταξε ἡ Χρυσῆ... Πανόρφανη μητέρα!
Μὴ τὴ ζητεῖς ἐδῶ στὴ γῆ, στολίζει τὸν αἰθέρα...

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑι Σ***

ΕΠΙ ΤΗι ΠΡΟΣΦΟΡΑι ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΜΟΥ

Ὅταν γεράση ὁ πλάτανος καὶ τὰ χλωρὰ τὰ φύλλα
τὴν ἄνοιξη δὲν κρύβουνε τὰ κούφια του τὰ ξύλα,
κάθε διαβάτης, ποὺ περνᾷ καὶ ποὺ θυμᾶται ἀκόμα
τὸν ὕπνο ποὺ κοιμήθηκε στὸ δροσερό του χῶμα,
καὶ τὸ νεράκι πἄγρυπνο μὲ τὸ κελάδημά του
χίλιαις φοραῖς ἐγλύκανε τὸν πόνο στὴν καρδιά του,
κάθε διαβάτης ποὺ περνᾷ μὲ μάτι πικραμμένο
θωρεῖ τὸ γέρο γίγαντα, θωρεῖ τὸ στοιχειωμένο
τὸ δένδρο του ἑτοιμόρροπο καὶ σταματᾷ τὸ βῆμα
νὰ πάρῃ ἀπὸ τὴν φλοῦδά του γιὰ ἐνθύμηση ἕνα τρίμμα.

Καὶ σύ, Χαρίκλεια, καὶ σὺ νὰ μὴ μὲ λησμονήσῃς
ὅταν θὰ πέσω κατὰ γῆς. Θυμήσου, μὴν ἀφήσῃς
αὐτά μου τ' ἀγριολούλουδα νὰ μαραθοῦν τὰ μαῦρα!
Γνωρίζεις πῶς τ' ἀγάπησα! Μὲς στὴν καρδιά μου ταὖρα
κ' ἐκεῖθε τὰ ξερρίζωσα. Κρύψε τα σὲ μιὰν ἄκρη
καὶ δρόσιζέ τα τὰ φτωχὰ κἄποτε μ' ἕνα δάκρυ
ἢ μ' ἕνα σου χαμόγελο. Τότε κ' ἐκεῖνα ἐμπρός σου
θὰ ζωντανεύουν, θὰ ξυπνοῦν μὲ τὸ χαιρετισμό σου,
καὶ καθενὸς ἡ μυρωδιὰ θἄναι γιὰ σὲ σημάδι
ὅτι κ' ἐγὼ γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ ἦλθα κρυφ' ἀπ' τὸν Ἅδη.

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ ΤΗι ΚΑι...

. . . .
Καὶ τώρα εὑρέθηκες ἐσύ, δροσοῦλα, λουλουδάκι
νὰ σκιάζῃς τὸ γεράκι!

Κ' ἐνῶ ψηλὰ στὰ σύγνεφα μὲ τ' ἄγρια τὰ φτερά του
ἔσχιζε τ' ἀστραπόβροντα, ἐνῶ στὸ πέρασμά του
σκιαμένα ἐφεύγαν τὰ πουλιά... μιὰ σπίθ' ἀπὸ τὸ φῶς σου,
ἕνα σου δάκρυ ποῦσταξε προχθὲς στὸ πρόσωπό σου,
κύτταξε, τῶρριξαν στὴ γῆ. Δειλό, φωτοκαμμένο,
δὲν τὸ λυπᾶσαι τὸ φτωχό; Στὰ πόδια σου ἁπλωμένο,
δὲ βλέπεις, ἀπαρνήθηκε γιὰ σὲ τὴ λευτεριά του,
λησμόνησε τὰ νύχια του, ἐσβύστηκ' ἡ ἀνδρειά του.
Ὤ! δρόσισέ το, κρύψε το βαθειὰ στὴν τραχηλιά σου,
δός του προσκέφαλο γλυκὸ τὰ ξήπλεγα μαλλιά σου
κι' ἄφες το ἐκεῖ νὰ τρέφεται μὲ τὸ χρυσὸ ὄνειρό του
καὶ ταπεινὸ νὰ λησμονῇ τὸν πρῶτο οὐρανό του.

Η ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΑΓΑΠΗ ΜΟΥ

Δὲν εἶναι διαβατάρικο πουλί, ποὺ γιὰ μιὰ μέρα
σχίζει τὰ νέφη καὶ περνᾷ γοργὸ σὰν τὸν ἀγέρα,
οὔτε κισσός, π' ἀναίσθητος τὴν πέτρα περιπλέκει,
οὔτ' ἀστραπή, ποὺ σβύνεται χωρὶς ἀστροπελέκι,
δὲν εἶναι νεκροθάλασσα, βοὴ χωρὶς σεισμό,
νοιώθω γιὰ σέ, πατρίδα μου, στὰ σπλάχνα χαλασμό.

ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΗΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1872 ΚΑΘ' ΗΝ ΑΠΗΓΓΕΙΛΕ ΤΟ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΠΟΙΗΜΑ

. . . .
Ἐφλόγισε τὸν οὐρανὸ
τ' ἀστέρι μίαν ὥρα...
Ποιός τὸ θυμᾶται τώρα;

ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ

ΑΕΙΜΝΗΣΤῼ ΣΤΡΑΤΗΓῼ ΔΗΜΗΤΡΙῼ ΠΛΑΠΟΥΤΑ

«Πᾶψε, Ρουφιᾶ, τὸ βογγητό, στρέψε τὰ κύματά σου
νάχῃ στοῦ Λάλα ἐλεύθερο τὸ πέταμα ἡ ψυχή μου.
Ξέρεις ἐκεῖ ποιὸς κοίτεται... Δὲ θέλω τὰ νερά σου,
ποτάμι, νἀνταριάζωνται, νἁρπάζουν τὸ φιλί μου
ὅταν ἐδῶθε θὰ πετᾷ νὰ τὸν καλονυχτίζῃ.
Πᾶψε, Ρουφιᾶ, τὸ βογγητό! Σίγησε, μὴν τολμήσῃς
τἀδέρφια νὰ χωρίσῃς,
γιατὶ ὁ Πλαπούτας καὶ νεκρὸς κρατεῖ τὸ μετερίζι».

ΤΗ ΝΕΑΡΩΤΑΤΗ***

Ἐπάνωθέ μου ἀνέφελη γλυκοχαράζει αὐγούλα
καὶ τὰ φτερά μου ἐφύτρωσαν. Πατέρα μου, μανούλα,
μ' ἄχαρα νεκρολούλουδα στεφάνια μὴ μοῦ πλέτε·
δὲ θὰ πετάξω μόνη μου, σᾶς καρτερῶ· μὴν κλαῖτε.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗΝ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΝ

ΕΠΙ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ ΤΟΥ ΝΕΑΡΟΥ ΑΥΤΟΥ ΥΙΟΥ

Μαδουρῇ τῇ 3 Ἰαν. 1875

Δυστυχισμένε μου φίλε,

Μόλις παρῆλθον ὀλίγαι ἡμέραι ἀφ' ὅτου, συνδιαλεγόμενος μετ' ἐμοῦ μακρόθεν, ἔχαιρες βλέπων ἐπαξίως ἐκτιμωμένους τοὺς κόπους σου, καὶ ἰδοὺ ἐκ μιᾶς θανατηφόρον ἐπιφέρει κατὰ τῆς κεφαλῆς σου κτύπημα ἡ ἄσπλαγχνος χεὶρ τοῦ θανάτου.

Ποίαν μοὶ ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη συμφορά σου, μόνος σύ, ὅστις γνωρίζεις πόσον ἡ καρδία μου συνδέεται μετὰ τῆς ἰδικῆς σου, δύνασαι νὰ τὸ ἐννοήσῃς.

Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος, ὁ ἔχων ἀείποτε ὑπ' ὄψιν τὸ μυστηριῶδες δρᾶμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μόνον ἐν ἑαυτῷ εὑρίσκει παρηγορίαν ἀνάλογον πρὸς τοιαῦτα τραύματα, διότι μόνος συναισθάνεται ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ ἀναγεννήσει, τῇ διὰ τῆς κολυμβήθρας τοῦ τάφου παρασκευαζομένῃ, ἀδιακρίτως, περιλαμβάνονται καὶ εἰσάγονται νέοι μετὰ γερόντων καὶ ἰσχυροὶ μετ' ἀδυνάτων, διότι μόνος γινώσκει ὅτι οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν ὁ χρόνος ἐνώπιον τῆς αἰωνιότητος, οὐδὲ τὸ πεπερασμένον ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου.

Στὸν πολυτάραχο γιαλὸ τοῦ κόσμου μιὰν ἡμέρα
διαβάτης ἀνυπόμονος περνᾷ σὰν τὸν ἀγέρα.
Τὸ πάτημά του ἐφάνηκε στὸν ἄμμο τὴν αὐγή·
ἄγριο τὸ κῦμα διάβηκε τὴ νύχτα καὶ τὸ σβεῖ.

Ὡς ἀδελφὸς

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΕΠΙ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ ΜΑΡΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΟΥ

Ἔρριξ' ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸ δακρυσμένο μάτι
στὸ ἔρμο της κρεββάτι.
Ἐζήλεψα... ἐλαχτάρισα... τοῦ τάφου τὸ σκοτάδι
μοῦ θόλωσε τὸ λογισμό. Ἐφθόνεσα τὸν Ἅδη,
κ' εἶπα: «Πατέρα δύστυχε, ἂν ἤμουν σὰν τὸ Χάρο,
θἀρχόμουν, πίστεψε, κ' ἐγὼ κρυφὰ νὰ τήνε πάρω».

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

Α΄

Δὲ σ' ἐλησμόνησα, γλυκειά, πολυβασανισμένη
πατρίδα μου, πανόμορφη. Μὲς στὴν καρδιὰ ἀναμμένη
βόσκει ἡ ἀγάπη μου βαθειὰ τὰ ἔρμα σωθικά μου,
ἀφοῦ δὲ βρίσκει τίποτε νὰ κάψῃ ὁλόγυρά μου,
ἀνήμερη κι' ἀχόρταγη μοῦ τρώγει τὴν ψυχὴ
κ' ἐμὲ γηράζει ἀνώφελα κ' ἐκείνη πάντα ζῇ.

Β΄

. . . .

Ξεσαρκωμένα κόκκαλα... τάφοι βουβοί... κοιμᾶσθε,
πῶς δὲν ξυπνᾶτε μιὰ στιγμή... Καὶ σεῖς καὶ σεῖς θὰ νᾶσθε
σὰν τὰ παιδιά σας βάρυπνοι; Τὸ φοβερὸ σκοτάδι
ἡ νύχτα ἡ ἀξημέρωτη, ποὺ σᾶς κρατεῖ στὸν Ἅδη,
λιοντάρια μου ἀνυπόταχτα, μὴν ἔχει ἀπονεκρώσει
τὴ μυστική σας δύναμι, μὴν ἔχει σαβανώσει
τὴν ἄφθαρτή σας τὴν ψυχή; Πῶς τάχα στὰ ὄνειρά μας
δὲ λάμπετε σὰν ἀστραπαῖς καὶ πῶς ὁλόγυρά μας
. . . .

Γ΄

. . . .

Ἐσεῖς ἀστέρια τ' οὐρανοῦ, μάτια χρυσᾶ τοῦ κόσμου,
φεγγάρι ἀργυροστέφανο ποὺ δίδεις φῶς στὸ φῶς μου,
σύγνεφ' ἀνεμοκίνητα ποὺ τρέχετ' ἄνω κάτω
βαστῶντας μὲς στὰ στήθη σας νερό, νερὸ δροσᾶτο,
πεύκια τοῦ λόγγου, πλάτανοι, βρύσαις, βουνά, χορτάρι,
τὸ γέρο Κίτσο ἀκούσετε, τὴν ὕστερη τὴ χάρι
ποὺ τώρα ἐδῶ γονατιστὸς στὸ πατρικό του χῶμα
γυρεύει ἕνας κατάδικος μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα
περίλυπος, κατάδικος καὶ καταφρονεμένος.
Μὴν ἀρνηθῆτε. Δέχθητε τὰ λόγια ποὺ γηρμένος
ἕνας παληὸς πολεμιστής, ἕν' ἄγριο ξηφτέρι
πῶφθειρε τὰ φτερούγια του στῆς ξενιτειᾶς τ' ἀγέρι,
ἐμπρός σας τώρα θὰ εἰπῇ: «Σᾶς παίρνω μάρτυράς μου
στὸν πόνο τῆς καρδιᾶς μου».
. . . .

Κυττάξετε, κυττάξετε τὸ ἔρμο μου κεφάλι.

Χρόνους πολλοὺς μοῦ τὤδειρε βροχὴ κι' ἀνεμοζάλη,
τὸ χτύπησαν τὰ σύγνεφα, τὄψησαν ἡ λαχτάραις,
τὸ φωτοκάψανε ἀστραπαῖς, ἀφορισμοί, κατάραις,
κι' ἀγέρωχο, περήφανο στὴν τόση τρικυμία,
δὲν ἐπροσκύνησε ποτέ. Ἔβλεπα μία μία
ταῖς τρίχαις μου ν' ἀσπρίζουνε, νὰ φεύγουν ἡ ἐλπίδες,
ἔβλεπα μύτη μαχαιριοῦ νὰ σκάφτη ταῖς ρυτίδαις
βαθειὰ βαθειὰ ὡς τὸ κόκκαλο στὸ μαῦρο πρόσωπό μου,
καὶ σὰν τὸ βράχο ἀκλόνητο εἶχα τὸ μέτωπό μου.
Τὸ βόλι μ' ἐφοβήθηκε ψυχρὸ καὶ δειλιασμένο,
τὴ σάρκα μου ὅταν ἔγγιζεν ἔπεφτε πεθαμμένο.
Ἐλύγιζαν, ἐστόμωναν στ' ἀνδρεῖό μου κουφάρι
σὰν ἐχτυποῦσαν τὰ σπαθιά, λὲς κ' ἤμουνα στουρνάρι·
τὰ σωθικά μου, στὴ χολή, στὰ πάθη μου βαμμένα,
εἶχαν πτερώσει μέσα μου φαρμακοποτισμένα·
ἡ μαρμαρένια μου καρδιὰ σεισμοὺς δὲν ἐφοβήθη
κι' ἀρράγιστη κι' ἀκλόνητη ἐρρίζωνε στὰ στήθη.
Ὁ Κίτσος τώρα προσκυνᾷ· τοῦ Κίτσου τὸν αὐχένα
τὰ σπλάχνα του, τὰ γόνατα, τὰ σιδεροπλασμένα
ποὺ δὲν τὰ δάμασε ποτὲ τοῦ κόσμου ἡ συντελία,
ναί, μάθετέ το, σήμερα δαμάζ' ἡ ἐξορία.
. . . .

Ἡ ἐξορία!... μ' ἔφαγεν, ἀστέρια μου φαεινά μου,
πιστέψατε τὰ λόγια μου, τὰ μαῦρα βάσανά μου.
Ἐσᾶς σᾶς ἔχτιζε ὁ Θεός· εἶσθε θεμελιωμένα,
σᾶς ἔδωκε γιὰ θέμελα τὴν πατρικὴν εὐχή του.
. . . .

Δ'

. . . .
Ὅσο κι' ἂν λάμπῃ ἐπάνω σου τὸ μάλαμα, Βεζύρη,
καὶ πέτραις ἀξετίμωταις κι' ἄρματα ξακουσμένα,
βαθειὰ μέσα ἀπ' τὸ μάτι σου ἂν ἀπὸ παραθύρι
θωρῶ χιλιάδες κύματα ποὺ δέρνουν λυσσασμένα,
ἀφοῦ τὴν παγωμένη σου καρδιά...
. . . .

Ε'

. . . .
Πές μού το, σὺ ποὺ κάθεσαι τὴ νύχτα στ' ἀκρογιάλι
καὶ ποὺ μιλεῖς κρυφὰ-κρυφὰ μὲ τὴν ἀνεμοζάλη,
τί λέγει ὁ μαῦρος σίφουνας, ὅταν περνᾷ κι' ἁρπάζῃ
τὸ ἔρμο τ' ἀγριολούλουδο... κι' ὅταν τὸ κῦμα βράζῃ
καὶ θολωμένο, ἀχόρταγο ἀφροιμανάει στὸν ἄμμο;
. . . .

ΣΤ'

Θάλασσα, μαύρη θάλασσα μὲ τὰ πικρὰ νερά σου,
πές μου ἐπέρασε ἀπ' αὐτὰ τὰ μαῦρα κύματά σου

μιὰ κόρη ποὺ εἶχε ξέπλεγα τὰ μακρυὰ μαλλιά της,
χλωμὰ - χλωμὰ τὰ χείλη της, ὑγρὰ τὰ βλέφαρά της;
Θάλασσα, ἐψὲς τὴν ἄφησα ποὺ ἦτο κοιμισμένη
καὶ σήμερα τὴν ἔχασα. Ποῦ νἆναι παγεμένη;

ΘΑΛΑΣΣΑ

Πέρνα, διαβάτη, μὴ ρωτᾷς, στὸν ἄμμον μου δὲν μένει
ποτὲ κανένα πάτημα, κ' ἐδῶθε δὲν διαβαίνει
παρὰ ἀφρὸς καὶ ἄνεμοι, κι' ἀντάρα, τρικυμία.
Πέρνα κ' ἐλπίδα ἀπ' ἐμὲ μὴν καρτερῇς καμμία.

Ἐχθὲς μονάχα ἀπὸ μακρὰ ἐκεῖ, ἐκεῖ ποὺ τρέχει
ἐκείνη ἡ βρύση ἀπ' τὸ βουνὸ ἕνα πουλὶ νὰ βρέχῃ
εἶδα τὰ ἄσπρα του φτερά. Ἄλλο, καλὲ διαβάτη,
ἄλλο δὲν ξεύρω νὰ σοῦ εἰπῶ. Μὴ σταματᾷς, περπάτει!

Ὄρη καὶ δάση, καὶ νερὰ καὶ δροσερὰ λιβάδια,
μαύραις σπηλιαῖς, ἀντίλαλοι καὶ ἄγρια λαγκάδια,
δὲν εἴδατε καμμιὰ φορὰ δυὸ μάτια ἐρωτευμένα
κἄτι νὰ θέλουν ἀπὸ σᾶς καὶ νὰ ἐρωτοῦν γιὰ μένα;
Μιὰ κόρη δὲν τὴν ἴδετε ἐδῶθε νὰ περάσῃ;

Ζ'

Θάλασσα γαλανόξανθη, μαρμαρωμένη, κρύα,
πόσαις φοραῖς ἐρράντισα μὲ τὸ πικρό μου δάκρυ
τὰ μαραμμένα φύκη σου, τὸν ἄκαρπο γιαλό σου!
Πόσαις φοραῖς ἐξάνοιξα, ἀπὸ μακρὰ θωρῶντας,
τ' ἀμέτρητά σου κύματα τὄνα σιμὰ ἀπὸ τἄλλο
ν' ἀσπρίζουν τὸν ὁρίζοντα, νὰ κυνηγιῶνται πάντα
καὶ νἄρχωνται στὰ πόδια μου σὲ μιὰ στιγμὴ νὰ σβυῶνται,
σὰν ταῖς ἐλπίδαις τῆς ζωῆς, σὰν ταῖς χαραῖς τῆς νειότης;
Πόσαις φοραῖς θυμήθηκα πὼς τ' ἄβαθα νερά σου
τὰ τρέφουνε τῆς συμφορᾶς καὶ τοῦ πνιγμοῦ τὰ δάκρυα
κ' ἐγκαρδιακὰ σ' ἐμίσησα καὶ ἐπίστεψα πὼς ἦσουν
ἐδῶ στὸν κόσμο . . . .

Η'

Ξύπνα καρδιά μου, χτύπησε στὰ ἕρμα τὰ πλευρά μου!
Ξύπνα καὶ χόρτασε, καρδιά, καὶ σὺ μὲ τὴ χαρά μου!
Κάθε παλμός σου ἂς γίνῃ εὐχή, μνημόσυνο, τραγοῦδι,
κάθε κρυφός σου στοχασμὸς ἂς γίνῃ ἕνα λουλοῦδι
κ' ἔλα μαζὶ νὰ ψάλωμε τὰ περασμένα χρόνια.
Ὁλόγυρά μας καρτεροῦν βουβὰ τὰ χελιδόνια
προσεχτικὰ ν' ἀκούσουνε κ' ἐκεῖνα τί θὰ ποῦμε.
Ξύπνα, καρδιά, νὰ ψάλωμε, ξύπνησε νὰ χαροῦμε
σὰ σήμερα, σὰ σήμερα... Γιατὶ μιὰ τέτοια μέρα...

Θ΄

Τ' ἀστέρια φωτοστόλιστα τριγύρω στὸ φεγγάρι
τὸ συνοδεύουν μὲ χαρὰ στὸ μυστικό του δρόμο·
τ' ἀγέρι δὲν ἀνάσαινε, τὰ δένδρα ποὺ ἐκοιμῶντο,
τὰ λογκωμένα τὰ βουνά, τὰ χόρτα, τὰ λουλούδια
τὸ πανηγύρι τ' οὐρανοῦ θωροῦνε ἐρωτευμένα.

Ἀκούστηκ' ἕνα πάτημα κι' ἀλήχτησαν οἱ σκύλοι. —
Τ' ἄλογο ἐδιάβαινε φωτιά... Στὴν τρίχα του τὴ μαύρη
ἀσπροβολοῦσαν οἱ ἀφροί, στὴ σέλλα καρφωμένος
ἕνας ἀράπης κάθεται, ἄσχημος σὰν τὸ Χάρο.
Τ' ὁλόχρυσό του τὸ σπαθὶ ποὺ λάμπει στὸ φεγγάρι...
. . . .
Ἀκούστηκ' ἕνα πάτημα... Τὰ δένδρα ποὺ ἐκοιμῶντο,
τὰ λογκωμένα τὰ βουνά, τὰ χόρτα, τὰ λουλούδια
ξυπνοῦν κι' ἀνατριχιάζουνε... Ἀλήχτησαν οἱ σκύλοι.
Τ' ἄλογο ἐδιάβαινε φωτιά, τὰ πέταλά του ἀστράφτουν...

Ι΄

Δὲν ἔφαγες ποτὲ ψωμὶ ξερὸ καὶ μουχλιασμένο,
στὸν ἵδρωτα, στὸ δάκρυ σου, στὸ αἷμά σου βρεμμένο.
Τὴν νύχτα δὲν ἐξύπνησες νὰ ἰδῇς τὸ σύντροφό σου
γυμνὸν νὰ τόνε σέρνουνε μακρ' ἀπὸ τὸ πλευρό σου.
Δὲν εἶδες τὸ παιδάκι σου, δὲν εἶδες τὸν πατέρα
στὴ φυλακή, στὰ σίδερα. Δὲν εἶδες τὴν μητέρα
ἀσθενημένη καὶ γρηὰ νὰ ψένεται, νὰ βράζῃ
κι' ἀπελπισμένη νὰ θρηνῇ, βοήθεια νὰ σὲ κράζῃ.
Δὲν εἶδες στὸ χωράφι σου τὰ στάχυα μεστωμένα
νὰ τὰ θερίζουν τἄλογα τοῦ Τούρκου πεινασμένα
καὶ νὰ σ' ἀφίνουν τἄχερα τὰ ποδοπατημένα
γιὰ νὰ χορτάσῃς τὰ παιδιά, ποὺ σκούζουν λιμασμένα.

ΙΑ΄

Ἐπέρασ' ἕνα σύγνεφο πυκνὸ καὶ θολωμένο·
κατάμεσα στὸν οὐρανό, βαρὺ κι' ἀποσταμένο,
ἁπλώνεται καὶ καρτερεῖ.

—Σύγνεφο ποῦθεν ἔρχεσαι, σύγνεφο ποῦ πηγαίνεις;
Τί μὲ κυττάζεις ἄγρια, τί θέλεις, τί προσμένεις;
Πέταξε, φύγε σ' ἄλλη γῆ!

Μέσα στὰ μαῦρα στήθη σου ἔχεις χαλάζι, ἀντάρα,
ἔχεις φωτιαῖς καὶ θάνατο, ἀπελπισιά, κατάρα;
Σύγνεφο, πές μου, σὲ ρωτῶ.

Ἢ τὰ φτερά σου φέρουνε στὸ χόρτο ποὺ πεθαίνει,
στὸ δένδρο ποὺ ξεραίνεται, στὴ γῆ, ποὖναι καμένη,
λίγο νεράκι δροσερό;

Ἂν στὰ πλευρά σου ὁ κεραυνὸς ἀνήσυχος μουγκρίζῃ
κι᾽ ἂν τὸ κεφάλι μου σκληρὰ νὰ κάψῃ φοβερίζῃ,
σύγνεφο, πές του το, εἶμ᾽ ἐδῶ.

Κι᾽ ἀνίσως καὶ βαρέθηκεν ἡ φοβερή μου μοῖρα,
τώρα ποὺ ἀνοίγεται γιὰ μὲ τοῦ ἅδη ἡ μαύρη θύρα,
ὤ! ρῖξέ μου λίγη δροσιά.

Η ΦΑΛΑΓΞ [1])

Ζῶστε, ζῶστε τ᾽ ἅρματά σας,
ἀνυπόταχτα παιδιά,
βλέπω ἀστράφτει ἀπ᾽ τὴ χαρά σας
καθενός σας ἡ ματιά.

Ὅθε ἡ νειότη σας περάσῃ
καὶ τὸ χνῶτό σας διαβῇ,
θὰ σκορπίσῃ, θὰ μεριάσῃ
κάθε σύγνεφο βαρύ.

Ζῶστε, ζῶστε τ᾽ ἅρματά σας!
Τῶν πατέρων σας ἡ γῆ
στ᾽ ἀνδρικὸ τὸ πάτημά σας
ἀναγάλλιασε ἡ φτωχή.

Πότε, πότε θἄλθ᾽ ἡ μέρα,
παληκάρια μου, νὰ ἰδῶ
μακρὰ ἐδῶθε... πέρα... πέρα...
σὲ πλατύτερο οὐρανὸ

τὸ καθάριο ν᾽ ἀνεμίζῃ
φλάμπουρό μας μὲ χαρά,
φωτιὰ κι᾽ αἷμα νὰ στολίζῃ
τὰ σχισμένα του πλευρά!

Ζῶστε, ζῶστε τ᾽ ἅρματά σας,
ἀνυπόταχτα παιδιά,
στὰ νεκρὰ τὰ ὀνείρατά μας
δῶστε τώρα σεῖς φτερά.

---

1) Τὸ ποιημάτιον τοῦτο ἐγράφη τῇ αἰτήσει τῶν φοιτητῶν ἐν ἔτει 1876, ὅπως τονισθῇ ὡς ἐμβατήριον διὰ τὴν Φάλαγγα τοῦ Πανεπιστημίου, ἐμελοποιήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Γ. Λαμπίρη. (Σημ. Ἰ. Βαλαωρίτη).

Η ΚΥΡΑ ΦΡΟΣΥΝΗ

(1859)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ

Ἐπεχείρησα νὰ στιχουργήσω ἐπὶ τῷ θέματι τούτῳ, ἐλπίζων ὅτι ἡ ἐμὴ πρὸς τὰ τοιαῦτα συμπάθεια ἠδύνατο νὰ τύχῃ καὶ τῆς συμπαθείας τῶν ὁμοφύλων μου. Καὶ ἀληθῶς ἡ δόξα, ἡ νῦν καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μου κατέχουσα, οὐδὲν διαφέρει τῆς τότε πρεσβευομένης ὑπ' ἐμοῦ, ὅτε ἔγραφον τὰ Μ ν η μ ό σ υ ν α, διότι στηρίζεται εἰς ἀλήθειαν πρὸς ἐμὲ ἀναμφίλεκτον, ὅτι θεμέλιον τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως πρέπει νὰ εἶναι ἡ πιστὴ ἐξιστόρησις τῶν παθημάτων καὶ τῶν μαρτυρίων τοῦ Ἔθνους, ἡ διηνεκὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ξενισμὸν πάλη.

Ἀπὸ ἁλώσεως Βυζαντίου μέχρι τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεγέρσεως διήρκεσεν ὁ καταστρεπτικὸς οὗτος ἀγών. Ἑκατέρωθεν ἀδιάλλακτον μῖσος, ἀκατανόητοι προσπάθειαι, ἀξιοθαύμαστος ἐπιμονή. Ἐπὶ τετρακόσια περίπου ἔτη Ὀθωμανοὶ καὶ Ἕλληνες ἐσκήνουν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, οἱ μὲν ἰσχυρῶς ὑπὲρ τοῦ δεσποτισμοῦ ἀγωνιζόμενοι, οἱ δὲ ἀσθενῶς ὑπὲρ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας παλαίοντες καὶ οὐδέποτε οὔτε ἀποκάμνοντες οὔτε ὑποχωροῦντες.

Ἡ ἐποχὴ αὕτη δύναται εὐλόγως νὰ ὀνομασθῇ ἡρωϊκή, ὡς ἐποχὴ ἐν ᾗ συλλαμβάνεται καὶ κυοφορεῖται ἡ μεγάλη περὶ ἐθνότητος ἰδέα, ἀποχωριζομένη τοῦ βυζαντινοῦ κυκεῶνος καὶ θέλουσα νὰ ὑπάρξῃ ἀφ' ἑαυτῆς, ἐνδυομένη νέαν ἀτομικότητα, νέαν ζωήν, νέον κάλλος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης διατυποῦται ὁ χαρακτὴρ τοῦ νέου Ἕλληνος, ἄρχεται ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις καὶ προκύπτει σαφῶς ὁ προορισμὸς καὶ τὸ μέλλον αὐτοῦ.

Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πρέπει ν' ἀνιχνεύσωμεν καὶ τὴν ἀληθῆ πηγὴν τῆς ἡμετέρας ποιήσεως, ἥτις, πρὶν ἢ μεταβληθῇ εἰς λυρικὴν ἢ δραματικήν, ὀφείλει νὰ λάβῃ ἡρωϊκήν, τουτέστιν ἐπικήν, μορφήν. Λέγων δὲ ἐ π ι κ ή ν, ἐννοῶ τὴν ποίησιν, ἥτις, ἀνεξαρτήτως ἰδιαιτέρων τινῶν κανόνων, στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν, προτίθεται δὲ σκοπὸν αὐτῆς τὴν ἐξύμνησιν σημαντικοῦ τινὸς γεγονότος, ἀναγομένου εἰς ἡρωϊκοὺς χρόνους, μυστηριωδῶς περικεκαλυμμένους ὑπὸ τῆς νεφελώδους παραδόσεως καὶ τῆς ἀμυδρᾶς ἀπομνημονεύσεως τῶν χρονογράφων καὶ τῶν γερόντων.

Διατρέχων τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως, παρετήρησα ὅτι αἱ ἐποχαὶ ἅπασαι συγχωνεύονται, ὅτι τὰ διαστήματα ἐκλείπουσι καὶ ὅτι ἡ χρονολογία ἀποβαίνει περιττή. Αἱ ἡμέραι πολλάκις παρέρχονται βραδύτεραι τῶν αἰώνων, οἱ δὲ αἰῶνες ἐνίοτε τελευτῶσιν ὡς αἱ στιγμαὶ ἐν τῷ χρόνῳ. —Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ὑπῆρχον περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ οἱ αὐτοὶ φόβοι ὡς ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ δευτέρου, ἐνῷ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ὑπῆρχον αἱ αὐταὶ ἐλπίδες ὡς ἐν τῇ παραμονῇ τῆς εἰκοστῆς πέμπτης Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἔτους.— Γεώργιος ὁ Καστριώτης φαίνεται σύγχρονος Εὐθυμίου τοῦ Βλαχάβα, καθὼς Ἀλῆς ὁ Τεπελενλῆς φαίνεται συνεκστρατεύων καὶ ἐκπορθῶν τὴν Ἤπειρον μετὰ τοῦ Βαγιαζίτου.— Ἡ σελὶς αὕτη τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἡ περιλαμβά-

νουσα τετρακοσίων ἐτῶν παθήματα καὶ ἐλπίδας, σύγκειται ἐκ μιᾶς μόνης περιόδου, βουστροφηδὸν γεγραμμένης ἐν ᾗ ἡ ἔννοια ἄρχεται ἀπὸ τοῦ τέλους πάσης γραμμῆς, ἀναπτύσσεται βαίνουσα πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς χωρεῖ πάλιν πρὸς τὸ τέλος. Ἑπομένως, κατ' ἐμέ, εἶναι πάντη ἀδιάφορον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἂν τὸ θέμα αὐτῆς ἀνάγεται χρονολογικῶς εἰς τὴν δεκάτην ἕκτην ἢ δεκάτην ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα, ἀρκεῖ μόνον ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ νὰ εἶναι τοιοῦτος, ὥστε νὰ δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἡμῶν ἐποχήν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἤπειρος, εἴτε ἕνεκεν τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως εἴτε ἕνεκεν τῆς φύσεως τῶν τέκνων αὐτῆς, ὑπῆρξεν ἡ ἀκρόπολις, τὸ ἱερὸν βῆμα, ἔνθα ὁ νέος Ἕλλην ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ, ὡς ἄρτον προθέσεως, τὴν ἰδέαν τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ μέλλοντος, τὸ κατ' ἐμὲ ἔκρινα εὔλογον πρὸς τὸ παρὸν ἐκεῖ νὰ ἀνασκάψω πρὸς ἀνεύρεσιν νέων ποιητικῶν ἐμπνεύσεων καὶ θέματος παρέχοντος στοιχεῖα ἱκανὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ ὃν προεθέμην.

Ἴσως μὲ ἕλκουσι πρὸς τὴν Ἤπειρον τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων, ἴσως συνείθισα ἐκ νεαρᾶς μου ἡλικίας νὰ βλέπω ὑψούμενον ἐνώπιόν μου τὸν γηραιὸν Πίνδον ὡς προσφιλῆ σκιὰν τείνουσαν πρὸς ἐμὲ τὴν χεῖρα· ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ ὅτι, καὶ ἂν εἷς μόνος παλμὸς ἀπομείνῃ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, θέλω ἀφιερώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν Ἤπειρον.

Ἐκεῖ πεντήκοντα ἔτη πρὸ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀνάγεται ἡ ὑπόθεσις τοῦ παρόντος στιχουργήματος, ἐκεῖ εἶχον συρρεύσει οἱ ἀνδρειότεροι ὁπλαρχηγοὶ Ἀκαρνᾶνες, Θεσσαλοί, Μακεδόνες· ἐκεῖ παρεσκευάζετο ἡ ἀνήκουστος πάλη τῆς Σελλεΐδος· ἐκεῖ ἤρξατο διατυπούμενον τὸ πρῶτον περὶ ἀναστάσεως σύνθημα· ἐκεῖ ἔλαβον χώραν τὰ δεινότερα μαρτύρια, αἱ φρικωδέστεραι προδοσίαι, τὰ τολμηρότερα κατορθώματα· ἐκεῖ ἐγείρονται ὡς ἄλλη Βαβυλὼν τὰ Ἰωάννινα, μυστηριῶδες σπήλαιον, ἐξ οὗ ὁρμώμενοι οἱ μωαμεθανοὶ λύκοι ἔπιπτον κατὰ τῶν γενναίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπερμάχων, στρατοπεδευόντων ἐπὶ τῶν μετεώρων τοῦ Πίνδου καὶ τῶν Ἀγράφων.

Περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἐνῷ τὰ πάντα ἠρέμουν, ἐνῷ οὐδὲ σημεῖον οὔτε τῶν δεσμῶν τὴν ῥῆξιν οὔτε τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν ἀνέγερσιν προεμήνυεν, ἀκούεται φωνὴ μεγάλη βοῶσα ἐκ τῆς Ἄρκτου καὶ λέγουσα «Ἐγέρθητε!». Ἤρξαντο τότε καὶ ψευδοπροφῆται νὰ λαμβάνωσιν ἀνὰ χεῖρας τοὺς χρησμοὺς τοῦ Ἀγαθαγγέλου, καὶ τὰς προφητείας τοῦ Λέοντος καὶ ἐπειρῶντο παντοίῳ τρόπῳ νὰ πείσωσι τοὺς τλήμονας ἐκείνους, οἵτινες ἔνοπλοι ἐγρηγόρουν καὶ προσεδόκων πάντοτε τῆς ἀναστάσεως τὴν ὥραν, ὅτι ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ὅτι τὸ προαγγελλόμενον ξανθὸν γένος ἐβάδιζεν ἤδη εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Αἰκατερίνη ἡ δευτέρα ἐκάθητο τότε ἐπὶ τοῦ ῥωσικοῦ θρόνου, γυνὴ μεγαλεπήβολος, ἐγκυμονοῦσα ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῆς τὴν μεγάλην τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἰδέαν. Ἔστρεφεν αὕτη ἐρωτόληπτον βλέμμα πρὸς τὸ Βυζάντιον καί, χήρα πλήρης εὐρωστίας καὶ νεότητος, ὠρέχθη τῆς σκιᾶς τῶν Παλαιολόγων καὶ ἐπίστευσεν ὅτι ἠδύνατο νὰ συζευχθῇ μετὰ τοῦ φίλου νυμφίου εἰς πνεῦμα ἓν καὶ σάρκα μίαν. Ἵνα δὲ νόμιμον καὶ τέλειον καταστῇ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, ἡ συνέργεια καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἔπρεπεν εἰς τὴν συνομολόγησιν τοῦ προικοσυμφώνου νὰ ὑπογραφῶσι μάρτυρες ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ κλήρου, ἵνα τοιούτῳ τρόπῳ προκύψῃ ποτὲ ἡ ἑκουσία παραίτησις ἢ παραχώρησις ἀναντιρρήτων δικαιωμάτων. Προξενηταὶ ἐγνωσμένης ἱκανότητος ἤρξαντο, μετημφιεσμένοι, νὰ ἐπισκέπτωνται τὰ ὄρη, τὰς κοιλάδας, τὰς μονὰς τῆς Ἠπείρου. Θρησκεία καὶ Πατρίς, τὰ δύο ταῦτα παντοδύναμα ἐλατήρια πάσης ἑλληνικῆς καρδίας,

ἦσαν καὶ τότε οἱ μοχλοί, δι' ὧν ἐπειρᾶτο ὁ κόμης 'Ορλὼφ καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἵν' ἀποκυλίσῃ τὸν λίθον ἀπὸ τοῦ μεγάλου μνημείου, ἔνθα νήδυμον ὕπνον καθηῦδεν ἡ πελασγικὴ ψυχή. — Πατρὶς καὶ Θρησκεία ἐπέπρωτο καὶ μετὰ παρέλευσιν μιᾶς περίπου ἑκατονταετηρίδος νὰ ἀντηχήσωσι πάλιν ἀπὸ περάτων τῆς Ἄρκτου μέχρι τῶν Θεσσαλικῶν Μετεώρων καὶ ὡς ἄλλοι ἠλεκτρικοὶ σπινθῆρες νὰ διοχετεύσωσι τὸ πῦρ εἰς τὰς ἠπειρωτικὰς καρδίας, αἵτινες κατεφλέχθησαν εὐθύς, ἵνα ταφῶσιν ὑπὸ τὸν σωρὸν τῶν ἐρειπίων τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἐκπυρσοκροτήσεως, ὡς ἐὰν εἴχομεν ἀνάγκην νέων μαρτυρίων καὶ νέων περιφρονήσεων.

Τίς ἐξ ἐκείνων ὅσοι ἔνοπλοι διῆγον τὸν τότε βίον ἐλεύθερον μέν, ἀλλὰ καὶ καταδικασμένον εἰς διηνεκεῖς καὶ ἀκάρπους κακουχίας, ἐδύνατο νὰ μὴ πιστεύσῃ ὅτι ἡ διαγελῶσα ἐκείνη ἠὼς ἦτο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ μέλλον νὰ λαμπρύνῃ τοὺς οὐρανίους θόλους τῆς 'Αγίας Σοφίας;

Καὶ ὅμως ἠπατήθησαν οἱ γενναῖοι, διότι δὲν ἐνεθυμήθησαν ὅτι ἀπὸ τῆς Ἄρκτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνατείλῃ εἰμὴ ἑσπέριον καὶ ἀμυδρὸν σέλας, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ φαεινὸς φοῖβος τῆς ἐθνικῆς πανηγύρεως. Καὶ ὅμως ἐπίστευσαν. Οἱ διασημότεροι ὁπλαρχηγοὶ τῆς 'Ακαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας, τῆς 'Ελλάδος ἁπάσης ἠγέρθησαν πλήρεις θάρρους καὶ ἐλπίδων ἀτενίζοντες τὸ βλέμμα πρὸς τὴν θάλασσαν, ἥτις ἔμελλεν ἐπὶ τῶν νώτων αὐτῆς νὰ φέρῃ τοὺς προσδοκωμένους συμμάχους. Ἔβλεπον ἤδη ἐλευθέραν τὴν πατρικὴν αὐτῶν γῆν, ἐπανερχόμενον τὸ ἀρχαῖον μεγαλεῖον· καὶ ἐνῷ πάντα ταῦτα, μεθύοντες ἐκ τῆς χαρᾶς, ἐθεώρουν τετελεσμένα, ἄγνωστος ἔχιδνα, ἡ Χάμκω, συνελάμβανεν ἐν τῇ ἐπαράτῳ αὐτῆς κοιλίᾳ τὸν ὄφιν, ὅστις ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἔμελλε νὰ βασανίσῃ τὸ ὑγιέστερον μέλος τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος.

'Εντὸς τοῦ εὐτελοῦς καὶ πτωχοῦ Τεπελὲν ἐβλάστανε τότε 'Αλβανός τις νεανίσκος, ὁ 'Αλῆς, ἀληθὴς ἐνσάρκωσις τοῦ κακοῦ, ἀνταγωνισμὸς θανάσιμος τοῦ 'Ελληνισμοῦ, καινοφανὲς καὶ παράδοξον τέρας, συγκεφαλαιοῦν ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ ἀνοσιουργήματα. Ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἵνα σφαγιάσῃ πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον. Νόσος πανώλης, ἥτις ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταφάγῃ ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν καρδίαν.

'Ακατανόητος σύμπτωσις! 'Ενῷ ἀφ' ἑνὸς τὰ μικρὰ ἐρείπια τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἐγείρονται ἐκ τῆς κόνεως πλήρη ἐλπίδος καὶ μέλλοντος, ἀφ' ἑτέρου ὁ Μωαμεθανισμὸς περιβάλλεται τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ θηρίου τούτου ὡς φοβερὰν πανοπλίαν, ἵνα ἐν μιᾷ τελευταίᾳ αἱματηρᾷ συμπλοκῇ καταπνίξῃ τὸν γίγαντα καὶ λύσῃ τὸ ἀπὸ τοσούτου χρόνου διαμένον πάντοτε μετέωρον ζήτημα.

'Η ἐμφάνισις τοῦ 'Αλῆ τούτου ἐν 'Ηπείρῳ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄλλος καταστρεπτικὸς κατακλυσμός, ἀφανίζων μὲν καὶ πνίγων τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ πλύνων καὶ καθαίρων τὴν ἡμετέραν φυλὴν παντὸς ῥύπου. 'Η κιβωτὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐπέπλευσεν ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς ἀβύσσου ἐκείνης καὶ θαυμασίως διεσώθη, διότι ἐκ Θεοῦ δάκτυλος ὡδήγει αὐτήν.

Τὴν μακρὰν σατραπείαν τοῦ μεγάλου τούτου ἑλληνομάχου ἐμελέτησα ἐπιμελῶς, ἀκροώμενος πάντων ὅσοι ἐπέζησαν, καὶ ἰχνηλατῶν ἐν μέσῳ τῶν διασωθεισῶν παραδόσεων, ὅπως μορφώσω περὶ αὐτοῦ ἀκριβῆ καὶ καθαρὰν ἰδέαν. Ἂν δὲν ἀπατῶμαι, νομίζω ὅτι ἔτυχον τοῦ σκοποῦ. Καὶ ἐπειδὴ πρεσβεύω ὅτι ὁ τύραννος οὗτος δύναται νὰ γίνῃ θέμα ποιήματος, ἔχοντος χαρακτῆρα ὅλως ἐθνικὸν καὶ βασιζομένου ἐπὶ τῆς διηνεκοῦς πάλης δύο ἀσπόνδων καὶ ἀντιθέτων στοιχείων, εἰς ἃ πρέπει νὰ στηρίζεται ἡ νέα ἑλληνικὴ ποίησις, οὔτε στιγμὴν ἐδίστασα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχήν μου εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅπως δυνηθῶ νὰ δράξω τὴν καταλληλοτέραν ὥραν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἐξεικόνισιν τοῦ δαίμονος, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς ἐξύμνησιν γεγονότος ἐκ

τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως ἀναγομένου εἰς τὴν ὑψηλὴν τῆς ποιήσεως περιωπήν.

Κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν πρῶτον ἔτος, ἐπὶ τῆς ἤδη καθημαγμένης σκηνῆς τῶν Ἰωαννίνων παριστάνετο ἀνήκουστον δρᾶμα ἐπιγραφόμενον ἐν τοῖς ἠπειρωτικοῖς χρονικοῖς : Ἡ δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη. Καίτοι μὴ παντάπασι μηδὲ πρὸς πάντας ἀγνώστων τῶν αἰτίων τῆς θυσίας ταύτης, ἐπιτραπήτω μοι ὅμως, χάριν πλείονος σαφηνείας, ἡ διὰ βραχέων ἐξιστόρησις τῆς δεινῆς ταύτης καταστροφῆς.

Ἤκμαζεν ἐν Ἰωαννίνοις κόρη θαυμασίου κάλλους καὶ περιφανοῦς γένους, ἡ Εὐφροσύνη. Δὲν ἐδύνατο ἑπομένως νὰ μείνῃ ἄγνωστος τῷ Ἀλῇ, θηρεύοντι ἁπανταχοῦ νέα θύματα πρὸς κόρον τῆς ἀσελγείας αὐτοῦ. Ὑπάρχουσιν ὑποψίαι ὅτι ὁ Ἀλῆς ἐπειράθη νὰ διαφθείρῃ τὴν κόρην, ἀλλὰ φοβηθεὶς ἴσως τὴν κοινωνικὴν αὐτῆς θέσιν ἀπέστη πρὸς καιρὸν τοῦ ἀνοσίου ἔργου. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ Γαβριὴλ ὁ Γκάγκας, τότε μητροπολίτης Λαρίσης καὶ θεῖος τῆς Εὐφροσύνης, συνέζευξεν αὐτὴν εἰς γάμον μετὰ Δημητρίου τινός, πλουσίου ἐμπόρου, καὶ οὕτως ἐνόμισαν ἅπαντες ὅτι ἡ περιστερὰ διέφυγε τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδηφάγου ὀρνέου. Δύο τέκνα ἄρρενα ὑπῆρξαν ὁ καρπὸς τοῦ γάμου τούτου, ὅτε ὁ Δημήτριος χάριν ἐμπορίου μετέβη εἰς Βενετίαν.

Συνέπεσε τότε ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Βεζύρου Ἀλῆ, ὁ Μουχτάρ, νὰ ἴδῃ τὴν Εὐφροσύνην καί, τρωθεὶς ὑπὸ φλογεροῦ ἔρωτος, ἐπεχείρησε διὰ μυρίων τεχνασμάτων καὶ προσφορῶν νὰ δελεάσῃ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς. Ἔτυχε τέλος τοῦ σατανικοῦ σκοποῦ καὶ ἔντρομα ἔμαθον τὰ Ἰώαννινα τὴν αἰσχύνην τῆς Ἑλληνίδος καὶ ἐσιώπουν, μὴ τολμῶντα νὰ ἀντιδράσωσι πρὸς τὰς βουλὰς τῆς ἐπαράτου ἐκείνης οἰκογενείας.

Τοιουτοτρόπως ἐν τῷ βορβόρῳ τῆς ἁμαρτίας ἐκυλίετο ἡ Εὐφροσύνη, τυφλωθεῖσα οὐ μόνον ἐκ τοῦ μεγαλείου τῆς ἰσχύος τοῦ Μουχτάρ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔρωτος αὐτοῦ, ὃν ᾐσθάνετο ὁμολογουμένως.

Ὁ Ἀλῆς, ὅστις ἤγγιζε πρὸς τὸ γῆρας, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦγε τὸ ἑξηκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐγίγνωσκε τὰ πάντα καί, ἀντεραστὴς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἀπολαύσῃ τὴν Εὐφροσύνην, ἀποσπῶν αὐτὴν ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ Μουχτάρ. Ἡ δὲ ἀπέκρουσεν ἐπιμόνως τὸν πατέρα καὶ οὕτως ἔρριψεν ἀφ' ἑαυτῆς τὸν πρῶτον σπόρον τῆς μετὰ ταῦτα παρὰ τοῦ Ἀλῆ τελεσθείσης ἐκδικήσεως.

Αἴφνης ὁ ἡγεμονεύων τότε Σελὴμ αἰτεῖ παρὰ τοῦ Βεζύρη τῶν Ἰωαννίνων στρατιωτικὴν βοήθειαν πρὸς κατατρόπωσιν ἀντάρτου τινος σατράπου τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἐπελάβετο τότε τῆς εὐκαιρίας ὁ Ἀλῆς, ἵνα ἀποπέμψῃ τὸν Μουχτάρ, καὶ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν πιστὸν καὶ ἀρχαῖον φίλον Ταχήρ, νύκτωρ εἰσέρχεται εἰς τὸν θάλαμον τῆς Εὐφροσύνης. Ἐκεῖ δέ, ἀφοῦ ἔμεινε μόνος, προσπίπτει καὶ αἰτεῖ παρ' αὐτῆς ὡς ἐλεημοσύνην τὸν ἔρωτα, ὃν τοσάκις τῷ εἶχεν ἀρνηθῆ, καὶ ματαίως ἐξαντλήσας πάνθ' ὅσα ἠδύναντο νὰ πείσωσι τὴν γυναῖκα, ἀποσύρεται καὶ καταδικάζει αὐτὴν εἰς θάνατον, ἐπὶ προφάσει ὅτι εἶχε διαφθείρει τὴν ἀρετὴν τοῦ Μουχτάρ. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος, συμπεριέλαβε εἰς τὴν αὐτὴν καταδίκην δεκαὲξ ἄλλας νέας Ἑλληνίδας ἐκ τῶν διασημοτέρων οἰκογενειῶν καὶ φίλας τῆς Εὐφροσύνης.

Ἅπασαι ἐπνίγησαν ἐν τῇ λίμνῃ. Ἡ Εὐφροσύνη, λιποθυμήσασα καθ' ὁδόν, ἐξέπνευσεν, ἀλλὰ καὶ νεκρὰ ἐβυθίσθη εἰς τὰ ὕδατα. Τρικυμίας δὲ ἐπελθούσης, πολλὰ τῶν πτωμάτων, ἐν οἷς καὶ τῆς Εὐφροσύνης, ἐξεβράσθησαν ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐπὶ τὴν ἀκτὴν καὶ τότε συγγενεῖς καὶ φίλοι ἔδραμον ἵνα δώσωσι ταφὴν εἰς τὰς μάρτυρας ἐκείνας. Ἡ Εὐφροσύνη ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ἐπὶ πολλὰ δὲ ἔτη ἐπεσκίαζον τὸν τάφον αὐτῆς ἀγριελαία καὶ κρίνοι εὐωδέστατοι.

Ἐπανελθὼν ὁ Μουχτὰρ ἔμαθε τὸν θάνατον τῆς Εὐφροσύνης καὶ ἐν τῇ

μανίᾳ του ὤμοσεν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ πατρός. Ἀλλὰ τὸν Ἀλῆν δὲν κατέπληττον τὰ τοιαῦτα καὶ μετ' ὀλίγον νέαι ἀσέλγειαι, νέα κακουργήματα ἀπέσβεσαν ἐκ τῆς καρδίας τοῦ Μουχτὰρ τὴν μνήμην τῆς Εὐφροσύνης.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματος, καί, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, παρέχει ὕλην ἱκανὴν εἰς ἐποποιΐαν.

Καὶ πρῶτον μὲν μετ' ἐπιστασίας μελετῶντες τὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὑρίσκομεν ὅτι ὁ Ἀλῆς εἶχε φθάσει εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Εἶχεν ἐξολοθρεύσει διὰ μαχαίρας ἢ δηλητηρίου πάντας τοὺς ἐπιφόβους συγγενεῖς ἢ φίλους αὐτοῦ. Εἶχεν ἐπισωρεύσει θησαυροὺς ἀνεξαντλήτους καὶ ἤδη συνελάμβανε τὴν ἰδέαν τῆς ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίας. Εἶχε καταστρέψει μέγα μέρος τῶν διασημοτέρων ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἠπείρου καὶ ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ αὐτοῦ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀκαταδάμαστον καὶ ἱκανὸν νὰ τολμήσῃ ἀποινεὶ τὰ πάντα. Θρασύφρονος καὶ πονηρᾶς ψυχῆς πρότυπον παρίσταται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ἀλῆς, κεκτημένος πᾶσαν τὴν σατανικὴν τελειότητα. Ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ βλέπει τις ἐσκιαγραφημένην τὴν εἰκόνα τῆς δορικτησίας, τὸν Μωαμεθανισμόν, γηράσαντα μέν, ἀλλὰ διατηροῦντα εἰσέτι πάντα τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ τὰ συνθετικὰ στοιχεῖα. Ἦτο ὁ τελευταῖος ἧλος τῆς ἑλληνικῆς σταυρώσεως.

Εἶχε σχεδιάσει τελειοτέραν τοῦ Γένους ἡμῶν ὑποδούλωσιν, ἵνα εὐκολώτερον δυνηθῇ μετὰ ταῦτα νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸ ὡς τυφλὸν καὶ παθητικὸν ὄργανον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰδίου σκοποῦ. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ σχέδιον ἐργαζόμενος, τοὺς μὲν προκριτωτέρους παραλαμβάνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, τοὺς δὲ πολεμικωτέρους διώκει μέχρι περάτων τῆς γῆς. Βλέπων τὴν Σελλεΐδα ὡς στήλην πυρὸς ὁδηγοῦσαν τοὺς ἐν τῇ σκοτίᾳ πορευομένους, ὀμνύει τὸν ὄλεθρον αὐτῆς. Πολίχναι τινὲς ἐσώζοντο ἐνιαχοῦ δημοκρατικώτερον πολιτευόμεναι, καὶ ὁ Ἀλῆς, πρὸς ὃν ἀκατανόητον ἐφαίνετο πῶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσιν ἄτομα μὴ κλίνοντα τὸν αὐχένα εἰς τὴν μάχαιραν αὐτοῦ, κατέσκαπτεν αὐτὰς ἐκ συστήματος.

Πρὸς μείζονα δὲ ἐπὶ τὸ στυγερώτερον διαστροφὴν τοῦ τέρατος τούτου συνέτεινεν οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἔμφυτος αὐτοῦ περιφρόνησις πρὸς τὰ θεῖα. Πολλάκις μαινόμενος ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ αὐτοῦ ἐξήβριζε τὴν θεότητα καὶ ἠγωνίζετο νὰ πείσῃ καὶ τοὺς ἄλλους ὅτι πέραν τοῦ μνήματος οὔτε κρίσις ὑπῆρχεν οὔτε ἀνταπόδοσις. Τοιαῦτά τινα διαλεγόμενος ἐξέφραζε μιᾷ τῶν ἡμερῶν καὶ πρὸς τὸν Καναβόν, ὕποπτον ἤδη καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ καταδεδικασμένον εἰς θάνατον.

Αἱ ἰδέαι, αἵτινες ἐβλάστησαν ἐν μέσῳ τῶν αἱμάτων τῆς μεγάλης τῶν ὀγδοήκοντα ἐννέα ἐπαναστάσεως, φερόμεναι ἐπὶ τῆς δορικτητικῆς τῶν Γάλλων αἰχμῆς, εἰσεχώρησαν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σατραπεῖον τοῦ Ἀλῆ καὶ συνέτειναν εἰς ἐπισχυρισμὸν ὅσων περὶ θεότητος ἐπρέσβευεν. Ἠρέσκετο δὲ τὰ μέγιστα ἀκροώμενος τῶν ξένων τούτων καὶ πολλὰ περὶ ἀθεΐας διδασκόμενος, εἴτε διότι πραγματικῶς ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην τοιούτου δόγματος, εἴτε διότι καὶ ὑπό τινων αἱρετικῶν Ὀθωμανῶν, οὐχὶ ἄλλως δοξαζόντων, εἶχεν ἤδη μυηθῇ τὰ τοιαῦτα.

Καὶ ὅμως ὁσάκις μέγα τι καὶ ἀπροσδόκητον δυστύχημα ἐνέσκηπτεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ἔντρομος ὑπὸ παντοίων δεισιδαιμονιῶν ᾐσθάνετο ἐπὶ τοῦ αὐχένος βαρὺν τὸν πιέζοντα τῆς θείας δυνάμεως δάκτυλον καὶ τότε μόνον κατέφευγεν εἰς τὴν προσευχήν. Ἀπορῶν δὲ τίνα Θεὸν νὰ ἐπικαλεσθῇ, πότε μὲν γονυπετὴς ἔτυπτε τὰ στήθη καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς εἰκόνος τῆς Θεομήτορος, πότε δὲ ἐδάκρυε, στενάζων ἐνώπιον τοῦ Ψευδοπροφήτου. Προσεκάλει μάγους, χειρομάντεις, ὀνειροκρίτας, συνεβουλεύετο μετ' αὐτῶν καὶ δὲν ᾐσχύνετο φέρων περὶ τὸν τράχηλον καὶ ἐπὶ τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἐγκόλπια καὶ μαγικὰ φυλακτήρια. — Αἱ στιγμαὶ αὗται ἦσαν ὅμως σπανιώταται καὶ συνήθως

ἐν τῇ ὀσμῇ τοῦ αἵματος καὶ τῇ ἐπινοήσει νέων μαρτυρίων εὕρισκε τὴν θεραπείαν τῆς ἑαυτοῦ ἀπογνώσεως.

Ἐνώπιον τοῦ Ἀλῆ τούτου παρίσταται ἡ Εὐφροσύνη ἀληθὲς καὶ πιστὸν σύμβολον τῆς τότε ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἀμίαντος καὶ καθαρὰ ἕνεκεν τῆς καταγωγῆς αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθη νὰ τηρήσῃ ἀνέπαφον τὴν παρθενικὴν αὐτῆς ἁγνότητα, ἀλλὰ τυφλωθεῖσα πρὸς μικρὸν ἐκ τοῦ ψευδοῦς μεγαλείου καὶ τοῦ σατανικοῦ φέγγους τοῦ διαυγάζοντος τότε ἐν Ἰωαννίνοις, παρέδωκε τὴν ψυχὴν καὶ τὴν σάρκα εἰς χεῖρας τῶν μιαρῶν δαιμόνων. Ἡ τερατώδης αὕτη καὶ συμβολικὴ μῖξις, ἐξ ἧς ἐδύναντο νὰ προκύψωσι δεινὰ ἀθεράπευτα, ἔτεινε πρὸς ταχυτέραν πραγματοποίησιν τῶν καταχθονίων σκοπῶν τοῦ τυράννου. Διὸ καὶ μετὰ φρίκης παρατηροῦμεν ὑπηρετοῦντας τότε καὶ μετὰ ταῦτα, εἴτε ὡς συμβούλους εἴτε ὡς ὁπλαρχηγούς, πολλοὺς τῶν διασημοτέρων Ἑλλήνων.

Τοιαύτη ἡ Εὐφροσύνη δὲν ἤθελεν εἶσθαι βεβαίως ἀξία τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἀλλ' ἡ μετάνοια, ἡ ρυομένη ψυχὴν ἐκ θανάτου, δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ πρὸς ἀνάπλασιν τῆς ἑλληνίδος γυναικός. Μόλις ὁ ἐραστὴς ἀπέρχεται καὶ μόλις ἐκείνη ἀπομονοῦται, εὐθὺς ἀναλαμβάνει τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα. Ἀποκρούει τὸν Ἀλῆν, ἀποποιεῖται τὰ δῶρα αὐτοῦ, ἀδακρυτὶ δέχεται τὸν θάνατον ὡς μόνον μέσον ἐξιλεώσεως, καὶ τοιούτῳ τρόπῳ καθίσταται ἀξία τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου, ὃν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῆς ἔθεσε πενθηφοροῦσα ἡ ταλαίπωρος Ἤπειρος.

Ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ἐθεώρησα τὴν Εὐφροσύνην. Ἡ πάλη εἶναι προφανής. Λείπεται δὲ εἰς τὴν ποίησιν νὰ δείξῃ τὴν νίκην τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ στοιχείου τῆς κατακτήσεως. Πρὸς ἔργον τοσούτῳ δυσχερὲς ἦσαν ἀνεπαρκεῖς αἱ δυνάμεις μου. Ἡ ἐλπὶς ὅτι, πραγματευόμενος τὸ θέμα τοῦτο ἠδυνάμην νὰ ἰχνογραφήσω ποίημα ἀληθῶς ἑλληνικὸν ἀνεξάρτητον τοῦ νέου ρωμαντισμοῦ καὶ ἐπωφελὲς ἅμα, καθ' ὅσον διεφώτιζεν ἐποχὴν μεθ' ἧς συνάπτεται ἡ πρώτη σελὶς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, ἡ ἐλπὶς αὕτη μὲ ἐνεθάρρυνε μέχρι τέλους.

Ἔκρινα εὔλογον ν' ἀντικαταστήσω ἀντὶ τοῦ Γαβριήλ, θείου τῆς Εὐφροσύνης, οὐχὶ ἰσχυρῶς βαστάσαντος τὴν ποιμαντορικὴν ράβδον, τὸν Ἄρτης ἀείμνηστον Ἰγνάτιον, ἀρχιερατεύοντα ἀπὸ τοῦ 1798 καὶ γνωστὸν ἐν πάσῃ τῇ ἑλληνικῇ γῇ διά τε τὴν ἁγνότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὴν καρτερίαν ἣν ἔδειξε διώκων τὴν μεγάλην περὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἰδέαν. Ὁ μέγας οὗτος συνωμότης, ὁ θαυμασίως διαφυγὼν μετὰ ταῦτα τοὺς ὄνυχας τοῦ Ἀλῆ, δύναται δικαίως νὰ ἀπαιτήσῃ θέσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ᾐσθάνθην ἐξ ἀρχῆς, φοβοῦμαι δὲ μὴ τὰ ἄνθη ὅσα ἔρρανα ἐπὶ τὸ ἱερὸν χῶμα τὸ καλύπτον τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ, δὲν εἶναι οὔτε τόσον εὐώδη οὔτε τόσον εὐθαλῆ, ὅσον ἡ καρδία μου ἐπεθύμει. Αἰωνία αὐτοῦ ἡ μνήμη!

Ἄλλους τινὰς ἀσημάντους ἀναχρονισμοὺς παρεδέχθην ἑκουσίως, ἵνα μὴ παραλείψω γεγονότα δυνάμενα καὶ ἀκτῖνα φωτὸς νὰ ἐπιπέμψωσιν εἰς τὴν ζοφώδη ἐκείνην ἐποχήν. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἡ ἱστορικὴ παράδοσις ὑπῆρξεν ἡ πυξίς, ἥτις μὲ ὡδήγησεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Τοῦ δὲ περὶ γλώσσης πολυθρυλήτου ζητήματος, ἑπόμενος εἰς τὴν ἐμὴν καὶ σεβόμενος τὴν τῶν ἄλλων πεποίθησιν, οὔτε ἀναλαμβάνω οὔτε ἤθελον ἀναλάβῃ ποτὲ τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιλύσεως.

Η ΚΥΡΑ ΦΡΟΣΥΝΗ

Φυσάει Βορειᾶς, φυσάει Θρᾳκιᾶς· τ' εἶν' τὸ κακὸ ποὺ ἐγίνη
στὰ Γιάννινα στὴ λίμνη;

'Δέτε, κυράδες, θάλασσαις, τ' εἶν' τὸ κακὸ ποὺ ἐγίνη!
'Επνίξανε ταῖς Δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.
῎Αχ! χαλασμὸς ποὺ ἐγίνη!
῎Αγρια πουλάκια κι' ἥμερα ὅλα νὰ μαζωχτῆτε,
ψηλὰ ψηλὰ ἀνεβῆτε,
καὶ τινάχτε τὰ φτερά σας
γιὰ νὰ πέσῃ ἡ ὠμορφιά σας,
καὶ γιομίστε μαξιλάραις
νὰ πλαγιάσουν ἡ κυράδες
κι' ὄχ τὸ πούπουλο νὰ γίνῃ,
στρῶμα καὶ γιὰ τὴ Φροσύνη,
κι' ἀπεκεῖθ' ἡ θαλασσοῦλα
νὰ κινῇ τὰ κύματά της,
τῆς αὐγούλας τὸ καμάρι,
κι' ἄμμον ὄχ τὸ περιγιάλι
νὰ κυλάῃ μιὰ ψυχοῦλα,
νὰ σκεπάσῃ σὰ μὲ φτυάρι
τὰ περήφανα σκουτιά της.
Μνῆμα ἄφτιαστο σ' ἀνθρώπους
τῆς Κυρᾶς νὰ συνταγίσῃ
καὶ τὰ πάθια καὶ τοὺς πόνους
μὲ τὴ θάλασσα νὰ σβύσῃ.
Γιὰ σταυρὸ δὲν ἔχει χρεία,
γιατὶ ἐσταύρωσε τὰ χέρια·
εἶναι ἥσυχη καὶ κρύα,
δὲν τὴν ἔφαγαν μαχαίρια.
Τὰ στήθια τὰ χιονᾶτα της γήλιος δὲ θὰ μαυρίσῃ.
Πλυμένα μὲ τὴ θάλασσα καὶ μὲ τὰ δάκρυά της,
ὁλόλευκα κι' ἀσπρότερα θὰ νὰ φανοῦν στὴν κρίση.
Τὸ κῦμα πλένει τὸ κορμί, τὰ δάκρυα τὴν καρδιά της,
ἡ βαρυστέναχτη ψυχὴ θὰ λάβῃ τὴ γιατρειά της.

Τὸ ἀνωτέρω δημοσιευόμενον δημοτικὸν ᾆσμα ὀφείλω εἰς τὰς ἐρεύνας τοῦ πολυμαθοῦς φίλου μου Παύλου Κατσαΐτου, οὗτινος ἡ ἐμπειρία ἀνεσκάλευσεν αὐτό, ἡ δὲ φιλοφροσύνη ἐπέτρεψε πρὸς ἐμὲ τὴν δημοσίευσιν. Ἡ ἀνακολουθία τοῦ ρυθμοῦ καὶ τὸ ἑνιαχοῦ τῶν ἰδεῶν ἀσυνάρτητον ἱκανῶς ἀποδεικνύουσιν ὅτι οὐ μικρὰς ὑπέστη ἐκ τοῦ χρόνου φθοράς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταβαῖνον καὶ πολυτρόπως διασκευαζόμενον. Ὁπωσδήποτε εἶναι, κατ' ἐμὴν γνώμην, περιφανὲς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων μαρτύριον, ὅτι καὶ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ κοινωνία ἔνθα ἡ Εὐφροσύνη πρῶτον μὲν ἐν νεανικῇ πλάνῃ, ἔπειτα δὲ ἐν σωτηρίῳ μετανοίᾳ ἐξήντλησε τὸν πολυτάραχον βίον, ἐδικαίωσαν τέλος αὐτὴν μετὰ θάνατον καὶ περιεκόσμησαν διὰ μαρτυρικοῦ στεφάνου τὴν κεφαλήν. Ὁ ἁγνισμὸς οὗτος τῆς Ἑλληνίδος γυναικός, εἰς ὃν μάλιστα στηρίζεται ὁ κατὰ τοῦ δορικτητικοῦ στοιχείου δραματιζόμενος τοῦ Ἑλληνισμοῦ θρίαμβος, δὲν ἤθελον ἴσως διεγείρῃ τὴν δικαίαν τοῦ κοινοῦ πρὸς τὴν Εὐφροσύνην συμπάθειαν, ἐὰν ἦτο ἁπλοῦν ποιητικῆς φαντασίας ἀποκύημα. Εὐτυχῶς δὲ τὸν φόβον τοῦτον διασκεδάζει ἡ διὰ τοῦ εἰρημένου ᾄσματος ἱστορικὴν ἀλήθειαν

περιβεβλημένη παράδοσις.

Γιὰ σταυρὸ δὲν ἔχει χρεία,
γιατὶ ἐσταύρωσε τὰ χέρια...

Ἡ ἐκ τῶν στίχων τούτων πνέουσα χριστιανικὴ εὐσέβεια φαίνεται ἀδιστάκτως ἀποδεχομένη ὅτι διὰ τοῦ διπλοῦ βαπτίσματος, τοῦ ὕδατος καὶ τῶν δακρύων, καθαρὰ καὶ ἄσπιλος ἔμελλεν ἤδη ἡ Εὐφροσύνη νὰ παρασταθῇ ἐνώπιον τοῦ ὑπερτάτου τῆς ἀνθρωπότητος Κριτοῦ, καθ' ὅσον ἐν μὲν τῇ λίμνῃ, ὥσπερ ἐν καινῇ κολυμβήθρᾳ, ἡγιάσθη ἡ σάρξ, διὰ δὲ τοῦ μύρου τῆς μετανοίας τὸ πνεῦμα.

Δὲν μὲ λανθάνει ὅτι ἄλλως διηγοῦνται τὰ κατὰ τὴν Εὐφροσύνην, ἀλλ' ἐγὼ προέκρινα ὅσα περὶ τοῦ μαρτυρίου αὐτῆς ἔγραψεν ὁ Πουκεβίλλος, διότι εὗρον τὴν διήγησιν δραματικωτέραν. Κατά τινας, ὁ Ἀλῆς ἠράσθη τῆς Ἑλληνίδος ταύτης, ἀλλὰ κατεδίκασεν εἰς θάνατον ὑπὸ μόνης τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς γυναῖκας τοῦ Μουχτὰρ διὰ τὴν ἄνομον σχέσιν, ἥτις, ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἀποσπάσασα τὸν ἄνδρα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ γυναικωνίτου, ἐγνώσθη τελευταῖον ἐκ τῆς ἑξῆς τυχαίας περιστάσεως. Ἀπελθόντος τοῦ Μουχτὰρ ἐπιταγῇ τοῦ πατρὸς εἰς καταδίωξιν τοῦ Γιωργὴμ πασᾶ, ἡ Εὐφροσύνη διάγουσα μεμονωμένη ἐν Ἰωαννίνοις, περιεθλίβετο ἤδη ὑπὸ παντοίων στερήσεων. Ἡ δὲ πενία, προελθοῦσα μέχρις ἀπορίας τῶν πρὸς τὸν βίον, ἠνάγκασε τέλος αὐτὴν νὰ προσκαλέσῃ γραῖάν τινα, ἵνα πωλήσῃ δι' αὐτῆς πολύτιμον δακτύλιον. Ἡ γραῖα ἐπορεύθη καὶ πρὸς τὰς γυναῖκας τοῦ Μουχτάρ, αἵτινες ἀναγνωρίσασαι τὸν δακτύλιον καὶ μαθοῦσαι παρ' αὐτῆς ὅσα περὶ τῆς Εὐφροσύνης ἔτι ἠγνόουν, ἔδραμον παραχρῆμα πρὸς τὸν Ἀλῆν καὶ θρηνοῦσαι καὶ ὀδυρόμεναι ἠξίουν παρ' ἐκείνου ἐκδίκησιν. Ὁ δὲ προθύμως ἐξετέλεσεν αὐτήν, συμπεριλαβὼν καὶ δεκαὲξ ἄλλας ἀθώας γυναῖκας, φίλας τῆς Εὐφροσύνης.

Ἴσως ἡ διήγησις αὕτη ἐκυκλοφόρει τότε ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἴσως αὐτὸς ὁ τύραννος ἐπίτηδες ἔπλασε καὶ διέσπειρε τὸν μῦθον. Ἀλλ' ἄπιστον φαίνεται εἰς ἐμὲ ὅτι πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν παλλακίδων τοῦ υἱοῦ ἐτιμώρησεν ὁ Ἀλῆς τοσοῦτον ὠμῶς τὰς γυναῖκας ἐκείνας καὶ ἀσυμβίβαστον ὅλως πρὸς τοὺς λίαν περιπαθεῖς τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος λόγους περὶ μιᾶς μόνης τούτων, καὶ ταύτης παραιτίου τοῦ ὀλέθρου τοσούτων ἄλλων ἀθώων, ἐὰν μηδεμία προηγήθη ἠθικὴ πάλη, μηδὲ κατωρθώθη δι' αὐτῆς, ὑπὸ τῆς μιᾶς ἐκείνης, ἐπίσημός τις τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνικότητος θρίαμβος. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι καὶ ἐλάχιστος περὶ τούτου δισταγμὸς ἤθελεν ἀναδείξῃ τὴν ὑπόθεσιν καὶ τοῦ μάλιστα πεζοῦ καλάμου ἀναξίαν.

ΕΛΟΪΣΙΑ ΒΑΛΑΩΡΙΤΙΔΙ
ΤΗ ΦΙΛΗ ΣΥΝΕΥΝΩ

Ἂν μὲς στὸ λόγγο τὰ πουλιὰ τὴν ἄνοιξη λαλοῦνε,
ἂν τὰ νεράκια τρέχουνε, ἂν τὰ λουλούδια ἀνθίζουν,
γιατὶ κ' ἐγὼ τὸ θλιβερό, γιατὶ νὰ μὴ λαλήσω;

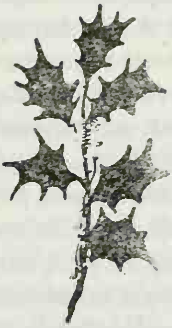
Θυμᾶσ' ἐκείνη τὴ βραδειά;... Γιατὶ νὰ σὲ πικράνω;...
Θυμᾶσ' ἐκείνη τὴ βραδειά, ποὺ ἐκάθισα σιμά σου
καὶ μοὖπες καὶ μ' ἐρώτησες στὴν ἐκκλησιὰ ἂν ἐπῆγα,
κι' ἂν μὲς στὴ γῆ τῆς ἔστρωσα νὰ κοιμηθῇ, νὰ πέσῃ;
—Δὲ νοιώθεις; σ' ἀποκρίθηκα, τὰ χέρια μου μυρίζουν

ἀκόμη ρόδα καὶ μυρτιαῖς, καὶ κρίνους καὶ δαφνούλαις.
Τὴν ἅπλωσα γλυκὰ γλυκὰ στοῦ τάφου τὸ κρεββάτι.....
ψυχή μου, τώρα ἐπέρασε χρόνος πολὺς κι᾿ ἀκόμα
μοῦ φαίνεται πῶς τὴν θωρῶ. Ἀνάμεσ᾿ ἀπὸ τἄνθη
σὰν ἄνθος, ἔλεγα κ᾿ ἐγώ, μιὰ μέρα θὰ βλαστήσῃ...
Χίλιαις φοραῖς ἐπέρασα κ᾿ ἐκύτταξα στὸ χῶμα
μὴν ἐξεφύτρωσε γιὰ μέ, γιὰ σένα ἕνα λουλοῦδι.

Σὰ σήμερα ἐγεννήθηκε.... Ἐπῆγα νὰ φιλήσω.....
Τὸ χόρτο ἐμοσχοβόλαε... Κυττάζ᾿ ὁλόγυρά μου
καὶ νοιώθω ποὺ ἀνασπάσθηκα. . . ὦ! πόσο σὲ ἀγαποῦσε!
ἕνα μικρό, πανόρφανο, ὁλόλευκο ἁγιουλάκι.
Τὸ μάζωξα, τὸ φύλαξα βαθειὰ βαθειὰ στὸν κόρφο·
εἶναι δικό μου, πάρε το. Ἀπὸ τὸν κάτου κόσμο
σοῦ τὤστειλε μ᾿ ἕνα φιλί. Κρῦψέ το, μὴ τὸ χάσῃς,
κι᾿ ἀντὶ γι᾿ ἁγιοῦλι τὸ φτωχὸ πές το **Κ υ ρ ὰ Φ ρ ο σ ύ ν η**.

Ἐν Λευκάδι τῇ 21 Μαρτίου 1859

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΑΣΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ

Ἐπέσανε τὰ Γιάννινα σιγὰ νὰ κοιμηθοῦνε,
ἐσβύσανε τὰ φῶτά τους, ἐκλείσανε τὰ μάτια.
Ἡ μάνα σφίγγει τὸ παιδὶ βαθειὰ στὴν ἀγκαλιά της,
γιατ᾽ εἶναι χρόνοι δύστυχοι καὶ τρέμει μὴ τὸ χάσῃ.
Τραγοῦδι δὲν ἀκούγεται, ψυχὴ δὲν ἀνασαίνει.
Ὁ ὕπνος εἶναι θάνατος, καὶ μνῆμα τὸ κρεββάτι,
κ᾽ ἡ χώρα κοιμητήριο, κ᾽ ἡ νύχτα ρημοκκλῆσι.

Ἄγρυπνος ὁ Ἀλήπασας ἀκόμη δὲ νυστάζει
κ᾽ εἰς ἕνα δέρμα λιονταριοῦ βρίσκεται ξαπλωμένος. 1)
Τὸ μέτωπό του εἶναι βαρύ, θολό, συγνεφιασμένο
καὶ τὤβαλεν ἀντίστυλο τὸ χέρι του, μὴ πέσῃ.
Χαϊδεύει μὲ τὰ δάχτυλα τὰ κάτασπρά του γένεια
ποὺ σέρνονται στοῦ λιονταριοῦ τὴ φοβερὴ τὴ χήτη.
Ἀγκαλιασμένα τὰ θεριά, σοῦ φαίνεται πὼς ἔχουν
ἕνα κορμὶ δικέφαλο· τὸ μάτι δὲν γνωρίζει
ποιό τάχα νἆν τὸ ζωντανὸ καὶ ποιό τὸ σκοτωμένο.
Στὴν ἄκρη στὸ παράθυρο σιωπηλὸς προσμένει
καὶ τρομασμένος τὸν θωρεῖ ὁ φίλος του ὁ Ταχήρης.
Μέσα στὴ μαύρη τὴν ἐρμιὰ τοῦ κόσμου, ποὺ χαλοῦσαν
ἡ προδοσιαῖς, οἱ σκοτωμοί, ἀπόκρυφες ἐλπίδες
βαστοῦν ἐκείναις τὶς καρδιαῖς ἀκόμη ἀλυσωμέναις.
Ἀπόψε τί στοχάζονται;... Τί μυστικὸ τὸν ὕπνο
στὰ μάτια τους νὰ κατεβῇ ἀπόψε δὲν ἀφίνει;..

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, Ταχήρ! ἐκύτταξες νὰ ἰδῇς ἂν τὸ φεγγάρι
ἐφάνηκε στὸν οὐρανό; Δυὸ ὧραις τὸ προσμένω.
Εἶναι σχεδὸν μεσάνυχτα, γιατὶ νὰ μὴ προβαίνῃ;

ΤΑΧΗΡ

Ἐπρόβαλεν... εἶναι θολὸ καὶ κόκκινο σὰν αἷμα.
Σύγνεφα μαῦρα καὶ βαρειὰ ἀνεβοκατεβαίνουν
καὶ φεύγουν σὰ φαντάσματα. Ὁ ἄνεμος τὰ σπρώχνει
καὶ τὰ σωρεύει ἐπάνω του μὲ λύσσα, μὲ μανία.
Ὡσὰν ἀέρια κύματα, τὸ δέρνουν, τὸ χτυποῦνε,
καὶ λὲς πὼς θὰ τὸ πνίξουνε, καὶ λὲς πὼς θὰ τὸ σβύσουν.
Πυκνὴ θολοῦρ' ἀπ' τὰ βουνά, Βιζήρη μου, τοῦ Πίνδου
ἁπλώνεται στὸν οὐρανό, κ' ἐσκέπασε τἀστέρια.
Τί σάβανο κατάμαυρο! τί νύχτα! τί τρομάρα!

ΑΛΗΣ

Σὲ σκιάζουνε τὰ σύγνεφα, σὲ σκιάζει τὸ φεγγάρι,
γιατὶ τὸ βλέπεις κόκκινο, τὸ βλέπεις ματωμένο;
Τόσον καιρὸ μὲ τὸν Ἀλῆ ἀπ' τὰ μικρά σου νειῶτα,
κι' ἀκόμη δὲ συνείθισες τέτοια βαφὴ νὰ βλέπῃς;
Ἐπίστεψες πὼς ἤθελα νὰ μάθω καὶ ν' ἀκούσω
πὼς τὸ φεγγάρι εἶναι χλωμὸ καὶ πὼς ἐρωτεμμένο
ἐπρόβαλε τὴ λάμψη του νὰ χύσῃ ὁλόγυρά του;
Ἐπίστεψες πὼς ἤθελα τὴ δροσερή του ἀχτίδα
ὡσὰν παρθενικὸ φιλὶ στὰ χείλη μου νὰ νοιώσω;
Ἀκόμη δὲ μ' ἐγνώρισες; δὲν ἔμαθες ἀκόμη
πὼς πάντα μαῦρα σύγνεφα, πάντα βαρὺς χειμῶνας,
πάντα σκοτάδι μ' ἀστραπαῖς ἐστάθηκε ἡ ζωή μου;
Τὸ μέτωπό μου ἐγέρασε, ἡ τρίχες μου ἀσπρίζουν,
κι' ἀκόμη δὲν ἐγνώρισα τοῦ κόσμου τὴ γαλήνη.
Κι' ἀπόψε, ἀπόψε, ποὔθελα, ἀπόψε, ποὺ ποθοῦσα
νὰ καταλάβουν τὰ στοιχειὰ τί μαύρη τρικυμία
μουγκρίζει μὲς στὰ στήθη μου καὶ πόσ' ἀστροπελέκια
μοῦ κατασχίζουν τὴν καρδιά, ἀπόψε σὺ φοβεῖσαι;
Φοβεῖσαι λίγα σύγνεφα θολά, ποὺ ἀνεμοδέρνουν,
καὶ τὴ μαυρίλα τοῦ βουνοῦ καὶ τῆς βροντῆς τὸν κρότο;
Σύρε, δειλέ. Τί στέκεσαι, Ταχήρ, ἐδῶ σιμά μου;
Σύρε νὰ γίνῃς σύντροφος τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Μουχτάρη.

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη μου, πατέρα μου, γιατί, γιατί μὲ διώχνεις;
Τόσον καιρὸ μ' ἀγάπησες σὰν νἄμουνα παιδί σου,
κι' ἀπόψε μ' ἀπαρνήθηκες; μὲ διώχνεις, μ' ἀτιμάζεις;
Βιζήρη, πότ' ἐδείλιασα, ἢ πότε αὐτὸ τὸ χέρι
πιστὰ δὲ σ' ὑπηρέτησε; Μὴ μὲ καταφρονέσῃς.

Πές μου, τί θέλεις ἀπὸ μέ; Οἱ δυό μας ἑνωμένοι
μποροῦμε νὰ χαλάσωμε τὴν ὠμορφιὰ τοῦ κόσμου·
μποροῦμε, ἂν τὸ θελήσωμε, τὰ δένδρα νὰ μᾶς βλέπουν
κι' ἀμέσως νὰ μαραίνωνται, τὰ φύλλα τους νὰ ρίχνουν.
Ὄθε διαβαίνομε μαζί, ν' ἀχνίζουνε τὰ ρόδα,
καὶ νὰ διψοῦνε γιὰ δροσιὰ τὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
Βιζήρη, ὅπου πατήσωμε. Ἡ μάνα ν' ἀπορρίχνῃ,
ὅταν ἰδῇ τὸν ἴσκιο μας· στὰ στήθη της τὸ γάλα
νὰ γίνεται πικρὴ χολή, περίδρομος, φαρμάκι.
Πές μου, τί θέλεις ἀπὸ μέ; Ἀλῆ, δοκίμασέ με.

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, παιδί μου, σιώπησε· φθάνει, συγχώρεσέ με·
τόσην αἰσθάνομαι γιὰ σὲ ἀγάπη καὶ φιλία,
ποὺ σκιάχτηκα μὴν ἤθελες ἀπόψε νὰ μ' ἀφήσῃς.
Νἄξερες πόσαις κόλασαις, πόσα σκληρὰ μαχαίρια
μοῦ κόβουνε τὰ σωθικά! Ταχήρ, παρακαλέσου
γιὰ τὸν Βιζήρη τὸν Ἀλῆ. Πρόσταξε τὰ στοιχεῖα
νὰ μὲ βοηθήσουνε, Ταχήρ, καὶ πὲς στὰ καταχθόνια
πὼς γιὰ μιὰν ὥρα, μιὰ στιγμή, κορμί, ψυχή, τὸ βιό μου,
ὅλα τὰ δίνω, μιὰ στιγμὴ νὰ μοῦ χαρίσουν μόνον.
Καὶ σύ, ψυχὴ τῆς μάνας μου, πὤρχεσαι κάθε βράδυ
καὶ πέφτεις καὶ σωριάζεσαι σιμά μου στὸ κρεββάτι,
καὶ μοῦ ἐνθυμίζεις μὲ φιλιά, μὲ δάκρυα τὸ Γαρδίκι, [2])
ὄχ! ἔλα, παντοδύναμη, λησμόνησε μιὰν ὥρα
τὴ φοβερή σου ἐκδίκησι. Μάνα μου, βόηθησέ με,
ἂν μ' ἀγαπᾷς, ἂν πιθυμῇς κ' ἐγὼ νὰ σοῦ πλερώσω
τὸ χάρισμα ποὺ σὤταξα, μάνα μου, βοήθησέ με.

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη μου, τί μυστικό, τί πόνος σὲ σπαράζει;
Δὲν εἶμ' ἐγ' ὁ πνευματικός, ὁ φίλος σου, Βιζήρη;
Πές μου, τί θέλεις τὰ στοιχειά, τὸν ἅδη τί τὸν θέλεις;
Τὰ κόκκαλα τῆς μάνας σου γιατὶ νὰ τὰ ξυπνήσῃς;
Ἐγὼ καὶ σὺ δὲν εἴπαμε πὼς φθάνομε μονάχοι;
Ἄλλη βοήθεια τί ζητεῖς; Εἶν' ἐντροπὴ δική μας
οἱ ζωντανοὶ νὰ κράζουνε βοήθεια πεθαμμένους.
Πές μου, τί θέλεις; τί ποθεῖς; Ποτέ, ποτὲ δὲν σ' εἶδα,
Βιζήρη μου, σὰ σήμερον ἀχνὸν καὶ ταραγμένον.
Ἐσύ, ἐσύ, ὁποὺ βαστᾷς τόσαις ζωαῖς στὸ χέρι,
ποὺ σὲ μιὰ μόνη σου ματιὰ τὰ Γιάννινα βυθίζουν,
καὶ Ἀρβανιτιὰ καὶ Ρούμελη ἐμπρός σου γονατίζουν,
καὶ στὴ φωνή σου τ' Ἄγραφα ραγίζονται καὶ τρέμουν,
ἐσύ, ἀπόψ' ἐδειλιασες; Βιζήρη μου, θυμήσου
τὴ φοβερή σου δύναμη. Σ' ἐκράξαμε λιοντάρι.

ΑΛΗΣ

Ταχὴρ δὲ θέλω ἐκδίκησαις, αἷμα, Ταχήρ, δὲ θέλω·
ἂν ἤτανε γιὰ φονικά, δὲ σ' ἔκραζα βοήθεια.
Λησμόνησα τὰ πάθη μου, λησμόνησα ταῖς ἔχθραις·
ὅλα μοῦ φύγαν ἀπ' τὸ νοῦ. Μπορῶ νὰ σοῦ τῶρκίσω,
Ταχήρ, ὅτ' ἐλησμόνησα ἀπόψε καὶ τὸ Σοῦλι,
τὸ Σοῦλι ποὺ μ' ἐθέρισε, ποὺ μ' ἄδειασε τὴ φλέβα
ροφῶντας ἀκατάπαυστα τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς μου,
τὸ Σοῦλι, ποὺ μοῦ ἐντρόπιασε τὰ κάτασπρά μου γένεια,
ἀπόψε τὸ λησμόνησα. Τὸ Λάμπρο τὸ Τζαβέλλα,
μοῦ φαίνεται ἂν τὸν ἔβλεπα στὰ πόδια μου σφαμμένον,
κι' ἂν ἠμποροῦσε ἀνθρώπινη δύναμις νὰ τοῦ δώσῃ
πάλαι τὴν πρώτη του ζωή, γιὰ νὰ μὲ μαρτυρέψῃ,
μὰ τὴν ψυχὴ τῆς μάνας μου, ἤθελα τοῦ τὴ δώσῃ,
ἂν ἠμποροῦσα μιὰ στιγμή, Ταχήρ, κ' ἐγὼ νὰ ἐλπίσω.
Ἂν μῶλεγαν νὰ γύριζα στὴν πρώτη μου τὴ φτώχεια,
νὰ τρέχω ἐπάνω στὰ βουνὰ καὶ νὰ καταφρονιῶμαι,
Ταχήρ, δὲ λέγω ψέμματα, τῶκανα στὴν ψυχή μου,
ἂν ἠμποροῦσα μιὰ στιγμὴ νὰ λάβαιν' ἀπ' τὴ φύση
τῆς ἄνοιξης τὴν ὠμορφιά, τὴ μυρωδιὰ τοῦ ρόδου,
τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φόρεμα, καὶ τῆς κιτριᾶς τὰ νειῶτα,
ἂν ἠμποροῦσα μιὰ στιγμή, Ταχήρ, νὰ ξανανειώσω.
Βλέπεις, παιδί μου, τί ζητῶ; Βλέπεις ἡ δύναμή μου
δὲ φθάνει. Τὰ γεράματα μ' ἐπλάκωσαν, μὲ γέρνουν·
ἄσπρισε τὸ κεφάλι μου, τὰ χείλη μου ἀχνίσαν,
ἐθόλωσαν τὰ μάτια μου, δὲ λάμπουνε σὰν πρῶτα.
Κ' ἐν ὦ, κ' ἐν ὦ τὰ κόκκαλα ἀρχίζουν νὰ κουφόνουν,
Ταχήρ, φέρε τὸ χέρι σου, θέσε το στὴν καρδιά μου,
ν' ἀκούσῃς πῶς οἱ χτύποι της, πῶς εἶναι ἀνδρειωμένοι.
Βράζει τὸ αἷμά μου, Ταχήρ, καὶ τώρα ποὺ μ' ἀκούεις
αἰσθάνομαι πῶς δύναμαι ἀκόμη ν' ἀγαπήσω.
Ἀλλά, μὲ βλέπουν γέροντα, μὲ σκιάζονται, μὲ τρέμουν,
πέφτουν, φιλοῦν τὰ πόδια μου, τὰ μάτια δὲ σηκόνουν
ποτὲ νὰ μὲ κυττάξουνε. Ἡ μάνα κι' ὁ πατέρας
εὐτυχισμένοι στέλλουνε σ' ἐμὲ τὴ θυγατέρα,
γιὰ νὰ γλυτώσουν τὸ παιδί, μονάκριβ' ὅταν τὦχουν,
κ' ἐγὼ γυρεύω τὸ φιλὶ ὡσὰν ἐλεημοσύνη,
καὶ μοῦ τὸ δίνουνε ψυχρό, σκληρὰ συντροφεμμένο
ποιός ξεύρει μὲ τὶ ἄσπλαχνη καὶ μυστικὴ κατάρα.
Ταχήρ, ἂν μ' ἐκατάλαβες, ἂν ἔμαθες τί θέλω,
θεράπεψέ με· τὸ ζητῶ γιὰ χάρη, γιὰ ἐσπλαχνία.

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη μου, τῶμολογῶ, δὲν ἤλπιζα ποτέ μου
ν' ἀκούσω τῆς Ἀρβανιτιᾶς τὸ φοβερὸ λιοντάρι
ν' ἀναστενάζῃ, νὰ θρηνῇ σὰν ἔρημη τρυγόνα.

Πρόσταξε τὸ κεφάλι μου στὰ πόδια σου νὰ πέσῃ,
ἀλλ' ἄκουσε, πατέρα μου, τὸ γέρο σου τὸ φίλο.
Ἡ μάνα σου σ' ἐγέννησε καὶ σ' ἔρριψε στὸν κόσμο
τὴν ὥρα ποὺ κ' ἡ μάνα μου ἐγέννησε κ' ἐμένα.
Ἀντὶ νὰ γίνῃ ἕνας σεισμός, ἀντὶς ἡ γῆ ν' ἀνοίξῃ,
ἀντὶ νἄλθῃ θανατικό, πλημμύρα, πεῖνα, φτώχεια,
μιὰ δύναμις ἀνώτερη μᾶς ἔστειλ' ἐδῶ κάτω.
Ἐσὺ ἐδιωρίστηκες νἆσαι σπαθὶ κ' αἰθέρας,
κ' ἐμένανε μ' εὐχήθηκε, Βιζήρη, νἆμαι πάντα
τοῦ φοβεροῦ σου τοῦ σπαθιοῦ πιστὴ φωλιὰ καὶ θήκη.
Σαράντα χρόνους τρέχομε· γιὰ κύτταξε, Βιζήρη,
πόσα βουνὰ διαβήκαμε, πόσους κρημνοὺς καὶ βράχους!
Ρίξε τὰ μάτια ὀπίσω σου, πέρασε μὲ τὸ νοῦ σου,
ὅλα μας τὰ πατήματα καὶ μέτρησε τοὺς τάφους......
Τί κρῖμα ποὺ δὲν φαίνονται! Καὶ ποιός θυμᾶται τώρα;
Τὰ κόκκαλα καὶ τὰ κορμιὰ ἐλυώσανε, Βιζήρη.
Τὸ χῶμα ποὺ δλοφούσκωτο τὰ μνήματα πλακόνει,
ὀλίγ' ὀλίγο χάνεται, γλυκὰ καταλαθίζει·
ὕστερα φθάνει ἡ ἄνοιξη μὲ τὰ πολλὰ λουλούδια,
μὲ τὰ χορτάρια τὰ χλωρά, μὲ γέλια, μὲ παιγνίδια,
κ' ἐκεῖ, ποὺ μαῦρο κ' ἔρημο τὸ φονικὸ κοιμᾶται,
παίζουν, χορεύουν τὰ παιδιά, λαλοῦνε τὰ πουλάκια.
Τὰ αἷματα, ποὺ ἐχύσαμε, τὰ ρούφηξε τὸ χῶμα,
τὰ ξέπλυνε τὸ σύγνεφο, τἄσβυσεν ἡ δροσοῦλα,
καὶ τώρα ἐλησμονήσαμε. Καμμιὰ φορὰ τὴ νύχτα
τὰ βλέπομε στὸν ὕπνο μας, ἀλλὰ ποιός τὰ φοβεῖται;
Τὸ πρῶτο γλυκοχάραμα τὰ σβεῖ, τὰ συνεπαίρνει.
Ὢ! μὴ φοβεῖσαι τοὺς νεκρούς, εἶν' ἥσυχοι οἱ καϋμένοι.
Ἔχουν τὸν ὕπνο τους βαθύ, κοιμῶνται σὰν παιδάκια.
Βιζήρη, τώρα σ' ἐρωτῶ, ἂν εἶπα τὴν ἀλήθεια.
Γιὰ νὰ μπορέσῃς τοῦ Θεοῦ τὴ δύναμη ν' ἁρπάσῃς,
κι' ἀντίπαλός του ἄσπονδος νὰ τόνε πολεμήσῃς,
ἐκειὸς νὰ δίνῃ τὴ ζωὴ καὶ σὺ νὰ τήνε παίρνῃς,
πῶς ἔπρεπε νὰ κορευθῇς; Μ' ἐκείνη τὴν ἀγάπη,
ποὺ νειὸς δὲν ἐπεθύμησες καί.... σήμερα γυρεύεις,
ἤθελε ἀκόμα σέρνεσαι στοῦ Τεμπελὲν τὴ φτώχεια,
θὰ κάθησο στὴ θύρα σου, τὸ χέρι σου ν' ἁπλώνῃς
εἰς τὸ διαβάτη ποὺ περνᾷ. Ἐμίσησες τὸν κόσμο,
καὶ νὰ ποὺ τὸν ἐνίκησες. Ἀλλὰ μὴ λησμονήσῃς,
τὸ Σοῦλι μένει ζωντανό, κι' ὁ Λάμπρος ὁ Τζαβέλλας.
Θυμήσου πῶς ἡ μάνα σου βαθειὰ μέσα στὸ χῶμα
ἀνάπαυση δὲ θὰ ναὑρῇ καὶ ὕπνο κ' ἡσυχία,
ἀνίσως καὶ στὸ μνῆμά της δὲ σφάξῃς τὸ Γαρδίκι.
Βιζήρη, πές μου τί ποθεῖς; ποιά κόρη, ποιά γυναῖκα
δὲ σ' εἶδε, δὲ σ' ἐζήλεψε, δὲν ἦλθε στὸ πλευρό σου;
Ποιά μάνα μὲς στὰ Γιάννινα καὶ ποιός, καὶ ποιός πατέρας
τολμᾷ σ' ἐσένα ν' ἀρνηθῇ τὰ κάλλη τοῦ παιδιοῦ του;
Οἱ χρόνοι δὲ σ' ἐγέρασαν, τὸ χέρι σου δὲν τρέμει·
εἶναι φωτιὰ τὰ χείλη σου καὶ κεραυνὸς τὸ μάτι.
Ποιός εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θωρεῖ τὴν κάτασπρη τὴ χήτη

τοῦ Πίνδου τοῦ περήφανου καὶ γέροντα τὸν κράζει;
Πές μου, τί θέλεις, πρόσταξε· τὸ χέρι μου, ἡ ψυχή μου
εἶναι δική σου. Ἄνοιξε στὸ φίλο τὴν καρδιά σου.

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, Ταχήρ, μοῦ θύμησες τὰ περασμένα χρόνια,
τὸ δρόμο, ποὺ περάσαμε, τὰ μνήματα, τὸ αἷμα,
καὶ σὰν καὶ νὰ ξανάνειωσα, ἐχάρηκε ἡ καρδιά μου.
Ταχήρ, ἐσὺ μ' ἐγνώρισες. Δὲν ἦλθα ἐδῶ στὸν κόσμο,
γιὰ ν' ἀγαπήσω τοῦ Θεοῦ τὸ πλάσμα, τὴν εἰκόνα.
Ἄλλος Θεὸς μ' ἐγέννησε, μῶδωκε τὴν ψυχή του
καὶ μοὖπε καὶ μὲ δίδαξε πὼς ἡ ζωὴ ἡ δική μου
θὰ νᾶναι μαῦρος θάνατος καὶ κόλαση ἐδῶ κάτω.
Θυμοῦμαι ἀκόμη τὴ στιγμή, ποὺ ἡ μάνα μου μ' ἐπῆρε
κρυφὰ κρυφ' ἀπ' τ' ἀδέρφια μου τὸ βράδυ σ' ἕνα μέρος,
ὅπου ἦσαν μνήματα πολλὰ κι' ἀσπρίζαν στὸ φεγγάρι.
Ἀνάμεσά του ἔστεκε σιωπηλό, μονάχο,
ἕνα ψηλό, θεόρατο καὶ μαῦρο κυπαρίσσι.
Ἡ νύχτα ἦτον ἥσυχη, ἔλαμπε τὸ φεγγάρι,
καὶ κάπου κάπου ἀκούετο τὸ ρύασμα τοῦ λύκου.
«Μάνα μου, λέγω, κύτταξε, τὰ γόνατά μου τρέμουν.
Τί μ' ἔφερες ἐδῶ νὰ ἰδῶ, πᾶμε· φοβοῦμαι, μάνα».
Κ' ἐκείνη, ποὺ τὴν ἔτρεμεν ὁ οὐρανὸς κι' ὁ ἅδης,
«Ἀλῆ, μοῦ λέγει, μὴ φοβοῦ σὰν εἶσαι μὲ τὴ Χάμκω.
Οἱ πεθαμμένοι δὲν ξυπνοῦν· κι' ἀνίσως καὶ τὸ μνῆμα
ξεράσῃ ἀπὸ τὰ στήθη του κανένα κολασμένον,
φθάνει νὰ ἰδῇ πὼς εἶμ' ἐδῶ, τὸ χνῶτό μου νὰ νοιώσῃ,
γίνεται στάκτη καὶ καπνὸς καὶ δυὸ φοραῖς πεθαίνει.
Ἀλῆ, παιδί μου, μὴ φοβοῦ, μὴ σκιάζεσαι τοὺς τάφους.
Τὰ κόκκαλα μέσα στὴ γῆ καὶ τἄψυχο τὸ κρέας
δὲν εἶναι παρ' ὁ ἄνθρωπος στῆς μάνας του τὴ μήτρα.
Τὸ σάβανο εἶναι σπάργανο, τὸ ξύλινο κιβοῦρι
εἶναι κουνιὰ μικροῦ παιδιοῦ, ὁποὺ ποτὲ δὲν κλαίει·
χαρὰ σ' ἐκεῖνον, ποὺ μπορεῖ, ἄλλος θεὸς πατέρας,
ἀντὶ νὰ φτεύῃ τὴ ζωὴ στῆς γυναικὸς τὰ σπλάχνα,
γιὰ νὰ γεννῶνται δράκοντες καὶ φίδια καὶ λιοντάρια,
βαθειὰ νὰ σκάφτῃ μὲς στὴ γῆ καὶ νὰ καταβολιάζῃ
τὴ σάρκα τὴν ἀνθρώπινη, π' ὅσο κακὴ κι' ἂν εἶναι,
θὰ δώσῃ, ρόδα γιὰ καρπούς, λουλούδια καὶ χορτάρια·
παιδί μου, ἂν θέλῃς τὴν εὐχὴ τῆς μάνας σου νὰ πάρῃς,
θυμήσου νᾶσαι ἔσπλαχνος καὶ σὰν καλὸς πατέρας
στὰ δύστυχα τὰ τέκνα σου νὰ στρώνῃς γιὰ κρεββάτι
τὸ χῶμα, ποὖναι δροσερό, καὶ νὰ τ' ἀποκοιμίζῃς.
Ἀλῆ, παιδί μου, κύτταξε τὸ μαῦρο κυπαρίσσι,
κύτταξε καὶ τὰ μνήματα, ποὺ ἀσπροβολοῦν τριγύρω.
Βλέπεις, ὁ ἴσκιος του περνᾷ σὰν ἄλλος ὡροδείχτης
ἐπάνω ἀπὸ τὰ μάρμαρα, λὲς καὶ μετρᾷ ταῖς ὧραις.
Στὸν κόσμο τώρα ποὺ θὰ ἐμβῇς, νὰ γίνῃς κυπαρίσσι

καὶ νὰ μετρᾷς ταῖς ὥραις σου, τοὺς χρόνους, τὴ ζωή σου
ἁπλώνοντας τὸν ἴσκιο σου στὰ μνήματα τὰ κρύα.
Καὶ κύτταξε, γλυκέ μου 'Αλῆ, ποτὲ μὴ λησμονήσῃς.
"Αν ἔλθῃ μέρα καὶ στιγμή, ποὺ ὁ μαῦρός σου ὡροδείχτης
δὲν εὕρῃ πλάκα νὰ σταθῇ τὴν ὥρα νὰ σοῦ δείξῃ,
θυμήσου, 'Αλῆ, τὰ λόγια μου, ἡ μοῖρα θὰ σὲ πάρῃ.
"Αλλο δὲν ἔχω νὰ σοῦ εἰπῶ. Ζώσου σπαθί, μαχαῖρι,
καὶ τρέχα, ἀνέβα τὰ βουνά. "Εχε σιμά σου πάντα
τὴ μητρική μου τὴν εὐχὴ καὶ δὲ θὰ ν' ἀποστάσῃς».
Ταχήρ, ἐκείνη τὴ βραδειὰ ἐνίκησα τὸν κόσμο.
Κ' ἐσὺ τὸ ξεύρεις, φίλε μου, τὸ ξεύρεις, σύντροφέ μου,
ἂν ἐλησμόνησα ποτὲ τῆς μάνας μου τὰ λόγια.
Τώρα γιὰ πρώτη μου φορὰ αἰσθάνομαι ἕνα πάθος,
μιὰ δίψα ἀκατανόητη, Ταχήρ, μιὰ τέτοια λαύρα,
ποὺ ἂν ἤξευρα πῶς ἔφθανε γιὰ νὰ μοῦ τήνε σδύσῃ
τὸ αἷμα τῆς 'Αρβανιτιᾶς, τὸ αἷμα. . . τὸ δικό σου,
ὅλο μὲ μιᾶς θὰ τὤπινα, Ταχήρ, νὰ ἡσυχάσω.
Τὸ μυστικό μου θὰ σοῦ εἰπῶ· ἀλλοίμονο σ' ἐσένα,
ἂν ἴσως κι' ἀπ' τὰ χείλη σου πέσῃ ποτὲ ἕνας λόγος.
Ταχήρ, Ταχήρ, στὸ πρόσωπο, Ταχήρ, μὴ μὲ κυττάζῃς·
τὸ λύκο τὸν ἀνήμερο, τὸ τρομερὸ λιοντάρι,
τὸν ἄγριο τὸν 'Αλήπασα, τὸν κατατρώγει ἡ ζήλεια.
Ἡ ζήλεια! τὤμολόγησα, σ' ἄνοιξα τὴν καρδιά μου.
Φέρε μου ἐδῶ τὸ δάχτυλο, μέτρησε τὴν πληγή μου.
'Απόψε ὁ κόσμος νὰ χαθῇ, ὁ οὐρανὸς νὰ πέσῃ,
ν' ἀνοίξῃ ἡ γῆ νὰ καταπιῇ κ' ἐμένανε κ' ἐσένα,
ἀπόψε θέλω ἰατρικό!... Κανένανε δὲν ἔχω·
ἐσὺ λυπήσου με, Ταχήρ, ἐσύ, πιστέ μου φίλε.

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη μου, Βιζήρη μου, ἄφες με νὰ φιλήσω
τὸ δυνατὸ τὸ πόδι σου, τὴ γῆ, ποὺ σὲ βαστάει·
ζήλεια σοῦ καίει τὴν καρδιά, ζήλεια γλυκειὰ κι' ἀγάπη!
Καὶ λὲς ὅτ' εἶσαι γέροντας! Καὶ λὲς ὅτι τὰ χρόνια
σ' ἀσπρίσανε, σ' ἐγείρανε! Εὐλογημένη ἡ ὥρα,
ποὺ μ' ἄνοιξες τὰ στήθη σου καὶ μὤδειξες, Βιζήρη,
τ' ἀνδρειωμένα σπλάχνα σου, ποὺ ἀκόμη λαχταρίζουν!
Ζήλεια! τοῦ ἔρωτος πικρό, φαρμακερὸ στολίδι,
σ' ἐσέ, Βιζήρη, θὰ γενῇ αἷμα, ψυχὴ καὶ νειότη,
ἀπόψε ὁ κόσμος νὰ χαθῇ, ὁ οὐρανὸς νὰ πέσῃ,
ν' ἀνοίξ' ἡ γῆ νὰ καταπιῇ κ' ἐμὲ καὶ τὰ παιδιά σου....

ΑΛΗΣ

Παιδιά μου;.... Ποιός σ' ἐρώτησε; πῶς σοῦλθανε στὴ μνήμη;
'Εγώ, ποῦμαι πατέρας τους, ἐγὼ δὲν τὰ θυμοῦμαι,
καὶ σὺ πῶς τὰ μελέτησες; Τόση μεγάλη ἀγάπη

αἰσθάνεσαι γιὰ μένανε, ὁπού, χωρὶς νὰ θέλῃς,
βλέπεις ἐμπρός σου τὸ Μουχτὰρ καὶ τὸν Βελῆ, σὰν νἆταν
τοῦ δένδρου ποὺ σ᾿ ἐσκέπασε, Ταχήρη, τὰ κλωνάρια;
Καὶ στὤνομά τους ὥρμισες κ᾿ ἐφώναξες ν᾿ ἀνοίξῃ
ἀπόψε ἡ γῆ νὰ καταπιῇ καὶ σὲ καὶ τὰ παιδιά μου...
Ποιός ξεύρει;... ἂν σ᾿ ἐπρόσταζα... ἂν ἤξευρες πὼς τώρα
ὅλη ἡ ζωή μου κρέμεται στὰ χέρια τὰ δικά σου.
Καὶ στὤνομά τους ὥρκισες κ᾿ ἐφώναξες ν᾿ ἀνοίξῃ
τὸ γέρο τὸ Βιζήρη σου, Ταχήρη, τὸν ᾿Αλῆ σου
ν᾿ ἀναστηθῇ, νὰ ἰατρευθῇ μ᾿ ἕνα ποτῆρι αἷμα...

ΤΑΧΗΡ

Ἔκοδα τὸ λαρύγγι μου, ἔσφαζα τὸ παιδί μου,
γιὰ νὰ στὸ φέρω νὰ τὸ πιῇς, Βιζήρη μου, πατέρα.

ΑΛΗΣ

Στὴν ἀγκαλιά μου ἔλα ἐδῶ· ἐσ᾿ εἶσαι τὸ παιδί μου.
Ἄκουσε τώρα τί θὰ εἰπῶ, μάθε ἀπὸ σὲ τί θέλω...
Καθὼς ἀνθίζ᾿ ἡ μυγδαλιὰ μὲ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια,
ἄνθιζε μὲς στὰ Γιάννινα καὶ ἡ κυρὰ Φροσύνη,
χρυσῆ ἀχτίδα φεγγαριοῦ στὰ σύγνεφα κρυμμένη.
Μιὰ μέρα τὴν ἀπάντησα· ἐδιάβηκε σιμά μου
κ᾿ ἐθάμβωσαν τὰ μάτια μου. Κρυφὴ ἀνατριχίλα
μ᾿ ἔσφαξε μὲς τὰ κόκκαλα. Τὸ ἄτι μου τὴν εἶδε·
ἐστύλωσε τὰ πόδια του, ἐτέντωσε τὸ μάτι
κι᾿ ἁπλόνει, ἁπλόνει τὸ λαιμὸ γιὰ νὰ τὴ χαιρετήσῃ.
Ὁλόγυρά της ἔστεκαν σὰν ἄνθη, σὰν ἀστέρια,
σὰν ταῖς ρανίδαις τῆς δροσιᾶς, στῆς κιτριᾶς τὸ φύλλο,
κόραις πολλαῖς. Ἐπαίζανε κ᾿ ἐμάζευαν λουλούδια·
ἐσκιαχτηκάνε τἄλογο, σὰν ἄγρια περιστέρια
ἐπέταξαν, ἐκρύφτηκαν μὲς τῶν δενδρῶν τὸν ἴσκιο.
Τὸ ἄτι μου ἐχλημμήτισε, ἀστροπελέκι ἐχάθη.
Ἐπέρασε πολὺς καιρὸς καὶ πάντα στὤνειρό μου
τὴν ἔβλεπα· τῆς ἅπλωνα τὰ χέρια νὰ τὴν πιάσω
καὶ μὤφευγε σὰν τὸν ἀφρὸ στὰ δάχτυλα τοῦ ναύτη,
ποὺ κινδυνεύει νὰ πνιγῇ πιστεύοντας πὼς σφίγγει
τὴν ἄσπρη πέτρα τοῦ γιαλιοῦ, ποὺ θὰ τόνε γλυτώσῃ.
Ἦλθε φωτιὰ καὶ πόλεμος· τὸ Σοῦλι φοβερίζει
νὰ καταπιῇ τὰ Γιάννινα· τὰ κλέφτικα τὰ βόλια
ἐσύριζαν μὲς στ᾿ Ἄγραφα· τοῦ Πίνδου τὰ τουφέκια
ἀστράφτουνε καὶ τὸν καπνὸ στὰ γένεια μου σκορποῦνε·
τὸ αἷμα, ἡ ἐκδίκηση, ὁ φόβος, ἡ ἐλπίδες
μ᾿ ἔκαμαν κ᾿ ἐλησμόνησα. Δὲν ἔβλεπα στὸν ὕπνο
τὸ ὄνειρό μου τὸ γλυκό· ἐχάθηκε ἡ Φροσύνη.
Εἶναι τρεῖς νύχτες ποὺ ἄγρυπνος τὴ βλέπω πάλ᾿ ἐμπρός μου.
Ἡ σπίθα μου ἔγινε φωτιά, μὲ καίει, μὲ φλογίζει.
Δὲν εἶμαι ᾿Αλῆς Τεπελενλῆς, δὲν εἶμαι υἱὸς τῆς Χάμκως,
ἀνίσως στὸ κρεββάτι μου δὲν τὴν ἰδῶ νὰ πέσῃ.

Στὸν ὕπνο μου γιὰ τρεῖς φοραῖς τὴν εἶδα τὴ Φροσύνη,
θὰ ν' ἀληθέψῃ τὤνειρο... κι' ἀπόψε θ' ἀληθέψῃ.
῾Ο πόλεμος ἡσύχασεν, ἔπαψε τὸ τουφέκι,
ἐγύρισα στὰ Γιάννινα... τὸν ξεύρεις τὸ Δεσπότη;
Κᾶποιος θὰ τοῦ μαρτύρησε τὴ μυστική μου ἀγάπη,
κ' ἐκεῖνος τήνε πάντρεψεν. 'Επίστεψε, τοῦ ἐφάνη
μὲ τρεῖς εὐχαῖς, ποὺ διάβασε, καὶ μὲ τὰ δύο στεφάνια,
μὲ τὸν καπνὸ τοῦ θυμιατοῦ καὶ μὲ τὰ δαχτυλίδια,
πῶς ἄρπαξε ἀπ' τὰ νύχια μου τὸ πλάσμα τοῦ θεοῦ του.
Παπᾶ, μέσα στὰ Γιάννινα ἄλλος θεὸς δὲν εἶναι
παρ' ὁ Βιζήρης ὁ 'Αλῆς καὶ θὰ τὸ ἰδῇς μιὰ μέρα.
Τρεῖς χρόνοι τώρα ἐπέρασαν... κι' ὁ Βάγιας ὁ Θανάσης
ἦλθε καὶ μοῦπε μυστικὰ πῶς ἡ κυρὰ Φροσύνη
παραίτησε τὸν ἄνδρα της, τὰ δυό της τὰ παιδάκια,
καί... κάποιον ἄλλον ἀγαπᾷ... Ταχήρ, Ταχήρ, βοήθεια...

ΤΑΧΗΡ

Ποιόνε, Βιζήρη; πές μου τον... ν' ἀκούσω τὤνομά του.

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, μὴ τρέμῃς σὰν ἐμέ... Ταχήρ, μὴ πρασινίζῃς....
Εἴμεθα μόνοι... Τὸ Μουχτάρ... Καὶ πῶς; ἀνατριχιάζεις;
'Εσκιάχτηκες μὴ θὰ σοῦ πῶ νὰ τρέξῃς νὰ μοῦ φέρῃς
τὸ αἷμα ποὺ προτήτερα μὤταξες νὰ μοῦ δώσῃς;
'Εσύ, τὸ ξεύρω, μ' ἀγαπᾷς... δὲν ἔχεις ἄλλο φίλο,
βλέπεις κ' ἐγὼ σὰν νᾶσουνε πνεματικός, θεός μου,
τὸ μυστικό μου σὤδωκα. Τί τρέμεις; τί φοβεῖσαι;...

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη μου, δὲν σκιάζομαι. Τί θέλεις;... τὸ παιδί σου...

ΑΛΗΣ

Νὰ ἦν' ἡ ὕστερη φορὰ π' ἀκούω τέτοιο λόγο
νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὸ στόμα σου. Ταχήρ, ἀκοῦς τί λέγω;
Παιδί!... Δὲν ἔχω ἐγὼ παιδιά, δὲν εἶμ' ἐγὼ πατέρας.
῾Η θάλασσα τὰ κύματα παιδιά της θὰ τὰ κράξῃ,
γιατὶ τήνε ξεσχίζουνε καὶ τήνε μαρτυρεύουν;
Καὶ τοὐρανοῦ τὰ σύγνεφα μποροῦνε ν' ἀγαπήσουν
τὸν κεραυνό, τὴν ἀστραπή, τὰ δίδυμα τἀδέρφια,
τὰ σπλάχνα, ποὺ τὰ ἐγέννησαν, Ταχήρ, γιατὶ φλογίζουν;
Παιδιά! Δὲν ἔχω ἐγὼ παιδιά. Ταχήρ, ὅταν θυμοῦμαι
πῶς γιὰ νὰ δώσω τὴ ζωή, τὸ αἷμα καὶ τὴ σάρκα
εἰς τὸ Μουχτὰρ καὶ τὸ Βελῆ, τὸ λύκο καὶ τὸ φίδι,
ἐπῆρ' ἀπὸ τὴ νειότη μου, ἐπῆρ' ἀπὸ τὴν ψυχή μου

καὶ τὰ στεροῦμαι τώρα ἐγώ, τὰ χαίρονται οἱ δυό τους·
ὅταν θυμοῦμαι ὅτι ἔκλεψαν, Ταχήρ, τὴ δύναμή μου
καὶ τὴ φοροῦν αὐτοὶ γιὰ μέ, κ' ἐγὼ τήνε γυρεύω...
Παιδιά! Δὲν ἔχω ἐγὼ παιδιά. Δὲν ἦλθα ἐδῶ στὸν κόσμο
νὰ πλάσω νέαις γενεαῖς· μ' ἔστειλαν νὰ χαλάσω.
Ἐσὺ τὸ ξεύρεις καὶ γιατὶ σὲ σκιάζουν τὰ παιδιά μου;
Τὸ μυστικό μου τῶμαθες, γνωρίζεις τὸν ἐχθρό μου...
Καὶ τώρα ποῦμαι γέροντας, τώρα καὶ σὺ ποὺ βλέπεις
ὅτ' ἴσως ὕστερη φορὰ θὰ λάδω στὴ ζωή μου
εὐτυχισμένη μιὰ στιγμή, τώρα καὶ σὺ μ' ἀφίνεις;

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρ, δὲν ἐφοβήθηκα... Ἂν ἄχνισα γιὰ λίγο,
ἦτανε... ἡ ἐκδίκηση. Πρόσταξε, θέλεις τώρα...

ΑΛΗΣ

Ὄχι, Ταχήρ, μὴ βιάζεσαι. Τὸ ξεύρεις, δὲ μ' ἀρέσει
ἄδικα καὶ παράλογα νά... πέφτω σ' ἁμαρτία.
Θὰ δώσω λόγο καὶ ψυχὴ σ' ἕνα Θεὸ μιὰ μέρα.
Ἄκουσε. Τώρα θἄλθῃ ἐδῶ, νὰ πάρῃ τὴν εὐχή μου
ὁ υἱός μου ὁ Μουχτάρπασας. Αὔριο τόνε στέλλω
νὰ πάῃ μακρὰ στὸν πόλεμο π' ἀνάφτει στὰ Μπαλκάνια. 3)
Δέκα χιλιάδες τῶδωσα. Θ' ἀφήσῃ πρὶν χαράξῃ
τὴ Φρόσω καὶ τὰ Γιάννινα. Τοῦ δίδω καὶ γιὰ φίλο,
νὰ τοὖναι πάντα στὸ πλευρὸ σὰν ἄλλος του πατέρας,
τὸν τρίτο μας τὸν ἀδελφό, τὸ Βάγια τὸ Θανάση.
Τόνε γνωρίζω ἀπὸ παιδί, τὸ χέρι του δὲν τρέμει...
Ἐγὼ καὶ σὺ θὰ μείνωμε. Αὔριο τὸ φεγγάρι
πρὶν ἔβγῃ ἐπάνω ἀπ' τὰ βουνά, Ταχήρη μου, θὰ πᾶμε
οἱ δυό μας ἥσυχα κρυφὰ ναὕροῦμε τὴ Φροσύνη.
Θὰ πάγω ἐκεῖ, στὰ πόδια της νὰ πέσω καὶ νὰ κλάψω,
νὰ τῆς ζητήσω ἕνα φιλί, ἀγάπη κ' ἐσπλαχνία·
τὰ πλούτη μου, τὴ δόξα μου, στὰ χέρια της θ' ἀφήσω.
Βασίλισσα, Σουλτάνα μου, Ταχήρ, θὰ τήνε κάμω,
νὰ τήνε βλέπ' ἡ ἄνοιξη καὶ νὰ τήνε ζηλεύῃ.
Καὶ ἂν ἄσπλαχνη τὰ δάκρυα μου, Ταχήρ, καταφρονέσῃ,
ἂν δὲ θελήσῃ τὸ Μουχτὰρ γιὰ μὲ νὰ λησμονήσῃ,
ὤ! τότε, φίλε μου πιστέ, θαὔρῃς ἐσὺ τὸν τρόπο
νὰ πλύνῃς τὴν αἰσχύνη μου. Βρίσκεις νερὸ στὴ λίμνη,
σὰν τὴ δροσοῦλα καθαρό... Εἶναι βουδὸ τὸ κῦμα,
καὶ ὅταν μουγκρίζῃ στὸ γιαλό, ὁ κόσμος δὲν γνωρίζει
ἂν εἶναι θρῆνος ἢ βοή, ἂν εἶναι μοιρολόγι...
Σύρε νὰ κράξῃς τὸ Μουχτάρ. Ἐδῶ σὰν ἔλθῃ ἐμπρός μου,
στάσου στὴ θύρα ἀκίνητος. Κι' ἀνίσως καταλάδῃς
ἀπὸ μιὰ μόνη του ματιά, ἀπὸ μιὰ μόνη λέξη
ὅτι ἔμαθε τὸ μυστικό... Ταχήρ, ἐσὺ τὸ ξεύρεις,

δὲν εἶν' ὁ 'Αλῆς ἀχάριστος... Ἂν μοὔτανε γραμμένο
ἀπόψ' ἐδῶ νὰ στερηθῶ, ἕνα παιδὶ νὰ κλάψω...
ἐσὲ θὰ πάρω γιὰ παιδί, ἐσένα θ' ἀγκαλιάσω.
Σύρε, Ταχήρ, λησμόνησε... Πῶς δὲ φορεῖς ἀπόψε
οὔτε μαχαῖρι οὔτε σπαθί; Χίλιαις φοραῖς σοῦ τῶπα
νὰ τἄχης πάντα συντροφιά... Εἶναι κακὸς ὁ κόσμος.
Ἔπειτα τὤχω σ' ἐντροπὴ νὰ βλέπω τὸ λιοντάρι,
ποὺ πάντα στέκει ἄγρυπνο σιμά μου, στὸ πλευρό μου,
νὰ μὴ δείχνῃ τὰ δόντια του, τὰ φοβερά του νύχια...
Πάρε, Ταχήρ, γι' ἀγάπη μου, πάρε νὰ μὲ θυμᾶσαι.
Εἶναι μικρὸ τὸ χάρισμα... Ποιὸς ξεύρει τὸ μαχαῖρι,
ποὺ τώρα ἀπὸ τὴ μέση μου βγαίνει, γιὰ νὰ στολίσῃ
τἀνδρειωμένα στήθη σου, ποιὸς ξεύρει πόση δόξα,
ἀγαπημένε μου Ταχήρ, τὸ καρτερεῖ στὸν κόσμο!
Σύρε νὰ κράξῃς τὸ Μουχτάρ, σύρε μὲ τὴν εὐχή μου.

Σκύφτει ὁ Ταχὴρ τὸ μέτωπο, ἀχνὸς σὰν πεθαμμένος,
φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ 'Αλῆ καὶ παίρνει τὸ μαχαῖρι.
Ἔμεινε μόνος ὁ φονειᾶς. Πικρὰ χαμογελῶντας
ἐκύτταξε τὸ φίλο του, ποὺ φεύγοντας γυρίζει
νὰ προσκυνήσῃ τρεῖς φορὲς τὸν ἀδελφοποιτό του. [4])
....

'Επάνω κάτω ἀνήσυχος, σὰν τίγρις πεινασμένη,
ποὺ καρτερεῖ τὸ θῦμά της, πατεῖ καὶ παραδέρνει.
Ρίχνει στὸ χέρι τἄρματα. Τὰ δυό του τὰ πιστόλια
ἦσαν γεμᾶτα, ἕτοιμα. Τραβᾷ τὸ γιαταγάνι,
γλιστρᾷ σὰ φίδι, ἀνέμποδα προβαίνει ἀπὸ τὴ θήκη.
Τὸ πάθος, ἡ ἐκδίκηση, τὸν πνίγει, τὸν τυφλώνει.
Ἄνοιξε τὸ παράθυρο, λαίμαργα καταπίνει
τὸ ἀγεράκι τῆς νυχτὸς πού, ἄθῳο, δὲ γνωρίζει
πῶς τέτοια στήθη τὤμελλε, τὸ μαῦρο, νὰ δροσίσῃ.
'Εσήκωσε τὸ μέτωπο. Τὸν οὐρανὸ σκεπάζουν
βαρειά, πυκνὰ τὰ σύγνεφα. Λὲς κ' ἔκλεισε τὰ μάτια
νὰ μὴν τὸν δῇ στὸ πρόσωπο καὶ νὰ μὴ τὸν ἀκούσῃ...
....

ΑΛΗΣ (μόνος) [5])

Δὲν ἔχεις θάρρος νὰ μὲ ἰδῇς ἐσύ, ὅποιος κι' ἂν εἶσαι.
Τὰ γαλανὰ τὰ μάτια σου σκέπασε, κρύψε, κλεῖσε.
Πάρε τὰ μαῦρα σύγνεφα, κάμε τὰ βλέφαρά σου·
τὸν κεραυνό, τὴν ἀστραπὴ δεῖξέ μου στὰ πλευρά σου.
'Ομίλησέ μου μὲ βρονταῖς, σεισμούς, ἀνεμοζάλη·
τὸ βλέπεις, δὲ σὲ σκιάζομαι, δὲ γέρνω τὸ κεφάλι.
Σ' ἔκραξα, σ' ἐβλασφήμησα. Ἂν εἶσαι σὺ Θεός μου,
Ἔλα τὴ νύχτα ἐμπρός μου.

Τὴ δυναμή μου δὲ χρωστῶ στὴ μοῖρα, σὲ κανένα.
Μὲ πλάσανε τὰ χέρια μου. Δὲν εἶμαι σὰν ἐσένα,

πού εὑρέθηκες μονάχος σου χωρὶς ἐχθροὺς στὴ φύση.
Κ' ἕνα παιδάκι ἐδύνατο εὔκολα νὰ νικήσῃ
τὸ χάος καὶ τὴν ἄψυχη τὴν ὕλη ποῦ ἐκοιμᾶτο
καὶ πεθαμμένη κι' ἄνεργη ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἐπλανᾶτο.
Ἂν εἶσαι ἀλήθεια δυνατός, χάλασε αὐτὴν τὴν πλάση,
γιατὶ θὰ σὲ χαλάσῃ.

Κατέβα ἐδῶ, σὲ καρτερῶ. Πάρε γιὰ σύμμαχόν σου,
ἂν θέλῃς, τὸ μονάκριβο τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν σου,
τὸ Θάνατο, τὸ τέκνο σου, τὸ μόνο καύχημά σου,
καὶ τρέξ' ἐδῶ στὰ Γιάννινα, δεῖξέ μου τὴν ἀνδρειά σου.
Γιατί, γιατὶ μὲ πολεμεῖς κρυμμένος στὸν αἰθέρα
καὶ λίγο λίγο τὴν ζωὴ μοῦ κλέφτεις κάθε μέρα,
καὶ τρῶς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τρέφεις μὲ μανίαν
δειλὴν ἀθανασίαν;

Ἂν εἶσαι παντοδύναμος, γιατὶ νὰ μὴ θελήσῃς
τὸ σπόρο, ποὺ μ' ἐγέννησε στὴ μήτρα ν' ἀφανίσῃς;
Γιατὶ τὴ σπίθα, πῶμελλε τὸν κόσμο σου νὰ κάψῃ,
ἀκόμη δὲν τὴν ἔσβυσες; Γιατί, προτοῦ ν' ἀνάψῃ,
μ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν πνοή, ποὺ σῶφυγε ἀπ' τὰ χείλη
τὴν ὥρα, ποὺ ἐζωντάνεψες στὰ χέρια σου τὴν ὕλη,
γιατὶ δὲν τὴν ἐφύσησες; Πές μου το, τί σοῦ φταίω,
ἂν τώρα ἐγὼ σὲ καίω;

Πολλοὶ δὲ σὲ πιστεύουνε, τὴν ὕπαρξή σου ἀρνοῦνται,
γιὰ νὰ μὴ σ' ἔχουν ἔμποδο, δειλοί, νὰ μὴ φοβοῦνται.
Ἐγὼ ὁ Ἀλῆς σ' ἐπίστεψα, γιὰ νὰ σὲ πολεμήσω.
Τὸ βλέπεις πόσους σ' ἅρπαξα! Τὸ βλέφαρο νὰ κλείσω,
χιλιάδες πέφτουνε στὴ γῆ ἐμπρὸς στὴ δύναμή μου,
κ' ἐσένα σ' ἐλησμόνησαν, λατρεύουν τὸ σπαθί μου.
Πάρε μου τὰ γεράματα, δῶσέ μου τὴ ζωή σου
κ' ἔλα μ' ἐμὲ μετρήσου.

Μέσα στὸ μνῆμα καρτερεῖς νἀλθῆς νὰ μὲ παιδέψῃς!
Δὲ σὲ φοβοῦμαι οὔτ' ἐκεῖ· τὴ φύση ν' ἀνατρέψῃς
γιὰ τὸν Ἀλῆ δὲ δύνασαι. Τὴ γῆ γιὰ παλλακίδα
θὰ πάρω στὸ κρεββάτι μου· κι' ἀπόκρυφη ἐλπίδα
μοῦ λέγει ἀπὸ τὴ σάρκα μου πὼς θἄβγῃ, θὰ φυτρώσῃ
κι' ἀθάνατος θὰ νὰ γενῶ, θὰ μ' ἔχῃς πάντα ἐμπρός σου
σκοτάδι μέσ' τὸ φῶς σου.

Κι' ἐκεῖ, ποὺ ἡ ἀχτίδες σου ἀπὸ ψηλὰ θὰ βρέχουν
ζωὴ κι' ἀγάπη στὰ φυτά, πάντα μαζὶ θὰ μ' ἔχουν.
Κρυφός, αἰώνιος ἐχθρός, μαύρη φθορὰ καὶ σῆψις
καὶ θάνατος παράκαιρος ἐκεῖ ποὺ θὰ μὲ κρύψῃς.
Τὰ ρόδα, πρὶν ν' ἀνθίζουνε, θὰ φθείρω, θὰ μαραίνω,
τὴν εὐμορφιά, τὴ δύναμη θὰ τρώγω νὰ χορταίνω.
Τὸ βλέπεις ἂν σὲ σκιάζωμαι. Καὶ ζῶν καὶ πεθαμμένος
θὰ νᾆμαι ἀνδρειωμένος.

Ἀπόψε, τὸ ἀπεφάσισα, ἀπόψε θὰ σοῦ δείξω
πῶς κάθε ἀγάπη ἀνθρώπινη μπορῶ νὰ καταπνίξω.
Πατέρας σὰν ἐσένανε ἔπλασα τὰ παιδιά μου,
καὶ τώρα, ποὺ τὸ θέλησα, θὰ φάω τὰ σωθικά μου.
Ἂν μῶδωκες τὸν ἔρωτα γιὰ νὰ μὲ μαρτυρέψῃς,
καρτέρεσε καὶ θὰ μὲ ἰδῇς καὶ τότε θὰ πιστέψῃς.
Δὲ σοῦ ζητῶ βοήθεια, δὲ θέλω ἐλεημοσύνη,
θ' ἁρπάξω τὴ Φροσύνη!...

ΜΟΥΧΤΑΡ

Φροσύνη!... Ἄχ! τί ὄνομα! Πατέρα μου, Βιζήρη!...

ΑΛΗΣ

Καλῶς το τὸ παιδάκι μου. Πῶς ἄργησες, Μουχτάρη!...

....

Καὶ πράσινος σὰν τὴν ὀχιὰ ὁ ἄθεος ἐκεῖνος
μὲ μιὰ βλασφήμια, πῶμεινε κρυμμένη στὸ λαρύγγι,
ἔφτυσε κατὰ πρόσωπο τὸν οὐρανὸ καὶ τἄστρα.
Ἀκούμβησε τὸ χέρι του σιγὰ στὸ γιαταγάνι
κι' ἀτάραχος ξαπλώθηκε στοῦ λιονταριοῦ τὸ δέρμα.
Ἐμπρός του στέκετ' ὁ Μουχτὰρ καὶ καρτερεῖ ν' ἀκούσῃ
σὰ λείψανο, σὰ μάρμαρο τὰ λόγια τοῦ Βιζήρη.

....

ΑΛΗΣ

Βλέπεις πῶς μὲ κατάντησαν, Μουχτάρ, τὰ γερατεῖα!
Μὴ μὲ ξεσυνερίζεσαι. Τὰ φύλλ' ἀπὸ τὸ δένδρο,
ποὺ ἐσκέπαζε τὴ Ρούμελη μὲ τὸν πλατὺ τὸν ἴσκιο,
τὰ βλέπεις, ἐκιτρίνισαν, πρῶτος βορειᾶς τὰ ρίχνει.
Ἐσὺ εἶσαι τὸ βλαστάρι μου. Ὅση ζωὴ κι' ἂν εἶχα,
τὴν ἔρριξα στὰ στήθη σου. Ὁ Πλάστης μ' ἐσπλαχνίσθη
καὶ μῶδωκε τὴ χάρη του καὶ μ' ἄφηκε νὰ ζήσω,
νὰ ἰδῶ καλὰ γεράματα. Εὐχαριστῶ σε, Θεέ μου!

Πάρε, παιδί μου, τὴν εὐχὴ ποὺ κλαίοντας σοῦ δίνω,
καὶ τρέξε, τρέξε, γρήγορα, Μουχτάρ, νὰ πολεμήσῃς.
Θυμήσου τὸν πατέρα σου καὶ τἄσπρα του τὰ γένεια.
Νἄρχωντ' ἀπὸ τὸ Δούναβι πουλιὰ νὰ τραγουδοῦνε
τοῦ υἱοῦ μου τὴν παλληκαριά, κ' ἐγὼ νὰ ξανανειόνω·
ν' ἀκούω πάντα τὸ Μουχτὰρ μὲς στὴ φωτιὰ σὰ Χάρος,
σπαθί, μαχαῖρι δίστομο ν' ἀστράφτῃ, νὰ θερίζῃ·
σύρε, Μουχτάρ, καὶ γύρισε ἐδῶ στὴν ἀγκαλιά μου

καὶ μὴ μ' ἀφήσῃς ἔρημο στὴν ὥρα τὴ στερνή μου.
Θέλω μ' αὐτὰ τὰ χέρια σου τὸ λάκκο νὰ μοῦ σκάψῃς...
Καὶ γράφε μου συχνά, συχνὰ καὶ μὴ μὲ λησμονήσῃς.
Παιδί μου, πές μου ἐλεύθερα, τί θέλεις ἀπὸ μένα;...

....

Κ' ἔκλαιγε ὁ ἀλιτήριος, γιατ' ἤτανε γραμμένο
κι' αὐτά, κι' αὐτὰ τὰ δάκρυα, τὸ αἷμα τῆς ψυχῆς μας,
πικρὸς στὰ μάτια τοῦ Ἀλῆ περίγελως νὰ γίνουν
καὶ τἄβλεπες νὰ στάζουνε ἀπ' τὰ λευκά του γένεια
καὶ νὰ κυλοῦν νὰ κρύβωνται στοῦ μαχαιριοῦ τὴ θήκη.

....

ΜΟΥΧΤΑΡ

Βιζήρη μου, πατέρα μου, μὴν κλαῖς καὶ μὴ δειλιάζῃς.
Ἐσὺ τὸ ξεύρεις ἂν ποτὲ ἐπέστρεψα ἀπ' τὴ μάχη
κ' ἐντράπηκα στὸ πρόσωπο νἄλθω νὰ σὲ κυττάξω.
Πατέρα μου, εἶσαι γέροντας, ἄφες με στὸ πλευρό σου
πιστὸς νὰ μείνω σύντροφος. Στεῖλε τὸν ἀδερφό μου.

ΑΛΗΣ

Γέροντας!... Ποιόνε; Τὸ Βελῆ;... Ἀνάθεμα τὴν ὥρα
ποὺ ἡ μάνα σου τὸν ἔκαμε!... Θεέ μου, σχώρεσέ την!
Θέλεις, Μουχτάρ, νὰ ἐντροπιασθῶ, νἄρχωνται νὰ μοῦ λένε
πὼς τὸ παιδὶ τ' Ἀλήπασα, σὰν ἄκουσε τὸν κρότο
καὶ τὴ φωτιὰ τοῦ τουφεκιοῦ, ἀχνὸ καὶ λιγωμένο
ἐκρύφτηκε γιὰ νὰ σωθῇ στοῦ χαρεμιοῦ τὸν κόρφο; 6)
Ἂν μ' ἀγαπᾷς, λυπήσου με. Μὴ τόνε μελετήσῃς.

ΜΟΥΧΤΑΡ

Τὸ θέλημά σου ἂς γενῇ, πατέρα μου, πηγαίνω.
Μιὰ χάρη μόνον ἀπὸ σέ, μιὰ μόνη χάρη θέλω.
Ἀφίνω ἐδῶ στὰ Γιάννινα, πατέρα, τὴν καρδιά μου.
Μὴ πικραθῇς, ἂν σὤκρυψα τὸ μυστικό μου ὡς τώρα.
Πατέρα μου, ἂν μ' ἀγαπᾷς, σὰν νἆταν θυγατέρα,
στὴν ἀγκαλιά σου φύλαξε τὴ μαύρη τὴ Φροσύνη...

ΑΛΗΣ

Μουχτάρ, τὤχα παράπονο ποτὲ νὰ μὴ σ' ἀκούσω
οὔτ' ἕνα λόγο νὰ μοῦ πῇς γι' αὐτή σου τὴν ἀγάπη.
Σύρε, παιδί μου, στὸ καλό, βαρύγνωμο δὲ σὤχω.
Μὰ τὰ σκληρὰ μεσάνυχτα, ὁποὺ μᾶς παραστέκουν,

ὁρκίζω ἐδῶ στὰ σπλάχνα μου, ἐδῶ μὲς στὴν καρδιά μου
σὰν νἄτανε σταλαματιά, Μουχτάρ, τοῦ αἵματός μου,
γι' ἀγάπη σου πιστὰ πιστὰ νὰ σοῦ τήνε φυλάξω.
Ὁρκίζω μὲς στὰ μάτια μου, παιδί μου, νὰ τὴν κρύψω
σὰν ἕνα δάκρυ μυστικό, νὰ μὴ τὸ δῇ κανένας.
Κι' ὅποια κι' ἂν μ' εὕρῃ δυστυχιά, ποτέ μου δὲ θὰ κλάψω,
μὴ τύχῃ καὶ τὸ δάκρυ μου ἄθελα μοῦ ξεφύγῃ.
Σύρε, παιδί μου, κ' εἶν' ἀργά! Ἔλα νὰ σὲ φιλήσω.
Θυμήσου τὸν πατέρα σου... Σύρε μὲ τὴν εὐχή μου!

Ἐσμίξανε τὰ χείλη τους οἱ ἄπιστοι φονειάδες,
καὶ τὸ φιλὶ τ' Ἀλήπασα στὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ του
εἶναι μιὰ μύτη μαχαιριοῦ καὶ μιᾶς ὀχιᾶς τὸ δόντι.
Φεύγ' ὁ Ταχήρης κι' ὁ Μουχτάρ, μένει ὁ Βιζήρης μόνος.
Χαρούμενος ποὺ ἐνίκησεν, ἁπλώνεται στὸ στρῶμα
καὶ γιὰ νὰ δώσῃ μιὰ στερνὴ βλασφήμια τοῦ Χριστοῦ μας,
χαμογελῶντας, τρεῖς φοραῖς ἔκαμε τὸ σταυρό του
καὶ βγαίνει ἀπὸ τὸν κόρφο του μ' ἀγάπη καὶ μὲ φόβο
ἕνα πιστό του φυλαχτὸ καὶ τὸ φιλεῖ καὶ πέφτει. 7)

Σὲ λίγο ἀποκοιμήθηκε. Ἀνάσανε κι' ὁ κόσμος,
ἐχάθηκαν τὰ σύγνεφα, ἔλαμψε τὸ φεγγάρι...
Λὲς καὶ γιορτάζει ὁ οὐρανὸς τὸν ὕπνο τοῦ ἐχθροῦ του.

ΑΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΜΕΤΑΝΟΙΑ

Κρυφὰ τὸ γλυκοχάραμα προβαίνει ἀπὸ τὸν Πίνδο
ραντίζοντας μὲ τὴ δροσιὰ τὸ κάθε πάτημά του.
Κοιμᾶται ἡ λίμνη ἀτάραχη, καὶ στοῦ γιαλοῦ τὴν ἄκρη
ἀκούεται γλυκὰ γλυκὰ λίγος ἀφρὸς νὰ παίζῃ,
σὰν ἥσυχος ἀνασασμὸς μικροῦ παιδιοῦ στὸν ὕπνο.
Κἄποτ' ἐδιάβαινε τρελλό, χαρούμενο τ' ἀγέρι
καὶ μὲ τ' ἀθῶά του φτερὰ γλιστρᾷ στὴν λίμνη ἐπάνω
καὶ παίζει καὶ δροσίζεται κ' ἕνα φιλὶ τῆς παίρνει.
Κ' ἐκείνη, ποὖναι ἐντροπαλή, τὸ μέτωπο ζαρόνει
καὶ σκυθρωπάζει μιὰ στιγμὴ καὶ τ' ἀγεράκι φεύγει.
Σηκόνεται, σηκόνεται, λευκὴ λευκὴ σὰ χιόνι,
ἡ καταχνιά, ποὺ ἐπάνω της ἁπλόνεται τὸ βράδυ,
τὰ μυστικὰ τὰ κάλλη της νὰ κρύβῃ, νὰ σκεπάζῃ.
Σηκόνεται, σηκόνεται, ψηλὰ ψηλ' ἀνεβαίνει
σὰν ἱερὸ θυμίαμα μὲ χίλιαις εὐωδίαις,
ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἤπειρο σὰν ἀπὸ ρημοκκλῆσι,
καὶ στὰ ποδάρια τοῦ Θεοῦ τρέχει πιστὰ νὰ φέρῃ
τῆς κόρης τὸ παράπονο, τὰ δάκρυα τῆς σκλάβας.
....

Πόσαις φοραῖς ἀπὸ μακράν, ἀνήλικο παιδάκι

μὲ δακρυσμένο βλέφαρο, μ' ἀπόκρυφη ἐλπίδα,
ὁ δύστυχος ἐκύτταζα τὴν καταχνιὰ τοῦ Πίνδου!
Μοῦ ἐφαίνετο πὼς ἦτανε καπνὸς ἀπὸ τουφέκι
κ' ἐπρόσμενα σιωπηλὸς ν' ἀκούσω τὴ βοή του.
Καὶ μιὰν ἡμέρα, πᾶστραψε τὸ σύγνεφο κι' ἀκούσθη
σὰ μιὰ βροντὴ θανάσιμος, πόσαις φοραῖς τὴ νύχτα
ἐτέντωσα τὰ μάτια μου, ἄνοιξα τὴν καρδιά μου
γιὰ νὰ χορτάσω τὴ βοή, τὴ λάμψη τοῦ πολέμου!
Μὴν ἦτον ὄνειρο σκληρό, μὴν ἦτο ψεῦτρα ἐλπίδα;
Ἂν ἦτον ὄνειρο σκληρό, ἂν ἦτο ψεῦτρα ἐλπίδα,
εἰσάκουσόν με, Πλάστη μου, καὶ δῶσέ μου τὴ χάρη
τὸν ὕπνο τὸν αἰώνιον νὰ κοιμηθῶ στὸ μνῆμα,
καὶ τὤνειρό μου τὸ γλυκὸ γιὰ συντροφιά μου νἄχω.

....

Ποιός εἶδε τὸ φθινόπωρο μιὰν εὔμορφη αὐγοῦλα,
κρύο πικρὸ χαιρέτισμα τῆς νειότης, ποὺ γηράζει,
καὶ τῆς ζωῆς, ποὺ σβύνεται, καὶ ποιός δὲν ἐνθυμήθη
τὴν ὥρα του τὴν ὕστερη, τὸ ψυχομάχημά του!

....

Ἐξύπνησε πρωΐ πρωΐ ἡ δύστυχη ἡ Φροσύνη
καὶ τώρ' ἀκόμη ξέπλεγη ἐμπρὸς στὸ παραθύρι
ἐκάθισε περίλυπη καὶ κλαίει μοναχή της.
Τὰ μάτια της, ποὺ ἐλάμπανε πνιμένα μὲς στὸ δάκρυ,
ἀπαντηθήκανε κρυφὰ μὲ τῆς αὐγῆς τὰ μάτια,
κ' ἡ μιὰ τὴν ἄλλη ἐκύτταζε σὰν νἄταν ἀδελφάδαις.
Τ' ἀστέρια ποὺ ταῖς ἔβλεπαν, ἀγάλια ἀγάλια σβῦῶνται
χωρὶς νὰ ξεύρουνε κι' αὐτὰ ποιά λάμψη τὰ θαμβόνει.

....

Ἡ κιτριὰ χαρούμενη τὰ φύλλα της ἀνοίγει
ἐρωτευμένη τὴ θωρεῖ, καὶ μὲ τὴν μυρωδιά της
τῆς ρίχνει χαιρετίσματα καὶ τὴν καλημερίζει.
Γιατί τέτοιο παράπονο, γιατί μιὰ τέτοια πίκρα;
Τί νἄχη καὶ τὰ δένδρα της δὲ γέρνει νὰ κυττάξῃ;
Ἐκειὸ τὸ δάκρυ πὤφυγεν ἀπὸ τὰ βλέφαρά της
κ' ἐπῆγε κ' ἐσταμάτησε στὰ χείλη της ἐπάνω
σὰ μιὰ ρανίδα ἀπὸ δροσιὰ ποὺ κρέμεται στὸ ρόδο,
ποιός πόνος τὸ φανέρονε, πῶς κλαῖνε τέτοια μάτια;

....

Ἔκλαιγε, πάντοτ' ἔκλαιγε χωρὶς ν' ἀναστενάζῃ,
λὲς καὶ δὲν ἔχει πλειὸ φωνή, λὲς κι' ὅλη ἡ εὐμορφιά της
θὰ λειώσῃ μὲς στὰ δάκρυα. Φροσύνη, πῶς δὲν κρένεις;
Στάζουν τὰ μάτια της βροχή, τὴν τραχηλιά της βρέχουν

καὶ διαπερνοῦν τὰ στήθη της, τ' ἀγγελικά της στήθη.
Ἐσπάραξεν ἡ δύστυχη σὰν ἔνοιωσε τὸ κρύο,
ποὺ ἐδάγκανε τὴ σάρκα της καὶ μιὰν ἀνατριχίλα
ἄκουσε μέσα στὴν καρδιὰ σκληρὰ νὰ τήνε σφάζῃ.

. . . .

Μαραίνεται ἀπ' τὸ φόβο της, τὸ χέρι της ἁπλόνει
κι' ἁρπάζει, σφίγγει λαίμαργα τὸν ἔρμο της τὸν κόρφο.
Γιατὶ θυμᾶται ἡ δύστυχη, θυμᾶται πῶς μιὰ μέρα,
ἀθώα μάνα καὶ γλυκειά, τῆς ἔβρεχε τὴ ρόγα
εὐλογημένο κι' ἄφθονο τὸ μητρικό της γάλα.
Ὤ, τί σκληρὸ μαρτύριο! Ἀρνήθη τὰ παιδιά της,
ἀρνήθη τ' ἀγγελούδια της γιὰ τὸ Μουχτάρ, ποὺ φεύγει!

. . . .

Ἀλλοίμονον στὴν ἄσπλαχνη καὶ τὴν κακὴ τὴ μάνα,
ποὺ τὰ παιδιά, τὸ γάλα της, προδώσῃ, λησμονήσῃ!
Δὲν ξέρει ὅτι τὰ στήθη της ἑνὸς Θεοῦ τὸ χέρι
τἄπλασε παντοδύναμα. Εἶδε τὴν εὐμορφιά τους
κ' ἐχάρη καὶ ταὐλόγησε καὶ μυστικὰ ταὐχήθη,
καὶ μέσα τους ἐφύλαξε, φιλόστοργος πατέρας,
τὴν πλαστουργό του δύναμη καὶ τὴν ἀθανασία.
Ἀλλοίμονον! Ἀλλοίμονον! στὴν ἄσπλαχνη τὴ μάνα,
ποὺ καθαρὸ κι' ἀμίαντο τὸ γάλα δὲ φυλάξῃ!

. . . .

Τοῦ φθινοπώρου τὰ πουλιὰ ἀρχίζουν νὰ ξυπνοῦνε
καὶ τὰ βρεμένα τους φτερὰ τινάζουνε, στεγνόνουν.
Τί καρτερεῖς σύ, δύστυχη, τί καρτερεῖς ν' ἀκούσῃς;
Δὲ βλέπεις; τἄστρα ἐφύγανε, Φρόσω, καὶ σὺ δὲ φεύγεις;
Θέλεις ὁ ἥλιος νὰ σὲ δῇ, νὰ σὲ ξαφνίσῃ ἡ μέρα;
Ἂν σὲ ρωτήσουν γιατί κλαῖς, τί θὰ τοὺς πῇς, Φροσύνη;

Ἀπὸ μακρὰ τρεῖς πιστολιαῖς ἐλάμψαν, ἐβροντῆσαν,
ἀκούει ἕνα χλημήτισμα καὶ τἄλογο γνωρίζει.
Νἆναι ὁ Μουχτὰρ ὁποὺ περνᾷ, νἆν' ὁ Μουχτὰρ ποὺ φεύγει;
Ἐξύπνησε γιὰ μιὰ στιγμή, ἐσφόγγισε τὸ δάκρυ,
γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τὸν δῇ. Ἀκόμη θαμποφέγγει,
καὶ τόνε κρύβει ἡ καταχνιά. Φθάνει, Φροσύνη, φθάνει.
Θυμήσου τὰ παιδάκια σου, φθάνει, λησμόνησέ τον.
Κ' ἐν ᾧ γιὰ ὕστερη φορὰ σπρώχνει μακρὰ τὸ βλέμμα,
γιὰ νἄμβῃ μὲς στὸ σύγνεφο νὰ τόνε χαιρετήσῃ,
γλυκειὰ φωνὴ τὴν ἔκραζε, γλυκὸ τραγοῦδι ἀκούει:

. . . .

Σὰ φύλλο κίτρινο καὶ μαραμένο
μὲ παίρνει ὁ ἄνεμος μὲ τὰ φτερά,

μακρ' ἀπὸ σένανε, παραδαρμένο,
Φροσύνη, ἀγάπα με στὴν ξενιτειά.

Τὸ κῦμ' ἀτάραχο στὸ περιγιάλι
γλυκὰ ἐκοιμώτουνε ὕπνο βαθύ·
βορειᾶς ἐφύσησε κι' ἀνεμοζάλη
στὸ βράχο τὤρριξε νὰ συντριφθῇ.

Φροσύνη, μ' ἔστειλαν νὰ πάω στὰ ξένα,
νὰ πάω στὸν πόλεμο, μὲς στὴ φωτιά.
Βγάλε ἀπ' τὰ χείλη σου τ' ἀγαπημένα,
δός μου γιὰ σύντροφο χίλια φιλιά.

Ἂν ἦλθε ἡ μέρα μου, ψυχή, καρδιά μου,
τὰ ξένα χώματα, ξένα σκυλιά,
νὰ πιοῦν τὸ αἷμά μου, τὰ σωθικά μου
νὰ φᾶνε λαίμαργα στὴν ἐρημιά,

ποιὸς ξεύρει, ἀγάπη μου, μὴ τὰ φιλιά σου
ψυχὴ μοῦ δώσουνε κι' ἀναστηθῶ
κ' ἔλθω σὰν ὄνειρο στὴν ἀγκαλιά σου,
Φροσύνη, ὁ δύστυχος, νὰ κοιμηθῶ.

Χειμῶνας ἔρχεται, σύγνεφα, χιόνια,
τἄνθη ἐπετάξανε κι' ἡ μυρωδιαῖς·
πᾶνε, Φροσύνη μου, τὰ χελιδόνια,
φυλάξου, ἐπλάκωσαν μαύραις νυχτιαῖς.

Γεράκι ἀχόρταγο, σκληρὸ ξιφτέρι,
θ' ἀρχίσῃ ὁλόγυρα νὰ κυνηγᾷ.
Ψυχή μου, ἀλλοίμονον στὸ περιστέρι,
ἂν τωὗρῃ μόνο του μὲς στὴ φωλιά.

Φροσύνη, μ' ἔστειλαν νὰ πάω στὰ ξένα,
νὰ πάω στὸν πόλεμο, μὲς στὴ φωτιά.
Ποιὸς ξεύρ' ἡ μοῖρά μου τί ἔχει γραμμένα.
Ψυχή μου, Φρόσω μου, σ' ἀφίνω γειά.

. . . .

Παύει ἡ φωνὴ τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τὰ στερνὰ τὰ λόγια
μὲ τῆς Φροσύνης τὤνομα, ὁποὺ ἀντηχοῦσε ἀκόμη,
μέσα στὸ φλοῖσβο τοῦ νεροῦ ἐκρύφτηκαν, χωνεύουν·
κι' ὁ ξένος, ὁποὺ ἐδιάβαινεν εἰς τοῦ γιαλοῦ τὴν ἄκρη,
ἄκουσε, λίμνη, μυστικὰ τὸ γαλανό σου κῦμα
νὰ ψιθυρίζῃ παίζοντας μὲ τὸν ἀφρό σου—Φρόσω.

. . . .

Κεντᾷ τὸ ἄτι του ὁ Μουχτάρ, κ' ἐκεῖνο, πρὶν πετάξῃ,
ὁλόρθο μὲ τὰ πόδια του τὸ σύγνεφο χτυπάει.

Λὲς καὶ τὸ μαῦρο προσπαθεῖ τὴν καταχνιὰ νὰ διώξῃ
καὶ τὴν κυρά του ἀπὸ μακρὰ νὰ χαιρετήσῃ ἀκόμη.
Τὸ πάτημά του ἀκούεται, φαίνονται ἀκόμ' ἡ σπίθαις,
ὁποὺ πετοῦν τὰ πέταλα χτυπῶντας τὸ στουρνάρι.
Λάμπει γιὰ ὕστερη φορὰ μιὰ πιστολιὰ καὶ σβυέται
στερνὸ φιλί, ποὺ φεύγοντας ρίχν' ὁ Μουχτὰρ στὴ Φρόσω.

. . . .

Σιγή, σιγὴ στὸν οὐρανό, σιγή, σιγὴ στὴ λίμνη,
ὁ κόσμος δὲν πικραίνεται γιὰ μιὰ δυστυχισμένη.
Λάμπει ὁ ἥλιος καθαρός, τὰ φύλλ' ἀπὸ τὰ δένδρα
πέφτουν σὰν πρῶτα κατὰ γῆς τὤνα σιμὰ ἀπὸ τ' ἄλλο·
λαλοῦν τοῦ βάλτου τὰ πουλιά, ἀκούετ' ὁ δερβίσης,
ἄρχισε πάλιν ἡ ζωή, τὰ Γιάννινα ξυπνῆσαν,
παίζουν στὰ χόρτα τὰ παιδιὰ καὶ στὴν τρελλὴ χαρά τους
δὲν ἄκουσαν τὸ σήμαντρο, ποὺ θλιβερὰ ἀντηχοῦσε
σημαίνοντας λυπητικά, καὶ δὲν ἐκαταλάβαν
ἕνα σταυρὸ ποὺ ἐπέρασε, καὶ τέσσαρους ποὺ ἐφέρναν
ἑνὸς παιδιοῦ τὸ λείψανο ποὺ χθὲς ἦτο μαζί τους.

. . . .

'Ακίνητη, σιωπηλή, ἐκεῖ στὸ παραθύρι,
χωρὶς ποτὲ τὰ χείλη της μιὰ λέξη νὰ προφέρουν,
ἔμεινε πάντα δύστυχη. Εἶναι βουβὸς ὁ πόνος.
Προβαίνει ὁ ἥλιος στὰ βουνά, καὶ μιὰ θερμή του ἀχτίδα
φιλεῖ γλυκὰ στὸ μέτωπο τὴ μαύρη τὴ Φροσύνη.
Εἶδε τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ τὸ δάκρυ της, τὴ λύπη,
καὶ μὲ τὸ φῶς τὸ μυστικὸ τὴ βρέχει, τὴ ραντίζει,
τῆς δίδει νέο βάφτισμα, τὴ λούει, τήνε πλένει
μὲ τἄχραντα τὰ χέρια του ἀπὸ τὴν ἁμαρτία
καὶ τώρα βγαίνει καθαρή, βγαίνει μ' οὐράνια κάλλη
ἀπ' τὴ μεγάλη τοῦ Θεοῦ τὴ θεία κολυμβήθρα.

'Αμαρτωλή, λησμόνησε τοῦ κόσμου τὰ στολίδια,
ἄλλος νυμφίος σ' ἀγαπᾷ. Φροσύνη, μὴ δειλιάσῃς,
ἑτοίμασε τὰ χέρια σου νὰ λάβουν ἀρραβῶνα
τὰ σίδερα καὶ τὰ σχοινιά, ποὺ ἀπόψε θὰ σὲ δέσουν.
Στολίσου, κόρη, ὁ οὐρανὸς σοῦ δίνει, σοῦ χαρίζει
τὴν πρώτη σου τὴν παρθενιά. Φροσύνη, μὴ δειλιάσῃς
τὴν ὥρα, ποὺ τοῦ γάμου σου θ' ἀνάψουνε τὰ φῶτα.
Εἶν' ἱερὸ μυστήριο,
Φροσύνη, τὸ μαρτύριο!

'Ενύχτωσε. Γονατιστὴ ἐμπρὸς σὲ μιὰν εἰκόνα
ὁλημερὶς ἐδάκρυζεν ἡ δύστυχ' ἡ Φροσύνη.
Ποῦ ταῦραν τόσα δάκρυα τἁμαρτωλά της μάτια!
Πάντα βουβή, τὰ χέρια της στὰ στήθη σταυρωμένα,
τὸ βλέμμα δὲν ἐσήκωσε ποτέ της νὰ κυτάξῃ

τὸ πρόσωπο τ' ἀγγελικὸ τῆς Δέσποινας τοῦ Κόσμου.
Ἀκόμη μὴν ἐντρέπεται, μὴ δὲν τολμᾷ ἡ καϋμένη
νὰ ἰδῇ τὴ μάνα τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ παιδὶ στὰ χέρια
κ' ἐνθυμηθῇ ποὺ ἐβάσταξε κ' ἐκείνη μιὰν ἡμέρα
ἕνα παιδὶ στὸν κόρφο της καὶ τἄφηκε κ' ἐχάθη;

. . . .

Νοιώθει βαρειὰ τὰ βλέφαρα· τὴν ἐλυπήθη ὁ ὕπνος
κι' ἀνέλπιστη παρηγοριὰ ἔρχεται νὰ τῆς δώσῃ.
Ἀποσταμένη σκώνεται, τὰ γόνατά της τρέμουν
καὶ πέφτει ν' ἀποκοιμηθῇ στὸ μαῦρό της κρεββάτι.
Κράζει σιμά της τὴ Χρυσῆ, πιστή της παραμάνα,
καὶ σὰν πουλί, ποὺ σκιάζεται καὶ χώνει τὸ κεφάλι
μὲς στάπαλά του τὰ φτερὰ καὶ πέφτει νὰ κορνιάσῃ,
τὸ δακρυσμένο πρόσωπο στὴν ἀγκαλιά της κρύβει.

. . . .

ΦΡΟΣΥΝΗ

Χρυσῆ μου, παραμάνα μου, κρυόνω, σκέπασέ με.
Ἀκόμη δὲ σ' ἐφίλησα, σκύψε, συχώρεσέ με.
Μὴ μὲ μαλλώσῃς, μάνα μου, καὶ μὴ μοῦ βαργομήσῃς,
στὴν ἀγκαλιά σου κρύψε με μήπως μ' ἀποκοιμίσῃς.
Ἀπόστασαν τὰ μάτια μου, ραγίστηκε ἡ καρδιά μου·
ἂν μῶμεινάνε δάκρυα, τἄχω γιὰ τὰ παιδιά μου.
Φέρε μου ἐδῶ τὸ χέρι σου, βάλ' το στὸ μέτωπό μου,
χάϊδεψε τὰ μαλλάκια μου καὶ στὸ προσκέφαλό μου
γύρε καὶ σὺ τὸ πρόσωπο νὰ κοιμηθῶ μαζί σου.
Δὲν εἶμαι ἐγὼ παιδί σου;

Χρυσῆ μου, ἀπόψε σκιάζομαι. Ἄναψε τὸ καντῆλι,
τὸ φῶς δροσίζει τὴν καρδιά, σὰν τὸ νερὸ τὰ χείλη.
Ξεφτύλισέ το μὴ σβυστῇ, μὴ μείνω στὸ σκοτάδι
καὶ μοῦ φανῇ πὼς ζωντανὴ κατέβηκα στὸν ᾅδη.
Θυμιάτισε τὸ κόνισμα, τὴ μοναχή μου ἐλπίδα...
Μάνα μου, κἄτι ἐπέταξε!... Μὴν ἦτον νυχτερίδα;
Κρύψε με, μάνα· μιὰ φωνὴ μοῦ ἐφάνη πὼς μὲ κράζει...
Γιὰ ἰδὲς τί κρύος ἵδρωτας! Ἡ σάρκα μου σπαράζει.
Παρθένα μου, ἂν ἁμάρτησα, ἔκλαψα, σχώρεσέ με,
ἔλα καὶ βοήθησέ με.

Ἀρνήθηκα τὴ νειότη μου, τὰ πλούτη, Δέσποινά μου,
ἔπλυνα μὲ τὰ δάκρυα τὰ τόσα τὰ κακά μου.
Σπλαχνίσου με! σπλαχνίσου με, θυμήσου πὼς μητέρα
ἄθῳο στόμα μ' ἔκραξε κ' ἐμέ, Κυρά, μιὰ μέρα.
Σπλαχνίσου με τὴν ὀρφανή, σὲ κράζω μὲ λαχτάρα.
Μὲ συνεπῆρε ἡ μοῖρά μου, μ' ἐπαίδεψε ἡ κατάρα

τοῦ κόσμου, ποὺ μ' ἐμίσησε, μ' ἔκαψε τὸ στεφάνι,
ποὺ μὤβαλαν στὸ μέτωπο. Φθάνει, Κυρά μου, φθάνει!
Ἀγάπη δὲ σοῦ ἐζήτησεν ἡ δύστυχη ἡ Φροσύνη,
γυρεύω ἐλεημοσύνη.

Ἀπόψε ποὺ σ' ἐκύτταζα, μοῦ φάνηκε πῶς εἶδα
στὰ χείλη σου νὰ ἐπέρασε σὰν ἄστρο, σὰν ἀχτίδα,
ἕνα γλυκὸ χαμόγελο κι' ἀνάζησα ἡ καημένη.
Ὄχ! μὴ μ' ἀφήσῃς, Δέσποινα, τὴν καταφρονεμένη
ἔρημη κι' ὁλομόναχη, ἀπόψε στὸ κρεββάτι
προφύλαξέ με, σκέπασε μὲ τὸ γλυκό σου μάτι.
Χρυσῆ μου, μάνα μου, μὴν κλαῖς, μὲ κάνεις καὶ τρομάζω.
Πές μου γιὰ τὰ παιδάκια μου... ἐδείλιασα... νυστάζω.
Μελέτα μού τα, μάνα μου, ν' ἀκούω στὤνειρό μου
πῶς τἄχω στὸ πλευρό μου.

. . . .

Καθὼς κρύβεται στὰ φύλλα τὸ χειμῶνα τὸ πουλί,
γιὰ νὰ μὴ τωύρῃ τὸ χιόνι, τὸ νερὸ κ' ἡ ἀστραπή·
καθὼς κρύβεται στοῦ ρόδου τὴ μυρόβλητη ἀγκαλιὰ
ἡ ἀθώα ἡ πεταλοῦδα γιὰ νὰ φύγῃ τὴ δροσιά·
ἔτσι κρύβεται ἡ Φροσύνη μὲς στὸν κόρφο τὸν πιστὸ
τῆς Χρυσῆς, ποὺ τὴν κυττάζει μὲ κρυφόνε στεναγμό.
Κλεῖ τὰ βλέφαρα τὰ μαῦρα, δὲν ἀκούεται ἡ καρδιὰ
μὲς στὰ στήθη της σὰν πρῶτα τρομασμένη νὰ χτυπᾷ.
Ἡ Παρθένος τὴν λυπήθη.
Τί γλυκὰ π' ἀπεκοιμήθη!

. . . .

Ξύπνα, ξύπνα καὶ χτυποῦνε. Ὕπνος, θάνατος, ζωή,
μιὰ στιγμὴ τὰ συνενόνει, τὰ χωρίζει μιὰ στιγμή.
Ξύπνα, δύστυχη, τὸν ὕπνο ζωντανὴ μὴν καρτερεῖς
στὸ κρεββάτι σου τὸ μαῦρο νὰ χορτάσῃς, νὰ χαρῇς,
ξύπνα κι' αὔριο θὰ λάβῃς ἄλλο στρῶμα δροσερὸ
καὶ προσκέφαλο τὸ κῦμα καὶ σεντόνι τὸν ἀφρό.
Ξύπνα, δύστυχη Φροσύνη, ὁ φονιᾶς σου σὲ ζητεῖ,
ἄνοιξέ του, μὴ φοβᾶσαι, ἡ Παρθένο σὲ θωρεῖ.
Τρίζει ἡ θύρα, τρέμει, πέφτει
στὰ χτυπήματα τοῦ κλέφτη.

. . . .

Ξαφνίζεται στὸν ὕπνο της... Τὰ μάτια της ἀνοίγει,
ὁ φόβος τήνε πνίγει.
Στέκετ' ἐμπρός της ἄφωνος ὁ γέρος ὁ Βιζήρης
καὶ πίσω του ὁ Ταχήρης.
Τὸ πρόσωπό του εἶναι φωτιά, τὰ μάτια του γυαλίζουν
κι' ἀνήσυχα γυρίζουν.

Μισόγυμνη τὴν ἔβλεπε, μονάχη στὸ κρεββάτι,
τὴν τρώει μὲ τὸ μάτι.
Ποιός ἅδης τὸν ἐγέννησε, ποιά γῆ τόνε βαστάει;
Γιὰ ἰδές, χαμογελάει,
κι᾿ ἀσπρίζουνε τὰ δόντια του μὲς στὸ πλατύ του στόμα,
λαίμαργο σὰν τὸ χῶμα.
Ποτέ της δὲν ἐχτύπησε καθὼς χτυπᾷ ἡ καρδιά του,
θὰ σπάσῃ τὰ πλευρά του.
Σὰ φλόγ᾿ ἀπὸ τὸ λάρυγγα φυσάει ὁ ἀνασασμός του,
καμίν᾿ εἶν᾿ ὁ λαιμός του.
Καὶ τὰ πλατειὰ τὰ στήθη του π᾿ ἀνεβοκατεβαίνουν
λὲς καὶ τὴ φλόγα του φυσοῦν κι᾿ ἀγέρα τὴ χορταίνουν.

. . . .

Σιγά, σιγὰ τὸ χέρι του μὲ τρόμο ἀνασηκόνει
κ᾿ ἐπάνω της τἁπλόνει.
Τὰ δάχτυλά του φέγγουνε, ζωσμένα δαχτυλίδια, [8])
λὲς κ᾿ εἶναι τόσα φίδια,
ὁποὺ στὸν ἥλιο λάμπουνε φαρμακοστολισμένα,
μὲς στ᾿ ἄνθη ξαπλωμένα.
Καὶ δὲν τολμοῦσε ὁ δαίμονας τὴ δύστυχη νἀγγίσῃ,
μήπως καὶ τὴν ξυπνήσῃ.
Ἔμειν᾿ ἐκεῖ κρεμάμενο τοῦ Ἀλήπασα τὸ χέρι
σὰν νἆτανε μαχαῖρι.
Βαρύ, βαρὺ σὰ σίδερο, σιγὰ τὸ κατεβάζει·
τὰ στήθη της κυττάζει.
Κ᾿ ἐκείνη, πὤνειρεύεται τὴν πρώτη παρθενιά της,
τὰ κρύβει σὰν παιδιά της,
καὶ τὰ κρατεῖ σφιχτὰ σφιχτά, φοβεῖται μὴν τὰ χάσῃ
μὴ κἄποιος τῆς τἁρπάσῃ.
Τὸ χέρι ὥστόσο τοῦ φονιᾶ εἶναι σιμὰ κ᾿ ἐγγίζει.
Σὰ σπίθα ἡ Φρόσω ἐπέταξε, κ᾿ ἐμπρός του γονατίζει.
. . . .

ΦΡΟΣΥΝΗ

Βιζήρη, μὴν καταδεχθῇς μιὰν ἄχαρη γυναῖκα,
ποὺ σέρνεται στὰ πόδια σου, νὰ τὴν καταφρονέσῃς.
Τρέμουν ἡ πέτραις ποὺ πατεῖς, ραγίζονται κ᾿ οἱ βράχοι,
τὸ πάτημά σου σὰν ἀκοῦν, Βιζήρη, νὰ διαβαίνῃ.
Κονιορτός, ποὺ σβύνομαι κ᾿ ὁποὺ μὲ παίρνει ὁ ἀγέρας,
λυπήσου με, κ᾿ ἐπάνω μου, Βιζήρη, μὴ πατήσῃς.
Λησμόνησε μιὰν ὀρφανὴ καὶ μιὰ δυστυχισμένη,
ὁποὺ ἔχει χρεία ἀπὸ ζωὴ γιὰ νὰ δακρύσῃ ἀκόμη.
Τὸ πτῶμα σὰν τὸ θάψουνε καὶ τὸ πλακώσ᾿ ἡ πέτρα,
τ᾿ ἀφίνουνε, τὸ λησμονοῦν, δὲν τὸ ξυπνᾷ κανένας.
Πτῶμα κι᾿ ἐγώ, Βιζήρη μου, ἄφες με νὰ μὲ φάγουν

σὰν ἄλλο χῶμα, ζωντανή, τὰ δάκρυα κι' ὁ πόνος.
Μὲ βλέπεις... ἐμαράθηκα. Λυπήσου με, ἐσπλαχνία!

. . . .

Ἐκύτταζε ὁ Ἀλήπασας στὰ πόδια του ἁπλωμένο
τὸ ζωντανὸ τὸ λείψανο νὰ κλαίῃ, νὰ στενάζῃ,
κι' ἀνατριχίλα μυστικὴ καὶ μυστικὴ τρομάρα
τοῦ πέρασε τὰ κόκκαλα καὶ τοῦ δαγκᾷ τὰ σπλάχνα.
Τὸ τρομερὸ τἀμάρτημα, ποὺ μέσα του φωλιάζει,
τρώγει, ξεσχίζει τὴν καρδιά, ποὺ τὤπλασε στὸν κόσμο,
καθὼς τὰ τέκνα τῆς ὀχιᾶς ξεσχίζουνε καὶ τρώγουν
τὴ μήτρα ποὺ τἀνάθρεψε, καὶ πρὶν νὰ γεννηθοῦνε
τὸ πρῶτο τὸ φαρμάκι τους στὴ μάννα τους χαρίζουν.
Τὰ μάτια του ἔρριξε ὁ Ἀλῆς στὰ μάτια τοῦ Ταχήρη
καὶ τὸν προστάζει σιωπηλὰ νὰ τραβηχθῇ, νὰ φύγῃ.
Ὁ δοῦλος τὸν ὑπήκουσε, καὶ φεύγοντας μαζί του
σύρει καὶ παίρνει τὴν Χρυσῆ, ποὺ ἐστέκετο στὴν ἄκρη.

ΑΛΗΣ

Σήκου, Φροσύνη, ἀπὸ τὴ γῆ, σήκου καὶ κύτταξέ με.
Τὰ τρυφερά σου γόνατα δὲν τἄπλασεν ἡ φύσις
ἐμπρὸς σ' ἐμὲ νὰ σέρνωνται, στὴ γῆ νὰ γονατίζουν.
Μὴ μὲ φοβῆσαι. Σ' ἀγαπῶ σὰν νἄμουνα... πατέρας.
Σήκου, παιδάκι μου, μὴν κλαῖς, ἔλα στὴν ἀγκαλιά μου,
ν' ἀκούσω ποιὸς ὁ πόνος σου, νὰ σὲ παρηγορήσω.
Ἀλλοίμονο σ' ἐκείνονε ποὺ σ' ἔκαμε νὰ κλάψῃς!

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ὄχι, Βιζήρη μου, κανεὶς δὲ μὤφταιξε στὸν κόσμο·
ἡ μοῖρα μὲ κατάτρεξε, τοῦ γάμου μου ἡ κατάρα.
Σ' εὐχαριστῶ, πατέρα μου... Πῶς; Ἔφυγε ἡ Χρυσῆ μου;

ΑΛΗΣ

Μὴ σκιάζεσαι. Τὴν ἔστειλα λίγο νερὸ νὰ φέρῃ,
σὰν εἶδα ποὖσουν ἄφωνη, ἀχνὴ καὶ λιγωμένη,
τ' ἀγγελικό σου πρόσωπο, Φροσύνη, νὰ ραντίσω.
Τώρ' ἔρχεται, παιδάκι μου. Δὲν εἶμ' ἐγὼ σιμά σου;
Ἀκούμβησε τὸ μέτωπο στὰ πατρικά μου στήθη,
παρηγορήσου μιὰ στιγμή, ἡσύχασε, μὴ τρέμῃς.
Πῶς εἶναι τὰ μαλλάκια σου βρεγμένα ἀπὸ τὸ δάκρυ!
Ἄφησε μὲ τὰ χέρια μου γλυκὰ νὰ τὰ σφογγίσω.
. . . .
Ἐπίστεψε τὰ λόγια του, ἐπίστεψε ἡ Φροσύνη,

στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ 'Αλήπασα ἀνάπαυση πῶς θαῦρη,
κ' ἐφίλησε τὰ χέρια του κ' ἀπάνω στὴν καρδιά του
τὸ λυπημένο μέτωπο τὸ ρίχνει νὰ ἡσυχάσῃ.
Τὰ γένεια του ἐκυμάτιζαν καὶ κρέμονταν νὰ πέσουν
σὰν καταρράχτης ποταμοῦ ἀπ' τοῦ βουνοῦ τὸ βράχο.
'Ωστόσο τὴν ἐχάϊδευε, στὰ δάχτυλά του νοιώθει
τὸ τρεμουλιὸ τοῦ ἔρωτος καὶ λίγο λίγο σφίγγει
τὸ πρόσωπο στὸν κόρφο του, ποὖναι φωτιὰ καὶ φλόγα.
Ἡ Φρόσω ἀκόμη ἐπίστευε. Τὸ φίδι πάγκαλιάζει
γλυκὰ τὴν ἀπεκοίμιζε καὶ τήνε φαρμακώνει.
Κ' ἐκεῖ, ποὺ ἐκείνη ἡ δύστυχη ἐπάνω του ἀκουμβοῦσε
ἀκούει μὲς στὰ στήθη του τὸ αἷμά του νὰ βράζῃ
καὶ τὴν καρδιά του νὰ χτυπᾷ σὰν νᾶθελε ν' ἀνοίξῃ.
Τρομάζει, διαλογίζεται, θυμᾶται, ἀνατριχιάζει.
Θέλει νὰ φύγῃ, δὲν μπορεῖ, τὰ χείλη τοῦ Βιζήρη
ἐγγίζουνε ταῖς τρίχες της, κολλοῦνε στὰ μαλλιά της.
Ὁ δράκοντας τὴν ἅρπαξε, τὴν ἔχει μὲς στὸ στόμα
καὶ τῆς βυζαίνει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ροφᾷ μὲ λύσσα.
'Εσύ, ποὺ παραστέκεσαι, Παρθένο, βοήθησέ την!
Σὰν ἔλαφος, σὰν λύκαινα, ποὺ νοιώθει στὰ πλευρά της
τὸ βόλι ποὺ τῆς ἔρριξεν ὁ κυνηγὸς στὸ λόγγο,
ταράζετ', ἀνδρειεύεται, πηδᾷ μακρὰ καὶ λυέται,
ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ 'Αλῆ, ποὺ τὴν ἁλυσοδένουν.
'Αγρίεψε τὸ μάτι της, ὀλόρθη τὸν κυττάζει,
τὴν εἶδ' ὁ 'Αλῆς κ' ἐσβύστηκε, δειλιάζει, γονατίζει.

ΑΛΗΣ

Φροσύνη, γιατὶ μῶφυγες! Εὐχαριστήσου τώρα,
ποὺ βλέπεις στὰ ποδάρια σου τὸ φοβερὸ Βιζήρη.
Ποτέ, ποτὲ τὰ γόνατα δὲν ἔκλινε στὸν κόσμο,
καὶ τώρα, ἰδές, ἐμπρὸς σ' ἐσὲ τὸ μέτωπό μου σκύφτει.
Τὸ μυστικό μου τῶμαθες, μ' ἐπρόδωσε ἡ καρδιά μου.
Ἂν ἠμποροῦσα μόνος μου, μ' αὐτά, μ' αὐτὰ τὰ χέρια,
σκληρὰ θὰ τὴν ξερρίζωνα, γιὰ νὰ σοῦ τήνε δείξω.
Φροσύνη, ναί, σ' ἀγάπησα, δὲ ντρέπομαι, τὸ λέω.
Ἂν ἄσπρισ', ἂν ἐγέρασα, γιὰ σὲ θὰ ξανανειώσω.
Ἄκουσες μὲς στὰ στήθη μου τὸ αἷμά μου πῶς βράζει.
Εἶναι κι' ὁ Πίνδος κάτασπρος καὶ γέρος σὰν ἐμένα.
Φροσύνη, ἰδὲς τὸν Πίνδο σου μὲ τὰ παληά του χιόνια
ἐμπρός σου γέρνει τὴν κορφή, σ' ἁπλώνει νὰ πατήσῃς
τὰ δροσερά του σύγνεφα, τὰ κρύα τὰ νερά του.
Μὴ μὲ κυττάζῃς ἄγρια· τὰ πλούτη μου, ἡ ζωή μου
εἶναι δικά σου, πάρε τα, γιὰ ἕνα γλυκό σου λόγο,
γιὰ μιὰ ματιά σου ἐσπλαχνικὴ σοῦ δίνω ὅ,τι κι' ἂν ἔχω·
κάθισ' ἐσὺ στὸ θρόνο μου, ζῶσου τὴ δύναμή μου.
Δὲν θέλω τίποτε γιὰ μέ, δὲ σοῦ γυρεύω, Φρόσω,
παρὰ τὸν γέρο τὸν 'Αλῆ καμμιὰ φορὰ ν' ἀφίνῃς
στὸν ἴσκιο σου, δαφνοῦλά μου, νὰ παίρνῃ λίγον ὕπνο.

Ἐπέρασαν χρόνοι πολλοί, ποὺ δὲ σφραγίζω μάτι,
βαρέθηκα τὴ δόξα μου, ἔφαγα τὴ ζωή μου
κι᾿ ἀκόμη δὲν ἐγνώρισα στὸν κόσμο τὴν ἀγάπη.
Φροσύνη, ἀγάπησέ με σύ, σὲ λίγο θὰ πεθάνω,
δικά σου εἶναι τὰ Γιάννινα, ὅλα δικά σου νἆναι.
Δὲν παίρνω τίποτε μ᾿ ἐμὲ βαθειὰ στὸ μαῦρο μνῆμα,
τίποτε, Φρόσω, τίποτε μὴ στερηθῇς γιὰ μένα,
παρὰ δυὸ πήχαις σάβανο κ᾿ ἕνα στερνὸ φιλί σου.
Σπλαχνίσου με, σπλαχνίσου με, εἶσαι Θεὸς γιὰ μένα.
Ὡς τώρα δὲν ἐπίστεψα καὶ τώρα τὸν πιστεύω.
Πιστεύω τὴν εἰκόνα σου, πιστεύω τὴν Παρθένο,
τὸ βάφτισμα, τὸ μύρο σου, πιστεύω πὼς ὑπάρχει
μιὰ δύναμις ἀνώτερη, πὤπλασ᾿ ἐσέ, Φροσύνη.
Ἀρνοῦμαι τὸν προφήτη μου γιὰ νὰ μπορέσω νἄλθω
μαζὶ μὲ σὲ στὸν οὐρανό, καὶ τὴν στερνὴ τὴν ὥρα
νὰ νοιώσω τὰ χεράκια σου νὰ δένουν τὰ δικά μου.
Πές μου, τί ἄλλο μοῦ ζητεῖς; Πές μου, τί ἄλλο θέλεις;
Φροσύνη, ἰδὲς τὰ μάτια μου... Εὐλογημένη νἆσαι,
ποὺ τἆκαμες κ᾿ ἐδάκρυσαν. Παιδί μου, μὴ μ᾿ ἀφήσῃς.
Παιδιὰ δὲν ἔχω, ἐφύγανε, ποιὸς ξέρει ἂν θὰ γυρίσουν!
Σπλαχνίσου με τὸν δύστυχο, ἔχε με σὰν πατέρα.
Ἔλα, Φροσύνη μου, ἔσπλαχνη νὰ μὲ γεροκομήσῃς.
Λυπήσου με, λυπήσου με, μὴ μ᾿ ἀγριοκυττάζῃς.
. . . .
Κ᾿ ἐδάκρυζεν ὁ δαίμονας, ἔσερνε τὰ μαλλιά του,
κ᾿ ἔδερνε τὰ πλευρά του.
Τὸν πνίγει τὸ παράπονο, τὸ μέτωπο ἐχτυποῦσε
καὶ μέσα του ἐγελοῦσε.
Μέν᾿ ἡ Φροσύν᾿ ἀκλόνητη, τὰ χέρια σταυρωμένα,
δὲ σκιάζεται κανένα.
Ἐκύτταζε τὸ κόνισμα, τὴ μόνη της ἐλπίδα,
καὶ βλέπει μιὰν ἀχτίδα,
ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴ Δέσποινα κ᾿ ἔρχεται τὴ φωτίζει.
Τὴν εἶδε κι᾿ ὁ Ἀλήπασας καὶ τρέμει καὶ μουγκρίζει.

ΦΡΟΣΥΝΗ

Σήκου, Βιζήρη, κ᾿ εἶν᾿ ἀργά! Δὲν ἔχω ἐδῶ σιμά μου
οὔτε πατέρα, οὔτ᾿ ἀδερφό, οὔτε παιδιά, οὔτ᾿ ἄνδρα,
τὸν κόσμο τὸν ἀρνήθηκα. Χάρου τὴ δύναμή σου,
τὴ δόξα σου, τὰ πλούτη σου, κι᾿ ἄφες με νὰ πεθάνω
στὴ σκοτεινιά μου ἥσυχη. Ἄλλο καλὸ δὲ θέλω.
Τραβήξου τώρα, κύτταξε, Βιζήρη, τὴν Παρθένο·
δὲ σὲ φοβίζει τοῦ Θεοῦ τὸ φοβερὸ τὸ μάτι;

ΑΛΗΣ

Δὲ μὲ φοβίζ᾿ ἡ κόλαση, ποὺ μ᾿ ἄναψες στὰ στήθη,

καὶ θὰ φοβίζουν τὸν Ἀλῆ τὰ ξύλα κ' ἡ ἀχτίδες;
Φροσύνη, ἐπαρακάλεσα, ἔκλαψα τόσην ὥραν.
Θυμήσου πῶς τὰ δάκρυα τᾶσωσα, δὲν ἔχ' ἄλλα...
. . . .
Ὀρθὸς μὲ μιᾶς σηκόνεται, τὸ πάτημά του παίρνει.
Τί λύσσα τόνε δέρνει!
Τὰ χείλη του ἐκοκκίνισαν, λὲς κ' εἶναι ματωμένα
καὶ τρέμουνε κλεισμένα.
Ἐγρύλλωσε τὰ μάτια του, βογγᾷ, φυσομανάει
σὰ λύκος ποὺ διψάει.
Ἐτρίξανε τὰ δόντια του καὶ τᾶκουσε ἡ Φροσύνη.
Ἀρχίζει πόλεμος σκληρός. Παρθέν' ἐλεημοσύνη!

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ἀλήπασα, μὴ βλασφημᾷς, θυμήσου πῶς ὑπάρχει
ἕνας Θεὸς καὶ τὤδωκα σήμερα τὴν ψυχή μου.

ΑΛΗΣ

Καὶ τὸ Θεό σου τὸ Μουχτάρ, Φροσύνη, τὸν ἀρνήθης;
Εἶναι νωπὰ τὰ χείλη σου ἀκόμη ἀπ' τὰ φιλιά του!
Τὰ δάχτυλα, ποὺ ἐσφίξανε τὸν κόρφο, τὸ λαιμό σου,
ἀφῆκαν τὰ σημάδια τους· τὰ βλέπω, τὰ χωρίζω.
Καὶ σὺ τὸν ἐλησμόνησες καὶ παίρνεις ἐραστή σου
τὸ φάντασμα ποὺ κάθεται στὸν οὐρανό, στὰ νέφη;
Ἀνατριχιάζεις ποὺ μ' ἀκοῦς; Τὸ βλέπεις, δὲ φοβοῦμαι,
Φροσύνη, τὴν εἰκόνα σου. Ἴσως στὸν ἄλλο κόσμο
νἆν' ὁ Θεός σου δυνατός, ἐδῶ κανένας ἄλλος
μπρὸς στὸ Βιζήρη τὸν Ἀλῆ δὲ ζῆ καὶ δὲν ὁρίζει.
Εἶσαι δική μου, θὰ τὸ ἰδῇς. Ἔταξα τῆς καρδιᾶς μου
ἀπόψε στὸ κρεββάτι μου χάρισμα νὰ σὲ δώσω.
Μάθε καὶ σὺ πῶς ὁ Ἀλῆς τὸ τάζει καὶ τὸ κάνει.
Φροσύνη, ἐπαρακάλεσα, ἐφίλησα τὸ χῶμα
ποὺ ἐπάτησε τὸ πόδι σου. Δυστυχισμένη ποὖσαι!
Τώρα θὰ ἰδοῦμε ποιὸς Θεὸς καὶ ποιά Κυρὰ Παρθένο
θὰ μ' ἐμποδίσῃ τὰ φτερὰ σὰν ἀετὸς ν' ἁπλώσω,
νὰ καταπέσω ἐπάνω σου στὰ νύχια νὰ σὲ πάρω!
Φροσύνη, ἔφυγε ὁ Μουχτὰρ καὶ φεύγοντας δὲ μοὖπε
παρ' ὅλη τὴν ἀγάπη μου σ' ἐσέ, σ' ἐσὲ νὰ δώσω.
Σοῦ τήνε δίδω, τὴν πατεῖς... τί μένει στὸν πατέρα;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Δάγκασε, δάγκασε, σκορπιέ, τὴ δίψα σου νὰ σβύσῃς,
βύζαξ' ἀπὸ τὴ φλέβα μου, ρόφηξε τὸ φαρμάκι
ποὺ ἐπότισες τὸ αἷμά μου, γενειὰ καταραμένη.

Ἀπόψε δὲ σὲ σκιάζομαι. Φονειά, τί μὲ κυττάζεις;

ΑΛΗΣ

Φροσύνη, δὲ μὲ σκιάζεσαι; Ποιός ἄνθρωπος στὸν κόσμο
τέτοιονε λόγο ἐπρόφερε κ᾽ ἠμπόρεσε νὰ ζήσῃ;
Καὶ σὺ θὰ ζήσῃς, δύστυχη, θὰ ζήσῃς στὸ πλευρό μου.
Μὴ μὲ σκληραίνεις, ἄκουσε τὰ λόγια τὰ στερνά μου.
Ἀγάπησέ με, δῶσέ μου ἕνα φιλί, Φροσύνη,
ἄλλο γιὰ ἀπόψε δὲ ζητῶ, φιλοῦν τοὺς πεθαμένους
καὶ σὺ δὲν καταδέχεσαι νὰ ρίξῃς, νὰ πετάξῃς
σ᾽ ἐμένα, ποὖμαι ζωντανός, ἕνα φιλὶ γιὰ χάρι;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ἂν μ᾽ ἔκαμνεν ἡ μάνα μου ὀχιά, μονομερίδα,
θὰ σ᾽ ἐφιλοῦσα, πίστεψε, Βιζήρη, μὲς στὸ στόμα.

ΑΛΗΣ

Ἂν ἔφταιξεν ἡ μάνα σου, Φροσύνη, τί σοῦ φταίω;
Τὴ χάρι, ποὺ ἐπεθύμησες, τὴν ἔχω ἐγὼ γιὰ σένα.
Μ᾽ ἔκαμ᾽ ἡ Χάμκω δράκοντα, ἀστρίτη κι᾽ ἀκονάκι.
Ἂς σμίξωμε τὰ χείλη μας, ἔλα νὰ μοιρασθοῦμε
τὸ χάρισμα τῆς μάνας μου. Τὸ μαῦρό μου φαρμάκι,
σὰ μυστικόνε θησαυρό, τὸ φύλαξα ὡς τὰ τώρα
κρυφὰ μέσα στὴ γλῶσσά μου. Τὸ θέλεις; Σοῦ τὸ δίνω...
. . . .

Ὁρμᾷ καὶ πέφτει ἐπάνω της, κρεμιέται στὸ λαιμό της,
παλαίβουνε τὰ δυὸ στοιχειά, ἔγκλημα κι᾽ ἀθωότης,
καὶ μάχονται καὶ πολεμοῦν ποιὸ τἄλλο νὰ χαλάσῃ.
Μὲ καρδιοχτύπι τρομερὸ τὰ κύτταζεν ἡ πλάση.
Κρυφὴ ἀχτίδα φεγγαριοῦ, ἁγνὴ καὶ φοβισμένη,
διαβαίνει τὸ παράθυρο καὶ τρέμοντας προσμένει
νὰ ἰδῇ τὴ μάχη τὴ φριχτή, τὴ μαύρη ἀνεμοζάλη,
νὰ μάθῃ ἂν πρέπῃ νὰ σβυστῇ, ποτὲ νὰ μὴ προβάλῃ,
ἢ ἄγγελος στὸν οὐρανὸ χρυσᾶ φτερὰ ν᾽ ἁπλώσῃ,
τῆς νίκης τῆς ἀνέλπιστης τὴν εἴδηση νὰ δώσῃ.
Τὰ νυχτοπούλια γρούζουνε, χτυποῦνε τὰ φτερά τους
καὶ δείχνουν τὴ χαρά τους.

Χαμογελοῦν τὰ ροδαρὰ τῆς Δέσποινας τὰ χείλη,
σπιθοβολεῖ καὶ χαίρεται τὸ φῶς μὲς στὸ καντῆλι,
καὶ ζωντανεύει ἡ φλόγα του καὶ λὲς πῶς θὰ ν᾽ ἀστράψῃ
πῶς θὰ νὰ γένῃ κεραυνὸς τὸ δαίμονα νὰ κάψῃ.
Τὰ βάγια ποὺ τὸ κόνισμα στολίζουν μαραμμένα,
τώρα βλαστήσανε χλωρὰ καὶ φαίνοντ᾽ ἀνθισμένα.

Ἡ δάφνη τους πρασίνισε, δὲν τρίβεται, δὲν τρίζει
καὶ στεφανώνει τὴν Κυρά, μοσχοβολᾷ, μυρίζει.
Ἕνα πουλί, π' ἀνάθρεψε μὲς στὸ κλουβὶ ἡ Φροσύνη,
ποὺ τοὖχε μάθει τὸ κεχρὶ στὸ στόμα νὰ τοῦ δίνῃ,
στὸν ὕπνο του ξαφνίζεται, χτυπιέται, ἀναφτεριάζει
καὶ τὴν κυρά του κράζει.

Ἀκολουθοῦσε ὁ πόλεμος, καὶ τοῦ φονιᾶ τὸ χέρι
αἱμάτωσε στὸ πρόσωπο τὸ μαῦρο περιστέρι.
Ἐκρέματο στὰ νύχια του τὸ δέρμα της κομμάτια.
Σὰν ἀναμμένα κάρβουνα ἐλάμψανε τὰ μάτια.
Τὴν ἔδεσε στὰ χέρια του, τὴν σφίγγει, τὴν πλακόνει
καὶ γιὰ ν' ἁρπάξῃ τὸ φιλὶ τὰ χείλη του τεντόνει.
Βλέπει τὸ αἷμα πὤσταζε, νοιώθει τὴ μυρωδιά του
κ' ἐξύπνησε περσότερο ἡ δίψα στὴν καρδιά του.
Φουσκόνουν, ἀναδεύονται ἡ φλέβες στὸ λαιμό του
κι' ἀστράφτει ἕνα χαμόγελο πικρὸ στὸ πρόσωπό του·
ἀκόμη δὲν τὴν ἔγγισε... σιμά της ἀνασαίνει
κι' ἀπὸ μακρὰ χορταίνει.

Τὰ χείλη του ἐπλησίασαν... «Παρθένε, βόηθησέ με!»
Ἐφώναξεν ἡ δύστυχη, «Κυρά μου, λύτρωσέ με!».
Κ' εὐθὺς στὰ δυὸ τὰ χέρια της, ἀδύνατα καὶ κρύα,
ἀνέλπιστη κατέβηκεν ἡ δύναμις ἡ θεία
καὶ λυέται καὶ τινάζεται καὶ φεύγει τοῦ φονιᾶ της.
Τὴν ἔχασε ὁ Ἀλήπασας. Κυττάζει... τὰ μαλλιά της
ἐλάμπανε στὸν ὦμό της. Ἐτρόμαξε, τοῦ ἐφάνη
πὼς εἶδε στὸ κεφάλι της τὸ μυστικὸ στεφάνι.
Τὸ φοβερὸ τἀμάρτημα, ὁποὺ εἶχε μελετήσει,
τἀνάφτει πάλαι στὴν καρδιὰ καὶ θέλει νὰ νικήσῃ.
Ἐβάγκασε τὰ δάχτυλα, τὴ σάρκα του ξεσχίζει
καὶ βλασφημᾷ, μουγκρίζει.

Καὶ τρέχει, τρέχει ἐπάνω της, ὁρμᾷ νὰ τήνε φθάσῃ,
καὶ δὲν μπορεῖ τὸ φάντασμα στὰ δάχτυλα νὰ πιάσῃ.
Σημαίνουν τὰ μεσάνυχτα, ἐλάλησε τὠρνίθι
κι' ἐκείνη ἡ ὥρα τὤδωκε νέαν ψυχὴ στὰ στήθη.
Σὰ νυχτερίδα ἐπέταξε, τὴν ἔχει, τὴν ἁρπάζει
κ' ἐκεῖ ποὺ στέκει ἡ Δέσποινα μ' ὁρμὴ τήνε τινάζει.
Ρίχνει τὸ χέρι στὸ λαιμὸ καὶ τἄλλο τὸ σηκόνει
καὶ τὴ μητέρα τοῦ Θεοῦ χτυπᾷ καὶ φασκελόνει.
Κρημνίζεται τὸ κόνισμα, ἐσβύσθη τὸ κανδῆλι...
Τὰ νυχτοπούλια ρυάζονται σὰ λυσσασμένοι σκύλοι·
πέφτουν τὰ βάγια ἐπάνω του, τοῦ δέρνουν τὸ κεφάλι,
τόνε ταράζει ζάλη.

Ἐθόλωσαν τὰ μάτια του, τηράζει ὁλόγυρά του,
τρομάρ' ἀκατανόητη σφίγγει τὸ λάρυγγά του,
θέλει ν' ἁπλώσῃ στ' ἄρματα, θυμᾶται τὸ μαχαῖρι,
κι' εἶναι βαρὺ τὸ σίδερο, παράλυτο τὸ χέρι.

Μένει βουβὸς ὁ ἄθεος, σὰ μάρμαρο, σὰν ξύλο·
τρίζει ἡ καρδιὰ στὰ στήθη του, σὰ μαραμμένο φύλλο,
καὶ δὲν τολμᾷ νὰ κινηθῇ καὶ δὲν τολμᾷ νὰ κρίνῃ,
μήπως ἀκούσῃ τὴ φωνή, τὸ χτύπο του ἡ Φροσύνη.
Θαμμένος ὁλοζώντανος, βαθειὰ μέσα στὸν ἅδη,
φορεῖ γιὰ μαῦρο σάβανο τῆς νύχτας τὸ σκοτάδι
καὶ κρύβεται, μαζόνεται ἄφωνος σὰν τὸ πτῶμα,
πού τὸ σκεπάζει χῶμα.

Τρισκότειδο καὶ σιωπή! Ἀπέθαναν, ἢ ζοῦνε;...
Μὲς στὸ κανδῆλι τῆς Κυρᾶς ἡ σπίθαις ξεψυχοῦνε·
λάμπουν ἀκόμη μιὰ φορά, τρέμουνε, ψιθυρίζουν
ἕνα κρυφὸ χαιρέτισμα καὶ σβυῶνται καὶ καπνίζουν.
Ἄβυσσος, πίσσα ἐσφράγισε τὰ μάτια τοῦ Βιζήρη·
μόν' ἡ ἀχτίδα, πῶμβαινε ἀπὸ τὸ παραθύρι,
σὰν ἄλλο δάχτυλο Θεοῦ, τἀχνὸ τὸ φῶς της χύνει,
σπιθοβολεῖ χαρούμενη καὶ δείχνει στὴν Φροσύνη
ἕνα μαχαῖρι ὁλόχρυσο στὴ μέση τοῦ φονειᾶ της.
Σὰν ἀστραπὴ τοῦ τἄρπαξε, τὤχει στὰ δάχτυλά της
καὶ τὸ κρατεῖ μὲ δύναμη κ' ἐμπρός του τὸ τινάζει
καὶ τρομερὰ φωνάζει:
«Μὴ ταραχθῇς, Ἀλήπασα, δὲ βλέπεις στὸ πλευρό μου
ποιόν ἔχω βοηθό μου;
Τὸ χνῶτό σου κατάπιε το, τὸ θέλω, τὸ προστάζω.
Νὰ μὴν ἐγγίσῃ ἐπάνω μου, Ἀλῆ, γιατὶ σὲ σφάζω».

Κ' ἐν ᾧ τὸν ἐφοβέριζε κ' ἐν ᾧ νικᾷ τὸ φίδι,
χωρὶς νὰ θέλῃ τὸ κεντᾷ μὲ τὸ χρυσὸ λεπίδι.
Γνωρίζει τὸ μαχαῖρί του στὸ κρύο κέντημά του,
ἡ σάρκα του ἀνατρίχιασεν, ἐπάγωσε ἡ καρδιά του.
Ρέει τὸ αἷμά του ζεστό, τὴν τραχηλιά του βρέχει
κ' ἐπάνω του σὰν ἑρπετὸ γλυστρᾷ κρυφὰ καὶ τρέχει.
Ἔκαμε ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ φωτὸς τὸ βλέμμα
δὲν εἶδε, δὲν ἐγνώρισε τ' Ἀλήπασα τὸ αἷμα.
Ἡ νύχτα, ποὺ τὸ κύτταζε, σὰν ἅδης μελανιάζει
καὶ μὲ μαυρίλα τρομερὴ τὸ πρόσωπο σκεπάζει.
Ἐγνώρισε τὸ θάνατο. Σὰν ἄσπονδος ἐχθρός του
ὁ Χάρος στέκει ἐμπρός του.

Πέφτει στὴ γῆ καὶ σέρνεται μακρ' ἀπὸ τὴ Φροσύνη,
θέλει νὰ κράξῃ τὸν Ταχήρ, καὶ δὲν τολμᾷ νὰ κρίνῃ.
Σέρνεται πάντα σὰ σκορπιός, τὸ σκότος ψηλαφίζει,
βρίσκει τὴ θύρα ἀνέλπιστα, ἁπλόνει, τὴν ἐγγίζει.
Ἀγάλια, ἀγάλια σκόνεται ὁλόρθος καὶ κυττάζει,
κἀνεὶς δὲν τὸν ἀκλούθησε, κἀνεὶς δὲν τόνε κράζει.
Σιγή, σιγὴ βαθύτατη, καὶ μόνον σὲ μιὰν ἄκρη
ἀκούει κἄτι, ποὺ ἔσταζε στὸ πάτωμα σὰ δάκρυ,
καὶ λίγα λόγια ἀπόκρυφα σὰν κ' ἐπαρακαλοῦσε
ἡ Φρόσω τὴν Παρθένο της καὶ τὴν εὐχαριστοῦσε.

Όσο μακρὺ κ' ἂν ἤτανε τὸ φοβερὸ τὸ χέρι,
δὲν φθάνει τὸ μαχαῖρι.

«Ταχήρ, Ταχήρ, ἐφώναξε, τρέχα σ' ἐμέ, Ταχήρη!
Τρεχᾶτε, πῶς δὲ φαίνεσθε; Θὰ σφάξουν τὸ Βιζήρη!».
Πλακόνει ἡ ἄλλη κόλασις, Ταχήρης καὶ φονειάδες
μὲ τὰ σπαθιὰ ξεγύμνωτα, μὲ φῶτα, μὲ λαμπάδες,
καὶ βλέπουν τὸν 'Αλήπασα χλωμὸ σὰ θειαφοκέρι
καὶ τὴ Φροσύνη ἀκίνητη, ποὺ ἐβάστα τὸ μαχαῖρι.
Ὁρμοῦν νὰ τὴν ἁρπάξουνε, νὰ τήνε καταπιοῦνε·
ἡ Φρόσω δὲν ἐσάλεψε κ' ἐκεῖνοι δὲν τολμοῦνε.
Μὲ μιὰ ματιὰ τοῦ 'Αλήπασα, ποὺ πάλαι ζωντανεύει,
ἔμειναν ὅλοι ἀκίνητοι, κανεὶς τους δὲ σαλεύει.
Χτυποῦν, σφυρίζουν τὰ σπαθιά, φωλεύουνε στὴ θήκη,
καὶ καρτεροῦν οἱ λύκοι.
. . . .

ΑΛΗΣ

Παιδιά μου, μὲ προφθάσατε στὴν ὥρα τὴ στερνή μου.
'Απόψε μὲ ξεθάψατε. Νἄχετε τὴν εὐχή μου!
Ἔμεινα ἔρμος κι' ἄχαρος τώρα στὰ γερατιά μου·
μακρά, μακρὰ στὸν πόλεμο ἐπῆγαν τὰ παιδιά μου.
'Εψὲς μὲς στὰ μεσάνυχτα ἦλθ' ὁ Μουχτὰρ σ' ἐμένα
μ' ἐντροπαλὸ τὸ πρόσωπο, μὲ βλέφαρα κλαμμένα.
Μ' ἀγκάλιασε, μ' ἐφίλησε, μ' ἄνοιξε τὴν ψυχή του
καὶ μοῦ γυρεύει γιατρικὸ γιὰ μιὰ σκληρὴ πληγή του.
Μοῦ λέγει πὼς ἀγάπησεν, ἀνάθεμα τὴν ὥρα,
ὁποὺ δὲν εἶναί τος ἐδῶ, νὰ τὴ γνωρίσῃ τώρα,
μιὰν ἄπιστη, μιὰ Χριστιανή... κυττάξετε, εἶν' ἐκείνη.
Μὲ παρεκάλεσε θερμὰ νὰ πάρω τὴ Φροσύνη
καὶ νὰ τὴν ἔχω σὰν παιδί. 'Αδύνατος πατέρας,
ἔταξα μὲς στὸν κόρφο μου νὰ κρύψω αὐτὸ τὸ τέρας.
Ἦλθα μαζύ σας νὰ τὴν δῶ, κ' ἐκεῖ ποὺ μ' ἀγκαλιάζει
ἅρπαξε τὸ μαχαῖρί μου· βλέπετε τὴν πληγή μου;
Παιδιά μου, μὲ προφθάσατε. Νἄχετε τὴν εὐχή μου!
. . . .

Σιωπηλὴ στὴν ἄκρη της ἔστεκεν ἡ Φροσύνη,
ἄκουσεν, ἐγονάτισε καὶ τὸ μαχαῖρι ἀφίνει.
«Παρθένο μου, σπλαγχνίσου με, Κυρά μου, μὴ μ' ἀφήσῃς,
κ' ἔλα μ' ἕνα χαμόγελο τὰ μάτια μου νὰ κλείσῃς».

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, πιστέ μου, τήραξε! Ποιὸς ἤθελε πιστέψῃ
παιδιὰ σ' ἐκειὰ τὰ στήθη της πὼς ἤθελ' ἀναθρέψῃ!

Τὰ δύστυχα τἀρνήθηκε μικρά, παραιτημένα,
ἐπάνω κάτω σέρνονται γυμνὰ καὶ πεινασμένα.
Τἀπάντησα στὸ δρόμο μου κ' ἐπόνεσε ἡ ψυχή μου·
τοὺς ἔδωκα νὰ πάρουνε ψωμὶ καὶ τὴν εὐχή μου.
Κι' ἀπόψε μὲ τὸ αἷμά μου ἠθέλησε ἡ Φροσύνη
νὰ μοῦ πλερώσῃ τρίδιπλα τὴν ἐλεημοσύνη!
Πέτε μου σεῖς, παιδάκια μου, τ' Ἀλήπασα τί μένει;
. . . .
Ὅλοι ἐφώναξαν μὲ μιᾶς· «Νὰ σώσῃ κρεμασμένη!».

ΑΛΗΣ

Ὄχι, πιστοί μου, τί θὰ πῇ τὸ μαῦρο τὸ παιδί μου;
«Πατέρα μου, ἐλησμόνησες πὼς ἤτανε δική μου
κ' ἐπῆγες καὶ τὴν ἔδειξες στὸ φῶς ξεγυμνωμένη,
μ' ἕνα σχοινὶ στὴν τραχηλιά, σὲ ξύλο κρεμασμένη;
Πατέρα, δὲν ἐντράπηκες γιὰ μὲ τὰ κρέατά της
νὰ ἰδῇ, ποὺ ἐλαχταρίζανε, ὁ κόσμος ὁ διαβάτης;
Πατέρα μου, ἄλλος θάνατος ἐχάθηκε, δὲν μένει;»

Κ' ἐκεῖνοι πάλ' ἐφώναξαν· «Στὴ λίμνη πνιγμένη!».

ΑΛΗΣ

Παιδιά μου, θεία φώτισις! Τὸ δροσερὸ τὸ κῦμα
ἂς λάβῃ, ἂς λάβῃ ἡ δύστυχη κρεββάτι της καὶ μνῆμα.
Εἶναι διπλὸ τὸ κρῖμά της. Τὸ αἷμα τὸ πιστό μας
ἐμόλυνε σὰ Χριστιανή, ὕβρισε τὸ Θεό μας,
ἐπρόδωκε τὸν ἄνδρα της, ἔκλεψε τὸ παιδί μου.
Ἐγὼ τήνε συχώρεσα. Γιὰ μέ, γιὰ τὴ ζωή μου
ἐκδίκηση δὲ σᾶς ζητῶ, δὲ θέλω ἄλλη παιδεία.
Ποτὲ δὲν ἐμετάνοιωσα σὰν ἔκαμα ἐσπλαχνία.
Αὔριο βράδυ πρὶν νὰ βγῇ στὸν οὐρανὸ ἡ σελήνη,
ὕπνο βαθὺ κι' ἀτάραχο νὰ χαίρεται ἡ Φροσύνη.
Μαζί σας τώρα πάρτε την, πιάστε την μὲ γλυκάδα,
μὴ τύχῃ καὶ χαλάσετε μιὰν τέτοιαν εὐμορφάδα.
Μὴ σφίξετε τὰ χέρια της, ποὖν' ἁπαλὰ σὰν χιόνι,
βρέξετε λίγο τὸ σχοινί, νὰ μὴν τήνε πληγώνῃ.
Σηκῶστέ την στὴν ἀγκαλιά, γιὰ νὰ μὴν ἀποστάσῃ,
κι' ἀγάλια, ἀγάλια ἁπλῶστέ την τὴ μαύρη νὰ ἡσυχάσῃ.
Ὁ γυιός μου τὴν ἀγάπησε, τὴν εἶχε μαθημένη
ἀπὸ νυφάδες εὔμορφαις νἆναι τριγυρισμένη.
Δὲ θέλω, ἐγ' ὁ πατέρας του ν' ἀφήσω τὴ Φροσύνη
ἔρημη κι' ὁλομόναχη μὲς στὸ νερὸ νὰ μείνῃ,
νὰ σκιάζεται στὸν ὕπνο της, στὸ βράχο νὰ χτυπιέται
χωρὶς νἄχῃ ἕνα σύντροφο, καὶ νὰ μὲ καταριέται.
Δεκάξη νὰ διαλέξετε ἀπ' ὅσαις τὴν γνωρίζουν

νὰ συντροφέψουν τὴν κυρά, μ' ἀφροὺς νὰ τὴν στολίζουν.
Νἆν' ὅλαις πρωτοστέφαναις. Ἀπόψε θὰ ταῖς δώσω
τὴ λίμνη μου γιὰ χάρισμα καὶ δέσποινα τὴ Φρόσω.
Συρέτε νὰ ταῖς εὕρετε, συρέτε ἀπ' ὄνομά μου...
Ἀπόστασα, ἐδείλιασαν τἄχαρα κόκκαλά μου.
Εἶμαι, παιδιά μου, γέροντας, θὰ πάγω νὰ ἡσυχάσω.
Συρέτε μόνοι, δὲν μπορῶ, παιδιά μου, νὰ σᾶς φθάσω.
Φρόντισε σύ, Ταχήρη μου, τὰ λόγια μου θυμήσου...
Φροσύνη, καλονύχτησε, γλυκά, γλυκὰ κοιμήσου.
. . . .
Ἔφυγ' ἐκεῖθε μοναχός. Τὰ μάτια του σηκόνει
καὶ μιὰ βλαστήμια ἀνήκουστη στὸν οὐρανὸ καρφόνει:
«Σταυρέ, Σταυρέ, μ' ἐνίκησες! Χρώσταγε αὐτὴ τὴ χάρη
σὲ μιά... σὲ μιὰ Μαγδαληνή. Χαρὰ στὸ παλληκάρι,
ποὺ ἐπάλαιψε γιὰ σένανε. Τώρα μ' ἐσὲ τριτόνει....».
. . . .
Ἡ γλῶσσά του ἔσταζε χολή, τὸ χῶμα φαρμακόνει.
Ἀφρίζανε τὰ χείλη του, κρυφή, κρυφὴ τρομάρα
ἐχώνεψε στὰ στήθη του. Σὰν ἄδικη κατάρα
βουβό, βουβὸ τ' Ἀλήπασα διαβαίνει τὸ ποδάρι,
ξυπνοῦν καὶ φεύγουν τὰ ἑρπετά, κρυμμένα στὸ χορτάρι.
Χωρὶς νὰ θέλῃ ἐπέρασε καὶ βλέπει στὸ πλευρό του
γιγαντιαῖο φάντασμα, τὸ μαῦρο Πλάτανό του. 9)
Τοῦ ἐφάνηκε ποὺ ἐγλίστρησε... ἐσδύστηκε, τρομάζει,
κ' ἕνα κλαδάκι χαμηλὸ στὰ δάχτυλά του ἁρπάζει.
Ἐσείστηκεν ὁ πλάτανος, τὰ φύλλα τὰ ξερά του
ἔτριξαν, ἀνεμίσανε, σκορποῦν ὁλόγυρά του.
Ὁ ἄνεμος ἀνάδευε τοῦ δένδρου τὰ κλωνάρια
κ' οἱ ἴσκιοι μυρμηγκιάζανε τ' Ἀλῆ μὲς στὰ ποδάρια.
Τὰ μάτια του, ποὺ ἐθάμβωσαν, τὰ βλέπουν καὶ πιστεύουν
πῶς εἶναι φίδια φτερωτά, ποὺ γύρω του χορεύουν.
Χύνεται, φεύγει, ἐκάπνισε, καὶ λέγουν πῶς τὸ ξύλο,
ποὺ ἐβάσταξε ὁ Ἀλήπασας, ποτὲ κανένα φύλλο
ποτὲ δὲν ἐξεφύτρωσε, γυμνό, φωτοκαμμένο,
ἔμεινε στεῖρο πάντοτε ὡσὰν ἀφωρεσμένο.
Ἔφθασε στὸ κρεββάτι του, ἁπλόνεται καὶ γέρνει,
ὁλονυχτὶς τὸ μάτι του δὲν κλεῖ καὶ παραδέρνει.
. . . .
Μόνοι ἐμείνανε οἱ φονειάδες, ἐκυττάξαν τὸν Ταχήρη
καὶ κρυφὰ χαμογελοῦνε γιὰ τὰ λόγια τοῦ Βιζήρη·
λὲς καὶ σκιάζονται κ' ἐκεῖνοι μιὰ γυναῖκα μοναχὴ
καὶ προσμένουνε νὰ ἰδοῦνε τὸν Ταχὴρ νὰ κινηθῇ.
. . . .
Εἰς τὴν ἄκρη της κ' ἡ Φρόσω, πάντοτε γονατισμένη,
δὲ στενάζει, δὲ δακρύζει καὶ σχεδὸν δὲν ἀνασαίνει.
Μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα, μὲ τὰ μάτια της ψηλά,
λὲς καὶ τώρα δὲ φοβεῖται νὰ τηράξῃ τὴν Κυρά.
. . . .
Ἀπ' τὴν ὥρα πῶχει ἀκούσει τὸ σκληρὸ τὸ θάνατό της,
μιὰ οὐράνια γαλήνη πλημμυρεῖ τὸ πρόσωπό της.

Δὲν ἀνήκει πλειὰ τοῦ κόσμου, λὲς κ' ἐχάθη τὸ κορμὶ
καὶ δὲν μένει στὴ Φροσύνη παρὰ κάλλος καὶ ψυχή.
. . . .
Σταματᾷ στὸ μέτωπό της ἡ φωτι' ἀπὸ ταῖς λαμπάδες
σὰν μαρτύριου στεφάνι, ποὺ τῆς δίνουν οἱ φονειάδες.
Ἀναδεύονται τὰ χείλη ροδαρὰ σὰν τὴν αὐγή,
μοσχολίβανο μυρίζει, μυστικὰ παρακαλεῖ:
. . . .
«Ἂν τὰ τόσα καταφρόνια, ἂν τὰ τόσα δάκρυά μου,
δὲν ἐπλύναν τὴν ψυχή μου καὶ τὸ κρῖμα, Δέσποινά μου,
δός μου κι' ἄλλα, δός μου κι' ἄλλα, νἄλθω ἡ μαύρη καθαρή,
ὅπως ἤμουνα, Κυρά μου, στῆς μητρός μου τὸ βυζί».
. . . .
Ἐπαράδωκε τὰ χέρια μοναχή της ἡ Φροσύνη
δροσερὰ σὰν τὸ νεράκι, ἄσπρα κάτασπρα σὰν κρίνοι.
Ὁ Ταχὴρ ὁρμᾷ, τἀρπάζει καὶ τῆς τἄδεσε σταυρό,
τὸ σχοινὶ τραβᾷ μὲ λύσσα, βλασφημῶντας τὸ Χριστό.
. . . .
Τῆς τὰ σφίγγει, τῆς τὰ σφίγγει κι' ὁ ληστής της δὲ χορταίνει.
Αἷμα ἵδρωσε τὸ δέρμα κι' ὁ φονειᾶς της ἀνασαίνει.
«Τὰ παράσφιξες, Ταχήρη... δὲ σοῦ φεύγω, μοῦ πονεῖ.
Κύτταζε, βαθειὰ στὴ σάρκα πῶς ἐμπῆκε τὸ σχοινί».
. . . .
Οὔτ' ἀπόκριση δὲ δίνει, τήνε σπρώχνει, τήνε σύρει.
Ἐθυμήθηκε τὰ λόγια, βλέπει ἐμπρός του τὸ Βιζήρη.
Ἐπεράσανε τὴ θύρα, βγαίνουν ἔξω στὴν αὐλή.
Ἡ Φροσύνη τί γυρεύει; μὲ τὸ μάτι τί ζητεῖ;
. . . .
Ἡ γλυκειά της παραμάνα σὲ μιὰν ἄκρη καθισμένη
κλαίει ἡ δύστυχη, στενάζει. Πόσαις ὥραις ποὺ προσμένει!
«Δός μου, μάνα, τὴν εὐχή σου, μὲ φωνὴν ἀγγελικὴ
τῆς ἐφώναξε ἡ Φροσύνη, θὰ ἰδωθοῦμε ἐπάνω ἐκεῖ.
. . . .
«Ζῆσε, μάνα μου, γιὰ μένα, ποὺ στὸ μνῆμα κατεβαίνω,
γιὰ τὴ μαύρη τὴ Φροσύνη παρακάλει τὴν Παρθένο.
Τὰ παιδιά μου! Θεέ μου, Θεέ μου, ἐσπλαχνίσου τὰ ὀρφανά.
Δὲν ἐφταίξανε, εἶν' ἀθῷα! Μὲς τοῦ κόσμου τὴν ἐρμιὰ
. . . .
«ἂν ἐγὼ ἡ σκληρὴ τἀφῆκα, Θεέ μου, μὴ τὰ λησμονήσῃς!
Ὁλομόναχα εἶναι τώρα, μὴ τἀφήσῃς, μὴ τἀφήσῃς!
Φύτεψε μὲς στὴν καρδιά τους σύ, πατέρα μου γλυκέ,
ἐσπλαχνία, ἐλεημοσύνη γιὰ τὴ μάνα τους, γιὰ μέ.
. . . .
«Μὴ πικραίνεσαι, Χρυσῆ μου, μὴ δακρύζῃς, μὴ στενάζῃς,
παρηγόρα με τὴ μαύρη, μὲ τὰ δάκρυα μὲ δειλιάζεις...
Μάνα μου, μὴ λησμονήσῃς τὸ μικρό μου τὸ πουλί,
ὀρφανὸ κι' αὐτὸ τἀφήνω, ἔρημο μὲς στὸ κλουβί.
. . . .
«Κάθ' αὐγὴ νὰ μοῦ τὸ βρέχῃς, τὰ φτερά του νὰ δροσίζῃς,
μὲ τῆς λίμνης μου τὸ κῦμα κάθ' αὐγὴ νὰ τὸ ποτίζῃς.

Ποιός ἠξεύρει μὴ τὸ μαῦρο μὲς στῆς λίμνης τὸν ἀφρὸ
καταλάβῃ πῶς τοῦ στέλνω τὸ φιλί μου τὸ στερνό.
. . . .
«Καὶ τὴν ἄνοιξη τὸ βράδυ μὲ φεγγάρι, μὲ γαλήνη,
νἄρχεστε στὸ περιγιάλι καὶ νὰ κλαῖτε τὴ Φροσύνη.
Τὰ παιδιά μου... μὴ τὰ φέρῃς· εἶναι, τἄχαρα, μικρά,
θἄλθῃ ἡ ὥρα τους νὰ κλάψουν καὶ γιὰ μὲ καμμιὰ φορά».
. . . .
Ἡ Χρυσῆ ἡ δυστυχισμένη ἀπ' τὴν πίκρα λὲς καὶ σβυέται.
Ὁ Ταχήρης, ποὖχε ἀκούσῃ, ὡς κι' αὐτὸς ψυχοπονιέται
καὶ κυττάζει τὴ Φροσύνη καὶ τὰ χέρια της τὰ λεῖ
ν' ἀγκαλιάσῃ τὴ Χρυσῆ της, νὰ τῆς δώσῃ ἕνα φιλί.
. . . .
Τί φιλὶ ποὖταν ἐκεῖνο! Ἔχει μέσα του κρυμμένη
τὴ στιγμή, ποὺ τὸν ἐπάνω μὲ τὸν κάτω κόσμο δένει.
Ἔχει μέσα του τὸ σχώριο, τὸ τρισάγιο, τὸ λιβάνι,
τὸ λουλοῦδι, ποὺ βλαστάνει
εἰς τὴ χέρσα γῆ τοῦ τάφου! Ἔχει μέσα τὴν ἐλπίδα,
τὤνειρο τοῦ πεθαμμένου, τὸ κιβοῦρι, τὴ σανίδα,
ποὺ μᾶς κάνει κι' ἀναπλέμε μέσα στὸ ἄβαθο τὸ μνῆμα,
μὲς στοῦ ἀπέραντου τοῦ χρόνου τὸ κατάμαυρο τὸ κῦμα.
Τὸ θυμοῦμαι κ' ἐγὼ ἀκόμα!
Ὅταν τὤρριξα στὰ μάτια, ὅταν τὤρριξα στὸ στόμα
τοῦ παιδιοῦ μου, τῆς μητέρας... Τὸ θυμοῦμαι, δὲν μ' ἀφίνει
κι' ἀπὸ τώρα τὸ γυρεύω, Χριστιανοί μου, ἐλεημοσύνη.
Ὅταν ἔλθῃ ἐκείνη ἡ ὥρα σὲ παράμερη μιὰν ἄκρη
νὰ μὲ χώσετε κ' ἐμένα μ' ἕνα σχώριο, μ' ἕνα δάκρυ.
. . . .
Τί φιλὶ ποὖταν ἐκεῖνο! Θεέ μου! Θεέ μου, πῶς μποροῦνε
τώρα πλειὸ νὰ χωριστοῦνε!
Ἐθυμήθηκε ὁ Ταχήρης τὴ σκληρὴ τὴν προσταγή του
καὶ φοβεῖται τὴ ζωή του.
Ἀπεμάκρυνε τὴ Φρόσω καὶ στὸ στρῶμα ξαπλωμένη
μέν' ἡ Χρύσω λιγωμένη.
Ἐκινήσανε οἱ φονειάδες, συνοδεύουν τὴ Φροσύνη,
δὲν τολμᾷ κανεὶς νὰ κρίνῃ.
Τόσο δρόμο ποὺ διαβαίνουν, μιὰ ψυχὴ δὲν ἀπαντοῦνε,
ἕνα λόγο δὲν ἀκοῦνε.
Δὲν ταράζεται τἀγέρι, ἐβουβάθηκε τὸ κῦμα,
λὲς ὁ κόσμος εἶναι μνῆμα.
Περπατοῦν ἀκόμη ὀλίγο, σὲ μιὰ θύρα σταματοῦνε
καὶ χτυποῦνε καὶ χτυποῦνε.
Σκούζουν, ρυάζονται τὰ κλεῖθρα καὶ τὰ μάνταλα μουγκρίζουν.
Σκύλοι γρούζουνε, γαυγίζουν.
Ἕνας δαίμονας προβαίνει μὲ κλειδιὰ καὶ μὲ φανάρι
γιὰ νὰ ἰδῇ ποιὸν θὰ νὰ πάρῃ.
Δὲν ἐπρόσμενε ἡ Φροσύνη, μπαίνει ἡ μαύρη μοναχή της,
τήνε κλοῦν στὴ φυλακή της.
«Ἐπουράνιε πατέρα, στεῖλ' ἐδῶ μὲ τὴν εὐχή σου
λίγον ὕπνο στὸ παιδί σου.

Εἶμαι τόσο ἀποσταμένη»! — Ἐξαπλώθηκε στὸ χῶμα,
πού τῆς ἔχουνε γιὰ στρῶμα.
Κάνει πάλαι τὸ σταυρό της, μελετᾷ τὰ πατερμά της,
πέφτουνε τὰ βλέφαρά της,
καὶ γλυκά, γλυκὰ κοιμᾶται εἰς τῆς γῆς τὴν ἀγκαλιά,
σὰν πουλάκι στὴ φωλιά.

ΑΣΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΗΜΕΡΑ ΚΡΙΣΕΩΣ

Σηκώνετ' ὁ Ἀλήπασας βαρὺς ἀπὸ τὸν ὕπνο
καὶ στρώνεται σ' ὁλόχρυσο μεταξωτὸ διβάνι.
Τὰ βλέφαρά του κόκκινα ἀπὸ τὴν κακονύχτια,
μελανιασμένα καὶ θολά, σπαράζουνε καὶ τρέμουν.
Θεέ μου, πῶς ἐγέρασεν ἀπὸ τὰ ψὲς τὸ βράδυ!
Ἐκύτταζε τὰ γένεια του, λευκότατα τὰ βλέπει
κ' ἐπέρασε τὰ δάχτυλα στὸ κρύο μέτωπό του,
σὰν νἄθελε μὲ δύναμη νὰ σβύσῃ ταῖς ρυτίδαις,
ποὺ ἐχάραζεν ἐπάνω του τὸ φοβερό του κρῖμα.
Ἀκίνητοι τριγύρω του, ὀρθοὶ καὶ τρομασμένοι,
στέκουν ὁ Γκέκας ὁ Βελῆς μὲ τὸ Γιουσοὺφ Ἀράπη.
Κρυφά, κρυφὰ κυττάζονται, ρωτιῶνται ἀνάμεσό τους,
τί σύννεφο νὰ πλάκωνε τὰ στήθη τοῦ Βιζήρη.
Σιωπηλὸς παράμερα, ἀχνός, συλλογισμένος,
μὲ τὸ κεφάλι του γυρτό, ἔστεκε κι' ὁ Ταχήρης. [10])
Ὅλοι γνωρίζουν τὸν Ἀλῆ, κανεὶς δὲν ἀνασαίνει.
Βουβὰ τὰ παλληκάρια του ἐπαίζανε τὰ μάτια
στἄρματα τἀξετίμωτα, ποὺ κρέμονται τριγύρω.
Ἐκεῖ σπαθιὰ τῆς Δαμασκοῦ, ἐκεῖ χρυσᾶ πιστόλια
καὶ καρυοφύλλια ξακουστὰ καὶ χίλια γιαταγάνια.
Τί κρῖμα, ποὖταν ἄνεργα καὶ τὰ φοροῦσε ὁ τοῖχος!
Ἀστράφτει ἀκόμη φλογερὸ ἀνάμεσ' ἀπὸ τἄλλα
τοῦ Χρήστου τὸ περήφανο, τὸ φοβερὸ μιλλιόνι,
τοῦ Μπουκουβάλα τὸ σπαθί, ποὺ ἀκόμη λαχταρίζει,
τὸ καρυοφύλλι τοῦ Σταθᾶ, τοῦ Ζίδρου τὸ χαντζάρι, [11])
τοῦ Ζίδρου τἄγιο λείψανο, ποὺ δίπλα μὲς στὴ θήκη
κοιμᾶται κι' ὀνειρεύεται κρυφὰ τὴν Ἐλασσῶνα!
Εἴκοσι χρόνια θὰ σταθοῦν ἀκόμη κρεμασμένα
καὶ θὰ ξυπνήσουν ὕστερα, θ' ἀναστηθοῦνε πάλαι
καὶ ποιὸ θὰ πάρῃ σύντροφο τὸ Μάρκο καὶ τὸ Διάκο,
καὶ ποιὸ μὲ τὰ Γριβόπουλα καὶ μὲ τὸν Καρατάσο
θὰ στήσῃ τὸ λημέρι του ψηλὰ στὸ Μοναστῆρι.
Κι' ὅταν ἀρχίσῃ ὁ σκοτωμὸς κι' ὁ πόλεμος ἀνάψῃ
καὶ πιάσῃ πάλαι τἄρματα τοῦ Λούρου τὸ ποτάμι
καὶ ξαφνισθῇ στὸν ὕπνο της ἡ ἔρμη Βαλαώρα,
τότε καὶ τ' Ἀσπροπόταμο τὸ κῦμά του θ' ἀνοίξῃ
καὶ θὰ φωνάξῃ στὰ βουνά, στὸ Περγαντί, στὴ Λάμια, [12])
ν' ἀνθίσουν, νὰ γιορτάσουνε τὴν ὥρα, τὴν ἡμέρα,
ποὺ ἀνέλπιστα ἐξωντάνεψαν τὰ κόκκαλα τοῦ Βάλτου.

Φυτά, λουλούδια ολόχαρα κοσμοῦν τὰ παραθύρια,
καὶ ρίχνουν χίλιαις μυρωδιαῖς καὶ χαίρονται στὸν ἥλιο.
Δυὸ μέραις δὲν τὰ πότισαν, κανεὶς δὲν τὰ θυμᾶται.
Λίγη δροσοῦλα, πῶπεσε τἀνάστησε τὰ μαῦρα,
κ' εὐχαριστοῦν τὸν οὐρανό, ποὺ δὲν τὰ λησμονοῦσε
κ' ἐφρόντιζε γιὰ τἄχαρα μέσα σ' ἐκειὸν τὸν ἄδη.
Λαλοῦν φλογέραις γύφτικαις, ἀκούονται τραγούδια
καὶ βροντοφῶνα τύμπανα καὶ θόρυβος καὶ γέλια
καὶ σκλάβοι, ποὺ χορεύουνε καὶ θέλουνε νὰ πνίξουν
μὲς στὴν ψευδῆ τους τὴ χαρὰ τὸ φόβο, ποὺ τοὺς δέρνει.
Ἄλλοι στὸ χῶμα σέρνονται, στὴν πέτρα γονατίζουν,
παρακαλοῦνε τὸ Θεὸ γιὰ τὸν καλὸν ἀφέντη
καὶ σκούζουνε καὶ ρυάζονται καὶ δὲ γυρεύουν ἄλλο,
παρὰ νὰ ρίξῃ ἐπάνω τους ὅλη του τὴν κατάρα
κι' οὔτε μιὰ τρίχα νὰ βλαφθῇ, νὰ πέσῃ τοῦ Βιζήρη.
Ἄλλοι φονειάδες σέρνουνε, στὴ γῆ ποδοκυλοῦνε
μὲ βλασφημίαις, μὲ χαραῖς, λαχταριστὰ κεφάλια
καὶ παίζουν, μετωρίζονται, γελοῦνε, κυνηγιοῦνται,
καὶ ποιός πετᾷ στὸν ἄλλονε ἕνα κομμάτι αἷμα,
ποιός δέρνει τοὺς συντρόφους του μὲ σκοτωμένου χέρι,
καὶ ποιὸς βαστοῦσε μιὰ καρδιὰ γιὰ νὰ πετροβολήσῃ.
Μικρὰ παιδιά, ποὺ ἐμάθαιναν τὴν τέχνη τοῦ πατέρα,
μὲ τὰ λεπίδια τους κεντοῦν τἄψυχα τὰ κουφάρια
καὶ τρέχουν καὶ σκοτόνονται, χτυπιῶντ' ἀνάμεσό τους,
ποιὸ κεφαλαῖς περσότεραις σκληρὰ νὰ πρωταρπάξῃ,
γιὰ νὰ ταῖς βάλῃ ἐπανωταῖς νὰ χτίσῃ πυραμίδα.
Κ' ἐκεῖ ὁποὺ ταῖς ἔστενε, ἄλλο παιδὶ τὸ σπρώχνει,
τὸ ρίχνει κατακέφαλα, καὶ τοῦ χαλᾷ τὸν πύργο.
Διαβαίνει κ' ἕνας γέροντας, τυφλὸς καὶ λιμασμένος,
κ' ἐλεημοσύνη τοὺς ζητεῖ, τὸ χέρι τοὺς ἁπλόνει.
Κ' ἐκεῖνα μὲς στὰ δάχτυλα, ποὺ τρέμουν ἀπὸ κρύο,
τοῦ ρίχνουν ἕνα κάρβουνο, κ' ἕνα κομμάτι πτῶμα,
καὶ τόνε διώχνουν σκούζοντας «Ψῆσέ το νὰ χορτάσῃς».
Γιάννινα, μαῦρα Γιάννινα, πῶς σᾶς βαστάει ὁ κόσμος!
Τέτοιες χαραῖς ἀκούονται καὶ τέτοια πανηγύρια
μὲς στὸ παλάτι τοῦ 'Αλῆ, μὲς στὴ σπηλιὰ τοῦ λύκου. [13])
Τὸν ἐξυπνοῦσαν τὴν αὐγή, τὴ νύχτα τὸν κοιμίζουν·
σήμερα δὲν ἐπρόσεχεν, εἶχεν ἀλλοῦ τὸ νοῦ του.

ΑΛΗΣ

Γιουσοὺφ 'Αράπη καὶ Βελῆ, σύρετε δὲ σᾶς θέλω·
ἂς μείνῃ μόνος ὁ Ταχήρ, οἱ ἄλλοι τραβηχτῆτε...
Ὄχι, σταθῆτε μιὰ στιγμή, μὴ φύγετε, σταθῆτε.
Μοῦπανε πῶς ἐπιάσανε μὲ προδοσιὰ στὸν ὕπνο
τὸ γέρο Δράκο στὰ βουνὰ μὲ δυό του παλληκάρια.
Συρέτε νὰ τὸν φέρετε, θέλω νὰ ἰδῶ ποιὸς εἶναι.
. . . .

Φεύγ' ὁ Γιουσοὺφ κ' ἐγύρισε σὲ λίγο μὲ τὸν κλέφτη.
. . . .
Ἦταν ὁ Δράκος γέροντας, ὀρθὸς σὰν κυπαρίσσι,
τὰ χρόνια δὲν ἐλύγισαν τὸ φοβερό του αὐχένα.
Ὡς τὰ νεφρὰ τοῦ σέρνεται ἡ κάτασπρή του χήτη
καὶ τὰ γυμνὰ τὰ στήθη του μαυρίζουν λογγωμένα.
Εἶναι τὰ μάτια του ἀητοί, τὸ μέτωπό του βράχος,
καὶ μὲς στὸ βράχο ἐρρίζωσαν σὰν δυὸ κισσοὶ τὰ φρύδια.
Περήφανο τὸ μέτωπο, ψηλὸ καὶ χιονισμένο,
γυρεύει ἀκόμη πόλεμο σὰν τὸ βουνὶ τῆς Κιάφας.
Τὸ πάτωμα τοῦ παλατιοῦ τὰ πόδια του κλονίζουν
καὶ τἄρματα, ποὺ κρέμοντο τριγύρω καρφωμένα,
ἐγνώρισαν τὸ πάτημα τοῦ φοβεροῦ τοῦ κλέφτη
κ' ἐξύπνησαν κ' ἐβρόντησαν, γιὰ νὰ τὸν χαιρετίσουν.
Ὁ τοῖχος ἀντιβούησε, κι' ὁ Δράκος στὴ φωνή τους
γιὰ πρώτη κ' ὕστερη φορὰ ἔνοιωσε λίγο δάκρυ,
ποὺ ἐθάμβωσε τὰ μάτια του. Εὐλογημένο δάκρυ!
. . . .

ΑΛΗΣ

Ποιὸς εἶσαι σύ, παληόγερε, καὶ μ' ἀγριοκυττάζεις;

ΔΡΑΚΟΣ

Δράκο μὲ λένε, Ἀλήπασα, καὶ Δράκος θὰ πεθάνω.

ΑΛΗΣ

Γονάτισε, προσκύνησε, κ' εἶμαι καλύτερός σου.

ΔΡΑΚΟΣ

Δὲν ἐγονάτισα ποτέ, παρὰ στὸ μετερίζι.
Ἀλλοῦ δὲν ἐπροσκύνησα, παρὰ στὴν ἐκκλησιά μου.

ΑΛΗΣ

Ἀκόμη μ' ἀνδρειεύεσαι! Ἔλα στὸ νοῦ σου, Δράκο,
καὶ λάβε χάρη τὴ ζωή. Προσκύνα, παραδώσου.

ΔΡΑΚΟΣ

Ἔχει ἡ καρδιά μου κόκκαλο, Ἀλῆ, καὶ δὲν λυγίζει.
Τοῦ κάκου νὰ παιδεύεσαι, κόψε με, κρέμασέ με.

ΑΛΗΣ

Τί νὰ σὲ κόψω; ἐκούφωσες. Ἡ φλέβα σου δὲν ἔχει

γιὰ νὰ μοῦ βάψῃ τὸ σπαθὶ ἕνα ποτῆρι αἷμα.
Προσκύνα τὸ Βιζήρη σου, κ' ἔλα στὴ δούλεψή του.

ΔΡΑΚΟΣ

Λύσε τὰ χέρια μου νὰ ἰδῇς, 'Αλῆ, ἂν εἶμαι κούφιος·
ποτάμι εἶναι τὸ αἷμά μου, κι' ὅπου χυθῇ θὰ πνίξῃ.
Κόψε με σοῦπα, κόψε με, δὲ θέλω τὸ ψωμί σου·
ἂν ἔχῃς σκύλους ρίξε το, δός το τοῦ Βελῆ Γκέκα.

ΒΕΛΗ ΓΚΕΚΑΣ

'Ο Βελῆ Γκέκας τὤφαγε καὶ τώρα τρώει κ' ἐσένα.

ΔΡΑΚΟΣ

Μ' ἐξάφνισες στὸν ὕπνο μου, δὲν εἶσαι παλληκάρι.
Μὲ τὸ ψωμὶ τ' 'Αλήπασα ἔγινες χήρα μάννα.
Πῶς δὲ θυμᾶσαι τὴ βραδειὰ στὰ Πέντε τὰ Πηγάδια,
ποὺ σ' ἔκραξα, σοῦ φώναξα μὲς ἀπὸ τὸ καρτέρι,
νὰ βγῇς νὰ πολεμήσωμεν οἱ δυό μας, Βελῆ Γκέκα,
καὶ σὺ δὲν ἀποκρίθηκες κ' ἐκρύφθηκες στὸ λόγγο;
"Αν ἤθελα, σ' ἐμάτονα, σ' ἔπιανα ζωντανόνε,
καὶ δὲν ἐκαταδέχτηκα, γιατὶ μὲ λένε Δράκο!
. . . .
'Ο Βελῆ Γκέκας ἄχνισε κι' ἅπλωσε στὸ μαχαῖρι.
. . . .

ΑΛΗΣ

Εἶσαι Σουλιώτης;... Πάρτε τον, πάρτε τον χάρισμά σας,
μὴ τὸν χασομερήσετε. Μ' ἔψησε τόσα χρόνια·
ἦλθε καιρὸς ταῖς χάραις του νὰ τοῦ πλερώσω τώρα.
Μηνύστε το τοῦ Σαμουήλ, τρισάγιο νὰ τοῦ ρίξῃ,
γιατ' εἶναι ἀξεμολόγητος κ' ἡ γῆ δὲ θὰ τὸν λυώσῃ.
Συρέτε, στρῶστε τἄλογα, τροχίστε τὰ σπαθιά σας,
κ' ἐβγᾶτε στὸ Ξερόμερο, φᾶτε βουνὰ καὶ λόγγους,
καὶ μὴ γυρίσετε σ' ἐμὲ καὶ μὴ φανερωθῆτε,
ἂν πρῶτα δὲ μοῦ πιάσετε τοὺς δυὸ Κατσαντωναίους.
. . . .
Καὶ μὲ τὸ χέρι ἐπρόσταξε νὰ τραβηχθοῦν, νὰ φύγουν.
'Ο Δράκος τὸν ἐκύτταξε καὶ βγαίνει τραγουδῶντας:
«Σαράντα χρόνια ἐνήστεψα μὲ τῆς Τουρκιᾶς τὸ αἷμα
καὶ σήμερα τὸ Πάσχα μου τὸ Σοῦλι θὰ γιορτάσῃ.
Φάγε, Βελῆ, τὴ σάρκα μου, φάγε τὰ γηρατειά μου,
νὰ βάλῃς αἷμα στὴν καρδιά, ψυχὴ μὲς στὸ κουφάρι,

πρὶν ἔϐγῃς στὸ Ξερόμερο καὶ ϐρῇς τὸν Κατσαντώνη».
. . . .
Ἔσκυψαν, ἐπροσκύνησαν, ἔφυγαν τρομασμένοι.

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, Ταχήρ, ποιὸς τὤλπιζε!... Εἶναι ἕτοιμα τὰ πάντα;

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη μου, σ' ἐδούλεψα. Στὴ φυλακὴ δεμέναις
προσμένουνε κ' ἡ Δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.

ΑΛΗΣ

Τὴν ὥρα ποὺ τὴν ἔδεσες δὲν ἔκλαψε, Ταχήρη;
Δὲν εἶπ' ἕνα παράπονο, δὲν ἄχνισ' ἀπὸ φόϐο,
δὲν ἐνθυμήθη τὸν Μουχτάρ, καὶ δὲ μ' ἐκαταράσθη;

ΤΑΧΗΡ

Ὄχι, Βιζήρη, μῶδωκε μονάχη της τὰ χέρια
καὶ τόσο, τόσο τἄσφιξα, ποὺ αἱμάτωσαν τὰ νύχια.
Ἐκείνη δὲν ἀνάσανε, πεζὴ μᾶς ἀκλουθοῦσε,
δὲν ἔπεσ' ἀπ' τὰ μάτια της στὴ γῆ οὔτ' ἕνα δάκρυ,
δὲν ἄνοιξε τὸ στόμα της κι' ἐντροπαλὴ σὰν νύφη,
ποὺ ἐμϐαίνει μὲς στὴν ἐκκλησιά, στὴν φυλακὴ ἐμϐῆκε.
Σὲ λίγο πάλαι ἐπίστρεψα μὲ ταῖς συντρόφισσαίς της,
τὴν ηὗρα ποὺ ἐκοιμώτουνε στὸ χῶμα σὰν ἀρνάκι.
Ἡ κλάψαις, τὰ φιλήματα, τὰ τόσα μοιρολόγια,
Βιζήρη, τὴν ἐξύπνησαν, ἐπέταξ', ἐσηκώθη,
κ' ἔτρεξε κι' ἀγκαλιάστηκε κ' ἐφίλησε στὰ μάτια
ὅλαις ταῖς φιλενάδαις της χωρὶς κἂν νὰ δακρύσῃ.
Στὴ δούλεψή σου ἐγέρασα, Βιζήρη, καὶ δὲν εἶδα
ποτέ μου τέτοιαν εὐμορφιά, τέτοια καρδιὰ ποτέ μου.

ΑΛΗΣ

Λοιπόν, Ταχήρ, θὰ νὰ πνιγῇ, θὰ κατεϐῇ στὸ μνῆμα
χωρίς, χωρὶς νὰ λυπηθῇ, χωρὶς ν' ἀποζητήσῃ
τὰ κάλλη της καὶ τὴ ζωή, ποὖναι γλυκὰ στὴ νειότη;
Θ' ἀφήσῃς, θὰ καταδεχθῇς ἐσὺ μ' ἐμὲ ἑνωμένος
νὰ τήνε πάρῃ ὁ θάνατος μὲ γέλια, μὲ παιγνίδια
καὶ δίχως ψυχομάχημα, σὰν νἄτανε ἕνας κρίνος,
ποὺ τὸν δροσίζει τὸ νερὸ χωρὶς νὰ τὸν μαράνῃ,

νὰ τὴν δεχθοῦν τὰ κύματα τῆς λίμνης μου, Ταχήρη;
Καὶ σὺ θ' ἀφήσης τὸν 'Αλῆ νὰ ζήση μαύραις νύχταις,
γιατὶ ἀπὸ τώρα θὰ μετρᾷ μὲ νύχταις τὴ ζωή του,
θυμούμενος τὴν ὕβρη του, τὴν καταφρόνεσή του;
Νὰ μὴ δακρύση μιὰ φορά! νὰ μὴν ἀναστενάξη!....
Αἰώνιο παράπονο μὲ σέ, Ταχήρ, θὰ νἄχω,
κρυφὸ σκουλῆκι τὴν καρδιὰ θὰ μοῦ κεντᾷ, θὰ τρώγη
ἀχόρταγο τὸν ὕπνο μου, θὰ μὲ ξυπνᾷ δαγκῶντας,
γιὰ νὰ μοῦ λέγη· «'Αλήπασα, σ' ἐνίκησ' ἡ γυναῖκα».
Ταχήρ, Ταχήρ, σπλαχνίσου με, στοχάσου, συλλογίσου
κ' εὑρέ μου τρόπο στὴν ψυχὴ νὰ τήνε μαρτυρέψης.
Ν' ἀκούσω πῶς ἐστέναξε, ν' ἀκούσω μιὰ κατάρα
πῶς ἔφυγε ἀπ' τὰ χείλη της, ἄλλο καλὸ δὲ θέλω.
'Απόψε τὰ μεσάνυχτα σὰν ἔβγη τὸ φεγγάρι...
θυμήσου... τὰ μεσάνυχτα... μ' ἀρέσει ἐκείν' ἡ ὥρα..
ἐκεῖ, ποὖναι βαθύτερη ἡ λίμνη νὰ ταῖς φέρης·
καὶ μὴ βιασθῇς ὁλότελα, ἀργὸ τὸ πάτημά σου,
γιὰ νὰ ταῖς βλέπη ὁ οὐρανὸς καὶ νὰ ταῖς καμαρόνη.
Νὰ μὴ φορέσουν σίδερα, νἄχουν λυτὰ τὰ χέρια,
ἐλεύθεραις σὰν τὰ πουλιὰ ν' ἁπλόνουν τὰ φτερά των.
"Οχι, Ταχήρ, μαρτύρια. Δὲ θέλω νὰ ταῖς λείψη,
δὲ θέλω ἀπὸ τὸ αἷμά των νὰ στάξη μιὰ ρανίδα.
Σὰν εἶναι πλήρης ἡ ζωὴ ὡς τὴ στερνὴ τὴν ὥρα,
εἶναι πολὺ πικρότερο τοῦ Χ'ρου τὸ φαρμάκι.
Κι' ὅταν στὴ λίμνη φθάσετε Ταχήρ, μὴ λησμονήσης
νὰ κατεβάσης ὕστερη ἀπ' ὅλαις τὴ Φροσύνη.
Καὶ κάθε λίγο νὰ τῆς λές, νὰ τὴ ρωτᾷς ἂν θέλη
νὰ ζήση σὰ Βιζήρισσα καὶ σκλάβο της νὰ μ' ἔχη.
Πήγαινε τώρα, μ' ἄκουσες. Ταχήρ, θὰ νἄχης χρεία
ὀλίγη ἀνάπαυση καὶ σὺ νὰ πάρης ὡς τὸ βράδυ.
'Εψὲς ἐκακονύχτησες... Θὰ μείνης ὅλη νύχτα
κι' ἀπόψε πάλιν ἔξυπνος... Δὲν εἶναι μιὰ καὶ δύο..
εἶναι δεκάξη... δεκαφτά... μοῦ φαίνεται, Ταχήρη.
Καὶ πάγει ἐκεῖνος ὁ καιρὸς ποὖμεθα παλληκάρια!...
Δὲ βλέπεις; ἐγεράσαμε καὶ μᾶς καταφρονοῦνε.
Σύρε, Ταχήρ, νὰ κοιμηθῇς... Τὰ λόγια μου θυμήσου.
. . . .

Συλλογισμένος ὁ 'Αλῆς, ἔμεινε μοναχός του
καὶ ρίχνει ἀκόμη μιὰ ματιὰ στὸ δοῦλό του ποὺ φεύγει.
. . . .
'Ακούεται ἕνας θόρυβος, γέλια, φωναῖς, ἀντάρα
καὶ βλασφημίαις τρομεραῖς... 'Ετέντωσε τ' αὐτιά του...
'Ανάμεσα στὴ χλαλοὴ ἐγνώρισε τὸν ἦχο
ποὺ τὰ πελέκια, τὰ σφυριὰ ἐκάνανε χτυπῶντας
τὰ σιδερένια κόκκαλα τοῦ φοβεροῦ τοῦ κλέφτη,
κ' ἐχαμογέλασε πικρά. Στὴν ἄγρια τὴ χαρά του
ἕν' ἄνθος, ποὺ τὸν ἔβλεπε, μαραίνεται ἀπ' τὸ φόβο
καὶ στὴ στερνή του μυρωδιὰ χύνει, σκορπάει στ' ἀγέρι
σὰ νὰ θυμιάτιζε κρυφὰ τὸ Δράκο, ποὺ ἐξεψύχα.
. . . .

ΑΛΗΣ

Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος πὤρχεται;... Μοῦ φαίνεται ὁ Δεσπότης!...
Μοῦ φαίνεται ὁ Ἰγνάτιος!... Τί θέλει; Τί γυρεύει;
. . . .
Περίλυπος καὶ σκυθρωπὸς τῆς Ἄρτας ὁ Δεσπότης,
ἐμπρὸς εἰς τὸν Ἀλήπασα τὸ μέτωπο δὲ γέρνει.
Ἕνα σταυρὸν ὁλόχρυσο στὰ στήθη του ἐφοροῦσε,
σταυρόν, ποὺ τόσα στόματα εἶχαν γλυκὰ φιλήση!
Τὸν ἔσφιξε στὰ χείλη του κι' ὁ Θύμιος ὁ Βλαχάβας
στὰ χέρια τοῦ Ἰγνάτιου σὰν ἔδωκε τὸν ὅρκο.
Καὶ τώρα ἐκεῖνος ὁ σταυρός, σὰν εἶδε τὸν Βιζήρη,
ἐθάμβωσε τὴ λάμψη του, ἔκρυψε τὴ χαρά του,
μήπως τὰ μάτια τοῦ ληστῆ τὸ μυστικό του μάθουν.
Ἐγνώριζε ὁ Ἀλήπασας ἀπ' τὰ μικρά του νειᾶτα
τί ἄξιζ' ὁ Ἰγνάτιος, τὸν ἐφοβήθη πάντα,
κι' ὡς τότε δὲν ἐτόλμησε ποτὲ νὰ τὸν ἐγγίση.
Καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἐγνώριζε πὼς Ὄλυμπος καὶ Πίνδος
καὶ Βάλτος καὶ Ξερόμερο καὶ Ρούμελη καὶ Σοῦλι
τὸν εἴχανε πατέρα τους. Ἐγνώριζ' ὁ Βιζήρης
πὼς κάθε του καλόγηρος καὶ κάθε του οἰκονόμος
ἔκρυβε μὲς στὸ ράσο του μαχαῖρι συνωμιότου.
Ἐμπρός του τώρα στέκεται ὁ ἄσπονδος ἐχθρός του,
καθὼς ἡμέρα κρίσεως, Δευτέρα παρουσία.
. . . .

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Ἀλήπασα, τὸ θρόνο σου, τὴ δόξα σου, τὰ πλούτη
ἐγὼ δὲν ἦλθα σήμερον ἐδῶ νὰ προσκυνήσω.
Εἶσαι μεγάλος, φοβερός, σὲ τρέμει ὁ κόσμος ὅλος,
γιατὶ δὲν ἐμετρήσανε νὰ ἰδοῦνε πὼς σὲ λίγο
μιὰ φοῦχτα χῶμα θὰ γενῇς καὶ σὺ καθὼς ἐμένα.

ΑΛΗΣ

Δεσπότη! μὲς στὰ Γιάννινα πὼς εἴμεθα θυμήσου...
Πές μου, τί θέλεις; τί ζητεῖς; εἶμ' ἄρρωστος... θὰ πέσω...

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Βιζήρη, χάραις δὲ ζητῶ, παρ' ἀπὸ τὸ Θεό μου.
Ἀκόμη δὲν ἐχόρτασες; ὡς πότε τόσον αἷμα;
Τόσαις καρδιαῖς, ποὺ ἐμαύρισες, ἀκόμη δὲ σὲ φθάνουν;

ΑΛΗΣ

Δεσπότη, ἂν δὲν ἐχόρτασα, ξεύρεις γιατί; τὸ ξεύρεις;

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Τὸ ξεύρω, τὸ κατάλαβα, τὸ αἷμά μου σοῦ λείπει.

ΑΛΗΣ

Ἐμάντεψες, Ἰγνάτιε... Τώρα μπορεῖς νὰ κρίνῃς.
. . . .
Κ' ἐχαμογέλασ' ὁ Ἀλῆς κ' ἐχάϊδεψε τὰ γένεια,
καθὼς χαϊδεύει τὸ θεριὸ τὰ χείλη μὲ τὴ γλῶσσα
πρὶν τὸ κυνῆγι καταπιῇ, ὁποὺ κρατεῖ στὰ νύχια.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Τὸ αἷμά μου, Ἀλήπασα, τὸ θέλεις; ρόφηξέ το,
ἂν νοιώθῃς πῶς ἡ δίψα σου μ' αὐτὸ θὰ ν' ἡσυχάσῃ.
Καὶ ποιὸς τὴ θέλει τὴ ζωή; Μοῦ παίρνεις κάθ' ἡμέραν
τὰ πρόβατα, ποὺ μῶδωκεν ὁ Πλάστης νὰ φυλάξω.
Τὸ Σοῦλι ἐμαυροφόρεσε, ἡ Ρούμελη στενάζει,
οἱ λόγγοι κλαῖνε, τὰ βουνά, ἐρήμωσαν ἡ χώραις,
ἔστειλες τὸν Ἀράπη σου καὶ μὲς στὸν Ἅϊβασίλη,
κ' αἱμάτωσε τὴν ἐκκλησιὰ τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα
κ' ἔκοψε μὲ τὴ σπάθη του, ἐχώρισε στὴ μέση
τὰ χείλη ποὺ ἐζευγάρωναν μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη.
Ἐχάλασες τὸ Χόρμοβο, Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους,
καὶ συγγενεῖς καὶ φίλους σου καὶ ξένους καὶ δικούς σου,
ὅλους τοὺς ἐκυνήγησες, δὲν ἄφηκες κανένα.
Τῆς ἀδελφῆς σου ἐσκότωσες μὲ προδοσιὰ τὸν ἄνδρα,
ἔφαγες τὸν Σεφέρμπεη, τὸ αἷμα τοῦ Σελίμη
τῶχυσες μὲ τὰ χέρια σου. Ποιός ἄλλος τώρα μένει;

ΑΛΗΣ

Μένεις ἐσύ. Δεσπότη μου, μένουν ἀκόμη κι' ἄλλοι,
ὁ Μῆτρος, ὁ Παληόπουλος, οἱ δύο Κοντογιανναῖοι,
ὁ Μαυρομάτης σου ὁ πιστός, ὁ φίλος σου ὁ Βλαχάβας.
Ὁ Νικοτσάρας ζωντανὸς στὴν Κάριτζα δὲν εἶναι;
Δὲ μοῦ πατεῖ τὰ Γρεβενὰ ἀκόμη ὁ γέρο Ζάκας;
Τὸ Μακρυνόρος δὲν κρατεῖ, Δεσπότη, ὁ Γιωργοθῶμος;
Ὁ Σαμουήλ, ὁ Μπότσαρης, ὁ Λάμπρος ὁ Τζαβέλλας,
ὁ Γιῶργος ἀπ' τὴ Λάμαρη, ὁ Δῆμος, ὁ Στουρνάρης,
παιδιὰ τῆς ἁγιωσύνης σου, δὲ ζοῦν καὶ βασιλεύουν;

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Ἀκόμη δὲν τοὺς ἔπιασες, Βιζήρη, μὴ φοβεῖσαι.
Ἂν περπατήσουν τ' Ἄγραφα, ὁ Πίνδος ἂν πετάξῃ,

τότε θ' ἀφήσουνε κι' αὐτοὶ τὰ ἔρμα τὰ βουνά τους.
Ἀλήπασα, δὲ φεύγουνε, τὸ λόγο μου σοῦ δίνω.
Καθὼς ριζόν' ἡ ἀγριληὰ καὶ σφίγγεται στὸ βράχο,
ἀγκαλιασμένη πάντοτε στὴν πέτρα ποὺ τὴν ἔχει,
κ' ἡμεῖς, κ' ἡμεῖς, Ἀλήπασα, τὸ μαῦρό μας τὸ χῶμα,
τὴ μάνα μας τὴν Ἤπειρο, βαστοῦμε μὲ τὰ δόντια.
Δὲν τὴν ἀφίνουμε ὀρφανή. Μὴ σκιάζεσαι, Βιζήρη.
Ἂν εἶν' γραμμένο ἐκεῖ ψηλά, ἡ ὥρα μας θὰ νἄλθῃ,
καθὼς θὰ νἄλθῃ καὶ γιὰ σέ, τὰ λόγια μου θυμήσου.
Ὑπάρχει Κάποιος, ποὺ μπορεῖ κ' ἐσένα νὰ χαλάσῃ.
Τριάντα χρόνους ἄσκοπα τὸν βρίζεις, τὸν σταυρόνεις.
Φθάνει, Βιζήρη. Μ' ἔστειλε κ' ἦλθα νὰ ἰδῶ τί κάνεις.
Ἐμβῆκα στὸ παλάτι σου κ' ἐσκόνταψα νὰ πέσω
στὰ τόσα, τόσα πτώματα, ποὺ σέρνοντ' ἐκεῖ κάτω.
Ἐμπρὸς εἰς τὸ κατῶφλί σου δρασκέλισα, Βιζήρη,
τοῦ Γέρου Δράκου τὴν καρδιά, τὰ αἵματα, τὰ σπλάγχνα.
Τρία παιδάκια ἀνήλικα, ποὺ τἄπιασες στὸ Σοῦλι,
καὶ ποὖν' ἐλπίδα καὶ χαρὰ ποιός ξεύρει ποιᾶς μητέρας,
τἀπάντησα ποὺ πήγαιναν στὸν Πλάτανο δεμένα.
Ἐτρέξανε τὰ δύστυχα νὰ πάρουν τὴν εὐχή μου
κ' ἡ ἅλυσαις, ποὺ ἐσφίγγανε τἀθῷά τους τὰ μέλη,
δὲν τἄφιναν νὰ κινηθοῦν. Μ' ἐρώτησαν νὰ μάθουν
γιατὶ τὰ μαρτυρεύανε, γιατὶ τἄχαν δεμένα
καὶ ποῦ, καὶ ποῦ τὰ πήγαιναν. Δὲν ἤξευραν τὰ μαῦρα.
Ἐψὲς μὲς στὰ μεσάνυχτα... ἡ μέρα δὲ σὲ φθάνει...
ἅρπαξες μὲς στὸν ὕπνο της τὴ δύστυχη Φροσύνη,
τὴν ἔσυρες στὴ φυλακὴ κι' ἀπόψε θὰ τὴν πνίξῃς.
Σὲ τί, σὲ τί νὰ σῶφταιξε ἕνας Θεὸς τὸ ξεύρει!
Καὶ δὲν ἐχόρτασες μ' αὐτήν. Ἔστειλες τὸν Ταχήρη
ὀλόγυρα στὰ Γιάννινα καὶ δεκαφτὰ κρεββάτια
ἐχήρεψαν σὲ μιὰ βραδειά, κ' ἐφόρεσαν τὰ μαῦρα.
Ὡς πότε τέτοιος πόλεμος, Βιζήρη, θὰ βαστάξῃ; [14])

ΑΛΗΣ

Ἄλλο δὲν ἔχεις νὰ μοῦ πῇς, τρισάγιε Δεσπότη;
Βλέπω γνωρίζεις ὅλα μου, ὅλα τὰ μυστικά μου·
γνωρίζεις ποῦθ' ἐπέρασα γιὰ νἄλθω νὰ καθίσω
ἐπάνω ἐδῶ στὸν θρόνο μου. Μ' ἐντρόπιασες, Δεσπότη!
Μὰ τὴν ψυχὴ τῆς μάννας μου καὶ μὰ τὰ κόκκαλά της,
ἂν ἦτον ἄλλος ἀπὸ σὲ κι' ἀνίσως δὲ φοβόμουν
νὰ μὲ πινίξῃ τὸ ψωμὶ ποὺ ἐφάγαμεν ἀντάμα,
ἕνας Δεσπότης σήμερα θὰ νἄλειπε ἀπ' τὸν κόσμο.
Τἀπόκρυφά μου τἄμαθες, ἕνα δὲ μοὖπες μόνον,
καὶ τοῦτο τώρα θὰ σοῦ εἰπῶ, γιὰ νὰ τὰ ξεύρῃς ὅλα.
Θυμᾶσαι ἐκείνη τὴ βραδειὰ μὲ τὸ πολὺ σκοτάδι,
ποὺ βγῆκες ἀπ' τὰ Γιάννινα κρυφά, κρυφὰ μονάχος
κ' ἐπῆρες τὸν ἀνήφορο κ' ἐκρύφτης σ' ἕνα δάσος
πυκνό, πυκνό, κατάμαυρο , σὰν τἄγιο σου τὸ ράσο;

Θυμᾶσ᾽ ἐκείνη τὴ φωτιά, ποὺ σοὖχαν ἀναμμένη
κι᾽ ἐκείνους, ποὺ σ᾽ ἐπρόσμεναν, σὰν ἄλλονε Μεσσία;
Θυμᾶσαι πῶς, σὰν σ᾽ εἴδανε, ὀλόρθοι ἐσηκωθῆκαν,
κ᾽ ἐβρόντησάνε τἄρματα καὶ τἄκουσεν ὁ λόγγος;
Καὶ σύ, Δεσπότη μου, ἔβαλες τὸ δάχτυλο στὸ στόμα,
τοὺς εἶπες νὰ σιγήσουνε, κ᾽ ἐκεῖνοι ἐβουβαθῆκαν,
κ᾽ ἐφίλησες κ᾽ ἐφόρεσες τἄγιο σου πετραχῆλι
κ᾽ ἕνα σταυρὸ τοὺς ἔδειξες κι᾽ ἁπλώσανε τὰ χέρια,
τὸν ἅρπαξαν στὰ δάχτυλα κ᾽ ἐσὺ κρυφὰ κι᾽ ἀγάλια
χίλιαις φοραῖς ψιθύρισες. Δεσπότη, τὤνομά μου,
ὡσὰν νὰ μ᾽ ἐμνημόνευες καὶ νἄρριχνες τρισάγιο
στὸν μαῦρο τὸν Ἀλήπασα; Δεσπότη, τὸ θυμᾶσαι;
Ἕνα κλαδάκι ἐσείστηκε καὶ σ᾽ ἔπιασε τρομάρα.
Ἦταν ζαρκάδι πὤφευγε καὶ λύκος τὸ ἐκυνήγα,
σοὖπαν ἐκεῖνοι οἱ φίλοι σου, κ᾽ ἐπίστεψες, Δεσπότη,
καὶ πάλαι τοὺς εὐλόγησες κ᾽ ἔφυγες ὅπως ἦλθες;
Εἶμαι καλός, Ἰγνάτιε; πές μου το, στὴν ψυχή σου.
. . . .
 Ἔφριξεν ὁ καλόγερος στὰ λόγια τοῦ Βιζήρη
κι᾽ ἄκουσε μέσα μιὰ φωνὴ στὰ στήθη του νὰ κράζῃ:
«Ἰγνάτιε, Ἰγνάτιε! δὲν ἦλθ᾽ ἀκόμη ἡ ὥρα!»
Τὸν ἔβλεπε ὁ Ἀλήπασας κι᾽ ἀπ᾽ τὴν πολλὴ χαρά του
πετιέται ἀπὸ τὸ θρόνο του καὶ τρέχει στὸ Δεσπότη.
. . . .

ΑΛΗΣ

 Μὴν τρέμῃς, μὴν ξαφνίζεσαι! Ἂν ἤθελα νὰ πνίξω
τὸ μυστικό σου, Ἰγνάτιε, σοῦ φαίνεται ὡς τὰ τώρα
πῶς δὲν θὰ ναὕρισκα κ᾽ ἐγώ, Δεσπότη μου, ἕνα χέρι,
ποὺ νἄθελε μὲ μιὰ θηλειὰ νὰ σφίξῃ τὸ λαιμό σου;
Σοῦ φαίνετ᾽ ὁ Ἀλήπασας, ποὺ ἐγέρασε μαζί σας
καὶ βλέπει μέσ᾽ στὰ μάτια σας τὴ φλόγα ποὺ σᾶς καίει,
ἂν ἤθελε, δὲν ἔστελλε καὶ σὲ καὶ τόσους ἄλλους
νὰ εἰπῆτε ἀκόμη τοῦ Θεοῦ τὰ χαιρετίσματά του;
Ἰγνάτιε, δὲν τὤκαμα, ὄχι γιατὶ φοβοῦμαι.
Κοιναῖς ἐλπίδες ἔχομε, κοινὸ τὸ μεγαλεῖο
κ᾽ εἶναι κοινός μας ὁ ἐχθρὸς καὶ κάθεται στὴν Πόλη.
Ποιός ἄλλος ἔχει δύναμη, ποιός ἄλλος ἔχει πλούτη;...
Γιὰ σᾶς δουλεύει ὁ Ἀλήπασας. Δεσπότη, θἄλθῃ ἡ ὥρα
νὰ πλύνῃς μὲ τὸ βάφτισμα ὅλα τὰ κρίματά μου.
Τώρα τραβήξου, δὲν μπορῶ, μὰ τὴν ψυχὴ τῆς Χάμκως,
μὰ τὸ σταυρό, ποὺ κρέμεται στὰ στήθη σου καὶ λάμπει,
χάρι γιὰ κειαῖς ταῖς δύστυχαις, Δεσπότη, μὴ ζητήσῃς,
λησμόνησε ταῖς Δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.
Νἄξερες πόσα δάκρυα κ᾽ ἐγὼ γι᾽ αὐταῖς θὰ χύσω!
Πῶς μοῦ ραγίζετ᾽ ἡ καρδιά! Μοὖταν κι᾽ αὐτὸ γραμμένο!
Ἦλθαν ἐδῶ κ᾽ ἐπέσανε στὰ πόδια μου ἡ γυναῖκες
τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Μουχτάρπασα κ᾽ ἐκδίκηση ἐφωνάξαν.

Ἕνας δερβίσης ἔσκουξε καὶ μοῦπε μὲ φοβέρα
πὼς τὰ παιδιά μου ἐχάλασαν τὴν πίστη τοῦ Προφήτη
κι' ἀφίνουν τὰ χαρέμια τους καὶ παίρνουν ἐρωμέναις
Χριστιαναῖς στὰ Γιάννινα κ' ἐγὼ δὲν τὰ παιδεύω.
Ἀφίνω ἐσένανε κριτή, Δεσπότη, τί νὰ κάμω;
Ἀπόψε σύρε νὰ ταῖς βρῇς καὶ παρηγόρησέ ταις.
Δεσπότη, ἃς μὲ σχωρέσουνε, μὴ μὲ καταρασθοῦνε.
Ἡ πίκρα τους γιὰ πίκρα μου. Ἰγνάτιε, γνωρίζεις
πόσοι μὲ κατατρέχουνε καὶ μὲ συκοφαντοῦνε...
Ἡ μοῖρά μου μ' ὠργίσθηκε καὶ πνίγω τὰ παιδιά μου,
γιατὶ παιδιά μου εἶναι κι' αὐταῖς, Δεσπότη, πίστεψέ το.
Τραβήξου τώρα κι' ἄφες με νὰ κλάψω μοναχός μου.
. . . .
Κι' ὁ Σατανᾶς ἐδάκρυζε κ' ἐσφόγγιζε τὰ μάτια.
Λόγο δὲν εἶπ' ὁ Ἰγνάτιος καὶ φεύγει τρομασμένος.
. . . .

ΑΛΗΣ

Δεσπότη μου, ἂν μ' ἐπίστεψες, στὴν Πόλη θαὐρεθοῦμε,
καὶ πάλ' ἂν δὲ μ' ἐπίστεψες, δὲ θὰ χαθῇ γιὰ σένα
λίγο σχοινὶ στὰ Γιάννινα κ' ἕνα κομμάτι ξύλο.

ΑΣΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΛΙΤΑΝΕΙΑ

Ἦλθεν ἡ ὥρα ἡ στερνή, ἦλθεν ἡ ἀγωνία
κ' ἐκίνησ' ὁ Ἰγνάτιος στὴ φυλακὴ νὰ πάγῃ.
Μὲ τί καρδιὰ θὰ ταῖς ἰδῇ, μὲ τί καρδιὰ θὰ κλείσῃ
τόσα καὶ τόσα βλέφαρα καὶ πῶς θὰ ν' ἀπομείνῃ
ν' ἀκούσῃ τόσους στεναγμοὺς καὶ τόσ' ἀπελπισία!
Χίλιαις φοραῖς ἐσήκωσε στὸν οὐρανὸ τὸ βλέμμα
κ' ἐπαρακάλεσε θερμὰ τὸν Πλάστη νὰ τοῦ δώσῃ
βοήθεια καὶ δύναμη νὰ ταῖς παρηγορήσῃ.
Σιωπηλὸς ἀκολουθεῖ ὀπίσω του κι' ὁ διάκος
καὶ τοῦ βαστᾷ τὸ θυμιατὸ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ σκεύη.
Μοσχοβολάει ὁ λίβανος καὶ φαίνετ' ὁ καπνός του
μέσ' στὸ σκοτάδι τῆς νυκτὸς σὰν ἄλλος γαλαξίας.
Ἀνέβαινε, ἀνέβαινε καὶ λὲς πὼς σημαδεύει
τὸ δρόμο ποὺ θὰ τρέξουνε τόσαις ψυχαῖς ἀπόψε.
Ἡ μυρωδιά του ἐξύπνησε τὴ χήρα στὸ κρεββάτι,
τὴ θυγατέρα πὥρφανὴ τὴν ἄφηνεν ἡ μάνα,
καὶ τὸν πατέρα πὤθαψε μονάκριβο παιδί του.
Καὶ στεναγμοὶ καὶ δάκρυα, χίλιαις εὐχαῖς καὶ σχώρια
ἀκοῦς νὰ ψιθυρίζωνται, κρυφὰ νὰ συνοδεύουν
τὸ θυμιατὸ ποὺ ἐσήμαινε τὴν ὥρα τοῦ θανάτου.
. . . .
«Διάκε μου, σύρε, χτύπησε, φώναξε νὰ σ' ἀνοίξουν·

κι' ἂν σὲ ρωτήσουν τί ζητεῖς, πρόφερε τὤνομά μου».
Ἄνοιξε ἡ θύρα διάπλατη κ' ἐχτύπησε μὲ βία
ζερβιὰ-δεξιὰ γιὰ νὰ δεχθῇ, ν' ἀφήσῃ νὰ περάσῃ
τὸ θεῖο Δισκοπότηρο, τὸ Λυτρωτὴ τοῦ κόσμου.
Ἀχνός, ἀχνὸς σὰ λείψανο ἐπρόβαλε ὁ Ταχήρης
καὶ σιωπηλὸς ἐκίνησε νὰ δείξῃ στὸ Δεσπότη
ποῦ καρτεροῦν ἡ Δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.
Τὸ πάτημά του σταματᾷ, σπρώχνει μ' ὁρμὴ κι' ἀνοίγει.
Σκύφτ' ὁ Δεσπότης καὶ περνᾷ, τὸν ἀκλουθάει ὁ διάκος.
Κ' ἐν ᾧ ὁ Ταχὴρ ἐξάπλωσε τὸ χέρι του νὰ κλείσῃ
τὴ θύρα, ποὺ μισάνοιχτη χάσκει σὰ στόμα λύκου,
βραχνὰ φωνάζει: «Ἰγνάτιε, λίγος καιρὸς σοῦ μένει!»
Ἡ μαύραις ὅταν ἄκουσαν τὤνομα τοῦ Δεσπότη,
ἐπέταξαν τριγύρω του, ἐμπρός του γονατίζουν,
τὰ ράσα τοῦ Ἰγνάτιου, τὰ χέρια του φιλοῦνε,
γλυκὰ τὸν ὀνομάζουνε, γυρεύουν τὴν εὐχή του.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Γιατί, Φροσύνη μου, καὶ σὺ δὲν ἔρχεσαι σιμά μου;
Δὲν εἶμ' ἐγὼ πατέρας σου; Δὲ μὲ γνωρίζεις πλέον;
Ἔλα, παιδί μου, μὴ φοβοῦ, εἶν' ἔσπλαχνος ὁ Πλάστης.
Δὲ βλέπεις; μ' ἔστειλε σ' ἐσέ, ἄνοιξε τὴν ψυχή σου
καὶ ρίξ' ἐδῶ στὰ στήθη μου τὰ πάθη σου, Φροσύνη.
. . . .
Ἀγγελικὸ μειδίαμα στὰ χείλη τοῦ Δεσπότη
ἀνέτειλε κ' ἐφώτισε τὴ δύστυχη τὴ Φρόσω.
Ἐσταύρωσε τὰ χέρια της, τὸ μέτωπό της σκύφτει
καὶ γονατίζει κατὰ γῆς. Πῶς τρέμει! πῶς σπαράζει!

ΦΡΟΣΥΝΗ

Δεσπότη μου, πνεματικέ, ραγίζετ' ἡ καρδιά μου.
Πῶς θὰ σοῦ εἰπῶ τὸ κρῖμά μου καὶ σὺ πῶς θὰ τ' ἀκούσῃς!
Ἐπίστευες ἡ Φρόσω σου ν' ἀφήσῃ τὰ παιδιά της,
νὰ λησμονήσῃ τὸ Θεό, τοῦ γάμου τὸ στεφάνι,
καὶ νὰ δοθῇ στὴν ἀγκαλιά, Δεσπότη, τοῦ Μουχτάρη;
Ἄλλο δὲν ἔχω νὰ σοῦ πῶ... Θεέ μου, σχώρεσέ με!

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Εἶναι μεγάλο, φοβερὸ τὸ κρῖμά σου, παιδί μου.
Φροσύνη, πῶς ἠμπόρεσες ὡς τώρα νὰ βαστάξῃς
τέτοιο σκορπιὸ στὰ στήθη σου καὶ τέτοιο μαῦρον Ἄδη!
Ἐγὼ σ' ἀνάθρεψα μικρή, σ' ἐφύλαξα κρυμμένη
σὰν νἄμουνα πατέρας σου, καὶ τώρα ποῦ σὲ βρίσκω!
Ἀρνήθηκες τὸν ἄντρα σου. Τὰ δυό σου τ' ἀγγελούδια
σέρνονται μὲς στὰ Γιάννινα. Ὁ κόσμος τὰ κυττάζει,

τὰ δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο, σκληρὰ τὰ καταριέται.
Καὶ σύ, καὶ σὺ στὴ μέθη σου καὶ μὲς στὴν ἁμαρτία,
καὶ στὴ χαρά, στὰ πλούτη σου, ποτὲ δὲν τὰ θυμήθης.
Μιὰ νύχτα, ποὺ τὰ τύφλωσεν ἡ πεῖνα κ' ἡ ὀρφάνεια,
τἄδερνε τἀνεμόδροχο, τὸ χιόνι, τὸ χαλάζι,
χωρὶς νὰ ξεύρουν τἄχαρα σοῦ χτύπησαν τὴ θύρα.
Σοῦ φώναξαν, σοῦ γύρεψαν, παιδί μου, ἐλεημοσύνη,
ἕν' ἁπλοχέρι ἄχερο νὰ στρώσουν γιὰ κρεββάτι,
κ' ἕνας σου σκλάβος ὥρμησε καὶ τἄδιωξε σὰ σκύλους,
μήπως ἡ κλάψαις, ἡ φωναῖς τὸν ὕπνο σου ταράξουν.
Παιδί μου, πῶς δὲν τἄκουσες! Καὶ ποιά, καὶ ποιὰ μητέρα,
Φροσύνη, δὲν ἐξύπνησε στὸ θρῆνο τοῦ παιδιοῦ της;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ἐλέησόν με, Πλάστη μου! Πατέρα μου ἐσπλαχνία!

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Καὶ πῶς, καὶ πῶς λησμόνησες ὅτ' ἦσουν Ἑλληνίδα,
κι' ἀγάπησες τοῦ Ἀλήπασα, Φροσύνη μου, τὸ τέκνο.
Τὰ χέρια ποὺ ἐμαρτύρεψαν καὶ σφάζουν τὴν Ἑλλάδα,
τὴν Ἤπειρο, τὴ μάνα σου, Φροσύνη, πῶς τ' ἀφῆκες
ἐπάνω σου νὰ ἐγγίσουνε καὶ νὰ σὲ φαρμακώσουν;
Χίλιαις φοραῖς σὰ σ' ἔπαιρνα ἐδῶ στὰ γόνατά μου
καὶ σ' ἔσφιγγα στὰ στήθη μου, Φροσύνη μου, δὲ σοῦπα
πὼς θἄλθῃ μέρα καὶ καιρὸς καὶ σὺ νὰ γίνῃς μάνα
καὶ σὤρκιζα νὰ θυμηθῇς νὰ θρέψῃς τὰ παιδιά σου
ποτίζοντάς τα κάθ' αὐγὴ εὐχαῖς γιὰ τὴν πατρίδα
καὶ μῖσος, μῖσος ἄσπονδο, κατάραις καὶ φαρμάκι
γιὰ κείνους ποὺ τὴ σάρκα της ξεσχίζουν καὶ πατοῦνε;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ἐλέησόν με, Κύριε! Πατέρα μου, ἐσπλαχνία!

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Καὶ σύ, καὶ σὺ τοὺς ἔδωκες, παιδί μου, τὴν καρδιά σου
τοὺς ἔδωκες τὸ αἷμά σου, τὰ μητρικά σου σπλάγχνα,
αἷμα καὶ σπλάγχνα ἑλληνικά, νὰ τὰ μολύνῃ ὁ Τοῦρκος!...
Καὶ πῶς δὲν ἐφοβήθηκες μὴ μέσα σου φυτρώσῃ
κανένα τέρας φοβερό, καμμιὰ μεγάλη φλόγα
καὶ βγῇ στὸν κόσμο σὰ σπαθὶ καὶ κάψῃ καὶ θερίσῃ
καὶ ἰδῇς, καὶ ἰδῇς τὴν Ἤπειρο, Φροσύνη, σκοτωμένη
ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ, π' ἀνάθρεψ' ἡ κοιλιά σου;
Μᾶς ἐλυπήθηκε ὁ Θεός! Τ' ἀλλόφυλλο τὸ αἷμα
φύτρο, καρπὸ δὲν ἔδωκε κ' ἔμεινε πάντα στεῖρο.

Ἐσώθηκε τὸ γένος μου, ἔμεινε τῆς φυλῆς μου
ἀμίαντη καὶ καθαρὴ ἡ σάρκα καὶ τὸ πνεῦμα.
Φροσύνη, τ᾽ εἶναι πῶκαμες; πῶς ἐτυφλώθης τόσο;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ἐλέησόν με, Κύριε! Πατέρα μου, ἐσπλαχνία!

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Εἶναι μεγάλο, φοβερὸ τὸ κρῖμά σου, παιδί μου,
καὶ μόνο τὸ μαρτύριο δύναται νὰ τὸ πλύνῃ.
Φροσύνη μου, τὸ δέχεσαι μ᾽ ἀγάπη, χωρὶς πίκρα;
Θέλεις νὰ ἰδῇς τὸν οὐρανό; Κύτταξε, σὲ προσμένει
μὲ ταῖς ἀγκάλαις ἀνοιχταῖς ἡ μάνα τοῦ Θεοῦ μας.

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ἐλέησόν με, Κύριε! Πατέρα μου, τὸ θέλω.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Θέλεις νὰ ἰδῇς, Φροσύνη μου, τὴ μαύρη σου μητέρα,
ποὺ τόσο τὴν ἐπίκρανες, καὶ νὰ τὴν ἀγκαλιάσῃς;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Τὸ θέλω, ναί, πατέρα μου, σπλαχνίσου μου, τὸ θέλω.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Θεέ μου πολυέλεε, ἐπίβλεψον καὶ ἴδε
τὴν τόσην της μετάνοιαν καὶ δέξου τήνε, Πλάστη!
Δέξου κι᾽ αὐταῖς ταῖς δύστυχαις καὶ παρηγόρησέ ταις!
. . . .
Τὸ πετραχῆλι ἐσήκωσε, ἐπάνω των τὸ ρίχνει
καὶ ψιθυρίζει τὴν εὐχὴ γιὰ τοὺς ψυχορραγοῦντας,
παίρνει τὸ δισκοπότηρο στὰ χέρια του ὁ Δεσπότης,
ὁ διάκος ἐγονάτισε, τὸ «Μνήσθητί μου» ψάλλει
καὶ λάμπει, λάμπ᾽ ἡ φυλακὴ κι᾽ ἀναγαλλιάζει ὁ κόσμος.
Στοῦ δείπνου τὸ μυστήριο προσέρχετ᾽ ἡ Φροσύνη...
«Σχωρέσατέ την, Χριστιανοί».—«Ὁ Θεὸς νὰ τὴν σχωρέσῃ».
Ἐμοίρασε ὁ Ἰγνάτιος μὲ τὴ χρυσῆ λαβίδα,
ποὺ ἀστράφτει μὲς στὰ δάχτυλα, τὸ ἄφθαρτο τὸ Σῶμα,
τὸ Αἷμα τὸ σωτήριο. Μυρίζει τὸ λιβάνι...
Ἁγιάσανε κ᾽ ἡ Δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Παιδιά μου, μὴ δειλιάσετε! Ἐλᾶτε νὰ σᾶς δώσω
τὸ ὕστερό μου τὸ φιλί. Ἡ ὥρα πλησιάζει.
Εὐτυχισμέναις! Τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπο θὰ ἰδῆτε!
Παρακαλέστε τον γιὰ μέ, εἰπέτε του, Φροσύνη,
νὰ θυμηθῇ, νὰ σπλαχνισθῇ τὴν μαύρη τὴν Ἑλλάδα...
. . . .
Ἄνοιξε ἡ θύρα κι᾿ ὁ Ταχὴρ πάλαι βραχνὰ φωνάζει:
«Δεσπότη, ἡ ὥρα ἐπέρασε, εἶναι καιρὸς νὰ φύγῃς!»

ΙΓΝΑΤΙΟΣ

Παιδιά μου... ἀκόμη ἕνα φιλί... φθάνει, παιδιά μου, φθάνει...
Φροσύνη, τὸ μαρτύριο ἀπόψε θὰ σ᾿ ἁγιάσῃ·
Μὴ λυπηθῆτε τὴ ζωή, μὴ χύσετ᾿ ἕνα δάκρυ...
Ἂν ἀγαπᾶτε τὸ Χριστό... ἂν ἦσαστε Ἑλληνίδες...
. . . .
Ἔφυγεν ὁ Ἰγνάτιος· ἔμειναν μόναις... μόναις...
. . . .
Στὴ θύρα στέκεται ὁ Ταχήρ, σὰ Χάρος ποὺ προσμένει,
καὶ κάθε μιὰ μὲ τὤνομα ταῖς προσκαλεῖ νὰ βγοῦνε.
Προβαίνουν δυό, προβαίνουν τρεῖς, προβαίνουν πέντε, δέκα,
προβαίνουνε κ᾿ ἡ Δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.
Καὶ ταῖς μετρᾷ σὰν πρόβατα, χτυπῶντας στὰ κεφάλια
τ᾿ ἀφωρεσμένο δάχτυλο, ποὺ ἀνεβοκατεβαίνει.
Ἦσαν σωσταῖς... δὲν ἔλειπε καμμιὰ φυλακωμένη.
. . . .
Ἀφήκανε τὴ φυλακή. Τὰ χείλη των ἀνοίγουν
νὰ καταπιοῦνε τὴ δροσιά, ποὺ ἐπάνω των ραντίζει,
σὰν ἁγιασμὸν οὐράνιο, τοῦ φίλου των τὸ χέρι.
Ὅλα τἀστέρια λάμπουνε, δείχνουνε τὴ χαρά τους.
Δὲν ἀνασαίνει ὁ ἄνεμος, φοβεῖται νὰ φυσήσῃ,
μὴ σηκωθοῦνε σύγνεφα καὶ σβύσουνε τὰ φῶτα.
Τὰ ζωντανὰ τὰ λείψανα, ἡ μαύρη λιτανεία
ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο της πάντα μ᾿ ἀργὸ τὸ βῆμα.
Ἀκόμη δὲν ἐφάνηκε στὰ μάτια των ἡ λίμνη...
Καὶ περπατοῦν, καὶ περπατοῦν... καὶ κάθε λίγο ρίχνουν
κρυφὰ κρυφὰ τὰ βλέμματα, νὰ ἰδοῦν μὲς στὸ σκοτάδι
κανένα πρόσωπο γλυκό, ν᾿ ἀκούσουν ἕνα σχώριο.
Ἀνοίγ᾿ ἕνα παράθυρο, δὲ φαίνεται ποιός εἶναι·
ἄκουσαν λίγα δάκρυα ποὺ ἐστάζανε στὸ χῶμα,
καὶ μιὰ φωνοῦλα μυστική, ποὺ ταῖς σχωρᾷ καὶ σβυέται.
Ὁ οὐρανὸς ταῖς ἔβλεπε, ταῖς συνοδεύει πάντα
καὶ κἄπου κἄπου πέφτουνε στὸ δρόμο τους τἀστέρια,
λὲς καὶ ταῖς ρίχνουνε φιλιά, λὲς καὶ ταῖς χαιρετοῦνε.
Ἀκολουθοῦσε ὕστερη ἀπ᾿ ὅλαις ἡ Φροσύνη,
ἀχνή, ἀχνὴ κι᾿ ἀδύνατη ἀπὸ τὴν κακοπάθεια.
Σιμά της ἔστεκε ὁ Ταχήρ, ὁ μαῦρος ἄγγελός της,

καὶ τὴν ρωτᾷ ἂν ἀπόστασε, ἂν θέλῃ νὰ καθίσῃ.
. . . .

ΤΑΧΗΡ

Φροσύνη, πῶς δὲ μοῦ μιλεῖς καὶ πῶς δὲ μὲ κυττάζεις;
Τί κρῖμα τέτοιο πρόσωπο, τί κρῖμα τέτοια κάλλη
νὰ τὰ χαροῦνε τὰ νερά, τὰ κύματα τῆς λίμνης!
Γιατί, Φροσύνη, δὲν ἀκοῦς τὰ λόγια τοῦ Βιζήρη;
Σ' ἀγάπησεν ὁ δύστυχος, σῶδωκε τὴν καρδιά του,
τὰ πλούτη του, τὴ δόξα του, σοῦ ἐφίλησε τὰ πόδια,
καὶ σὺ τὸν καταφρόνεσες! Πές μου, Φροσύνη, πές μου,
ὅλαις αὐταῖς ποὺ θἄλθουνε μαζί μὲ σὲ στὸ μνῆμα,
κι' ἀφίνουν ἄνδρα καὶ παιδιά, γιατὶ δὲν ταῖς λυπᾶσαι;
Μ' ἔνανε λόγο σου γλυκό, μ' ἕνα χαμόγελό σου
θαὐρῇ τὴ μάνα τὸ παιδί, ποὺ νηστικὸ προσμένει
μὲς στὴν κουνιὰ τὸ γάλα του καὶ σκούζει πεινασμένο.
Καὶ σύ, Φροσύνη μου εὔμορφη, ὅσο νὰ φέξῃ ἡ μέρα,
στὸ θρόνο σου θὰ κάθεσαι καὶ δοῦλό σου θὰ μ' ἔχῃς.
Φροσύνη, πῶς δὲ μοῦ μιλεῖς καὶ πῶς δὲ μὲ κυττάζεις;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ἐλέησόν με, Κύριε, καὶ μὴ μὲ παραιτήσῃς!

ΤΑΧΗΡ

Γιατί, γιατὶ νἆσαι σκληρή, νὰ μὴ ψυχοπονιέσαι
τόσα κρεββάτια νυφικά, π' ἀπόψε θὰ χηρέψουν!
Κύτταξ' ἐκείνη τὴ μικρὴ μὲς στὰ λευκὰ ἐνδυμένη,
εἶν' ἡ Ἑλένη σου ἡ πιστή, ποὺ τόσο σ' ἀγαποῦσε!
Λυπήσου την, Φροσύνη μου. Τί κρῖμα, τὰ μαλλιά της
νὰ μὴ στολίσῃ ὁλόχρυσο τοῦ γάμου τὸ στεφάνι!
Κ' ἐκείν' ἡ ἄλλη, πὦρχεται σιμ' ἀπὸ τὴν Ἑλένη,
εἶν' ἡ γλυκειὰ ξαδέλφη σου, ἡ συνονόματή σου.
Ὁ Μῆτρος τὴν ἀγάπησε, τὴν ἔκλεψ' ἕνα βράδυ
καὶ σὺ τὴν ἐστεφάνωσες, δὲν ἔκλεισ' ἕνας χρόνος.
Γιὰ ἰδές τηνε, τὰ χέρια της πῶς τἄχει σταυρωμένα,
πῶς περπατεῖ περίλυπη καὶ πῶς κυττάζει πάντα
τὰ στήθη της, Φροσύνη μου, λευκά, λευκὰ σὰ χιόνι.
Μέσα στὰ σπλάγχνα της χτυπᾷ τὸ πρῶτο τὸ παιδί της.
Ὤ! χάρισέ της τὴ ζωή, Φροσύνη, μ' ἕνα λόγο.
Ἡ μαύρη εἶν' ἑτοιμόγεννη! Γιατί νὰ μὴν ἀκούσῃ
κι' αὐτὴ τὰ χείλη τοῦ παιδιοῦ τὴ ρόγα της νὰ σφίξουν;...
Φροσύνη, πῶς δὲ μοῦ μιλεῖς καὶ πῶς δὲ μὲ κυττάζεις;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Κυρὰ Παρθένε βόηθα με ἔλα, Χριστέ, σιμά μου!

ΤΑΧΗΡ

Γιὰ ἰδές, γιὰ ἰδὲς τὸν οὐρανό, γιὰ κύτταξε τὴ φύση,
Φροσύνη, πῶς εἶν' εὔμορφη. Γιατὶ νὰ τὴν ἀφήσῃς;
Στὸ μνῆμα ποὺ σὲ καρτερεῖ δὲ λάμπει τὸ φεγγάρι
καὶ δὲ λαλοῦνε τὰ πουλιά, τὰ δένδρα δὲν ἀνθίζουν.
Ἐκεῖ δὲν εἶναι κιτριαῖς, δὲν εἶναι πικροδάφναις,
δροσιὰ δὲν πέφτει τὴν αὐγή, ποτὲ δὲν ξημερώνει.
Ὕπνος χωρὶς ὀνείρατα καὶ κρύο καὶ σκοτάδι
καὶ μαῦρο χῶμα κ' ἑρπετὰ θὰ νἄχῃς συντροφιά σου.
Χάρου, Φροσύνη, τὴ ζωή, τὴν εὐμορφιά σου χάρου!

ΦΡΟΣΥΝΗ

Κυρὰ Παρθένε, βόηθα με, ἔλα, Χριστέ, σιμά μου!

ΤΑΧΗΡ

Χάρου, Φροσύνη, τὴ ζωή, χάρου καὶ τὰ παιδιά σου
καὶ μὴ τἀφήσῃς ὀρφανὰ στὴ γῆ νὰ παραδέρνουν.
Ἐσὺ δὲν τὰ λυπήθηκες κι' ὁ κόσμος θὰ τὰ κλάψῃ;
Θέλεις, Φροσύνη, νἄρχωνται γυμνὰ καὶ πεινασμένα
μὲ ταῖς φωναῖς νὰ σὲ ξυπνοῦν τὸ βράδυ στἀκρογιάλι;
Θέλεις ν' ἀκοῦς τὰ κύματα νὰ γρούζουν, νὰ μουγκρίζουν
καὶ νὰ χτυποῦν τὰ πόδια τους μὲ λύσσα, νὰ τὰ δέρνουν,
ὅταν θὰ τρέχουνε κρυφὰ στὸ βράχο λιμασμένα
ἐλεημοσύνη νὰ ζητοῦν μιὰν ἔρμη πεταλίδα;
Κ' ἐν ᾧ θὰ πέφτουν λαίμαργα μ' ὁρμὴ νὰ τὴν ἁρπάξουν
στὰ δάχτυλά τους, ἀχαμνὰ ἀπ' τὴ μεγάλη νήστεια,
θέλεις, Φροσύνη, ἀπὸ μακρὰ ν' ἀκοῦς ἐκειὰ τὰ μαῦρα
νὰ δέρνωνται, νὰ βλασφημοῦν ποιὸ νὰ τὴν πρωτοπάρῃ.
καὶ νὰ δαγκοῦν τὰ χέρια τους καὶ νὰ σὲ καταριῶνται
καὶ νὰ φωνάζουν δυνατὰ μ' ἀπελπισμένο στόμα:
«Ἀφωρεσμένη μάνα μας, κατάδικη Φροσύνη,
πῶς δὲ βαστᾷς τὰ κύματα νὰ μὴ μᾶς πολεμοῦνε,
ναὔρωμε νὰ χορτάσωμε τὴν πεῖνα ποὺ μᾶς τρώγει;»
Χάρου, Φροσύνη, τὴ ζωή, χάρου καὶ τὰ παιδιά σου!

ΦΡΟΣΥΝΗ

Κυρὰ Παρθένε, βόηθα με, λυπήσου με τὴ μαύρη!

ΤΑΧΗΡ

Τὰ βλέφαρά σου σήκωσε καὶ κύτταξε, Φροσύνη.
Γιὰ ἰδὲς ἡ λίμνη ἐφάνηκε. Μὴν εἶσαι ἀποσταμένη;
Ἐδῶ, ποὺ τρέχει τὸ νερό, μὴ θέλῃς νὰ καθίσῃς
νὰ πάρῃς λίγη ἀνάπαυση, τὸ στόμα νὰ δροσίσῃς;

ΦΡΟΣΥΝΗ

Ὄχι, Ταχήρ, σ' εὐχαριστῶ· εἶναι νερὸ στὴ λίμνη
κ' ἐτάχτηκα στὴ Δέσποινα μ' αὐτὸ νὰ ξεδιψάσω.
. . . .

Δαγκᾷ τὰ χείλη του ὁ Ταχήρ, τὰ αἱμάτωσε καὶ στάζουν.
Ἐκύτταξε τὸν οὐρανὸ καὶ τρίζοντας τὰ δόντια
τὸν ἄκουσε ποὺ ἐμούγκρισεν ἡ Φρόσω κ' ἐφοβήθη.
. . . .

Γιατί, γιατὶ δὲ μ' ἔκαμες τῆς λίμνης ἕνα κῦμα,
νὰ ξεθυμάνω ἐπάνω της τὴ λύσσα ποὺ μὲ τρώγει!
Νὰ καταπιῶ τὴ σάρκα της καὶ νὰ χαθῶ μαζί της
βαθειὰ μέσα στὴν ἄβυσσο, νὰ μὴ τὸ μάθῃ ὁ κόσμος
πῶς μιὰ γυναῖκα ἀδύνατη καὶ μισοπεθαμμένη
ἐνίκησε τὰ δυὸ θεριὰ κ' ἐπάτησε τὸν Ἅδη;
. . . .

Καὶ περπατοῦν, καὶ περπατοῦν πάντα μ' ἀργὸ τὸ βῆμα
καὶ βγαίνουν ἀπ' τὰ Γιάννινα καὶ παίρνουν τὰ χορτάρια.
Κοιμᾶται ἡ φύσις ἥσυχη, τὰ δένδρα, τὰ λουλούδια
ἐκλείσανε τὰ φύλλα τους, δὲ βλέπουν ποιοί περνοῦνε·
τοὺς φαίνεται σὰν ὄνειρο ἡ μαύρη λιτανεία,
ποὺ ἐπέρασε στὸν ἴσκιο τους, χωρὶς νὰ τὰ ξυπνήσῃ.
Κανεὶς δὲν ταῖς ἀπάντησε. Βουβάθηκεν ὁ κόσμος,
οὔτε φλογέρα πιστικοῦ ἀκούεται στὰ πλάγια,
οὔτε προβάτου βέλασμα, οὔτε πουλιοῦ τραγοῦδι...
Τί συμφορὰ νὰ διάβηκεν ἐκεῖθε, τί κατάρα,
κ' ἐνέκρωσε κ' ἐσκότωσε κ' ἐρήμαξε τὴ φύση;...
. . . .

Παίζει τὸ μάτι τοῦ Ταχὴρ καὶ πίσω ἀπὸ μιὰ φράχτη
βλέπει σὰν ἕνα φάντασμα μὲς στὰ κλαδιὰ κρυμμένο.
Καθὼς γνωρίζει τἄλογο τὴ νύχτα μὲς στὸ λόγγο
ἀπὸ μακρὰ τὸ πάτημα, τὴ μυρωδιὰ τοῦ λύκου,
κι' ἀνατριχιάζει, σταματᾷ καὶ σκιάζεται καὶ τρέμει,
ἔτσι γνωρίζει κι' ὁ Ταχὴρ τὸν ἴσκιο τοῦ Βιζήρη.
. . . .

Ἀκίνητος σὰν τὸ θεριό, ποὺ καρτερεῖ κυνῆγι,
ἔστεκεν ὁ Ἀλήπασας νὰ ἰδῇ ποὺ θὰ περάσουν.
Ἐτέντωσε τὰ μάτια του κ' ἐφέξανε τἀγκάθια.
Ἔχει σιμά του δυὸ παιδιὰ φτωχὰ καὶ λαμπασμένα
καὶ τὰ κρατεῖ σφιχτά, σφιχτά, μὴ τύχῃ καὶ τοῦ φύγουν.
Σὰν εἶδε ποὺ ἐπλησίασαν, σκύφτει κρυφὰ καὶ λέγει:
. . . .

ΑΛΗΣ

Βλέπετ' ἐκείναις, ποὺ περνοῦν μὲς στ' ἄσπρα φορεμέναις,

μὲ τὰ μαλλιά των ξέπλεγα καὶ μ' ἐλαφρὸ τὸ βῆμα;
Εἶναι νεράϊδες, πῶκλεψαν τὴ μάνα σας, παιδιά μου,
καὶ τήνε σέρνουν, τὴν τραβοῦν στὴ λίμνη νὰ τὴν κρύψουν.
Φωνάξετέ της δυνατά, μὴ φύγουν καὶ γλυτώση.
. . . .

Κ' ἐκεῖνα τὰ κατότυχα, ποὺ τἄχε ξεγελάσει
καὶ τἄφερε τὴ μάνα τους σκληρὰ νὰ μαρτυρήσουν,
ἐπίστεψαν τὰ λόγια του κ' ἐφώναξαν τὰ μαῦρα:
«Ἀφῆστε τὴ μανοῦλά μας, ποῦ πᾶτε τὴν Φροσύνη;»
Σπαθί, μαχαῖρι φτερωτό, ἐπέταξ' ἡ φωνή τους
κ' ἐπλήγωσε μὲς στὴν καρδιὰ τὴ δύστυχη τὴ Φρόσω.
Ἐγνώρισε τὰ σπλάχνα της, ἔμεινε παγωμένη.
Ρίχνει μιὰν ὕστερη ματιὰ στὸν οὐρανὸ καὶ πέφτει.
Κυρὰ Παρθένε, δέξου την, ἀπέθανε ἡ Φροσύνη.
Ἀκούει τὸ χτύπο ὁ Ἀλήπασας, πετιέται ἀπὸ τὴ φράχτη
κι' ἀφίνει ἔρμα τὰ παιδιὰ καὶ μοναχὰ στὸ λόγγο.
Σκούζουν ἐκεῖνα, φεύγουνε, ποῦ νὰ κρυφτοῦν δὲν ξεύρουν·
τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ, τρέχουν ἐπάνω κάτω,
τρυπόνουνε τὰ δύστυχα σὲ μιὰ κουφάλα δένδρου,
σφιχτά, σφιχτὰ ἀγκαλιάζονται, παρακαλοῦν νὰ φέξη.
. . . .

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, Ταχήρ, πῶς δὲ μιλεῖ, πῶς δὲ χτυπᾷ ἡ καρδιά της;

ΤΑΧΗΡ

Οἱ πεθαμμένοι εἶναι βουβοί, δὲν ἔχουν καρδιοχτύπι.

ΑΛΗΣ

Ταχήρ, δὲν ἀναστέναξε; δὲν ἔχυσ' ἕνα δάκρυ;

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη, δὲν τὴν ἄκουσα, ἔχει στεγνὰ τὰ μάτια.

ΑΛΗΣ

Ταχήρη, τὴν ἐκέντησες νὰ ἰδῇς ἂν βγάνῃ αἷμα;

ΤΑΧΗΡ

Βιζήρη, τὴν ἐκέντησα, δὲν ἔβγαλε ρανίδα.
. . . .

Τὴν ἔβλεπε ὁ Ἀλήπασας καί, μαῦρος ἀπὸ πεῖσμα,
μὲ τὸ ποδάρι του χτυπᾶ τὰ παγωμένα στήθη.
Καὶ τόσο, τόσο τὰ πατεῖ, τόσο βαρειὰ τὰ θλίβει,
π' ἀκούστηκε σὰ βογγητὸ νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὸ πτῶμα.
Κρυφὴ χαρὰ τοῦ ἐπλάτυνε τὰ λαίμαργα τὰ χείλη
καὶ βλασφημάει ὁ ἄθεος καὶ λέγει τοῦ Ταχήρη:

ΑΛΗΣ

Πάρ' τηνε τώρα, ρίξε την, νὰ τήνε φάγῃ ὁ Ἅδης.
Τὴν ἄκουσα ποὺ ἐστέναξεν, ἂς εἶν' καὶ πεθαμμένη.
Ἐκεῖ στὴν ἄκρη καρτερῶ ν' ἀκούσω νὰ χτυπήσῃ
μὲς στὸ νερὸ τὸ σῶμά της. Πάρ' τηνε... φύγε... χάσου.
. . . .

Ἄφωνες ἡ κατάδικαις μὲ τρόμο, μὲ λαχτάρα,
τὸ φοβερὸ μαρτύριο τηρᾶνε τῆς Φροσύνης.
Εἶδανε τὸν Ἀλήπασα, ποὺ τήνε παραστέκει,
καὶ δὲν τολμοῦν ἡ δύστυχαις νὰ τρέξουν νὰ τῆς δώσουν
οὔτε τὸ ὕστερο φιλί, τὰ μάτια της νὰ κλείσουν.
Τὴ χαιρετοῦν ἀπὸ μακρὰ καὶ τὴν παρακαλοῦνε
νὰ καρτερέσῃ μιὰ στιγμὴ ὅλαις μαζὺ νὰ φύγουν.
Ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο της ἡ νεκρικὴ κηδεία.
Ἀκόμη λίγο περπατεῖ καὶ βλέπει στ' ἀκρογιάλι,
ποὺ ἐμαύριζεν ἀπὸ μακρὰ ἕν' ἀραμένο ξύλο.
Σιμά των ἔρχεται ὁ Ταχήρ, τὸ πτῶμα φορτωμένος,
καὶ μὲ κατάραις ἄσπλαχναις ταῖς σπρώχνει καὶ ταῖς βιάζει.
Φθάνουν στὴν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ· τρεῖς, τέσσαροι φονειάδες,
ποὺ ἐπρόσμεναν ἀπὸ βραδύς, ταῖς παίρνουν, ταῖς φορτώνουν.
Ἐμβῆκε μέσα κι' ὁ Ταχὴρ καὶ μ' ἕνα μόνον νεῦμα
χτυποῦν τὸ κῦμα τὰ κουπιὰ καὶ χάνεται τὸ ξύλο.
Ἐκύτταζαν ἡ δύστυχαις τὸν κόσμο, ποὺ ταῖς φεύγει,
καὶ δὲ μποροῦν νὰ κρύψουνε τὰ δάκρυά των πλέον.
Θυμῶνται τὸν Ἰγνάτιο, θυμῶνται τὰ κρεββάτια,
τὸ σαστικό, τὸν ἄντρα των, τὴν εὐμορφιά, τὴ νειότη...
Κλάψετε, μαύραις, κλάψετε, κι' ὁ Πλάστης σᾶς σχωράει!
Φαίνονται μὲς στὰ σύγνεφα ἡ κορυφαῖς τοῦ Πίνδου
κάτασπραις σὰν τὰ στήθη των, ἁγναῖς σὰν τὴν καρδιά των.
Γέρνουν, θωροῦν τὰ κύματα, λὲς καὶ μετροῦν τὸ βάθος,
ποὺ χάσκει χάσκει, ἀχόρταγο σὰν τοῦ Ἀλῆ τὸ στόμα.
Πόσαις φοραῖς, σὰν ἤτανε μικραῖς, μικραῖς παιδοῦλες,
στὴ λίμνη ἐταξιδεύσανε μὲ γέλια, μὲ παιγνίδια!
Πόσαις φοραῖς ἁπλώσανε τάθῶά των τὰ χέρια
καὶ κυνηγοῦσαν τὰ νερὰ στὰ δάχτυλα νὰ πιάσουν!
Καὶ τώρα, ἀντὶ νὰ παίζουνε κι' ἀντὶ νὰ τραγουδοῦνε,
τρέμουν νὰ ἰδοῦνε τὸν ἀφρὸ ποὺ θὰ ταῖς σαβανώσῃ!
. . . .

Πόσο μακρὰ τοῦ ἐφύγανε! Τί γρήγορα ποὺ τρέχουν!
Ἄλλο δὲ φαίνετ᾽ ὁ γιαλός. Τὰ μάτια των γυρεύουν
νὰ ἰδοῦν ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸ μητρικό των χῶμα,
κ᾽ ἐκεῖνο λὲς κ᾽ ἐσβύστηκε μὲς στὰ νερὰ τῆς λίμνης!
. . . .

Ἐκύτταζε ὁ Ἀλήπασας ἀνήσυχος στὸ βράχο
τὸ μαῦρο ξυλοκρέββατο ποὺ ἐδιάβαινε μονάχο.
Λὲς καὶ τῆς λίμνης οἱ ἀφροὶ στὸν ὦμό τους τὸ παίρνουν
καὶ σ᾽ ἐκκλησιὰ μακρὰ μακρά, σιγὰ σιγὰ τὸ φέρνουν.
Τὸ βλέπει ποὺ ἐσταμάτησε... Σηκώνεται, προσμένει
βουβός, δὲν ἀνασαίνει.

Καὶ στέκει κι᾽ ἀκουρμαίνεται καὶ καρτερεῖ ν᾽ ἀκούσῃ...
Κοιμῶντ᾽ ἀκόμη τὰ νερά, νεκρὰ δὲν ἀντηχοῦσι.
Ὁ πρῶτος χτύπος ἔφθασε... χαμογελᾷ, σπαράζει.
Δεύτερος... τρίτος... τέταρτος... μετρᾷ κι᾽ ἀναγαλλιάζει.
Τί βιάζεσαι, τί βιάζεσαι; Δὲ βλέπεις τὸ Βιζήρη,
ποὺ δὲν προφθάνει νὰ μετρᾷ, σκληρὲ καραβοκύρη;
Δυὸ τρεῖς ἀκόμη ἐμείνανε. Ἐλάφρωσε τὸ ξύλο
καὶ κολυμβᾷ σὰ φύλλο.

Δεκάξη χτύποι ἀκούονται... Δὲν ἔσωσαν ἀκόμα;
Κρυφὰ λογάριαζε ὁ Ἀλῆς καὶ τὤλειπε ἕνα πτῶμα.
Σκύφτουνε δυό, τἀρπάζουνε, τὸ σέρνουν, τὸ τραβοῦνε,
σφιχτὰ τοῦ δένουν μιὰ θηλειά, μιὰ πέτρα τοῦ κρεμοῦνε.
Ἕνας κρατεῖ τὰ πόδια του, γυμνὰ καὶ ξυλιασμένα,
κι᾽ ἄλλος βαστοῦσε τὰ μαλλιὰ στὰ δάχτυλα δεμένα.
Ἐπάνω κάτω τὸ κινοῦν, λὲς καὶ τὸ νανουρίζουν·
φωνάζουν μιά, φωνάζουν δυὸ καὶ τρεῖς... τὸ σφενδονίζουν.
Ἐχτύπησαν τὰ κύματα μὲ θόρυβο μεγάλο,
μ᾽ ἀφροὺς πολλοὺς καὶ σάλο.

Κάμνει στεφάνια τὸ νερό, ποὺ ἐκτείνονται, πλαταίνουν
καὶ στὰ ποδάρια τοῦ Ἀλῆ νὰ ξεψυχήσουν πηγαίνουν·
λὲς καὶ τὸ κῦμα τὴ νεκρὴ γιὰ νύφη του ἀγκαλιάζει
καὶ μὲ στεφάνια ἀπὸ νερὸ τὸ γάμο του γιορτάζει.
Γέρνει ὁ Ταχήρης γιὰ νὰ ἰδῇ... κι᾽ ἀκούει τὴ γαργάρα
καὶ τὸν ἀφρὸ ποὺ ἀνέβαινε σὰ μυστικὴ κατάρα,
ποὺ ὁ κάτω κόσμος τὤστειλε ἀπ᾽ τὰ ψυχρά του βάθη.
Ἐκρύωσε ἀπ᾽ τὸ φόβο του, ἐσβύστηκεν, ἐχάθη.
Φύγε, ληστή, ὁ ἴσκιος σου τὸ μνῆμα μὴ μολύνῃ,
ὅπου κοιμῶντ᾽ ἡ δεκαφτὰ μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.
Ἐσήκωσαν τὸ σίδερο, ἀφρίζουν τὰ κουπιά τους.
Φεύγουν!... Ἀνάθεμά τους!

Καὶ σύ, Ἀλῆ, ποὺ ἐχόρτασες τὴ λύσσα, τὴν ὀργή σου,
σὰν ἔλθῃ ἡ ὥρα ἡ φοβερή, κλεισμένος στὸ νησί σου,
τὴ νύχτα ἐδῶ ποὺ ἐπέρασες δὲ θὰ τὴ λησμονήσῃς.

Κι' ὅταν θ' ἁπλώνῃς στὸ νερὸ τὰ χείλη νὰ δροσίσῃς,
φωτιὰ θὰ πίνῃς ἄσβεστη καὶ θέρμη καὶ πικράδα.
Εἶν' ἁλμυρὰ τὰ δάκρυα κι' ἀφήνουν φαρμακάδα.
Εἶν' ἁλμυρά, θυμήσου το! θὰ ἰδῇς πῶς θὰ ξυπνήσουν,
πῶς θἄλθουνε στὸ βράχο σου τὴ νύχτα νὰ χτυπήσουν
σὰν κύματα ὁλοφούσκωτα, ἀφροστεφανωμένα,
μὲ βογκητό, μὲ μούγκισμα, σκληρὰ καὶ διψασμένα.
Τριγύρω σου θὰ σηκωθοῦν, ψηλὰ βουνὰ θὰ γίνουν,
τὸ δρόμο θὰ σοῦ κλείσουνε, νὰ φύγῃς δὲ θ' ἀφίνουν.
Θὰ νὰ ζητῇς βοήθεια, κανεὶς δὲ θ' ἀγροικάῃ...

Η ΛΙΜΝΗ ΘΑ ΣΕ ΦΑΗ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ "ΚΥΡΑ ΦΡΟΣΥΝΗΝ"

1) Κατὰ τὸ 1797, ἀφ' οὗ ὑπὸ φθίσεως πολυχρονίου παρέδωκεν ἡ Ἐνετικὴ πολιτεία τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τῆς τότε τὰ πάντα καταβροχθιζούσης δορυκτητικῆς τῶν Γάλλων δυνάμεως, ἐπέτυχεν ὁ Ἀλῆς παρὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Γεντίλη νὰ δύναται ἀνεμποδίστως διὰ τοῦ στολίσκου αὐτοῦ νὰ διαπλέῃ τὸν Πορθμὸν τῆς Κασσιόπης. Εἰς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου ἐσπούδασε πρῶτον νὰ ἐφελκύσῃ τὴν συμπάθειαν τοῦ ὑπασπιστοῦ Ῥόζ, μεταβάντος τότε εἰς Ἰωάννινα πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ τερατουργοῦντος Ἀλῆ. Ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ πόσον πολυτελῶς καὶ φιλοφρόνως ὑπεδέχθη ὁ παμπόνηρος σατράπης τὸν ξένον ἐκεῖνον. Ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις, ἐπιδείξεις μεγαλείου καὶ πλούτου, ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας καὶ ἀπὸ ἑσπέρας μέχρι πρωΐας διεδέχοντο ἀλλήλας. Κατέπεισεν αὐτὸν τέλος νὰ νυμφευθῇ καὶ τὴν ὡραίαν Ζωΐτσαν καὶ ἠθέλησε μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μουχτὰρ ὡς παράνυμφος νὰ ἑορτάσῃ τὸν γάμον.

Μόλις ἐπανελθόντος τοῦ Ῥὸζ εἰς Κέρκυραν εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Ἀλῆς ἀπέλαβε τὴν ποθουμένην ἄδειαν νὰ δύναται ἐλευθέρως νὰ διαπλέῃ τὴν Ἰονικὴν θάλασσαν. Πλήρης χαρᾶς διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο κατόρθωμα, ἀλλ' ὑποκρύπτων εἰσέτι τὰ ἀποτρόπαια αὐτοῦ σχέδια, ἐξέφραζε δημοσίᾳ τὴν πρὸς τοὺς Γάλλους εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ ὤμνυε διὰ τῆς παραχωρήσεως ἐκείνης νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ εἰμὴ τὴν καταδάμασιν καὶ ἐξόντωσιν ληστρικῶν τινων συμμοριῶν, ὑφ' ὧν δῆθεν κατετρύχοντο οἱ ὑπὸ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ κυβέρνησιν διατελοῦντες λαοί.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1798 αἴφνης ἐξέπλευσε τοῦ λιμένος τῆς Πρεβέζης ὁ στολίσκος τοῦ Ἀλῆ. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τίς ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἀλλὰ πάντες ἐν τῷ μυχῷ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπίστευον ὅτι στυγερόν τι ἔργον ἔμελλε πάντως νὰ διαπραχθῇ. Ἡγεμὼν τῆς ἐκστρατείας ἦτο ὁ αἱμοβόρος Ἰουσούφ, καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο συνέτεινεν εἰς ἐμπέδωσιν τῶν ἐν τῷ κρυπτῷ διαδιδομένων λόγων. Ἀλλὰ τίς ἐτόλμα νὰ ἐκφωνήσῃ λέξιν;

Διετάχθη ὁ στολίσκος ὅσον οἷόν τε νὰ κρύψῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ καὶ νύκτωρ νὰ προσορμισθῇ εἰς τὰ παράλια τῆς Χαονίας. Τοῦτο συνέβαινε κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα. Ὄρθρου βαθέος ἀπεβιβάσθησαν οἱ φονεῖς ἐκεῖνοι καὶ διαιρεθέντες εἰς δύο σώματα οἱ μὲν ἐτράπησαν εἰς τὴν κώμην Νεβίτσαν, οἱ δὲ ἐπὶ τὸν Ἅγιον Βασίλειον, ἐν ᾧ πάντες οἱ πιστοὶ ἀνυπόπτως ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου ἑώρταζον τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Λυτρωτοῦ. Διὸ καὶ ξιφήρεις οἱ Ἀλβανοί, εἰς ἀόπλους καὶ προσευχομένους ἐμπεσόντες, διέφθειραν ἅπαντας ἀπὸ νηπίου μέχρι γέροντος.

Αἱ δύο αὗται κῶμαι, διά τε τὸ ἐρυμνὸν τῆς θέσεως καὶ τὸ ἐμπειροπόλεμον τῶν κατοίκων σώζουσαι πάντοτε τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, ἀπόρθητοι ὅλως ἐνομίζοντο ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Διὸ καὶ μέγα κλέος ἐκ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν περιεγένετο εἰς τὸν Ἀλῆν, ἐξ οὗ καὶ τὸ Διβάνιον,

κατά τινα τῆς ἀνδρείας πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν βάρβαρον σύγχυσιν, ἐπέθηκεν αὐτῷ τὴν πομπώδη τοῦ 'Ασλὰν (λέοντος) ἐπωνυμίαν. Ἔχαιρε λοιπὸν ὁ τύραννος ἀκούων ἐπαναλαμβανομένην ὑπὸ τοῦ σμήνους τῶν κολάκων αὐτοῦ τὴν πολύκροτον ἐκείνην προσηγορίαν, δι' ἧς ἐξισοῦτο πρὸς τὸν βασιλέα τῶν θηρίων καὶ ἠρέσκετο τὰ μέγιστα κατακλινόμενος ἐπὶ λεοντῆς ὥς περ ὑλικώτερον διὰ τοῦ συμβόλου τούτου εἰκονίζων τὸ ἄλκιμον αὐτοῦ καὶ θυμοειδὲς καὶ οὐ μόνον λεοντώνυμος, ἀλλὰ καὶ λεοντοδάμας τις ἀναδεικνύμενος.

2) Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ Χάμκω κατέλιπεν εἰς τὸν υἱὸν κληρονομίαν τὸ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς μῖσος καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκδικήσεως, ἥτις καὶ ἐτελέσθη ὕστερον διὰ τῆς μετά τινα ἔτη, συνδρομῇ τοῦ 'Αθανασίου Βάγια, γενομένης σφαγῆς τῶν Γαρδικιωτῶν. Δὲν ἠδυνήθη ἡ 'Ερινὺς ἐκείνη οὐδὲ καθ' ἣν ὥραν ἐν μέσῳ φρικωδεστάτης ἀγωνίας παρέδιδε τὸ σατανικὸν αὐτῆς πνεῦμα νὰ λησμονήσῃ ὅτι τὸ 1746 ἐπιτεθεῖσα πρὸς τοὺς Γαρδικιώτας, αἴφνης, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Χορμοβίτου Τσαούση Πρίφτη καὶ παραδοθεῖσα εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς ὑπέστη αἰχμάλωτος δεινήν τινα ὕβριν **ἧς** δὲν ἴσχυσε νὰ λάβῃ τὴν δέουσαν ἱκανοποίησιν.

'Εξήκοντα περίπου ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ὁ 'Αλῆς, βοῶν **β** ρ ά ς! (πῦρ), ἐξεφώνει τὸ μιαιφόνον τῆς σφαγῆς σύνθημα. 'Εξήκοντα περίπου ἔτη! τουτέστι δύο σχεδὸν γενεαὶ εἶχον ἐκλείψει ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς! Οὐδεὶς ἐξ ἐκείνων οἵτινες κατεκράτησαν αἰχμάλωτον τὴν μητέρα αὐτοῦ, οὐδεὶς ἴσως ἦτο τότε ζῶν! Καὶ ὅμως, ὧν οἱ γονεῖς ἥμαρτον, ἐπέπρωτο νὰ δώσωσι δίκας τὰ ἀθῷα τέκνα.

Μέχρι τέλους ζωῆς αὐτοῦ διετήρησεν ὁ 'Αλῆς θρησκευτικὸν σέβας πρὸς τὴν Χάμκων. Πολλάκις ἐπανελάμβανεν ὅτι πρὸς τὴν μητέρα ἦτο ὀφειλέτης τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ· ὅτι διὰ τῶν προτροπῶν καὶ παραινέσεων ἐκείνης ἠδυνήθη νὰ ὑπερβῇ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα προσκόμματα· ὅτι ὁσάκις εὑρίσκετο ἐν δυσχερείᾳ τινί, ἐκείνην ἐπεκαλεῖτο βοηθὸν καὶ τὸ φάσμα, ἐξερχόμενον τοῦ μνήματος, ἔσπευδε νύκτωρ ἐπὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ, ἵνα ποτὲ μὲν διὰ δεήσεων καὶ δακρύων, ποτὲ δὲ δι' ἀπειλῶν καὶ ὕβρεων ἐνισχύσῃ τὴν θυελλώδη καὶ ζοφερὰν αὐτοῦ καρδίαν.

3) 'Επαναστατήσαντος τότε τοῦ 'Αδριανουπόλεως Γιοργήμπασα, ὤφειλε κατὰ προσταγὴν τοῦ ἡγεμονεύοντος Σουλτάνου νὰ εἰσφέρῃ στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς κατατρόπωσιν τοῦ ἀντάρτου. Διὸ καὶ ἀσμένως ἐπελάβετο τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ἵν' ἀπομακρύνῃ τὸν Μουχτάρ.

4) 'Επειδὴ διεφιλονεικήθη πολλάκις ἐὰν παρὰ τοῖς 'Οθωμανοῖς 'Αλβανοῖς ὑπῆρξέ ποτε ἡ τελετὴ ἐκείνη δι' ἧς δύο μαχηταὶ συνεζεύγοντο ἀδιασπάστως προσαγορευόμενοι «ἀδελφοποιτοὶ» καὶ διὰ φοβερῶν ὅρκων ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσιν ἀλλήλοις ἀμοιβαίαν βοήθειαν ἐν τοῖς κινδύνοις, νομίζω κατάλληλον νὰ σημειώσω ἐνθάδε γεγονός τι, ἀναφερόμενον εἰς τὴν πρώτην νεότητα τοῦ 'Αλῆ καὶ σαφῶς μαρτυροῦν ὑπὲρ τοῦ ἐθίμου ἐκείνου.

Εἶπον καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν σημειώσεων τούτων ὅτι οἱ Χορμοβῖται, ἀρχηγοῦντος τοῦ Τσαούση Πρίφτη, συνέλαβον καὶ παρέδωκαν τὴν μητέρα τοῦ 'Αλῆ εἰς χεῖρας τῶν Γαρδικιωτῶν. 'Αλλὰ καὶ πρὸ τῆς συλλήψεως ταύτης εἶχον πυρπολήσει τὰς ἐν Τεπελενίῳ οἰκίας τοῦ 'Ισλὰμ Μπέη, θείου τοῦ 'Αλῆ, καὶ αὐτὸν συλλαβόντες ζῶντα κατέσφαξαν.

Ἔφηβος ἤδη ὁ 'Αλῆς καὶ τρέφων διὰ ταῦτα ἄσπονδον μῖσος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἐκαιροφυλάκτει πρὸς ἐκδίκησιν καὶ ὄλεθρον τῶν ἀνδρείων ἐκείνων Χριστιανῶν. Συνέδεσε τότε φιλίαν καὶ ἀδελφοποιΐαν

πρὸς τὸν Σκέντον Μπούϊαν καὶ Λέκκαν Ντοῦρον, ἐχθροὺς τῶν Χορμοβιτῶν, καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν Δραγοτινῶν καὶ Λιουζατιωτῶν ἐπέπεσεν αἴφνης μετὰ δισχιλίων κατὰ τῶν Λεκλιωτῶν. Οὗτοι δέ, καίτοι ἐξ ἀπροόπτου προσβληθέντες, οὐχ ἧττον ἀντέστησαν γενναίως, μέχρις οὗ ἐπιβοηθησάντων καὶ τῶν φίλων καὶ συμάχων Χορμοβιτῶν, ἀπέκρουσαν τὴν στρατιὰν τοῦ 'Αλῆ, φονεύσαντες πολλοὺς τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ καὶ ἀναγκάσαντες καὶ αὐτὸν νὰ σωθῇ διὰ φυγῆς ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Μετὰ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο οἱ Χορμοβῖται καὶ λοιποὶ γείτονες Χριστιανοί, συνδεθέντες μετὰ τοῦ Κοὺρτ Πασᾶ, ἠνάγκασαν τὸν 'Αλῆν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Τεπελένιον καὶ προσφύγῃ εἰς Λιαπουρίαν. 'Εκεῖ δὲ ἐλθὼν εἰς τὸ χωρίον Λεκεντίσιον διέμεινε παρά τινι Μπελιούρση φεύγων τὰς καταδρομὰς τοῦ Κοὺρτ Πασᾶ, ἐπικηρύξαντος πεντακισχίλια γρόσια εἰς τὸν κομίσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ 'Αλῆ.

Τότε οἱ δύο ἀδελφοποιτοὶ Σκέντος καὶ Ντοῦρος, συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ καταδίκου, ἐπαρουσιάσθησαν ὡς δυνάμενοι νὰ ἐκτελέσωσι τὸν φόνον. Λαβόντες δὲ μέρος τῶν ἐνδυμάτων αὐτοῦ περιέβαλον δι' αὐτῶν πρόβατον καὶ τοῦτο διὰ βολίων φονεύσαντες, παρουσιάσθησαν εἴς τινα ἐπίτροπον τοῦ Κούρτη, φέροντες καὶ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ φόνου καὶ παρέλαβον τὰς πέντε χιλιάδας γροσίων.

Διὰ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐξέρχεται ὁ 'Αλῆς τῆς Λιαπουρίας, μεταβαίνει εἰς τὴν Τοσκαρίαν, στρατολογεῖ, ἐπιτρέχει τὴν Πωγωνιανήν, εἰσέρχεται εἰς τὸ Ζαγόριον, λεηλατεῖ τὴν κώμην Δοβράν, χωρεῖ μέχρι Ροδοτοβίου, νικᾷ τοὺς παρὰ τοῦ τοπάρχου 'Ιωαννίνων πεμφθέντας εἰς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ, καὶ ἐν ᾧ ἔμελλε νικητὴς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, προσκαλεῖται παρὰ τῆς μητρὸς καὶ ἐπανέρχεται εἰς Τεπελένιον, διότι οἱ Χορμοβῖται ἐπολιόρκουν πάλιν αὐτό.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ἀδελφοποίησις τοῦ 'Αλῆ μετὰ τοῦ Σκέντου καὶ Ντούρου συνέτεινεν οὐ μικρὸν εἰς τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ.

Ταῦτα ἐρανισθεὶς ἐκ τῆς χρονολογίας τῆς 'Ηπείρου τοῦ Κ. 'Αραβαντινοῦ ἔκρινα κατάλληλον νὰ ἐκθέσω ἐνθάδε ὡς διαφωτίζοντα τὸν βίον τοῦ 'Αλῆ.

5) Ὅσα ἐν τοῖς προλεγομένοις ἐρρέθησαν περὶ τῶν θρησκευτικῶν τοῦ 'Αλῆ δοξασιῶν ἀπολύουσιν ἡμᾶς πάσης περὶ τῶν βλασφημιῶν τοῦ ἀθέου τούτου εὐθύνης. Προσθετέον δὲ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Βεκτασήδων, κυνικῶν τινων παρ' 'Οθωμανοῖς φιλοσόφων, δοξαζόντων ὅτι ὀνειροπόλημα εἶναι ἡ θεότης καὶ ὅτι τὰ περὶ τοῦ ὑπερτάτου Ὄντος καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς διαθρυλούμενα εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας κομψή τις ἐπίνοια καὶ ἐρεσχιλία.

Καὶ ὅμως, ἐν ᾧ συστηματικῶς ἐχλεύαζε τὰ θεῖα, ἐν ᾧ καὶ τοῦ 'Ισλαμισμοῦ κατεφρόνει καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, πολλάκις μυστικός τις φόβος κατελάμβανε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἔντρομος ἐθεώρει τότε προσεγγίζον γιγαντιαίοις βήμασι τὸ τέρμα τῆς ζωῆς καὶ ἐπειρᾶτο διὰ μυρίων μέσων νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν θεότητα. Διένειμεν ἄρτον τοῖς πένησιν, ἐκέλευεν ἀνέγερσιν κατηδαφισμένου τινὸς τῶν 'Ορθοδόξων ναοῦ καὶ γονυπετὴς προσηύχετο ὁτὲ μὲν ἐνώπιον τοῦ Ψευδοπροφήτου, ὁτὲ δὲ ἐνώπιον τῆς Θεομήτορος. Οὕτως ἐν Καλκουτασίῳ τοῦ Περατίου, ἔνθα ὁ ἱερομάρτυς Κοσμᾶς ὑπέστη τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ἤγειρεν ἰδίοις ἀναλώμασι περικαλλῆ ναόν, καὶ τὴν ἁγίαν κάραν τοῦ ἀποστόλου ἐλάτρευε καὶ κατέβρεχε πολλάκις διὰ τῶν βδελυρῶν αὐτοῦ δακρύων.

Περίεργόν τι ἀνέκδοτον τοιούτου εἴδους μοὶ διηγήθη καὶ ὁ σεβάσμιος καὶ πολιὸς ἀρχιεπίσκοπος Βικέντιος Κράλιεβιτζ, ὅστις καίτοι ἑκατοντούτης, ζωηροτάτας διατηρεῖ εἰσέτι τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος. Ἔμαθον παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ πολυπαθοῦς τούτου γέροντος, τοῦ νῦν διὰ τῆς παρουσίας

αὐτοῦ κοσμοῦντος τὸν ἐν Βενετίᾳ θεόσωστον ναὸν τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ὅτι κατὰ τοὺς ἀπαισίους ἐκείνους χρόνους, πρωτοπαππᾶς ὢν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ διαχειριστὴς τῶν κτημάτων τοῦ Ἀλῆ, διετάχθη δι' ἐξόδων τοῦ Σατράπου νὰ κτίσῃ ἐκ θεμελίων τὸν ἐν Γορνιτζίβῳ ναὸν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, ἵνα συνέρχωνται οἱ πιστοὶ αὐτοῦ ὑπήκοοι καὶ δέωνται ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ.

Αἱ στιγμαὶ αὗται, ὡς καὶ ἐν τοῖς προλεγομένοις ἐρρέθη, ἦσαν σπανιώταται καὶ ἡ κατέχουσα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀθυμία, καθ' ἃς ἡμέρας ἀπροσδόκητόν τι δυστύχημα ἐπήρχετο, μετεβάλλετο συχνότερον εἰς μανίαν ἀκατανόητον. Ἡ φαντασία αὐτοῦ ἐξήπτετο, τὰ σπλάγχνα ἐφλέγοντο ὑπὸ πυρετοῦ, καὶ ὅλος τότε εἰς τὴν ἀθεΐαν παραδεδομένος καὶ εἰς τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ὑπεροψίαν, ἐξεφώνει καταδίκας, παρευρίσκετο εἰς τὰ μαρτύρια, ἦτο ἀπρόσιτος τοῖς πᾶσι καὶ ἐπίστευεν ὅτι, πράττων τοιουτοτρόπως, ἀπέδιδεν αἷμα ἀντὶ αἵματος, περιφρόνησιν ἀντὶ περιφρονήσεως πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο Ὄν, ὅπερ ἐτόλμα ν' ἀναχαιτίζῃ τὴν ὁρμὴν τῶν εὐτυχιῶν καὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ ἢ παρενέβαλλεν ἀπρονόητον πρόσκομμα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν προσχεδιασθέντος τινὸς ἀνοσιουργήματος!

6) Ὅσον θαρραλέος ἐφημίζετο ὁ Μουχτάρ, τόσον γνωστὸς ἐπὶ δειλίᾳ καὶ διαφθορᾷ ἦτο ὁ ἀποτρόπαιος Βελῆς.

7) Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Ἀλῆς, ὡς ἄλλος Λουδοβῖκος ἐνδέκατος, ἔφερε προσηρτημένα εἰς τὸν τράχηλον φυλακτὰ καὶ ἐγκόλπια καὶ ὅτι μετὰ θρησκευτικῆς κατανύξεως καὶ ἠσπάζετο αὐτὰ καὶ ἐπεκαλεῖτο εἰς βοήθειαν.

8) Ἰδιοτρόπου καὶ ἴσως μοναδικῆς φύσεως, ὁ Ἀλῆς συνεδύαζεν εἰς αὐτὸ τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Ὅθεν, ποτὲ μὲν ἐσθῆτα περιβεβλημένος πολυτελῆ, ἐκάθητο βρενθυόμενος ἐπὶ τοῦ σατραπικοῦ θρόνου, ποτὲ δὲ ρακενδύτης καὶ ρυπαρὸς παρίστατο ἐν σχήματι πένητος μεμψιμοιρῶν καὶ πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ τύχην ἀποδυρόμενος. Οἱ εἰδότες αὐτὸν ἐκ τοῦ πλησίον ἔσπευδον τότε ὡς ἐξ αὐθορμήτου ἐλευθεριότητος καὶ ἐπέδιδον αὐτῷ χρήματα· οὐαὶ δὲ εἰς τὸν παραφαίνοντα φειδωλίαν ἐν τῷ προσάγειν τὴν δωρεὰν αὐτοῦ!

Μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ ἐν Τεπελενίῳ γυναικωνίτου, ὅπου ἐφημίζετο ὅτι ἐφύλαττε κεκρυμμένους μεγάλους θησαυρούς, ἐπανελθὼν εἰς Ἰωάννινα, προσεκάλεσε πάντας τοὺς πλουσίους αὐτοῦ ὑπηρέτας καὶ καθήμενος κατὰ γῆς καὶ τύπτων μετὰ δακρύων τὰ στήθη ἔτεινεν ἀναιδῶς τὴν χεῖρα ὡς ἐπαίτης. Λέγεται ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὁ Νοῦτσος ἀνέδειξεν ἑαυτὸν γενναιότερον πάντων, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Βρυώνου ἐξαιρουμένου.

Τὰ μὲν ἁρπάζων καὶ σφετεριζόμενος ὁπωσδήποτε, τὰ δὲ νομιμώτερον κτώμενος, εἶχεν ὁ Ἀλῆς συσσωρεύσει πλῆθος τιμαλφῶν λίθων, καὶ παρὰ τοῦ τότε περιπλανωμένου βασιλέως τῆς Σουηδίας Γουσταύου Ἀδόλφου εἶχε λάβει ἀντὶ ὑπερόγκου τιμῆς σπανιώτατον διὰ τὸ μέγεθος ἀδάμαντα. Καθ' ἃς δὲ ἡμέρας ἔχαιρεν ἐπιδεικνυόμενος τοὺς ἑαυτοῦ θησαυρούς, ἐκόσμει τὰς αἱμοφύρτους, ἀλλὰ φύσει λευκοτάτας, χεῖρας διὰ τοσούτων δακτυλίων, ὥστε μόλις ἔμενον ἀσκεπεῖς αἱ ἀρθρώσεις τῶν δακτύλων.

9) Ὁ Πλάτανος ἦτο ἐπὶ Ἀλῆ τὸ δένδρον ἔνθα συνήθως ἐτελοῦντο αἱ κεφαλικαὶ ποιναί. Διὸ καὶ θανατηφόρος ἐνομίζετο ἡ σκιὰ αὐτοῦ καὶ ἔντρομος ὁ παροδίτης ἔστρεφε πρὸς τοὺς κλάδους τὰ βλέμματα. Παρὰ τῷ Πλατάνῳ τούτῳ ὑπῆρχεν, ὡς ἐπληροφορήθην, συνοικία γύφτων, μετερχομένων τὸ ἔργον τοῦ δημίου. Ὁ πατὴρ παρέδιδε τὴν τέχνην εἰς τὰ τέκνα καὶ

οὕτως, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταβαίνουσα, ἐτελειοποιεῖτο δι' ὠμοτέρων ἐπινοήσεων. Ὁσάκις οἱ ὀροφύλακες τοῦ τυράννου ἐζώγρουν τινὰ τῶν καταδιωκομένων κλεφτῶν, πρὶν ἢ εἰσέλθωσιν εἰς Ἰωάννινα, συνήθως παρέμενον μετὰ τοῦ δεσμίου ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ αἱμοσταγοῦς Πλατάνου καὶ διὰ ταχυδρόμου ἀγγέλλοντος τὴν λείαν πρὸς τὸν Ἀλῆν ἀνέμενον τὰς προσταγὰς αὐτοῦ. Ὁ δέ, πάντα ἀκριβώσας τὰ περὶ τοῦ συλληφθέντος ἀνδρὸς καὶ τοὺς ἄθλους μαθὼν καὶ τὸ γένος, προσδιώριζε παραχρῆμα τὸ εἶδος τοῦ θανάτου. Καὶ τὴν μὲν ἀγχόνην καὶ τὴν καρατομίαν ἐδωρεῖτο τοῖς ὑπόπτοις καὶ μικροῦ λόγου ἀξίοις· τὴν δὲ τῶν ὀστῶν σφυροκοπίαν, τὴν ἐξόρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν ἀνασκολόπισιν, τὴν εἰς τὰ ὦτα καὶ τὸ στόμα ἔγχυσιν τηκτοῦ καὶ ζέοντος μολύβδου καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ πάνθ' ὅσα ἐπὶ κακώσει τῆς ἀνθρωπότητος προσέθηκεν εἰς τὰ ἤδη ἐξευρημένα ἡ ἐπίνοια τοῦ Ἀλῆ καὶ ἡ περιτέχνησις τῶν δημίων, ἀπενέμοντο πρὸς τοὺς μάλιστα γενναίους καὶ πολλαχῶς περιφανεῖς. Ὁσάκις δὲ τὸν αἰχμάλωτον εὕρισκεν ὁ τύραννος εὐμοιροῦντα πλεονεκτημάτων τινῶν, καὶ ἐντεῦθεν συμφερωτέραν τοῦ θανάτου ἔκρινε τὴν ζωὴν αὐτοῦ, μετέβαινε δι' ὑπογείων ὁδῶν εἰς ἕνα τῶν γυναικωνιτῶν, κτισθέντα ἐπὶ τούτῳ κατὰ μέσον σταυροδρομίου τινὸς ἐν Ἰωαννίνοις, καὶ ἐνταῦθα, ὥς περ ἐλλοχῶν ὄπισθεν χιαστῶν κιγκλίδων, διεσκόπει ἀσκαρδαμυκτὶ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ὑποδίκου καὶ συνεβάλλετο ὡς ἀπὸ βεβαίων τεκμηρίων ποίας τινὰς ὠφελείας ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ μὴ σφαγιάζων τὸ προκείμενον θῦμα. Ἡ ζωὴ τῶν ὑπηκόων ἦτο διὰ τὸν τύραννον ἁπλοῦν κτῆμα καὶ οὐδέν, κατ' αὐτόν, διέφερε τῆς χέρσου, ἥτις οὐδένα φέρει καρπὸν εἰμὴ διὰ τοῦ ἀρότρου καὶ τῆς σκαπάνης βαθέως τεμνομένη καὶ ἀναστρεφομένη.

10) ΒΕΛΗΣ ΓΚΕΚΑΣ. Ἀλβανός, ὅστις ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ ἀπέκτησε φήμην μεγάλην διώκων τοὺς κλέφτας. Ἦτο τολμηρότατος, αἱμοχαρής, ἄκαμπτος. Ὑπὲρ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ ἐμαρτύρησε καὶ ὁ ἥρως Κατσαντώνης, ὅτε, σιδηροδέσμιος ἐν Ἰωαννίνοις, εἶδεν ἐπιστάντα αἴφνης Ἀλβανόν τινα πνέοντα ἐκδίκησιν καὶ λαβόντα παρὰ τοῦ Ἀλῆ τὴν ἄδειαν νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ Βελῆ. Ἀτάραχος ὁ Κατσαντώνης ἠτένισε τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἄγνωστον τοῦτον δήμιον καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν δεσμοφύλακα: «Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, λέγει, ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸν Βελῆν Γκέκαν καί, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀδελφὸς τοῦ π α λ λ η κ α ρ ᾶ ἐκείνου. Παλληκαρᾶς ὁ Βελῆς, *ἀλλὰ παλληκαρᾶς κι' ἐγώ· ἔκαμε τὸ χρέος του, ἔκαμα κι' ἐγὼ τὸ χρέος μου*». Ταῦτα λέγων ἠνίττετο τὴν ἐν Κρύᾳ Βρύσει συμπλοκήν, ἐν ᾗ καὶ διὰ χειρὸς τοῦ Κατσαντώνη ἐφονεύθη ὁ Βελῆς Γκέκας. Ἐρωτήσας ὁ Ἀλβανός, ὅστις καὶ πραγματικῶς ἦτο ἀδελφὸς τοῦ φονευθέντος, καὶ μαθὼν τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων τοῦ φοβεροῦ κλέφτου, ἐξέρχεται τῆς εἱρκτῆς, πορεύεται πρὸς τὸν Ἀλῆν καὶ αἰτεῖ παρ' αὐτοῦ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Κατσαντώνη, ἵνα δι' ἐντίμου μονομαχίας ἐκδικηθῇ φονεύων ἐχθρὸν ἐλεύθερον καὶ οὐχὶ δέσμιον. Ὁ Ἀλῆς, ὅστις ἐκ πολυχρονίου πείρας ἐγίνωσκε τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἀκαταμάχητον τόλμην τοῦ ἥρωος, ἀπέρριψε τὴν γενναίαν αἴτησιν τοῦ Γκέκα καὶ διέταξεν αὐθωρεὶ νὰ σφυροκοπηθῶσιν οἱ δύο ἀδελφοὶ Κατσαντῶναι ἀπὸ ἀρθρώσεως εἰς ἄρθρωσιν.

ΙΟΥΣΟΥΦ ΑΡΑΠΗΣ. Ὁ σκληρότερος καὶ ἀπανθρωπότερος πάντων τῶν ὁπλαρχηγῶν τοῦ τυράννου. Οὗτος εἶχεν ὑπηρετήσει καὶ εἰς τὸν πατέρα τοῦ Βεζύρου καί, παρακολουθήσας τρόπον τινὰ κατὰ βῆμα εἰς τὴν τύχην τοῦ Ἀλῆ, εἶχεν ἀποκτήσει ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεγάλην ἐπιρροήν. Προκειμένης φονικῆς τινος ἐκστρατείας, οὐδεὶς ἄλλος ἀνελάμβανε τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ ὅμως ὅτε ἔν τινι περιπτώσει οἱ στρατιῶται τοῦ Ἰουσούφ, ἄγοντες καὶ φέρον-

τες τὰς ἐν Ἀκαρνανίᾳ κώμας, ἐνέβαλον πῦρ εἰς τὸν ἐλαιῶνα τῆς Περατείας, ξιφήρης ὁ Ἄραψ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ πολλοὺς αὐτοχειρὶ ἐθυσίασε πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἀσκόπου καὶ ἀνωφελοῦς ἐκείνου κακουργήματος. Ὁ Ἀλῆς προσηγόρευεν αὐτὸν διὰ τοῦ χαριστικοῦ μ π α μ π ᾶ καὶ ἐσέβετο ὡς πατέρα.

11) ΤΑΧΗΡ. Ὁ μέγας ἀστυνόμος τοῦ Ἀλῆ, ὁ ἀναδεχόμενος τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κρυπτῶν φόνων, ὁ δεσμοφύλαξ, ὁ φίλος, ὁ σύμβουλος αὐτοῦ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΙΛΙΩΝΗΣ. Εἷς τῶν περιφημοτέρων κλεφτῶν τῆς Ἠπείρου. Δυσκόλως δύναταί τις νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἔζησε. Μόνον δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ εἴπωμεν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος δὲν ὑπῆρχε πλέον. Τὸ πυροβόλον αὐτοῦ ἐφημίζετο ἀδιαμάρτητον, ὥστε καὶ «μιλιόνια» ὠνομάσθησαν μετὰ ταῦτα πάντα τὰ ἔχοντα τὴν ἀξίαν καὶ τὸ σχῆμα ἐκείνου. Δὲν παραδέχομαι τὴν γνώμην τοῦ Φωριέλου, πιστεύοντος ὅτι ὁ περιβόητος οὗτος κλέφτης ἐπωνομάσθη Μιλιώνης, διότι τὸ πυροβόλον αὐτοῦ ἦτο ἐκ τῶν διακρινομένων διὰ τοῦ ἐπιθέτου μιλιόνι. Νομίζω ἐξ ἐναντίας, ὅτι τὸ οἰκογενειακὸν τοῦ Χρήστου ἐπώνυμον διαιωνίσθη μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ, ἐπιτιθέμενον εἰς ὅσα πυροβόλα ἐφαίνοντο ὁμοιόσχημα πρὸς τὸ ἐκείνου. Σώζεται δημοτικὸν ᾆσμα ἐκ τῶν παλαιοτέρων, ἐν ᾧ ἐξυμνεῖται ὁ θάνατος τοῦ ἥρωος καὶ ὅπου διαλάμπει ὁ ἑξῆς στίχος:

Ὅσο εἶναι ὁ Χρῆστος ζωντανός, Τούρκους δὲν προσκυνάει.

ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑΣ. Ὁ Ἀκαρνὰν οὗτος, τέκνον ἀνδρείων προπατόρων καὶ ῥίζα περικλεῶν ἀπογόνων, ἐταπείνωσε τὴν ὀθωμανικὴν ἀγερωχίαν ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ πατρίδος καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης (τῆς 18ης) ἑκατονταετηρίδος. Νικήσας ἔν τινι συμπλοκῇ τὸν Βελῆν, πατέρα τοῦ Ἀλῆ, κατεδίωξεν αὐτὸν ἀπὸ Κερασόβου μέχρι Τεπελενίου. Ἀξιόλογον δημοτικὸν ᾆσμα, ἐξυμνοῦν τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ἀσμένως παρατίθημι ἐνθάδε, εἰς δόξαν καὶ αἰωνίαν αὐτοῦ μνήμην:

Τ' εἶναι ἀχὸς ποὺ γίνεται κ' ἡ ταραχὴ ἡ μεγάλη;
Μήνα βουβάλια σφάζονται, μήνα θεριὰ μαλλόνουν;
Οὔτε βουβάλια σφάζονται, οὔτε θεριὰ μαλλόνουν,
ὁ Μπουκουβάλας πολεμᾶ μὲ χίλιους πεντακόσους
στὴ μέση στὸ Κεράσοβο καὶ στὴν Καινούργια Χώρα.
Κόρη ξανθὴ ἐχούγιαξεν ἀπὸ τὸ παραθύρι.
«Πάψε, Γιαννῆ, τὸν πόλεμο, πάψε καὶ τὰ τουφέκια,
Νὰ κατακάτσῃ ὁ κουρνιαχτός, νὰ σηκωθῇ ἡ ἀντάρα,
νὰ μετρηθῇ τ' ἀσκέρι σου, νὰ δοῦμε πόσοι λείπουν».
Μετριοῦνται οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φοραῖς καὶ λείπουν πεντακόσιοι,
μετριοῦνται τὰ κλεφτόπουλα, καὶ λείπουν τρεῖς λεβέντες.

Ἐπῆγε ὁ ἕνας γιὰ νερό, κι' ἄλλος ψωμὶ νὰ φέρῃ,
ὁ τρίτος, ὁ καλλίτερος, στέκεται στὸ τουφέκι.

Ὁ Μπουκουβάλας οὗτος, τροπαιοῦχος καὶ νικητὴς τῶν Ὀθωμανῶν, μετέβη προβεβηκὼς ἤδη εἰς ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου εἶχεν ἀπέλθει εἰς προσκύνησιν.

ΣΤΑΘΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Τρομερὸς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἦτο ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μπουκουβάλα. Σώζεται καὶ εἰς αὐτὸν δημοτικὸν ἄσμα ἐκθειάζον τὴν λεόντειον αὐτοῦ καρδίαν :

Μὴ μὲ θαρρῆτε νειόνυφη, νύφη νὰ προσκυνήσω·
'Εγὼ εἶμαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλα.

ΖΙΔΡΟΣ. 'Ο ἀείμνηστος οὗτος μαχητὴς τοῦ 'Ολύμπου, ὁ καταλιπὼν ἀθάνατον μνήμην ἐν Θεσσαλίᾳ διά τε τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, ἠδυνήθη, ἐπὶ εἰκοσαετίαν μαχόμενος, νὰ διατηρήσῃ ἐλευθέρους ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς σπάθης αὐτοῦ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς 'Ελασσῶνος. Κατά τινας, ὁ γενναῖος οὗτος ἀπεβίωσεν ἐξ ἀσθενείας, καταλιπὼν διάδοχον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἕνα μόνον υἱὸν ἀνήλικον, τὸν Δημήτριον, φονευθέντων ἢ ἐκ φυσικοῦ θανάτου ἀπογενομένων τῶν πρεσβυτέρων.

'Ο Ζίδρος κάνει τὴ χαρά, χαρὰ γιὰ τὸν υἱό του,
ἐκάλεσε τὴν κλεφτουριά, τὰ δώδεκα πρωτᾶτα κλπ.

"Αλλοι ἐξ ἐναντίας, ἐν οἷς καὶ ὁ Φωριέλος, νομίζουσιν ὅτι ὁ Ζίδρος αἰχμαλωτισθεὶς ἐκαρατομήθη. "Αν δὲν ἀπατῶμαι, ἡ ὑπόθεσις στηρίζεται εἰς δημοτικόν τι ἄσμα, ἀτελὲς φερόμενον μέχρι τινος καὶ ἔχον οὕτως:

"Ενα πουλάκι κάθουνταν στοῦ Ζίδρου τὸ κεφάλι,
δὲν ἐλαλοῦσε σὰν πουλί, σὰν ὅλα τὰ πουλάκια,
μόν' ἐλαλοῦσε κ' ἔλεγε, ἀνθρώπινα μιλοῦσε:
«Ζίδρο μου, σύ'σουν φρόνιμος ἀπ' ὅλα τὰ πρωτᾶτα...»

'Αλλὰ τὸ ἄσμα τοῦτο, συμπληρωθὲν μετὰ ταῦτα καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Σπυρίδωνος Ζαμπελίου ὑπ' ἀριθμὸν 68, οὐδὲν μαρτυρεῖ περὶ τοῦ βιαίου θανάτου τοῦ Ζίδρου. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ, ὅτι ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ κ. Ζαμπελίου τὸ ὄνομα τοῦ διαβοήτου τούτου πολεμιστοῦ ἡμαρτημένως, κατ' ἐμὴν γνώμην, ἀναγινώσκεται Σίντρος ἀντὶ Ζίδρος.

'Εθήρευεν ὁ 'Αλῆς τὰ ὅπλα τῶν διασήμων μαχητῶν, ἐξαιρέτως δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ καταστρεφομένων. 'Επίστευεν ὅτι διὰ τῶν τροπαίων ἐκείνων κατεπτόει τὴν ἑλληνικὴν ἀνδρείαν ἢ ὅτι φοβερώτερος ἐγίνετο διὰ τοιαύτης ἐπιδείξεως. Εἶχε λάβει δῶρον παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας Γουσταύου 'Αδόλφου τὸ πυροβόλον Καρόλου τοῦ δωδεκάτου. Εἶχεν ἀποκτήσει διὰ διαθήκης τὸ τοῦ Δγεζὰρ καὶ γαυριῶν ἐδείκνυε πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν ξένους ἄλλο δωρηθὲν αὐτῷ κατὰ τὸ 1800, ἐξ ὀνόματος Ναπολέοντος τοῦ Μεγάλου.

'Αλλ' ὑπὲρ πάντα ταῦτα ἔφερε θρησκευτικὸν σέβας πρὸς τὴν σπάθην τοῦ Κρὶμ Γεραΐ, ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ 'Ορχάνου, ἀπογόνου τῆς ταταρικῆς δυναστείας, τῆς αὐτοδικαίως κεκλημένης ἐπὶ τὸν σουλτανικὸν θρόνον ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἐκλείψῃ ἡ νῦν τὸ σκῆπτρον κατέχουσα γενεά.

12) ΠΕΡΓΑΝΤΙ—ΛΑΜΙΑ. "Ορη ἐν 'Ακαρνανίᾳ. 'Εν τῇ ὑπωρείᾳ τοῦ δευτέρου ὑπάρχει φρούριον, ἀνεγερθὲν ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ καθ' ἃς ἡμέρας ἐπολιόρκει τὴν Λευκάδα.

13) Περιττὴν κρίνω τὴν διήγησιν τῶν ἱστορικῶς παραδεδομένων ἢ ἄλλως διαθρυλουμένων περὶ 'Αλῆ καὶ τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ. 'Εάν τις διεξέλθῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Πουκεβίλλου, θέλει πεισθῇ περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ὑπ' ἐμοῦ

πεποιημένων καὶ θέλει μάθῃ ὅσα καὶ οἷα τὰ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐκείνῳ πραττόμενα. Αὐτὸς ὁ Πουκεβίλλος διηγεῖται ὅτι, πορευθεὶς νύκτωρ πρὸς τὸν Ἀλῆν καὶ διερχόμενος τὰ ζοφώδη τοῦ γυναικωνίτου προπύλαια, ἔπεσεν εἰς σωρὸν κεφαλῶν καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὰ ἱμάτια ἐμόλυνεν ἐκ τοῦ αἵματος. Ἠγέρθη ἔντρομος καὶ ἀπὸ τῆς πτώσεως ταύτης μέχρι τελευτῆς τοῦ βίου ἔπασχε νευρικόν τι πάθος, ἀπόλαυσμα τῆς νυκτερινῆς ἐκείνης ἐπισκέψεως.

ΜΗΤΡΟΣ ἢ ΜΗΤΡΟΜΑΡΑΣ. Σύγχρονος καὶ συναγωνιστὴς τοῦ Ἰωάννου καὶ Κώστα Μπουκουβάλα, διέπρεψεν ὡς κλεφτάρχης ἐν παντοίαις συμπλοκαῖς καὶ ὀνομαστὸς καὶ ἐπίφοβος ἐγένετο:

Ὁ Μητρομάρας φώναξε ἀπὸ τὸ μετερίζι.

ΠΑΛΑΙΟΠΟΥΛΟΣ ἢ ΠΑΛΗΟΠΟΥΛΗΣ. Ἀνῆκεν εἴς τινα τῶν διασημοτέρων τῆς Ἠπείρου οἰκογενειῶν. Φίλος τοῦ Καναβοῦ, ὑπηρέτησεν ἐπί τινα χρόνον ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ μετὰ τὴν δολοφονίαν ἐκείνου ἀπεχώρησεν ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ στρατολογήσας ἐκηρύχθη ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ σατράπου. Μετὰ ταῦτα, συντυχὼν τῷ ἐξορίστῳ Πασόμπεη, συνέδεσε πρὸς αὐτὸν φιλίαν καὶ ἀμφότεροι, δεδοκιμασμένης ἱκανότητος συνωμόται, ἐτεκταίνοντο τὸν ὄλεθρον τοῦ Ἀλῆ.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΙΟΙ. Νικόλαος καὶ Κωνσταντῖνος ἐκ τῆς Φθιώτιδος:

Κοιμᾶται ἡ καπετάνισσα νύφη τοῦ Κοντογιάννη.
Νὰ τὴν ξυπνήσω σκιάζομαι, νὰ τῆς τὸ πῶ φοβοῦμαι.
Τὸν Νικολάκη πιάσανε, τὸν Κωνσταντῆ βαρέσαν.

Ἦτο πατροπαράδοτον ἐν τῇ ἀειμνήστῳ ταύτῃ οἰκογενείᾳ τὸ μῖσος κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μετεβιβάζετο ὡς ἱερὸν κειμήλιον ἡ φοβερὰ σπάθη τοῦ γέροντος Κοντογιάννου, ἐφ' ἧς ἑλληνιστὶ γεγραμμένοι ἀνεγινώσκοντο οἱ ἑξῆς στίχοι :

Ὅποιος τυράννους δὲν ψηφεῖ
κ' ἐλεύθερος στὸν κόσμο ζῆ,
δόξα, τιμή, ζωή του
εἶν' μόνο τὸ σπαθί του.

ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ. Ἀκαρνάν, ἀνήκων εἴς τινα τῶν διασημοτέρων καὶ δυνατωτέρων οἰκογενειῶν. Ἐγένετο ὕποπτος τῷ Ἀλῇ καὶ κατεδιώχθη ὑπ' αὐτοῦ.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΒΛΑΧΑΒΑΣ. Γνωστὸς ἐν πάσῃ τῇ ἑλληνικῇ γῇ διά τε τοὺς ἄθλους καὶ τὸ μαρτύριόν του.

ΝΙΚΟΤΣΑΡΑΣ. Θεσσαλός, ἦτο καὶ οὗτος ἐν γενναίοις γενναῖος. Παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς ὅσα περὶ αὐτοῦ ἔγραφεν ὁ Φωριέλος, δημοσιεύων τὰ δημοτικὰ ἄσματα ἐν οἷς ἐξυμνεῖται ὁ ἥρως :

Ὁ Νικοτσάρας πολεμᾶ μὲ τρία βιλαέτια,
Τὴ Ζίχνα καὶ τὸ Χάντακα, τὸ ἔρημο τὸ Πράβι.
Τρεῖς μέρες κάνει πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχταις
Χιόν' ἔτρωγαν, χιόν' ἔπιναν καὶ τὴ φωτιὰ βαστοῦσαν.

ΤΖΑΚΑΣ. Καίτοι γέρων ὁ ἁρματωλὸς οὗτος, διάγων ἐν Γρεβενοῖς, κατέπληξε πολλάκις τὸν Ἀλῆν.

ΓΙΩΡΓΟΘΩΜΟΣ. Ὁ διαβόητος οὗτος πολεμιστὴς ἤκμασε κατὰ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος. Πολλὰ δὲ καὶ πολλοῦ ἄξια ἀνεκάλυψα περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ τῆς Λευκάδος. Πλῆθος ἐπιστολῶν, διευθυνομένων παρὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν τοῦ Βιζήρη Ἀλῆ πρὸς τὴν ἐγχώριον κυβέρνησιν τῆς πατρίδος μου, μαρτυροῦσι τὴν ἀκαταδάμαστον ἀνδρείαν τοῦ ἥρωος. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων δημοσιεύω μόνον δύο, τὴν μὲν παρὰ τοῦ Ντεμιτζῆ Ἀσλάνη, τὴν δὲ παρὰ τοῦ γνωστοῦ Ἰουσοὺφ Ἀράπη. Ἀμφότεραι δεικνύουσι τὴν ἀνεξάντλητον καρτερίαν τῶν Ἑλλήνων, ἀδιαλείπτως ἀγωνιζομένων πρὸς τοὺς τυράννους αὐτῶν, μαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰς ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας, ἃς ἡ ἀσήμαντος καὶ πτωχὴ πατρίς μου παρέσχε τῷ Ἑλληνισμῷ καὶ τῇ Ὀρθοδοξίᾳ, ὑποδεχομένη εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς τοὺς ἀκαταπαύστως διωκομένους ἐκείνους μαχητὰς καὶ ἐν οὐδενὶ λόγῳ τιθεμένη τὰς ἀπειλὰς καὶ τὰ φόβητρα τοῦ αἱμοβόρου Βιζήρου.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπιστολῶν τούτων προκύπτει ὅτι οἱ δράττοντες τὸ ξίφος ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐπέπιπτον ἐνίοτε καὶ πρὸς ὁμοθρήσκους καὶ ὁμοφύλους, ὅπερ καὶ ἀκατανόητον ἄλλως καὶ ἀνόσιον ἤθελε φανῇ, ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ λησμονήσωμεν ὅτι σύμμαχοι καὶ συνένοχοι τοῦ Βιζήρου Ἀλῆ ὑπῆρξαν διάσημοι ὁπλαρχηγοὶ Ἕλληνες, οἵτινες κατηνάγκαζον πολλάκις τοὺς κατοίκους κώμης ἢ ἐπαρχίας τινὸς οὐ μόνον νὰ μὴ παρέχωσιν ἄσυλον πρὸς τοὺς κ λ έ φ τ α ς, ἀλλὰ καὶ νὰ προσβοηθῶσι τοῖς περὶ τὸν τύραννον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἐπιφόβων ἐκείνων συναδέλφων. Τινὲς τούτων ἀπέπλυναν τὸ σατανικὸν ἀνόμημα χύσαντες μετὰ ταῦτα τὸ ἴδιον αἷμα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἔθνους, ὡς ὁ Καραΐσκος, ἄλλοι δὲ ἐφάνησαν ἧττον ἄξιοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος. Κεῖνται ἤδη ἐνώπιόν μου ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῆς πατρίδος μου χαρτοφυλακίου, μαρτυροῦσαι τρανῶς τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ περιττὴν κρίνων τὴν δημοσίευσιν πασῶν τούτων, περιορίζομαι εἰς τὴν ἔκδοσιν ἐπιστολῆς τινος αὐτογράφου τοῦ Χρήστου Κατσικογιάννη, φερούσης ἅμα καὶ τὴν σφραγῖδα τοῦ γενναίου τούτου, ὅστις ἀπολογεῖται πρὸς τὸν Πρύτανιν τῆς πατρίδος μου δι' ὅσα ἐβιάζετο ἐνίοτε νὰ πράττῃ κατὰ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ. Δύναται δὲ αὕτη νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ὁμολογία τοῦ ἀληθοῦς κλέφτου.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΕΜΙΤΖΗ ΑΣΛΑΝΗ

Τοῖς εὐγενεστάτοις καὶ κατὰ τὴν χρεωστουμένην ἀνταπόκρισιν περιποθήτοις μοι ἐξουσιασταῖς καὶ προέδροις τῆς Ἁγίας Μαύρας.

Εὐγενέστατοι καὶ περιπόθητοί μου ἐξουσιασταὶ καὶ πρόεδροι τῆς Ἁγίας Μαύρας, ἀκριβῶς χαιρετῶ τὴν εὐγενίαν σας. Ταῖς ἀπερασμέναις ἔλαβα ἕνα ἀποκριτικὸν φιλικόν σας καὶ ἐβεβαιώθην ὅτι ὅσα ἀποκριτικῶς μοὶ ἐφανερώνετε, καὶ διὰ πολλῶν πάσχετε νὰ ἀποδείξετε ὅτι ὅλως διόλου ἐπιποθεῖτε ἀναμεταξύ μας εἰρήνην καὶ νὰ φυλάττωνται ἀκίβδηλα τὰ γειτονικὰ ὅρια. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τότε εἶναι βεβαιωμένον, ὅταν στερεωθῶσι μὲ καμώματα. Ἀλήθεια, ἀπὸ μέρους σας ἐδείχθη κάποια προθυμία εἰς διωγμὸν τῶν κακῶν καὶ ἀπὸ τοὺς ἁρματωλούς σας ἐπιάσθησαν τέσσαροι πέντε ρέμπελοι καὶ ἐλευθερώθη ὁ σκλάβος. Ὅμως ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γεωργοθώμου καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μακρυσταμούλη, ὁποῦ ἐφύλαγαν τὸν σκλάβον καὶ ὅπου εἶναι ὅλη ἡ δύναμις τοῦ Γεωργοθώμου, ἀφέθησαν καὶ πάγουν εἰς τὴν κακίαν τους. Τέλος πάντων ὅταν ἀπὸ μέρους τῆς

ἐξουσίας σας δείχνετε κατὰ τὸ πρέπον προθυμίαν εἰς κυνηγημὸν τῶν κακῶν καὶ εἰς ἡσυχίαν τῶν γειτόνων, ἡμεῖς μακρὰν δὲν εἴμεθα, ὥστε νὰ μὴν μανθάνωμεν τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἀφοῦ βεβαιωθῶμεν οὕτω, δὲν θέλομεν δείξῃ καμμίαν ἔλλειψιν προθυμίας εἰς ἐκεῖνα ὁποὺ ἁρμόζουν μιᾶς εἰλικρινῶς φιλιωμένης γειτονίας. Καὶ φοβερισμοὶ ἐδῶθεν δὲν ἐστάθησαν εἰς τὰ αὐτόσε, ἀλλὰ λόγοι βιασμένοι ἀπὸ τὸ δίκαιον, διότι οἱ κακοί, φυλαττόμενοι εἰς τὰ μέρη σας, ἔρχονται καὶ κάμνουν τόσα κακὰ εἰς τούτους τοὺς τόπους. Ἐκεῖνοι, ὅπου φυλάττουσι τοὺς κακούς, εἶναι παρόμοιοι ὡσὰν νὰ κάμνουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸ κακόν, καὶ ὅποιος δὲν ἐμποδίζει τὸ κακὸν εἶναι ὅμοιος μὲ ἐκεῖνον ὁποὺ κάμνει τὸ κακόν. Ὅταν ἡμεῖς ἴδωμεν τὴν προθυμίαν σας διὰ νὰ εἶναι εἰς εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν ἡ γειτονία μας κατὰ τοὺς νόμους τῆς εἰλικρινοῦς φιλίας, θέλει σᾶς κάμωμεν καὶ ἡμεῖς βεβαίους διὰ τὸν πολύν μας ἔρωτα διὰ τὴν ἰδίαν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν καὶ κοντὰ εἰς τοῦτο θέλει ἔχετε καὶ τὴν δέησιν πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ραγιάδων, ὡσὰν ὁποὺ γίνεσθε αἴτιοι νὰ γλυτώσουν οἱ πικροὶ ἀπὸ τὸν ἐξολοθρευμὸν τῶν κλεφτῶν, ὁποὺ μὲ ἄκραν ἀσπλαχνίαν τοὺς κάμνουν. Εἰς ἐμέ, ὁποὺ ἔτυχα ἁρματωλὸς ἐδῶ εἰς τὸ Κάρλελι, ὁποὺ εἰς τοῦτο εἶναι ἡ σκάλαις, ἀποδίδουν τὸ πταίσιμον καὶ ὅλα τὰ ἄλλα βιλαέτια τάχα πὼς ἀπερνοῦν τελείως, καθὼς ἀλήθεια τὰ παθαίνουν. Τέλος ἡ δική σας καθαριότης μὲ τὸν κυνηγημὸν τῶν κλεφτῶν θέλει διπλασιάσῃ τὴν εἰς τοῦτο ἐδικήν μας προθυμίαν καὶ οἱ ζαμπιτάδες Τοῦρκοι καὶ οἱ προεστοὶ Ρωμαῖοι θέλει νὰ σᾶς φανερώσουν εἰς τὸ Ὑψηλὸν Δεβλέτι τὴν αὐτὴν εἰλικρίνειαν ὁποὺ σώζεται κατὰ τοὺς νόμους τῆς γειτονικῆς φιλίας. Ταῦτα καὶ τὰ ἔτη σας πλεῖστα καὶ πανευτυχῆ.

1800 Μαΐου 14, Βραχῶρι.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΟΥΣΟΥΦΑΓΑ

Εὐγενέστατοι καὶ περιπόθητοί μου φίλοι πρόεδροι τῆς Ἁγίας Μαύρας, φιλικῶς χαιρετῶ τὴν εὐγενίαν σας. Ἔλαβον τὴν γραφήν σας, ἡ ὁποία τὰς δικαιολογίας σας ἔχει ζωγραφισμένας μὲ χρώματα ἀπρεπείας, καὶ χωρὶς νὰ ζυγιασθῇ ὁ πόνος μας θεωρούμενος ἐπάνω εἰς τὴν ζωήν μας, τιμήν μας καὶ βιός μας. Ἔλαβον εἰς ὅλα πληροφορίαν καὶ σᾶς ἀποκρίνομαι. Διὰ τὴν ἀνδραγαθίαν, ὁποὺ οἱ ἐδικοί σας ἐλευθέρωσαν τὸν Ἀμβρακιώτην ἐδικόν μας καὶ τοὺς συντρόφους τοῦ Θώμου ἔκαμαν σκλάβους καὶ τὰ ἄλογα ἐλευθέρωσαν, εὐχαριστοῦμεν καὶ ἐπαινοῦμεν τὴν προθυμίαν σας.

Ἔπρεπε ὅμως εἰς αὐτὴν τὴν προθυμίαν καὶ γειτονικὴν φιλίαν νὰ ἀκολουθῆτε πάντα, ὅτι ἐκεῖνο τὸ καλόν, ὅπου δὲν εἶναι πάντοτε καλόν, δὲν εἶναι τέλειον καλόν. Θαυμάζομεν εἰς τοὺς ὅρκους ὅπου θυσιάζετε ἐπάνω εἰς τὴν πίστιν σας ὅτι εἰς τὸν τόπον σας οὔτε ὁ Γεωργοθῶμος φυλάττεται οὔτε ἄλλος οὔτε αἱ οἰκογένειαί των. Ἀποροῦμεν εἰς τοῦτο. Ἄραγε δὲν σᾶς εἶναι γνωστὰ ὅσα ἐνεργοῦνται εἰς τὸν τόπον σας; Ἢ πῶς ἄλλως εἶναι; Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποί μας ἦλθον αὐτοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Μαύραν καὶ μὲ τὰ ἰδιά τους ὄμματα εἶδον τὰς οἰκογενείας τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θώμου καὶ ἄλλων συντρόφων του, αἱ ὁποῖαι φυλάττονται εἰς τὸ χωρίον ὁποὺ ὀνομάζεται Καρυὰ καὶ ἔχει αὐτὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν του αὐτὸς ὁ ἴδιος καπετάνιος σας Τρύφος. Τοῦτο εἶναι βέβαιον· καὶ ἐὰν ἀσπάζεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔχετε ἐναγκαλισμένην τὴν πρέπουσαν γειτονικὴν φιλίαν, ἀπορρίψετε τὴν ἀμέλειαν καὶ ἀνοικτὰ ὦτα μὴ ἀφίνετε νὰ σᾶς ἀπατοῦν οἱ ἴδιοι ἁρματωλοί σας, φύλακες τῶν κλεφτῶν ζημιωτῶν μας, καὶ βεβαιοῦσθε εἰς ὅλα καὶ προθυμοποιεῖσθε εἰς τὸ νὰ τελειωθοῦν τὰ πρέπον-

τα ἢ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἴδιους κακοποιοὺς ἢ εἰς τὰς οἰκογενείας των. Ἡμεῖς σᾶς ὑποσχόμεθα ἐπάνω εἰς τὴν ἀλήθειαν ὅτι, ἀφοῦ πληροφορηθῶμεν τὴν προθυμίαν σας, καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ εἰλικρινὴς γειτονικὴ φιλία, εὐθὺς μὲ ζῆλον θερμὸν νὰ ἐναγκαλισθῶμεν τὴν φιλίαν καὶ εἰρήνην. Σᾶς ὑποσχόμεθα οἱ ἄνθρωποί σας ἐλευθέρως καὶ ἀφόβως νὰ περιπατῶσι καὶ νὰ πραγματεύωνται εἰς ὅλο τὸ Σαντζάκι Καρλελίου καὶ εἰς πᾶσαν τους περίπτωσιν νὰ ἔχουν τὴν πρέπουσαν διαφέντευσιν. Ἀλλὰ εἶναι στερκτὸν εἰς τὸν Θεόν, εἶναι ἐπαινετὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι δεκτὸν εἰς κανένα νόμον, τὰ μέρη σας ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος νὰ ὑποκρίνωνται φιλίαν μὲ τὰ ἐδικά μας καὶ ἔπειτα νὰ ἔχουν κρυφίαν ἔχθραν; Ἢ δὲν εἶναι τοῦτο, ὁποὺ εἰς τὰ μέρη σας φυλάττονται οἱ κακοὶ καὶ ἔρχονται ἐδῶ καὶ κάμνουσι τόσην διαφθορὰν καὶ ἀφανισμόν; Τοῦτο μάλιστα, ἀρχῆθεν βεβαιωμένον, εἶναι σωστὸν κακὸν καὶ ἂς φαίνεται καλόν, ἀλλὰ δὲν εἶναι καλόν. Ὁ πόνος μας, ἡ πικρία μας, ἡ ἀνάγκη μας, ὁποὺ ἐχάθη ἡ ζωή μας, ἐσβύσθη ἡ τιμή μας καὶ ἀφανίσθη τὸ βιός μας, μᾶς ἀνάγκασε νὰ χάσωμεν τὴν ὑπομονήν, τὴν ὁποίαν εἰς τόσα ἄλλα κακὰ ἐφυλάξαμεν καὶ ὡρμήσαμεν ἢ νὰ ἐκδικηθῶμεν εἰς τὴν κρυφίαν ἔχθραν νὰ κάμωμεν νὰ φανερωθῇ. Εἰς τοῦτο ἐδικοί σας δὲν **ἔντεσαν**, ἀπὸ ἄλλα μέρη ἔτυχαν καὶ χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς ἐμὲ κανένα γράμμα ἀπὸ καμμίαν προεδρίαν χωρὶς νὰ δοκιμάσωσι παραμικρὰν ζημίαν ἢ στενοχώριαν, ἐλευθερώθησαν καὶ εἰς τὰς ὑποθέσεις των ἐπῆγαν. Ἀληθῶς τὰ βασιλικὰ φιρμάνια προστάζουν οἱ νησιῶται νὰ περιπατοῦν ἀνεμποδίστως εἰς τὰ μέρη τοῦ κραταιοτάτου Δεβλετιοῦ μας, ἀλλὰ τὰ ἴδια φιρμάνια καὶ χασιτερίφια δὲν προστάζουν οἱ κακοποιοὶ νὰ κυνηγῶνται καὶ νὰ διώκωνται ἀπὸ τὰ νησιά; Τὸ Ὑψηλότατον Δεβλέτι δὲν θέλει ἀληθινὰ τὴν ζημίαν τῶν νησιωτῶν, ἀλλ' ἄρα γε στέργει οἱ νησιῶται νὰ φυλάττωσι τοὺς κακοποιούς, νὰ ἀφανίζουν τοὺς τόπους του; Καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ Ὑψηλότατον Δεβλέτι ἔχομεν νὰ κλαυθῶμεν τὸ μέγιστον αὐτὸ κακόν, ὁποὺ ἀπὸ τὴν τοιαύτην φύλαξιν ἀδιακόπως μᾶς γίνεται. Εἰς ἡμᾶς δὲν εἶναι φροντὶς νὰ μάθωμεν ὅτι ἔχετε ἀρκετὰ μούλκια καὶ ἐξοδεύετε ἀπὸ τζέκαν, αὐτὰ εἶναι διὰ τὴν ἀνάπαυσίν σας καὶ χαρῆτε τα. Ἡμεῖς προθυμίαν ἔχομεν νὰ ἔχετε ἐναγκαλισμένην τὴν πρέπουσαν γειτονικὴν φιλίαν, νὰ μὴ γίνεται τόσον ἄδικον μὲ τὸ νὰ φυλάττωνται οἱ κακοὶ εἰς τοὺς τόπους σας, νὰ ἔχετε προθυμίαν εἰς κυνηγημὸν τῶν κακῶν· ἕτοιμοι καὶ ἡμεῖς ἑπομένως νὰ φερόμεθα καθὼς ἡ γειτονικὴ φιλία ἀπαιτεῖ καὶ εἰς τὸ νὰ φυλάττωνται ἀπαράτρωτα τὰ γειτονικὰ φιλικὰ ὅρια. Θεόθεν δὲ τὰ ἔτη σας πλεῖστα καὶ παντευδαίμονα.

1800 Ὀκτωβρίου 2, Βραχωρίῳ.

Περιπόθητός σας

ΙΟΥΣΟΥΦΑΓΑΣ

Χάλια Κάρλελι Μουτεσελήμης.

Ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ, τοῦ Ντεμιτζῆ Κλεισούρα, λέγεται ὅτι ὁ Γιωργοθῶμος μετὰ τοῦ Παραβόλα καὶ λοιπῶν τοῦ σώματος λοχήσαντες ἐφόνευσαν ταχυδρόμον τινὰ τοῦ Βεζύρου, καίτοι ἔχοντα μεθ' ἑαυτοῦ φρουρούς, καὶ σκυλεύσαντες τὸν νεκρὸν εὗρον χίλια φλωρία, ἐκτὸς τῶν ὅπλων καὶ τῶν πολυτελῶν ἱματίων.

Ἄλλοθι πάλιν ὁ Ἰουσοὺφ ἀγᾶς, ταλανίζων ἑαυτόν, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι, καίτοι ἐκ πεντήκοντα ἐτῶν διάγων πολεμικὸν βίον, οὐδέποτε ἔπαθεν ὅσα ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὑπὸ τοῦ Γιωργοθώμου, καὶ διηγεῖται ἕτερον ἀν-

δραγάθημα τοῦ τολμηροτάτου τούτου· ὅτι εἰσέβαλε νύκτωρ εἰς τὴν κώμην Κεχρενιάν, φρουρουμένην ὑπὸ Ἀλβανῶν καὶ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἐκ μὲν τῶν ἀλλοφύλων πολλοὺς κατέκοψεν, ἐκ δὲ τῶν τουρκοφίλων δύο ἠχμαλώτισεν. Ἄλλοθεν δὲ γινώσκομεν ὅτι ὁ ἥρως οὗτος, ὀχυρωθεὶς ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν τοῦ Μακρυνόρους, διετέλει ἀνεξαρτήτως, μέχρις οὗ ἔν τινι συμπλοκῇ πληγεὶς καιρίως ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Ἰουσοὺφ Ἀράπη:

Ποῦστε βρὲ παλληκάρια μου, λίγα κι' ἀνδρειωμένα;
Πετᾶτε τὰ τουφέκια σας, σύρετε τὰ σπαθιά σας,
γιουροῦσι μέσα κάμετε, πάρτε μου τὸ κεφάλι
νὰ μὴν τὸ πάρῃ ἡ Τουρκιά, Ἰουσούφαγας ὁ σκύλος.

Ταῦτα ἐν συνόψει ἔκρινα εὔλογον νὰ σημειώσω ἐνταῦθα τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μικρὰ περὶ Γιωργοθώμου εὗρον ἐν τοῖς ἡμετέροις χρονικοῖς.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΤΣΙΚΟΓΙΑΝΝΗ

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον πρύτανιν εἰς Ἁγίαν Μαύραν.

Ἐ ξ ο χ ώ τ α τ ε,

Μὲ τὸ δουλικόν μου γράμμα δὲν λείπω νὰ μὴ σᾶς προσφέρω τὰς δουλικάς μου προσκυνήσεις καὶ νὰ σᾶς εἰδοποιήσω, ἀγκαλὰ καὶ σᾶς εἶναι γνωστόν, ὅτι διώκομαι ἀπ' τοὺς ἀλλοφύλους διότι ὑπερασπίζομαι τὸ δίκαιόν μου. Τὸ νὰ ἀποκτᾷ τινὰς ἀφεντάδες καὶ φίλους ἡ ἴδια φύσις καὶ αὐτὴ ἡ χρεία τὸν παρακινεῖ, τὸ νὰ φυλάττῃ ὅμως μετὰ ταῦτα τὴν φιλίαν καθαρὰν καὶ ἀπαρασάλευτον, τοῦτο εἶναι ἴδιον, στοχάζομαι, τῶν φιλαλήθων φίλων. Ἕνας λοιπὸν ἀπὸ τοὺς φιλαλήθεις τούτους καυχῶμαι ὅτι εἶμαι καὶ ἐγὼ πρὸς τὴν ἐξοχότητά σας, ἡ ὁποία στοχάζεται νὰ μὴ ἀδικῇ καὶ νὰ φυλάττῃ τὴν ἴδιαν καθαρὰν ἀγάπην εἰς τὴν ὁποίαν βασιζόμενος μὲ θάρρος σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι χθὲς ἔμαθον μίαν ἔξαφνον εἴδησιν, —ὅτι ὁ Μοῦρτο Κάλης ἐτεχνάσθη γράφων εἰς τὴν ἐξοχότητά σας ὅτι ὅσα κακὰ καὶ δυστυχίαι ἠκολούθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βόνιτσας, ὅτι ἐγὼ τὰ ἔκαμα.

Βέβαια ὅτι φροντίζω διὰ νὰ γλυτώσω τὴν πατρίδα μου καὶ κατατρέχω ἐκείνους ὁποὺ εἶναι ἑνωμένοι μὲ τοὺς ἀλλοφύλους οἱ ὁποῖοι ἂν μὲ κατατρέχουν, ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος. Οἱ ὁμογενεῖς ὅμως, μοῦ κακοφαίνεται, ἕνας τὸν ἄλλον κυνηγᾶ καὶ ὅλοι μαζὶ διὰ τὴν κακίαν τους χώνονται εἰς τὸν ἴδιον λάκκον ὁποὺ σκάφτουν μὲ τὰ χέρια τους.

Ἀφεντάδες μου, ἀκούσατε, παρακαλῶ, μὲ ἐκείνην τὴν συνειθισμένην σας καὶ φιλοδικαίαν καλοκἀγαθίαν καὶ τὰ ἐδικά μου δίκαια παράπονα ἐν συντόμῳ καὶ πάλιν ἡ προσταγή σας δὲν μένει ἀνενέργητος.

Ἀφεντάδες, σᾶς εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἀλλόφυλοι ὄχι μόνον τὴν περιουσίαν μας ἅρπαξαν καὶ τὰ ὀσπίτιά μας κατεδάφισαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ αἷμα ἡμῶν καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν μας διψοῦν καθ' ἑκάστην. Ὅθεν, διὰ νὰ φυλάξωμεν καὶ τὴν τιμήν μας, προστρέχομεν εἰς τὴν ἐξουσίαν σας γνωρίζοντες τὴν φυσικὴν καὶ φιλόχριστον φιλοξενείαν σας. Ἀλλ' ἡ ἀχόρταγος καὶ ἀνήσυχος κακία τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἡ ὁμογνωμία μερικῶν ἐδικῶν μας ὁμοπίστων ἐπροχώρησε τόσον, ὥστε νὰ ταράξουν τὴν ἡσυχίαν μας καὶ ἐδῶ εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν ὁμοπίστων μας. Ἂν ἐνθυμηθοῦν τὴν θρησκείαν μας καὶ ὅλα

τὰ ἐπακόλουθα, τότε μοῦ φαίνεται θέλει λάβομεν ἄλλα μέτρα, διότι ὅποιος προνοᾶ, στοχάζομαι ὅτι δὲν μετανοᾶ. — Ταῦτα μὲ ὅλον τὸ σέβας καὶ περιμένω τὴν εὔσπλαχνον καὶ πατρικήν σας προσταγήν, ἐπειδὴ ἡ ὑμετέρα σοφωτάτη ἐξοχότης δύναται ἐν συντομίᾳ νὰ γνωρίσῃ τὰς καταδρομὰς τοῦ γένους μας τόσον ἀπὸ ἀλλοφύλους ὅσον καὶ ἀπὸ μερικοὺς ὁμοπίστους μας.

13 Ἰουνίου 1802, Ζαβέρδα

Τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος

Δοῦλος ταπεινὸς καὶ πρόθυμος

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΤΣΙΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

Τοὺς δὲ ὁμοπίστους τούτους προδότας τόσον ἐβδελύττοντο οἱ ἐθνικώτατοι Λευκάδιοι, ὥστε ὁ ἁρματωλὸς Καραΐσκος, ὀφείλων κατὰ προσταγὴν τοῦ σατράπου Ἀλῆ πασᾶ νὰ πορίζηται τὰ ζωάρκεια ἐκ Λευκάδος, ἔγραψε τὸ ἑξῆς γραμμάτιον πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς νήσου:

Τίμιοι καὶ εὐγενεῖς ἄρχοντες Ἁγίας Μαύρας, προσκυνῶ. Ἐπειδὴ ὁ Βεζήρης ἀφέντης μου μὲ ἐπρόσταξε νὰ ψωνίζωμε στὸ χασαπά σας, στέλνω τὰ παλληκάρια μας. Λογιάζω νὰ μὴ ξεύρετε ὅτι προσκυνῶ καὶ ἐγὼ Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον.

2 Ἁλωναριοῦ 1801

Εἰς τοὺς ὁρισμούς σας

ΚΑΡΑΪΣΚΟΣ

Ἡ ἀχώριστος ἐκείνη Τριάς, ἣν ὡς σύνθημα ἐξεφώνει τότε ὁ τὴν ἑαυτοῦ ἁμαρτίαν συναισθανόμενος Ἕλλην μαχητής, ἔμελλε μετ' ὀλίγον, διὰ τῶν τριῶν ἱερωτέρων τῆς καρδίας αἰσθημάτων, τῆς Θρησκείας, τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἐλευθερίας, νὰ συνενώσῃ ἀχωρίστως τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν ἔνδοξον ἐκεῖνον τῆς ἐθνεγέρσεως ἀγῶνα.

ΣΑΜΟΥΗΛ — ΒΟΤΣΑΡΗΣ — ΛΑΜΠΡΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ. Περὶ τῶν τριῶν τούτων, ὡς λίαν γνωστῶν, οὐδὲν λέγομεν. Περὶ τοῦ δευτέρου ἀρκεῖ μόνον νὰ σημειώσωμεν ἐνθάδε ὅτι, προσκαλέσας ὁ Ἀλῆς ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν τὸν ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ Καναβόν, ὀργίλος καὶ τεταραγμένος: «Εἴμεθα μόνοι, λέγει. Σὺ γνωρίζεις τὴν θέσιν μου, βλέπεις τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν μου. Μάθε ὅτι κατ' ἐμὲ δὲν φοβοῦμαι εἰμὴ τρία τινὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Μάντευσον, εἰ δυνατόν, τίνα;— Πρώτιστον πάντων ἀναμφιβόλως, ἀπεκρίθη ὁ Καναβός, τὸν Θεόν. — Τὸν Θεόν; Ποτὲ δὲν ἐφοβήθην, ἐκραύγασε μετὰ περιφρονήσεως ὁ Ἀλῆς. — Τότε δὲν δύναμαι νὰ μαντεύσω, εἶπεν ὁ Καναβός. — Πρῶτον φοβοῦμαι ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν Σουλιώτην Χρῆστον Βότσαρην, δεύτερον τὸν Γιουσοὺφ Μπέην, Κιχαγιᾶν τῆς σουλτάνας Βαλιδές, καὶ τρίτον...— Τίνα; ἠρώτησεν ὁ Καναβός. — Τρίτον; σὲ αὐτόν!»...

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΠ' ΤΗ ΛΑΜΑΡΗ — ΔΗΛΟΣ — ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ. Ἦσαν καὶ οὗτοι ἐκ τῶν τολμηροτέρων τῆς ἐποχῆς καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες, προαισθανόμενοι τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως, ἔνοπλοι φύλακες ἐγρηγόρουν πάντοτε ἐπὶ τῶν ὀρέων.

Ἐγίνωσκεν ὁ Ἀλῆς ὅτι ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ ὠργανίζετο συνωμοσία τρομερά, καὶ ἄγρυπνος διὰ τῶν κατασκόπων αὐτοῦ παρηκολούθει εἰς τὰ διαβήματα τῶν ἰσχυροτέρων αὐτοῦ ἐχθρῶν, ἐν οἷς ἐλόγιζε καὶ τὸν Ἰγνάτιον, ὅστις μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βλαχάβα ὡς ἐκ θαύματος ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἀγχόνην, ἀπελθὼν εἰς Κέρκυραν. [1])

Πάντα τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν γενόμενα γινώσκουσιν οἱ ἐπιζήσαντες. Θαυμάζω μόνον πῶς οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠθέλησε ν' ἀσχοληθῇ διαφωτίζων τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ ὥσπερ τις ὑπόγειος δύναμις ἐφαίνετο ὑποσείουσα τὸ κράτος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἀγγέλλουσα τὴν ὥραν τῆς ἀνεγέρσεως. Μετ' οὐ πολύ, τουτέστιν ὅταν ὁ λίθος τοῦ τάφου καλύψῃ καὶ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους οἵτινες, αὐτόπται τῶν γεγονότων, δύνανται εἰσέτι νὰ μαρτυρήσωσιν ἀντὶ ἐπισήμων ἐγγράφων, μετ' οὐ πολύ, λέγω, πυκνὴ ὁμίχλη θέλει καλύψει καὶ ὀνόματα καὶ πράγματα. Κενὸν μέγα θέλει ὑπάρχει ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἡμῶν ἱστορίᾳ, θέλει ἐλλείπει ὁ πρόλογος, ὁ διασαφῶν τὸν κατὰ τὸ 1821 ἐθνικὸν ἀγῶνα. Θέλουσι στερηθῇ μνημοσύνων οἱ καὶ πρότερον παθόντες ὑπὲρ τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, καθ' ἧς ἐμάχοντο τότε πᾶσαι καὶ ἐπιχθόνιοι καὶ ὑποχθόνιοι δυνάμεις.

14) Ἵνα μή τις παρατηρήσῃ, καὶ δικαίως ἴσως, ὅτι ὁ πρὸς τὸν Ἀλῆν ἀπότομος καὶ λίαν προσβλητικὸς τοῦ Ἰγνατίου τρόπος δὲν ἔχεται πιθανότητος, διότι τοιοῦτος τύραννος δὲν ἤθελεν ὑπομείνῃ ἀταράχως τὸν ἔλεγχον τῶν κακουργημάτων αὐτοῦ, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ἐκθέσω ἐνθάδε διὰ βραχέων τὸ ἑξῆς ἱστορικὸν γεγονός.

Ἔζη ἐν Ἰωαννίνοις ὁ Σεῒκ Ἰουσοὺφ, ἀνὴρ σεβάσμιος διά τε τὴν ἁγνότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὴν παρρησίαν μεθ' ἧς πολλάκις ἐστιγμάτιζε τὴν ὠμότητα τοῦ τυράννου. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Γαρδικιωτῶν καὶ τὴν σφαγὴν τοῦ Δεμὴρ Δόστ, καθ' ἃς ἡμέρας τὰ μαρτύρια καὶ αἱ ἀπαγχονίσεις κατέπληξαν τὴν Ἤπειρον, εἰσέρχεται οὗτος εἰς τὸ σατραπεῖον. Οἱ σωματοφύλακες ἔντρομοι κλίνουσι τὸν αὐχένα ἐνώπιον τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Βλέπουσι τὸν ἄνδρα διευθυνόμενον πρὸς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ὁ Ἀλῆς εὑρίσκεται, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἀποτολμᾷ ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ προφήτου.

Ὁ Ἀλῆς, μόλις ἰδὼν αὐτόν, ἐγείρεται ἀπὸ τοῦ κλιντῆρος ὅπου ἀνεπαύετο καὶ προσκαλεῖ τὸν Ἰουσοὺφ νὰ καθίσῃ. Ὁ δὲ ἀποποιεῖται καὶ μετὰ φωνῆς βροντώδους: «Δὲν ὑπάρχει, λέγει, οὐδὲ σπιθαμὴ τοῦ τάπητος, ὃν ἤδη πατῶ, δὲν ὑπάρχει ἐν τῇδε τῇ αἰθούσῃ οὐδὲ ἓν ἔπιπλον ἔνθα νὰ μὴ βλέπω τὴν ἁρπαγὴν καὶ τὸ αἷμα. Ὁ κλιντήρ, ἐφ' ὃν μὲ προσκαλεῖς νὰ καθίσω, ὑπῆρξεν ἴσως ὁ τόπος τῆς ἀγωνίας τῶν ἀδελφῶν σου. Τὰ ξίφη, τὰ ἐπὶ τοῦ τοίχου κρεμάμενα, ἠμβλύνθησαν ἐπὶ τῶν κρανίων τῶν Σουλιωτῶν. Βλέπω ἐνώπιόν μου τὸν τάφον τῆς Ἐμινές, τῆς ἐναρέτου συζύγου, ἣν σὺ ἐφόνευσας. Ἀπὸ τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἵσταμαι, ὁ ὀφθαλμὸς καθορᾷ τὴν λίμνην ἔνθα ἔπνιξας δέκα ἑπτὰ μητέρας, πολὺ καθαρωτέρας τῶν χειλέων τῶν ἐκφωνησάντων τὴν καταδίκην αὐτῶν, καὶ ἔνθα τόσα καὶ τόσα θύματα τῆς μανίας σου καθ' ἑκάστην ἀπόλλυνται». — «Φθάνει, φθάνει, ἐκραύγασε δακρύων καὶ στενάζων ὁ Ἀλῆς. Μὴ μὲ καταρασθῇς...». καταρασθῇς...».

---

1) Εἰσέφρασεν ἐνταῦθα χρονολογικὸν λάθος, ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἰγνάτιος ἐσώθη εἰς τὴν Λευκάδα κατὰ τὸν Μάϊον 1807, ὁ δὲ Βλαχάβας κατὰ τὸ 1809 ἐμαρτύρησεν ἐν Ἰωαννίνοις. Τὸ πλοῖον, τὸ μετακομίσαν τὸν Ἰγνάτιον εἰς Λευκάδα, ἐπωνομάζετο «Ἅγιος Σπυρίδων». Μαρτυρεῖ δὲ περὶ τούτου ἐπίσημος ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ τῆς Λευκάδος ἐπιστολὴ τοῦ στρατηγοῦ Ρώσσου Στέτερ, ἀγγέλλοντος τὴν ἄφιξιν τοῦ μητροπολίτου πρὸς τὸν Κόμητα Ἰωάννην Καποδίστριαν.

Ὁ Ἰουσοὺφ ἐξέρχεται τῆς αἰθούσης ἀποτινάσσων ὑπὸ τῶν σανδάλων τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτοῦ καὶ διασχίζων τὰ στίφη τῶν σωματοφυλάκων, οἵτινες, ὡς ὑπὸ θρησκευτικοῦ φόβου κατεχόμενοι, οὐδὲ ν' ἀναβλέψωσι πρὸς αὐτὸν ἐτόλμησαν.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ περὶ τοῦ Ἰουσοὺφ ἱστορούμενα. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Ἰγνατίου σημειωτέον ὅτι ἦτο ἐπίσημον μέλος τῆς Ἑταιρείας, ἥτις παρεσκεύαζεν ἤδη ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ προωδοποίει τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἣν ὁ Ἀλῆς διενοεῖτο νὰ τρέψῃ πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, δι' ἣν αἰτίαν καὶ παρίσταται ἐνθάδε ἀποκαλύπτων πρὸς τὸν Ἰγνάτιον τὸ μέγα σχέδιον ὅπερ ἐμελέτα, τὴν ἰδίαν ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀνεξαρτησίαν καὶ ἴσως αὐτοῦ τοῦ θρόνου τὸν σφετερισμόν. Καὶ ἀληθῶς οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἐπέτυχε νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἑταιρείας καὶ ὅτι πρὸς τὰ μέλη τῆς ἀδελφότητος παρεῖχεν ἐλπίδας συνεργείας ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς· ὅτι θεία δύναμις ἐτύφλωσε τὴν Πύλην ὅτε ὁ Ἀλῆς, ἐπιορκῶν, ἔφραξε τὸ ἀπόρρητον καὶ ἐμήνυε τοὺς συνωμότας αὐτῶν, ἀντὶ τῆς προδοσίας, τὴν χάριν τῆς ζωῆς· ὅτι πάλιν ἐνεργείᾳ τῆς θείας δυνάμεως ἥ τε καταδίωξις τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς αὐτοῦ συνέβησαν καθ' ἃς ἡμέρας ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις εἶχεν ἀνάγκην μικρᾶς τινος ἀνέσεως ὅπως ἐνισχυθῇ· ταῦτα γινώσκουσιν ἅπαντες οἱ ἀσμένως τὰ ἑλληνικὰ μελετῶντες. Διὸ καὶ ἁπλῆν μνείαν ἔκρινα ἱκανὴν εἰς διασάφησιν τῶν ἐν τῷ ᾄσματι ἀναφερομένων.

ΑΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΚΟΣ

(1867)

ΤΟΙΣ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ
ΠΑΤΡΙΔΟΙΣ ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΟΙΣ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποὺ ἐδιάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά, ποὺ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι!

Εἶδόν ποτε μητέρα οἰκτρῶς ὀδυρομένην ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μονογενοῦς αὐτῆς τέκνου καὶ σιωπηλῶς καὶ μετὰ σεβασμοῦ ὑπὸ ἀνεκφράστου βαρυθυμίας κατεχόμενος ἐτόλμησα νὰ προσέλθω ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι ἤθελον δυνηθῇ μικράν τινα νὰ προσενέγκω ἀνακούφισιν εἰς τὸ ἀφόρητον ἄλγος τῆς πενθούσης διὰ τῶν τετριμμένων ἐκείνων παραινέσεων δι' ὧν συνήθως πειρώμεθα νὰ καταστείλωμεν τὰς ἀκαθέκτους ἐκρήξεις ἀπηλπισμένης τινὸς καρδίας.

Οὔτε κυπάρισσοι οὔτε πολύτιμα ἄνθη οὔτε σιδηραῖ κιγκλίδες οὔτε μάρμαρα περιεκόσμουν ἢ ἐπεσκίαζον τὸ τελευταῖον ἐκεῖνο κατοικητήριον. Εἷς μόνος ἀνεξέργαστος λίθος ἐσημείου τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐκάπνιζεν ὁ νεκρολίβανος, καιόμενος ἐντὸς τοῦ κοιλώματος εὐτελοῦς κεράμου. Τὸ χῶμα, προσφάτως ἀνασκαφέν, ἐφαίνετο ἐξωγκωμένον καὶ κύκλῳ ὀλίγη χλόη ἐχάραττε τὰ στενώτατα ὅρια, ἐν οἷς πάντα περικλείονται τὰ ἀνθρώπινα. Ἔνθεν κἀκεῖθεν ἄλλα διεσπαρμένα μνήματα καὶ ἔν τινι γωνίᾳ προσηλωμένον ἐπὶ γηραιᾶς ἐλαίας τὸ σήμαντρον τοῦ κοιμητηρίου, πολλαχῶς ἐκ τῆς σκωρίας πεποικιλμένον καὶ μὴ κινούμενον παρὰ διὰ μακροῦ σχοινίου ἕρποντος σπειροειδῶς περὶ τὸν ἀπηρχαιωμένον κορμόν.

Μετὰ θρησκευτικοῦ φόβου προσεγγίσας καὶ ἰδὼν τὴν γυναῖκα γονυπετῆ, φέρουσαν ἐπὶ τοῦ τραχήλου ἀτάκτως λελυμένην τὴν κόμην, δρύπτουσαν διὰ τῶν ὀνύχων τὰς παρειὰς καὶ ἀδειαλείπτως ποτὲ μὲν καταφιλοῦσαν τὴν γῆν, ποτὲ δὲ κλίνουσαν τὸ ὠτίον ἐπὶ τοῦ μνήματος καὶ ὡσανεὶ ἀκροαζομένην τῆς φωνῆς τοῦ τεθνεῶτος, ᾐσθάνθην ἐμαυτὸν συντετριμμένον, καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ ἀφάτου συγκινήσεως ἔμεινα ἀσκεπὴς καὶ ὄρθιος ἀπέναντι τοῦ μητρικοῦ πάθους, μὴ τολμῶν νὰ διαταράξω τὸν μυστηριώδη διάλογον, δι' οὗ προφανῶς ἐτίθετο εἰς συγκοινωνίαν ἡ ζῶσα πρὸς τὸν ἐν τῷ ᾅδῃ πεφιλημένον αὐτῆς υἱόν.

Ἤκουσα τότε πρῶτον μετὰ βαθυτάτης κατανύξεως τὰ κάλλιστα τῶν ἡμετέρων μ ο ι ρ ο λ ο γ ί ω ν καὶ ἔμεινα μέχρι τέλους ἀπορροφῶν τὰς ἀναθυμιάσεις τῆς νεκρικῆς ἐκείνης ποιήσεως, ἴσως προαισθανόμενος ὅτι ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ποτὲ ὥρα, καθ' ἣν θρηνῳδῶν κ' ἐγὼ ἤθελον δυνηθῇ ν' ἀποτίσω τὴν ὀφειλήν μου πρὸς ἐκείνους, οἵτινες, ἀφοῦ τὰ ἱερὰ αὐτῶν λείψανα διέσπειραν ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος πρὸς γονιμοποίησιν τοῦ πολυπαθοῦς ἡμῶν ἐδάφους, κεῖνται ἀμνημόνευτοι, ἀ μ ο ι ρ ο λ ό γ η τ ο ι.

Οὐδ' ἔπαυον αἱ ὀλολυγαὶ τῆς τρισαθλίας μητρός! Ἡ θύελλα τοῦ κοπετοῦ προέβαινεν ἀενάως, οἱ δὲ στεναγμοί, συνοδευόμενοι ὑπὸ ὀδυρμῶν καὶ ραγδαίων δακρύων, τηλικαύτην εἶχον λάβει ἐπίτασιν, ὥστε δὲν ἐδυνάμην πλέον οὔτε τοῦ μέτρου τὴν ἁρμονίαν οὔτε τῶν ἰδεῶν τὴν συνάφειαν νὰ παρακολουθήσω... Καὶ ὅμως ἀνωτέρα τις καὶ ἀκαταμάχητος δύναμις μ' ἐκράτει ἀκίνητον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὅπου διεδραματίζετο τὸ ἐλεεινὸν θέαμα. Ὁ διάλογος ἀνεξάντλητος. Νέαι ἐρωτήσεις προεκάλουν νέας ἀπαντήσεις, ἀφ' ἑνὸς ἡ ζωή, ἐκθέτουσα τὰ

τοῦ κόσμου, ἀφ' ἑτέρου ὁ θάνατος, ἀφηγούμενος τὰ τοῦ ἅδου φοβερὰ καὶ σπαραξικάρδιος συνέντευξις, ἐμπνέουσα ἀπερίγραπτον τρόμον, ἀλλὰ συνάμα ἐπιχέουσα ἀπροσδοκήτους παραμυθίας διὰ τοῦ ὕψους καὶ τῆς καλλονῆς τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα ἐγείρονται ἐκ τῆς πενθίμου ἐκείνης παραστάσεως.

Μεταξὺ τῶν ἀδομένων ἤκουσα ὡς παρὰ τοῦ νεκροῦ ἀπαγγελλόμενον καὶ τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν προλεγομένων μου δίστιχον. Καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔμεινε τεθαμμένον ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ἕκαστον δὲ αὐτοῦ στοιχεῖον, ἑκάστη συλλαβὴ ὑπῆρξαν τὰ ψιχία, ἐξ ὧν πολλάκις ἐτράφησαν τὰ ποιητικά μου ὀνειροπολήματα, ἔρχεται πάλιν ἀκέραιον ἐν πάσῃ τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ καλλονῇ τοιοῦτο, οἷον ἐξῆλθε τῶν χειλέων τοῦ ποιήσαντος αὐτό, περιβεβλημένον τὴν ἀμίμητον ἁρμονίαν καὶ ὥσπερ ἀναδεδυκὸς ἐκ τοῦ πελάγους τῶν αἰσθημάτων, ἐν οἷς εὑρέθη βεβυθισμένη ἡ μεγαλουργὸς ψυχὴ τοῦ ἀγωνιῶντος ποιητοῦ, ἔρχεται, λέγω, πάλιν, νὰ μὲ συνοδεύσῃ κατὰ τὸν νέον διάπλουν, ὃν ἐπεχείρησα.

Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποὺ ἐδιάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλωριά, ποὺ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι!

Τὸ εὔοσμον, τὸ ἀειθαλὲς τοῦτο ἄνθος ὁμολογουμένως ἐβλάστησεν ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ Ἀθανασίου Διάκου, οὐχὶ δὲ διότι βεβαιοῦται παρὰ τῶν ἱστορικῶν [1]), οὔτε διότι ἡ κοινὴ συνείδησις ἐπεκύρωσε τὴν παράδοσιν, ἀλλὰ διότι πρὸς τοὺς τὰ τοιαῦτα μεμυημένους ἐν ταῖς ὀλίγαις ἐκείναις λέξεσι διασώζεται φωτογραφημένος ὁ ἥρως, ὁ θεοσεβὴς ἀθλητής, τὸ πρότυπον τοῦ ἠθικοῦ καὶ φυσικοῦ κάλλους, ὁ ἀληθὴς καὶ γνήσιος γόνος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀρματωλισμοῦ, ὁ σεμνὸς μαχητής, ὁ ἀπόστολος, ὁ ἀποδεχόμενος ἐν πλήρει πνεύματος ἠρεμίᾳ τὰς βασάνους τοῦ μαρτυρίου, ἀλλὰ καὶ ὁμολογῶν πᾶσαν τὴν πικρίαν, ἣν παρῆγεν ἐν αὐτῷ ἡ συναίσθησις τοῦ θανάτου ἐν στιγμῇ καθ' ἣν μετὰ τῆς ἀνθοστεφοῦς ἀνοίξεως ἤρχοντο ἀναφυόμενοι καὶ οἱ πρῶτοι βλαστοὶ τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἡ διάγνωσις αὕτη εἶναι ἀκράδαντος, ἵσταται δὲ ὑπεράνω τῆς μαρτυρίας τῶν χρονογράφων καὶ τοῦ κύρους τῆς κοινῆς γνώμης. Ἄλλως πρὸς τὰ ὄμματα ἐμοῦ οἱ δύο ἐκεῖνοι στίχοι, τεταγμένοι παραλλήλως, περιέχουσι τοσαύτην εὐωδίαν καὶ διεγείρουσιν ἐντυπώσεις τοσοῦτον θελκτικάς, ὥστε ὁσάκις στρέφω ἐπ' αὐτοὺς τὸ βλέμμα, διακρίνω νοερῶς ἰχνογραφημένην τὴν λάρνακα, ἔνθα καθεύδει ἡ καρδία τοῦ τροπαιοφόρου μεγαλομάρτυρος.

Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ βραχυτάτου ἀλλ' ἀπεράντου ἐκείνου θρήνου. Εἶναι βαρύτιμον κληροδότημα, μεταβιβασθὲν παρὰ τοῦ Διάκου εἰς τοὺς ποιητὰς τῆς νέας Ἑλλάδος, εἶναι κελάδημα ἱκανὸν νὰ συγκινήσῃ τοὺς ἀνυδροτέρους ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς τραχυτέρας καρδίας. Κατέστη δὲ τοσοῦτον δημοτικόν, ὥστε σπανίως παραλείπεται ὁσάκις στενώτατός τις ἐκ τῶν οἰκείων λαλῇ ἀντὶ τοῦ τεθνεῶτος καὶ μέμφεται τὴν μοῖραν, ἥτις ἠθέλησε νὰ τὸν ἀφαρπάσῃ ἐνῷ μόλις σφριγῶν καὶ νέος ἔθετε τὸν πόδα ἐντὸς τῶν ἀνθώνων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου.

Ἀλλ' ὡς ἀναντίρρητον ὅτι ποιητὴς αὐτοσχέδιος τῆς μυροβλήτου στροφῆς ὑπῆρξεν ὁ Διάκος, οὕτω καὶ ἀληθὲς ὅτι ἀφότου εὐτύχησα ν' ἀκούσω τὸ νεκρώσιμον ᾆσμα, ἐγεννήθη ἐν τῇ διανοίᾳ μου ἡ ἰδέα τοῦ ἑπομένου στιχουργήματος, οὐδ' ἔπαυσα διαλογιζόμενος τίνι τρόπῳ νὰ ἐξυμνήσω ἐπαξίως τὸν γίγαντα τῆς Δωρίδος καὶ πῶς νὰ τελέσω μνημόσυνον ὑπὲρ ψυχῆς, πληρούσης ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς φαντασίας μου τὸ στερέωμα.

---

1) Ὅρα Σπυρίδωνος Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τόμος Α', σελὶς 265, ἔκδ. Λονδίνου.

Ἡ ἰδέα αὕτη μ' ἐβασάνιζεν, ἀσχολούμενον περὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἡμετέρου ἐθνικοῦ μαρτυρολογίου. Σήμερον δέ, ὅτε παρίσταμαι ἵνα καταθέσω ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτις ἔπιε τὸ αἷμα τοῦ ἀειμνήστου θύματος, τὸ εὐτελὲς θυμίαμά μου, σήμερον τρέμω μὴ ἀναδειχθῶ ἀνάξιος καὶ μὴ ὑπὸ τὸ μέγεθος τηλικούτου ἐπιχειρήματος ἀποκαλυφθῇ πᾶσα ἡ μικρότης καὶ ἡ ἀδυναμία μου.

Γένοιτό μοι ἀρωγὸς καὶ προστάτης ὁ μεγάθυμος ἥρως, ὁ ἐν μέσῳ τῶν καταιγίδων τοῦ χειμῶνος εὐαρεστηθεὶς νὰ συμβιώσῃ μετ' ἐμοῦ, ὁ ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἐπισκιάσας τὸν ὕπνον μου, ὁ παρακολουθήσας τὰ διαβήματά μου ἐν ξηρᾷ καὶ θαλάσσῃ, ὁ μετὰ στοργῆς ἀκροασάμενος τῶν μυστικῶν μου θλίψεων ἐπὶ τοῦ ἐρήμου σκοπέλου ἔνθα προσωρμίσθην.

Γένοιτό μοι ἀρωγὸς καὶ προστάτης!

Μαδουρῇ

***

Περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐγεννήθη ἐν Μουσουνίτσᾳ τῆς Παρνασσίδος ὁ Ἀθανάσιος Γραμματικός, προπάτωρ τοῦ ἡμετέρου ἥρωος. Νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν ἠσπάσθη τὸ στάδιον τῶν ὅπλων καὶ μεθ' ἑνὸς ἀδελφοῦ κ' ἑνὸς πρωτεξαδέλφου κατετάχθη εἰς τὴν ἁρματωλικὴν συμμορίαν τοῦ ἐξ Ἁγίας Εὐθυμίας διαβοήτου Κωνσταντάρα. Περὶ τοῦ ἐν γενναίοις τούτου γενναίου κρίνω περιττὴν πᾶσαν μνείαν, οὐ μόνον διότι φοβοῦμαι μὴ δικαίως μ' ἐπικρίνῃ τις ὡς περιττολόγον, ἀλλὰ διότι καὶ ἀκριβῆ βιογραφίαν αὐτοῦ ἐξέδωκε πρό τινος χρόνου ὁ ἀξιότιμος φίλος μου Κωνσταντῖνος Σάθας [1]) πρὸς ὃν ἀπευθύνω δημοσίᾳ χάριτας δι' ἃς μετὰ παραδειγματικῆς προθυμίας μοὶ ἔδωκε πολυτίμους ἱστορικὰς εἰδήσεις, παραλαβὼν με συμμέτοχον τοῦ θησαυροῦ, ὃν ἀπεταμίευσεν οὔτε θυσιῶν φειδόμενος οὔτε μόχθων, ἀλλὰ καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενος, ὅπως διασώσῃ ἐκ τοῦ ὀλέθρου τὰ ἆθλα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας ἀγωνισαμένων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντάρα συνεκρότησεν ὁ Γραμματικὸς ἴδιον σῶμα, δι' οὗ ἔβλαπτε συνεχῶς τοὺς ἐν Παρνασσίδι καὶ Δωρίδι Ὀθωμανούς. Ἀλλά, πεσόντος τοῦ αὐταδέλφου ἔν τινι συμπλοκῇ καὶ πολλῶν ἐκ τῶν ἑταίρων διασκορπισθέντων, τὸ μὲν σῶμα ταχέως διελύθη, ὁ δὲ Ἀθανάσιος, τυχὼν ἀμνηστείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε, καταλιπὼν τρεῖς υἱούς, τὸν Μῆτρον, τὸν Κωστούλαν, τὸν Νῖκον καὶ μίαν θυγατέρα, τὴν Στάμω.

Ὁ Μῆτρος καὶ ὁ Κωστούλας συνεστράτευσαν καὶ συνηγωνίσθησαν μετὰ τοῦ ἐκ Βουνιχώρας Βλαχοθανάση, ὕστερον δὲ συνετάχθησαν τῷ Ἀνδρούτσῳ, παραλαβόντι τὴν ἀρχηγίαν, καὶ παρηκολούθησαν πιστῶς εἰς τὴν τρικυμιώδη πνοὴν τῆς λαίλαπος ἐκείνης. Καὶ ὁ μὲν Κωστούλας, ἀξίως λόγου μαχόμενος, ἔπεσε κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1796 ἀείμνηστον διὰ τῆς Πελοποννήσου κάθοδον τοῦ Ἀνδρούτσου· ὁ δὲ Μῆτρος, συμμαχήσας μετὰ τοῦ Λουκᾶ Καλλιακούδα, ἐφονεύθη καὶ οὗτος ἐν τῇ κατὰ τὸ 1802 μάχῃ τῆς Καβρολίμνης. Ὁ μόνος ἐπιζήσας ἐκ τῶν τριῶν ἀδελφῶν Νῖκος, ἀφιερωθεὶς παιδιόθεν εἰς τὸν ποιμαντικὸν βίον, ἔζησεν ἐν Μουσουνίτσᾳ τελευτήσας δὲ ἐν ἔτει 1809, κατέλιπε δύο υἱούς, τὸν Μῆτρον, ἐπονομαζόμενον Μασσαβέταν, ὡς υἱοθετηθέντα παρὰ τοῦ Ἰωάννου Μασσαβέτα, ἀτέκνου συζύγου τῆς ἐκ μητρὸς θείας αὐτοῦ Στάμως, καὶ τὸν Ἀ θ α ν ά σ ι ο ν.

1) Ὅρα «Χρυσαλλίδα». Τόμ. Γ', φυλλάδιον ΞΑ—ΞΒ.

Οὗτος ἐγεννήθη κατά τινας μὲν περὶ τὰ 1792, [1]) κατὰ δὲ τὸν γηραιὸν φίλον μου Ἰωάννην Φιλήμονα,ὅστις μόνος ἐκ τῶν ἡμετέρων ἱστοριογράφων ἐκόσμησε τὸ πολύτιμον Δοκίμιόν του διὰ βιογραφικῶν λεπτομερειῶν ἱκανῶν νὰ δώσωσιν ἀκριβῆ τινα τοῦ Διάκου εἰκόνα, περὶ τὰ 1786. Ἡ διαφωνία αὕτη εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἐάν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν, ἐν ᾗ διετέλει τότε χώρα διοικουμένη ὑπὸ ἀλλοφύλων οὐδόλως ἐνδιαφερομένων περὶ τακτικῆς καὶ ἐπισήμου πιστοποιήσεως τῶν γεννήσεων καὶ τῶν θανάτων.

Ὁ Ἀθανάσιος μόλις ἔφηβος εἰσήχθη παρὰ τοῦ πατρὸς ὡς δόκιμος εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἐρινεὸν (Ἀρτοτίναν) μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐχειροτονήθη Διάκονος.

Ἡ πρώτη αὕτη δοκιμασία βεβαίως συνέτεινε πρὸς διάπλασιν τῆς ψυχῆς τοῦ νεοφύτου καὶ εἰς ταύτην ὀφείλει τις ν' ἀποδώσῃ τὴν κοσμιότητα τοῦ βίου, τὴν παραδειγματικὴν μετριοφροσύνην καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέραντον καὶ ἀνεξάντλητον αὐτοῦ πίστιν. Τοιουτοτρόπως ὁ ἱερατικὸς χαρακτήρ, συνδυασθεὶς ὕστερον μετὰ τοῦ πολεμικοῦ πνεύματος, κατέστησεν αὐτὸν πρότυπον θεοσεβείας καὶ γενναιότητος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξεν ἡ ἀσφαλεστέρα σανίς, ἣν ἐνηγκαλίσθη καὶ δι' ἧς θαυμασίως ἐσώθη ὅτε διέπλευσε τὸν στενώτατον καὶ πολυκύμαντον πορθμόν, μεταβαίνων ἀπὸ τοῦ πελάγους τῆς ζωῆς εἰς τὸν ἀχανῆ τῆς αἰωνιότητος ὠκεανόν. Διὸ καὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ποιήματός μου προσεπάθησα παντὶ σθένει νὰ διατηρήσω σῶαν τὴν διπλῆν ἰδιότητα καὶ νὰ μὴ διαζεύξω ποτὲ τὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν ψυχὴν τοῦ Διάκου— τὴν τοῦ μοναχοῦ καὶ τὴν τοῦ στρατιώτου.

Καίτοι περιφρουρουμένου ἐντὸς θείας ἀκροπόλεως, περιλάλητος ἐγένετο ἡ σπανία τοῦ νέου καλλονὴ καὶ Φερχάτ - βέης τις, ἐκ τῶν ἀγάδων τῆς Δωρίδος, βαθύπλουτος καὶ λάγνος, ἐπεθύμησε νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὸ ἄνθος ὅπερ ἔθαλλεν ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς Ἐκκλησίας. Ἐγκαίρως πληροφορηθεὶς ὁ Ἀθανάσιος, τῇ προτροπῇ τοῦ Ἡγουμένου, λάθρα ἀνεχώρησε [2]) καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Δωρίδος ἐνδιαιτωμένην συμμορίαν τοῦ Δήμου Σκαλτσᾶ καὶ τοῦ Γούλα. Ἐκεῖθεν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν αἰσχρὸν Ὀθωμανὸν ἀπειλητικὴν ἐπιστολήν, ἐν ᾗ περιέκλεισε καὶ τὸ ξυρισθὲν γένειον ὡς σύμβολον τοῦ πολέμου, ὃν ἐκήρυττεν ἔκτοτε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος. Ἀπεκδυθεὶς δὲ τὸ ράσον, περιεβλήθη τὸν περιφανῆ τῶν ἁρματωλῶν χιτῶνα, ἔζωσεν ἐπὶ τὸν μηρὸν τὴν ρομφαίαν καὶ οὕτω μετεσχηματισμένος ἔλαμψε κεραυνοβόλος, ὡς ἂν ἤθελεν ἀνατείλῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου του προφητικόν τι ἀνέσπερον σέλας.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς πρώτης τοῦ βίου του περιπετείας, παρῄτησε τὸ πατρογονικὸν ἐπώνυμον καὶ ἠσπάσατο τὸ τοῦ ὑπηρέτου τῆς Ἐκκλησίας, ὑπογραφόμενος ἀείποτε (ὡς προκύπτει ἐκ τῶν πρωτοτύπων ἐπιστολῶν αὐτοῦ) Ἀθανάσης Διάκος. [3])

Συναγωνιζόμενος μετὰ τοῦ Σκαλτσᾶ καὶ τοῦ Γούλα, δὲν ἐβράδυνεν ὁ πρωτόπειρος πολεμιστὴς νὰ διακριθῇ ἐπὶ συνέσει καὶ τόλμῃ. Κράτιστος δὲ ἀνεδεικνύετο πάντων κατὰ τὴν ποδωκίαν, τὴν σκοπευτικὴν καὶ τὸ ἅλμα. Ἀλλ'

---

1) Τὴν χρονολογίαν ταύτην ἐξάγω ἐκ τῶν σημειώσεων τοῦ κ. Σάθα, τὴν δὲ δευτέραν ἐκ τοῦ Ἱστορικοῦ Δοκιμίου τοῦ κ. Φιλήμονος. (Τόμος Γ', σελ. 197), ὅπου μνημονεύεται ἡ ἡλικία τοῦ Διάκου.

2) Διατείνεται ὁ Περαιβὸς ἐν τοῖς Πολεμικοῖς Ἀπομνημονεύμασι, σελ. 54, ὅτι ὁ Διάκος ἐφόνευσε τὸν Φερχάτην, ἀλλὰ τοῦτο διαψεύδεται ἐκ τοῦ μετὰ ταῦτα διορισμοῦ τοῦ Φερχάτου ὡς Βοεβόδα.

3) Ἐνόμισα καθῆκον νὰ διατηρήσω ἀμεταποίητον τὸ προσφιλὲς ὄνομα ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ποιήματός μου.

ἐκτὸς τῶν φυσικῶν τούτων προτερημάτων, διὰ τῆς ἐμφύτου ἀγαθότητος καὶ τῆς μετριοπαθείας τῆς ψυχῆς του ἐδυνήθη ὁ Διάκος νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀγάπην τῶν ἀρχηγῶν, ὥστε, ἀναχωρῶν συνήθως ὁ Σκαλτσᾶς κατὰ τὸν χειμῶνα εἰς Βάλτον πρὸς περισσοτέραν ἐξασφάλισιν, παρέδιδε τὴν ἀρχηγίαν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, πεποιθὼς ὅτι, ἐπανερχόμενος κατὰ τὴν ἐαρινὴν ὥραν, ἀκμαίαν ἔμελλε νὰ παραλάβῃ καὶ ἀρειμανῆ τὴν φάλαγγά του.

Διορισθέντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ Φερχάτου Βοεβόδα Σαλώνων, ἔπρεπε, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθιμον, πάντες τῆς ἐπαρχίας οἱ ἁρματωλοὶ νὰ προσέλθωσι μετὰ δώρων καὶ νὰ συγχαρῶσι τὸν ἄρχοντα. Μόνος ὁ Διάκος, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Σκαλτσᾶ, δὲν ἔστερξε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ὑβριστικὴν ταπείνωσιν. Ὁ δὲ Φερχάτης, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τούτου, ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶν καὶ χαρακτηρίσας τὸν Διάκον ὡς ταραξίαν, ὡς ἐχθρὸν ἐπικίνδυνον καὶ καταστροφέα τῶν ἐν Δωρίδι κτημάτων του, ἐξητήσατο καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν ἵνα τὸν φονεύσῃ. Ἐξῆλθεν ἑπομένως μετὰ ἐκλεκτοῦ σώματος πρὸς καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ του, *ἀλλ'* ἐπανῆλθε καθημαγμένος. Ἐννοήσας τότε ὅτι διὰ τῶν ὅπλων ἀδύνατον ἦτο νὰ τύχῃ τοῦ ποθουμένου, ἔπεισε τοὺς ἁρματωλοὺς καὶ τοὺς προύχοντας ἵνα πορευθῶσι πρὸς τὸν δυστροποῦντα καὶ ὑποδείξωσιν αὐτῷ τὰς θλιβερὰς συνεπείας, ἃς ἤθελε προκαλέσει κατὰ τοῦ τόπου ἡ παράλογος ἀπείθεια καὶ πεισμονή του. Ὁ Διάκος ὑπεσχέθη μεταμέλειαν καὶ ἔταξεν ἡμέραν, καθ' ἣν ἤθελε νὰ παρουσιασθῇ πρὸς τὸν Βοεβόδαν. Πλήρης χαρᾶς ἔμαθεν ὁ Φερχάτης τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διάκου καὶ ἔσπευσεν ἑπομένως νὰ τοποθετήσῃ καταλλήλως ἑκατὸν ἐκ τῶν δορυφόρων του, ἵνα, προσερχόμενον, τὸν φονεύσωσιν. Ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος, προαισθανόμενος τὴν ἀπάτην, διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Τέχολης μετὰ ὀγδοήκοντα συνεταίρων εἰσῆλθεν εἰς Σάλωνα.

Ἔντρομος ὁ Φερχάτης μαθὼν τὴν ἀπροσδόκητον ἄφιξιν, διέταξε τοὺς σωματοφύλακας ἵνα καταλάβωσι τὴν θύραν τοῦ Σεραγίου καὶ πυροβολήσωσι κατὰ τοῦ Διάκου ἅμα ἤθελε δώσῃ τὸ σύνθημα. Ἀλλ' ἐκεῖνος, προνοητικός, ἀφοῦ ἐτοποθέτησεν ἔξωθεν τοὺς ἑβδομήκοντα, παρέλαβε δέκα ἐκ τῶν συντρόφων καὶ μετ' αὐτῶν ἦλθε πρὸς τὸν Βοεβόδαν. Ὁ δόλιος καὶ δειλὸς Ὀθωμανὸς προσεπάθησε διὰ παντὸς τρόπου νὰ τὸν ἀπομονώσῃ, προφασιζόμενος ὅτι εἶχεν ἀνάγκην κατὰ μόνας νὰ συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ, ἀλλ' οἱ πιστοὶ φύλακες τοῦ Ἀθανασίου ἀπεποιήθησαν ν' ἀπομακρυνθῶσιν, ἐμπαικτικῶς ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἔμενον παρόντες ἵνα κορέσωσι τὰ ὄμματά των ἀτενίζοντες εἰς πρόσωπον τοσοῦτον προσφιλές. Ποτὸν δεδηλητηριασμένον προσηνέχθη, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀπεκρούσθη. Τέλος, ἀφοῦ προσέφερε τῷ Φερχάτῃ τὸ εἰθισμένον δῶρον (ἦτο δὲ ἀργυροῦν ποτήριον, ἐφ' οὗ ἐν ἀναγλύφῳ, ἀπεικονίζετο ἡ Μονὴ τοῦ Προδρόμου καὶ ὁ Διάκος φέρων τοῦ μοναχοῦ τὸ σχῆμα), ἀπῆλθε σῶος ἐπὶ τῶν ὀρέων του.

Μετά τινα χρόνον μιμούμενος τὸ παράδειγμα τῶν διασημοτέρων τῆς Ἑλλάδος πολεμιστῶν, μετέβη εἰς Ἰωάννινα καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1816 ὑπηρέτησεν ἐν τῷ λόχῳ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Τεπελενλῆ. Ἡ Αὐλὴ τοῦ τρομεροῦ Βεζύρου εἶχε μεταμορφωθῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις εἰς ἀληθῆ ἐφεδρείαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καθότι καὶ πολιτικοὶ καὶ πολεμικοὶ συνήρχοντο, ὥσπερ ἐκ συνθήματος, κύκλῳ τοῦ αἱμοχαροῦς σατράπου, ὡς ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἐκτελέσεως προμεμελετημένου σχεδίου, ὑποκρύπτοντος τὴν ἰδέαν τῆς κατ' ὀλίγον ἀπορροφήσεως πάντων τῶν μέσων, δι' ὧν ὁ περιβόητος Ἑλληνομάχος ἐδύνατο, χρείας τυχούσης, νὰ καταθλίψῃ πᾶσαν ἐνέργειαν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεγέρσεως.

Ἐν Ἰωαννίνοις συνεσχετίσθη ὁ Διάκος μετὰ τῆς ἡρακλείου ἐκείνης γενεᾶς, ἥτις ἐπέπρωτο καὶ τὸ αἷμα τῶν πατέρων νὰ ἐκδικήσῃ καὶ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ ἀπειλουμένου ὀλέθρου. Ἐν μέσῳ τῶν τρυφῶν καὶ τῆς

ἐξαχρειώσεως, τῶν δολοπλοκιῶν, τῆς ἐσχάτης διαφθορᾶς, τῶν καταστροφῶν καὶ τῆς δουλοφροσύνης διετήρησεν ἄμωμον τὴν καρδίαν, ἀκηλίδωτον τὸ μέτωπον, ἄσπιλον τὴν ψυχήν, ὥστε, ὑποπτεύσας αὐτὸν ὁ Ἀλῆς, ὁ ἐκ συστήματος ἐπιδιώκων τὴν ἀμαύρωσιν τῶν χαρακτήρων καὶ τὴν βεβήλωσιν πάσης παρθενίας, ἔδωκεν ἐντολὴν πρὸς τὸν Ὀδυσσέα νὰ τὸν δολοφονήσῃ. Ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου, ἀναδεχθεὶς πᾶσαν παρὰ τῷ Σατράπῃ εὐθύνην, οὔτε τὴν διαταγὴν ἐξετέλεσεν οὔτε ποτὲ ὡμολόγησε πρὸς τὸν Διάκον τὴν φιλικὴν ὑπηρεσίαν.

Κατὰ τὸ 1816 ὁ Ὀδυσσεύς, διορισθεὶς ἁρματωλὸς Λεβαδείας, παρέλαβεν αὐτὸν ὡς πρωτοπαλλήκαρον καὶ ἔκτοτε ἀδιάρρηκτοι δεσμοὶ ἀδελφότητος συνήνωσαν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος τοὺς δύο τούτους σ τ α υ ρ α ε τ ο ύ ς.

Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸ 1818, ὁ υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου Ἀνδρούτσου ὤμοσεν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ὅρκον τῶν Φιλικῶν. Περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην κοινωνὸς τοῦ φοβεροῦ μυστηρίου ἐγένετο καὶ ὁ Διάκος, κατηχηθεὶς καὶ οὗτος, ὡς πολλοὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλίωνος Κοκοσιώτου, καὶ οὕτω διὰ τῆς δευτέρας ταύτης χειροτονίας προπαρεσκευάσθη ἵνα προσέλθῃ σφάγιον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς πατρίδος.

Ἐνσκήψαντος τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἀναγκασθέντος τοῦ Ὀδυσσέως νὰ παραιτήσῃ τὴν Βοιωτίαν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ Μπαμπᾶ πασᾶ, τὰ πρωτοπαλλήκαρα, ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, κατὰ τὴν ἁρματωλικὴν παράδοσιν ἀνηγόρευαν ὁμοφώνως ὁπλαρχηγὸν Λεβαδείας τὸν Διάκον, καὶ τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἀνεγνώρισαν προθύμως οἱ πρόκριτοι, ἐσεβάσθη δὲ καὶ τυπικῶς ἐκύρωσεν ἡ τουρκικὴ ἀρχή.

Εὗρε λοιπὸν ἡ Ἐπανάστασις τὸν Διάκον κατέχοντα ἐπίκαιρον στρατιωτικὴν θέσιν δυναμένην νὰ συντελέσῃ οὐκ ὀλίγον εἰς εὐόδωσιν τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος. Ὅτι δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ὑπῆρξε σύντονος, μεγάλη ἡ ἑτοιμότης δι' ἧς κατεπράϋνε τοὺς Τούρκους, ἀνησυχοῦντας ἤδη ἕνεκεν τῶν ἐκ πολλοῦ διαθρυλουμένων καὶ ὑποπτεύοντας πάντας διὰ τὴν παράτολμον διαγωγὴν τοῦ Βούσγου, ὅτι, μετὰ τὴν ἐν τῇ μονῇ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ σύσκεψιν ὅπου, ἐκτὸς πολλῶν, παρευρέθησαν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος καὶ ὁ Ἀμφίσσης Ἡσαΐας, ταχέως διὰ τῆς ἀποφασιστικότητος αὐτοῦ διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Βοιωτίαν τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως, εὔκολον εἶναι πρὸς πάντας τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα μετὰ πόθου ἀσχολουμένους καθαρὰν νὰ λάβωσιν ἀντίληψιν, ἐὰν διέλθωσιν τὴν ἱστορίαν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ἰδίως δὲ τὰς σελίδας, ἔνθα ὁ Φιλήμων, μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας καὶ νεανικοῦ οἴστρου κατέταξε καὶ συνηρμολόγησε γεγονότα, ὡς ἐκ τῆς ἐπικρατούσης συγχύσεως πολλαχῶς διαστραφέντα ἢ ὁλοσχερῶς παραλειφθέντα.

Οὐδ' ἤθελον παρενοχλήσει τοὺς ἀναγνώστας διὰ τῆς διηγήσεως ταύτης, ἂν δὲν ἐνόμιζον ἀναγκαίαν ἀείποτε τὴν λεπτομερῆ ἔρευναν τῶν πρώτων ἐν τῷ κόσμῳ διαβημάτων τοῦ Ἀθανασίου Διάκου, ἵνα ἀκριβῶς ἐκτυπωθῇ καὶ σαφῶς προκύψῃ ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀνδρὸς εἴτε καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεδέχθη νὰ σώσῃ ἐν Θερμοπύλαις τὴν τιμὴν τῆς Ἐπαναστάσεως εἴτε καθ' ἣν ὥραν ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτων περιφρονήσεων ἀπεδέχετο μειδιῶν τὸ φρικωδέστερον τῶν μαρτυρίων.

Παρέλαβον ἐν τῷ ἑπομένῳ στιχουργήματι τὸν Διάκον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς καταστροφῆς καὶ ἐχωρίσθην ἀπ' αὐτοῦ ἀφοῦ οὔτε ἴχνος ἀπέμενε πλέον ἐκ τοῦ σώματός του ἐπὶ τῆς γῆς. Ὤφειλον ἑπομένως νὰ συμπληρώσω διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου ὅ,τι ἐξ ἀνάγκης παρέλιπεν ἡ ποίησις, ἵνα οὐχὶ ἐν προτομῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ὁλομελείᾳ αὐτοῦ, ἱδρυθῇ ἐπὶ τοῦ βάθρου τῆς ἱστορίας ὁ ἀνδριὰς τοῦ ἐθνομάρτυρος.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἡ σφαγὴ τῶν Φιλελλήνων ἐν Πέτᾳ καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Διάκου ἐν Θερμοπύλαις παρίστανται ὡς οὐρανομήκεις μέλαιναι κυπάρισσοι παρὰ τῇ εἰσόδῳ τοῦ μεγάλου νεκροταφείου τῆς Ἐπαναστάσεως. Αἰτία τῆς πρώτης ὑπῆρξεν ἡ προδοσία τοῦ Γώγου καὶ ὁ παράκαιρος ἱπποτισμὸς τῶν Φιλελλήνων, ἐπήνεγκε τὴν δευτέραν ἡ ἀμφιταλάντευσις καὶ ἡ χαλαρὰ ἐνέργειά τινων ἐκ τῶν μετὰ τοῦ Διάκου συναγωνισθέντων ὁπλαρχηγῶν.

Ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης προφασιζόμενος ὅτι καθῆκον εἶχε νὰ μὴ ἐκθέσῃ εἰς ἀναπόφευκτον ἐξόντωσιν ἐπαρχίαν γεωγραφικῶς τοποθετημένην ὡς ἐν ἐμπροσθοφυλακῇ, πράγματι δὲ θεωρῶν τὴν ἐθνικὴν ἀνέγερσιν ὀνειροπόλημα νοσούσης φαντασίας, μηδεμίαν παρέχον ἐλπίδα εὐοδώσεως καὶ ἐπιτυχίας, μόνος ἔμενεν ἀδρανής, οὐδ' ἔστεργε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἐπιμόνους καὶ πατριωτικὰς προτροπὰς τοῦ τε Διάκου, τοῦ Πανουριᾶ καὶ τοῦ Δυοβουνιώτου. Ἕνεκεν τῶν συνεχῶν καὶ στενῶν αὐτοῦ σχέσεων πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ τῆς ἰδέας, ἣν εἶχε περὶ τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, ἐνόμιζεν ἑαυτὸν εὐτυχῆ, ἐάν, ἐν μέσῳ τῶν ἀενάων περισπασμῶν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐδύνατο διὰ τῆς διαγωγῆς του νὰ σώσῃ τὸ προσφιλὲς ἀρματωλίκιον. Ὅπως δήποτε ἡ ἀδράνειά του παρέλυσεν ἐπὶ πολὺ τὰς προσπαθείας τῶν ἄλλων, ἐνεθάρρυνε τοὺς πολεμίους, ἐν ἀνέσει προπαρασκευαζομένους, καὶ τὸ χείριστον πάντων, ἐσάλευε τὰς πεποιθήσεις καὶ ἐνέπνεεν ὀλεθρίους δισταγμούς.

Προσκληθεὶς παρὰ τῶν ἐν Κομποτάδαις συσκεπτομένων στρατηγῶν ὅπως συνεκστρατεύσῃ, ἅπαξ, δὶς καὶ τρὶς ἀπεποιήθη καὶ ἔμεινεν ἀμετάτρεπτος ἀπέναντι τῶν παραστάσεων καὶ τῶν δεήσεων τοῦ Γεωργίου Δεσποτοπούλου, τοῦ Δημητρίου Καλύβα καὶ τοῦ Βακογιάννου, ἀποσταλέντων πρὸς αὐτὸν ἵνα διὰ παντὸς μέσου ἐξεγείρωσι τὴν ἀναλγησίαν καὶ ἠλεκτρίσωσι τὸν πατριωτισμόν του. Μάτην. Ὁ Κοντογιάννης ἐκώφευεν, ἐν ᾧ ὁ χείμαρρος λάβρος προέβαινε καὶ τὰ κύματα αὐτοῦ ἦγον ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασᾶς καὶ ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης. Τέλος ὁ Διάκος, ὁ Πανουριᾶς, ὁ Δυοβουνιώτης, προαισθανόμενοι τὴν καταιγίδα, ἀπεφάσισαν νὰ βαδίσωσι κατὰ τῆς Ὑπάτης καὶ τότε ἑκὼν ἄκων ὁ Κοντογιάννης ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ νὰ συναγωνισθῇ. Ἀλλ' αἱ χρονοτριβαί, ἃς παρενέβαλε διὰ τῆς ἀξιοπέμπτου διαγωγῆς του, παρήγαγον ἀποτέλεσμα τὴν μὴ ἔγκαιρον ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐκπόρθησιν τῆς Ὑπάτης, διότι ἐκστρατευσάντων τῶν Τουρκαλβανῶν, ἡ πολιορκία διελύθη, καὶ οἱ μὲν Διάκος, Πανουριᾶς καὶ Δυοβουνιώτης ἐπανῆλθον εἰς Κομποτάδαις ὅπως σκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, ὁ δὲ Κοντογιάννης, βυθιζόμενος πάλιν εἰς τὴν προτέραν ἀπάθειαν, κατέφυγε πρὸς ἀσφάλειαν ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀγάθωνας, καραδοκῶν τὴν ἑκατέρωθεν τῶν πραγμάτων πορείαν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τοῦ γέροντος ἀρματωλοῦ. Οὐδεμία δὲ ἀπομένει ἀμφιβολία ὅτι ἄλλως ἤθελε διεξαχθῇ τὸ δρᾶμα τῶν Θερμοπυλῶν, ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἐνίσχυε διὰ τῶν δυνάμεών του τοὺς συναδέλφους του ἢ ἂν ἐπὶ τέλους δὲν ἀπεσύρετο ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἀγάθωνας.

Ὁ Ἰωάννης Δυοβουνιώτης, καίτοι μετὰ πολλῆς αὐταπαρνήσεως ἀποδυθεὶς εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα καὶ μεγάλας ὑπερνικήσας δυσχερείας ὅπως ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ συγκρατήσῃ καὶ γονιμοποιήσῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος τὰ μικρὰ μέσα, ὅσα ἐδύνατο νὰ διαθέσῃ, καίτοι οὐδὲ στιγμὴν διστάσας νὰ ἐπιπέσῃ ξιφήρης κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ νὰ τοὺς ἀποκλείσῃ ἐντὸς τῆς Ὀπουντίου ἀκροπόλεως, εἰς οὐδὲν λογισθεὶς τὴν ἀκροσφαλῆ θέσιν τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ του Γεωργίου, ὁμηρεύοντος παρὰ τῷ Ἀλῆ πασᾶ, οὐχ ἧττον ὀφείλει τις νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι, εὑρεθεὶς κατὰ τὴν μάχην τοποθετημένος μετὰ τετρακοσίων μαχητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Λουκᾶς Κόκκαλης, πρὸς φυλακὴν τῆς ἐπὶ

τοῦ Δύρα (Γοργοποτάμου) γεφύρας, οὐδὲ τὴν ἐπίθεσιν ὑπέμεινε τοῦ Βρυόνου, ἀλλ' ὑπεχώρησεν ἀμαχητὶ εἰς τὸ Δέμα. Καταδιωχθεὶς δὲ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς τὸ χωρίον Δύο Βουνά, τόπον τῆς γεννήσεώς του.

Ἡ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἀπροσδόκητος αὕτη τοῦ Δυοβουνιώτου ὑποχώρησις ἐξέθηκεν εἰς προφανῆ κίνδυνον τὸν Πανουριᾶν, ὅστις εἶχε καταλάβῃ τὴν Χαλκομμάταν, διὰ δὲ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ Παπᾶ Ἀνδρέου Κοκοβιστιανοῦ καὶ Κομνᾶ Τράκα Ἀγοργιανίτου, τὸ χωρίον τοῦ Μουσταφάμπεη. Ἅπασα δὲ τῶν Ἀλβανῶν ἡ στρατιὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Βρυόνου, οὐδεμίαν παθοῦσα ἀποτριβὴν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀνακρουσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Δυοβουνιώτου, ἔξαλλος καὶ παράφρων ἐπὶ τῇ ἀδοκήτῳ ἐπιτυχίᾳ, μανιώδης ἐπιπεσοῦσα κατεσπάραξε τοὺς περὶ τὸν Πανουριᾶν, προκινδυνεύσαντα γενναίως καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἀφειδῶς ἐκθέσαντα πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν συνεταίρων. Ἔπεσαν ἐκεῖ ὁ ἐπίσκοπος Ἠσαΐας καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Παπαγιάννης, αἱ δὲ κεφαλαὶ αὐτῶν, ἀποκοπεῖσαι καὶ φερόμεναι ὑπὸ τῶν προπορευομένων, ἐμήνυσαν εἰς τὸν Διάκον τὴν προσέγγισιν τῆς καταιγίδος, ἥτις ἀπειλητικὴ προέβαινεν ὅπως τὸν περικυκλώσῃ διὰ τῶν πτερύγων της.

Διὸ οὐδὲν παράδοξον, ἂν καὶ οἱ περὶ τὸν Διάκον κατεστράφησαν. Παράδοξος καὶ ἀκατανόητος εἶναι ἡ μέχρι τέλους ἀκλόνητος ἐπιμονὴ τοῦ ἥρωος καὶ ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ ν' ἀποθάνῃ, ἀφοῦ ἐγίνωσκεν ὅτι περιττὴ ἀπέβαινεν ἡ θυσία καὶ ἀφοῦ συνησθάνετο βεβαίως ὅτι ἀναγκαία ἦτο εἰς τὴν πατρίδα ἡ ζωή του. Ἀλλ' ὑπὸ αἰσθημάτων πάντῃ διαφόρων ἐμπνεόμενος ὁ Διάκος καὶ θεωρῶν τὰς Θερμοπύλας προωρισμένας ἀνέκαθεν νὰ εἶναι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ αἱματόφυρτος Γολγοθᾶς, ὑπέμεινε μέχρι τέλους, ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὰς δεήσεις τῶν φίλων, προτρεπόντων αὐτὸν εἰς φυγὴν καὶ ἐπὶ τούτῳ προσαγαγόντων τὸν ἵππον, καὶ ἀπεδέχθη τὸ μαρτύριον, συνειδὼς ὅτι αἱ μεγάλαι ἰδέαι βλαστάνουσι καὶ καρποφοροῦσι ποτιζόμεναι διὰ τοῦ αἵματος καὶ τρεφόμεναι διὰ τῶν βασάνων.

Περιγράφων τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην προέκρινα πανταχοῦ τὰς δοκούσας μοι ἀκριβεστέρας πληροφορίας, συνειδὼς ὅτι ἡ δημοτικὴ ἑλληνικὴ ποίησις, ἐκ τῶν μυχῶν τῆς ἱστορίας ἐκπορευομένη, κυρίως προτίθεται τὴν ἀκριβῆ ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, περικοσμοῦσα μὲν καὶ χρωματίζουσα αὐτὰ ποικιλοτρόπως πρὸς ἐκφανεστέραν τοῦ θέματος διατράνωσιν, ἀλλ' οὔτε τὴν παραμόρφωσιν τῆς ἀληθείας ἀνέχεται οὔτε τὴν ἀποσιώπησιν, ὅταν δι' αὐτῶν καταστρέφωνται αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν ἐγείρονται οἱ ἰδανικοὶ αὐτῆς πύργοι. Ἀπέκλινα ἑπομένως τὸν ρωμαντισμόν, ἐφ' ᾧ κακῇ τύχῃ, ἀγάλλονται πολλάκις καὶ ἐνασμενίζουσι φαντασιοκόποι τινές, μιμηταὶ ξένων ἐθίμων, ξένων παραδόσεων, ψευδαπόστολοι καὶ εἰσηγηταὶ ἀλλοτρίων δογμάτων, πεποιθὼς ὅτι σχετικῶς πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὰς περιστάσεις τοῦ Ἔθνους τοιαῦται νεολογίαι πρέπει νὰ καταδικάζωνται ὡς ἀναχρονισμοὶ καὶ νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς μιάσματα ἱκανὰ διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπικινδύνως νὰ νοθεύσωσι καὶ διαφθείρωσι τὸν ἀληθῆ ὀργανισμὸν τῆς ἰθαγενοῦς γραμματολογίας. [1])

1) Ὁ ἡμέτερος Νικόλαος Θωμασαῖος (λέγω «ἡμέτερος», καθ' ὅσον μέρος τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ ψυχῆς ἐκ πολλοῦ ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα) ὁ ἡμέτερος Θωμασαῖος, ὁ γνωστὸς οὗτος διδάσκαλος καὶ τελετάρχης πάντων τῶν ἱερῶν τῆς καρδίας μυστηρίων, ὁ μετὰ πατοικῆς στοργῆς παραθαρρύνας με κατὰ τὸ οὐχὶ εὐδιάνυτον τῆς δημοτικῆς ποιήσεως στάδιον, ὁ οὐδέποτε ἀπαυδήσας κατὰ τὸν πολυτάραχον καὶ μαρτυρικὸν αὐτοῦ βίον μεριμνῶν τοῦ μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας οὐδ' ἀπαξιώσας τὰ εὐτελῆ τῆς φαντασίας μου προϊόντα νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν ἀδελφὴν Ἰταλίαν ἐνδεδυμένα τὴν κομψὴν ἐσθῆτα τοῦ εὐφραδοῦς λόγου του, ὁ Νικόλαος Θωμασαῖος, ἀπευθύνας μοι ἐσχάτως τὰς φιλικὰς συμβουλάς του, μὲ προτρέπει νὰ φοβῶμαι καὶ νὰ φεύγω ὅσον ἔνεστι τὸν Ἀσιανὸν ἐρωτολόγον ὡς ὀλεθριώτερον τοῦ Παρισινοῦ. «Tema il damerimo Asiatico, ch' è più pernizioso del Parigino», ὑπαινιττόμενος βεβαίως σκηνάς τινας ἐκ τῶν ἐν τῇ «Κυρᾷ Φροσύνῃ».

Ἱστορία λοιπόν, τουτέστιν ἀλήθεια, εἶναι ἡ κυριωτέρα βάσις τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως καὶ ὀδυνηρὸν καὶ ἀξιοδάκρυτον εἶναι ὁσάκις, ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς ἐποχῆς ἢ τῆς ὀλιγωρίας τῶν χρονογράφων, τινὰ ἐκ τῶν σημαντικωτέρων γεγονότων ἐκτίθενται ἀνακριβῶς καὶ συγκεχυμένως· εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις τὴν ἀνυπόφορον ἀδημονίαν, ἐξ ἧς πάσχει ὁ ποιητής, ὅταν ἐν μέσῳ τοῦ πυρετοῦ τῆς ἐμπνεύσεως αἴφνης παρίστανται αὐτῷ τοιούτου εἴδους προσκόμματα. Τὸ ἀτύχημα τοῦτο συνέβη εἰς ἐμὲ ὅτε ἀνεκάλυψα σπουδαίαν μεταξὺ τῶν ἱστοριογράφων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος διαφωνίαν περὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνεκροτήθη ἡ καταστρεπτικὴ σύγκρουσις. Μὴ δὲ νομίσῃ τις ὅτι ἀλόγως ἐπὶ μικροῖς δυσχεραίνω, ἢ ὅτι ἀκαίρως ὑπερβοῶ, προκειμένου περὶ ἀσημάντου χρονικοῦ λάθους. Ἕκαστον γεγονὸς σχετίζεται μυστηριωδῶς πρὸς ἄλλα καὶ οὔτε ἐπιεικὲς εἶναι οὔτε δίκαιον νὰ βλέπῃ τις αἴφνης διατεμνόμενον τῶν ἰδεῶν τὸν συνειρμὸν καὶ ῥιπτομένας εἰς τὸ μέσον ἀμφιβολίας, αἵτινες διαπράττουσι τῆς φαντασίας τὸ δρομολόγιον.

Πρὶν ἢ λάβω ἀνὰ χεῖρας τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν τοῦ κυρίου Σπυρίδωνος Τρικούπη καὶ τὸ Δοκίμιον τοῦ κυρίου Φιλήμονος, βαθέως εἶχε ῥιζωθῆ εἰς τὴν μνήμην μου ἡ ἀποφρὰς ἡμέρα τῆς 14 Ἀπριλίου, διότι καὶ παρὰ τοῦ γηραιοῦ Περραιβοῦ καὶ παρὰ τοῦ κυρίου Σπηλιάδου εἶχον μάθει ὅτι ἐν ἐκείνῃ ἔπρεπε νὰ μνημονεύηται ἡ ἀγωνία, ἐν δὲ τῇ ἐπιούσῃ τὸ μαρτύριον τοῦ Διάκου. Ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς διαβεβαιώσεως ταύτης ἤρχισα ἰχνηλατῶν τῇδε κἀκεῖσε σύγχρονα δυστυχήματα ὅπως διὰ τῆς συμπτώσεως καὶ τοῦ συνδυασμοῦ παραστήσω αὐτὰ συνδεδεμένα καὶ τοιουτοτρόπως ἀνεξίτηλος διασωθῇ ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ Ἔθνους ἡ νεκρώσιμος ἐποχή. Ἠσθάνθην δὲ ἀνέκφραστον ἀγαλλίασιν ὅτε εὗρον τὸν κρίκον, δι' οὗ συνεζεύγνυτο ἡ φρικωδεστάτη τοῦ Διάκου τελευτὴ μετὰ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τῆς ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ Βοσπόρου θαυμασίας ἀναδύσεως τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου λειψάνου.

Αἴφνης ἀναδιφῶν τὰς σελίδας τοῦ κυρίου Φιλήμονος, παρετήρησα μετ' ἐκπλήξεως καὶ ψυχικοῦ ἄλγους ὅτι οὐχὶ πλέον κατὰ τὴν 14, ἀλλὰ κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου συνεκροτήθη ἡ μάχη. Ἡ διαφωνία αὕτη πρὸς μὲν τὴν ἱστορίαν ἴσως ἦτο ἀδιάφορος, πρὸς δὲ τὴν ποίησιν εἶχεν ἀκαταλόγιστον βαρύτητα. Κ' ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς δὲν ἤθελον νὰ μεταβάλω τὸ σχέδιον τοῦ τετάρτου ᾄσματος, ἀφ' ἑτέρου ἐλυπούμην σφόδρα διὰ τὴν ἀνακρίβειαν, οὐδ' ἔστεργον νὰ ἀρυσθῶ ἐκ τῶν ἀπόρων ἀπολογίας, προσπίπτων εἰς τὴν μακροθυμίαν τῆς ποιητικῆς ἀδείας, ἂν ποτε ἐδείκνυντο ἀληθεῖς αἱ ῥήσεις τῶν κυρίων Φιλήμονος καὶ Τρικούπη ἐξηλέγχοντο δὲ ψευδεῖς καὶ ἀνυπόστατοι αἱ τῶν πρὸ αὐτῶν γραψάντων.

Ἀλλὰ πρὸς μείζονα ταλαιπωρίαν τοῦ νοός μου ὁ μὲν Περραιβός, ἀφοῦ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῶν Πολεμικῶν αὐτοῦ Ἀπομνημονευμάτων ἀνηλεῶς ἐπιτίθεται κατ' ἐκείνων, οἵτινες ἐξ ἀγνοίας διαστρέφουσι τήν τε χρονολογίαν καὶ τὰ ἆθλα τῆς Ἐπαναστάσεως, περιγράφων τὴν μάχην καὶ θέλων ἐκ προθέσεως νὰ σημειώσῃ τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐποχήν, διαβεβαιοῖ μετὰ παρρησίας ὅτι αὕτη συνέβη κατὰ τὴν 14 Ἀπριλίου, «Πέμπτην τῆς Διακαινησίμου».[1] Τοῦθ' ὅπερ καὶ ὁ κύριος Σπηλιάδης παρεδέχθη ἄνευ ἀντιρρήσεως. Ὁ δὲ Φιλήμων ἀποτόμως διακηρύσσει ὅτι συνεκροτήθη τῇ 23, «ἡμέρα τοῦ ἁγίου Γεωργίου».[2] Ὁ τελευταῖος οὗτος ἰσχυρισμὸς στηρίζεται ἐφ' ὅλης ἐν γένει τῆς χρονολογίας τοῦ Ἱστορικοῦ Δοκιμίου, κυρίως δὲ ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς τῶν Νικολάου Νάκου, Ἰωάννου Στάμου, Ἰωάννου Φίλωνος

1) Ὅρα Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα Περραιβοῦ, σελὶς 59.
2) Ὅρα Ἱστορικὸν Δοκίμιον Φιλήμονος, σελὶς 193.

καὶ Βασιλείου Βούσγου πρὸς τὸν Γεώργιον Κόκκινον καὶ Νικόλαον Μανοῦσκον, ἡμερολογημένης τῇ 19 Ἀπριλίου, δι' ἧς ἀγγέλλεται ἡ ἅλωσις τῆς Ὑπάτης, καθ' ἃ ἔγραφεν εἰς αὐτοὺς ὁ Διάκος. [1]) Ἂν λοιπὸν ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη τῇ Τρίτῃ τοῦ Θωμᾶ, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συνέβῃ ἡ ἐν Θερμοπύλαις καταστροφὴ κατὰ τὴν Πέμπτην τῆς Διακαινησίμου καὶ νὰ μὴ γίνεται περὶ αὐτῆς λόγος ἐν τῷ ἐγγράφῳ;

Ἐκτὸς τούτου διεσώθη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἱστορικῷ Δοκιμίῳ ὁ παρὰ τῶν προυχόντων Λεβαδέων διορισμὸς τοῦ Βούσγου ὡς ὁπλαρχηγοῦ, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Διάκου, ἡμερολογημένος τῇ 23 Ἀπριλίου, τουτέστι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν συνέβαινε τὸ δυστύχημα. Βεβαίως τοιαῦται ἀποδείξεις εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἄρωσι πᾶσαν ἀμφιβολίαν, μολονότι διεγείρει εἰς ἐμὲ ἔκπληξιν οὐ μικρὰν ἡ σπουδή, μεθ' ἧς οἱ Λεβαδεῖς προέβησαν εἰς τὴν ἀναπλήρωσιν, μὴ θελήσαντες, χάριν σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἄνδρα, ν' ἀναβάλωσιν εἰς τὴν ἐπιοῦσαν τὸν διορισμὸν ἄλλου, ὅτε τὴν πρᾶξιν ταύτην ἤθελε δικαιώσῃ ὁ θάνατος τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῖς στρατηγοῦ.

Ὁ κύριος Κωνσταντῖνος Σάθας, τρίβων περὶ τὰ τοιαῦτα, θεωρεῖ ἐπίσης ἀναντίρρητον τὴν χρονολογίαν τοῦ κυρίου Φιλήμονος συνεπείᾳ διαβεβαιώσεων, συλλεχθεισῶν ἐπὶ τόπου, ἔνθα διασώζεται καὶ ἡ φήμη ὅτι ὁ ἀείμνηστος εἶδε κατ' ὄναρ καὶ τὸν ἅγιον τῆς ἡμέρας προτρέποντα αὐτὸν εἰς μάχην. Εἰς ἐπίμετρον πάντων τούτων ἔρχεται τέλος ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος τοῦ Διάκου πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Λεβαδείας ἡμερολογημένη τῇ 11 Ἀπριλίου καὶ ὑπάρχουσα εἰς χεῖρας τοῦ κυρίου Φιλήμονος, ἐν ᾗ ἀγγέλλεται παρ' αὐτοῦ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ ἡ μετάθεσις τοῦ στρατοπέδου ἀπὸ Ἀλαμάνας εἰς Ὑπάτην. Τοιουτοτρόπως λύεται ὁριστικῶς τὸ ζήτημα καὶ προκύπτει ἀναμφιλέκτως ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἡ Ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία πανηγυρίζει τὴν μνήμην τοῦ τροπαιοφόρου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, πᾶσα ἐθνικὴ καρδία ὀφείλει νὰ ἑορτάζῃ καὶ τὴν μνήμην τοῦ τροπαιοφόρου μεγαλομάρτυρος Ἀ θ α ν α σ ί ο υ Δ ι ά κ ο υ.

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δημοσιεύω παρὰ πόδας οὐχὶ μόνον πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὅπως ἴδωσι καὶ μάθωσιν οἱ μεταγενέστεροι διὰ τίνων μέσων ἀνεδείχθησαν οἱ λεοντόκαρδοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἵνα ἐγείρωσιν ἐκ τοῦ τάφου τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν· πεισθῶσι δὲ ὅτι ἀκράδαντος θέλησις, στηριζομένη ἐπὶ τυφλῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως, εἶναι ὅπλον ἀκαταμάχητον καὶ μοχλὸς πανίσχυρος, ἱκανὸς ἀείποτε νὰ ἀνατρέψῃ ἑτοιμόρροπα καὶ σκωληκόβρωτα οἰκοδομήματα.

Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολή:

Τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων Ληβαδιᾶς.

Προσκινητός.

Εἰς Ληβαδεία.

Τὴν εὐγενείαν σας προσκυνῶ.

Σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι μᾶς ὑπεσχέθησαν εἰς τοῦ Μανοήλου νὰ μᾶς προφθάσουν 80 ὀκάδες παροῦτι καὶ σήμερις ἐστείλαμε τὰ ἄσπρα διὰ νὰ μᾶς τὴν φέρουν. Διὰ τοῦτο ἀπὸ αὐτοῦ τὴν ἴδια ὥρα ὁποῦ λάβετε τὸ γράμμα μου νὰ φορτώσετε δύο φορτώματα βόλια καὶ μὲ σιγοῦρον ἄνθρωπον νὰ μᾶς τὰ στεῖλτε εἰς Πατραντζῆκι καὶ ἀπὸ αὐτοῦ μὴν ἀμελεῖτε διὰ τζὲπ-χανέ. Κάμετε κάθε λογῆς τρόπους ὁποῦ νὰ μὴν κόβεται ὁ τζὲπ-χανές. Ἐπὶ τού-

1) Ὅρα σελίδα 139 τοῦ αὐτοῦ Ἱστορικοῦ Δοκιμίου, ἐν ταῖς σημειώσεσι καὶ ἐγγράφοις τοῦ γ΄ τόμου.

τοις νὰ βάλτε σφίξη χώρα καὶ χωριὰ ὅπου νὰ μᾶς ξεκινήσετε ἀνθρώπους ὅτι ἐδῶ δὲν ἔμεινε κανένας. Ἔφυγαν πίσω. Τώρα ἄλλη δουλειὰ δὲν σᾶς ἔμεινε μόνον αὐτὴ ἡ φροντίδα τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ τζὲπ-χανέ.— Ἡμεῖς ξεκινήσαμε διὰ Πατρατζίκι καὶ μὲ τὴν δύναμι τοῦ Θεοῦ αὔριο Τρίτη τὸ βαροῦμε. Κατὰ παρὸν νέο ἀπὸ κανένα μέρος δὲν ἔχομε ὁποῦ νὰ σᾶς γράψω. Ταῦτα καὶ μένω.

ΑΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΚΟΣ

Στεῖλτε μαζὶ μὲ μολήβια καὶ 600 κόλλας χαρτὶ διὰ νὰ δέσωμε φουσέκια.— Στεῖλτε μας κάμποση ξερὴ μελάνη. Δῶστε του καὶ 8 γρόσια διὰ τὸν κόπον του.

(Ἡ σφραγὶς αὐτοῦ).

1821 Ἀπριλίου 11.—Ἀλαμάνα Χάνι

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸ προκείμενον λέγω ὅτι, παραδεχθεὶς ἀδιστάκτως τὴν χρονολογίαν τοῦ Ἱστορικοῦ Δοκιμίου καὶ δι' αὐτῆς ἐπιγράψας τὸ τέταρτον ᾆσμα, ἐπίστευσα θεμιτὸν νὰ συμπεριλάβω καὶ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ γεγονότος τετελεσμένου μὲν πρὸ δεκατριῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ μήπω συμπεπληρωμένου. Οὐδεὶς ὁ ἀγνοῶν ὅτι καθ' ἣν ὥραν παρεδίδετο εἰς τὰς φλόγας ὁ Διάκος, τὸ λείψανον τοῦ Γρηγορίου διεπέρα σῶον καὶ ἄφθαρτον τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ ὅτι τὸ μετακομίζον τὸ ἱερὸν φορτίον πλοῖον τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας Ἰωάννου Σκλάβου μόνον κατὰ τὴν 11 Μαΐου ἠγκυροβόλησεν εἰς Ὀδησσόν.

Συνελθόντων τῶν Λεβαδέων κατὰ τὴν θέσιν Ἁ γ ί α ν Π α ρ α σ κ ε υ ὴ ν καὶ καθαγιασθείσης τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῆς εὐλογίας καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Διονυσίου καὶ τῶν ἐπισκόπων Ταλαντίου καὶ Ἀμφίσσης, Νεοφύτου καὶ Ἠσαΐου, ἀνεκηρύχθησαν ὁμοφώνως παρὰ τῶν ἀρχιερέων, τῶν προυχόντων, τοῦ περιεστῶτος λαοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας Ἀθανασίου Ζαφείρη καὶ Δήμου Ἀντωνίου, πεντακοσίαρχοι μὲν ὁ Βοῦγος, ὁ Λάππας, ὁ Τριανταφυλλίνας καὶ ὁ Σιμαρέσης, ἀρχηγὸς δὲ τῶν ὅπλων τῆς ἐπαρχίας ὁ Ἀθανάσιος Διάκος. Τότε ἀνεπέτασεν οὗτος καὶ τὴν σημαίαν του, τὰ μὲν ἄλλα λευκήν, φέρουσαν δὲ ἀφ' ἑνὸς τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν φοβερὰν ρήτραν Ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ἢ Θ ά ν α τ ο ς. Ἀλλὰ σύμβολον ἀληθὲς τῆς διανοίας τοῦ Διάκου καὶ μονόγραμμα καὶ προφορικὸς γρῖφος περικαλύπτων πάσας τὰς ἀπορρήτους ἐλπίδας, πάσας τοῦ ἔθνους τὰς πατροπαραδότους εὐχάς, ἦτο ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ σφραγίς, ἔνθα διέλαμπεν ἐγκεχαραγμένος ἐπὶ κεφαλῆς μὲν ὁ Σταυρός, κάτωθεν δὲ ὁ δικέφαλος βυζαντινὸς ἀετὸς κεκοσμημένος διὰ τῶν κεφαλαίων Ο.Θ.Ν.Κ. τουτέστιν ὁ Θ ε ὸ ς Ν ι κ ᾷ.

Τὰ σημεῖα ταῦτα ἔφερον καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν συγχρόνων ὁπλαρχηγῶν, ὡς ὁ Πανουριᾶς. Ἀλλ' ἄξιον θαυμασμοῦ εἶναι ὅτι διετηρήθησαν ἀνέκαθεν ἀπαράλλακτα, ἀμεταποίητα, ἀμετάβλητα εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας τῶν ἁρματωλῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ μεσαιωνικοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀνατραπέντος τοῦ θρόνου, ἔδραξεν ὁ Ἑλληνισμὸς τὴν Μεγάλην τῆς Αὐτοκρατορίας Σφραγῖδα καὶ μετ' αὐτῆς ἐσώθη ἐπὶ τῶν χιονοστεφῶν ὀρέων, ἐφ' ὧν τὸ συμβολικὸν πτηνὸν ἐδύνατο νὰ στήσῃ τὴν φωλεὰν αὐτοῦ καὶ νὰ δορυφορηθῇ ὑπὸ ζώντων ἀληθῶν ἀετῶν. 1)

1) Ὁ κύριος Κων)νος Σάθας ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Γαλαξειδίου, σελὶς 162, ἐδημοσίευσεν ἤδη τὴν παρὰ τῷ φίλῳ μου Παύλῳ Λάμπρῳ εὑρισκομένην σφραγῖδα τοῦ ἁρματωλοῦ Χρήστου Μηλιόνη, φέρουσαν ἐπίσης τὸν ἀετόν. Πόσοι καὶ ποῖοι θὰ περιεφρόνησαν ἴσως τὸν πολύτιμον δακτυλιόλιθον πρὶν ἢ λάβῃ τὴν τύχην νὰ λιμενισθῇ εἰς τὰς ἑλληνικωτάτας καὶ ἀληθῶς πατριωτικὰς χεῖρας τοῦ Παύλου Λάμπρου!

Τοιουτοτρόπως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔζησεν ἐν μέσῳ τῆς ἀβύσσου, ἔχον τοὐλάχιστον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἓν ὄνειρον, ἓν δόγμα, ἕνα σκοπόν, θεῖον, εὐγενῆ, μέγαν καὶ τὸν ἐπεδίωκεν ἀκαταπαύστως, εἰς οὐδὲν λογιζόμενον οὔτε φυλακάς, οὔτε μαστιγώσεις, οὔτε ἀπαγχονίσεις. Πεινῶν, διψῶν, γυμνητεύων ἐσύρετο ὁ Ἕλλην μαχητὴς ἀπὸ χαράδρας εἰς κρημνὸν καὶ ἀπὸ κρημνοῦ εἰς ὑπόγεια καὶ ζοφερὰ σπήλαια, μετακομίζων ἀείποτε τὸν μυστικὸν θησαυρόν του καὶ προσδοκῶν καθ' ἑκάστην ν' ἀκούσῃ ἀντηχοῦν εἰς τὰς ἀκοάς του τὸ θυελλῶδες πτερύγισμα τοῦ ἄνακτος τῶν ὀρνέων καὶ νὰ ἴδῃ ἐπανερχομένην τὴν βασιλείαν τοῦ Σταυροῦ του.

Εὗρον οἱ Φιλικοὶ τὴν ἰδέαν ταύτην βαθέως ἐρριζωμένην ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς φυλῆς καὶ ἐπεχείρησαν νὰ τὴν καλλιεργήσωσι, καταβαλόντες προσπαθείας γιγαντώδεις πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῆς. Ὅταν ἀναγιγνώσκῃ τις τὰ ἔγγραφα, τὰ ἐπιμαρτυροῦντα τὰς ἀκαταλογίστους θυσίας, τοὺς διηνεκεῖς κινδύνους, τὴν ἀπεριόριστον αὐταπάρνησιν, τοὺς ἀγῶνας, τὰ τολμηρὰ σχέδια τῶν συνεταίρων καὶ συγκρίνῃ ταῦτα πρὸς τὴν παροῦσαν νέκρωσιν, πρὸς τὴν ἀπάθειαν, πρὸς τὴν μικρότητα ἡμῶν τῶν ἀμέσως διαδεχθέντων ἐκείνους, καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀνεκφράστου ἀπελπισίας. Τότε ὠκεανὸς πολυτάραχος, ἀλλ' ἀχανής, τώρα λίμνη τεθολωμένη καὶ νεκρὰ ὕδατα. Τότε ἥλιος διαλάμπων ἐν μέσῳ πορφυροχρόων νεφελῶν, τώρα λυχνία ἡμίσβεστος, ἀμυδρὰν ἐκπέμπουσαν λάμψιν. 1)

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ κατάρτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ὑπῆρξεν ἀληθὴς δολοφονία τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἰδέας. Ἐφυλακίσθη τὸ γένος ἐντὸς στενοχώρου εἱρκτῆς, κατεσκευάσθη διὰ χειρῶν ἀλλοτρίων βάθρον ταπεινόν, ἐφ' οὗ ἐτέθη εὔθραστον θρονίον, ἐδωρήθη εἰς ἡμᾶς μανδύας, ὃν εἰρωνικῶς ἀπεκάλεσαν π ο ρ φ ύ ρ α ν, ἐχαλκεύθη σκῆπτρον κουφότερον καλάμου, ἐχαράχθησαν ἐπ' αὐτοῦ τερατώδη σύμβολα, καὶ ἡμεῖς νήπιοι, ἐπεκροτήσαμεν τὴν θεατρικὴν παράστασιν, καὶ ἀνεπαύθημεν. Τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς ἐσβέσθη, κατέφαγεν ἡ σκωρία τὰ αἱμοβαφῆ ὅπλα τῶν πατέρων, οἱ ἀπόγονοι τῶν διασημοτέρων ἁρματωλῶν μετεμορφώθησαν εἰς δικηγορίσκους καὶ σήμερον, ἀενάως ἀλληλομαχοῦντες καὶ διαπληκτιζόμενοι, προήλθομεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε νὰ πιστεύωμεν ὅτι μεγάλας προσφέρομεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ὑπηρεσίας, ὅταν μετὰ σφοδρὰν καὶ δριμυτάτην πάλην ἐπιτύχωμεν τὴν καταδίκην πολιτικῆς τινος μερίδος καὶ ταύτης ἐξ Ἑλλήνων συγκεκροτημένης καὶ χαρακτηρίσωμεν αὐτὴν φαύλην, ἀντεθνικήν, διεφθαρμένην.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν, ὅσον στενὸν καὶ στεῖρον ἂν τὸν ὑποθέσῃ τις, ἐχώρησεν ἡ ἰδέα τοιούτου Βασιλείου. Ἐμειδία πρὸς πάντας ἡ ἐλπὶς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, τῆς πλήρους ἀνακτήσεως τῶν προγονικῶν δικαιωμάτων καὶ ἑπομένως ἀνάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ σκοποῦ ὑπῆρξεν ἡ αὐταπάρνησις, ὁ ἐνθουσιασμός, αἱ θυσίαι, ἡ καρτερία, ἀνάλογα καὶ τὰ σημεῖα ἐν οἷς ἡ ἀνεγειρομένη φυλὴ διετύπωνε τὸ ἐπιζητούμενον γέρας.

Ὁ Διάκος, εἷς τῶν θερμοτάτων ἀποστόλων τοῦ ἐθνικοῦ τούτου δόγματος, ἀληθὴς ἐνσάρκωσις τοῦ ἁρματωλικοῦ πνεύματος, ἑπόμενον ἦτο ὅτι ἔπρεπε νὰ φέρῃ ἐπὶ τῆς σφραγῖδος ἀπεικονισμένον τὸ αἴνιγμα, ὅπερ εἶχεν ὀμόσῃ ἢ διὰ τῆς σπάθης νὰ λύσῃ ἢ διὰ τοῦ αἵματος νὰ καθαγιάσῃ. Τὴν ἰδέαν ταύτην πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ἠθέλησα νὰ διατρανώσω καὶ νὰ ἐμφυσήσω εἰς τὸ στι-

1) Ταῦτα ἐγράφησαν καθ' ἣν ἐποχὴν λυσιμελὴς νάρκη ἐφαίνετο κατέχουσα τὸ Ἔθνος καὶ πρὶν ἢ ἀναφανῇ ὁ εὐγενὴς ὀργασμός, ὑφ' οὗ ἐξ ὀλίγου χρόνου ἐλαύνεται ἅπασα ἡ ἑλληνικὴ φυλή.

χούργημά μου, θεωρῶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν δι' ἧς ἀνέκαθεν ἐζωογονήθη τὸ Ἔθνος, ὑπὲρ ἧς ἠγωνίσθη, ἐμαρτύρησε, καὶ ἧς τῇ ἀρωγῇ, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλει πάλιν ἀνορθωθῇ.

Ἀφαιρουμένης ταύτης, ἡ ἐθνικὴ ποίησις, τὸ Ἐγὼ τοῦ Ἕλληνος, μένει νεκρὸν γράμμα, καὶ τὰ ἆθλα καὶ τὰ βάσανα καὶ αἱ προσδοκίαι τοσούτων αἰώνων ἀποβάλλουσιν ἐκ μιᾶς τὸ ἰδανικόν, δι' οὗ περικοσμοῦνται καὶ παρίστανται ὡς πελώριος ὄγκος ἐλεεινῶν ἐρειπίων, ἀσκόπως σεσσωρευμένων καὶ οἰκτρῶς συνεχομένων διὰ μόνου τοῦ αἵματος καὶ τῆς σαρκὸς ἀπειραρίθμων γενεῶν. Τοιαύτη ἐξώμοσις τῆς ἐθνικῆς πίστεως εἶναι ἀσυγχώρητον ἔγκλημα, τοὐλάχιστον εἰς τὰ ὄμματα ἐκείνων, οἵτινες πρευσβεύουσιν ὅτι ἐν πάσῃ σελίδι τῆς ἡμετέρας Ἱστορίας καταφανὴς διαλάμπει ὁ δάκτυλος τοῦ Ὑψίστου.

Συνηγωνίσθησαν μετὰ τοῦ Διάκου τετρακόσιοι περίπου μαχηταί. Ἀλλ' ἐξ αὐτῶν μόνον τεσσαράκοντα ἢ πεντήκοντα ἔμειναν μέχρι τέλους ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· οἱ λοιποί, πτοηθέντες ἐκ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν πολεμίων, οὐδ' ἐπιρρωννύμενοι, ἔστω καὶ ἐξ ἀμυδρᾶς τινος ἐλπίδος ἐπιτυχίας, ἔστρεψαν ἀπ' ἀρχῆς τὰ νῶτα. Πλὴν δὲ τοῦ ἀειμνήστου Ἠσαΐα καὶ τοῦ ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἱερομονάχου Παπαγιάννη, πλὴν τοῦ Βαγκογιάννη καὶ τοῦ Καλύβα, οἵτινες, ἀφοῦ κατέστησαν ἀπόρθητον ἀκρόπολιν τὸ Χάνι τῆς Ἀλαμάνας, ἔπεσαν ξιφήρεις εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρῶν καὶ κατεκρεουργήθησαν, ὀνομαστὶ μνημονεύονται ὁ Κομνᾶς Τράκας ἐξ Ἀργογιάννης τῆς Παρνασσίδος, οἱ Ἰωάννης Μητρόπουλος καὶ Νικόλαος Κίρκος, ὁπλαρχηγοὶ Γαλαξειδίου, καὶ ὁ Μῆτρος Μασσαβέτας, αὐτάδελφος τοῦ Διάκου. Τὸ πτῶμα τοῦ Μασσαβέτα ἐχρησίμευσε μάλιστα ὡς τελευταῖον ὀχύρωμα, διότι ὄπισθεν αὐτοῦ φυλαττόμενος ἠγωνίσθη ὁ Διάκος τὸν τελευταῖον αὐτοῦ ἀγῶνα. Ὁ δὲ Μητρόπουλος, ἀφοῦ ἐπὶ ματαίῳ προσεπάθησε ν' ἀποσπάσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀρχηγόν, ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ Μήτρου καὶ ἀπῆλθε σώσας αὐτὴν ἐκ τῶν ὕβρεων.

Ἐκ τῶν παρὰ τῷ Διάκῳ μέχρις ἐσχάτης ὥρας συμπολεμησάντων μόνον τοῦ ἀδελφοῦ ἔκρινα εὔλογον νὰ διαμνημονεύσω τὸ ὄνομα. Προετίμησα δὲ νὰ θεραπεύσω τὰς ἀνάγκας τῆς ποιήσεως δι' ἑνὸς ἢ δύο πλαστῶν ὀνομάτων, πρὸς ἀποφυγὴν δυσαρέστων ἀντιλογιῶν.

Πρὸς τοὺς εὐαρίθμους τούτους μαχητὰς ἀντεστράτευον ὁ Κιοσὲ Μεχμέτ, Κεχαγιάμπεης τοῦ Χουρσήτ, καὶ ὁ Ὀμὲρ Βρυόνης. Τὸν πρῶτον ἔκρινα ἀνάξιον πάσης προσοχῆς, καὶ μόνον εἰσήγαγον αὐτὸν ἵνα τῷ ἀναθέσω τὸ ἀπεχθὲς ἔργον τοῦ δημίου, ὅτε ὁ Χαλήλμπεης προσπεσὼν ἐξητήσατο προσωπικὴν ἱκανοποίησιν, τὸν παραδειγματικὸν θάνατον τοῦ Διάκου.

Ἀλλ' ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ὀμὲρ Βρυόνου εὗρον ἀνταγωνιστὴν ἐφάμιλλον καὶ προσεπάθησα νὰ τὸν παραστήσω καθ' ἣν ἐμόρφωσα πρὸ χρόνων ἰδέαν περὶ τοῦ χαρακτῆρος, περὶ τῆς γενναιότητος, καὶ καθόλου περὶ τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἀφοῦ πιστῶς τὸν παρηκολούθησα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολεμικοῦ του σταδίου.

Εἷλκεν οὗτος τὸ γένος ἐκ τῶν Παλαιολόγων Βρυόνων, ἐπὶ Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας δεσποτῶν τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ Μουζακίας. Ὑπάρχει δὲ ἀναντίρρητον ὅτι οἱ περιφανεῖς αὐτοῦ πρόγονοι ἐτήρησαν διαδοχικῶς τὴν ἡγεμονίαν μέχρι τῆς καταστροφῆς Γεωργίου τοῦ Καστριώτου. Τότε ἐκ τῶν δύο τῆς γενεᾶς διακλαδώσεων ἡ μὲν μία ἐβιάσθη εἰς ἐξώμοσιν, ἡ δὲ ἄλλη, ἐμμείνασα εἰς τὸ πάτριον θρήσκευμα, μετῴκησεν ἀλλαχοῦ. Ἐκ τῆς πρώτης κατάγεται ὁ ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ μέγας καὶ πολὺς Χασνατάραγας (θησαυροφύλαξ), ἐκ τῆς δευτέρας πηγάζουσιν αἱ ἐν Ἑπτανήσῳ σωζόμεναι οἰκογένειαι τῶν Βρυόνων.

Νεανίας ἔτι ὁ Ὀμὲρ ἐδεικνύετο ὑπερήφανος καὶ τὴν ἔμφυτον ταύτην ἀγερωχίαν ὑπέθαλπεν ἡ συναίσθησις τῆς καταγωγῆς, ἥτις καὶ τὸν παρέσυρε πολλάκις εἰς νεφελώδεις ρεμβασμούς. Οὐδαμῶς ἀνεχόμενος τὴν ταπείνωσιν καὶ βαρέως φέρων τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ Ἰμβραήμ, γαμβροῦ καὶ διαδόχου τοῦ Κοὺρτ πασᾶ, ἀμειλίκτου ἐχθροῦ του, ἐν τῇ σατραπείᾳ τοῦ Βερατίου, ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον καὶ προσήνεγκε τῷ Μεχμὲτ Ἀλῇ τὴν σπάθην πολεμοῦντι τότε πρὸς τοὺς Κιολεμενίδας. Εὗρεν ἐκεῖ ὁ Βρυόνης εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν φιλοδοξίαν του. Ἐκεῖ, ἐν μέσῳ τῶν ἐρήμων, διεπλάσθη τὸ πνεῦμά του καθ' ὁμοίωσιν τῶν ἐκτάσεων ἃς διέτρεχε, καὶ τοῦ ἐπισκέποντος ἀπεράντου οὐρανοῦ· ἔκτοτε χρονολογεῖται καὶ ἡ διὰ τοῦ βίου κατασχοῦσα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ μανία νὰ τρέφῃ τοὺς εὐγενεστέρους καὶ θαρραλεωτέρους ἵππους καὶ ὀχούμενος νὰ ἐπιδεικνύῃ τὸ ἀρρενωπὸν ἦθος.

Ὅτε ἔν τινι κατὰ τοῦ Σουλίου ἐκστρατείᾳ συνοδεύων τὸν Ἀλῆν ἀπώλεσε προσφιλεστάτην φορβάδα γένους περιφανοῦς, ἐξέθηκε τὴν ζωήν του εἰς προφανῆ κίνδυνον, προχωρήσας μέχρι τῶν προφυλακῶν τοῦ σουλιωτικοῦ στρατοπέδου ὅπως διαπραγματευθῇ τὴν ἐξαγοράν· ἀποτυχὼν δέ, ἐγένετο φρενήρης ἐκ τῆς ἀπελπισίας.

Κατακτήσας ἐν Αἰγύπτῳ δόξαν καὶ πλοῦτον μέγαν ἐπανῆλθεν εἰς Ἤπειρον καὶ ἐταύτισε τὴν τύχην του μετὰ τοῦ Ἀλῆ, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ὥρα καὶ τὸν Ἰμβραὴμ νὰ ἐκδικηθῇ καὶ κυριάρχης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ν' ἀναδειχθῇ. Ὁ Ἀλῆς, ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ θεωρήσας αὐτὸν κατάλληλον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν κατὰ τῆς σατραπείας τοῦ Βερατίου κατακτητικῶν σκοπῶν του, κατέστησεν αὐτὸν θησαυροφύλακα καὶ τῷ ἐπέτρεψε νὰ στρατολογήσῃ ἐν τάχει καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ. Ἐξελθὼν ὁ Βρυόνης κατετρόπωσε τὸν ἐχθρὸν καὶ τὸν ἐκράτει στενῶς περιωρισμένον ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς πρωτευούσης του, ὅτε ὁ Ἀλῆς, δραμὼν δῆθεν ὅπως μεσιτεύσῃ πρὸς συνδιαλλαγὴν τῶν διαμαχομένων, ἥρπασεν, ὡς εἰκός, τὴν περιουσίαν τοῦ Ἰμβραὴμ καὶ ἔδωκε πρὸς τὸν Ὀμὲρ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ζῶντος αὐτοῦ εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο νὰ ὑψόνῃ τὸν τράχηλον.

Ἀποκηρυχθέντος τοῦ Ἀλῆ, ὁ φιλόδοξος Ὀμέρ, προβλέπων τὴν καταστροφὴν ἡνώθη μετὰ τῶν Σουλτανικῶν· ἀλλὰ ἐν τῇ ἀγερωχίᾳ αὐτοῦ μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ ἑαυτὸν συγχεόμενον μετὰ τῆς τύρβης τῶν πασάδων ἐν τῷ κρυπτῷ, διελογίζετο διὰ τίνων μέσων νὰ γίνῃ περιφανὴς καὶ περίβλεπτος. Στενῶς συνδεδεμένος πρὸς πάντας σχεδὸν τοὺς διασημοτέρους τῆς Ἑλλάδος ὁπλαρχηγούς, καὶ μὴ στέρξας οὐδέποτε νὰ μολύνῃ τὰς χεῖρας εἰς τὰ Ἀληπασικὰ κακουργήματα, ἀφ' ἑτέρου ἐν γνώσει διατελῶν τῶν ἐνεργειῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ προαισθανόμενος τὴν ἐπαναστατικὴν ἔκρηξιν, ἦλθε τότε εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἁρματωλὸν τῆς Λεβαδείας καὶ γενικὸν ὁδοφύλακα τῆς Στερεᾶς Ὀδυσσέα Ἀνδροῦτσον καὶ ἐπιδεικνυόμενος συμπάθειαν ὑπὲρ τῆς ἀναξιοπαθούσης Ἑλλάδος, ἀπεριόριστον δὲ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀνδρείαν τῶν τέκνων της, ἐφάνη διατεθειμένος νὰ προτείνῃ φιλικὴν χεῖρα πρὸς ἀνόρθωσιν ἐκείνων οὓς ἐθεώρει, ὡς ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς καταγωγῆς, ἀδελφοὺς καὶ συμπατριώτας. Τότε συνωμολογήθη, ἐπὶ τῷ ὅρῳ αὐστηροτάτης ἐχεμυθείας, μεταξὺ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοῦ Βρυόνου ἡ περίεργος ἐκείνη συμφωνία, δι' ἧς οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο ἀμοιβαίως νὰ ὑποστηριχθῶσι διὰ τῶν ὅπλων πρὸς ἀναστάτωσιν τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, προβῶσι δὲ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν κατάρτισιν δύο αὐτονόμων Κρατῶν, τοῦ μὲν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ὀμέρ, τοῦ δὲ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ὀδυσσέως. [1])

---

1) Ὅρα τὴν ἐν τοῖς φυλλαδίοις ΝΣΤ, ΝΖ καὶ ΝΗ τῆς «Χρυσαλλίδος» δημοσιευθεῖσαν ἀξιόλογον βιογραφίαν τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα.

Καὶ ὁ μὲν Βρυόνης ἴσως σπουδάζων εἰργάσθη τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ γενναῖον τέκνον τοῦ 'Ανδρούτσου προέβη εἰς τὸ βῆμα τοῦτο μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν ν' ἀποσοβήσῃ ἢ νὰ οὐδετερώσῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς 'Επαναστάσεως πᾶσαν ἀντενέργειαν ἐκ μέρους τῶν 'Αλβανῶν.

'Εκ τῆς διαθρυληθείσης συμφωνίας ὠφεληθέντες μετὰ ταῦτα ἀρχολίπαροί τινες, προσωπικοὶ ἐχθροὶ τοῦ 'Οδυσσέως, ὑπέσκαψαν τὴν ἐπιρροήν του, παρέστησαν αὐτὸν ὡς προδότην καὶ τέλος κατώρθωσαν διὰ χειρῶν 'Ελλήνων νὰ δολοφονήσωσι τὸν ἀτρόμητον ἐκεῖνον λέοντα.

Καταρτισθέντος τοῦ συμβολαίου, ὑπέβαλεν ὁ Βρυόνης ὡς μέσον ὑπεκφυγῆς παρατηρήσεις τινάς, σχετιζομένας πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν θέσιν του, καὶ ὡμολόγησεν εἰλικρινῶς ὅτι ἐπεθύμει νὰ θεωρῆται ἀπηλλαγμένος πάσης ὑποχρεώσεως, ἂν τυχὸν ὁ σουλτάνος, ἐκτιμῶν τὴν βαρύτητά του, ἤθελε τὸν ἀναγορεύσῃ πασᾶν ἐπὶ τρισὶν οὐραῖς.

'Εκραγείσης τῆς 'Επαναστάσεως καὶ θέλων ὁ Χουρσὴτ νὰ καταπνίξῃ τὴν φλόγα, ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς, τὸν μὲν Κιοσὲν ἔταξεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πρώτου κατὰ τῆς 'Ελλάδος ὁρμήσαντος στρατοῦ, καθιστῶν αὐτὸν Βεζύρην ἀντιπρόσωπόν του, τὸν δὲ Βρυόνην ὑπέβαλεν εἰς τὰς ἀμέσους διαταγάς του.

Λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ἔμφυτον ἀστασίαν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ 'Ομέρ, τὴν ἄκρατον αὐτοῦ φιλοδοξίαν καὶ θέτων αὐτὸν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν Διάκον, οὐ μόνον ἀπέβλεψα εἰς τὸν παραλληλισμόν, ἀλλ' ἐνόμισα παντὸς λόγου ἄξιον νὰ διασώσω τὴν ἀπόρρητον ὁμολογίαν, ἥτις ἔλαβε χώραν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ 'Οδυσσέως, καὶ νὰ ἀναφέρω αὐτὴν ὡς προτεινομένην ἐκ νέου εἰς ἄνδρα πρὸ πολλῶν ἐτῶν συνδεδεμένον μετὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τῆς Λεβαδείας καὶ ὑποτιθέμενον ἐν γνώσει τῶν κρυφιωτέρων αὐτοῦ διαλογισμῶν.

'Εκτὸς τῶν ἱστορικῶν τούτων ἀνταγωνισμῶν, ὑπεράνω πάσης ἄλλης βασάνου, πάσης ἄλλης περιφρονήσεως, ἔθεσα πλησίον τοῦ Διάκου, ἀφ' ἧς στιγμῆς συνελήφθη μέχρι τοῦ μαρτυρίου, ἀνώνυμον καὶ εἰδεχθῆ δαίμονα τὸν Γ ύ φ τ ο ν.

῎Αδεται ὅτι, ἄν ποτε ἐπὶ πλοίου, ἐν μακραῖς καὶ ὑπερωκεανίοις θαλασσοπορίαις, ἐνσκήψῃ ἐπιδημία, ἐκ δὲ τῶν νοσούντων ὑπάρχῃ τις θανατηφόρως προσβεβλημένος, λάβρος, ἀπαθής, ἀποτρόπαιος, ἐν ἀποστάσει τινὶ ὄπισθεν τῆς πρύμνης, ἐμφανίζεται ὁ καρχαρίας, ἀλάνθαστος οἰωνὸς τοῦ ἐπικειμένου πένθους, μνῆμα περιπλανώμενον, ἀδηφάγον, προσμένων νὰ καταβροχθίσῃ τὸ πτῶμα ἅμα παραδιδόμενον εἰς τὰ κύματα. Τοιοῦτος κατὰ τὸν μέγαν καὶ φοβερὸν διάπλουν τοῦ 'Ελληνισμοῦ τυγχάνει ὁ Γύφτος.

῾Υπῆρξε τὸ ὄργανον τῆς στρεβλώσεως, ὁ βρόχος τῆς ἀγχόνης, ὁ πολυμήχανος ἐφευρέτης τῶν βασάνων ἐν ταῖς χερσὶ τῶν κατακτητῶν· καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐξεπλήρωσεν ἐκθύμως, πιστῶς, ἐντρυφῶν καὶ ἀγαλλόμενος ὁσάκις εἰς τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ παρεδίδετο τὸ σφάγιον.

'Αγνοῶ ἂν ἡ ἐπικατάρατος αὕτη φυλή, ἀρχαία ὡς ὁ Κάϊν, κατὰ τὰς πολυειδεῖς φάσεις τοῦ μυστηριώδους βίου της περιῆλθέ ποτε εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν, εἰς ἣν ἔφθασε διοδεύουσα τὴν ἑλληνικὴν χώραν, προαιώνιος ἀκόλουθος τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ ὀλέθρου.

῾Υπάρχουσιν ἔτι παρ' ἡμῖν οἱ ἀπαίσιοι οὗτοι σκώληκες, ἀδιαπαύστως περιπλανώμενοι, πελιδνοί, δυσώδεις, ὡς ἀγέλαι ἀκατονομάστων κτηνῶν, οἰκτρὰ καταγώγια ρυπαρωτάτων διαδοχικῶν ἀσθενειῶν, φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων, δίκην παμμεγέθους κοχλίου, τὰς ζοφερὰς σκηνάς των καὶ σύροντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν ἄκμονα, τὴν σφύραν, τὰς τανάγρας, τὴν φύσσαν ἐκ δύο ἀσκῶν συγκεκροτημένην, τοὺς ἄνθρακας, τεμάχιά τινα ἀκατεργάστου σιδήρου καὶ σχεδὸν πάντοτε λιμώττοντας κύνας, μέλανας αἰλούρους ἢ ἁλυσιδέτους ἄρκτους

πρὸς ἐπίδειξιν, ὅθεν πολλάκις Ἀρκουδόγυφτοι προσαγορεύονται. Μετέρχονται τὴν χειρομαντίαν καὶ συνθέτουσι παράδοξα φάρμακα οὐχὶ πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ τραυμάτων, ἀλλ' ὅπως δι' αὐτῶν προκαλῶσιν ἐξαμβλώσεις, τεκταίνονται μαγγανείας καὶ παντὸς εἴδους ἀθεμιτουργίας.

Ἄθεοι, ἀπάτορες, ἀκοινώνητοι, οὐδέποτε μεριμνῶντες περὶ τῆς ἐπιούσης, ἀγνοοῦντες πόθεν ἔρχονται ἢ ποῦ πορεύονται, ἐν τῇ ἀποκτηνώσει αὐτῶν ἀσεβῶς ἐναγκαλιζόμενοι ἀντὶ τῆς συζύγου τὴν θυγατέρα· ὁσάκις προσέρχονται εἴς τινα τῶν ἡμετέρων πόλεων συνήθως διαμένουσι σκηνῖται ἐκτὸς τοῦ περιβόλου, ὡσανεὶ συναισθανόμενοι τὴν ἀπέχθειαν, ἣν ἀείποτε διεγείρει ἡ παρουσία των, ἢ μὴ ἀποτολμῶντες νὰ ἴδωσι κατὰ μέτωπον τὴν κοινωνίαν, ἣν ἐβασάνισαν.

Τοιούτου ἀνθρωπομόρφου τέρατος δὲν ἠθέλησα νὰ παραλείψω τὴν ἀπεικόνισιν, ἐξορύξας συνάμα ἐκ τῶν πολυτίμων τῆς δημώδους γλώσσης μεταλλείων, τὴν κατάλληλον κυριολεξίαν πρὸς καθιέρωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν φράσεων, δι' ὧν ἤκουσα πολλάκις τὸν λαὸν νὰ χαρακτηρίζῃ καὶ νὰ περιγράφῃ ἐκεῖνα τοῦ Ἅδου τὰ μικρὰ ἐκβράσματα.

Ταῦτα ἔκρινα εὔλογον νὰ ἐκθέσω καὶ πρὸς διασάφησιν τοῦ θέματος καὶ πρὸς συμπλήρωσιν ἱστορικῶν τινων γεγονότων, συγκεχυμένως πως ἀναφερομένων καὶ ἀτάκτως τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένων. Λυποῦμαι ὅτι ἠναγκάσθην νὰ ἐκταθῶ πέρα τοῦ δέοντος καὶ προβλέπω ὅτι δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐφαρμοσθῇ κι' ἐπὶ τοῦ βιβλιαρίου μου τούτου ὁ διογένειος χαριεντισμός, ν' ἀκούσω δὲ καὶ τὴν παραίνεσιν μωμοσκόπου τινὸς ὅτι συμφέρει νὰ φυλάξω τὸ ποίημα μὴ τυχὸν ἐξέλθῃ τῶν μεγάλων τῆς εἰσαγωγῆς πυλῶν.

Ἀλλ' αἱ ταλαιπωρίαι καὶ τὰ δυστυχήματα τῆς φυλῆς καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ ἱστορούμενα εἶναι πάντοτε ποίησις· ἐὰν δὲ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους παρακολουθήσῃ τις εἰς τὸν βαθμιαῖον ἐξελιγμὸν τοῦ ἐθνικοῦ δράματος καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς συγκεφαλαιοῦται ὁ μυριετὴς ἀγών, οὐδὲν ἄλλο βλέπει εἰμὴ γενεὰς ἐπὶ γενεῶν, ὡς ἐπὶ δέλτου νεκρικοῦ ἡμερολογίου στιχηδὸν τεταγμένας, οἱονεὶ πολυαρίθμους χορδὰς γιγαντιαίας αἰολικῆς φόρμιγγος, παραλόγως μὲν ἐπὶ πλείστων ἀμνηστουμένης, ἀείποτε δὲ προσδοκώσης πεπειραμένους δακτύλους, ἵνα διὰ τῆς πρώτης αὐτῶν κρούσεως ἐκπέμψῃ φθόγγους ἡδίστους καὶ ἐξαισίους ὑμνῳδίας.

Τὸ περὶ γλώσσης ζήτημα παρέρχομαι ὅλως ἄθικτον, ἀποκλίνων καὶ αὖθις πᾶσαν περὶ αὐτοῦ κενὴν λογομαχίαν. Ἐρριζώθη ἐν ἐμοὶ καὶ ἐσαρκώθη ὡς δόγμα, ὡς σύμβολον ὀρθοδοξίας, ὅταν πρόκηται περὶ ποιήσεως. Προέβη δὲ εἰς τοσοῦτον ἡ προκατάληψις, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ ἔνδοξα ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ὀνόματα ἀσυμβίβαστα θεωρῶ πρὸς τὴν ἁρμονίαν τοῦ στίχου καὶ γράφων τὸν Ἀθανάσιον Διάκον οὐδαμοῦ τοῦ ποιήματος ἐδυνήθην νὰ εἰσαγάγω οὔτε τὰς Θερμοπύλας οὔτε τὸν Λεωνίδαν. Ἀπ' ἐναντίας τὰ ὀνόματα τῶν δημίων τῆς Ἑλλάδος παρετήρησα ὅτι ἀφομοιοῦνται πληρέστατα καὶ συγχωνεύονται μετὰ δημοτικῆς ποιήσεως, εἴτε διότι ὁ χρόνος καὶ ἡ ἐπιμιξία συνέτεινεν εἰς τοῦτο, εἴτε διότι αἱ ἀντιθέσεις καὶ οἱ ἀνταγωνισμοὶ ὑποκρύπτουσιν ἀνεπαίσθητα καὶ ἀδιόρατα σημεῖα ἐπαφῆς, συντελοῦντα πρὸς διάπλασιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων.

Τί δὲ εἴπωμεν περὶ θεμάτων λαμβανομένων ἐξ ἀλλοτρίας ἱστορίας, καὶ τί περὶ τῆς οἰκτρᾶς ἐξελληνίσεως τῶν ἡρωικῶν τῆς Δύσεως ὀνομάτων, ὅταν, κακῇ τύχῃ, εἰσαγώγιμα γίνωνται εἰς τὴν ἡμετέραν ποίησιν! Ἀλλὰ περὶ τούτου κρινέτωσαν ἄλλοι ἧττον ἐμοῦ προκατειλημμένοι· ἐν τέλει δὲ θέλει δικάσῃ τὸ μέλλον. Τὸ κατ' ἐμέ, θέλω προσπαθήσῃ, ὅσον αἱ δυνάμεις μοὶ τὸ ἐπιτρέπουσιν, εἴτε εἰσερχόμενος εἰς τὴν καλύβην τοῦ ποιμένος, εἴτε διατρέχων τὰ ὄρη καὶ

τὰς θαλάσσας, εἴτε παρευρισκόμενος ὅπου δήποτε ἡ χαρὰ ἢ ὁ πόνος ἐκβιάζει τὴν ἐκδήλωσιν τῶν αἰσθημάτων, νὰ συλλέγω καὶ βαθμηδὸν νὰ διασώζω τὰ πολύτιμα κειμήλια τῆς δημοτικῆς γλώσσης, πεποιθὼς ὅτι ἐν αὐτῇ λανθάνει ἄφθονος ὕλη εἰς γλωσσολογικὰς μελέτας, καὶ αὐτὸς ὁ ἀπόρρητος σύνδεσμος ὁ δεικνύων τὴν γνησιότητα τῆς καταγωγῆς, ὁ μαρτυρῶν ὅτι ὁ πέλεκυς τῆς ξενοκρατίας οὐδέποτε ἐπέτυχε νὰ καταστρέψῃ τὴν ἑνότητα τῆς ἡμετέρας φυλῆς, θαυμασίως διασωθείσης τῇ παντοδυνάμῳ συνάρσει τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως ἐν τῷ ἀπεράντῳ χαρτοφυλακίῳ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

ΑΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΚΟΣ

ΑΣΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΠΑΡΑΜΟΝΗ

«Ἀνέβα, Μῆτρε, στοῦ βουνοῦ κατάκορφα τὴ ράχη,
πάρε τὸ μάτι τάητοῦ καὶ τάλαφιοῦ τὸ πόδι
καὶ τὴν ἀγρύπνια τοῦ λαγοῦ, καὶ στῆσε καραοῦλι.
Κι᾿ ἂν δῇς χιλιάδες τὸν ἐχθρό, ἄλογα καὶ πεζοῦρα, [1])
μὲ τὸν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασᾶ, τὸν ὕπνο μὴ μοῦ κόψῃς,
στάσου, πολέμα μοναχός. Κι᾿ ἂν δῇς μὲς στὸ φουσσᾶτο
νὰ πηλαλάῃ τἄλογο τοῦ Ὀμέρπασα Βρυόνη, [2])
πέτα, ροβόλα, κράξε με. Σύρε μὲ τὴν εὐχή μου».

Ἄστραψε ἀπ᾿ ἄγρια χαρὰ τὸ μέτωπο τοῦ κλέφτη,
ἐβρόντησαν τὰ χαϊμαλιά, ἀνέμισε ἡ φλοκάτη,
ἔλαμψε ὁ Μῆτρος μιὰ στιγμὴ κ᾿ ἐσβύστηκε σὰν ἄστρο.
Ὁ Διάκος τὸν συντρόφεψε γιὰ λίγο μὲ τὸ μάτι
κ᾿ ὕστερα πέφτει κατὰ γῆς γονατιστὸς στὴν πέτρα:

«Ἀδέρφια, παλληκάρια μου! Ἐλᾶτε ὁλόγυρά μου
καὶ γονατίσετε μ᾿ ἐμέ. Ὁ κόσμος στὴ χαρά του
εἶν᾿ ἀνθοστόλιστη ἐκκλησιά, κ᾿ ἐδῶ μᾶς παραστέκει
ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἔχτισε, γιὰ νὰ τὸν προσκυνοῦμε».

Ἤτανε νύχτα. Τὰ βουνά, ἡ λαγκαδιαῖς, τὰ δέντρα,
ἡ βρύσαις, τ᾿ ἀγριολούλουδα, ὁ οὐρανός, τ᾿ ἀγέρι,
στέκουν βουβὰ ν᾿ ἀκούσουνε τὴν προσευχὴ τοῦ Διάκου.

«Ὅταν ἡ μαύρ᾿ ἡ μάνα μου, ἐμπρὸς σὲ μιὰν εἰκόνα,
Πλάστη μου, μ᾿ ἐγονάτιζε μὲ σταυρωτὰ τὰ χέρια
καὶ μῶλεγε νὰ δεηθῶ γιὰ κειοὺς ποὺ τὸ χειμῶνα
σὰ λύκοι ἐτρέχαν στὰ βουνά, μὲ χιόνια, μ᾿ ἀγριοκαίρια
γιὰ νὰ μὴ ζοῦνε στὸ ζυγό, ἔνοιωθα τὴ φωνή μου
νὰ ξεψυχάῃ στὰ χείλη μου· ἐσπάραζε ἡ καρδιά μου,
μοῦ ἐτρέμανε τὰ γόνατα, σὰν νἄθελε ἡ ψυχή μου
νὰ φύγῃ μὲ τὴ δέηση ἀπὸ τὰ σωθικά μου.

»Ὕστερα μῶλεγε κρυφὰ νὰ σοῦ ζητῶ τὴ χάρη
νὰ μ᾿ ἀξιώσῃς μιὰ φορὰ ἕνα σπαθὶ νὰ ζώσω

καὶ νὰ μὴν ἔρθῃ ὁ θάνατος νὰ μ' εὕρῃ, νὰ μὲ πάρῃ
πρὶν πολεμήσω ἐλεύθερος, γιὰ σὲ πρὶν τὸ ματώσω.
Πατέρα παντοδύναμε! Ἄκουσες τὴν εὐχή μου·
μοῦ φύτεψες μὲς στὴν καρδιὰ ἀγάπη, πίστη, ἐλπίδα,
ἔδωκεν μιὰν ἀχτίδα σου, ἀθέρα στὸ σπαθί μου [3])
καὶ μοὖπες: Τώρα πέθανε γιὰ μέ, γιὰ τὴν πατρίδα!

»Ἕτοιμος εἶμαι, Πλάστη μου! Λίγαις στιγμαῖς ἀκόμα
καὶ σδυῶνται τ' ἄστρα σου γιὰ μέ. Γιὰ μὲ θὰ σκοτειδιάσῃ
τὤμορφο γλυκοχάραμμα. Θὰ μοῦ κλειστῇ τὸ στόμα,
ποὺ ἐκελαδοῦσε στὰ δουνά, στὴ ρεμματιά, στὴ δρύση·
θὰ μαραθοῦν τὰ πεῦκά μου. Ἀραχνιασμέν' ἡ λύρα, [4])
ποὺ μοὖταν ἀδερφοποιτὴ κι' ὁποὺ μ' ἐμὲ στὴ φτέρη
ἀγκαλιασμένη ἐπλάγιαζε, τώρα θὰ μείνῃ στεῖρα
καὶ στάψυχο κουφάρι της θὰ νὰ δογγάῃ τ' ἀγέρι.

»Ὅλα τ' ἀφίνω μὲ χαρά, χωρὶς ν' ἀναστενάξω.
Καὶ τὤχω περηφάνεια μου, ποὺ ἐδιάλεξες ἐμένα
αὐτὴν τὴν ἔρμη τὴν πορειὰ μὲ τὸ κορμὶ νὰ φράξω. [5])
Εὐχαριστῶ σε, Πλάστη μου! Δὲ θὰ χαθοῦν σπαρμένα
καὶ δὲ θὰ μείνουν ἄκαρπα τ' ἄχαρα κόκκαλά μου. [6])
Εὐλόγησέ τηνε τὴ γῆ ὁποὺ θὰ μ' ἀγκαλιάσῃ
καὶ στοίχειωσε κάθε κλωνὶ ἀπὸ τὰ χώματά μου,
νὰ γένῃ ἀδιάδατο δουνὸ τὸ μνῆμα τοῦ Θανάση.

»Θέ μου! Ξημέρωσέ τηνε τὴν αὔριανὴ τὴ μέρα!
Θὰ μᾶς θυμᾶτ' ἡ Ἀρδανιτιὰ καὶ θὰ τὴν τρώ' ἡ ζήλεια.
Θὰ χλημητᾶνε τ' ἄλογα, θὰ καῖνε τὸν ἀγέρα
μὲ τ' ἄγρια τὰ χνῶτά τους γκέκικα καρυοφύλλια, [7])
θὰ γένουν πάλαι τὰ Θερμιὰ λαίμαργη καταδόθρα...

»Χιλιάδες ἦρθαν θερισταὶ καὶ Χάρος ὀργοτόμος, [8])
μουγκρίζουν, φοδερίζουνε πὼς δὲ θὰ μείνῃ λώθρα [9])
σ' αὐτὴν τὴ δύστυχη τὴ γῆ, φωτιά, δρεπάνι τρόμος...

»Κ' ἐμεῖς θὰ πᾶμε μὲ χαρὰ σ' αὐτὸν τὸν καταρράχτη. [10])
Ἐπάνωθέ μας θᾶσαι σύ, καὶ τὰ πατήματά μας
θὰ νἄχουνε γιὰ στήριγμα τὴ φοδερὴ τὴ στάχτη, [11])
πὤμεινε σπίθ' ἀκοίμητη δαθειὰ στὰ σωθικά μας.
Δυνάμωσέ μας, Πλάστη μου! Γιὰ ν' ἀκουστῇ στὴ Δύση
πὼς δὲν ἀπονεκρώθηκε καὶ πὼς θ' ἀνθοδολήσῃ
τώρα μὲ τὰ Μαγιάπριλα ἡ δουλωμένη χώρα.
Εὐλογημέν' ἡ ὥρα!»

Ἔσκυψ' ὁ Διάκος ὡς τὴ γῆ, ἔσφιξε μὲ τὰ χείλη
κ' ἐφίλησε γλυκὰ γλυκὰ τὸ πατρικό του χῶμα.
Ἔδραζε μέσα του ἡ καρδιά, καὶ στὰ ματόκλαδά του
καθάριο, φωτοστόλιστο, ξεφύτρωσ' ἕνα δάκρυ...
Χαρὰ στὸ χόρτο πὤλαχε νὰ πιῇ σὲ τέτοια δρύση!

Πλαγιάζει ὁ λιονταρόψυχος! Τὰ νειᾶτα, τὴ θωριά του
τ' ἀστέρια βλέπουν μὲ χαρὰ καὶ κάπου κάπου ἀφίνουν
κρυφὰ τὸ θόλο τ' οὐρανοῦ γιὰ νὰ διαβοῦν σιμά του.
Μοσχοβολάει τριγύρω του καὶ τὸν σφιχταγκαλιάζει
στὸν κόρφο της ἡ ἄνοιξη, σὰν νἄτανε παιδί της.
Χαρούμενα τὰ λούλουδα φιλοῦν τὸ μέτωπό του.
Χάνει μὲ μιᾶς τὴν ἀσχημιὰ καὶ τὴν ταπεινοσύνη
ὁ ἔρμος ὁ ἀζώηρος, [12]) ἡ ποταπὴ ἡ λαψάνα [13])
γλυκαίνει τὸ χαμαίδρυο, [14]) στοῦ χαμαιλειοῦ τὴ ρίζα [15])
ἀποκοιμιέται ὁ θάνατος καὶ τὸ περιπλοκάδι, [16])
ποὺ πάντα κρύβεται δειλὸ καὶ τ' ἄπλερο κορμί του
ἀλλοῦ στυλόνει τὸ φτωχό, δυναμωμένο τώρα
τρελλό, περηφανεύεται καὶ θέλει νὰ κλαρώσῃ
στ' ἀνδρειωμένο μέτωπο γιὰ ν' ἀκουστῇ πῶς ἦταν
στὴ φοβερὴ παραμονὴ μιὰ τρίχ' ἀπ' τὰ μαλλιά του.

Πλαγιάζει ὁ λιονταρόψυχος! Τοῦ ὕπνου του ἡ ὥραις
ὅσο κι' ἂν φύγουν γρήγορα, μεσότοιχο θὰ γένουν
ν' ἀποστομώσουν τὸ θολό, τ' ἀγριωμένο κῦμα
τοῦ χρόνου ποὺ μᾶς ἔπνιξε. Μ' ἐκείνην τὴν ρανίδα
πῶσταξ' ἀπὸ τὰ μάτια του θὰ ξεπλυθῇ ἡ μαυράδα,
ποὺ ἐλέρονε τῆς μοίρας μας τὸ νεκρικὸ δεφτέρι.
Ὁ Διάκος στὸ κρεββάτι του, ζωσμένος τὴ φλοκάτη,
σὰν ἀητὸς μὲς στὴ φωλειά, ὁλάκαιρο ἕνα γένος
ἔκλωθ' ἐκείνην τὴν βραδειά. Ὅταν προβάλ' ἡ μέρα,
θὰ νἄβγουν τ' ἀητόπουλα μὲ τροχισμένα νύχια,
μὲ θεριεμμένα τὰ φτερά, ν' ἀρχίσουν τὸ κυνῆγι...
Πλάστη μεγαλοδύναμε! Ἀξίωσέ μας ὅλους,
πρὶν μᾶς σκεπάσῃ ἡ μαύρη γῆ, στὰ δουλωμένα πλάγια
νὰ κοιμηθοῦμε μιὰ νυχτιὰ τὸν ὕπνο τοῦ Θανάση!

ΑΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ

ΔΙΑΚΟΣ, ΠΑΝΟΥΡΙΑΣ, ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ [17])

—Διάκε, χαρὰ στὸν ὕπνο σου!
—Καλῶς τὸ Δυοβουνιώτη,
καλή σου μέρα, Πανουριᾶ... Μὴ μὲ προπῆρ' ἡ ὥρα;
Ἐξέχασα, ἐγελάστηκα, γλυκὰ κρυφομιλῶντας,
ἀδέρφια, μὲ τὴ μάνα μου, ποὖρθε νὰ μ' εὕρῃ ἀπόψε.

—Θανάση, ἂν δὲ σοῦ ζήλεψα τὰ νειᾶτα, τὴν ἀνδρειά σου,
τ' ἄρματα τ' ἀξετίμωτα, τὸ μάτι, τὸ τραγοῦδι,
ζηλεύω αὐτὴν τὴν ξαστεριὰ πὧχει τὸ μέτωπό σου!
Ἔστησε στὸ κατῶφλι μας τὸ νεκροκρέββατό του
ὁ Χάρος καὶ μᾶς καρτερεῖ. Ξυπλεγαις, τρομασμέναις
μανάδαις ἀναρίθμηταις μὲ κουφωμένα στήθια
φεύγουν στὰ πλάγια νὰ κρυφτοῦν μὲ τὰ βυζασταρούδια.

Τὰ ὄρνια ἐμυριστήκανε τὸ σκοτωμὸ ποὺ θἄρθῃ
καὶ γρούζουν ἀνυπόμονα τροχίζοντας τὰ νύχια,
καὶ σὺ κοιμᾶσαι σὰν ἀρνί!... Θανάση, σὲ ζηλεύω!...

—Δὲν ἔχω πέτρινη ψυχή. Τοῦ κόσμου τὴ λαχτάρα
μέσα στὴ φλέβα τῆς καρδιᾶς σὰ σίδερο λυωμένο
τὴ νοιώθω π᾽ ἀναδεύεται καὶ μὲ σαρακοτρώγει.
Συχώρεσέ με, Πανουριᾶ. Πρώτη φορὰν ἀπόψε
ἀφ᾽ ὅτου ζώνω τ᾽ ἄρματα μ᾽ ἐξάφνισε τ᾽ ἀστέρι. [18])
Μὴ μῶχετε βαρύγνωμο. Ποιός ξέρει μὴν ἡ μοῖρα,
ἀδέρφια, μ᾽ ἀποκοίμισε γιὰ νὰ μὲ συνειθίσῃ
στοῦ τάφου τὸ τρισκότειδο. Ἐγὼ κι᾽ ὁ γέρο Χάρος
ἐψὲς λογαριαστήκαμε, καὶ στὸ κατάστιχό του
ἕνα μικρὸ κατεβατὸ μένει ἄγραφο γιὰ μένα.
Γνοιαστῆτ᾽ ἐσεῖς τοὺς ζωντανούς. Ἐγὼ θὰ πολεμήσω
γιὰ τὰ παληά μας κόκκαλα. Στὴ φλόγα τοῦ πολέμου,
σὰ μέσα σ᾽ ἕνα θυμιατό, θὰ ρίξω τὸ κορμί μου
νὰ γένω νεκρολίβανο στὸ φοβερὸ τρισάγιο.

—Μὴν τὰ ξεσυνερίζεσαι τοῦ Πανουριᾶ τὰ λόγια.
Θυμήσου, Διάκε, μοναχά, πῶς ἄδειασεν ἡ φλέβα
τοῦ δύστυχου τοῦ γένους μας, καὶ μιὰ ρανίδα τώρα
ἂν στάξῃ ἀπὸ τὸ αἷμά μας στὴ γῆ χωρὶς ἐλπίδα,
ἀντὶ νἆναι μνημόσυνο, μπορεῖ νἆναι κατάρα.
Ξέρω τί κρύβεις στὴν καρδιά, γνωρίζω τί θὰ κάμῃς...

—Ποιός μ᾽ ἐμαρτύρησε σ᾽ ἐσᾶς;

—Κανένας, μὴ θυμόνεις.
Εἶδα κ᾽ ἐγὼ τὴ μάνα σου ἀπόψε στὤνειρό μου
καὶ μοὖπε νἄρθω νὰ σ᾽ εὑρῶ καὶ νὰ σοῦ πῶ, Θανάση,
ποὺ ἂν χαλαστοῦμε σήμερα, θὰ νὰ δειλιάσῃ ὁ κόσμος
καὶ θὰ χουμήσῃ ἡ Ἀρβανιτιὰ πυκνὴ σὰν τὴν ἀκρίδα,
καὶ τἄλογο τοῦ Ὀμέρπασα ποιός θὰ τ᾽ ἀποστομώσῃ;

—Ὁ γυιὸς τοῦ Ἀνδρούτσου στὴ Γραβιά! [19])

—Τί θέλεις, Δυοβουνιώτη;
Νὰ πάῃ τὸ Γοργοπόταμο θολὸ κ᾽ ἐντροπιασμένο
νὰ πῇ στὴν ἄγρια θάλασσα, πῶς δὲν εὑρέθηκ᾽ ἕνας
τὰ ξακουσμένα του νερὰ μὲ δυὸ ρανίδαις αἷμα
σ᾽ αὐτὸ τὸ πρῶτο βάφτισμα ν᾽ ἁγιάσῃ, νὰ μυρώσῃ;
Κ᾽ ἡ θάλασσα μουγκρίζοντας νὰ τρέξῃ στ᾽ ἀκρογιάλια,
σὰ φοβερὸς διαλαλητής, κι᾽ Ἀνατολὴ καὶ Δύση
νὰ μάθουν πῶς γιορτάζομε τὴ νεκρανάστασή μας;...
Νἆναι ὁ Βρυόνης στὰ Θερμιὰ καὶ νὰ μὴν εὕρῃ ἐμπρός του
δέκα κουφάρια ξαπλωτὰ γιὰ νὰ σκοντάψῃ ἐπάνω!
Νὰ μὴ βαφῇ τὸ πέταλο στοῦ ἀλόγου του τὸ νύχι!...
Ἀδέρφια, τἀποφάσισα καὶ μοναχὸς ἂν μείνω,
θ᾽ ἁπλώσω ὀργυιὰ τὰ χέρια μου, τὰ πόδια θὰ ριζώσω,
κι᾽ ἂν δὲ μὲ ξεχωνιάσουνε κι᾽ ἂν δὲ μὲ κατακόψουν,

δὲ θὰ μὲ διώξουν ἀπεκεῖ, δὲ θὰ μοῦ ἰδοῦν τὴ φτέρνα.
Καὶ σὺ τί λέγεις, Πανουριᾶ;

—Μ' ἐθάμπωσε ἡ ἀχτίδα,
π' ἀστράφτει ἀπὸ τὰ μάτια σου. Τριγύρω στὰ μαλλιά σου
παίζει τὸ γλυκοχάραμμα. Μοῦ φαίνεσαι μεγάλος,
ψηλὸς ὡσὰν τὸν Ὄλυμπο καὶ στέκω καὶ προσμένω
ἐμπρός σου ἀκίνητος, βουβός, Διάκε, νὰ ἰδῶ τὸν ἥλιο,
π' ὥραν τὴν ὥρα θὰ προβῇ ἀπ' τ' ἀντικέφαλό σου.

—Τί λόγος, γέρο Πανουριᾶ, τί φοβερὴ βλαστήμια
ξαγλίστρησ' ἀπ' τὰ χείλη σου! Αὐτὸ τὸ φῶς, ποὺ βλέπεις,
ἂς μὴ τὸ σκοτειδιάσωμε... Ἐσὺ στὴ Χαλκομμάτα
σύρε νὰ ρίξῃς θέμελο. Στεῖλε τὸν Παπαντρία
νὰ πάῃ στοῦ Μουσταφάμπεη μὲ τὸν Κομνᾶ τὸν Τράκα.
Καὶ πρὶν ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος, θυμήσου ὁ Ἡσαΐας [20])
νὰ βγῇ ψηλὰ στὸ ξέφαντο κ' ἐκεῖθε νὰ κηρύξῃ
τὸν φοβερὸν τὸν ὅρκο μας, γιὰ νὰ γνωρίσῃ ὁ κόσμος
ὅτι τὸ ράσο τοῦ παπᾶ κ' ἡ μίτρα τοῦ Δεσπότη
θὰ γένουν Χάρου φλάμπουρο καὶ σκιάχτρο καὶ σκοτάδι
καὶ κατασάρκι μελανὸ στὴν Ἅγια Τράπεζά μας,
ὅσο σ' αὐτὰ τὰ χώματα δαφνοστεφανωμένη
ἡ δουλωμένη Ἐκκλησιὰ τὸ μέτωπο δὲ δείξῃ.

—Δὲν εἶμαι, Διάκε, Πανουριᾶς, νἆμαι γυναῖκα χήρα
καὶ νὰ μὲ πνίξῃ τὸ ψωμί, ποὺ ἐφάγαμε στὰ πλάγια, [21])
ἂν λησμονήσω σήμερα τὸ βάφτισμα, τὸν ὅρκο.

—Ἐσὺ τὸ Γοργοπόταμο θὰ πιάσῃς, Δυοβουνιώτη,
καὶ πολεμῶντας τὸν ἐχθρὸ λησμόνησε πῶς ἔχεις
κλεισμένο μὲς στὰ Γιάννινα τὸ Γιῶργο, τὸ παιδί σου.
Βλέπε τὸ ρέμμα τοῦ νεροῦ, κάμε το ν' ἁρμυρίσῃ
μὲ δάκρυ τῆς Ἀρβανιτιᾶς. Στεῖλέ το ματωμένο
στὰ μακρινὰ τ' ἀδέρφια μας τὸν τρύγο σου νὰ φέρῃ
ὡσὰν πρωτόλουβο καρπό, μαζὶ μὲ τὤνομά σου.
Ὁ Βακογιάννης στὰ ριζά, καὶ πλεύρα στὸ γεφύρι
τῆς Ἀλαμάνας, Πανουριᾶ, θὰ στήσω τὸν Καλύβα.
Εἰς τὴν Δαμάστα μένω ἐγώ, σᾶς τὸ ζητῶ γιὰ χάρη,
κι' ὅταν ἀρχίσουνε... Σιωπή!... μοῦ 'κάστηκε πῶς εἶδα
σὰν ἕναν ἴσκιο νὰ διαβῇ... Ἐσ' εἶσαι, μωρὲ Μῆτρε;

—Ἐγὦμαι, καπετάνιε μου.

—Πατεῖς βουβὰ τὴ νύχτα
καὶ δὲ σ' ἐγνώρισα μὲ μιᾶς. Μὲ δίκηο νυχτοποῦλι [22])
σὲ κράζουν οἱ συντρόφοι μας. Τί φέρνεις, παλληκάρι;

—Ἐκίνησε ὁ Ὀμέρπασας ἀπὸ τὸ Λιανοκλάδι.

—Πέτα, ροβόλα, Πανουριᾶ... Στᾶρματα, Δυοβουνιώτη...
Χριστὸς ἀνέστη, ἀδέρφια μου! Καλῶς ν' ἀνταμωθοῦμε
ἀπόψε πάλαι νικηταί. Κι' ἂν δὲ μὲ μεταΐδῆτε,
δὲν θέλω νὰ μὲ κλάψετε. Θέλω, σὰν πολεμᾶτε,
τὴν πρώτη σας τὴν τουφεκιά, τὸ πρῶτό σας τὸ βόλι
γιὰ μένα νὰ τὸ ρίχνετε, γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ Διάκου.

Ἐφιληθήκανε καὶ οἱ τρεῖς. Τὰ χείλη τοῦ Θανάση
ἐλουλουδίζανε χαρά, σπιθοβολοῦν τὰ μάτια,
στὸ κρύο τἀγέρι τοῦ βουνοῦ καπνίζει ὁ ἀνασασμός του,
λὲς ὅτι ἀπὸ τὸ στόμα του ὁρμοῦν καὶ ξεθυμαίνουν
σὰν ἀπὸ βράχου σχισματιὰ ἡ ἀκοίμηταις ἡ φλόγαις,
ὁποὺ κουφόβραζαν βαθειὰ στοῦ γένους μας τὰ σπλάχνα.

ΑΣΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΙΚΟΣΤΗ ΤΡΙΤΗ ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥ

Λαλοῦν ἡ πέρδικαις γλυκὰ κι' ὁ ἥλιος στὴ χαρά του [23])
ἁπλώνει μιὰν ἀχτίδα του καὶ ψηλαφίζει ὁ κλέφτης
τὰ παρδαλὰ τὰ στήθια τους κι' αὐταῖς ἀναγαλλιάζουν.
Κατάκορφα στὸν οὐρανὸ πετιέται κι' ὁ πετρίτης, [24])
τ' ἀητοῦ πρωτοπαλλήκαρο, νὰ βάψῃ τὰ φτερούγια
μὲς στὸν ἀθέρα τῆς αὐγῆς πρὶν ἔβγῃ στὴν παγάνα. [25])
Πλένουν τὰ φύλλα στὴ δροσιὰ χαρούμενα τὰ ρείκη,
καὶ στὸ ἐλαφρὸ τὸ φύσημα τοῦ ἀγέρα, ποὺ διαβαίνει,
συναπαντοῦσε φιλικὰ μὲ τὸν ἀνασασμό του
τὸ θροῦμπι, τὴν ἀλιφασκιά, τὸ σφελαχτὸ ἡ μυρτοῦλα.
Δακρύζουνε τ' ἀπάρθενα τὰ χιόνια στὸ λιοπύρι,
ἀκούοντ' ἡ νεροσυρμαῖς ἀπὸ ἐγκρεμὸ σὲ βράχο
νὰ παραδέρνουνε γοργὰ καὶ λὲς μὲ τὴ γαργάρα
π' ἀνάκραζαν τὴν κλεφτουριὰ καὶ τὴν ἀποζητοῦσαν.
Ἐκυματίζαν τὰ σπαρτά, χαρὰ τοῦ ζευγολάτη,
καὶ κάπου κάπου ἀνάμεσα ξεπρόβαιν' ἕνα στάχυ
καὶ ἔγερν' ἐδῶ, κ' ἔγερν' ἐκεῖ τὸ τρυφερὸ κεφάλι,
ὡσὰν νὰ παραμόνευε νὰ ἰδῇ κι' αὐτὸ τὸ Διάκο.
Κι' ὡστόσο ἀνθρώπινη φωνὴ μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο,
ποὺ φαίνεται ὁλοζώντανος, καμμιὰ δὲν ἀγροικιέται,
οὔτε φλογέρα πιστικοῦ, οὔτε χαρᾶς τραγοῦδι
οὔτ' ἀγωγιάτη σάλαγος. Ἐφαίνετ' ὅλη ἡ φύσις
λουλοῦδι χωρὶς μυρωδιά, κόρη γλυκειά, πανώρηα,
ὁποὺ ἐγεννήθηκε βουβὴ κι' ὁποὺ τὴν παραστέκει
ἡ μαυρισμέν' ἡ μάνα της νὰ ἰδῇ μὴν ξεχαράξῃ
μαζὶ μ' ἕνα χαμόγελο στὰ χείλη κ' ἡ λαλιά της.

'Αστράφτουνε, λαμποβολοῦν τριγύρω στὴ Δαμάστα
ἄλλοι στρωμένοι κατὰ γῆς ἄλλοι τὸ διπλοπόδι,
περήφανοι, σιωπηλοί, τρακόσιοι ἀνδρειωμένοι.
'Επάνωθέ τους κάτασπρο τὸ φλάμπουρο τοῦ Διάκου
ἀνέμιζε τρομαχτικό, καὶ στὸ ξεδίπλωμά του
λεβέντης ἀστραπόμορφος ἐπρόβαινε ὁ Ἄη Γιώργης
μὲ τ' ἄγριό του τ' ἄλογο κρατῶντας καρφωμένο
τ' ἄσπλαχνο τὸ κοντάρι του στὸ διάπλατο λαρύγγι
τοῦ φοβεροῦ τοῦ δράκοντα, ποὺ δέρνεται στὸ χῶμα.
Ποιός ἐσυντύχαινε κρυφὰ μὲ τοῦ σπαθιοῦ τὴν κόψη 26)
κ' ἐπάνω της ἐξέσερνε γοργὰ τὸ δάχτυλό του,
ποιός ἐπελέκαε τεχνικὰ τὴ στουρναρόπετρά του
στὸ λύκο τοῦ καρυοφυλλιοῦ, ποιός τρίβει τὰ παφήλια 27)
συγνεφιασμέν' ἀπὸ νοτιὰ καὶ ποιός γιὰ νὰ ξεδώση
ἐθόλωνε μὲ τὸν ἀχνὸ τοῦ μαχαιριοῦ τὴ λάμψη.

Κανένας δὲν ἀνάσαινε. Σ' ἕνα κοντρὶ μονάχος
κυττάζει ὁ Διάκος σιωπηλὸς κατὰ τὸ Λιανοκλάδι.
Ἔξυπνος κι' ὀνειρεύεται. 'Απὸ τὸ ριζοβοῦνι,
ἀνέβηκε κ' ἡ καταχνιά, ψιλὸς ἀφρὸς τοῦ ἀγέρα,
καὶ μιὰ στιγμὴ τὸν ἔκρυψε στὴ δροσερὴ ἀγκαλιά της,
λὲς ὅτι ἐκείνην τὴν αὐγὴ λησμονημέν' ἀχνάρια
ἐσμίξαν σ' ἕνα σύγνεφο κ' ἦρθαν ἀπὸ τὸν Ἄδη
νὰ μυριστοῦν τὸ σκοτωμό, νὰ ἰδοῦνε τὸ Θανάση.

Μὲς στὰ τριφύλλια τὰ παχειὰ σιδέρικη φοράδα, 28)
μαρμάρα, 29) φίδι, φτερωτό, δροσίζεται καὶ βόσκει
στρωμένη, ἑτοιμοπόλεμη. Τὴν εἶχε πάρει ὁ Διάκος
χρονιάρικη στὰ Γιάννινα κι' ἀπὸ τ' ἀστέρι, ποὖχε
καταμεσῆς στὸ μέτωπο, τὴν ἔκραζεν 'Α σ τ έ ρ ω.

Ἔβραζ' ὁ πόλεμος μακρὰ καὶ κούφια τὴ βοή του
τὴν ἔφερν' ὁ ἀντίλαλος σὰν μούγκρισμα πελάγου.
Ὅλοι προσμένουνε βουβοί... Κανένας πεζοδρόμος
στὸ ξάγναντο δὲ φαίνεται... ὁ Μῆτρος, ποὖν' ὁ Μῆτρος;

—Γέρο Διαμάντη, δὲ μιλεῖς, δὲ μᾶς καλημερίζεις;
Ὅλος ὁ κόσμος χαίρεται γιὰ τὴν ἀνάστασή μας
καὶ στολισμένος μᾶς θωρεῖ. Σὲ λίγο τὸ σπαθί σου,
ποὺ σκούριασε στὴ θήκη του, θὰ πιῇ νὰ ξεδιψάση, 30)
καὶ σὺ τὸ ξυπνητῆρι μας, σὺ τοῦ βουνοῦ τ' ὀρνίθι
ἐκλείδωσες τὰ χείλη σου;... Τί σ' ἔπιασε, Διαμάντη;

—Σαράντα χρόνια πολεμῶ. 'Απ' τὴν κορφὴ στὰ νύχια
μ' ἔγδαρε, μὲ ξεφλούδισε τὸ βόλι, τὸ λεπίδι...
μ' ἔφαγε ἡ γύμνια κ' ἡ ἐρμιά... Ἔβαψε τὰ παλιούρια
ἡ ξεσχισμένη φτέρνα μου... Μ' ἔδειρε τὸ χαλάζι...
Ἔστρωσα τὸ κρεββάτι μου μὲς στὴ μονιὰ τοῦ λύκου... 31)
Κυνηγημένος σὰ θεριὸ τὴ νύχτα στὰ λαγκάδια
ἔβγαινα κ' ἔβοσκ' ἁρπαχτὰ τὰ κούφια βελανίδια, 32)
ποὺ ἐσέποντο στὰ χώματα κ' ἔζουσα μ' ἀποφάγια,

π' ἀφίναν τ' ἀγριογούρουνα... Κι' ὅταν τὸν ἁλωνάρη
μοῦχαν πιασμένα τὰ νερὰ καὶ μ' ἔφρυγεν ἡ δίψα,
ἀκοῦστέ το, μωρὲς παιδιά, ἐζύμονα στὰ δόντια
κ' ἐχόρταινα βυζαίνοντας μιὰ φλοῦδ' ἀπὸ μολύβι, 33)
καὶ δὲ θυμοῦμαι νἄνοιωσα ποτέ μου τὴ λαχτάρα,
ὁποὺ μὲ σφάζει σήμερα, καὶ σὰ μονομερίδα 34)
ἀπῶν' ἁρμὸ στὸν ἄλλονε, κρυφὰ κρυφὰ χωνεύει 35)
καὶ μοῦ ρουφάει τὴ δύναμη καὶ μὲ νεκρόνει, Λάμπρε.

—Γέροντα, τ' εἶναι πῶπαθες!... Ἀνάθεμα τὴν ὥρα,
ποὺ ὁ Γούμενος τ' Ἄη Γιαννιοῦ ἀπὸ τὴν Ἀρτοτίνα 36)
τὸ λαμπριάτικο τ' ἀρνὶ θυμήθηκε νὰ στείλη.
Καὶ τρὶς ἀναθεμά τηνε τὴν ὥρα ποὺ οἱ συντρόφοι
σοῦ ἐδείξανε τὴν πλάτη του!... Πές μας, τί γράφ' ἡ μοῖρα; 37)

Ἐστρώθηκαν στὴ χλωρωσιὰ τριγύρω στὸ Διαμάντη
ὁ Λάμπρος κ' οἱ συντρόφοι του. Ἅπλωσε ὁ γέρο κλέφτης
κ' ἐπῆρε ἀπὸ τὴ ζώστρα του τὸ φοβερὸ τὸ χτένι,
τὸ πέρασε δυὸ τρεῖς φοραῖς ἀπῶνα χέρι σ' ἄλλο,
μὲ φόβο τὸ ψηλάφησε, τὸ κύτταξε στὸν ἥλιο,
κ' ὕστερα σὰν νὰ εὑρέθηκε μὲ μιᾶς σὲ ξένον κόσμο,
σὰ νὰ λησμόνησε μὲ μιᾶς σκοντάμματα καὶ πάθη,
ἕνα πρὸς ἕνα ἐδιάβαζε τὰ μυστικὰ σημάδια
καὶ τὰ παιδιὰ ἀκουρμαίνονται. Τοὺς ἔδειξε μιὰ φλέβα 38)
μὲς στὴ διχάλα κόκκινη... Δεξιά, ζερβιά, μαυρίλαις
σὰν κυπαρίσσια νεκρικά, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ λειψάδαις
καὶ σκοτεινὰ κοιλώματα. Τοὺς ἔδειξε μιὰ σκλήθρα
κ' εἶπε πὼς ἦτανε κεντρί. Κι' ὅταν ὁ γέρο μάντης
ἐξάνοιξε στὴν ἀγκονή, μελαχρινὴ λουρίδα,
ποὺ πρόβαινε σὰ σερπετό, τοῦ θόλωσαν τὰ μάτια,
τοῦ πιάστηκε ἡ ἀναπνοή, τοῦ ἀχνίσανε τὰ χείλη, 39)
βαρειά, βαρειὰ ἀναστέναξε κ' ἐκόπηκε ἡ φωνή του...

—Διαμάντη, τί σ' ἐξάφνισε;...

—Ὀχιὰ μὲ τὸν ὀσκρό της. 40)

Ἀρχίζει πάλ' ὁ γέροντας τὸ πρῶτο διάβασμά του,
καὶ μέσ' ἀπῶνα σύγνεφο τοὺς ἔκραξε νὰ ἰδοῦνε
ὁποὺ ξεφύτρωνε πουλὶ ποὖχε διπλὸ κεφάλι...
πλατειὰ φτερούγια ὁλάνοιχτα. Στὴ μιὰ τὴν ἀπαλάμη,
βαστοῦσε δίστομο σπαθὶ καὶ μὲ τὴν ἄλλη σφίγγει
στεφανωμένονε Σταυρό. Ὁλογυρά του ἀχτίδαις
καὶ ξημερώματα γλυκὰ καὶ ξαστεριὰ καὶ λάμψη...

Τἀπίστευτο τὸ θέαμα γυρτοί, συμπυκνωμένοι,
ἐκύτταζαν ἀχόρταγα ὁ Λάμπρος κ' οἱ συντρόφοι.
Κ' ἐν ᾧ μὲ χίλιαις 'ξέλεξαις ἐπνίγανε τὸ μάντη,
ἀκούσανε ποὺ ἐφρύμαζε συχνὰ συχνὰ ἡ Ἀστέρω
σὰν κἄτι νἄθελε πῆ κ' ἐχτύπαε τὸ ποδάρι,
κι' ὅλοι φωνάζουνε μὲ μιᾶς: «Ὁ Μῆτρος!... Τὸ ξηφτέρι».

—Στ' ἅρματ', ἀδέρφια, στ' ἅρματα! Κ' ἐπλάκωσ' ὁ Βρυόνης.

—Καὶ σὺ πῶς εἶσαι, Μῆτρε, ἀχνός;... Ἀπὸ τὴν τραχηλιά σου
ρένε τὰ αἵματα στὴ γῆ... Ποῦ σ' ἔχουνε βαρέσει;

—Μἄγλειψε, Διάκε, ξώδερμα τὸ βόλι ἕνα παγίδι [41]
κι' ὁ δρόμος τὴ λαβωματιὰ μοῦ ξάναψε λιγάκι... [42]

—Θανάση, μᾶς ἐχάλασαν...

—Πᾶψε... Γέρο Διαμάντη,
Δός μου τὸ μῆλί σου νὰ ἰδῶ... Μὴν κρένῃς... ξεστηθώσου... [43]
Καλὰ σοῦ τὴν ἐφύτεψαν... Ὁ Χάρος ἀπὸ τρίχα...
Ξαντό... φρυμμένη πηγανιά... ὅ,τι εἶναι... τώρα πές μου. [44]

—Θανάση, μᾶς ἐχάλασαν... Δὲν εἶχε σκάση ὁ ἥλιος,
ποὺ ἐχύθηκε ὁ Ὀμέρπασας... Χτυπάει τὸ Δυσβουνιώτη
καὶ τόνε παίρνει στὸ φτερό... Δὲν ἔπαιξε λεπίδι... [45]

—Θἄχε τὸ νοῦ του στὸ παιδί... Κ' ἤτανε τετρακόσιοι!...
Εἶδες ἐκεῖ τὸν Κόκκαλη;

—Ἐθόλωσε τὸ φῶς μου,
μ' ἐπῆρε τὸ παράπονο κ' ἐδάκρυσα... δὲν εἶδα...
Ἀκούστηκ' ἕνα ρυάσιμο ἀπὸ τὴ Χαλκομμάτα,
καὶ ρίχνονται τοῦ Πανουριᾶ... Πρώτη φωτιὰ κ' ἐσμίξαν.
Ἐξήλεψα κ' ἐχούμησα... Τὸ ράσο τοῦ Δεσπότη
ἀντάρα, μαύρη θάλασσα... Ἐκεῖ κι' ὁ Παπαγιάννης...
Ὁλόγυρά τους σκοτωμός.... ἀθεμωνιὰ κουφάρια....
Βόσκει τοῦ Γούρα τὸ σπαθί... ἀστροπελέκι, Χάρος...
Οἱ λαβωμένοι σφάζονται στὸ χῶμα μὲ τὸ δόντι...
Μᾶς ἔπνιξε ἡ Ἀρβανιτιά... Τἄλογο τοῦ Βρυόνη
ἀνεμοστρόβιλος, ὀργή... Τὰ δυό του τὰ ρουθούνια
ξερνοῦν ἀντάρα καὶ καπνό... πλακώνουν κι' ἄλλοι... κι' ἄλλοι...
Λὲς κι' ἀναβρᾶνε ἀπὸ τὴ γῆ... Δριμόχολο, τρομάρα... [46]
Μὲ κράζει ὁ γέρο Πανουριᾶς: «Τρέχα νὰ πῇς τοῦ Διάκου,
ποὺ ἂν εἶμαι ἀκόμα ζωντανὸς δὲ φταίω γώ... τὸ βόλι...».
Κ' ἐμούγκριζε σὰ δράκοντας... Τὸν ἅρπαξε ὁ Μανίκας...
Ἐκεῖνος ἀνδρειεύεται... τοῦ πέφτει κι' ὁ Καπλάνης...
οἱ δυό τους τὸν ἐλύγισαν... φεύγουνε πολεμῶντας...
Ριπίζω... [47] μ' ἐκυνήγησαν... ματόνομαι... μὲ χάνουν.

—Τὸν εἶδες τὸν Παπαντριᾶ;

—Μὲ τὸν Κομνᾶ τὸν Τράκα
κρατοῦν τοῦ Μουσταφάμπεη.

—Καὶ τὸν Κιοσὲ Μεχμέτη;

—Τὸν εἶχα ἰδῆ ποὺ ἐμούδιασε. [48] Τοῦ μύρισ' ὁ Καλύβας

στῆς Ἀλαμάνας τὰ νερά. Τοῦ Βακογιάννη ὁ ἴσκιος
εἶναι βαρύς, θανατερὸς κι᾽ ὅποιος περάση ἐκεῖθε
σκοτάδι κι᾽ ἀποκάρωμα. Θὰ τῶμαθε καὶ μένει
νάρθῆ μὲ τὸν Ὀμέρπασα.

—Καλῶς ν᾽ ἀνταμωθοῦμε...
Δὲν εἶν᾽ ἀλήθεια, ἀδέρφια μου; Ἐψὲς στὴν προσευχή μας
τὸ τάξαμε στὸν Πλάστη μας... Στὴ θέση του καθένας...
Νερὸ νὰ μὴ διψάσετε... Κανείς σας δὲ θὰ ρίξη
πρὶν δώσω ἐγὼ τὴν προσταγή. Θέλω μιὰ τέτοια μέρα
νὰ μετρηθοῦν τὰ βόλια μου μὲ τόσους σκοτωμένους.
Μὴ σημαδεύετε ψηλά... Κι᾽ ἂν πέσω, θυμηθῆτε 49)
τ᾽ ἄρματα, τὸ κεφάλι μου... Ἂς τἄχη ὁ γυιὸς τοῦ Ἀνδρούτζου
νὰ μὴ τὰ πάρη ἡ Ἀρβανιτιά... Στὸν κόρφο κρεμασμένο,
ὅποιος μοῦ ψάξη τὸ κορμί, θαὔρῆ τὸ φυλαχτό μου...
Μοῦ τῶχει ρίξη στὸ λαιμὸ ἡ μάνα μου τὴ νύχτα
ποὺ ἐβγῆκα κλέφτης στὰ βουνά... Πάραυτα νὰ τὸ πᾶτε
στὸ μοναστῆρι τοῦ Ἅη Γιαννιοῦ... Θέλω τὸ δαχτυλίδι,
θέλω νὰ μείνη μαρτυριὰ στὸ χέρι τὸ δεξί μου,
νὰ μὲ γνωρίση ὁ Ὀμέρπασας. Ἐκεῖ θαὔρῆ γραμμένη
τὴν πίστη μας σ᾽ ἕνα Σταυρό, τὤνειρο, τὴν ἐλπίδα
σ᾽ ἕνα δικέφαλο πουλί... Τοὖπε ὁ Θεὸς θὰ γένη...
Σήμερ᾽ ἀρχίζει ὁ κάματος. 50) Ἦρθαν τὰ πρωτοβρόχια,
θᾶμεθα μεῖς ἡ προοιμιά. Ἄφαντος ζευγολάτης,
ποὺ δὲ δειλιάζει στὴ σπορά, κρατεῖ τὸ χερουλάτη.
Τἀλέτρι τρίζει στὤργωμα... Ἦταν ἡ γῆ χερσάδα
καὶ τὸ γενὶ θάμπῆ βαθειά... Τὸ γήμορο δικό μας...
Ψυχή, παιδιά μου, στἄρματα!... Τοὖπε ὁ Θεὸς θὰ γένη!
Νὰ μὴ σᾶς λείψη τὸ νερό... Γέρο Διαμάντη, Μῆτρε,
σταθῆτε σεῖς ἐδῶ μ᾽ ἐμέ... Στὴ θέση του καθένας!

Ἐσκόρπισαν ὀλόγυρα. Ποιός πιάνει ἕνα θυμάρι
καὶ ποιός κρατεῖ μιὰ λοιδοριά, τ᾽ ἀφωρεσμένο δέντρο. 51)
Τὰ καρυοφύλλια δείχνουνε μὲς τὰ κλαριὰ τὸ στόμα
σὰν ἄγρυπναις δεντρογαλιαῖς. Ἐδῶθ᾽ ἐκεῖθ᾽ ἀστράφτουν
ἄγρια μάτια φλογερά, ἀνάμεσα στὰ φύλλα,
λὲς κ᾽ ἦταν θράκια σκεπαστά. Πρώτη πνοὴ θ᾽ ἀνάψουν.

Ἔνοιωθε κι᾽ ἀναγάλλιαζε τὴ δύναμή του ὁ Διάκος.
Μένει μὲ μιᾶς ἀκίνητος. Ἐσταύρωσε τὰ χέρια
καὶ κατὰ τὴν Ἀγάθωνα τὸ πρόσωπό του στρέφει.
Στὸ μέτωπό του τὸ πλατύ, ποὺ τὸ φωτίζ᾽ ὁ ἥλιος,
ἐπέρασ᾽ ἕνα σύγνεφο. Τὸ μάτι του κατάρα...
Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς ἀνέβηκε ἡ πικράδα
στὰ δροσερὰ τὰ χείλη του καὶ τοῦ τὰ φαρμακεύει
σὰν νἄχε πιῆ τὴν ἀλοή...

—Ἄχ! Μῆτρε Κοντογιάννη,
στὸν Ἅδη ποὺ θὰ κατεβῶ, ἂν μ᾽ εὔρη ὁ γέροντάς σου
καὶ μὲ ρωτήση, τί θὰ πῶ;... Πῶς μ᾽ ἔν᾽ ἀρματωλίκι...
Εἶπε καὶ στέναξε βαρειά. Ἐδιάβηκε ἡ μαυρίλα

κ' ἔρχεται πάλαι ἡ ξαστεριά. Θολός, συγνεφιασμένος
δὲ μένει τέτοιος οὐρανός, ὥρα πολλὴ δὲ μένει.

—Καπνοῦρα, Μῆτρε, καταχνιά... δὲ μᾶς χασομερᾶνε.
Ὅθε περάσουν, ἐρημιά, μένει τὸ χῶμα στεῖρο.

—Ἔρχετ' ἐμπρὸς ἡ Λιαπουριὰ μὲ τὸν Ὀμὲρ Βρυόνη...
Διαμάντη, κύτταξε καὶ σύ, σὰν καὶ νὰ σταματῆσαν.

—Χωρίστηκε ὁ Κιοσὲ πασᾶς... Χτυπάει τὴν Ἀλαμάνα...
Ἄστραψ' ἡ πρώτη τουφεκιά... Χαρὰ στὸ καρυοφύλλι!... [52])
Νὰ μὴν πεθάνω ἐδῶ μὲ σᾶς, ἂν δὲν εἶν' τοῦ Καλύβα.
Τοῦχα γνωρίσει στ' Ἄγραφα... Ποῦσαι, καῦμένε Δίπλα,
νὰ ἰδῇς ποὺ δὲν ἐβράχνιασεν ὁ λάρυγγάς του ἀκόμα!....
Ἔψησ', ἐμαύρισε καρδιαῖς... Θὰ ἐδάγκασε κουφάρι...
Τὸ βόλι δὲν ἐδιάβηκε... Γονάτισ' ἕνας... πέφτει...
Καλὴ ἀρχή, ματώθηκαν. . . ἀνάφτει τὸ γεφύρι....
Πῶς πολεμοῦνε τὰ σκυλιά!... Διάκε!... καπνός... Δὲ βλέπω.

—Καλλήτερα γιὰ σένανε. Τοὺς βλέπω, ἐγώ, Διαμάντη.
Στοῦ Βακογιάννη τὰ πλευρά, στὰ στήθεια τοῦ Καλύβα
χτυπάει τὸ κῦμα καὶ σκορπᾷ. Τοὺς ἔζωσε ἡ πλημμύρα
καὶ δὲν σπαράζουν ἀπεκεῖ. Τρέχα νὰ πῇς τοῦ Λάμπρου
νὰ πάῃ μ' ἑξῆντα διαλεχτούς... Φτερά.... κ' ἡ ὥρα σφίγγει.
Μῆτρέ μου! Τὸ μιλλιόνι μου... Μᾶς εἶδανε... ὁ δερβίσης
στάθηκ' ἐμπρὸς καὶ ρυάζεται... Κρατεῖ καὶ δυὸ κεφάλια!...

—Ἐδῶθε τοῦ Δεσπότη μας, ζερβιὰ τοῦ Παπαγιάννη.

—Δὲ μοῦπες πῶς τοὺς ἔκοψαν!... Νἄχωμε τὴν εὐχή τους...
Κύτταξε, Μῆτρε, τὸ σκυλί, γιὰ νὰ μᾶς φοβερίσῃ,
τώρα τὰ πέταξε στὴ γῆ καὶ τὰ ποδοκυλάει...
Τὰ πῆρε παραμάσχαλα... Ἐπρόβαλ' ἕνας ἄλλος...
Ἀνέβηκε στὸ ψήλωμα... διαλαλητής... Τί θέλει;...

—Θανάση Διάκε! . . . Εἶσ' αὐτοῦ;... (α)

—Ἐδῶμαι... Ποιός μὲ κράζει;

—Ὁ ἀφέντης ὁ Ὀμέρπασας...

—Στὴ γῆ δὲν ἔχω ἀφέντη.
Κι' ὅθε περάσῃ ὁ ἴσκιος μου, ορίζω ἐγώ... Τὸ ξέρει.

—Δόσε μας διάβα, κι' ὅ,τι πῇς, τιμαῖς...καὶ βιό... καὶ χάραις.

—Πόλεμο θέλω... πόλεμο... Ποιός εἶσαι σὺ ποὺ κρένεις;

(α) Διὰ τῶν στιγμῶν τούτων δηλοῦται ἡ παράτασις τοῦ τελευταίου φθόγγου, γινομένη συνήθως ὑπὸ τῶν μακρόθεν μεγάλῃ τῇ φωνῇ διαλεγομένων.

—Πιστεύω, ὅ,τι πιστεύετε...

—Ἀφωρεσμένος νἆσαι,
πὤχεις ψυχὴ στὴ γλῶσσά μας, σ' αὐτὸν τὸν Ἅγιο Τάφο
νὰ βλαστημήσῃς προδοσαῖς... Ἀφωρεσμένος νἆσαι!...

Κι' ὁ ἀντίλαλος ἐφτὰ φοραῖς ἀπὸ σπηληαῖς σὲ βράχους
ἀπὸ βουνὰ σὲ λαγκαδιαῖς φαρμάκεψε τἀγέρι
μ' ἐκεῖνον τὸν ἀφορεσμό. Τὰ χείλη τοῦ Ἠσαΐα
ἀραχνιασμένα καὶ βουβὰ στὸν ὕπνο του σπαράζουν
καὶ μουρμουρίζουνε βραχνά:—«Ἀφωρεσμένος νἆναι!...»
Ἔφτυσεν αἷμα καταγῆς τοῦ Παπαγιάννη ἡ γλῶσσα
κι' ἀνταποκρίθηκε κι' αὐτή:—«Ἀμήν... ἀφωρεσμένος!»
Ἐχάθηκε ὁ διαλαλητής... ἀνατριχίλα... τρόμος...

Μυρμήγκιαζε ἡ Ἀρβανιτιά. Τἄλογο τοῦ Βρυόνη
τοὺς διαχωρίζει ἐδῶ κ' ἐκεῖ καὶ τοὺς δαγκάει τὴν πλάτη.
Σαλάγα τους, Ὀμέρπασα! Σπρῶχτε, βορειᾶ, τὸ κῦμα
νὰ φάῃ τὴν πέτρα τοῦ γιαλοῦ. Θὰ ξαφνιστῇς, μιὰ μέρα
νὰ ἰδῇς τὴ νεκροθάλασσα τὸ βράχο ν' ἀγαπήσῃ.
Θἀγκαλιαστοῦν τὰ δυὸ θεριὰ καὶ τότε ἀδερφωμένα
θὰ χλημητίσουν φοβερά, κι' ὁ ἄνεμος θὰ πέσῃ.
Σαλάγα τους, Ὀμέρπασα! Μάτωνε τὴ βουκέντρα
νὰ τρέχουν τὰ καματερά. Θὰ νἄρθῃ ἐκείν' ἡ ὥρα
ποὺ ἀγριεμένα θὰ τὰ ἰδῇς. Θὰ ν' ἀντιστηλωθοῦνε,
θὰ νὰ τινάξουν τὸ ζυγό, θὰ φύγουν μὲ τ' ἀλέτρι
καὶ θἄρθουνε μουγκρίζοντας στὸ πρῶτο βουκολειό τους.
Σαλάγα τους! Σαλάγα τους!... Τἄλογο πάντ' ἀστράφτει
μέσα στὴ μαύρη συγνεφιά... Ἐμπρὸς τὰ δυὸ κεφάλια.

Ἀκούστηκε σὰ μιὰ βροντή... Στὰ σωθικὰ τοῦ Διάκου
Κρυφὰ λὲς κ' εἶχαν σωριαστῇ, φαρμακεμμένοι πόνοι,
χίλιων χρονῶν ἐκδίκησαις, στείραις εὐχαῖς, ὀρφάνια,
τοῦ βρόχου τὸ λαχτάρισμα, τυραγνισμένη φτώχεια,
κατάραις, ψυχομάχημα, βάσανα, μοιρολόγια, [53])
κ' ἐξέσπασε μὲ μιὰ φωνὴ τὸ βογκητὸ τοῦ γένους:
«Ἀδέρφια μου!... Φωτιά!... Φωτιά!...».

Τὸ βόλι τοῦ Θανάση
δὲ θέλει σάρκα ἀνθρωπινή. Γυρεύει ν' ἀπαντήσῃ
τἄλογο π' ἀνδρειεύεται. Θέλει νὰ πιῇ τὴ φλόγα
πὤβραζε μὲς στὴ φλέβα του καὶ στ' ἄγριο πέρασμά του
τοῦ χάραξε τὸ λάρυγγα, τοῦ θέρισε τὸ σφάχτη,
τοῦ ρούφηξε τὴ λεβεντιά, τοῦ σβεῖ τὴν περηφάνεια
καὶ μεθυσμένο ἀπὸ χαρὰ φυσομανάει καὶ φεύγει.
Τὸ ἆτι ἀναστηλώθηκε, στερνὴ παλληκαριά του,
τὰ λάγανά του αἱμάτωσαν, λυγᾶνε ἡ κλείδωσαίς του [54])
καὶ ροβολᾷ νεκρὸ στὴ γῆ. Ψυχομαχάει κι' ἀκόμα
κρατεῖ τ' αὐτιά του τεντωτά...

—Ὀμέρπασα Βρυόνη,
σοῦ στέλνει χαιρετίσματα τοῦ Διάκου τὸ μιλλιόνι.

—Μῆτρε, τὰ μετωρίσματα παλληκαριὰ δὲν εἶναι,
ὅπου εἶν' ὁ Χάρος βασιλειᾶς... Διαμάντη... τὸν δερβίση.

—Θανάση, ὥς τώρα τρεῖς φοραῖς τὸν ἔβαλα στὸ μάτι
καὶ δὲ μοῦ δείχνει μέτωπο. [55]) Θὰ νὰ τὸν τρώγῃ τὸ αἷμα. [56])

—Νά τος... ἐξεσκεπάστηκε... Φωτιά... Διαμάντη, ρίξε! . . .

Βογκάει τ' ἀρμοῦτι τὸ παληό... Ἐρρέκαξε ὁ δερβίσης, [57])
ἁπλώθηκε τ' ἀπίστομα κι' ἀκόμα μὲ τὰ νύχια
κρατεῖ σφιχτ' ἀπὸ τὰ μαλλιὰ τὰ δυό του τὰ κεφάλια.

—Μῆτρε, μὴν ἐπαράδραμα;

—Μὲς στὴ ραφή, Διαμάντη, [58])
τοῦ ξήλωσες τὰ καύκαλα. Τ' ἄνοιξες τρίτο μάτι
γιὰ νὰ διαβαίνῃ θαρρετά, νὰ περπατῇ στὸν Ἅδη.

—Μῆτρε, μ' ἀρέσει νὰ μ' ἀκοῦς... κ' ἐγὼ τὸ θάνατό του.

Λυσσομανάει ἡ Ἀρβανιτιὰ τριγύρω στὸ κουφάρι.
Βάφουν στὸ αἷμα τὰ σπαθιά... Παραδαρμός, φοβέραις,
βουβάλια ποὺ ἀγριέψανε... Τρώγονται συνατοί τους....
Στέκουν καὶ ξεδιαλέγονται.... ἀθέρας. . . ἕνας κ' ἕνας...
Τὰ χρόνια τους πρωτομαγιαῖς... [59]) Ὅ,τι καὶ ξεφυτρώναν
τῆς νειότης τὰ τριαντάφυλλα. Λουλούδια βλασταράκια,
τὰ κύλησε ἡ νεροποντὴ καὶ στὸν καταποτῆρα
τὰ παρασέρνει ὁ ποταμός. Παιδιά, τὰ πῆρε ἡ τύφλα
καὶ χύνονται μὲς τὴ φωτιά... Τοῦ Διάκου τὰ λιθάρια
μὲ τὰ λεπίδια πελεκοῦν νὰ τὰ ξεθεμελιώσουν.
Ἁρπάζουνε γιὰ ν' ἀνεβοῦν τὴν πέτρα μὲ τὰ νύχια
κι' ὅτι φανοῦν τὰ δάχτυλα, τὸ σίδερο θερίζει.
Τρεῖς ὥραις ἀνδρειεύονται... Πλακόνει κι' ὁ Βρυόνης
σὰ μαύρη βαρυχειμωνιά... Χαλάζι τὸ μολύβι...
Σκάφτουν τὸ χῶμα τἄλογα... Σίφουνας, συντελεία....
Χνῶτο μὲ χνῶτο πολεμοῦν... Ἀδερφωμένο βρέχει
τὸ αἷμα τ' ἀρβανίτικο τὴ γῆ μὲ τὸ δικό μας...
Ἔχουν τὴν ἴδια τὴ βαφή... Ἂν σμίξουν πεθαμμένα,
πῶς δὲ θὰ σμίξουν ζωντανά;...

—Διαμάντη, τί μὲ θέλεις;
Πῶς ἄφησες τὸ σκοτωμὸ καὶ πῶς μὲ τὴν Ἀστέρω
μοῦ παίρνεις τὰ πατήματα;...

—Θανάση... Μὲ γνωρίζεις....
Δὲν παρακάλεσα ποτέ... Κ' ἐμπρός σου... γονατίζω.

—Πές μου, τί θέλεις;... γρήγορα....

—Αὐτὸ τὸ ἔρμο χῶμα
ἂν εἶν' ἀλήθεια π' ἀγαπᾷς, Θανάση... γλύτωσέ το....

—Σοῦ φαίνεται νὰ δείλιασα;

—Φύγε, Θανάση, φύγε.

—Μὴ φαρμακεύῃς, γέροντα, τὸ ψυχομάχημά μου.

—Δὲ βλέπεις πόσοι ἐμείναμε;... Στὸ Χάνι ὁ Βακογιάννης
μὲ τὸν Καλύβα ἐκλείστηκαν....

—Κ' ἐγώ... χειρότερός τους;

—Ὄχι, Θανάση, μένω ἐγώ, πῶφαγα τὸ ψωμί μου
καὶ δὲ μ' ἀποζητάει κανείς... Μένει μ' ἐμὲ κι' ὁ Μῆτρος.
Ἐκεῖνος εἶναι νειότερος.... Θὰ πάρῃ τὤνομά σου 60)
καὶ δὲ θὰ σ' ἐντροπιάσωμε....

—Πῶς εἶπες;.... Τὤνομά μου;...
Δὲ θὰ κοτήσῃ ὁ θάνατος, Διαμάντη, νὰ τὸ πάρῃ,
καὶ σεῖς θὰ μοῦ τὸ κλέψετε;

—Θανάση, σχώρεσέ μας.

—Ἐσεῖς μ' ἐμέ, κ' ἐγὼ μὲ σᾶς... Συχωρεμένοι νᾆσθε...

Κ' ἐκεῖ ποὺ ὁ ἀνεμοστρόβιλος μουγκρίζει τοῦ πολέμου,
πηδοῦν οἱ λιονταρόψυχοι καὶ κολυμποῦν μιὰν ὥρα
μὲς στὴ φωτιά, μὲς στὴ σφαγή... Παράδερνε ἡ Ἀστέρω....

—Ὅσοι εἶστε ἀκόμα ζωντανοί, ἐλᾶτε ὁλόγυρά μου...
Φωνάζει ὁ Διάκος, κ' ἔρχονται... Δὲ μένουν παρὰ δέκα...

Ὁ ἥλιος στέκει γιὰ νὰ ἰδῇ. Κάθε στιγμὴ ποὺ φεύγει
τοὺς ἔσφιγγε στενὰ στενὰ στὴν ἀγκαλιά του ὁ Χάρος.
Μέσα σὲ τέτοιο πέλαγο, βαθύ, μελανιασμένο,
ἕν' ἀκρογιάλι μακρινό, τὸ μάτι τοῦ Θανάση
ξανοίγει, ποὺ τοὺς ἔκραζε: — «Παιδιὰ στὸ Μοναστῆρι...» 61)
Καὶ δρασκελίζουν πεταχτὰ τὴ σιδερένια φράχτη
πὠλόγυρά τους ἔπηξε... Σεισμὸς τὸ πέρασμά τους.
Τὰ ὄρνια ἀναφτερούγιασαν... Τοὺς κυνηγοῦν... προφτάνουν
καὶ πλημμυρίζουν τὴν αὐλή... Ἡ ἐκκλησιὰ στὴ μέση
παραιτημένη, ὁλόκλειστη... Ἱδρόνει ὁ τοῖχος αἷμα....
Τρίζουνε τὰ κονίσματα... Τὰ βόλια, ποὺ ἀνεμίζουν,
ἐδέρνανε τὰ σήμαντρα καὶ τὰ βουβὰ γλωσσίδια
ξυπνοῦν, λαλοῦνε νεκρικά... Λὲς κ' εἶχε νὰ περάσῃ
κἀνένα λείψανο ἀπεκεῖ....

—Θανάση!.... Παραδόσου...
Ἐπέσανε οἱ συντρόφοι σου... Δὲ σῶμεινε κανένας.

—Θὰ παραδώσω τὴν ψυχή, τ' ἄρματα δὲν τὰ δίνω.
Ἂν δὲν τὸ ξέρῃς, μάθε το... Ποιός εἶσαι... τὴ φωνή σου...

—Θανάση, εἶμ' ὁ διαλαλητής....

—Προδότη, ἀφωρεσμένε!...
Μὴ μοῦ πατῇς τὰ μνήματα.... Ἀκόμη ζῇς ἐμπρός μου;...

Καὶ τὴ στερνή του πιστολιὰ τὴ ρίχνει ἀστροπελέκι
καὶ τοῦ βουβαίνει τὴν καρδιά.... Πέφτουνε τὰ κοράκια
νὰ τόνε φᾶνε ζωντανόν... Στηλόνει στ' ἅγιο Βῆμα
τὴν πλάτη ὁ Διάκος... καρτερεῖ.... Δὲν τῶμεινε στὸ χέρι [62])
παρὰ μιὰ σπιθαμὴ σπαθί... Τὸν ἔχουν στὸ σημάδι....
Τὸ πρόσωπό του ἀνάσταση... Ἐμπρός του ἀγκαλιασμένα
δύο λείψανα ξαπλωταριᾶ... ὁ Μῆτρος κι' ὁ Διαμάντης....
Δὲν τὸν ἀφίνουν οὔτ' ἐκεῖ... Κἀνένας δὲ σιμόνει....
Τ' ἀνδρειωμένα κόκκαλα συντρίβουν τὰ μολύβια,
καὶ ὁ πύργος μένει πάντα ὀρθός... Τὸ μάτι του ἄλλος κόσμος.
Τὸν τουφεκίζουνε μὲ μιᾶς... Τ' ἀδειάζουνε τὴ φλέβα
καὶ χίλιοι τὸν ἁρπάζουνε... Δεμένο τὸ λιοντάρι
τῶχουν στὴ γῆ καὶ τὸ πατοῦν... Τοῦ στρίφουνε τὰ χέρια
πιστάγκωνα μὲ τὴν τριχιά... Προβαίνουνε στὸν ὦμο
ἢ σχίζαις ἀπ' τὴν κλείδωση... Αἷμα ρονιά... μεδοῦλι...
Κ' ἐν ᾧ τὸν ἐμαρτύρευαν κρυφά, κρυφὰ στὸ στόμα,
ἁπλώνει ὁ Διάκος καὶ φιλεῖ τὸ Μῆτρο, τὸ Διαμάντη.

Χιλιάδες τόνε σέρνουνε. Ἐμπρός του λαβωμένη
ἐμούγκριζε ἡ φοράδα του... Τὴν ἀνακράζει ὁ Διάκος
κι' αὐτὴ μ' ἕνα χλημήτισμα τὸν χαιρετάει καὶ πέφτει.

Ἐστάθηκαν νὰ τόνε ἰδοῦν... Τοὺς φαίνεται σὰν ψέμμα.
Στὴν Ἀλαμάνα ὁ πόλεμος δὲν ἔπαψεν ἀκόμα,
τὸ Χάνι τὸ τοιμόρροπο σ' ἕναν Κιοσὲ Μεχμέτη
δὲ θέλει νὰ παραδοθῇ. Ἀπ' τὴ χαρά του ὁ Διάκος
νοιώθει βαθειὰ στὰ σωθικὰ τὴν πρώτη δύναμή του,
ποὺ ἀναγεννήθηκε μὲ μιᾶς...

—Καλύβα!... Βακογιάννη!...
Δέκα χιλιάδες μὲ κρατοῦν... Σχωρᾶτέ με, πεθαίνω.

Καὶ δὲν ἐπρόφτασε νὰ πῇ τὸν ὕστερό του λόγο
ποὖχανε βγῇ τὰ δυὸ θεριὰ καὶ τἄχε ἁρπάξει ἡ φλόγα. [63])
Κρύβεται ὁ ἥλιος στὰ βουνά. Τὰ πλάγια σκοτειδιάζουν
καὶ μένουν ἔρμα τὰ Θερμιά... [64]) Νεκρίλα... βουβαμάρα.
Δὲ σειέται φύλλο στὰ κλαριά... Κανένα νυχτοποῦλι
μοιρολογάει τὸ σκοτωμὸ καὶ κάπου κάπου οἱ λύκοι,
ποὺ ἀνάμεσό τους γρούζουνε ποιός νὰ πρωτοχορτάσῃ
μὲ τὰ πηχτὰ τὰ αἵματα... Ἐδῶ κ' ἐκεῖ κουφάρια
καὶ ρογχαλίσματα βαθειά...

Στ' ἀγέρι κρεμασμένα
σὰν καντήλια τ' οὐρανοῦ, ἀπόβραδὺς δύο φῶτα
ἐφάνηκαν στὴ σκοτεινιά... Κανεὶς δὲν τἄχε ἀνάψη...
Κ' ἕνας ποὺ ἐπέρασε ἀπεκεῖ, καλογερος, διαβάτης,
κ' εἶδε τὸ θᾶμμα κ' ἔδραμε, στὴ λάμψη δύο κεφάλια
ηὗρε ποὺ πλάγιαζαν γλυκά... τὧνα τοῦ Παπαγιάννη
καὶ τἄλλο τοῦ Δεσπότη του. Γονατιστὸς ἐμπρός τους
ἔμειν' ὁ γέρος κ' ἔκλαψε... Τοὺς ἔρριξε τρισάγιο,
τὰ φίλησε στὸ μέτωπο καὶ μὲ τὸ δοκανίκι
ἔσκαψε λάκκο κ' ἔθαψε τ' ἀχώριστα τ' ἀδέρφια.
Βλογάει τὸ χῶμα τρεῖς φοραῖς... Ἔκαμε τὸ σταυρό του
καὶ χάνεται στὴν ἐρημιά... Ἐσβύστηκαν τὰ φῶτα

ΑΣΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ

Κοιμᾶται ἀκόμα ἡ Ἀρβανιτιά, χορτάτη, ἀποσταμένη, 65)
μὲς στὴν πυκνὴ τὴ χλωρωσιά. Τόσαις χιλιάδαις κόσμος,
κι' οὔτ' ἕνα ὄνειρο γλυκό, οὔτ' ἕνα καρδιοχτύπι!
Στοῦ ὕπνου της τὴ συγνεφιὰ δὲν ἔλαμπαν ἐλπίδαις,
δὲ φέγγει πόθος μακρυνός. Στὰ μάτια της μαυρίλα
καὶ στὴν καρδιά της ἐρημιά. Τ' ἀνθρώπινα κοπάδια
ἀπ' τὸ βαρὺ τὸν κάματο βουβά, ἀποκαρωμένα,
μὲς στὰ λουλούδια τ' Ἀπριλιοῦ μαυρολογοῦν, πλαγιάζουν,
σὰν νἄτανε συντρίμματα, χορταριασμέναις πέτραις
ὁποὺ εἶχε πάρη ὁ χαλασμὸς ἀπὸ κανέναν πύργο
καὶ τἄχε σπείρη ἐδῶ κ' ἐκεῖ μὲ τοῦ σεισμοῦ τὸ χέρι.

Ἀκόμα ἡ Πούλια εἶναι ψηλὰ καὶ τῆς αὐγῆς ἀκόμα
τ' ὀρνίθι δὲν ἐλάλησε. Προτοῦ νὰ βασιλέψη
τὸ δρέπανο τοῦ φεγγαριοῦ σ' ἑνὸς βουνοῦ τὴ ράχη
ἐστάθηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ καὶ πικραμένο ρίχνει
τὴν ὕστερή του τὴ ματιὰ στὸ ἔρμο τὸ Ζητοῦνι.
Ἐμαύρισαν ἡ λαγκαδιαῖς. Στὸ μελανό του κῦμα
τ' ἀγέρι πνίγει τὰ σπαρτά, τὰ δέντρα, τὰ λιβάδια,
γένονται θάλασσα ἡ στερηαῖς, λὲς ὅτι αὐτὸ τὸ βράδυ
ἦρθε μὲ δυὸ μεσάνυχτα κι' ἀργεῖ νὰ ξημερώση.
Μὲς στὸ σκοτάδι τὸ βαθὺ χιλιόχρονο ρουπάκι 66)
φοβέριζε τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἀγριομανητό του. 67)
Στοιχειὸ τῆς γῆς περήφανο, βουλήθηκε νὰ φτάση
τὰ σύγνεφα μὲ τὰ κλαριά, τὸν Ἅδη μὲ τὴ ρίζα,
καὶ δὲν ἀνανοήθηκε ποὺ ὁ χαλαστὴς ὁ χρόνος
τοὖχε φωλιάση στὴν καρδιὰ καὶ τὤσκαφτε λαγοῦμι
δουλεύοντας σιγὰ σιγὰ μὲ τὰ σκυλόδοντά του.

Εἰς τὸν βαρὺν τὸν ἴσκιο του περίχαρο λουλοῦδι
ποτὲ δὲν ἐξεφύτρωσε. Οὔτε τὸ χαμομῆλι

οὔτε ἡ χολάτη ἡ κυκλαμιά.[68]) Ὁλογυρά του σπλόνοι[69])
καὶ δρακοντιαῖς φαρμακεραῖς. Στὸ χῶμα κἄπου κἄπου
σπαρμένα ραγοκόκκαλα, ποὺ τἄχε ξεσαρκώση
ὁ τραπεζίτης τοῦ σκυλιοῦ, τοῦ κόρακα τὸ νύχι,
ἐσέποντο χωρὶς ταφή. Κι' ἀνίσως πλανεμένος
κἀνεὶς ἐδιάβαινε ἀπ' ἐκεῖ κ' ἔνοιωθε τὰ σαράκια[70])
νὰ πριονίζουν ἄγρυπνα τὰ κούφια κατακλείδια
κι' ὁλονυχτὶς νὰ τρίζουνε, ἔκανε τὸ σταυρό του
κι' οὔτε ποὺ γύριζε νὰ ἰδῇ τὸ φοβερὸ τὸ δέντρο.

Στὴν μαύρη τὴν κουφάλα του ἐμόνιαζε ἕνας γύφτος,[71])
γέροντας, κακοτράχαλος,[72]) βουβός, φωτοκαμμένος,
ἀνάθεμα τῆς εὐλογιᾶς, τῆς λώβας στερνοπαῖδι.
Τὸν ἔβοσκε βαθὺ χτικιό, τοῦ θέριζε τὰ σπλάχνα
ἔχθρα κρυφή, παντοτεινή, γιὰ τ' ἄνθη, γιὰ τ' ἀστέρια,
γιὰ τοῦ παιδιοῦ τὴν εὐμορφιά, κ' ἔτρωγε μὲ τὸ μάτι
ὅ,τι τὸ χέρι τὸ σκληρὸ δὲν ἔφτανε νὰ φθείρῃ.
Ἔκλωθε τὴ σαπίλα του στρωμένος στὰ ξεσκλείδια,
ποὺ τὤφερνε πᾶσα φορὰ τὸ κλεψιμιό, ἡ κρεμάλα.
Ἀχώριστοί του σύντροφοι σφυριά, τριχιαῖς, ἀμόνι,
στουρνάρια γιὰ τὸ γδάρσιμο, παληόκαρφα, ψαλίδαις,
μιὰ νυχτερίδα, ἕνας σκορπιός, μιὰ κίσσα, μιὰ χελώνα.
Κανένας δὲν ἐγνώριζε στὴ Λιβαδειὰ πῶς ἦρθε.
Τὸν εἶχε ρίξῃ σύγνεφο;... Τὸν εἴχανε ξεράσῃ
τὰ χώματα τοῦ ρουπακιοῦ;... Κανένας δὲν τὸ ξέρει.
Ὅταν τὴ νύχτα στὸν τροχὸ τὰ σύνεργα ἐπερνοῦσε
κι' ἀνάδευε τὰ χέρια του κ' ἔτρεμε τὸ κεφάλι,
παρασαρκίδα ἀφύσικη μὲς στὴν κοιλιὰ τοῦ δέντρου,[73])
ἐφάνταζεν ἀπὸ μακρὰ ὅτι ἦτον θεριεμένο
χταπόδι στὴ θαλάμη του,[74]) ποὺ πρόσμενε κυνῆγι
κι' ἀνήσυχο παράδερνε μὲ τοὺς ἀπλοκαμούς του.

Σ' αὐτὸν τὸν λάκκο ἀποβραδὺς θαμμένος εἶν' ὁ Διάκος,
τ' ἀστροπελέκι τοῦ βουνοῦ σβυέται σ' αὐτὸ τὸ μνῆμα.
Χαρούμενο στ' ἀρπάγια του τὸν ἔχει τὸ σφαλάγγι
καὶ τοῦ βυζαίνει τὴν ψυχή. Ξεραῖς παλαμονίδαις[75])
τοῦ στρώνει μέσα στὴ σπηλιὰ καὶ τόνε ρίχνει ἐπάνω.
Μὲ βαγκανάρια, μὲ σχοινὶ τὰ χέρια ξεκλειδόνει
καὶ τὰ φορτόνει σίδερα, τοῦ δένει τὰ ποδάρια,
χαλκᾶ τοῦ σφίγγει τὸ λαιμό. Τὰ στήθια του πλακόνει
μ' ἕνα ἀγκωνάρι κοφτερό. Τὰ σερπετὰ μαυλίζει[76])
καὶ τὰ τινάζει ἐπάνω του... Ὕστερα, διπλοπόδι,
τὰ παραμόνευε ὁ φονιᾶς μὴν ἀποκοιμηθοῦνε
κι' ἀφήσουν ἀτελείωτο τὸ νυχτοκάματό τους.

Ἀκοίμητο, ἀγρυπνοῦσ' ἐκεῖ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ μάτι.

Χιλιάδες ἦρθανε μὲ μιᾶς τριγύρω στὸ Θανάση
ψυχαῖς μεγαλοδύναμαις ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο
μὲ τὰ παληά τους βάσανα, μὲ τὴν παλληκαριά τους,
καὶ τοῦ φιλοῦν τὸ μέτωπο καὶ τὸν περιδροσίζουν.[77])

Στὴ σκοτεινή του φυλακή, γαλονοφερεμέναις,
ἁπλώνουν τὰ φτερούγια τους κ' ἐπάνωθέ του ἀνοίγουν
βαθύν, ἀπέραντο οὐρανὸ καὶ τοῦ τὸν ἀστερόνουν
μ' ἀθάναταις ἐνθύμησαις, μοσχοβολιαῖς τοῦ τάφου.

Κατέβηκε ὁ Φιλόθεος μὲ τὸ θυμιατὸ στὸ χέρι
καὶ λιβανίζει κ' εὐλογᾷ. Μαζί του κι' ὁ Δημήτρης
κρατῶντας στὸ δισάκκι του κρυμμένα τοῦ Δεσπότη
τἀγαπημένα λείψανα, σὰ νὰ ζητοῦσε ναὔρῃ
λιγάκι χῶμα, ψυχικό, ἐλεύθερη μιὰν ἄκρη
γιὰ νὰ τὰ θάψῃ ὁ δύστυχος. Τοὺς συντροφεύει ὁ Κούρμας,
πλατύς, ψηλὸς σὰν ἔλατος, κι' ὁ Πάνος Μεϊντάνης
μὲ τὸ μικρὸ Χορμόπουλο καὶ μὲ τὸ Σπαθογιάννη.
Εἶδε τοῦ Βάλτου τὸ θεριό, τὸ Χρῆστο τὸ Μιλλιόνη,
μὲ τὴ στερνή του τὴν πληγή. Τὸ Γιάννη Μπουκουβάλα
γυμνὸ βαστῶντας τὸ σπαθὶ σὰν νἄφτανε τρεχάτος
ψηλ' ἀπὸ τὸ Κεράσοβο. Σιμά του ὁ Μητρομάρας.
Ἐφάνηκε ὕστερα ὁ Σταθᾶς, θολός, ἀνταριασμένος,
θαλασσοποῦλι, πῶσταζεν ἀφροὺς ἀπ' τὴν Κασσάνδρα.
Ὁ Ζῆδρος ὁ ἀνήμερος. Ὁ Θύμιος ὁ Βλαχάβας,
ποὖχε παράπονο κρυφὸ γιατ' ἦτον πεθαμμένος
καὶ δὲν μποροῦσε μιὰ φορὰ νὰ μαρτυρήσῃ ἀκόμα
γιὰ τὤνειρό του τὸ γλυκό. Ὁ Βλαχαρμάτας Βέργος.
Ὁ Λιᾶς ἀπὸ τὴ Βίδαβη. Ἐπέρασε ὁ Λεμπέτης
καὶ δείχνει τ' Ἀστραπόγιαννου τὴν κάρα ματωμένη
στὴν ἀγκαλιά του τὴν πιστή. Ἐκεῖ κι' ὁ Ἀμπελογιάννης
μὲ τρεῖς θηλειαῖς, ποὺ ἐσφίγγανε τὸν ἄγριο λαιμό του.
Ὁ Κωνσταντάρας, πῶφερνε στὸν ὦμο τὸ παιδί του
σφαμμένο μὲ τὰ χέρια του, μονάκριβή του κλήρα,
γιατί, κακούργιο, ἐντρόπιαζε τἄρματα, τὴ γενειά του.
Ὁ Λάζος, ὁ Βρυκόλακας, ὁ γέρο Κώστας Πάλλας,
ὁ Καλιακούδας, ὁ Λουκᾶς, ὁ Χρόνης, ὁ Γυφτάκης,
τ' Ἀνδρούτζου τἄσπρο φάντασμα, τρανὸ σὰν τὸ Βελοῦχι
μὲ τὸν ψυχοπατέρα του τὸ Βλάχο τὸ Θανάση,
λιοντάρια, ποὺ δὲν ἄφιναν τὸν Ἅδη σ' ἡσυχία.
Ὁ Λιάκος ἀπ' τὸν Ὄλυμπο. Ἐκεῖ κι' ὁ Κοντογιάννης,
ποὺ γύρευε συχώρεση νὰ πάῃ γιὰ τὸ Μῆτσο.
Ὁ Κατσαντώνης, πῶδειχνε μὲ κρυφοπερηφάνεια
στὸ κόκκαλό του τὸ σφυρί... Ὁ Δίπλας στὸ πλευρό του.
Ὁ Ἀλέξης ὁ Καλόγερος, οἱ Κατσικογιανναῖοι,
ἀχώριστοι στὸ σκοτωμό, στὸ μνῆμ' ἀδερφωμένοι.
Τῆς Λάμιας ὁ σταυραητὸς πλακόνει ὁ Χρῆστος Γρίβας.
Σὲ φλογισμένο σύγνεφο διαβαίνει θρονιασμένος,
ἐμπρὸς στὸ Διάκο ὁ Σαμουήλ, τῆς Κιάφας ὁ προφήτης.
Κρατεῖ στὴ ζώνη τὰ κλειδιά, ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸ Κοῦγγι
ὅταν τὸν ἔφαγε ἡ φωτιά. Ἀχτίδαις τὰ μαλλιά του,
τὰ γένεια σπίθαις καὶ καπνός. Οἱ πέντε του συντρόφοι
στὸν ὦμό τους τόνε βαστοῦν. Ἀνέμιζαν τριγύρω
στὸ φοβερὸ καλόγερο παιδιὰ βυζασταρούδια,
ἀγράμπελαις ποὺ ἐφύτρωσαν στὸ βράχο τοῦ Ζαλόγγου,

καθένα τοὔχε ἡ μάνα του στὴν τραχηλιά της ρόδο
κ' ἀνάμεσό τους φαίνεται ὁ γέρο πολεμάρχος
σὰν περατάρης γερανός, ποὺ σέρνει στὰ φτερούγια
τὰ χελιδόνια τοῦ Μαρτιοῦ δαρμέν' ἀπ' τὴν ἀντάρα.
Μ' ἀνέλπιστη παρηγοριὰ ὁ πεθαμμένος κόσμος
τὸ πονεμένο τὸ κορμὶ ραντίζει τοῦ Θανάση,
κ' ἐπίστεψεν ἀπὸ μακρὰ ὅτ' εἶδε τὸ λημέρι,
ποὺ τὴν ψυχή του ἐπρόσμενε. Ἐρρίζωσε ἡ καρδιά του
βαθύτερα στὰ σωθικά, τοῦ φώλιασε στὰ μάτια
γλυκειὰ τῆς μάνας του ἡ εὐχή. Σκοτείδιασε τὸ φῶς του
κι' ἀποκαρώθηκε ὁ φτωχός. Τὰ σερπετὰ δειλιάζουν
στ' ἀγῶγί τους καὶ φεύγουνε. Νεκρόνεται κι' ὁ γύφτος,
ἡ φύσις ὅλη ἐσίγησε, λὲς κ' ἤθελε ν' ἀφήσῃ,
ἐλεύθερα νὰ κατεβοῦν τὰ ὀνείρατα τοῦ Διάκου.

Κ' ἰδοὺ τοῦ κάστηκε μὲ μιᾶς ὅτ' εἶδε τὴν κουφάλα
τοῦ δέντρου ν' ἀναδεύεται. Τοῦ ρουπακιοῦ τὰ φύλλα
νὰ πέσουν ὅλα κατὰ γῆς, νὰ μεταμορφωθοῦνε,
νὰ γένουν σάρκες ζωνταναῖς, καὶ τἄψυχο τὸ ξύλο
νὰ λάβῃ ἀνθρώπινη μορφή. Ἡ φλοῦδα μοναχή της
χωρίζει, ξεδιπλώνεται, καὶ τότε μὲ τὸ χέρι,
τὸ σιωπηλὸ τὸ φάντασμα, ποὺ στέκει ἐπάνωθέ του,
τὴ σήκωσε, τὴν ἔρριξε στὴν πλάτη του σὰ ράσο,
κ' ἔμειν' ἐμπρός του ἀκίνητος... Τριγύρω στὸ λαιμό του
χαράκι κόκκινο βαθύ, σὰν νἄθελε περάσῃ
ἐκεῖθε ἡ κόψη τοῦ σπαθιοῦ....

—Χριστὸς ἀνέστη, Διάκε!

—Παπᾶ, τί θέλεις ἀπὸ μέ;... Ποῦθ' ἔρχεσαι;... Ποιός εἶσαι;

—Ποιός εἶμαι, Διάκε;... καὶ ρωτᾷς; Κύτταξε... ὁ Ἠσαΐας.
Ἔλα μαζί μου γρήγορα, μὴ μᾶς προλάβ' ἡ μέρα.

—Δεσπότη μου, μ' ἐδέσανε... Τὰ σίδερά μου κόψε.

—Θανάση, μὴν εἶσ' ἄπιστος... Δὲ σὲ κρατεῖ κανένας.

Ἀνέβηκαν μεσουρανίς. Πετοῦν... Πετοῦν ἀκόμα...
Ἀφίνουν πίσω τους βουνὰ καὶ πέλαγα κι' ἀστέρια.
Τρυγόνια διαβατάρικα, ποὺ πήγαιναν στὴ Δύση,
τοὺς ἀπαντοῦν στὰ σύγνεφα καὶ τοὺς καλημερίζουν.
Ὁ Διάκος τὰ χαιρέτισε, ταὔλόγησε ὁ Δεσπότης
καὶ τὰ ρωτᾷ ποῦ θὰ σταθοῦν νὰ ξεκαλοκαιρέψουν,
κ' ἐκεῖν' ἀπολογήθηκαν: «Στὰ Σάλωνα, στὴν Γκιόνα,
στὴ Λιάκουρα τὴ δροσερή, στῆς Γκούρας τ' ἀκροβούνια».

—Ἀλλάξετε τὸ δρόμο σας, πουλιά μου εὐλογημένα,
συρέτε ἀλλοῦ νὰ ζήσετε καὶ νὰ ζευγαρωθῆτε.

Ἐκεῖ ἐθολῶσαν τὰ νερά, εἶναι φωτιὰ τἀγέρι,
καὶ δὲ θαὐρῆτε γιὰ φωλιὰ οὔτε κλωνὶ χορτάρι.

Ἡ δυὸ ψυχαῖς πάντα πετοῦν... Πετοῦν ὀλίγο ἀκόμα
καὶ φτάνουν σ' ἕνα ψήλωμα...

—Θανάση, στάσου τώρα,
κι' ὁλόγυρά σου κύτταξε.

—Δεσπότη!... Ποιά εἶν' ἐκείνη
ἡ χώρα, ποὺ μαυρολογᾷ, χτισμένη σ' ἑφτὰ ράχαις;...
Μοῦ φαίνεται ἄγρια θάλασσα, καὶ τὸ ρογγάλιασμά της
τἀκούω ποὺ φτάνει ὣς ἐδῶ...

—Προσκύνησε τὸ θρόνο
τοῦ πρώτου μας τοῦ Βασιλειᾶ, τὸ μνῆμα τοῦ στερνοῦ μας...
Πῶς τρέμεις, Διάκε; Γιατὶ κλαῖς!... Θανάση... εἶναι δική μας.

—Ἐλεημοσύνη... Ἕνα σπαθί... πρὶν φέξη τήνε παίρνω...

—Διάκε, δὲν ἦρθ' ἡ ὥρα μας. Θὰ βαφτιστοῦμε πρῶτα
στὸ αἷμα, στὰ παθήματα καὶ κοφτερὰ στουρνάρια
στὸ μετερίζι τοῦ δουνοῦ τὸ γόνα μας θὰ τρίψουν.
Θὰ πιοῦμε τὸν ἱδρῶτά μας. Θὰ μείνη μαύρη χήρα
ἡ γῆ μας ἡ ταλαίπωρη καὶ τὰ κοιλόρφανά της
θὰ μάθουν νὰ χορταίνουνε λαθύρια, δρακανίδαις, 78)
καὶ τοῦ νεροῦ τὰ κάρδαμια, παρὰ νὰ τὰ σαρκόνῃ
τοῦ ξένου τὸ ἄτιμο ψωμί, πῶχει προζύμι πάντα
φαρμάκια, καταφρόνεσαις, περίγελα καὶ δάκρυ.
Τότε θἄρθῃ περήφανο τὸ γένος νὰ χτυπήσῃ
τὴ θύρα τῆς Ἁγιᾶς Σοφιᾶς μὲ τοῦ σπαθιοῦ τὴ φοῦχτα,
τὰ σιδερένια μάνταλα, στὴν προσταγὴ θὰ πέσουν,
κ' ἐκεῖ, ποὺ τώρ' **ἀνάσκελα**, μ' ὀλόρθα δαγκανάρια,
μὲ τὸ λαρύγγι διάπλατο, θρασομανάει καὶ χάσκει
τὸ μισοφέγγαρο χρυσό, σὰν νἄθελε μὲ πεῖσμα,
ἀφ' οὗ μᾶς ἔφαγε τὴ γῆ, νὰ πιῇ τὸν οὐρανό μας,
ὁ Σταυρωμένος θὰ σταθῇ... Μὴν κλαῖς... εἶναι δική μας.

—Κ' ἐμεῖς, πατέρα μου, οἱ φτωχοί, θἄμεθα πεθαμμένοι;....

—Θὰ νὰ χτιστῇ μὲ κόκκαλα τὸ μακρυνὸ γεφύρι.
Μὴν εἶσαι, Διάκε, ἀχόρταγος. Κύτταξ' ἐκεῖ ποιός ἄλλος
μὲ τὸ κορμὶ τὰ θέμελα θὰ νὰ στοιχειώσῃ τώρα.
Θανάση μου! Γονάτισε... κρεμοῦν τὸν Πατριάρχη! 79)

Ἐγονατίσανε δουδοί. Κ' εὐθὺς στὴν ἔρμη χώρα
ἔβρεξε φῶς ἀπὸ ψηλὰ καὶ τήνε πλημμυρίζει.
Καὶ κόσμιον εἶδανε πολύν, σιμὰ στὸ περιγιάλι
νὰ μερμηγκιάζῃ ἀνήσυχος καὶ μέσ' ἀπῶνα ξύλο,
ποὺ εἶχε ἀράξῃ διαστικά, τὸ Γέρο νὰ προβάλῃ

μὲ τ' ἀπανωκαλύμμαυκο, μὲ τὸ ραβδὶ στὸ χέρι.
Τὰ βάσανά του, ἡ ἀγρυπνιαῖς, τὰ χρόνια του, ἡ νηστείαις,
τὸ φοβερὸ τὸ μυστικό, ποὺ ἐκράτει κλειδωμένα
βαθειὰ στὰ φυλλοκάρδια του, τὸν εἴχανε συντρίψῃ
κ' εἶναι τὸ πάτημά του ἀργό. Φονειάδες λυσσασμένοι
τὸν ἔσπρωχναν νὰ περπατῇ καὶ τὰ γεράματά του
περιγελούσανε σκληρά. —«Τὴ λαγουδιά του χτύπα...
Ἐμπρός... κ' οἱ λύκοι, πιστικέ, θὰ φᾶν τὰ πρόβατά σου».
Τὸν ἔσυραν σὲ μιὰ ἀδειά... Πέφτει στὴ γῆ... Σταυρώνει
τὰ χέρια νὰ τὸν κόψουνε... «Ἐμπρός!... ἐμπρός!... Δεσπότη,
δὲν ἔχεις σβέρκο γιὰ σπαθί... Ἀκέρηος θὰ πεθάνῃς».
Μουγκρίζει ὁ ἀνεμοστρόβιλος. Σφιχτὰ τὸν ἀγκαλιάζουν
καὶ τόνε διώχνουν παρεμπρός: «Μόχτα, Δεσπότη... μόχτα
καὶ στὸ πατριαρχεῖό σου θαὐρῇς νὰ ξαποστάσῃς».
Κι' ἀνεμοδέρνει τἄλαφρό, τὸ μαραμμένο φύλλο.
Ἀφοῦ τὸν ἔφεραν ἐκεῖ κι' ἀφοῦ τὸν παραδῶκαν,
ἐβουβαθήκανε μὲ μιᾶς. Ἕνας στὸν ἄλλο ἐπάνω
λογομαχοῦν, ἀφρίζουνε... Στὴ μεσινὴ τὴ θύρα
σὲ λίγο τρίζει τὸ σχοινί... Ἀλαλαγμός, κατάραις...
Σπαράζει τἄγιο λείψανο... Τἀχόρταγα τὰ ὄρνεια
ὁλόγυρά του σφίγγονται... Τοῦ ξέσχισαν τὰ ράσα...
Ξεγύμνωσαν τὰ στήθεια του κι' ἐφάνηκε στὸν ἥλιο
ἀπόκρυφη λαβωματιά... Πλευρόνουν τὴν κρεμάλα
γρηαῖς ἀρκουδογύφτισαις καὶ μὲ τὰ δοκανίκια
τοῦ δέρνουνε τὸ πρόσωπο... Πλακῶσαν κ' οἱ Ἑβραῖοι
καὶ ξεκρεμάσαν τὸ νεκρό... Ἁρπάζουν τὴν τριχιά του,
δαιμονισμένοι τρέχουνε... Ὀπίσωθε ἀλυχτοῦσαν
χιλιάδες σκύλοι νηστικοί... Ἐφτάσαν στἀκρογιάλι...
Στοῦ Πατριάρχη τὸ λαιμὸ δένουν σφιχτὰ μιὰ πέτρα
καὶ μ' ἕνα ρυάσιμο βραχνό, ποὺ τἄκουσαν οἱ τάφοι
καὶ τὰ παιδιὰ μέσ' στὴν κοιλιά, στὰ χέρια τόνε παίρνουν
καὶ τὸν πετοῦν στὴν θάλασσα... Νυχτόνει... ὁ πεθαμμένος
προβαίνει στὴν ἀστροφεγγιά... Σιωπηλὰ τἀγέρι
φυσᾷ μὲς στἄσπρα του μαλλιά... Τὸ λείψανο ἀρμενίζει....
Τἀκολουθοῦν τὰ κύματα... Ἡ νεκροσυνοδεία
σ' ἕνα καράβι σταματᾷ... Τοῦ μάρτυρα τὰ πόδια
χτυποῦν τὴν πρύμη μιὰ φορά... χτυποῦν πάλαι τὴν πλώρη...
Ἐτρίζανε ἡ ξυλοδεσαῖς... Ξυπνοῦν, τὸν ἀνεβάζουν....
Ἐμπρός του γονατίζουνε. Ὁ πρωτοσύγγελός του
τόνε γνωρίζει... τοῦ φιλεῖ τὸ μέτωπο, τὰ χέρια...
Σηκόνουνε τὸ σίδερο... Μὲ τὰ πανιὰ ἁπλωμένα
σχίζει τὴν ἄβυσσο ὁ νεκρὸς στὸ ξυλοκρέββατό του...

—Θανάση μου, ἐνικήσαμε!... τὸ ψυχομάχημά του
μεταλαβὴ κι' ἀντίδωρο...

—Πατέρα δὲ θὲ νἄρθῃ
γιὰ μᾶς, ποὺ προοιμίζομε, Δευτέρα Παρουσία
σ' αὐτὴν τὴν ἀκροπελαγιά;... Αὐτὸ τὸ ἔρμο χῶμα
δὲ θὰ τὸ ἰδοῦν ἐλεύθερο μιὰ μέρα οἱ πεθαμμένοι;

—Πίστευε, Διάκε, στοῦ Θεοῦ τὴν παντοδυναμία.

—Δεσπότη μου!... πνευματικέ!... Στοῦ δέντρου τὴν κουφάλα
πρὶν ξημερώσῃ νὰ μὲ πᾷς... Καὶ μὴ μὲ παρατήσῃς...

—Θὰ σοῦναι πάντα στὸ πλευρὸ μ' ἐμὲ κι' ὁ Πατριάρχης.

Ἁπλώνουν πάλαι τὰ φτερά. Συχνά, συχνὰ ὁ Θανάσης
πετῶντας ἔστρεφε νὰ ἰδῇ, στὴ νεκρωμένη χώρα
τὸ θόλο τῆς Ἁγιᾶς Σοφιᾶς, ὁποὺ φεγγοβολοῦσε
στὸ πρῶτο γλυκοχάραμμα, ὅσο ποὺ λίγο λίγο
τὸν ἔχασε ἀπ' τὰ μάτια του... Ἐλάλησε τὤρνίθι
καὶ τὤνειρό του ἐσβύστηκε... Ξυπνᾷ καὶ βλέπει ἀκόμα
τὸ γύφτο, ποὺ ρογχάλιαζε κ' ἐπάνωθέ του μαῦρα
τοῦ φοβεροῦ τοῦ ρουπακιοῦ τὰ φύλλα, τὰ κλωνάρια.

ΑΣΜΑ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΟΜΕΡ ΒΡΥΟΝΗΣ

«Ὅπ' ἀγαπᾷ - συχναπαντᾷ»

Ὁ ὕπνος ποὖναι τῆς ψυχῆς κρυφὸ περιβολάκι
μὲ χίλια μύρια βότανα γιὰ νὰ γιατρεύῃ πόνους 80)
εἶχε γλυκάνει τὴν καρδιὰ τοῦ Ὀμέρπασα Βρυόνη
καὶ τοὖχε σβύσῃ τὴ χολή, τὴν ἄγρια τὴν ἀφάδα 81)
στ' ἀνδρειωμένα σωθικά. Καμμιὰ φορὰ στὸ νοῦ του
τὸ διάνεμα γοργὰ γοργὰ τοῦ ἀλόγου του ἐπερνοῦσε, 82)
τἄκουε ποὺ χλημήτιζε... στὸ φυσομάνητό του
τἀντιβοούσανε ταὐτιά, τοῦ ξάναφταν τὰ μάτια,
κ' ὕστερα πάλ' ἐπλάκωνε μὲ τὴ χαρὰ τῆς νίκης
κάθε πικρὸ συλλογισμό, κι' ἄφινε νὰ φωτίζουν
τὸ μέτωπό του τὸ τραχὺ παράδοξαις ἐλπίδαις,
ἀντραγαθήματα παληά, χρυσοπλασμένα γνέφη,
μ' ἕνα χαμόγελο πικρὸ γιὰ τὸν Κιοσὲ Μεχμέτη.

Τὰ περασμένα χρόνια του, τὤνα σιμ' ἀπὸ τ' ἄλλο,
μισοσβυσμένα, σκοτεινά, χωρὶς νὰ τὰ φωτίζῃ
τῆς νειότης τὸ ξημέρωμα, τὴ μνήμη του χτυποῦνε
μὲ τὸ νεκρό του τὸν ἀφρό. —Θυμήθηκε τὴν ὥρα
ποὺ θρονιασμένος βασιλειᾶς στοῦ ἀλόγου του τὴ ράχη,
μ' ἕνα, μὲ δυὸ πηδήματα, βορειᾶς, ἀνεμοζάλη,
πετάχτηκε στὴν Ἀραπιά. —Τὰ σωθικά του τότε
δὲν τὰ φαρμάκευαν κρυφοὶ καὶ φλογισμένοι πόθοι,
οὔτε τοῦ κόσμου ψεύτικαις ἀναλαμπαῖς καὶ δόξαις. 83)
Τἄρεσε νἄχῃ μοναχὰ πρωτοπαλλήκαρά του
μέσ' στὴν πλατειὰ τὴν ἐρημιὰ τὰ δυό του φτερνιστήρια,
τὸ δαμασκί του τὸ σπαθί, κ' ἐκεῖ νὰ παρατρέχῃ
μὲ τὸ Σιμοὺν τὸ φύσημα ποιός νὰ πρωτοπεράσῃ.

Ὕστερα τὸν ἐμάγεψε τ' Ἀλήπασα τ' ἀστέρι
στὸ νοῦ του ἐσπιθοβόλησαν τιμαῖς καὶ μεγαλεῖα,
κ' ἐπῆρε τὸν ἀνήφορο... Ἀνέβαινε τρεχάτος...
Ἐμπρός του ὁ βράχος τοῦ Σουλιοῦ, θεόχτιστος, δὲν σκύφτει
νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ διαβῇ. Γλιστρᾷ... γυρίζει πίσω,
μὲ λίγο χιόνι στὰ μαλλιά, μὲ καταχνιὰ στὴν ὄψη.
Περνοῦν ἡ μέραις σὰ νερό... Ἀνέλπιστο λιοβόρι [84])
τὴ φλόγα τοῦ Τεπελενλῆ τὴ σβεῖ, τὴ συνεπαίρνει.
Πόλεμος, πάντα πόλεμος... Στἄρματα μέρα νύχτα....
Τότε γιὰ τὸν Ἀλήπασα. Τώρα... γιὰ ποιόνε τώρα; . . .
Ἡ μοῖρα τὸν ἐγλύκαινε μὲ τἀγκαλιάσματά της
καὶ φιλενάδα του πιστὴ ἐχτὲς στὴ Χαλκομμάτα
τὤστρωσε δάφναις νὰ διαβῇ... Ἂν ἔσφιγγε τὰ φρύδια,
στὸ θέλημά του ἡ Ἀρβανιτιὰ μὲ τρόμο ἐπροσκυνοῦσε.
Κρατεῖ στὰ χέρια του σφιχτὰ δεμένο τὸ λιοντάρι
ποὺ τοὖχε φράξῃ τὰ Θερμιά... Γιατί, γιατὶ θὰ νἆναι
πάντοτε ἴσκιος κι' ὄχι φῶς;... Μ' αὐτοὺς ποὺ πολεμοῦσε
γνωρίζει ὅτι τὸν ἔδεναν παληαῖς ἀδερφοσύναις,
πὼς μιὰ φορὰ κι' ἕναν καιρό, μιὰ μόν' ἦταν ἡ ρίζα
καὶ χίλια τ' ἀντιρρίμματα.... [85]) Στὰ στήθεια του ἀναβράζουν
σὰ στὸ κυβέρτι ἡ μέλισσαις πρὶν ὁ γονὸς κινήσῃ, [86])
ἀμέτρητα φαντάσματα, καὶ πότε ὁ λογισμός του,
ἀνήμερο ἀγριοπούλαρο, πετιέται, λειβαδεύει
καὶ βόσκει μὲς στὰ ὀνείρατα, πότε τοῦ παραστένει
τὴν ἄβυσσο ποὺ ἐρρούφηξε τὸ βράχο ποὖχε χτίσῃ
μὲ στοιχειωμένα ριζιμιὰ στὰ Γιάννινα ὁ Βιζήρης,
καὶ τότ' ἐνύχτωσε ἡ χαρὰ μὲ μιᾶς στὸ μέτωπό του,
ἐπίκραιναν τὰ χείλη του, κι' ἀνατριχίλαις κρύαις
τοῦ ράγιζαν τὰ κόκκαλα καὶ τὤκοβαν τὸ αἷμα. [87])

Τεντόνει τὸ παράθυρο. Βλέπει πἀσπρογαλιάζει [88])
τὸ χάραμμα στὸν οὐρανό, καὶ τἄστρα λίγο λίγο
νὰ κρύβωνται, νὰ φεύγουνε, καθὼς κατακαθίζουν
βαθειὰ στὰ φυλλοκάρδια του καὶ σβυῶνται τῆς ψυχῆς του
τὰ κούφια τἀστραπόβροντα... Ξανοίγει τὸ ρουπάκι...
Χτυπᾷ τὰ χέρια τρεῖς φοραῖς: «Ὀσμάν!... Ὀσμάν!... τὸ Διάκο!»

—Λεβέντη, ἡ περηφάνεια σου, τὸ φτερωτό σου μάτι, [89])
σὲ λὲν παιδὶ τῆς Ρούμελης... Σ' εἶσ' ὁ Θανάσης Διάκος;

—Ὅλος... Μὲ ξέρει ἡ Ἀρβανιτιά, κ' ἡ πέτρες μὲ γνωρίζουν.

—Καὶ πῶς ἐπιάστης ζωντανός;

—Δέκα χιλιάδες κ' ἕνας.
Ὁ Χάρος μ' ἀπαρνήθηκε, καὶ τὸ στερνό μου βόλι,
ὁποὺ τὸ φύλαγα γιὰ μέ, σᾶς τὤδωκα κ' ἐκεῖνο.

—Ἂν ἔπεφτα στὰ χέρια σου, τ' ἤθες μὲ κάμῃ, Διάκε;

—Θὰ σοῦ φοροῦσα τἄρματα, νὰ ματωθοῦμε πάλαι.

—Μὴν ἀγριεύεσαι μ' ἐμέ. Πρὶν σ' εὕρω στὴ Δαμάστα,
σ' ἀπάντησα στὰ Γιάννινα. Στὸν ἴσκιο τοῦ Βιζήρη
δὲν ἐλημέριασες καὶ σύ;

—Ὀμέρπασα Βρυόνη,
πνίγει τὸ δέντρο κι' ὁ κισσὸς μὲ τ' ἀγκαλιάσματά του.

—Κι' ὅταν τὸ δέντρο ξεραθῇ καὶ γύρῃ τ' ἀντιστύλι,
Θανάση Διάκε, κι' ὁ κισσός, τὸ ξέρεις, γονατίζει.

—Ὄχι μὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους μας, δὲν πέφτει.
Τὴ γῆ, ποὺ τὸν ἀνάθρεψε, μὲ τὰ βλαστάρια ζώνει,
κι' ὅπου ἀπαντήσῃ ριζιμιὸ κι' ὅπου εὕρῃ χαραμάδα
γενειάζει ἐκεῖ βαθειὰ βαθειὰ κ' ὑφαίνει τὸν πλοκό του
ἀδιάβατη γεροβολιά, πυκνὴ κι' αἰώνια φράχτη,
γιὰ κείνους ποὺ συνείθισαν... νὰ παρασυνορίζουν. 90)

—Θανάση, θὰ λησμόνησες... Ἐχτὲς στὴν Ἀλαμάνα
ἐγὼ δὲν ἄνοιξα πορειά;

—Ὀμέρπασα, φυλάξου
στὸ γύρισμά σου μὴν εὕρῃς ὀρθὰ τὰ κόκκαλά μου
καὶ σ' ἐμποδίσουν νὰ διαβῇς.

—Νὰ μὴ γυρίζω πίσω
τῶμαθα πάντ' ἀπὸ παιδί, καὶ τὰ μαθηταρούδια
τ' Ἀλήπασα δὲν σκιάζονται, Θανάση, βρυκολάκους.
Σὺ τὸ γνωρίζεις, πολεμῶ, γιατὶ τροφή, χαρά μου,
εἶν' ὁ καπνὸς τοῦ τουφεκιοῦ. Μὲ σᾶς δὲν ἔχω πάθος.
Μ' ἀρέσει μέσα στὴ φωτιὰ νὰ βλέπω τὸ σπαθί μου
νὰ φέγγῃ, νὰ σπιθοβολῇ, νὰ μὴ θολόνῃ ἐμπρός σας.
Ζηλεύω τὴν παλληκαριά, δὲν τὴν φθονῶ σὰν ἄλλους...
Κι' ὅταν ἐγὼ στὰ Γιάννινα, ἐσὲ τὸν υἱὸ τ' Ἀνδρούτζου,
τοῦ Καραΐσκου τὸ παιδί, τὸ Θόδωρο τὸ Γρίβα,
μὲ τἄλογά σας ἔβλεπα νὰ λάμπετε στὸν ἥλιο,
ν' ἀνεμοστροβολίζετε, σᾶς ἐχαιρόμουν, Διάκε,
κ' ἔλεγα μέσα μου κρυφά, ἕνας Θεὸς τὸ ξέρει,
νἄμουν ἐγὼ τὸ σύγνεφο καὶ σεῖς τἀστροπελέκια...
Καλὸς καιρὸς ὁπούτανε!... Τώρα καὶ σᾶς κ' ἐμένα
μᾶς ἅρπαξε τὸ σύφλογο καὶ ξεζευγαρωμένους 91)
μᾶς δέρν' ἡ ἀνεμορριπή... Θέλεις νὰ ζήσῃς, Διάκε;... 92)

—Ἕνας μωρίζει τὴ ζωή, ὅ,τι εἶπε θὰ νὰ γένῃ.
Πῶς μὲ ρωτᾷς, Ὀμέρπασα;... Τὸ χέρι τὸ δεξί μου
τῶχασα χτὲς μὲς στὴ φωτιά. Μὲ τἄλλο ὠρφανεμένο
δὲ θὰ χορταίνω σκοτωμό.

—Μὲ φτάνει τὸ ζερβί σου.
Ἂν εἶχες δυὸ δὲ σ' ἤθελα... Ζύγωσε κι' ἄκουσέ με...
Ὅταν μέσα στὰ Γιάννινα, Θανάση, ὁ Οἰκονόμος
μὲ χιόνια, μὲ τρισκότειδο, στὸ σπίτι τοῦ Κροκίδα

κλεφτὰ σᾶς ἐσυμάζονε, [93]) κι᾽ ἄγρυπνοι κάθε βράδυ
ἐδιαλογίζεστε μαζὶ πῶς νὰ τὴν καταπιῆτε
τοῦ ᾿Αλήπασα τὴ δύναμη, τὰ μάτια τοῦ Ταχήρη
πιστὰ σᾶς παραμόνευαν κ᾽ ἐφέγγαν στὸ πλευρό σας
ἀκοίμητα σὰν τὰ κεριά, ποὺ ἀνάφτετε τὴν ὥρα
ὁποὺ σᾶς ὥρκιζε ὁ παπᾶς στὸ Τετραβάγγελό σας.
Μιὰ μέρα μ᾽ ἔκραξε ὁ ᾿Αλῆς... Τὰ φρύδια του μαχαίρια,
τὸ στόμα τάφος ἀνοιχτός.... Μοῦ λέγει.... «᾿Ομὲρ Βρυόνη,
ἀπόψε τὰ κεφάλια τους!...» Καὶ βγάνει ἕνα δεφτέρι,
ὁποὺ εἶχε μὲς στὸν κόρφο του. Μοῦ τῶδωκε καὶ φεύγει.
Τἀνοίγω κι᾽ ἀνατρίχιασα... Δὲν ἔλειπε κανένας....
᾿Αστράψανε τὰ μάτια μου, ἡ γλῶσσά μου φαρμάκι...
᾿Εγὼ φονειᾶς;... Καὶ μ᾽ ἀπιστιά;... ᾿Εγώ, Θανάσης Βάγιας!..
Διαβάζω ἀκόμα... τί νὰ ἰδῶ; Μὲ τὸν ᾿Αλέξη Νοῦτζο, [94])
ὁποὺ τὸν εἶχε σὰν παιδί, βλέπω τὸ Γιώργη Κίτσο...
῎Ετρεξα στὴ Βασιλικὴ... [95]) Πέφτει στὰ γόνατά του
καὶ τὸ λιοντάρι ἡμέρεψε... Πές μου, Θανάση Διάκε,
ξέρεις γιατὶ σᾶς ἔσωσα;. . .

—Δὲ θέλω νὰ τὸ μάθω.

—Θυμήθηκα τὸν πάππο μου, ποὺ στὰ γεράματά του
μῶδινε πάντα μιὰν εὐχή, ποτὲ νὰ μὴν ξεχάσω...
ὅτ᾽ εἶμαι... βασιλόπουλο....

—Μᾶς τοῦπε καὶ ὁ Κὺρ Μάνθος. [96])

—Κι᾽ ὅτι ἡ γενειά μου μιὰ φορὰ τῆς Μουζακιᾶς τὸ θρόνο...

—Χριστιανὴ κι᾽ ὀρθόδοξη κληρονομιὰ τὸν εἶχε.

—Θανάση, δὲ σ᾽ ἐρώτησα. Μὴ μ᾽ ἀντικόβῃς, πᾶψε...
᾿Εχάθηκε ὁ ᾿Αλήπασας καὶ μὲ τὸ χαλασμό του
ὁ σπόρος, ποὺ ἐκοιμώτουνε κρυφὰ μὲς στὴν καρδιά μου,
ἀνέδωκε κ᾽ ἐγέννησε τἄγκαθερὸ λουλοῦδι,
ποὺ μέρα νύχτα μὲ κεντᾷ... Εἶδες τὸ γυιὸ τ᾽ ᾿Ανδρούτζου;

—Θὰ τὸν εὑρῇς στὸ δρόμο σου.

—Θανάση, θὰ γνωρίζῃς
ὅτ᾽ εἴμεθα σὰν ἀδερφοί. Τὸ μυστικό, ποὺ σοῦπα,
μᾶς δένει τώρ᾽ ἀπὸ καιρό... Σπαθί, φωτιά, τουφέκι
στοὺς ξένους, ὁποὺ ἐπάτησαν τὰ χώματά μας, Διάκε.
᾿Εμὲ μὲ φτάνει ἡ ᾿Αρβανιτιά, καὶ τἄλλα, ἀπ᾽ ἄκρη σ᾽ ἄκρη
νὰ τὰ κρατήσετε ὅλα σεῖς, χῶμα, κλαρὶ καὶ πέτρα. [97])

—Κι᾽ ἀφοῦ σ᾽ ἐκάμανε πασᾶ, μὲ μιᾶς τὰ ὀνείρατά σου,
Βρυόνη, τὰ λησμόνησες καὶ δοῦλος τοῦ Μεχμέτη
σκοτόνεις τοὺς συντρόφους σου....

—Διάκε, νερὸ κι᾽ ἁλάτι... [98])
Ἐσ᾽ εἶσαι ἀκόμα ζωντανός, καὶ τὸν Κιοσὲ Βεζύρη
τὸν ἔχομε στὰ νύχια μας· μ᾽ ἕνα σου λόγο σβύεται...
Δὲν ξέρω παρακάλεσαις, δὲ διακονεύω σχώρια...
Στοχάσου... ἡ ὧραις φεύγουνε... καὶ πές μου, ναὶ ἢ ὄχι;

—Ἐψὲς τὰ παλληκάρια σου, Ὀμέρπασα Βρυόνη,
τὸ δαχτυλίδι μἄρπαξαν καὶ τὸ φορεῖς στὸ χέρι...
Πρὶν ἀπαντήσω... τὸ φιλεῖς;

—Καὶ τί σημάδια φέρνει;

—Ἐκεῖνα ποὖχαν μιὰ φορά, Βρυόνη, οἱ γέροντές σου,
ἕνα δικέφαλο ἀητὸ μὲ τὰ φτερ᾽ ἁπλωμένα
κ᾽ ἐπάνωθέ του τὸ Σταυρό...

—Θανάση... ναὶ ἢ ὄχι;

—Ὄχι!... δὲν δίνω σ᾽ ἄπιστον οὔτε μιὰ φοῦχτα χῶμα
ἀπὸ τὴ γῆ μου τὴ γλυκειά, οὔτ᾽ ἀπὸ τὰ νερά μου
δὲ δίνω μιὰ σταλαματιά.

—Τὸ κρῖμα στὸ λαιμό σου... [99])
Ὀσμάν!.... πῶς ἦρθες;... τί θὰ πῇς;

—Ὀμέρπασα, ὁ Βεζύρης.
Ἀκούστηκ᾽ ἔξω ἀναβρασμός, φωναῖς ξαγριωμέναις
κι᾽ ἀλόγωνε ποδοβολή... Δειλιάζει, ἀνατριχιάζει
ὁ λύκος τῆς Ἀρβανιτιᾶς... τρέμ᾽ ἡ φωνή του... ἀχνίζει.

—Θανάση, τὸ κεφάλι μου...

—Μὴ σκιάζεσαι. Μαζί μου
τὸ μυστικό σου θὰ ταφῇ... τὤχω βαθειὰ κρυμμένο.

—Καὶ σὺ τί θέλεις ἀπὸ μέ;.. Στὸν κόσμο κάτι ὁρίζω.

—Δός μου τὸ δαχτυλίδι μου.

—Στὰ χέρια σου, Θανάση,
ἁλυσωμένο θὰ φανῇ καὶ θὰ μὲ μαρτυρήσῃ.

—Ἐδῶ... στὸ στόμα... γρήγορα... φέρε το... πίθωσέ το . . . [100])

Τοῦ τὤδωκε ὁ Ὀμέρπασας. Στὴ φλογερὴ χαρά του
τάρπάζει ἐκεῖνος, τὸ φιλεῖ. Δὲν τὸ χορταίνει ὁ Διάκος.
Ἀκόμη τἀνασπάζεται καί, κοινωνιὰ στερνή του,
τὸ καταπίνει λαίμαργα, λὲς κ᾽ ἤθελε νὰ δώσῃ
στὸ εἴδωλό του τὸ γλυκὸ τὰ σπλάχνα του κιβοῦρι.

Πλακόνει ὡστόσο κι' ὁ Κιοσές. Μαύρη, θολὴ πλημμύρα
τὸ πάτημά του ἀκολουθεῖ σὰν νᾆταν ἕνα κῦμα
πῶσερνε φύκη στὸ γιαλό. Τἄσπράδι τοῦ ματιοῦ του
ἔσταζεν αἷμα καὶ χολή...

—'Ομέρπασα Βρυόνη,
μὰ τῶνας εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὁ φοβερὸς προφήτης,
ἂν ἔλειπαν τὰ σίδερα σ' αὐτὸ τἄγριοποῦλι,
θὰ πίστευα πὼς εἶσαι σὺ κατάδικος καὶ φταίστης...
Τόσο σὲ βλέπω ἀνόρεχτον! 'Εχτὲς στὴ Χαλκομμάτα
δὲ σοῦ πονοῦσεν ἡ καρδιὰ νὰ βλέπῃς τἄλογό σου
κουφάρια νὰ ποδοπατῇ, στὸ αἷμα νὰ βαλτόνῃ,
καὶ τώρα σὰν κ' ἐμούδιασες!

—Βεζύρη, οἱ 'Αρβανίταις
ἐχθροὺς δεμένους δὲ χτυποῦν.

—Καὶ μάλιστα ὅταν λάχῃ
νᾆναι παλιοί των σύντροφοι... 'Εμεῖς, 'Ανατολίταις,
σύγνεφα διαβατάρικα, ὅταν περνοῦμ' ἐδῶθε,
'Ομὲρ Βρυόνη, μάθε το, χαλάζι φορτωμένοι
κι' ἀστροπελέκια φλογερά, δὲν ἔχομε στὸ νοῦ μας
παρὰ πῶς νὰ πλατύνωμε τὴν ἐρημιά, τὸ μνῆμα.
Οὔτε τὸ σπόρο μὲς στὴ γῆ, οὔτε κλαρὶ στὸ λόγγο,
οὔτε παιδὶ μὲς στὴν κοιλιὰ θ' ἀφήσωμε νὰ ζήσῃ.
Ὥς τὰ θεμέλια ὁ χαλασμός. Γιὰ πεντακόσια χρόνια
σ' αὐτὰ τὰ στειρολίθαρα, π' ὅσο καὶ ἂν ἔχουν χῶμα
τἀπόχτησανε τρώγοντας ἀπὸ τὰ κόκκαλά μας.
Μάτι ποτὲ δὲν ἔκλεισεν οὔτ' ἕνας Μουσουλμάνος
χωρὶς νὰ δῇ στὸν ὕπνο του νὰ λάμψῃ ἕνα τουφέκι
ἢ νὰ σφυρίξῃ ἕνα σπαθί. Ἦρθε στὸ χτένι ὁ κόμπος. 101)
Θὰ ξεχωνιάσω αὐτὴν τὴ γῆ. Θὰ ἰδῶ στὰ σωθικά της
ποιὸς δαίμονας ἐφώλιασε. Κι' ἀλλοίμονον σ' ἐκεῖνον,
ποὺ μ' ἀντικόψῃ, 'Ομέρπασα, καὶ ποὺ τὸν εὕρω ἐμπρός μου...
Τί λὲς ἐσύ, Χαλήλμπεη; 102) κι' ὅσοι πιστοί, τί λέτε;

—Βεζύρη, ἐχάθηκε ἡ Τουρκιά. Πενῆντα παληοκλέφταις
μᾶς ἐξεμάτισαν. 'Αμάν! Θέρισε, σώριασέ τους
σ' ἕνα ρογὸ καὶ κάψε τους. 103) Πελέκα αὐτοὺς τοὺς λύκους·
ξεσπέρμεψέ τους ἀπ' ἐδῶ, κ' ἡ στάχτη τους, Βεζύρη,
ἂς ριπιστῇ στὸν πόλεμο νὰ μὴ ματαφυτρώσουν.

—Ὄχι, δὲ χάνετ' ἡ Τουρκιά. Νὰ κλαῖτε τὸ μερμῆγκι,
π' ὅταν ἡ μοῖρα τ' ὀργιστῇ, μὲ ψεύτικα φτερούγια
βγαίνει στὸν κόσμο καὶ πετᾷ. Ἢ στὸ νερὸ θὰ πέσῃ 104)
(δὲν εἶν' ἀλήθεια, 'Ομέρπασα;) καὶ θαὑρεθῇ πνιμμένο,
ἢ θὰ τἀρπάξῃ τὸ πουλί... Ποὖναι τὸ παλληκάρι,
ποὺ χτὲς μ' ἀνδρειευότουνε;

—'Εδῶμαι, καὶ σ' ἀκούω. 105)

—Ποιός εἶσ' ἐγὼ δὲν τὸ ρωτῶ. Γιὰ μὲ τὰ ὀνόματά σας
θὰ νὰ σβυστοῦν ὅλα μὲ μιᾶς, κ' εἶναι καιρὸς χαμένος
ἐμεῖς νὰ τὰ μαθαίνωμε. Θέλεις νὰ προσκυνήσῃς
καὶ νὰ δεχτῇς τὴν πίστη μου;

—Κιοσέπασα, δὲ θέλω.

—Θὰ νὰ σὲ ψήσω ζωντανόν.

—Ἐμεῖς οἱ παληοκλέφταις
ἔχομε σάρκα κάκοφη. [106])

—Χαλήλμπεη!... δικός σου.

ΑΣΜΑ ΕΚΤΟΝ

ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ

Ποτὲ τοῦ ἥλιου ἡ εὐμορφιά, ποτὲ τῆς γῆς ἡ νειότη
κ' ἡ περηφάνεια τοῦ βουνοῦ, τοῦ δέντρου ἡ πρασινάδα
κ' ἡ λευθεριὰ τοῦ ξηφτεριοῦ, ποτὲ τόση γλυκάδα,
τόση κρυφὴ μοσχοβολιὰ δὲν ἔχυσαν τριγύρω
στὸ Διάκο, ποὺ ψυχομαχᾷ. Τυφλὴ καὶ μανιωμένη
τὸν ἐκυλοῦσε ἡ Λιαπουριά. —Κεχρὶ παραδομένο
στὰ δόντια τοῦ νερόμυλου, τριμόψυχα ριμμένη
μὲς στὸ λαρύγγι ἑνὸς χεριοῦ, προσάναμμα, ἀποκλάδι,
χλωροκομμένο φρύγανο, ποὺ τῶβοσκεν ἡ φλόγα,
ὁλόγυρά του ἐκύτταζε, σὰν νἄθελεν ἀκόμα
νὰ καταπιῇ μὲ μιὰ ματιά, νὰ κρύψῃ στὴν ψυχή του
τὴν ἔρμη τὴν πατρίδα του κ' ἐκεῖ στὸν ἄλλο κόσμο
νὰ τήνε πάρῃ συντροφιά. —Ἐπέρασε ἀπ' τὸ νοῦ του
φτωχή, κακογεράματη κ' ἡ δύστυχή του ἡ μάννα
μὴν ἔρθῃ ὥρα γιὰ ψωμὶ τὸ χέρι της ν' ἁπλώσῃ [107])
καὶ μὴν πεθάνῃ νηστική. Ἐπάγωσε ἡ καρδιά του
κ' ἕνα κελάδημα γλυκό, πλασμένο μ' ὅλα τ' ἄνθη,
ποὺ τρέφ' ὁ κῆπος τῆς ζωῆς, τοῦ φύτρωσε στὰ χείλη·

«Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποὺ ἐδιάλεξε ὁ χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά, καὶ βγάν' ἡ γῆ χορτάρι.»

Λὲς κ' ἤθελε πρὶν ἀνεβῇ στοῦ Πλάστη του τὸν κόρφο,
τὴ ραγισμένη του καρδιὰ νὰ σχίσῃ γιὰ νὰ φύγουν
τῆς νειότης του τ' ἀρώματα, ποὺ δὲν χωροῦν στὸ μνῆμα.

Τὸν ἐπατοῦσαν τ' ἄλογα κι' ἄγρια μεθυσμένα
τόνε δαγκοῦν στὸ πρόσωπο. Τ' ἀγέρι φορτωμένο
φοβέραις καὶ περίγελα καὶ φλογισμένα χνῶτα
τριγύρω του ἐκουφόβραζε... Κανένα χελιδόνι

δὲ φαίνεται στὸν οὐρανὸ νὰ τὸν παρηγορήση...
Ὁ δρόμος ἀτελείωτος! Δεξιὰ ζερβιά του τοῖχος,
ἀνταριασμένοι οἱ Γκέγκηδες.... τοὺς ἀνακράζει ὁ Διάκος.

«Δὲν εἶν' κανένας ἀπὸ σᾶς καθάριος Ἀρβανίτης
νὰ ντρέπεται τὴ γύμνια μου, τὴν καταφρόνεσή μου,
νὰ μοῦ φυτέψη ψυχικὸ στὸ μέτωπο ἕνα βόλι;...».

Βουβοί, δὲν ἐταράχτηκαν, τόνε θωροῦν μὲ τρόμο.
Ἐφούσκονε ὁ κατακλυσμός... Στὸ διάβα του ἕνας χτύπος
ἀκούστηκε... μικρὸς μικρός, σὰ νᾆχε ἁπλώσει χέρι
στοῦ πιστολιοῦ τὸ σκάνδαλο... Ἀνάμεσ' ἀπὸ τόσους
μήπως ἐξύπνησε κανείς, ὁποὺ ἦταν παλληκάρι;...
Ξαφνίστηκε ὁ Χαλήλμπεης....

—Σκυλί, ὅποιος κι' ἂν εἶσαι,
τὸν ἔχω λάβει χάρισμα... εἶναι δικό μου ψῶνι...
Μάθε το... κάτου τἄρματα...

Καὶ σὰν τὴ νυχτερίδα
κολλάει στοῦ Διάκου τὰ μαλλιά. Ξανάφτουνε οἱ φονειάδες.
Ἁφόνει πάλ' ὁ θόρυβος. Τρέχουν, πηδοῦνε, σκούζουν
κι' ἀποσταμένοι πλακωτοὶ στοῦ ρουπακιοῦ τὸν ἴσκιο
ἀράζουνε καὶ στέκονται. Ἀκίνητος ὁ γύφτος
τὸ φοβερὸ τὸ σύνεργο στὰ χέρια του ἐκρατοῦσε,
τοῦ Χάρου παραβλάσταρο, τοῦ τάφου σημαδοῦρι.
Ἐμπρός του, πίσω του βαθειά, διχαλωτοὶ δυὸ ψήσταις
μπηγμένοι βρίσκονται στὴ γῆ. Ὁ πρῶτος στὸ κεφάλι,
ὁ δεύτερος στὴν ποδαριά. Σωρὸς χλωρὰ κλωνάρια
καὶ θράκια ποὺ ξεσπίθιζαν... Τὸ δέντρο παραστάτης.

«Πλάστη μεγαλοδύναμε! Χριστέ! παράλαβέ με.
Βρέξε στὴ φλόγα μου δροσιὰ καὶ κάμε αὐτὴν τὴ στάχτη,
ποὺ θὰ ν' ἀφήση τὸ κορμὶ τοῦ δούλου σου, Πατέρα,
νὰ μὴ τὴν πάρη ὁ ἄνεμος καὶ νὰ μὴ μείνη στεῖρα».

Εἶπε καὶ παραδόθηκε. Δεμένος στὸ δρομάρι,
ὁ μάρτυρας σιγὰ σιγὰ παρακαλεῖ τὴ φλόγα
μὲ τὸν καπνὸ τὴ σάρκα του, ποὔταν γυμνή, νὰ κρύψη.
Γυρίζει ὁ γύφτος τὸ σουβλί... Τὸ χέρι του ἀνεμίδι...
Κι' ὅταν ἐμένανε νεκρὰ καμμιὰ φορὰ ἀπὸ δείλια
τ' ἀφωρεσμένα δάχτυλα καὶ τἄφρυγεν ἡ πύρη,
τότε ξυλιαῖς καὶ σάλαγος, κεντήματα καὶ πέτραις.

Φωνάζει κι' ὁ Χαλήλμπεης:

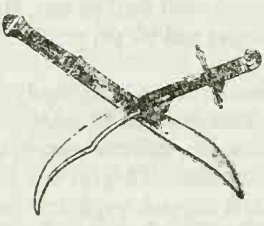
—Παληόγερε, ἀνδρειέψου!....
Μέριασε ἐκεῖνο τὸ δαυλί... γιὰ ἰδές, ἀνάθεμά το!
τί γλώσσαις ὁποὺ ἐπέταξε, καὶ πῶς τὸν ἔχει ζώση!...
Θὰ τὸν ρουφήξη γρήγορα... Ταράξου!... Μέριασέ το!...

Κι' ὅσο κι' ἂν ἔσπρωχνε ὁ φονειᾶς τὸ μυστικὸ τὸ ξύλο,
τόσο ὁ καπνὸς τὸν ἔπνιγε, τόσο θεριεύει ἡ φλόγα.

Διώχνει τὸ γύφτο ἡ ἀναλαμπή, κι' ὁ κόσμος τρομασμένος
φεύγει τὸ στόμα τοῦ στοιχειοῦ. Ἀνάφτουν τὰ δεμάτια
ποῦσαν τριγύρω σωριαστά... Τοῦ ρουπακιοῦ τὰ φύλλα
φωτοκαμμένα ρεύουνε... [108]) Κἀνένας δὲν ξανοίγει
ποῦναι τοῦ Διάκου τὸ κορμὶ σ' αὐτὴν τὴν καταβόθρα.

Κατακαθίζουν ἡ φωτιαῖς... τρέχουν σιμὰ μὲ φόβο...
Ἄφαντο τ' ἅγιο λείψανο!... Σκαλίζουνε τὴ στάχτη
μὴν εὕρουν ἕνα κόκκαλο, μὴ ἰδοῦν ἕνα σημάδι...
Τίποτε!... Δὲν πιστεύουνε... Σκάφτουνε, ξεδιαλέγουν
τὰ πεθαμμένα κάρβουνα... Τίποτε!... χτύπα, κέντα, [109])
μιὰ σπίθ' ἀστράφτει ἀπὸ τὴ γῆ... Σηκόνουνε τὰ μάτια
καὶ βλέπουν ἕνα φτερωτό, χρυσὸ δαχτυλιδάκι,
ποὺ ἀνέβαινε στὸν οὐρανό. Πότε, Θανάση, πότε,
θὰ νἄρθῃ πάλαι νὰ μᾶς βρῇ καὶ ποιός θὰ τὸ φορέσῃ
τὸ φυλαχτό σου τἀκριβό; Πότε, Θανάση, πότε;

Ρυάζονται, φεύγουν τὰ θεριά. Κλεφτὰ κλεφτὰ κι' ὁ γύφτος
χωνεύει στὴν κουφάλα του. Κανεὶς δὲν ἀπομένει,
παρ' ἡ ἀχτῖδες τοῦ ἥλιου, ποὺ ἀσπάζονται τὸ μνῆμα!

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ "ΑΘΑΝΑΣΗ ΔΙΑΚΟΝ"

1) Ἄλογο. Ἑνικῶς ἔχει, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ἵππος, περιληπτικὴν σημασίαν, ἱππικόν. Ἐκφέρεται δὲ καὶ πληθυντικῶς ἄλογα, ἀλλὰ τότε προστίθεται τὸ πολλά, ὀλίγα, ἢ προσδιορίζεται ὁ ἀριθμός, ἐν ᾧ διὰ τοῦ πρώτου χαρακτηρίζεται τὸ εἶδος τῶν μαχητῶν.

2) Πηλαλάει. Ὅταν ὁ ἵππος οἰστρηλατῆται χρεμετίζων καὶ ὀρθούμενος.

3) Ἀθέρας. Κυρίως ὁ ἀθὴρ τοῦ στάχυος, καθόλου δὲ τὸ ἀκρότατον, τὸ λεπτότατον, τὸ ἐκλεκτότατον. Ἐπὶ κοπτερῶν ὅπλων τὸ ἀκρότατον τῆς ἀκμῆς τοῦ ξίφους. Τὰ ἀνώτατα στρώματα τῆς θαλάσσης, ὅθεν καὶ Ἀθερίνα, εἶδος μικροτάτου ἰχθύος, διαιτωμένου ἐν τῷ ἀφρῷ τοῦ πελάγους.

4) Λύρα. Ἡ πιστὴ ἀκόλουθος τοῦ κλέφτου ραψῳδοῦ ἀπετέλει μέρος τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ συσκευῆς, ἦτο δὲ τὸ ὄργανον δι' οὗ ἐτονίζοντο τὰ ἡρωϊκὰ ἡμῶν ᾄσματα.

5) Πορειά. Στενὴ δίοδος, τὸ μέρος περιφραγμένου τινὸς τόπου, ὅπερ μένει ἀνοικτόν, καὶ ὄχι τὰ παρὰ τὴν μονὴν τῆς Δαμάστας Πορiά, ὧν ποιεῖται μνείαν ὁ κύριος Τρικούπης ἐν σελίδι 263 τῆς Ἱστορίας του, οὕτως ἐπονομασθέντα διότι ἴσως ὑπάρχει ἐκεῖ καὶ πλεονάζει τὸ εἶδος τοῦ λίθου, ὅπερ καλεῖται Πωρί. Πωρὶ καλεῖται ἐπίσης πᾶσα λιθοειδὴς ὑπόστασις, προσαπτομένη τοῖς ἔνδον ἀγγείου, ὀχετοῦ τινος ἢ ὑδραγωγείου.

6) Ἄχαρα. Σημαίνει ἐνταῦθα οἰκτιρμόν, ταλανισμόν, ὡς καὶ τὸ φτωχὸς καὶ τὸ δύστυχος καὶ τὰ παραπλήσια. Ὡς ἐκφαυλιστικὸν δὲ συνεκφέρεται συνήθως μετ' ἄλλης ἐπεξηγητικῆς λέξεως, ὡς π.χ. ἄχαρος καὶ κακόμοιρος.

7) Ὁ κύριος Κωνσταντῖνος Σάθας ἔν τινι ἀξιολόγῳ πονηματίῳ, ἐπιγραφομένῳ «Ἡ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐπανάστασις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς», διατείνεται ἐν σελίδι 14 ὅτι τὸ γνωστὸν Καρυοφύλλι ὠνομάσθη οὕτω ἀπὸ τοῦ ἐν Βενετίᾳ ὁπλοποιοῦ Carlo Figlio (Καρόλου υἱοῦ). Περίεργος, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀνακάλυψις, ἀλλ' οὐδόλως εὐάρεστος. Τολμῶ μάλιστα νὰ εἴπω πρὸς τὸν φίλον, ὅτι ἀπαγορεύεται οἱῳδήποτε ἡ διὰ τοιούτων ἐρευνῶν καταστροφὴ τῶν θελκτικῶν μύθων δι' ὧν ἐτράφημεν, ἐκτὸς ὅταν πρόκειται νὰ βασιλεύσῃ ἐπωφελής τις ἀλήθεια. Ποῦ τώρα τὰ ποιητικώτατα καὶ βαρύβρομα καρυοφύλλια, καὶ ποῦ τὰ πεζότατα καὶ ἄφωνα καὶ παράχορδα Καριοφύλλια! Ἐκ μιᾶς τὸ διαβόητον αἰθαλόεν ὅπλον τῶν πατέρων μετεσχηματίσθη εἰς εὐτελῆ σιδηροῦν σωλῆνα, χαλκευθέντα ἐν Βενετίᾳ. Αὔριον ἴσως ὁ κύριος Σάθας διανοεῖται νὰ μᾶς εἴπῃ πόθεν παράγεται καὶ τὸ μιλιόνι καὶ τὸ ἀρμοῦτι, καὶ σπεύδω ν' ἀναχαιτίσω, εἰ δυνατόν, τὴν ἀκάθεκτον περὶ τὰ τοιαῦτα ὁρμήν του. Τὸ κατ' ἐμέ, βεβαίως, δὲν θέλω στρέψῃ συμπαθὲς βλέμμα πρὸς τὸ νέον βάπτισμα τοῦ ἀρματωλικοῦ πυροβόλου, οὐδὲ στέργω νὰ παραδεχθῶ τὴν ἀγενῆ καταγωγήν. Ἀπ' ἐναντίας ἐπιμένω πιστεύων ὅτι τὰ περιφανῆ ὅπλα ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι ἔφερον κεχαραγμένον ἐν κυκλοειδεῖ ζώνῃ τὸ ὁμώνυμον εὔοσμον φυτὸν ὅπερ καλοῦμεν Καρυοφύλλι.

Ὅταν παρά τινος τυμβωρύχου φιλολόγου ἀνεκαλύφθη καὶ προέκυψεν

ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Ὄσσιαν δὲν ἦσαν εἰμὴ πλαστογραφίαι τοῦ Μακφερσῶνος, διεσκεδάσθησαν δὲ ἐκ μιᾶς, ὡσεὶ καπνός, τὰ ἰδανικὰ αὐτῶν θέλγητρα, ἀπερίγραπτος λύπη κατέλαβε πολλοὺς ἐξ ἐκείνων οἵτινες εἶχον συνηθίση νὰ πιστεύωσιν εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ βάρδου πολεμιστοῦ. Ἂν δὲ ἡ μνήμη δὲν μὲ λανθάνῃ, ὁ μέγας Chateaubriand ἐθεώρησε τὴν ἀνακάλυψιν ἀληθὲς δυστύχημα. Προτρέπω κ' ἐγὼ τὸν φίλον κύριον Σάθαν νὰ μὴ ἐπιζητῇ τὰ τοιαῦτα, διότι αὐτὸς πρῶτος βλάπτεται ἐκ τοῦ μαρασμοῦ τῶν ἀνθέων τῆς δημοτικῆς ποιήσεως.

8) Ὀργοτόμος, ὁ διευθύνων τοὺς θεριστὰς καὶ ἐν γένει ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς ἐργασίαις ὁ προπορευόμενος σκαπανεύς, ὁ χαράττων τὴν γραμμήν, ἥτις τίθεται ὡς ὅριον εἰς τὰς γινομένας ἀνασκαφάς. Ὄργος ἢ ὀργός, ὁ ἀνορυττόμενος αὖλαξ, αὐτὴ ἡ γραμμή.

9) Λῶθραι, τὰ ἀποκοπτόμενα ὀξέα μέρη τῶν ἥλων, δι' ὧν προσηλοῦνται τὰ πέταλα τῇ ὁπλῇ τῶν ἵππων. Ὅθεν λωθροκόβεται, ἐπὶ ζώου συγκρούοντος ἕνεκεν ἐλαττωματικοῦ τινος βηματισμοῦ καὶ τιτρώσκοντος τοὺς ἀστραγάλους (κοινῶς τὰ πουλάκια), ἐὰν ἐξ ὀλιγωρίας τὰ σιδηρᾶ ταῦτα κέντρα μὴ ἀποκοπῶσι. Μεταφορικῶς λώθρα, πᾶν ὅ,τι ἐλάχιστον, εὐκαταφρόνητον, οὐδεμιᾶς ἀξίας. Ὅθεν· Νὰ μὴ μείνῃ λώθρα, κατάρα, ἐμφαίνουσα ἐξόντωσιν, καταστροφὴν καὶ ὄλεθρον μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν εὐτελεστέρων περιτριμμάτων τοῦ οἴκου.

10) Καταρράχτης, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, σημαίνει μέγαν ὄγκον ὑδάτων κρημνιζομένων ἀπὸ ἀποτόμου βράχου. Ἀλλὰ καταρράχτης καὶ ἡ καταπακτὴ θύρα. Ὅταν δὲ ἐπί τινων εὐρέων παραθύρων, συνήθως ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἐργαστηρίοις τῶν καπήλων καὶ καλουμένων προβολῶν, ἐφαρμόζηται ὁ καταρράχτης, τότε καλεῖται καταπρόβολον.

11) Τὸ στηρίζω καὶ ὑποστηρίζω εὔχρηστα παρὰ τῷ λαῷ, ὡς ἐν τῇ κοινοτάτῃ φράσει «τὸ θέλω καὶ τὸ ὑποστηρίζω»· ἀλλὰ τὸ στήριγμα σπανίως ἀκούεται καὶ μόνον ἐκ τοῦ στόματος τῶν γραμματισμένων· νομίζω ἑπομένως συγγνωστὴν τὴν χρῆσιν ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει, καθόσον ὁ Διάκος, ὑπηρετήσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πολλάκις ἀναμφιβόλως ἐξεφώνησε τὴν λέξιν. Παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ συνήθως ἡ ἰδέα τῆς ἐνισχύσεως, τῆς ὑποστηρίξεως, δηλοῦται διὰ τοιούτων φράσεων, αἵτινες δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ἑδραίαν καὶ ἀσφαλῆ τῶν ποδῶν στάσιν. Οὕτω λόγου χάριν: Ἔχει καλὰ πλευρά, τὸν ἐπλεύρωσε. Ἐπικρατέστερα δὲ ὅσα ἐμφαίνουσι περιφρούρησιν τῆς κεφαλῆς, ἐννοεῖται μεταφορικῶς ὡς ὁ ἴσκιος. Καλὸ δένδρο τὸν ἰσκιάζει, τουτέστιν ἔχει τις ἰσχυρὸν προστάτην· Νὰ ζήσω στὸν ἴσκιο σου καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ καὶ τὸ κέραμος (κεραμίδι) χρησιμεύει πολλάκις εἰς ὡραίας μεταφοράς. Οὕτω περὶ βασιλέως ἤκουσα: Ὁ βασιλειᾶς εἶναι στὴ σκέπη (τοῦ οἴκου) κεραμίδι. Καὶ κεραμόνω — προφυλάττω, σκέπω τινὰ ἢ τί. Κλάδος δένδρου ἐπισκιάζων τὴν ὁδόν, κεραμόνει τὸν δρόμον. Καί: Ὅπου κεραμόνει τ' ἀπόσκιο σημαίνει τὴν γραμμὴν ὅπου φθάνει ἡ σκιὰ τῶν ὀρέων ὅταν ὁ ἥλιος κλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν.

12) Ἀζώηρος, ὁ ἀνάργυρος ἢ ἀνάγυρις τῶν ἀρχαίων. Anagyris foetida. Θάμνος δασώδης, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ὀσπριοειδῶν. Κατέχει θέσιν εὐτελεστάτην ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν φυτῶν. Ἡ ἀποφορὰ αὐτοῦ διαδίδεται καὶ διὰ τῆς ἐλαφροτέρας ἐπαφῆς. Ὅθεν τὸ τῶν ἀρχαίων: Μὴ κινεῖν τὸν ἀνάγυρον καὶ τὸ δημῶδες: Μὴν ξυπνᾷς τὸν ἀζώηρο ἢ μὴν ἀνακατώνεις τὸν ἀζώηρο. Λέγεται καὶ ἀζωῆροι. Ἤκουσα δὲ προφερόμενον καὶ ὀζώηρο,

καὶ τότε δὲν εἶναι ἀπίθανον ρίζα αὐτοῦ νὰ εἶναι τὸ Ὄ ζ ω. Ἐν χρήσει παρὰ τῷ λαῷ πρὸς θεραπείαν τοῦ κατὰ τὴν ἐαρινὴν ὥραν μαστίζοντος τὰ ποίμνια τῶν προβάτων καὶ τὰς ἀγέλας τῶν βοῶν θανατηφόρου τυμπανίτου, προερχομένου ἐκ τῆς βοσκῆς χόρτων τινῶν, ἀναπτυσσόντων ἀέρια πολλὰ κατὰ τὴν πέψιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ ποιμένες ἡμῶν λαμβάνουσι τὰ φύλλα τοῦ ἀναγύρου καὶ δι' αὐτῶν ἐντρίβουσι τὸν οἰσοφάγον, τὸν οὐρανίσκον, τὴν γλῶσσαν τοῦ πάσχοντος ζώου, μέχρις οὗ ἐπέρχονται ἐκκενώσεις καὶ ἐμετός, δι' ὧν συνήθως οἰωνίζεται ἡ προσεχὴς παῦσις τοῦ κακοῦ. Τὴν θαυμασίαν ἐνέργειαν τοῦ φαρμάκου τούτου εἶδον αὐτὸς ἐγὼ ἐπὶ βαρυτίμου ἀγελάδος, ἀγγλικοῦ γένους, αἰφνιδίως προσβληθείσης ὑπὸ τῆς νόσου ἀφοῦ ἐπὶ στιγμάς τινας εἶχε φάγει μετὰ λαιμαργίας τρίφυλλον κάθυγρον ἐκ τῆς πρωϊνῆς δρόσου.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους μεγάλαι ἐγένοντο ἐν Εὐρώπῃ προσπάθειαι πρὸς εὕρεσιν δραστηρίου ἀντιφαρμάκου κατὰ νοσήματος ἐπιφέροντος πολλάκις φθορὰν μεγάλην εἰς τὰ πλούσια κατ' ἐξοχὴν τῆς Ἑλβετίας ποίμνια. Ἡ παρακέντησις, εἰς ἣν προσέδραμον πολλάκις οἱ ποιμένες, ἦτο μέσον λίαν ἐπικίνδυνον καὶ μετὰ πολλὰ καὶ παντοῖα πειράματα θεωρεῖται σήμερον ὡς κατάλληλος ἡ ὑγρὰ ἀμμωνιακὴ (ammoniaca liquida), ἀλλ' ἐγὼ εὗρον αὐτὴν ἀνωφελῆ. Εὐχῆς ἔργον ἑπομένως θὰ ἦτο ἂν ὁ περιφρονημένος Ἀ ζ ώ η ρ ο ς ἀπεδεικνύετο εἰδικὸν φάρμακον, καθ' ὅσον ἀπροσδοκήτως ἤθελεν ἀναβιβασθῆ εἰς ὑψηλοτάτην περιωπὴν ἐν χώραις ὅπου ἡ κτηνοκομία φέρει πλοῦτον μέγαν.

13) Λ α ψ ά ν α, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Lapsana stellata. Ποταπὴ δὲ διὰ τὸ ταπεινὸν καὶ χαμαίζηλον αὐτῆς.

14) Χ α μ α ί δ ρ υ ο, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Teucrium chamaedrys. Πικρότατον· ἐν χρήσει δὲ πρὸς ἴασιν στομαχικῶν νοσημάτων.

15) Χ α μ α ι λ ε ι ό ς, ὁ χαμαιλέων τῶν ἀρχαίων. Carlina acualis. Ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν κυναροκεφάλων. Ἡ ρίζα φυματώδης, ἐπιμήκης, πλήρης ὀποῦ λευκοῦ, ὅστις, ἐκτιθέμενος εἰς τὸν ἀέρα, πήγνυται καὶ γίνεται μελανόχρους. Εἶναι δηλητήριον δριμὺ καὶ θανατηφόρον. Ἡ γεῦσις τῆς ρίζης ὑπόγλυκος, ἔχει ἀποφορὰν βαρεῖαν ὡς τὴν τοῦ κωνείου. Ἐκ τοῦ καρποῦ ἢ τῆς κυνάρας αὐτοῦ ἐξάγεται ὁ ἰξός. Πρό τινων ἐτῶν ὁλόκληρος οἰκογένεια ἐκ τοῦ χωρίου Σύβρου, περιλαμβανομένου σήμερον εἰς τὸν δῆμον Εὐγηραίων, ἀπατηθεῖσα ἐκ τῆς εὐαρέστου γεύσεως τῆς ρίζης ἀπώλετο ἐν τῇ πατρίδι μου. Τὰ φύλλα αὐτοῦ ἀκανθώδη ποικιλόχροα, ὅθεν βεβαίως καὶ τὸ ὄνομα.

16) Π ε ρ ι π λ ο κ ά δ ι. Χαριέστατον φυτόν, διὰ τῶν λεπτοτάτων αὐτοῦ νεύρων περιπλεκόμενον εἰς τὰ στελέχη τῶν παρ' αὐτῷ φυομένων θάμνων. Εὑρίσκεται πάντοτε κεκρυμμένον ἐν ταῖς αἱμασιαῖς. Ἄ π λ ε ρ ο δὲ ἕνεκεν τῆς εὐλυγιστίας καὶ τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ, τουτέστι μὴ πλῆρες. Ἀντίθετον τοῦ ἄ π λ ε ρ ο ς εἶναι τὸ μ ε σ τ ό ς, σ τ α λ ω μ έ ν ο ς. Ἄπλερα λέγονται ἐπίσης ζῷα ἢ πτηνὰ γεννώμενα πρὸ καιροῦ καὶ τότε εἶναι συνώνυμον τοῦ Ἀ π α σ π ά λ ω τ α, τουτέστι ἔχοντα σῶμα ἄμορφον.

17) Π α ν ο υ ρ ι ᾶ ς καὶ Π α ν ο υ ρ γ ι ᾶ ς Ξ η ρ ο τ ύ ρ η ς τὸ ἐπώνυμον. Ἄδεται ὅτι ὁ ἀνάδοχος αὐτοῦ, κελεύσαντος τοῦ ἱερέως ἵνα προσκαλέσῃ τὸ νήπιον, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο τὸ βάπτισμα, ἀπήντησε: Πανώρηα, ὡς ἐὰν τὸ βαπτιζόμενον ἦτο θῆλυ. Ἀλλὰ νοήσας παραχρῆμα τὸ λάθος μετέτρεψε τὸ ὄνομα αὐθαιρέτως εἰς τὸ Πανουργιᾶ. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1795 εἰς Ντρέμισαν τῆς Παρνασσίδος καὶ ἔζησε μέχρι τινὸς βίον ποιμαντικόν. Ὕστερον συνεστράτευσε μετὰ τοῦ Ἀνδρούτζου καὶ τοῦ Καλλιακούδα. Ἐν ἔτει δὲ 1817 πορευθεὶς εἰς Ἰωάννινα, προσεκύνησε τῷ Ἀλῇ καὶ περὶ τὰ 1820 διωρίσθη ἁρματωλὸς Παρνασσίδος. Ἦτο πελώριος τὸ σῶμα, ἁπλοϊκὸς καὶ ὑπὲρ τὸ δέον εὐτράπελος (Ὅρα Φιλήμονος Ἱστορ. Δοκ. Τόμ. Γ', σελὶς 88).

Δ υ ο β ο υ ν ι ώ τ η ς Ἰ ω ά ν ν η ς, ἐκ Δ ύ ο Β ο υ ν ῶ ν τῆς Φ θ ι-

ώ τ ι δ ο ς. Ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Καλλιακούδαν, ὑπῆρξε συνοπαδὸς τοῦ Ἀλεξίου Καλογήρου καὶ εὗρεν αὐτὸν ἡ Ἐπανάστασις ἁρματωλὸν Σαλώνων (Ὅρα Φιλήμονος Ἱστορ. Δοκ. Τόμ. Γ', σελ. 88).

18) Ἀ σ τ έ ρ ι. Ὅταν ἐκφέρεται ἑνικῶς, εἶναι ταυτόσημον τοῦ Αὐγερινοῦ Ἑ ω σ φ ό ρ ο υ. Ἡ ἀνατολὴ αὐτοῦ ἦτο παρὰ τοῖς ὀρεσιβίοις μαχηταῖς ἡ συνήθης ὥρα τῆς ἐκ τοῦ ὕπνου ἀνεγέρσεως.

19) Ἡ εἰς τὸ Χάνι τῆς Γ ρ α β ι ᾶ ς πολύκροτος μάχη τοῦ Ὀδυσσέως ἔλαβε χώραν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν, κατὰ τὴν 8 Μαΐου. Προφητικῶς ἑπομένως ἀναγγέλλει ὁ Διάκος τὸ κατόρθωμα ἐκεῖνο, ὡσανεὶ προαισθανόμενος ὅτι ἀδύνατον ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτζου νὰ μὴ νικήσῃ καταλαμβάνων τὴν Γραβιάν, τὰς δευτέρας ταύτας τῆς Ἑλλάδος Θερμοπύλας.

20) Ἡ σ α ΐ α ς. Υἱὸς τοῦ ἱερέως Παπαστάθη ἐκ Δεσφίνης τῆς Παρνασσίδος. Ἐγεννήθη περὶ τὰ 1779, ἐσπούδασεν ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Σαλώνων, διευθυνομένῃ ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Γερασίμου Λύτσικα. Δεκαοκταετὴς εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐν Δεσφίνῃ μονὴν τοῦ Προδρόμου καὶ περὶ τὰ 1818 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Σαλώνων. Ἦτο δὲ λόγιος, ἔγραψεν ἐκκλησιαστικοὺς λόγους σωζομένους ἀνεκδότους καὶ χρονολογίαν τινὰ τῆς Ρούμελης, ἀπολεσθεῖσαν. Ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος εἷς τῶν θερμοτέρων ἀγωνιστῶν κατὰ τὸν βραχύτατον αὐτοῦ πολεμικὸν βίον καὶ ἐφονεύθη μετὰ τοῦ Παπαγιάννη ἐν Χαλκομμάτα, προτιμήσας τὸν θάνατον τῆς φυγῆς.

Εὐτυχῶς διεσώθη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἀξιολόγῳ συλλογῇ τοῦ κυρίου Γ. Π. Ἀγγελοπούλου (Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον πρωταθλητὴν τοῦ ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε'. Ἐν Ἀθήναις, 1865) ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Ἡσαΐαν, ἣν εὐχαρίστως ἀντιγράφω πρὸς ἐπικόσμησιν τῶν σημειώσεών μου. Ἐκ ταύτης προκύπτει ἐναργῶς ἡ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως διαπρύσιος μέριμνα τοῦ μεγάλου Πατριάρχου, ἐξαφανίζονται δὲ αἱ στυγεραὶ συκοφαντίαι αἵτινες ἐξυφάνθησαν κατὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ Γρηγορίου, πρὸς αἰωνίαν τιμὴν τοῦ ἀνωτέρου ἡμῶν κλήρου καὶ πρὸς καταισχύνην καὶ ὄνειδος τῶν κατηγόρων.

ΤΩι ΕΠΙΣΚΟΠΩι ΣΑΛΩΝΩΝ

ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΕ ΕΠΙΣΚΟΠΕ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΕ ΗΣΑΪΑ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ κλπ.

Ἀμφοτέρας τὰς τιμίας ἐπιστολὰς διὰ τοῦ ἀγαθοῦ πατριώτου καπετάνου Φούντα, Γαλαξειδιώτου, ἀσφαλῶς ἐδεξάμην καὶ τῶν ἐν αὐταῖς τιμίων σου λόγων ἔγνων.

Ἐχεμυθείας, ἀδελφέ, μεγίστη χρεία καὶ προφύλαξις περὶ πᾶν διάβημα, οἱ γὰρ χρόνοι πονηροὶ εἰσὶ καὶ ἐν τοῖς φιλοπατριώταις ἔτσι καὶ μοχθηρῶν ζύμη, ἀφ' ἧς, ὡς ψωραλέου προβάλου, φυλάττεσθε. Κακὸν γὰρ πολλοὶ μηχανῶνται διὰ τὸ τῆς φιλοπλουτίας ἔγκλημα.

Διὸ τὴν ἀγαθὴν ἐξελέξω μερίδα, κοινολογῶν μοι ἐμπιστευμένοις πατριώταις τὰ ἐχεμυθείας δεόμενα. Οἱ Γαλαξειδιῶται, οἷς συνεχῶς ἐπιστέλεις μοι, πεφροντισμένως ἐνεργοῦσι, καὶ ἐφ' ὧν ἔγνων ἀδύνατον ἀντὶ παντὸς τιμίου οὐδ' ἐλάχιστον λόγον ἕρκος ὀδόντων φυγεῖν· οὐ μόνον τὰ σά, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐν Μωρέᾳ ἀδελφῶν γράμματα κομίζουσί μοι.

Ἡ τοῦ Παπανδρέου πρᾶξις πατριωτικὴ μὲν τοῖς γινώσκουσι τὰ μύχια, κατακρίνουσι δὲ οἱ μὴ εἰδότες τὸν ἄνδρα. Κρύφα ὑπερασπίζου αὐτόν, ἐν φανε-

ρῷ δ' ἄγνοιαν ὑποκρίνου, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐπίκρινε τοῖς θεοσεβέσιν ἀδελφοῖς καὶ ἀλλοφύλοις ἰδίᾳ. Πράϋνον τὸν Βεζύρην λόγοις καὶ ὑποσχέσεσιν, ἀλλὰ μὴ παραδοθήτω εἰς λέοντος στόμα.

Ἄσπασαι σὺν ταῖς ἐμαῖς εὐχαῖς τοὺς ἀνδρείους ἀδελφούς, προτρέπων εἰς κρυψίνοιαν, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Ἀνδρωθήτωσαν ὥσπερ λέοντες καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου κρατυνεῖ αὐτούς, ἐγγὺς δὲ ἔστι τὸ τοῦ Σωτῆρος Πάσχα.

Αἱ εὐχαὶ τῆς ἐμῆς Μετριότητος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου, ἀδελφέ μου Ἡσαΐα. Γεώργει ἀκαμάτως καὶ ὄλβια γεώργια δώσει σοι ὁ Πανύψιστος.

Κωνσταντινουπόλει, 28 Δεκεμβρίου 1820.

+ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

21) Κατάρα συνηθεστάτη ριπτομένη συνήθως κατὰ προδότου ἢ ἀγνώμονος. «Θ ὰ σ η κ ω θ ῆ τ ὸ ψ ω μ ὶ π ο ὺ σ ὤ δ ω κ α κ α ὶ θ ὰ σ ὲ π ν ί ξ η». Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς λησμονοῦντας ταχέως τὰς χάριτας καὶ τὰς περιθάλψεις.

22) Τὰ νυκτερινὰ πτηνά, καίτοι μεγάλας ἔχοντα πτέρυγας, διέρχονται ἐν τῇ σκοτίᾳ ἀψοφητί. Ἀντὶ ν υ χ τ ο π ο ῦ λ ι ἔγραψα ἀπ' ἀρχῆς γ ι δ ο β ύ ζ ι, καθόσον τοῦτο περιφέρεται κυρίως περὶ τὸ λυκαυγὲς καὶ διὰ πολλῶν ἑλιγμῶν καὶ μετὰ πολλῆς ταχύτητος διώκει τὰ ἔντομα χωρὶς ν' ἀκούηται οὐδόλως τὸ πτερύγισμά του. Ἀλλὰ ἀντικατέστησα γενικωτέραν ἔκφρασιν πρὸς τὸ εὐπρεπέστερον. Πιστεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅτι τὸ γ ι δ ο β ύ ζ ι προβαίνει λάθρα μέχρι τῶν μαστῶν τῆς αἰγὸς καὶ ὑποκλέπτει τὸ γάλα, θηλάζον. Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης προῆλθε καὶ τὸ ὄνομα ἀναντιρρήτως. Τὸ αὐτὸ τοῦτο νυκτερόβιον πτηνὸν κοινῶς ὀνομάζεται ἰταλιστὶ tettavacche ὅπερ μεθερμηνευόμενον ἐν τῇ δημοτικῇ γλώσσῃ ἤθελεν ἀντιστοιχῇ πρὸς τὸ γ ε λ α δ ο β ύ ζ ι. Φαίνεται ἑπομένως ὅτι ἡ αὐτὴ πρόληψις ὑπάρχει καὶ παρὰ τῷ συγγενεῖ ἰταλικῷ λαῷ, πλὴν ὅτι ἀντὶ τῆς αἰγὸς τίθεται ἡ ἀγελάς. Ἀποβαίνουσιν εἰς ἐμὲ λίαν εὐάρεστοι αἱ συναντήσεις αὗται καὶ παρέχουσιν ἀντικείμενον εἰς ἐθνολογικὰς ἐρεύνας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ γ ι δ ο β ύ ζ ι πλανᾶται συνήθως πέριξ ὅπου ἀγελάζονται τὰ ποίμνια, ἴσως πρὸς ἀφθονωτέραν ἄγραν ζωαρίων γεννωμένων ἐν ταῖς μάνδραις, βεβαίως προῆλθεν ὁ περὶ αὐτοῦ θρυλούμενος μῦθος ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης.

23) Τὸ χαριέστατον τοῦτο πτηνόν, καθήμενον κατὰ τὰς πρώτας ἑωθινὰς ὥρας ἐπὶ τῶν ἀποτομωτέρων βράχων, τέρπεται στρέφον πρὸς τὸν ἥλιον ὡς ἂν ἐπιδεικνύμενον τὸ ποικιλόχρουν καὶ ἁβρὸν στῆθος. Ὅτι δὲ ἡ πέρδιξ εἶναι ἐκ τῶν συμπαθεστέρων ὀρνέων μαρτυρεῖ καὶ τὸ π ε ρ δ ι κ ο σ τ ή θ ω, ἐπίθετον λεγόμενον ἐπὶ παρθένου καλὸν ἐχούσης καὶ οἷον ἐπανεστηκότα τὸν κόλπον.

24) Π ε τ ρ ί τ η ς, εἶδος ἱέρακος ἐκ τῶν ἀγριωτέρων. Ἐκλέγει συνήθως τὰς ὑψηλοτέρας πέτρας κι' ἐκεῖθεν ἀρειμανίως κατασκοπεύει καὶ ἐπιτίθεται, ὅθεν καὶ ἡ παραγωγὴ τοῦ ὀνόματος. Ἐν χρήσει πρὸς ἔπαινον νεανίου ἔχοντος πολεμικὸν τὸ ἦθος.

25) Π α γ ά ν α. Συνήθως αἱ ἐκδρομαί, αἵτινες γίνονται εἰς τὰ δάση πρὸς κυνηγεσίαν. Ἀλλὰ κυρίως ἐμφαίνει τοὺς ἑλιγμοὺς καὶ τὰς περιστροφὰς τοῦ κυνηγοῦ, πλανωμένου ἔνθεν κἀκεῖθεν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ποθητῆς ἄγρας, ὅθεν καὶ τὸ ῥῆμα παγανίζω.

26) Ὅστις ἔτυχε νὰ συναντηθῇ μετὰ πολεμικῆς τινος ἑταιρείας εἶδε βεβαίως πῶς δαπανῶνται αἱ ὧραι τῆς ἀναπαύσεως. Εὐελπιστῶ ὅτι καλῶς ἀπεικόνισα τὰ ἔθιμα τῶν ὀρεσιβίων μαχητῶν τῆς Ἑλλάδος, γενόμενος οὐχὶ ἐφευρέτης, ἀλλ' ἁπλοῦς ἀντιγραφεύς.

27) Π α φ ή λ ι α. Αἱ ἐκ μετάλλου πολυτίμου ἢ εὐτελοῦς ζῶναι τῶν πυροβόλων. Ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ ἐπέβαλεν, ἐπὶ ποινῇ καταισχύνης, τὴν ἄκραν

καθαριότητα τῶν ὅπλων. Ἀλλὰ πρὸς ἰσοστάθμησιν τῆς τοιαύτης ἀπαιτήσεως οὐδεμία ἀξίωσις ὑπῆρχε ὡς πρὸς τὴν λευκότητα τῆς φουστανέλλας· διὸ ἔβλεπέ τις ἀπαστράπτοντα τὰ ὅπλα ἐπὶ τοῦ ζοφεροῦ χιτῶνος ὡς ἀστέρας ἐπὶ μέλανος οὐρανοῦ.

28) Σιδέρικη. Ἡ χροιὰ αὕτη τῆς τριχὸς συνιστᾷ πολὺ παρὰ τῷ λαῷ τὸν ἵππον, καὶ θεωρεῖται ὡς σημεῖον ἀλάνθαστον γενναιότητος, προσαπτομένων εἰς τὸ ζῷον πάντων τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ σιδήρου, ὅθεν καὶ τὸ ἐπίθετον. Καὶ τοῦτο μὲν συντελεῖ εἰς ὑπερτίμησιν, ἥτις ὅμως ἔτι μᾶλλον ἐπαυξάνεται ὅταν ὁ ἵππος φέρῃ προσέτι ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ λευκὸν ἀστέρα.

29) Μαρμάρα. Στεῖρα ἵππος. Ἀγνοῶ πόθεν προέρχεται ἡ λέξις αὕτη. Ἐκτὸς ἂν ἔχῃ κοινόν τι πρὸς τὸ μάρμαρον, ὅπερ παραλαμβάνεται εἰς πολλὰς μεταφορὰς πρὸς χαρακτηρισμὸν νεκρῶν, ἀναισθήτων ἢ ψυχρῶν πραγμάτων. Οὕτω λ.χ. Ἔμεινε μάρμαρο = ἔμεινεν ἀκίνητος. Καὶ ὁ περί τινος ἐν συμπλοκῇ πληγέντος ἐρωτώμενος ἐὰν ἔπεσεν, ἀποκρίνεται: Μάρμαρο = νεκρὸς (raibe mort). Ἐπειδὴ δὲ ἡ γονιμότης τῶν ζώων ἀποδίδεται εἰς ζωτικήν τινα θερμότητα, ἀναπτυσσομένην ἐν τῇ μήτρᾳ κατά τινας ὥρας τοῦ ἔτους, καὶ ταύτην χαρακτηρίζει ὁ λαὸς διὰ τοῦ φωτιά, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐλήφθη κατ' ἀρχὰς ἡ λέξις μαρμάρα εἰς δήλωσιν τῆς ψυχρότητος τοῦ αἵματος, εἰκαζομένης ἐκ τῆς ἀδρανείας τῶν γεννητικῶν ὀργάνων.

30) Οἱ ἀλέκτορες καὶ ἐν γένει πάντα τὰ πτηνὰ τὰ προαγγέλλοντα ἀρχὴν τῆς ἡμέρας ἦσαν τὰ ξυπνητήρια τῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων διαιτωμένων. Ὀρνίθι καὶ πληθυντικῶς ὀρνίθια, τὰ κατοικίδια πτηνά. Ἀλλ' ὅταν θέλῃ τις νὰ δηλώσῃ τὰς καθ' ὡρισμένας νυκτερινὰς ὥρας φωνὰς τοῦ ἀλέκτορος, τότε συνηθέστερον ἑνικῶς λ.χ. Ἐλάλησε τ' ὀρνίθι.

31) Μονιά, ἐπὶ τετραπόδων ζώων. Φωλεά, ἐπὶ πτηνῶν. Ὅθεν μονιὰς ὁ λαγωός, ὁ λύκος, ὁ ἀγριόχοιρος ἢ ἄλλο τι τῶν θηρίων ἐκ γήρατος ἢ χαρακτῆρος ἀγρίου μὴ στέργοντος τὴν μετὰ τῶν ὁμοφύλων συμβίωσιν.

32) Αἱ καταπίπτουσαι ἀπὸ τῆς δρυὸς βάλανοι, αἱ διακρινόμεναι διὰ τῆς λέξεως χαμάδα, εἶναι ἡ κυριωτέρα τροφὴ τῶν ἀγριοχοίρων.

33) Πιστεύεται κοινῶς ὅτι τεμάχιον μολύβδου, στρεφομένου διὰ τῆς γλώσσης ἐντὸς τοῦ στόματος πραΰνει τὴν δίψαν. Πρὸς τοῦτο θεωρεῖται κατάλληλος καὶ μικρός τις θαλάσσιος λίθος, ὅστις καὶ δίψα ὀνομάζεται.

34) Μονομερίδα. Ὄφις μικρός, θανατηφόρος. Ἐκ δὲ τῆς ἀμβλύτητος τῆς οὐρᾶς προῆλθεν ἡ ἰδέα ὅτι δικέφαλον εἶναι τὸ ἑρπετὸν τοῦτο. Ἐμποιεῖ τρόμον ἡ ζοφερὰ αὐτοῦ χροιὰ καὶ καθίσταται λίαν ἐπικίνδυνον ὡς ἐκ τῆς μικρότητος αὐτοῦ. Πρὸς τὸν ἐπιμόνως ἀρνούμενον τὴν ἐκτέλεσιν ἐπανειλημμένης προσταγῆς καὶ ἐντόνως ἐκφωνοῦντα· Ὄχι! ἐκτοξεύεται τό: Ὀχιὰ καὶ μονομερίδα! τὸ μὲν πρῶτον ὡς παρήχησις τοῦ ὄχι καὶ ὡς ἐμφαῖνον ἄλλον ὄφιν ἐπίσης θανατηφόρον, τὸ δὲ δεύτερον πρὸς ἐπέκτασιν τῆς κατάρας. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων, ἐπικίνδυνοι θεωροῦνται παρ' ἡμῖν ὁ ἀστρίτης καὶ τὸ ἀκονάκι, περὶ οὗ καὶ τὸ δημῶδες:

Ἂν σὲ φάῃ τ' ἀκονάκι,
τὸ τσαπὶ καὶ τὸ φτιαράκι.

Ἡ δενδρογαλιά, ὁ σαπίτης, ὁ τυφλίτης, τὸ σαϊτάρι θεωροῦνται ἀκίνδυνα. Ὡς φάρμακον εἰς οὐδετέρωσιν τοῦ ἰοῦ τῶν ὄφεων παρέχεται λευκή τις κόνις, κατασκευαζομένη ἔκ τινος φυτοῦ, ὅπερ καὶ φιδοχόρτι καλεῖται. Τινὲς πιστεύουσιν ὅτι τὴν αὐτὴν θαυμα-

σίαν ἰδιότητα ἔχει καὶ ἡ δρακοντία (ἄρον, δρακόντιον τῶν ἀρχαίων, Arumitalicum), φυτὸν περικλεῖον ἐντὸς πρασινωπῆς θήκης καυλὸν ἐρυθροειδῆ, κοινῶς λεγόμενον γ κ ά ρ δ η ν. Ὁ καυλὸς οὗτος ἀποτεφρούμενος εἶναι τὸ ἀντιφάρμακον. Ἀρκεῖ νὰ πίῃ τις τὴν κόνιν δὶς ἐντὸς ἑβδομάδος, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ τὴν Παρασκευήν, μόλις ἐγειρόμενος τοῦ ὕπνου καὶ πρὸ πάσης ἐδωδῆς καὶ πόσεως. Ἡ θεραπεία αὕτη καλεῖται π ό τ ι σ μ α, καὶ π ο τ ι σ μ έ ν ο ς ὁ διὰ τοῦ τρόπου τούτου καταστὰς ἄτρωτος. Ὁ σίελος ἀποκτᾷ τότε καταπληκτικὴν ἰδιότητα, ὥστε διὰ τῆς ἁπλῆς ἐπιθέσεως αὐτοῦ ὄχι μόνον ὁ ὄφις καταλαμβάνεται ὑπὸ νάρκης, ἀλλὰ θεραπεύονται τὰ τραύματα καὶ ἐκλείπουσι τὰ φαινόμενα τῆς δηλητηριάσεως.

35) Ἁ ρ μ ό ς, ἡ ἄρθρωσις. Ὅθεν καὶ ἡ συνήθης ἀπειλή: Θ ὰ σ ὲ κ ό ψ ω ἀ π ὸ ἁ ρ μ ὸ σ' ἁ ρ μ ό.

36) Καθ' ὅσον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ εἶχε χειροτονηθῆ ὁ Διάκος.

37) Ὅτε ἀπεφάσισα μετ' ἀκριβείας νὰ μάθω τὰ περὶ τῆς οἰωνοσκοπίας ταύτης θρυλούμενα, ἐπορεύθην πρός τινα ὑπερεκατοντούτην βλαχοποιμένα, καὶ εὑρὼν αὐτὸν ἐν ὥρᾳ χειμῶνος θερμαινόμενον ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ ἐπιτηροῦντα μακρόθεν τὸ ποίμνιον:

— Καλῶς τὰ κάνεις, γέροντα.

— Καλῶς το τὸ παιδί μου.

— Τὰ χρόνια σὲ βαραίνουνε... Πῶς ἀπερνᾶς... Πῶς εἶσαι;

— Μοῦ φαίνεται πὼς ἦρθα χθές. Ἐμπῆκα ἀπὸ μιὰ θύρα κι' ἀπὸ μιὰν ἄλλην θὰ νὰ βγῶ.— Πῶς εἶμαι θὲς νὰ μάθῃς;

Οἱ βρύσαις ἐκινήσανε,
οἱ μύλοι ἐσταματήσανε,
καὶ τὰ βουνὰ ἐχιονίσανε
καὶ τὰ δυὸ γινῆκαν τρία.

Προσκληθεὶς δὲ ὑπ' ἐμοῦ ἵνα ἐξηγήσῃ τὸ αἴνιγμα, ἀπήντησεν ὅτι ἐκ τοῦ γήρατος οἱ ὀφθαλμοὶ ἔρρεον δάκρυα, οἱ ὀδόντες εἶχον πέσῃ, ἡ κόμη ἐπολιώθη καὶ ὅτι ἀντὶ δύο εἶχε προσλάβει καὶ τρίτον πόδα, τὴν βακτηρίαν. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὰν ὥραν διὰ μυρίων ἑλιγμῶν ἀφήρπασα ἐκ τοῦ στόματός του ἀρχαῖά τινα διηγήματα, ἦλθον εἰς τὸ ποθούμενον θέμα. Ἤκουσα παρ' αὐτοῦ ἀληθῶς τεράστια· ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἡ πεποίθησις μεθ' ἧς ἐξεφράζετο ὁ οἰωνοσκόπος κατελάμβανε βαθμηδὸν καὶ ἐμέ, ὥστε μοὶ μετέδωκε τὴν πίστιν καὶ τὰς δοξασίας του.

Ἀλλά, μὴ ἀρκούμενος ὁ γέρων εἰς γενικὰς παρατηρήσεις καὶ εἰς τὸ κῦρος τῆς μακροχρονίου αὐτοῦ πείρας, ἔβαλε τὴν χεῖρα εἰς τὴν ζώνην καὶ ἐξήγαγε δύο ἢ τρία πεπαλαιωμένα ὀστᾶ, ἐφ' ὧν μοὶ ἐδίδαξε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν σημείων ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Ἐκ τῆς διδασκαλίας ἐκείνης ἐπορίσθην τὰ ἐν τῷ ἀποσπάσματι τούτῳ τοῦ στιχουργήματός μου καταχωρισθέντα.

Ὁ ἀ μ ν ὸ ς τ ο ῦ Π ά σ χ α καὶ ὁ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου θυόμενος περιέχει σχεδὸν πάντοτε ἀλανθάστους προφητείας. Κατὰ δὲ τὸ ἁρματωλικὸν ἔθιμον, ὁσάκις παρετίθετο κριὸς ἢ ἀμνὸς (λειάνωμα) καὶ κατεκερματίζετο, ἡ ὠμοπλάτη ἀνῆκε δικαιωματικῶς εἰς τὸν ἀρχηγόν, ὅστις δὲν παρέλειπεν ἀκριβῶς νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἐν αὐτῇ σημεῖα.

Ἐκτὸς τῆς ὠμοπλάτης καὶ τὸ ἧπαρ καὶ ὁ σπλὴν καὶ τὰ ἔγκατα ἐν γένει χρησιμεύουσι πολλάκις εἰς προφητικὰς διαγνώσεις. Ἀλλὰ περὶ τούτων οὐδεμίαν ηὐτύχησα νὰ συλλέξω ἀκριβῆ πληροφορίαν. Εἶναι ἀκατανόητον πόσον φείδονται τῶν ἐξηγήσεων οἱ δημοτικοὶ μάντεις καὶ πόσον, ἀποποιούμενοι πολλάκις ἁδρὰς ἀμοιβάς, ἀρνοῦνται ν' ἀποκαλύπτωσι τὰ μυστήρια τῆς προπατορικῆς ἐπιστήμης.

38) Σημεῖον αἱματοχυσίας, καθὼς αἱ σκιαί, αἵτινες παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ ὀστοῦ (ὅπερ ἰδίως καλεῖται χ τ έ ν ι), προμηνύουσι πένθος. Αἱ λ ε ι ψ ά δ ε ς καὶ τὰ κ ο ι λ ώ μ α τ α εἰκονίζουσι μνήματα ἀνεωγμένα. Ἡ λέξις λ ε ι ψ ά δ α, ἐκ τοῦ λ ε ί π ω, σημαίνει κενὸν σχηματισθὲν ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως τεμαχίου τινὸς ἀπὸ στερεοῦ σώματος. Τὸ δὲ κ ο ί λ ω μ α φυσικὸν βαθύλωμα. Ἡ αὐτὴ τῆς ἐλλείψεως ἔννοια ἄλλως, τροπολογηθεῖσα, φαίνεται καὶ ἐν τοῖς λ ε ι ψ ό ς, λ ε ι ψ ή. Ἐντεῦθεν καὶ τ η γ α ν ί τ α ι ς λ ε ι ψ α ῖ ς καὶ ἀ ν α ι β α τ α ῖ ς, αἱ μὲν ἄζυμοι, αἱ δὲ ἔνζυμοι.

39) Μὴ πιστεύσῃ τις ὅτι κατὰ λάθος ἔγραψα ἀ ν α π ν ο ὰ ἀντὶ ἀ ν α π ν ο ή. Ἠθέλησα ἐκ προθέσεως νὰ τηρήσω τὸν περισωθέντα τοῦτον αἰολοδωρικὸν πλατυασμόν.

40) Ὁ σ κ ρ ὸ ς = τὸ κέντρον τοῦ σφηκὸς καὶ τῆς μελίσσης, λεγόμενον καὶ ἐπὶ τῆς γλώσσης τοῦ ὄφεως. Σύμβολον ἔριδος καὶ ἐμφυλίων σπαραγμῶν.

41) Τοῦ γ λ ε ί φ ω γίνεται χρῆσις εἰς δήλωσιν ἐπιπολαίου τραύματος διὰ σφαίρας.

42) Τὸ ξ α ν ά φ τ ω ἐπὶ ἐρεθισμοῦ καὶ φλογώσεως τῶν τραυμάτων.

43) Τὸ μ ῆ λ ι. Ἡ μήλη τῶν ἀρχαίων ἦτο τὸ μόνον ἴσως χειρουργικὸν ἐργαλεῖον τῶν ἁρματωλῶν, δι' οὗ κατεμετρεῖτο τὸ βάθος τῶν πληγῶν.

44) Ἐκ τῶν προχείρων μέσων πρὸς κατάπαυσιν τῆς αἱμορραγίας συνηθέστατον ἦτο ὁ ἀποτεφρωμένος πήγανος, ὁ φλοιὸς ἀγρίας συκῆς, ὁ μοτὸς καὶ ἄλλα.

45) Φράσις πολεμική, σημαίνουσα συμπλοκὴν ἐκ τοῦ συστάδην. Καθὼς καὶ τό : Τ ό ν ε π α ί ρ ν ε ι σ τ ὸ φ τ ε ρ ό, σημαίνει νίκην προερχομένην ἐκ τῆς φυγῆς τῶν ἐναντίων ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως.

46) Δ ρ ι μ ό χ ο λ ο, αἰφνίδιος, ὁρμητικώτατος βορειο-ἀνατολικὸς ἄνεμος, ἐπικίνδυνος ἐν θαλάσσῃ καὶ καταστρέφων τοὺς καρποὺς τῆς γῆς.

47) Τὸ ρ ι π ί ζ ω κυρίως διασκορπίζω, ἀλλὰ καὶ ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν ὁρμητικῆς φυγῆς.

48) Ἐ μ ο ύ δ ι α σ ε ἐνταῦθα σημαίνει μεταφορικῶς νάρκην ἠθικήν.

49) Θέλω λάβῃ ἀφορμὴν ἐν τοῖς ἑπομένοις νὰ εἴπω τινὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰς ἰδέας τῶν ἁρματωλῶν ὅταν ἐπρόκειτο περὶ προφυλάξεως τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν ὕβρεων. Γνωσταὶ δὲ ὑπάρχουσιν αἱ περιφρονήσεις εἰς ἃς ὑπέκειτο τὸ εὐγενὲς τοῦτο μέλος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἡ καθέδρα τῆς διανοίας, ὁσάκις περιέπιπτεν εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰς χεῖρας.

50) Τὸ ἡμέτερον ἄροτρον διατηρηθὲν σῶον ὡς τὸ παρέδωκε τοῖς προγόνοις ἡμῶν ὁ καλὸς Τριπτόλεμος, σύγκειται ἐκ τῶν ἑπομένων μερῶν :

Ἀ λ έ τ ρ ι, ζ υ γ ό ς, κ έ ρ ο ς ἢ σ ύ β α λ μ α, γ ε ν ὶ ἢ ὑ ν ί, ἀ λ ε τ ρ ο π ό δ ι, φ τ ε ρ ά, σ π ά θ η, σ τ α β ά ρ ι, χ ε ρ ο υ λ ά τ η ς, ζ ε ύ λ α ι ς, ἀ σ κ ά λ ι, κ λ ε ι δ ί, β ο υ κ έ ν τ ρ α καὶ ἀ λ π ό ς, αἱ δύο ὀπαὶ αἵτινες ὑπάρχουσιν ἐπὶ τῆς ἀ λ ε τ ρ ο π ό δ α ς.

Π ρ ο ο ι μ ι α ὶ ς αἱ κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν γινόμεναι σ π ο ρ α ί.

Ὀ ψ ι μ ι α ὶ αἱ κατὰ τὴν ἐαρινήν.

Κ ά μ α τ ο ς. Ἡ τῶν ἀροτήρων βοῶν καὶ ἡ τοῦ ζευγηλάτου ἐ ρ γ α σ ί α. Καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης προϊόν.

Χ ε ρ σ ά δ α. Ἡ γῆ, ἥτις ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μένει χέρσος, ἀκαλλιέργητος.

51) Λ ο ι δ ο ρ ι ὰ καὶ ἀ λ ο ι δ ο ρ ι ά. Δρῦς ἀειθαλής. Quercus illex.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς δρυὸς θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ κατηραμένον. Μυθο-

λογεῖται δὲ ὅτι θαυμασίως πως καὶ μυστηριωδῶς διαδοθείσης τῆς καταδίκης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔντρομα συνῆλθον εἰς νυκτερινὸν συνέδριον πάντα τὰ φυτὰ καί, συσκέψεως γενομένης, παρεδέχθησαν ὁμοθυμαδὸν ν' ἀρνηθῶσι τὸ ξύλον αὐτῶν πρὸς κατασκευὴν τοῦ σταυροῦ ἐφ' οὗ ἐπέπρωτο νὰ προσηλωθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὡς ἐν μέσῳ τῶν Ἀποστόλων εἶχεν εὑρεθῇ ὁ Ἰούδας, οὕτω καὶ μεταξὺ τῶν δένδρων παρέστη ἡ λ ο ι δ ο ρ ι ά, ἥτις μόνη ἐδήλωσεν ὅτι οὐδόλως διενοεῖτο νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν γενομένην ἀπόφασιν. Ἡ βδελυρὰ αὕτη διαγωγὴ ἐστιγματίσθη διὰ φοβεροῦ ἀναθέματος ὑπὸ τῶν βουλευομένων καὶ οὕτω παρεδόθη εἰς τὰς ἀρὰς τῶν αἰώνων ὡς ἔνοχον φρικαλέας προδοσίας τὸ ἀποτρόπαιον φυτόν.

Ἐπελθούσης τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἰουδαῖοι τεχνῖται διετάχθησαν νὰ κατασκευάσωσι τὸ ὄργανον τοῦ μαρτυρίου, παρετηρήθη, μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν γνωστῶν ξύλων ἔστεργε νὰ τηρήσῃ τὴν συνήθη ἀπάθειαν, ἀλλ' ὡς ἂν ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ ἐφώλευε μυστηριῶδες πνεῦμα, διερρηγνύετο πανταχόθεν καὶ ἀπεσκίρτα συστρεφόμενον καὶ διακροῦον τὴν μανιώδη καταφορὰν καὶ παραλῦον τῶν ἐργατῶν τὰ τεχνάσματα. Ἀφ' οὗ ἐκ περιτροπῆς ἐβασανίσθησαν ἅπαντα, μόνη ἡ λοιδοριὰ προσηνέχθη φιλικῶς καὶ οὕτω μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατηρτίσθη τὸ πολύμοχθον ἔργον.

Τοῦ δένδρου τούτου ὁ φλοιός, οἱ κλάδοι, τὰ φύλλα καὶ ἐν γένει πᾶσα ἡ κατασκευὴ διεγείρει ἀνεξήγητον ἀποστροφήν, εἴτε διότι φαίνεται ὡς εἰδεχθὲς ἔκτρωμα ἐν τῇ οἰκογενείᾳ εἰς ἣν ἀνήκει, εἴτε διότι εἰς τοῦ λαοῦ τὰ βλέμματα παρίσταται φέρον ἀνεξίτηλον τὸ προαιώνιον στίγμα.

Οἱ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων ξυλευόμενοι παραγκωνίζουσιν αὐτὸ ἐκ συστήματος, φοβούμενοι μὴ τὸν πέλεκυν μολύνωσι, κυρίως δὲ μὴ τὴν ἁγνότητα τῆς φλογὸς μιάνωσιν, εἰσάγοντες αὐτὸ εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν. Ὅτι δὲ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀποδίδει θρησκευτικὸν σεβασμὸν εἰς τὸ πῦρ, μαρτύριον ἔστω ἡ καταρίθμησις αὐτοῦ μεταξὺ τῶν κυριωτέρων δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ ἡ διατύπωσις ἰδιαιτέρας ὁρκωμοσίας ἀπαγγελλομένης συνήθως ἐν κρισίμοις περιστάσεσι καὶ συνοδευομένης διὰ σχήματος, ὅπερ ἐκτελεῖ τις ψαύων ταχέως διὰ τοῦ δείκτου καὶ τοῦ λειχανοῦ τὴν φλόγα ἐκ τῶν κάτωθεν πρὸς τὰ ἄνω. Ὁ τύπος τοῦ ὅρκου διαφέρει πολλάκις κατὰ τὴν φράσιν, εἶναι δὲ πάντοτε ὁ αὐτὸς ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν : Μ ὰ τ ὸ φ ῶ ς π ο ὺ μ ᾶ ς φ ω τ ί ζ ε ι. Μ ὰ τ ὴ φ ω τ ι ὰ π ο ὺ μ ᾶ ς π α ρ α σ τ έ κ ε ι.

Τὴν φλόγα τοῦ πυρὸς θεωρεῖ ἐπίσης ὁ λαὸς ὡς ἐξαγνίζουσαν καὶ ἀπομακρύνουσαν τὰ πονηρὰ πνεύματα, ἅτινα δολίως πολιορκοῦσι τὸν ἄνθρωπον. Οὕτω λ.χ. ἐντὸς τοῦ θαλάμου, ὅπου κεῖται ἡ λεχώ, ἀρτίως ἀπαλλαχθεῖσα τῶν ὠδίνων τοῦ τοκετοῦ, οὐδεὶς ἐκ τῶν ἔξωθεν τοῦ οἴκου εἰσέρχεται νύκτωρ πρὶν ἢ διασκελίσῃ ἢ ψαύσῃ διὰ τῶν δακτύλων τὴν φλόγα.

Καὶ αὐτὴ τῆς βασκανίας ἡ διάγνωσις τελεῖται διὰ πεπυρωμένων ἀνθράκων, βαλλομένων εἰς ψυχρὸν ὕδωρ. Τότε ὁ μαντευόμενος προφέρει συγχρόνως τὸ ὄνομα τοῦ πάσχοντος· καὶ ἂν ἀληθῶς ὑπάρχῃ βασκανία, εἷς τῶν ἀνθράκων κρημνίζεται μετὰ πολλοῦ τοῦ ψόφου εἰς τὸν πυθμένα. Ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη συνοδεύεται ὑπὸ μυστικῶν ἐξορκισμῶν. Τούτου πραχθέντος, νίπτεται ὁ πάσχων διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ χρησιμεύσαντος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μυστηρίου, πίνει καὶ θεραπεύεται αὐθωρεί.

Ἀλλ' ἐπανερχόμενος ἐπὶ τὸ προκείμενον, λέγω ὅτι, τοιαύτης οὔσης τῆς περὶ λ ο ι δ ο ρ ι ᾶ ς δημώδους παραδόσεως, ἔκρινα εὔλογον νὰ εἰσαγάγω αὐτὴν εἰς τὴν διαδραματιζομένην σκηνήν, ὡς διὰ τῆς παρουσίας αὐτῆς προοιωνίζουσαν τὴν ἐπικειμένην καταστροφήν.

52) Διασήμων τινῶν ὅπλων ἡ φωνὴ ὑπῆρχε γνωστή, καὶ δὲν ἦτο σπάνιον, ἐν μέσῳ ἀπείρων πυροβολισμῶν, γεγυμνασμένον ὠτίον νὰ διακρίνῃ ἐκ

τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως ἂν ἐκεῖ ἐμάχετο γνωστός τις φίλος ἢ ἐχθρός. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, καθ' ἣν ὁ Διαμάντης ἀναγνωρίζει ἐκ τοῦ ἤχου τὸ ὅπλον τοῦ διαβοήτου Δίπλα, τοῦ γνωστοῦ τούτου συνεταίρου τοῦ Κατσαντώνη.

Ὅτι δὲ τὸ καρυοφύλλι (πῶς νὰ μὴ καταρασθῶ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ φίλου μου κυρίου Σάθα) ἐφημίζετο ὡς ὑπὲρ πᾶν *ἄλλο* ἠχητικὸν καὶ βροντοφῶνον, δηλοῖ σαφῶς τὸ κ λ έ φ τ ι κ ο ν ἀξίωμα :

Ἁρμοῦτι ἔβγα στὸν πόλεμο, νταλιάνι στὸ σημάδι,
καὶ καρυοφύλλι στὴ φωνή, σὰν ἄξιο παλληκάρι.

53) Κρίνω εὔλογον νὰ σημειώσω ὅτι κυρίως μ ο ι ρ ο λ ό γ ι σημαίνει θρῆνος μετὰ νεκρικοῦ ᾄσματος. Ἁπλαῖ δὲ οἰμωγαὶ καὶ ὀλολυγμοί, δι' ὧν ἀγγέλλεται τραγικόν τι συμβάν, λέγονταν ἀ π ό φ ω ν α.

54) Λ ά γ α ν α. Τὰ ἔσωθεν τῶν ὀδόντων οὖλα τῶν ἵππων. Ταῦτα, ὁσάκις ἐξογκοῦνται, ἐμποδίζουσι τὸ ζῶον νὰ βοσκήσῃ. Τὸ νόσημα τοῦτο σημαίνεται διὰ τῆς φράσεως : Ἔ χ ε ι τ ὰ λ ά γ α ν α.

55) Ὅταν δὲν παρουσιάζεταί τις κατὰ πρόσωπον. Οἱ περίφημοι δὲ σκοπευταὶ δὲν ἔστεργον νὰ ἐμβάλωσι τὴν σφαῖραν ἄλλοσε, εἰ μὴ εἰς τὸ μέσον τοῦ μετώπου (καλούμενον σ τ α υ ρ ό ς, ἀ σ τ έ ρ ι) ἢ τῆς καρδίας. Διὸ καὶ παρακατιών, φοβούμενος ὁ Διαμάντης μετὰ τὸν πυροβολισμὸν μὴ παρέδραμεν, ἐρωτᾷ περὶ τούτου τὸν Μῆτρον.

56) Φράσις ἐμφαίνουσα κακόν τι προαίσθημα καὶ ἐπικείμενον δυστύχημα.

57) Τὸ ρ ε κ ά ζ ω σημαίνει ἐκπέμπω φωνὴν ἀπότομον, προκαλουμένην ὑπὸ σφοδροτάτου καὶ αἰφνιδίου ἄλγους. Εἶναι στεναγμὸς τοῦ προσβαλλομένου ὑπὸ ἀπροσδοκήτου θανάτου. Συνηθέστερον ἐπὶ ζώων, κυρίως αἰγῶν ἢ τράγων, ὅταν σφαδάζουσιν ὑπὸ τὴν μάχαιραν : Τ ὤ δ ω σ ε ὅ σ ο π ο ὺ ἐ ρ ρ έ κ α ξ ε. Θ ὰ σ ὲ κ ά μ ω ν ὰ ρ ε κ ά ξ η ς = Ἐμαστίγωσε αὐτὸν μέχρι θανάτου. Θέλω σὲ ἐξοντώσῃ, καταστρέψῃ.

58) Ρ α φ ή, ἡ ῥαφὴ ἥτις συνδέει τὰ δύο ἡμικράνια. Κ α ύ κ α λ α κ α ὶ κ ο ύ τ ε λ ο, τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ κρανίου.

59) Στρατολογήσας ἐν βίᾳ ὁ Ὀμὲρ Βρυόνης εἶχε παραλάβει πολλοὺς νεανίσκους Ἀλβανοὺς καὶ περὶ τούτων γίνεται λόγος ἐνταῦθα.

60) Ὁ Δίπλας, ἰδών ποτε τὸν Κατσαντώνην προκινδυνεύοντα, τοὺς δὲ πολεμίους ἀθρόους ἐπιπεσόντας ἐπ' αὐτὸν ἅμα ἐξαγγείλαντα τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ ἐλπίζοντας νὰ τὸν ζωγρήσωσιν ἢ ἀποκτείνωσιν, εἰσορμήσας ἐκραύγασε : Μ ὴ τ ὸ ν π ι σ τ ε ύ ε τ ε, ἐ γ ὼ ε ἶ μ α ι ὁ Κ α τ σ α ν τ ώ ν η ς. Ἂ ν σ ᾶ ς β α σ τ ᾷ, β α ρ ε ῖ τ έ μ ο υ! Τότε δή, στρέψαντες οἱ ἐχθροὶ κατ' αὐτοῦ τὰ ὅπλα, ἐθανάτωσαν τὸν ἑκουσίως ἑαυτὸν προσενεγκόντα θῦμα ὑπὲρ τῆς φιλίας.

61) Ἐννοεῖται ἡ μονὴ τῆς Δαμάστας, ὅπου ὁ Διάκος πολεμῶν ἀπεσύρθη καὶ ἔμεινε μέχρι τελευταίας στιγμῆς. Ἡ θέσις αὕτη, κατὰ τὸν κύριον Τρικούπην, καλεῖται Π ο ρ ι ά.

62) Ὑπάρχει ἀναντίρρητον ὅτι τότε μόνον συνελήφθη ὁ Διάκος, ἀφ' οὗ καὶ τὸ πυροβόλον διερράγη καὶ τὸ ξίφος αὐτοῦ ἐθραύσθη. Ἐπίσης διαβεβαιοῦσι πάντες ὅτι εἶχε τραυματισθῆ καιρίως κατὰ τὸν ὦμον.

63) Ὁ Καλύβας καὶ ὁ Βακογιάννης ἀντέσχον σχεδὸν μόνοι κατὰ πολυαρίθμων ἐχθρῶν, ὠχυρωμένοι ἐντὸς μικροῦ ξενοδοχείου τῆς Ἀλαμάνας. Ἀλλ'

ὅτε εἶδον τὸν ἀρχηγὸν αἰχμάλωτον, τότε ξιφήρεις ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν πολεμίων, ἐθανατώθησαν. Βλέπων αὐτοὺς μακρόθεν ὁ Διάκος καὶ ἐκτιμῶν τὴν ἀπαραδειγμάτιστον γενναιότητα ἀνέκραξε :

«Δέκα χιλιάδες μὲ κρατοῦν»,

τουτέστι, μὲ κωλύουσι νὰ δράμω πρὸς βοήθειαν.

64) Μετὰ τὴν νίκην ὁ τουρκαλβανικὸς στρατὸς ἐπανῆλθεν εἰς Ζητοῦνι, φέρων ἐν θριάμβῳ τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων καὶ δέσμιον τὸν Διάκον. Τὰ ἐν τοῖς ἑπομένοις ἄσμασιν ἱστορούμενα θεωροῦνται ἑπομένως ὡς συμβάντα ἐν Λαμίᾳ. Ἐφ' ἅπαξ δὲ ὀφείλω νὰ δηλώσω ὅτι, ἐὰν πρὸς ταῖς ἱστορικαῖς σημειώσεσιν ἀναγκαῖον ἔκρινα νὰ προσθέσω καὶ διαλεκτικά τινα, οὐχὶ σχολαστικῆς ἐπιδείξεως χάριν ἦλθον εἰς τοιαύτας διατριβάς, ἀλλ' ἵνα, ἑρμηνεύων λέξεις καὶ φράσεις οὐχὶ συνήθεις παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι, παράσχω ἀφορμὴν εἰς ἐρεύνας δυστυχῶς μέχρι τοῦδε παραμεληθείσας ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν γλώσσης, ἥτις ἀδιασπάστως συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

65) Μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην ἐπανῆλθεν ὁ τουρκαλβανικὸς στρατὸς εἰς Λαμίαν (Ζητοῦνι), ὀλίγον ἀπέχουσαν ἐκεῖθεν· παρίστανται δὲ οἱ ἐχθροὶ διεσπαρμένοι καὶ ὑπνώττοντες κατὰ τοὺς ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀγρούς.

66) Ρ ο υ π ά κ ι, εἶδος δρυός. Quercus robur. Ἐκ τῶν ὡραιοτέρων καὶ ρωμαλεωτέρων τῆς μεγάλης ταύτης οἰκογενείας διακλαδώσεων. Ἡ κυρίως δ ρ ῦ ς καλεῖται δ έ ν δ ρ ο ν, ἴσως ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν φυτόν, καθὼς καὶ ἄ λ ο γ ο ν ὁ ἵππος. Ἡ δὲ μακροβιότης τοῦ ρ ο υ π α κ ι ο ῦ κατήντησε παροιμιώδης.

67) Ἀ γ ρ ι ο μ α ν ῶ, ὡς τὸ ὑ λ η μ α ν ῶ τῶν ἀρχαίων, εἰς δήλωσιν ὑπερβαλλούσης βλαστήσεως, ὅθεν καὶ τό : ὅ τ α ν α ἱ σ π ο ρ α ὶ ἀ γ ρ ι ο μ α ν ο ῦ ν, θ ρ έ φ ο υ ν τ ο ῦ ἑ α υ τ ο ῦ τ ω ν. Σημειῶ δὲ τὴν φράσιν διὰ τὴν παράδοξον σύνταξιν τοῦ θ ρ έ φ ω μετὰ γενικῆς καὶ τὴν οὐχ ἧττον παράδοξον ἔννοιαν ὅτι τὰ ὑλημανοῦντα φυτὰ δὲν φέρουσι καρπόν, ὡς ἀναλισκομένης πάσης τῆς ζωτικῆς αὐτῶν οὐσίας εἰς διατροφὴν τῶν φύλλων. Τοῦτο συμβαίνει συνήθως ὅταν ὁ σπόρος ρίπτεται εἰς τόπους ἀρτίως καλλιεργηθέντας, ἀλλὰ ἐκ πολλοῦ μείναντας χέρσους. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλα ὁμοίως συντεθειμένα ρήματα, ἐν οἷς τὸ δεύτερον τῆς συνθέσεως μέρος ἐπιτείνει τὴν σημασίαν τοῦ πρώτου.

68) Κ υ κ λ α μ ι ά, κ υ κ λ α μ ι ν ι ά, π ε ρ ι κ λ α μ ι ά. Κυκλάμινος τῶν ἀρχαίων. Cyclamen e uropaeum. Χαριέστατον ἄνθος, ἀναφυόμενον κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ φθινοπώρου. Τὰ φύλλα αὐτῆς ἔχουσι χρῶμα πράσινον βαθύ, μαρμαροειδές, ὅθεν καὶ τὸ ἐπίθετον χ ο λ ά τ η.

Ἡ ρίζα φυματώδης, μελανὴ ἔξωθεν, ἐρυθροειδὴς ἔσωθεν. Οἱ ἁλιεῖς, ὅταν δὲν δύνανται ἄλλως νὰ ἑλκύσωσιν ἔξω τοῦ κατοικητηρίου του τὸν πολύποδα, προσαρμόζουσιν αὐτὴν εἰς μακρὸν κάλαμον καὶ εἰσάγουσιν εἰς τὴν κοίτην τοῦ ζώου. Πρὸς τοιαύτην δοκιμασίαν οὐδ' ὁ ἰσχυρογνωμονέστερος πολύπους ἀντέχει, ἀλλ' ἐξέρχεται βιαίως καὶ τότε τιτρώσκεται διὰ τοῦ ἁλιευτικοῦ ὅπλου, ὅπερ καλεῖται δ ι γ ό φ ι. Τὸ μηχάνημα τοῦτο ἐν τῇ φρασεολογίᾳ τῶν ἁλιέων λέγεται : β ά λ λ ω φ ω τ ι ά, ἴσως διὰ τὴν βιαίαν ἐξόρμησιν τοῦ πολύποδος, ὥσπερ φεύγοντος τὸ πῦρ.

Οἱ χοῖροι λαιμάργως καταβιβρώσκουσι τὴν ρίζαν, ὅθεν πολλάκις ἡ κ υ κ λ α μ ι ὰ καλεῖται γ ο υ ρ ο υ ν ο χ ό ρ τ ι.

69) Σπλόνος, ὁ φλόμος τῶν ἀρχαίων. Verbascum thapsus. Καὶ διὰ τῆς ῥίζης τοῦ φυτοῦ τούτου δηλητηριάζοντες οἱ ἁλιεῖς τὰ θαλάσσια ὕδατα, συλλαμβάνουσι τοὺς προστυγχάνοντας ἰχθῦς. Τὸ ἄνθος αὐτοῦ κιτρινωπόν, οὐδεμίαν ἔχει γνωστὴν παρὰ τῷ λαῷ χρῆσιν. Ὑπάρχει καὶ ῥῆμα εἰς δήλωσιν τῆς διὰ τοῦ φυτοῦ τούτου γενομένης δηλητηριάσεως. Σπλονίζει δὲ καὶ σπλομανάει ἢ σπλονομανάει τὸ μάτι ταὐτὸν τῷ ἅλλεται ὁ ὀφθαλμός.

Γράφων περὶ τῶν φυτῶν τούτων ὀφείλω νὰ ἐκδηλώσω τὴν λύπην, ἣν αἰσθάνομαι βλέπων ὅλως παρημελημένην τὴν ἔρευναν, δι' ἧς ἤθελον συναχθῆ πολλὰ ὀνόματα ἱκανὰ νὰ διαφωτίσωσι τὴν ἀρχαίαν βοτανολογίαν καὶ νὰ προσθέσωσιν εἰς τὴν θεραπευτικὴν πλοῦτον οὐχὶ εὐκαταφρόνητον. Ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ κοινοτάτῃ χρήσει, ἀνάξια προσοχῆς δὲν εἶναι καὶ τὰ ἑπόμενα: Ἁγιαννίτης, ἁγιόκλημα, ἀγκλέουρας, ἀδεσκιασμός, ἀζώηρος, βλίτον, βοϊδόγλωσσος, γουργογιάννης, γριπάρι, ζόγγος, ζόχος, κορκόνδυλος, κρίτανον, κούλιανδρος, καπνίδι, λοβοδιά, λύκος, λάπατον, μελιός, νεροκράτης, ὀβρυά, πεντενεῦρι, περδικάκι, πικράγγουρο, σκολύμπρι, στεκοῦλι, σμέρνα, σαρκοθρέφτης, τριβόλι, φρᾶξος, φελίκι, φορδακοκῆλα, φλισκοῦνι, χύμελη, ἴλακας, σκορπίδι, σπάρτο, καταποδάκι, ἀλογουρά, ἀλωπουρά, παπύρι, λεύκα, πρισμάκι, λαγωγρίδα, ἀχάλι, αὖκος σκορδαψός, χορτάρι τῆς Παναγίας καὶ μύρια ἄλλα, ἢ ὅλως ἄγνωστα πρὸς ἐμὲ ἢ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μὴ παριστάμενα εἰς τὴν μνήμην μου.

Ὑπάρχουσιν εὐτυχῶς ἐν Ἑλλάδι δύο ἀξιόλογοι βοτανικοί, ὁ κύριος Θεόδωρος Ὀρφανίδης, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς ποιητικῆς του εὐφυΐας ἠδύνατο εὐστόχως νὰ διαδώσῃ γράφων μέγα μέρος τοῦ δημώδους τῶν φυτῶν ὀνοματολογίου, καὶ ὁ ἐκ Λευκάδος Πέτρος Βρυόνης, ὅστις καὶ μεγάλας κατέβαλε προσπαθείας εἰς καταρτισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ βοτανολογίου καὶ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος διέτρεξεν ὄρη, ἁδρῶς μισθοδοτούμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιστήμονος Βρεττανοῦ κυρίου William Herbert, Deen of Mancester ἀδελφοῦ τοῦ κόμητος τῆς Κορνουάλης.[1])

Ἀλλ' ἐν ᾧ πάντες ἀγωνιῶσι πρὸς εὕρεσιν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος ἢ τοῦ ἀντιστοιχοῦντος λατινικοῦ, ἃς ἀσχοληθῶσιν ἀπ' ἐναντίας ἰχνηλατοῦντες τὴν δημώδη κυριολεξίαν, ἰδίως δὲ τὴν χρῆσιν ἑκάστου φυτοῦ παρὰ τῷ λαῷ. Φρονῶ καὶ ἀδιστάκτως διαβεβαιῶ, ὁρμώμενος ἐκ τῆς μικρᾶς μου πείρας, ὅτι πολλὰ μυστήρια θέλουσιν ἀνακαλυφθῆ διὰ ταύτης τῆς ἐρεύνης καὶ θέλει προκύψῃ ὅτι σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διατελεῖ εἰσέτι ὁ πιστὸς φύλαξ τῆς θεραπευτικῆς ἐπιστήμης τῶν ἀρχαίων προγόνων μας.

Ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς τὸν φίλον Βρυόνην λέγω ὅτι, ἂν ποτε στέρξῃ τοιαύτην τινὰ ἀληθῶς ἐθνωφελῆ νὰ παράσχῃ ὑπηρεσίαν, θέλει ἀναμφιβόλως

---

1) Ὁ κύριος Herbert ἐδημοσίευσεν ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1845 ἐν Λονδίνῳ τὴν περιήγησιν τοῦ Βρυόνου ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐπιγράψας τὸ ἔργον αὐτοῦ «Μονογραφίαν τῶν ἰριδοειδῶν». Δευτέραν ἄλλην περιοδείαν τοῦ Βρυόνου ἐν Πελοποννήσῳ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ σοφὸς Βρεττανὸς νὰ δημοσιεύσῃ καταληφθεὶς ὑπὸ αἰφνιδίου θανάτου. Ἐν ταύτῃ περιεγράφετο φυτόν τι ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν κολχικῶν ὅπερ ὁ Herbert διενοεῖτο ν' ἀποκαλέσῃ βρυόνειον, διατεινόμενος ὅτι πρώτην φορὰν ἀνεκαλύπτετο.

εὐεργετήσῃ τὴν δημοτικὴν ποίησιν καὶ ταυτοχρόνως δώσῃ καὶ δικαίαν ἱκανοποίησιν εἰς πάντα τὰ τρυφερὰ ἄνθη, ὅσα σκληρῶς συνέθλασαν καὶ κατεμάραναν οἱ πόδες τοῦ ἀρειμανίου Ὀμέρ, ὁμαίμονος συγγενοῦς αὐτοῦ καὶ καταγομένου ἐκ τῶν πάλαι δεσποσάντων τῆς Μουζακίας Παλαιολόγων.

70) Σ α ρ ά κ ι, τὸ γνωστὸν ἔντομον, τὸ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενον καὶ διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ τρίβον ἀρχαῖα ξύλα ἢ ὀστᾶ. Πάντες βεβαίως γινώσκουσι τὸν μονότονον καὶ ἔρρυθμον τριγμὸν τοῦ ζωυφίου τούτου καὶ τὴν δυσάρεστον ἐντύπωσιν ἣν προξενεῖ, ἰδίως ἐν ὥρᾳ νυκτός. Σ α ρ ά κ ι μεταφορικῶς = κρυφία θλῖψις, φθείρουσα ἠθικῶς τὸν ἄνθρωπον : Τ ὄ χ ω σ α ρ ά κ ι σ τ ὴ ν κ α ρ δ ι ά.

71) Κ ο υ φ ά λ α. Τὸ ἐκ παλαιότητος ἐν τῷ στελέχει δένδρου τινὸς κοίλωμα. Ἐ μ ό ν ι α σ ε ἐκ τοῦ μ ο ν ι ά ζ ω, λεγομένου ἐπὶ θηρίων οἰκούντων ἐν φωλεαῖς. Ἐπὶ ἀνθρώπων δὲ ἀποσυρομένων ἐκ τοῦ κόσμου ὄχι μ ο ν ι ά ζ ω, ἀλλὰ μονάζω.

72) Κ α κ ο τ ρ ά χ α λ ο ς δὲν σημαίνει τὸν κακὸν ἢ σκληρὸν ἔχοντα τὸν τράχηλον, ἀλλὰ τὴν κατασκευὴν ὅλου τοῦ σώματος ἀθλίαν καὶ ραχιτικήν.

73) Π α ρ α σ α ρ κ ί δ ε ς ἢ π α ρ α σ α ρ κ ώ μ α τ α λέγονται καὶ αἱ τερατώδεις καὶ παρὰ φύσιν ἐξογκώσεις τοῦ φλοιοῦ παλαιῶν δένδρων.

74) Χ τ α π ό δ ι = ὁ πολύπους.

Θ α λ ά μ η καὶ ἀ θ α λ ά μ η. Εἶναι περίεργον, ὅτι ἐν ᾧ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα δὲν διετήρησε τὸ θ ά λ α μ ο ς, ἐπὶ τῆς συνηθεστέρας χρήσεως διέσωσε τὸ θ α λ ά μ η, περιστείλασα ὅμως τὴν σημασίαν, ἰδίως ἐπὶ τῆς κοίτης τοῦ πολύποδος.

Τοιαύτη τοῦ σημαινομένου περιστολὴ παρατηρεῖται καὶ ἐπ' ἄλλων λέξεων. Οὔτε λ.χ. ὁ ἁ λ ι ε ὺ ς οὔτε τὸ ἁ λ ι ε ύ ω διετήρησαν τὴν γενικὴν αὐτῶν σημασίαν. Ἀλλὰ τὸ ἁ λ ι ᾶ ς καὶ ἁ λ ε ύ ω ἢ ἁ λ ι ε ύ ω περιωρίσθησαν εἰς δήλωσιν μόνον τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὴν ἄγραν τοῦ πολύποδος, τῶν θαλασσίων ὀστράκων (ἅτινα ἐν παρόδῳ ὁ ποιητὴς λαὸς ἀποκαλεῖ ἁ γ ν ά), τῶν σπόγγων καὶ τῶν τοιούτων. Τούτων δὲ τῶν ἁλιέων τὸν ὁπλισμὸν ἀπαρτίζουσι μόνον ὁ π ι ν ν ο λ ό γ ο ς, ἡ ξ ύ σ τ ρ α, τ ὸ δ ι γ ό φ ι καί τινα ἄλλα δευτερεύοντα καὶ ἐπουσιώδη. Τὰ δὲ πλοιάρια αὐτῶν, οἱασδήποτε κατασκευῆς καὶ ἂν εἶναι, καλοῦνται ἁ λ ι ά τ ι κ α.

Οἱ βραχίονες ἢ πόδες τοῦ πολύποδος λέγονται ἀ π ο κ λ α μ ο ί.

Πόσον θησαυρὸν λέξεων καὶ φράσεων ἠδύνατό τις νὰ συλλέξῃ ἐρευνῶν καὶ τοῦτο τὸ τμῆμα τοῦ δημώδους γλωσσολογικοῦ ἀρχειοφυλακίου, καὶ πόσον ἤθελε φανῇ ἀξία θαυμασμοῦ ἡ ἀκατανόητος διαφύλαξις τῆς πατρικῆς περιουσίας!

Ἐντὸς τοῦ εὐτελοῦς καὶ πενιχροῦ μ ο ν ο ξ ύ λ ο υ τοῦ Ἕλληνος ἁλιέως ἤθελεν εὑρεθῆ ὁ π ε ζ ό β ο λ ο ς, ὁ γ ρ ί π ο ς καὶ τὸ π ε ζ ο γ ρ ί π ι, ἡ ψ ά θ α, τὰ κ α λ α μ ω τ ά, τὸ κ α μ ά κ ι, ἡ π ρ υ ά (πυρά), ὁ ὁ λ κ ὸ ς ἢ β ο λ κ ό ς, ἡ π ό χ α, ὁ δ ό λ ο ς, ἡ τ ο ν ι ά, τὰ φ ε λ ο ύ ρ ι α, ἡ σ υ ρ τ ή. Καθὼς ἤθελεν εὑρεθῆ ἄθικτος καὶ ἀβλαβὴς ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἁλιευτικοῦ κοφίνου ὁ χ ά ν ο ς, ἡ π έ ρ κ α, ἡ χ ε λ ο ῦ δ α, ἡ δ ρ ά κ α ι ν α, ἡ σ μ έ ρ ν α, ὁ ὀ λ φ ό ς, ὁ σ α ρ γ ό ς, τ ὸ μ ε λ α ν ο ῦ ρ ι, ὁ π ι ν ν ο τ ή ρ α ς, ἡ μ α ρ ί δ α, ὁ ὄ ρ κ υ ν α ς, ὁ κ έ φ α λ ο ς, ὁ ἀ χ ι ν ι ὸ ς ἢ ἀ χ ι ν ό ς, τ ὸ μ ύ δ ι, ὁ π ρ ο σ φ ο ρ ί τ η ς, ὁ κ ο χ λ ι ό ς, ἡ ρ ι χ τ ι ά, τ ὸ μ η λ ο κ ό π ι, ὁ σ π ά ρ ο ς, τ ὸ λ α υ ρ ά κ ι, ἡ ρ ί ν α, τ ὸ σ α λ ά χ ι (οὗτινος τὸ κέντρον ἐπιζήτητον εἰς παρακέντησιν τοῦ φλέγματος ἐξ οὗ προσβάλλονται τὰ κτήνη), ἡ μ ο υ δ ι ά σ τ ρ α, ὁ

σκύλος, ἡ μαινίδα, ἡ φώκα, ἡ αἰθερίνα, ὁ δάχτυλος, ἡ σουλῆνα, τὸ σταυρίδι, ὁ κολιός, ὁ λεθρῖνος, ὁ μούρμουρας, ὁ ἀποτρόπαιος πόρφυρας καὶ πλῆθος ἄλλων λίαν περιέργων εἴτε ἕνεκεν τῶν διαλεκτικῶν παραμορφώσεων ἃς ὑπέστησαν, εἴτε ἕνεκεν τῆς ἐντελοῦς αὐτῶν διατηρήσεως.

Ἐν γένει παρετήρησα ὅτι αἱ τάξεις αἵτινες δὲν διεφθάρησαν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ξένους ἐπιμιξίας, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ βίου ὃν διῆγον ἔμειναν κεχωρισμέναι, διέσωσαν τὸν ἀρχαῖον πλοῦτον. Τοιαῦται λογίζονται κυρίως αἱ τάξεις τῶν ποιμένων, τῶν ἁλιέων, τῶν γεωργῶν, τῶν πολεμιστῶν. Πρέπει λοιπὸν ἐκεῖσε νὰ προσδράμῃ τις καὶ νὰ σταχυολογήσῃ πρὶν ἢ ἡ πλημμύρα τοῦ νέου πολιτισμοῦ εἰσβάλῃ μέχρι τῶν κρυψώνων ἐκείνων καὶ παρασύρῃ καὶ πνίξῃ πᾶν ὅ,τι ἀνελπίστως καὶ θαυμασίως διεσώθη.

75) Παλαμονίδα, εἶδος σκληρᾶς ἀκάνθης. Ὄνωνις τῶν ἀρχαίων. Ononis spinosa.

76) Τὸ μαυλίζω δὲν λαμβάνεται ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς φαύλης σημασίας ἣν εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Κυρίως σημαίνει: κράζω δι' ἰδιαιτέρου τινὸς φθόγγου τὰ κατοικίδια πτηνὰ ἢ κτήνη. Τοιουτοτρόπως μαυλίζει τις ἢ μαυλᾶ τὰς ὄρνιθας, τὸν αἴλουρον, τὸν κύνα. Μαυλίζει τις καὶ τὸν γονὸν τῶν μελισσῶν, ὅπως τὸν ἐφελκύσῃ ἐντὸς τοῦ κοσκίνου τοῦ παρασκευασθέντος πρότερον διὰ τοῦ μελισσοχόρτου. Ἕκαστον μαύλισμα τελεῖται δι' ἰδιαιτέρας φωνῆς. Μεταξὺ τῶν πολλῶν λίαν περιέργων ἐθεώρησα τὸ εἰς πρόσκλησιν τῶν ὀρνίθων ἀπειράκις ἐπαναλαμβανόμενον μονοσύλλαβον γύψ. . . γύψ, ὡσανεὶ ἐπρόκειτο διὰ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος ἐπιφόβου ὀρνέου νὰ βιάσῃ τις τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν. Περιεργότερον δὲ τῶν ποιμένων, ὅταν, προπορευόμενοι τοῦ ποιμνίου, ἀδιαλείπτως καὶ βραδέως ἀναβοῶσιν ὄβς, ὄβς. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὅταν τοὺς ἀκούῃ τις πιστεύει ὅτι ψιττακίζουσι τὸ ἀρχαῖον ὄϊς, ὅθεν πασιφανῶς καὶ τὸ τῶν Λατίνων ovis.

77) Αἱ ἀναγκαῖαι ἱστορικαὶ σημειώσεις πρὸς κατάληψιν τῶν ἑπομένων στίχων ἐκτίθενται καθ' ἣν τάξιν μνημονεύονται ἐν τῷ κειμένῳ τὰ ὀνόματα τῶν τεθνεώτων ἡρώων καὶ οὐχὶ καθ' ἣν ἀπαιτεῖ ἡ ὅλως ἀσήμαντος καὶ οὐχὶ βεβαίως ἐξηκριβωμένη διαφορὰ τῆς χορονολογίας.

ΦΙΛΟΘΕΟΣ ΧΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΔΕΛΦΟΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΚΟΥΡΜΑΣ. Εἰς τοὺς μεγάλους καὶ δεινοὺς περισπασμούς, οἵτινες διετάραξαν τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν κατὰ τὴν μακρὰν καὶ ζοφώδη νύκτα τῆς δουλείας, εὐλόγως καταλογίζεται καὶ ὁ ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη διαρκέσας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας, ἀπὸ τοῦ 1648 μέχρι τοῦ ἔτους 1715. Δὲν προτίθεμαι βεβαίως νὰ διεξέλθω πάντα τὰ αἱματηρὰ ἐπεισόδια δι' ὧν ἐβάφησαν αἱ σελίδες τῆς ἱστορίας ἐκείνης. Ὁ κύριος Κωνσταντῖνος Σάθας, ἐν συντόμῳ περιγράψας τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ διανοούμενος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ θέμα τοῦτο, δὲν ἤθελεν ἀνεχθῇ ἀλλοτρίαν ἐπέμβασιν. Ἀλλὰ χάριν διασαφήσεως τῶν ἐν τῷ ποιήματι μνημονευομένων, ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἀρυσθῶ ἐκ τοῦ πονήματός του τὰς εἰδήσεις δι' ὧν μᾶλλον εὐκατάληπτος ἀποβαίνει ἡ ὀπτασία τοῦ Διάκου.

Τότε, ὡς καὶ ὕστερον, ὁ ἀνώτατος τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Κλῆρος πρῶτος ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Ὅθεν, ἐν ᾧ τῇ ἀρωγῇ τῶν ἡμετέρων ἐξήλαυνεν ὁ Μαυροκηνὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς τῆς Πελοποννήσου, οἱ ἐπίσκοποι Φιλόθεος ὁ Σαλώνων, Ἱερόθεος ὁ Θηβῶν, Μακάριος ὁ Λαρίσσης, Ἰάκωβος ὁ Ἀθηνῶν καὶ Ἀμβρόσιος ὁ Εὐβοίας ὑπεκίνουν καὶ ὑπεστήριζον ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι τὴν ἐπανάστασιν. Καταβὰς ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Δωρίδος ὁ

ἁρματωλὸς Κούρμας ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Λοιδορικίου καὶ κατέστρεψε τοὺς ἐκεῖσε ἐπιδημοῦντας Τούρκους. Ὁ δὲ Φιλόθεος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατῶν, τροπαιοῦχος ἐξέβαλε τοὺς ἐν τῇ Παρνασσίδι.

Μετ' οὐ πολύ, συνασπισθέντες οἱ ἐχθροί, ἐπανῆλθον μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ, καὶ οἱ μὲν Βενετοί, προδώσαντες τὴν ἐπανάστασιν, ἐγκατέλιπον τοὺς ἡμετέρους, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῆς ἀπηξίωσαν νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ οἱ πλεῖστοι ἀπέθανον μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς φίλης πατρίδος.

Τοιουτοτρόπως ἔν τινι συμπλοκῇ ἔπεσεν ὁ Κούρμας, θανατηφόρως δὲ πληγεὶς καὶ ὁ Θεόφιλος παρέδωκε τῷ Θεῷ τὴν ἀκαταδάμαστον καὶ γενναίαν ψυχήν. Ἡ ὡς ἐκ θαύματος διασωθεῖσα διαθήκη τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Δημητρίου Χαριτοπούλου, περιουσία ἀνεκτίμητος καὶ πολιτικὸν εὐαγγέλιον, περιέχον ἐν τῇ ἁπλοϊκωτέρᾳ αὐτοῦ διατυπώσει τὸ σύμβολον τῆς ἐθνικῆς πίστεως, μαρτυρεῖ περὶ πάντων τούτων. Ἀσμένως δέ, καίτοι δημοσιευθεῖσαν, καταχωρίζω ἐνθάδε, ἀΐδιον μὲν τοῦ διαθέτου μνημόσυνον, καλὸν δὲ παράδειγμα πρὸς ἡμᾶς, ἀπαραίτητον ἔχοντας ἀνάγκην τοιαύτης διδασκαλίας, κόσμον δὲ τοῦ βιβλιαρίου μου τούτου.

Συγχρόνως ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἠγείροντο κεραυνοβόλοι οἱ ἁρματωλοὶ Ἀγγελῆς Σουμήλας, ἐπονομαζόμενος Βλάχος, Χρῆστος Βαλαωρίτης ὁ ἡμέτερος γενάρχης μετὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ Μόσχου, ὁ Πᾶνος Μεϊντάνης, τὸ Μικρὸ Χορμόπουλο καὶ ὁ Σπαθόγιαννος.

Ὅταν ἐπανέρχεταί τις διὰ τῆς διανοίας εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἐξίσταται καὶ θαυμάζει πῶς καὶ διὰ τίνων μέσων οἱ γενναῖοι ἡμῶν προπάτορες ἐδυνήθησαν ν' ἀντιταχθῶσι μόνοι πρὸς τηλικαύτην τῶν ἐχθρῶν δύναμιν. Ἐκ τοῦ Δουκικοῦ διατάγματος, δι' οὗ ὁ Σουμήλας, προσφυγὼν εἰς Λευκάδα μετὰ τοῦ Χρήστου καὶ Μόσχου τῶν Βαλαωριτῶν, εἰς ἀμοιβὴν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἀγώνων του ἀπήλαυσε τὸν χρυσοῦν τοῦ Ἁγίου Μάρκου σταυρόν, προκύπτει ὅτι ὁ ἀθλητὴς οὗτος, ἰδίαις δαπάναις καθ' ὅλην τοῦ πολέμου τὴν διάρκειαν διετήρησε σῶμα ἐκ χιλίων καὶ ἐπέκεινα μαχητῶν διατρέχων ἐφ' ὅλην εἰκοσαετίαν Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον καὶ καταπλήττων ἁπανταχοῦ τοὺς πολεμίους. Εἷς ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ εἷς πρωτοξάδελφος ἐθανατώθησαν ἐν ταῖς ἐκδρομαῖς ἐκείναις, ἠκρωτηριάσθη δὲ καὶ ὁ Μόσχος Βαλαωρίτης κατὰ τὴν ἐν Καβοράκλι μάχην τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, ἐφ' οὗ καὶ τεθειμένον ὕστερον προσήγαγε πρὸς τὸν τότε διοικητὴν ὑπόμνημα τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ.

Οὔτε τοῦ Σουμήλα οὔτε τῶν Βαλαωριτῶν τὰ ὀνόματα, ἀνέκαθεν ἀδιασπάστως συνδεδεμένα διά τε τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας καὶ τοῦ ὑπὲρ πατρίδος χυθέντος αἵματος, ἠθέλησα νὰ μνημονεύσω ἁπτόμενος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἵνα μή τις μοὶ προστρίψῃ μῶμον ὡς δῆθεν ἐκ προθέσεως περιαυτολογοῦντι. Οὐχ ἧττον ὁμολογῶ ὅτι πολλάκις μοὶ ἐπῆλθε τοιοῦτος φιλοτιμίας πειρασμός.

Ὁ Σουμήλας, ἀπολαβὼν παρὰ τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας πολλὰ κτήματα, κατῴκησεν ἐν Λευκάδι, ἔνθα καὶ κατέλυσε τὸν βίον, διατηρήσας μέχρι τέλους πολλὴν ἐν τῇ νήσῳ βαρύτητα, προελθοῦσαν μάλιστα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ ὁπωσδήποτε καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἀρχῆς διωκόμενοι ἐσῴζοντο εἰσελθόντες ἅπαξ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ δημῶδες Ἐπιάστηκε ἀπὸ τὸ χαλκᾶ τοῦ καπετὰν Ἀγγέλη. Ἐν Σιβίστᾳ, κωμοπόλει τοῦ ἐν Αἰτωλίᾳ δήμου Μακρυνίας, διεσώθησαν οἱ πέντε πρῶτοι στίχοι δημοτικοῦ ᾄσματος ἀναγομένου βεβαίως εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἐκείνην ἐποχήν, ἐν ᾧ μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀγγέλη Σουμήλα καὶ Χρήστου Βαλαωρίτου.

ΑΓΓΕΛΗΣ ΣΟΥΜΗΛΑΣ ΒΛΑΧΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΤΟΣ ΒΑΛΑΩΡΑΣ

Σὰν τί μεγάλη καταχνιὰ στὴ Σίβιστα στὴ ράχη;
Ὁ Βλαχαγγέλης πολεμᾷ κι' ὁ Χρῆστος Βαλαώρας.
Δὲν εἶναι μιά, δὲν εἶναι δυό, δὲν εἶναι τρεῖς ἢ δέκα,
μόν' εἶν' χιλιάδες δεκατρεῖς, χιλιάδες δεκαπέντε,
Τζαφέρμπεης ἐχούγιαξε, κι' ὁ 'Αγγέλης πηλογιέται...

Οἱ Βαλαωρῖται, ἀφ' οὗ ἐπί τινα χρόνον ἐτήρησαν διὰ τῶν ὅπλων τὸ ἀρματωλίκιον τοῦ Βάλτου, λαβόντες ἐπίσης γαίας εἰς ἀμοιβὴν τῆς καταστραφείσης περιουσίας, προσέφυγον καὶ οὗτοι εἰς Λευκάδα, ὅπου καὶ διέμειναν, ὁ δὲ οἰκογενειακὸς αὐτῶν τάφος ὑπάρχει ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σωτῆρος.

Ὁ Μόσχος Βαλαωρίτης, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐπαναστάσεως, εἶχε περιέλθει εἰς ἐσχάτην πενίαν· σώζεται δὲ παρ' ἡμῖν ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἰδιόγραφος πρὸς τοὺς ἐν τῇ Στερεᾷ φίλους (αἰτήσαντας, ὡς φαίνεται, χρηματικήν τινα παρ' αὐτοῦ βοήθειαν), ἐν ᾗ διαβεβαιοῖ ὅτι οὐδὲν ἕτερον ὑπελείπετο πλέον αὐτῷ εἰμὴ τὰ ὅπλα. Τὸ ξίφος τοῦ Σουμήλα, περίδοξον καὶ πολύτιμον, κατακτηθὲν ἐν πολέμῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ 'Αγγέλη, ἰδίαις χερσὶ φονεύσαντος πασᾶν τινα, διετηρήθη ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, μέχρις οὗ 'Αλβανός τις διάσημος (ὁ Βελῆ Γκέκας, νομίζω, ἢ ὁ Βεκὴρ Ζουγαδοῦρος) ἠγόρασεν αὐτὸ καὶ ἀπέστειλε δῶρον πρὸς τὸν 'Αλῆ Πασᾶν. Ἐνομίζετο δέ, ὅτι τὸ ξίφος τοῦτο εἶχε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὴν δύναμιν νὰ διαλύσῃ τὰς ἐπιδέσεις καὶ νὰ οὐδετερώσῃ τὴν ἐνέργειαν τῶν πονηρῶν πνευμάτων.

Ὁ Πᾶνος Μεϊντάνης, τὸ μικρὸ Χορμόπουλο καὶ ὁ Σπαθόγιαννος ἔπεσαν ἐν πολέμῳ.

Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν δὲ ὅσων προηγουμένως ἐρρέθησαν περὶ Μόσχου Βαλαωρίτου καὶ πρὸς διάψευσιν τῶν λοιδοριῶν, ἃς μετὰ ἰδιαζούσης χαριτολογίας καὶ ἀληθῶς ἀξιοθαυμάστου ἱστορικῆς ἀκριβείας ἐξετόξευεν ἄλλοτε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ κατά τινων ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τῆς Ἑπτανήσου οἰκογενειῶν, ὁ Βρεττανὸς Whyte Jervis ἐν αἷς περιλαμβάνει καὶ τὴν ἡμετέραν, ἀποδίδων αὐταῖς ξενικὴν καταγωγήν, παραθέτομεν ἐνθάδε τὰ δύο Δουκικὰ διατάγματα, δι' ὧν ἀνεγνωρίσθησαν αἱ πολεμικαὶ αὐτοῦ ὑπηρεσίαι, πρὸς δὲ καί τινα ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ πρὸς τὴν Βενετικὴν Γερουσίαν ὑπομνήματος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκθέσεως τοῦ τε διοικητοῦ, συνιστῶντος θερμῶς τὴν παραδοχὴν τῶν αἰτήσεων τοῦ πενομένου ἀρματωλοῦ καὶ ἐπικαλουμένου ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν μεγαλοδωρίαν τῆς Κυβερνήσεως. [1])

Ἐπισυνάπτομεν πρὸς τούτοις καὶ ἕτερον δίπλωμα, δι' οὗ ὁ 'Ανδρέας Πισάνης, Βενετὸς ναύαρχος, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀνδρείας ἣν ὁ Γεώργιος Βαλαωρίτης, υἱὸς τοῦ Μόσχου, ἔδειξεν ὡς ἐθελοντὴς κατὰ τὴν αἱματηρὰν πρὸς τοὺς 'Οθωμανοὺς ναυμαχίαν ἐν τῷ Κερκυραϊκῷ πορθμῷ τῇ 8 'Ιουλίου 1716. Αὐτὸς οὗτος διεκρίθη καὶ κατὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Βονίτσης, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ὑπομνήματος, δι' οὗ ὁ Πισάνης ἐξαιτεῖται παρὰ τῆς Δημοκρατίας δωρεὰν κτημάτων εἰς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ:

---

1) The Ionian Islands during the present century, by captain Whyte Jervis M. P. 1863 London, σελ. 115.

Alivisius Mocenigo, Dei gratia, Dux Venetiae, Nobmi et Sapmi Viri Johanni Pizzamano, Provedre Nostro straordinario.

Sopra l' instanzia che troverete unita con l' informazione di essa del prov. del' isola, dei capni Mosco di Cristo dalle terre di Luro ed Apostoli Anifandi, dal territorio di Comboti sotto l' Arta, che ci sono nella guerra accorsa segnalati contro Turchi, siamo persuasi d' esprimervi, che confermandosegli le case a loro spese fabricate nelle quali sono al presente le famiglie d' essi collocate nel Borgo di cotesta Piazza e nella terra di Lefcada abbiasi poi con le solite annuali corrisponsioni in cassa Publica ad assegnarli tanti de' terreni inculti già di ragione de' Turchi che possano coltivarti rendergli quaranta Reali per cadaunno all' anno cosi trovandosi proprio e conveniente verso la loro fede e distinte benemerenze.

Alivisius Mocenigo, Dei gratia, Dux Venetiae Nobmi et Sapmi Viri Johanni Pizzamano.

Concorsi con le antecedenti Ducali de dì 24 Settembre ad assegnare in retribuzione de' servizii resi alla Signoria Nostra dal capitano Cristo Mosco et altro suo compagno, terreni inculti in quella quantità che poi coltivati possano rendere per cadaunno quaranta in cincuanta Reali all' anno. Hora esprimentosi il capitano Mosco sudetto riuscirgli impossibille per trovarsi privo di un braccio perduto in battaglia C a v o r a c l i per la sua povertà farli coltivare, vi diciamo che per questo straordinario e combatibile caso habbiate ad assegnarli di questi coltivati per la rendina annuale predetta di quaranta in cinquanta Reali non che pero si levino ad altri che ne fossero legalmente alp ossesso, coci trovando proprio e conveniente.

Ἐκ τοῦ ὑπομνήματος ὅπερ πρὸς τὴν Βενετικὴν Γερουσίαν ὑπέβαλεν ὁ Μόσχος Βαλαωρίτης:

(παραλείπονται)

Ἀναλαβόντες μετὰ τῆς ἡμετέρας πολυαρίθμου στρατιωτικῆς ἀκολουθίας τὴν περιφρούρησιν τῶν χριστιανικῶν κατοίκων τῆς τε Λευκάδος καὶ Πρεβέζης καὶ δι' ἐπισήμων διπλωμάτων τῶν ὑμετέρων ἀντιπροσώπων ἀναγνωρισθέντες Ἀ ρ μ α τ ο λ ο μ π α σ ί δ ε ς, τουτέστι πρόμαχοι τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν ὑπηκόων ὑμῶν, ἀνεδείχθημεν ἄξιοι τῆς ὑμετέρας ἐμπιστοσύνης καὶ παρέσχομεν ἀναντίρρητα τεκμήρια πίστεως, ἰδίως δὲ ὅτε ἀνετέθη ἡμῖν ἡ εἴσπραξις τῶν δημοσίων προσόδων καὶ ὅτε, συνεχῶς συμπλεκόμενοι πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς, συνελαμβάνομεν καὶ παρεδίδομεν στρατιώτας λιποτάκτας δραπετεύοντας ἐκ τῶν φρουρίων καὶ συνασπιζομένους μετὰ τῶν ἐχθρῶν.

Ἕκαστος ἡμῶν εἶδεν ἀποσφαζομένους ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς. Ἀλλ' ἐγὼ ὁ ὁπλαρχηγὸς Μόσχος μετὰ πολυχρονίους αἱματηρὰς θυσίας ἀπώλεσα μαχόμενος καὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα· ἀφοῦ ὅμως πολεμῶν ηὐτύχησα πρῶτον ν' ἁρπάσω ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἐχθροῦ τοὺς ἐν δουλείᾳ συρομένους χριστιανοὺς αἰχμαλώτους καὶ νὰ τρέψω εἰς φυγὴν καὶ νὰ ἐξοντώσω τὴν στρατιὰν τῶν ἀλλοφύλων, ὡς ἐναργῶς προκύπτει ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἐνδεικτικῶν, δι' ὧν οἱ ὑμέτεροι στρατηγοὶ περὶ πάντων τούτων μαρτυροῦσιν.

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως δι' ἧς ὁ προβλεπτὴς Κορρὲρ συνιστᾷ τὴν παραδοχὴν τῶν αἰτήσεων τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μόσχου Βαλαωρίτου.

(παραλείπονται)

Οἱ προμνησθέντες ὁπλαρχηγοί, ἀφ' οὗ ἀπέλιπον τὴν ὀθωμανικὴν χώραν, ἔλαβον μετὰ τῆς πολυαρίθμου ἀκολουθίας τῶν ἁρματωλῶν των ὑπηρεσίαν ὑπὸ τὴν βενετικὴν σημαίαν, καὶ μεγάλη προσῆλθεν ὠφέλεια ἐκ τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης κατὰ τὴν μακρὰν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Πρὸς πολλοὺς δὲ ἐξ αὐτῶν διεπιστεύθημεν τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν τῷ Ξηρομέρῳ ἡμετέρων ἐπαρχιῶν, ἃς καὶ ἔσωσαν διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος καὶ τῆς θυσίας τῶν ἀδελφῶν ἀπὸ τῶν ἀδιαλείπτων ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν.

Οὔτε ἤθελον ποτὲ ἐξασφαλισθῆ ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τῶν ὅπλων των αἱ πολυάριθμοι οἰκογένειαι αἵτινες προσέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λευκάδος καὶ τῆς Πρεβέζης. Ὅτε δι' αἰφνιδίων νυκτερινῶν ἐπιθέσεων ἐπετύγχανον ἐνίοτε οἱ ἐχθροὶ ν' ἁρπάσωσι χριστιανοὺς αἰχμαλώτους καὶ κτήνη ἐν τοῖς ἀγροῖς βόσκοντα, οἱ ὁπλαρχηγοὶ οὗτοι, ἅμα τῇ ἐκπυρσοκροτήσει τοῦ πρώτου τηλεβόλου τῶν φρουρίων, ἐν ἀκαρεῖ συνησπίζοντο καὶ μετὰ ταχύτητος ἀπαραδειγματίστου, παραλαμβάνοντες τοὺς Ὀθωμανούς, ἐνέδρευον ἐν σκοτειναῖς κρύπταις καὶ ἐπιπίπτοντες κατέσφαζαν αὐτοὺς ἀνηλεῶς, διέσωζαν τὰ λάφυρα καὶ ἀπέδιδον πρὸς τοὺς ἀθλίους αἰχμαλώτους τὴν προτέραν ἐλευθερίαν. (fecevano d' essi sanguinosa stragge ricuperavano le depredate spoglie et armenti, ridonando a' miserabili schiavi la pristina libertà).

NOI ANDREA PISANI
DELLA SERENISSIMA REBUBLICA DI VENEZIA

Capitan General,

Imbarcatosi Giorgachi Valagoriti sopra la publica nave T e r r o r in qualità di volontario, ha nell' occasione del combatimento seguito li 8 Luglio passato nell canal di Corfù, dato prove del suo coragio e fede come viene comprobato dalle attestazioni dell' Illustrissimo Proveditor Correr, gradendo noi le dimostrazioni benemerite del medesimo lo accompagniamo con le presenti a ciò li facino scorta al conseguimento delle publiche grazie.

Galera Capnia Generale, li 25 Novembre 1716 s. n.

P o r t o C l i m e n o

ΔΙΑΘΗΚΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΧΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΦΤΑ ΑΛΩΝΑΡΙΟΥ 1708, ΕΙΣ ΧΩΡΙΟ ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΡΙ

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Ἐδῶ κάνω κατάγραμμα τῆς δυστυχισμένης φαμίλιας μου, ποὺ καταγόμαστε σκλιτάδα καὶ σκλιτάδα ἀπὸ τὴ Ρούμελη καὶ ἤρθαμε σὲ τοῦτο τὸ νησὶ τῆς Ζακύνθου ἀπὸ κατατρεγμὸ καὶ ὄχι ἀπὸ ἄλλο.

Ὁ πατέρας μου, ποὺ ν' ἁγιάσουν τὰ κόκκαλά του, ἐλέγονταν Γιάννης καὶ

ἦτον ἀπὸ τὴν χώραν 'Αγιθυμιά, καὶ ἡ μάννα μας, ποὺ Θεὸς νὰ τὴ σχωράῃ, Σαλωνίτισσα, καὶ ἐλέγονταν Βιολέτα. Γεννηθήκαμε τέσσαρα ἀδέρφια. 'Ο μεγαλείτερος ἐλέγονταν Φιλόθεος καὶ εἶναι ὁ Δεσπότης, ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ποὺ νὰ ἔχω τὴν ἁγίαν του εὐχὴ ἐγὼ καὶ πᾶς ἄλλος Χριστιανός, ἀγκαλὰ καὶ ἀπεθαμμένος. Ὕστερα ἔρχομαι στὴν ἀράδα ἐγὼ καὶ ἡ ἀδερφή μου Μάρω καὶ τὸ ἀδέρφι μου ὁ Γηώργης. Καὶ ὁ πατέρας μου πέθανε χρόνωνε ὀγδοῆντα μὲ θάνατο χριστιανικό, σὰν καλὸς χριστιανὸς ὁποὺ ἤτανε, κάνοντας ψυχικά, καὶ ποτὲ στὸ ζύγι μὴν ἀγελῶντας, καὶ ἀξιώθηκε νὰ τὸν ἐβγάλῃ ὁ Φιλόθεος ὁ Δεσπότης, ποὺ τοῦ ἔδωκε καὶ τὴν ἁγίαν του εὐχή. Καὶ ἡ μάννα μας πέθανε ἀπὸ τὴ λοιμικὴ ποὺ μᾶς ἠφέρανε οἱ Βενετσιάνοι καὶ πολὺς κόσμος ἐχάθηκε, χρόνωνε ἑξῆντα τρία.

'Ο Φιλόθεος εἶχε γραμματαλλαγὴ μὲ τοὺς Βενετσιάνους, νὰ τὸ βαρέσουνε λευθερόνοντας τὸ σκλαβωμένο Γένος μας καὶ ἀγροικόταν μὲ τοὺς καπεταναίους καὶ δεσπότες τῆς Ρούμελης. Κατὰ καιρὸ ποὺ κατέβηκε ἡ ἀρμάδα στὰ νησιά, οὔλη ἡ Ρούμελη ἐδούλεψε σπαθί, καὶ ἐκλάδεψαν πᾶσα ψυχὴ ἀλλόπιστων 'Αγαρηνῶν. Τότε ἤτανε καπετάνιος Σάλωνα καὶ Λοιδορίκι ὁ καπετὰν Κούρμας καὶ μὲ πεντακόσιους ἀρματωλοὺς ἐπῆρε Σάλωνα, Λοιδορίκι καὶ Ἔπαχτο, καὶ περίττο ἀπὸ δυὸ χιλιάδες Τούρκων ἔσφαξαν.

Ὕστερα σὲ λίγο μᾶς ἦρθε ἡ λοιμικὴ καὶ πολὺς κόσμος ἐχάθη. Τότε καὶ ἡ μάννα μας ἡ μακαρίτισσα, ὁ Θεὸς νὰ τὴν σχωράῃ, πέθανε, καὶ ἡ ἀδερφή μου Μάρω χρονῶν εἴκοσι ὀκτώ.

Σάμπως ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι, οἱ Βενετσιάνοι ἐμπῆκαν στὰ κάτεργα καὶ ἀφῆσαν ἐμᾶς τοὺς δύστυχους. Καὶ ὁ καπετὰν Κούρμας μὲ τετρακόσους ἐβγῆκε καὶ τοὺς ἐτσάκισε σὲ τέσσαρες πάνταις. Ἦρθε καὶ ὁ Φιλόθεος, ποὺ ὁ καπετὰν Γκενεράλες τὸν εἶχε μαζί του, γιατὶ εἶχε ὑπόληψι καὶ στίμα καὶ ἀκουόνταν ἀπ' ὅλους τοὺς Ρουμελιώταις, καὶ ἐκάμαν μὲ τὸν καπετὰν Κούρμα βουλὴ νὰ πάρουνε καὶ τὸ Ζητοῦνι. Μὰ δὲν μπόρεσαν, γιατὶ ἐκλείστηκαν ὀχτὼ πασάδες, καὶ ἔκαψαν καὶ τὴ Φήβα, ἐχτυπῆσαν καὶ τὸ ὀρδὶ τοῦ Τούρκου κοντὰ στὸ Πατρατζίκι, καὶ τὸ Ταλάντι ἐπῆραν καὶ ὁ Κούρμας λαβώθηκε. Ἦρθε ὁ Λιμπεράκης νὰ πάρῃ τὸ Σάλωνα, μὰ ὁ Κούρμας τὸν πῆγε τοῦ κυνηγοῦ στὸ Καρπενῆσι καὶ σὲ τρίχα νὰ τόνε πιάσῃ καὶ ὁλοζώντανο. 'Ο δεσπότης ὁ Φιλόθεος ἐβαρέθη στὸ λαιμό, στὸν πόλεμο, καὶ σὲ δέκα μέραις ἐπρίστηκε καὶ πέθανε καὶ ὁ Κούρμας ἐσκοτώθη.

Ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐδιώξαν τοὺς Βενετσιάνους καὶ ἐγὼ μὲ ἄλλους πολλοὺς ἀγκαλὰ καὶ μᾶς ἐτάξαν οἱ Τοῦρκοι μὲ ὅρκο νὰ μὴ μᾶς πειράξουν, ἔφυγα μὲ τὸ ἀδέρφι μου τὸ Γηώργη καὶ μὲ κάτεργο τοῦ καπετὰν Στάθη Βλαστοῦ ἦλθα σὲ τοῦτο τὸ νησὶ τῆς Ζακύνθου.

Σὰν ἀληθινὸς Χριστιανός, χρήζοντας νὰ εἶμαι ἕτοιμος σὲ πᾶσα ὥρα καὶ στιγμὴ νὰ παρουσιαστῶ εἰς τὸ τρομερὸ καὶ φριχτὸ τοῦ Θεοῦ κριτήριον, ἐρεγολάρησα τὰ πράγματά μου. Καὶ πρῶτο συχωράω πᾶσα ἄνθρωπο ποὺ μὲ ἔβλαψε καὶ ζητάω ἀπ' ὅλα τ' ἀδέρφια μου τοὺς Χριστιανοὺς συγχώρεσι σὲ ὅ,τι τοὺς ἐπίκρανα καὶ τοὺς ἐζημίωσα. 'Αφίνω τὸ τίποτές μου εἰς τὸ ἀδέρφι μου τὸ Γηώργη καὶ θέλω νὰ μὲ θάψῃ χωρὶς καμμιὰ ἐξόδευσι καὶ κοσμοπομπή. Νὰ μοῦ ἀφήσῃ μονάχα τὸ βρακὶ καὶ τὸ μαῦρο ποκάμισο καὶ τίποτας ἄλλο, καὶ νὰ μὲ ρίξῃ σ' ἕνα ταφί. Καὶ ἂν δώσῃ ὁ πανάγαθος καὶ πανοικτίρμονας Θεὸς καὶ καπιτάρῃ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ δυστυχισμένο Γένος μας ἀπὸ τὸν τρομερὸ καὶ ἀντίχριστο καὶ ἀνελεήμονα 'Αγαρηνόν, νὰ ξεθάψῃ τὰ κόκκαλά μου, καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ μου Φιλοθέου, ποὺ τὰ ἔχω κρυμμένα σὲ μιὰ σακκούλα στὴν σπηληὰν ποὺ ἐγνωρίζει, καὶ νὰ τὰ θάψῃ μαζὶ καὶ κοντὰ στὰ κόκκαλα τῶν γονηῶν μας εἰς τὴν ἐκκλησία τῆς πατρίδος μας·

μά, τὸ ξαναλέγω, σὰν ἐλευθερωθῇ καὶ ὄχι τώρα ποὺ εἴμαστε σκλάβοι. Καὶ ἂν κάμῃ ἔτσι, νἄχῃ τὴν εὐχὴ τοῦ Φιλόθεου καὶ ἐμένα, ἀλλέως τὴ κατάρα μας· γιατὶ ἔτσι μὲ ὥρκισε στὸ Εὐαγγέλιο ὁ μακαρίτης Φιλόθεος ὡσὰν ἐξεψύχου.

Ἀφίνω ἀκόμα διάτα καὶ τόνε βάνω σὲ ὅρκο φρικτὸ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παρθένας, εἰς τὰ κόκκαλα τῶν γονηῶν μας καὶ τοῦ ἀδερφοῦ μας Φιλόθεου, καὶ ἐξορκίζω τὸν ἀδερφό μας Γηώργη, τὸ σταυρὸ τὸ μαλαματένιο νὰ μὴν τόνε πειράξῃ· νὰ τὸν ἀπιθώσῃ σὲ μιὰ ἐκκλησία νὰ λειτουργιέται καὶ νὰ κάμῃ κολάγι καὶ τόνε στείλῃ στὴν πατρίδα μας τοῦ Παπαθανάση νὰ τὸν ἀπιθώσῃ στὴν ἐκκλησία μας, γιατὶ ἄνθρωποι εἴμαστε καὶ πέφτομε σὲ λάθο· αὐτὸς ὁ σταυρὸς εἶναι τοῦ μακαρίτου ἀδερφοῦ μας Φιλόθεου καὶ νἄχῃς τὴν εὐχή του, Γηώργη μου, νὰ τὸν φυλάξῃς.

Ἀφίνω καὶ στὸν ἀδερφό μου Μῆτρο νὰ δώσῃ 50 τσεκίνα στὴν κάσα γιὰ ἐλευθέρωμα σκλάβων, καὶ 10 στὸ ὀσπιτάλε καὶ χωρὶς ἄλλο νὰ τὸ κάμῃ. Ἄλλο τίποτε δὲν ἔχω νὰ εἰπῶ καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ τελεία καὶ ὑστερνή μου θέλησι.

ΔΗΜ. ΧΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐπληρώθη ἆρα γε ἡ παραγγελία τοῦ ἀειμνήστου φιλοπάτριδος ἢ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ κεῖνται εἰσέτι κεχωρισμένα τῶν τοῦ Φιλοθέου καὶ τῶν γονέων αὐτοῦ;...

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΟΝΗΣ. Ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Συνηγωνίσθη μετὰ τῶν ἀδελφῶν Μήτρου καὶ Λάμπρου Τσεκούρα. Ἐμβαλὼν εἰς Ἤπειρον, εἰσῆλθε ξιφήρης εἰς Ἄρταν καὶ ᾐχμαλώτισε τὸν κατῆν καὶ δύο ἀγάδες. Τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο προὐκάλεσε σουλτανικὸν φιρμάνιον, δι' οὗ διετάττετο ἡ σύντονος αὐτοῦ καταδίωξις. Τότε ὁ ἐν Ἀκαρνανίᾳ δερβέναγας Μουχτὰρ Κλεισούρας μετὰ τοῦ προεστῶτος Πάνου Μαυρομμάτου ἐξεστράτευσαν μὲν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἐνήργουν μετὰ πολλῆς ἀδρανείας καὶ ἀπέφευγον πᾶσαν συνάντησιν. Διαφθείραντες ὕστερον Σουλεϊμάνην τινά, φίλον στενώτατον τῷ Μηλιόνῃ, ἐνετείλαντο αὐτῷ τὴν δολοφονίαν. Πορευθεὶς οὗτος πρὸς τὸν ἁρματωλὸν ἔτυχεν ἀδελφικῆς δεξιώσεως, ὥστε, σκληρῶς ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ἐδήλωσε τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του, ἐλπίζων ὅτι οἰκειοθελῶς ἔμελλε νὰ παραδοθῇ ὁ γενναῖος ἐκεῖνος. Ἀλλ' ὁ Μηλιόνης, ἀφ' οὗ ἀπήντησε:

Ὅσο εἶναι ὁ Χρῆστος ζωντανὸς Τοῦρκο δὲν προσκυνάει,

ἔδραξε τὸ πυροβόλον καὶ ἐξελθὼν ἐμονομάχησε μὲ τὸν Σουλεϊμάνην.

Μὲ τὸ τουφέκι ἐτρέξανε ἕνας νὰ φάῃ τὸν ἄλλο,
Φωτιὰν ἐδῶκαν στὴ φωτιά, πέφτουν κ' οἱ δυὸ στὸν τόπο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑΣ. Υἱὸς τοῦ Δήμου, ὡρμᾶτο ἐκ Σακαρετσίου τοῦ Βάλτου, διέπρεψε δὲ μαχόμενος διὰ βίου πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1767, ἐπὶ κεφαλῆς 300 ἁρματωλῶν, κατετρόπωσε τὸν Μουρτον Χοῦσον, πάππον τοῦ Ἀλήπασα, σταλέντα παρὰ τοῦ Κοὺρτ πασᾶ πρὸς καταδίωξιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν Κερασόβῳ μάχῃ. Συνέδραμον αὐτὸν τότε καὶ ὁ Σταθᾶς καὶ ὁ Καρακίτσος καὶ ὁ Κοντογιάννης καὶ ὁ Στουρνάρης, ἀλλὰ τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν εἶχεν ὁ Μπουκουβάλας καὶ πρὸς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἐν

τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν ᾄσμασι διασαλπιζομένη ἐκείνη νίκη. Ὕστερον κατέβαλε τὴν ὀφρῦν τῶν ἐχθρῶν πάλιν εἰς Χ ο τ έ ν ι α καὶ τέλος μετέσχε τῆς περὶ τὸ 1769 ἄλλης ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως.

Μετ' αὐτοῦ συνηγωνίσθη πολλάκις καὶ ὁ ἐξ Εὐρυτανίας Μητρομάρας, πρωτοπαλλήκαρον τοῦ διαβοήτου Τσόλκα, ὅστις, διαπρέψας κατὰ γῆν, ἀνεδείχθη τρομερὸς καὶ κατὰ θάλασσαν πειρατὴς καὶ πολλὴν ἐπήνεγκε βλάβην εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὰς μὴ μετασχούσας τῆς ἐπαναστάσεως. Συνεκρότησεν ὕστερον πολλὰς κατὰ ξηρὰν μάχας ὑπὸ μοσχοβιτικὴν σημαίαν· ἐνίκησεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Μεγάροις τοὺς Τούρκους καὶ πληγωθεὶς περὶ τὴν Ἐλευσῖνα ἀπεβίωσεν ἐν Σαλαμῖνι.

Ἐπεξεργόμενος πολλάκις τὴν ἀξιόλογον συλλογὴν τοῦ κυρίου Πασσόβ, μετὰ λύπης παρετήρησα ὅτι ἐκτὸς προφανεστάτων ἀναχρονισμῶν, ἐκτὸς πολλῶν ἡμαρτημένων στίχων, οὐδεμία ὑπάρχει ἐν ἑκάστῳ ᾄσματι οὔτε προτεταγμένη οὔτε ἐπιτεταγμένη ἱστορικὴ διασάφησις. Ἐντεῦθεν σκότος μέγα ἐπικρατεῖ καὶ ἀκατανόητος ἀποβαίνει ἡ διήγησις, ἰδίως πρὸς τοὺς ξένους. Αἰσθάνομαι ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀπόκειται εἰς ἡμᾶς καὶ ὅτι πρέπει ὅπως δήποτε νὰ εὐγνωμονῶμεν πρὸς τὸν κύριον Πασσὸβ καὶ νὰ ἀποδίδωμεν αὐτῷ χάριτας ἐπὶ τῷ γιγαντιαίῳ ἔργῳ ὅπερ ἐπεχείρησεν. Ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἔλλειψις ἀποβαίνει ἐπαισθητὴ καὶ εὐχῆς ἄξιον ἐὰν ἐθεραπεύετο ὅσον τάχιον.

ΣΤΑΘΑΣ. Σταθᾶς Γεροδῆμος ἐκ Βάλτου, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τρικούπη περὶ τὸ 1745 κατέκτησε τὸν Βάλτον καὶ τ' Ἄγραφα. Πρωτοπαλλήκαρα αὐτοῦ ὑπῆρξαν ὁ Μπουκουβάλας, ὅστις ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ἁρματωλίκιον τῶν Ἀγράφων, ὁ Στουρνάρης, πρὸς ὃν ἀπένειμε τὸ τοῦ Ἀσπροποτάμου, ὁ Ἀλέξης Καρακίτσος, ὅστις κατέσχε τὸ τοῦ Καρπενησίου, καὶ ὁ Κοντογιάννης, λαχὼν τὸ τῆς Ὑπάτης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης διέπρεψε κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769. Κατὰ τὸ ἔτος 1772 συνεκρότησε τὴν ἐν Κασσάνδρᾳ τῆς Μακεδονίας περιλάλητον ναυμαχίαν, τὸ δὲ εἰς τὴν νίκην ἐκείνην ἀναφερόμενον ᾆσμα ἡμαρτημένως ἀνάγεται ὑπὸ τοῦ κυρίου Πασσὸβ εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ 1750 καὶ τοῦ 1760 διαγενομένην δεκαετίαν. Κατέφυγεν ὕστερον μετὰ τοῦ Ὀρλὼφ εἰς Ρωσσίαν, ὅπου καὶ ἔλαβε βαθμὸν λοχαγοῦ ἐν τῷ στρατῷ. Οἱ ἐν τῷ Βάλτῳ ἀπόγονοι αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι τὸ ἁρματωλίκιον, περιελθὸν μετὰ ταῦτα εἰς τὸν εὐγενῆ αὐτοῦ Ἴσκον.

ΖΗΔΡΟΣ. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ζήδρου, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ρωμαλεωτέρων τοῦ Πίνδου παραφυάδων, ἤκμασεν ὡς ἀπόλυτος κυρίαρχος ἐν Ἐλασσῶνι περὶ τὰ διακόσια ἔτη. Ἀλλ' ὁ Πᾶνος Ζῆδρος, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, δι' ἀκαταπαύστων πολέμων ἐξέτεινε τὴν γραμμὴν καὶ τὰ ὅρια τοῦ προγονικοῦ ἁρματωλικίου, ἀνεκηρύχθη δὲ διὰ Σουλτανικοῦ φιρμανίου ἔ ξ α ρ χ ο ς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Ὁ τίτλος οὗτος ἀναφερόμενος ἐν τῷ δημοτικῷ ᾄσματι τῷ παρὰ τῷ κυρίῳ Πασσὸβ δημοσιευθέντι ὑπ' ἀριθμὸν 16 ἐγράφη ἡμαρτημένως καὶ χρήζει διορθώσεως.

Ἤσουν καὶ πρῶτος ἔ π α ρ χ ο ς σ' ὅλα τὰ μοναστήρια

ἀντὶ

Ἤσουν καὶ πρῶτος ἔ ξ α ρ χ ο ς...

Οἱ ἔξαρχοι οὗτοι ἦσαν ἄλλοι βασιλίσκοι καὶ ἐνέμοντο κυριαρχικῶς τὰς

ἐπαρχίας των, οὐδ' ἐτόλμα ποτὲ ἄνευ ἀδείας 'Οθωμανὸς νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς δικαιοδοσίας των. Κραταιωθεὶς οὕτω καὶ θέλων ν' ἀνταμείψῃ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀγωνισθέντας, ἀπένειμεν ἐκτεταμένα κόλια (ἁρματωλικαὶ χωραρχίαι) εἰς τὰ πρωτοπαλλήκαρά του καὶ διώρισε τὸν Βλαχάβαν εἰς Χάσια, τὸν Λάζον εἰς Αἰκατερίναν, τὸν Τόσκαν εἰς Γρεβενά, τὸν Μπιζώτην εἰς Βέρροιαν, τὸν Νάννον εἰς Σέρβια, τὸν Σύρον εἰς Πλαταμῶνα καὶ ἄλλους ἀλλαχόσε.

Οἱ ἁρματωλοὶ οὗτοι (τὰ πρωτᾶτα) διετέλουν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐ ξ ά ρ χ ο υ. 'Ανεγνώριζον ἑπομένως ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα τὸν Ζῆδρον, ἑδρεύοντα συνήθως ἐν Βλαχολιβάδῳ. 'Εκεῖ συνήρχοντο τακτικῶς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἡγεμόνος, συνεκρότουν σ ύ ν ο δ ο ν καὶ συνεσκέπτοντο καὶ ἀπεφάσιζον περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ, πολεμικοῦ ἢ πολιτικοῦ ζητήματος.

Ἔζησεν ὁ Ζῆδρος ἔτη 128 ἢ 130 καὶ συνῆψε πρῶτον γάμον ὅτε ἦτο ὑπερενενηκοντούτης. Κατέλιπε δὲ ἕνα μόνον υἱόν, τὸν Φῶτον, δολοφονηθέντα περὶ τὰ 1768. Τοιουτοτρόπως, ἀποσβεσθείσης τῆς διασήμου γενεᾶς, παρέλαβε τὴν ἤδη κατακερματισθεῖσαν κληρονομίαν ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Πάνου Ζήδρου Πάνος Τσάρας, πάππος τοῦ διαβοήτου Νίκου Τσάρα.

Ἔξαρχοι, ἐκτὸς τοῦ Ζήδρου, ὑπῆρχον καὶ ὁ Μάρκο Πούλιος ἐν 'Ηπείρῳ, ὁ Τριμπούκης ἐν 'Ακαρνανίᾳ, ὁ Τσόλκας ἐν Εὐρυτανίᾳ καὶ Φθιώτιδι, ὁ Βρυκόλακας ἐν Παρνασσίδι, Δωρίδι καὶ Ναυπακτίᾳ. Οἱ ἔξαρχοι οὗτοι, ὡς προεῖπον, ἐκυβέρνων διὰ τ ο π α ρ χ ῶ ν, ἐδίκαζον πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς διαφοράς, ἐπώπτευον τὰ μοναστήρια, εἶχον ἰδίαν σημαίαν καὶ σωματοφυλακήν.

ΘΥΜΙΟΣ ΒΛΑΧΑΒΑΣ. Υἱὸς τοῦ 'Αθανασίου, ἁρματωλοῦ τῶν Χασίων. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ ὅσων περὶ αὐτοῦ ἔγραψα ἐν τοῖς Μ ν η μ ο σ ύ ν ο ι ς, προστεθήτω ὅτι τὴν ὑπ' αὐτοῦ κινηθεῖσαν ἐπανάστασιν ἐν ἔτει 1808 προέδωκαν οἱ ἐκ Μετσόβου ὁπλαρχηγοὶ Δεληγιάννης καὶ Βλαχοθόδωρος. 'Ο Εὐθύμιος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐπειράθη νὰ στρατολογήσῃ ἐν 'Επτανήσῳ καὶ ἐν 'Ηπείρῳ νέας δυνάμεις, ἀλλὰ συλληφθεὶς παρεδόθη τῷ 'Αλῇ καὶ ἐστέφθη διὰ τοῦ μαρτυρίου. 'Ο υἱὸς αὐτοῦ Φλῶρος, κληρονομήσας τὸ πατρικὸν αἴσθημα, προσεπάθησε νὰ ἀναστατώσῃ τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τὸ 1814, ἀλλὰ προδοθεὶς καὶ οὗτος παρὰ τῶν ἐν Χασίοις κ α π ι τ α ν ε υ ό ν τ ω ν Ψιραίων συνελήφθη, παρεδόθη τῷ 'Αλῇ καὶ ἐτελεύτησεν, ὡς ὁ ἀοίδιμος αὐτοῦ πατήρ, ἐν βασάνοις.

ΒΛΑΧΑΡΜΑΤΑΣ ΒΕΡΓΟΣ. 'Αρματωλὸς ἐκ Μαυρολιθαρίου, εἷς ἐκ τῶν γενναίων οἵτινες ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ 1750 - 1760 ἐν Παρνασσίδι καὶ ἐν Δωρίδι. Βαρέως πληγωθεὶς ἐν τῇ παρὰ τῷ χωρίῳ Δεσφίνᾳ γενομένῃ συμπλοκῇ, κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν Δαυλίᾳ μετόχιον τοῦ μοναστηρίου 'Ιερουσαλήμ, κείμενον παρὰ τοὺς Δελφούς. Διωκόμενος δὲ προσέφυγεν εἴς τι παρακείμενον σπήλαιον, ἀλλὰ προδοθεὶς ὑπέστη σκληρότατον θάνατον. Τὸ πτῶμα αὐτοῦ ἐσύρθη ἐπὶ τῆς πετρώδους ὁδοῦ, ἥτις ἄγει ἐκ Δελφῶν πρὸς τὸ Κρισσαῖον πεδίον καὶ κατακερματισθὲν ἀνεστυλώθη ἐπὶ πασσάλων κατὰ τὸ διασταύρωμα τῶν πρὸς Χρυσὸν καὶ Σάλωνα ὁδῶν.

ΗΛΙΑΣ ΒΙΔΑΒΙΩΤΗΣ. Κατὰ τὸ 1770 νέα ἀπόπειρα ἐκ μέρους τῶν ἁρματωλῶν ἐγένετο πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας. Προεξῆρχον δὲ ὁ Βλαχοθανάσης ἐκ Βουνιχώρας, ὁ 'Αλέξης Καλόγερος ἐκ Χρυσοῦ, ὁ Κώ-

στας Σουσμάνης ἐκ Γαλαξειδίου, ὁ Μῆτρος Δενδούσης ἐξ Ἁγίας Εὐθυμίας, ὁ Νίκος Μαραβέλης ἐκ Σιγδίστης καὶ ὁ Ἠλίας Βιδαβιώτης. Ἅπαντες οἱ γενναῖοι οὗτοι, εἴτε ἐν πολέμῳ, εἴτε ἐν βασάνοις, κατέλυσαν τὸν πολυτάραχον βίον, παράδειγμα γενόμενοι μοναδικῆς καρτερίας καὶ τόλμης ἀπαραμίλλου. Τὰ κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην ἀπόπειραν αἱματηρὰ συμβάντα ἀκριβῶς ἐξιστοροῦνται ὑπὸ τοῦ κυρίου Σάθα ἐν τῷ ἀ ν ε κ δ ό τ ῳ αὐτοῦ Χ ρ ο ν ι κ ῷ τ ο ῦ Γ α λ α ξ ε ι δ ί ο υ.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΑΜΠΕΛΟΓΙΑΝΝΗΝ. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1865, ἐν ᾧ ἡ ληστεία ἐλυμαίνετο τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βάλτου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, ἐγὼ καὶ ἄλλοι τινὲς φίλοι, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὁδηγίαν τοῦ ταγματάρχου Ἠλία Δημητρακαράκου, ἐξήλθομεν χάριν κυνηγεσίας εἰς Χελογίβαρον. Ἀφ' οὗ δὲ διετρέξαμεν τὰ ὡραιότατα δάση τὰ περικυκλοῦντα τὴν λίμνην, διενυκτερεύσαμεν ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν βλαχοποιμένων ἀδελφῶν Φερεντίνου.

Ὅσον καὶ ἂν ζήσω, δὲν θέλω λησμονήσῃ τὰς τερπνοτάτας ἐντυπώσεις τῆς ἐκδρομῆς ἐκείνης!

Συνελθόντες ἐντὸς πενιχρᾶς, ἀλλὰ καθαρωτάτης καλύβης καὶ εὐχαρίστως ἐπαναλαμβάνοντες κύκλῳ σφριγῶντος πυρὸς τὰς περιπετείας τῆς ἡμέρας, ἀφ' οὗ κατὰ τὸ πατρῷον ἔθιμον κατεβροχθίσαμεν ἀμνὸν ἀνεκτίμητον, προσενεχθέντα ἀκέραιον, ἐξηντλήσαμεν δὲ τὰς συνήθεις προπόσεις καὶ ἐπολιτικολογήσαμεν μέχρι κόρου, κεκμηκότες ἐκ τῆς ἐπιπόνου ὁδοιπορίας, χαῦνοι, ἐν ᾧ παρεσκευαζόμεθα νὰ παραδοθῶμεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὕπνου, ἦλθε καὶ παρεκάθισε μεθ' ἡμῶν ὁ Ἀθανάσιος Φερεντῖνος, ἐπανακάμπτων ἐκ Βονίτσης. Ἤρξατο καὶ οὗτος διηγούμενος περὶ ληστῶν, περὶ τῆς μαστιζούσης τὰ ποίμνια ἐπιζωοτίας, περὶ Βουλῆς, περὶ Συντάγματος, ἐκφέρων παρατόλμους δοξασίας, οὐδὲν συναδούσας (λυποῦμαι νὰ τὸ εἴπω) πρὸς τὰς ὁμολογίας τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐλευθεροφρόνων δογματολόγων, μέχρις οὗ, ἐπελθούσης γενικῆς ναρκώσεως, παρελύθη ὁλοσχερῶς ἡ συνδιάλεξις καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν σιγὴν μόλις ἐκ διαλειμμάτων διέκοπτον ἀρνητικὰ ἢ καταφατικά τινα μονοσύλλαβα τυχαίως ῥιπτόμενα ἐν τῷ μέσῳ πρὸς τιμὴν τοῦ εὐφραδοῦς καὶ φιλοξένου οἰκοδεσπότου.

Οἱ λύκοι ὠρύοντο μακρόθεν, ἐβληχῶντο τὰ ποίμνια, οἱ φρουροῦντες αὐτὰ κύνες ὑλάκτουν ἀκαταπαύστως, καὶ ἡ μοναδικὴ καὶ ἀπερίγραπτος αὕτη ἁρμονία, ἐν ᾧ πολλοὺς ἐκ τῶν συνεταίρων ἀπεκοίμιζεν εὐχαρίστως, διήγειρεν ἐν ἐμοὶ ἀκάθεκτον ἐπιθυμίαν ν' ἀκούσω καὶ μάθω ἀρχαίαν τινὰ ἱστορίαν σχετιζομένην πρὸς τὴν φυσικὴν τάσιν τοῦ πνεύματός μου.

Ἐκδηλώσας τὸν πόθον τοῦτον, εἶδον μετ' ἀγαλλιάσεως τὸν φίλον Θανασούλαν πρόθυμον νὰ μὲ ἱκανοποιήσῃ καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου Ἠλία Δημητρακαράκου, διοικητοῦ τοῦ ἐν Λευκάδι ἑδρεύοντος τάγματος, τοῦ αὐταδέλφου μου Ξενοφῶντος, τοῦ Νικολάου Σικελιανοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ μου Δημητρίου Σούντια, ἤκουσα τὰ κατὰ Ἀμπελογιάννην καὶ ἰδοὺ παραδίδω εἰς τὰς σημειώσεις ταύτας τὴν περὶ αὐτοῦ φημηγορίαν (légende), χαίρων ὅτι δύναμαι νὰ προσθέσω σελίδα μικρὰν εἰς τὴν ὀγκώδη βίβλον τῶν ἁρματωλικῶν παραδόσεων.

Ὁ Ἀμπελογιάννης ἢ Μπελογιάννης, μονογενὴς υἱὸς καὶ κληρονόμος πατρὸς κτηνοκόμου, διήνυσε τὸν πρῶτον αὐτοῦ νεανικὸν βίον περιθάλπων καὶ ἐπιτηρῶν τὰ ποίμνια. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν ἐρήμων διαιτώμενος καὶ ἀδιαπαύστως συναντώμενος μετὰ φιλοπολέμων συνεταίρων, τυχὼν δὲ τοῦ βαπτίσματος τῶν καταιγίδων καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀναθρέψας νηπιόθεν ἐν μέσῳ τῶν

ἀπεριγράπτων καλλονῶν ἀειπαρθένου καὶ σοβαρᾶς φύσεως, ἠσθάνθη ταχέως ἑαυτὸν προωρισμένον νὰ διατρέξῃ ἄλλο παρὰ τὸ ποιμαντικὸν στάδιον καὶ βαθμιαίως ἀναπτυσσομένην ἐν τῇ καρδίᾳ του ἀκατάσχετον ὁρμὴν πρὸς τὸν πολεμικὸν βίον.

Ἐμφορούμενος ὑπὸ τοιαύτης ἰδέας, εἶδε κατ' ὄναρ ὅτι εὑρέθη ὄρθιος ἐν μέσῳ τῆς κοίτης τοῦ Ἀχελώου καὶ ὅτι ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἀντιπαρέταττε τὸ στῆθος πρὸς τὴν ὁρμὴν τῶν ρευμάτων, μηδόλως πτοούμενος ἐκ τῆς μεγάλης τῶν ὑδάτων ἐξογκώσεως.

Ἐν ᾧ δὲ τὸ κῦμα τοῦ ποταμοῦ ἀνυψούμενον συνεστρέφετο ἤδη περὶ τὸν τράχηλον καὶ τὸν πώγωνα καὶ τὰ χείλη περιέβρεχεν ἀπειλητικὸν καὶ ἐπίφοβον, ἠνέῳξεν αὐτομάτως τὸ στόμα καὶ ἠσθάνθη ὅτι ἐντὸς τοῦ λάρυγγος αὐτοῦ, ὡς εἰς ἀχανὲς βάραθρον βυθιζομένης τῆς πλημμύρας, ὁ κίνδυνος ἠλαττοῦτο, οἱ δὲ πόδες αὐτοῦ ἐκρατοῦντο καὶ αἱ δυνάμεις ἐπηύξανον. Τὸ ἀπροσδόκητον φαινόμενον διήρκεσεν ἐπὶ πολλὴν ὥραν, μεθ' ὃ κατενόησεν ὁ Ἀμπελογιάννης ὅτι εἶχεν ἀπορροφήσῃ πάντα τὰ νάματα τοῦ καταπληκτικοῦ Ἀχελώου μέχρι παντελοῦς ἀποξηράνσεως.

Ἐγερθεὶς ἐκ τοῦ ὕπνου πρὸς οὐδένα ἔφρασε τὴν ὀπτασίαν, ἀλλ' αὕτη ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν νύκτας ἐπανῆλθε καὶ σπουδαίαν ἐνεποίησε τότε ἐντύπωσιν εἰς τὴν παράθερμον τοῦ νεανίου διάνοιαν. Οὐχ ἧττον ἐτήρησε πάλιν αὐστηρὰν ἐχεμύθειαν καὶ προσεπάθει μόνος, ἄνευ τῆς ἀρωγῆς ὀνειροκρίτου τινος, νὰ ἐξηγήσῃ τὸ καταπληκτικὸν ὄνειρον.

Ἐπῆλθεν ἐν τοσούτῳ ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ ποιμένες ἑορτάζουσι τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ὁ δὲ Ἀμπελογιάννης, σφάξας τὸν ἀμνὸν αὐτοῦ, ἀνέγνωσε καὶ ἐπὶ τῆς ὠμοπλάτης σημεῖα ἀναντίρρητα, ἐπιβεβαιοῦντα καὶ σχολιάζοντα τὸ ὅραμα. Γενομένου δὲ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ραγδαίου ὑετοῦ, ἔρριψε τὴν καταβραχεῖσαν κάπαν ἐπί τινα θάμνον καὶ ρεμβάζων ἐφύλαττεν ἕως ὁ ἐμφανισθεὶς ἥλιος τὴν ἀποξηράνῃ. Αἴφνης ἐγείρεται τότε θύελλα καὶ ὁρμητικὸς στρόβιλος ἀνήρπασεν ἐν τῇ δίνῃ αὐτοῦ τὴν μηλωτήν, ἥτις, μετεωρισθεῖσα μέχρι νεφῶν, κατέπεσε μετ' ὀλίγον ἐπὶ τοὺς ὤμους τοῦ ποιμένος.

Ἐνταῦθα ἡ διήγησις πρὸς στιγμὴν διεκόπη, καὶ ὁ ἁπλοήθης φημηγόρος, ἀναλαβὼν σοβαρώτερον ἦθος, προσέθηκε μετ' ἀφελείας ὅτι ἐκ τῆς θαυμασίας ἐκείνης τῆς κάπας καταπτώσεως προῆλθεν ὁ πολεμικὸς τῶν ἁρματωλῶν τίτλος καπετᾶνος, ὡς ἂν ἤθελε σπουδάζων ν' ἀνασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς ξενοφωνίας ταύτης ἐπικρατοῦσαν δόξαν (capetano), προκειμένου λόγου περὶ τοῦ ἐθνοπαραδότου ἐκείνου συμβόλου τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος, περὶ τῆς πορφύρας, δι' ἧς περιεβάλλετο ἀνέκαθεν ὁ βασιλεὺς τῶν ὀρέων, ὁ ἀκαταδάμαστος καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως, ὁ ἀήττητος μαχητής, ὁ κλέφτης.

Μετὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα σημεῖα, πορευθεὶς ὁ Ἀμπελογιάννης πρὸς τὸν γηραιὸν πατέρα ἀνήγγειλεν αὐτῷ ἣν εἶχεν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν νὰ παραιτήσῃ τὸν ποιμαντικὸν βίον καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ πολεμικὸν στάδιον. Ματαίως ἐδάκρυσε γονυπετὴς ὁ γέρων, πειρώμενος ἵνα τὸν μεταπείσῃ. Ὁ Ἀμπελογιάννης ἠσπάσατο τὴν χεῖρα τοῦ γεννήτορος καὶ ἀπῆλθεν.

Ἦτο τότε ἡ ὥρα καθ' ἣν οἱ ποιμένες, ἀπολείποντες τὰς πεδιάδας ἄγουσι τὰ ποίμνια εἰς τὰς ἀκρωρείας, καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν γέφυραν τῆς Τατάρνας, ὅθεν συνήθως διέρχονται, εἶδε πολλοὺς ἐκ τῶν ὁμηλίκων του καὶ ἐκθέσας αὐτοῖς τὰ γενόμενα ἐστρατολόγησε καὶ ἐπέπεσεν ἀμέσως κατὰ τῶν πολεμίων.

Ἡ φήμη αὐτοῦ ἐμεγαλύνθη ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμπελογιάννου, ἀντηχοῦν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, διέσπειρεν ἀπελπισίαν καὶ τρόμον παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, οἵτινες βλέποντες καταστρεφομένην τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν, συνεκέντρωσαν μεγάλας δυνάμεις καὶ ἐπετέθησαν, φοβούμενοι μὴ ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐκείνου προκύψῃ παντελὴς ὄλεθρος. Διήρκεσεν ὁ ἀγὼν ἐπὶ πολὺ αἱματηρός, φονικώτατος. Ἀλλὰ ἐξαντληθέντων τῶν μέσων τοῦ ἀρματωλοῦ καί τινων ἐκ τῶν συνεπαρχιωτῶν ἀντιφερθέντων κατ' αὐτοῦ ἐνόησεν ὁ Ἀμπελογιάννης ὅτι ὤφειλε πρὸς στιγμὴν νὰ διακόψῃ τὰς ἐχθροπραξίας καὶ νὰ ἀναλάβῃ εἰς ἄλλην καταλληλοτέραν ὥραν τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου.

Ἀπέστειλε λοιπὸν τὸν Μοῦρτον καὶ τὸν Βλαχογηωργάκην, ἐκ τῶν ἀνδρειοτέρων καὶ πιστοτέρων αὐτοῦ συναγωνιστῶν, τὸν μὲν εἰς Ἀκαρνανίαν, τὸν δὲ εἰς Λευκάδα, αὐτὸς δὲ μόνος ἐπορεύθη εἰς τὰ Μετέωρα τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα εὗρεν ἄσυλον παρά τινι τῶν ἐκεῖ ἡγουμένων. Ἐξαγορεύσας δὲ τὸ ὄνομα καὶ τὰ πολλὰ παθήματα, ἀφιέρωσε πάντα τὸν πλοῦτον εἰς τὴν μονὴν καὶ λαβὼν τοῦ μοναχοῦ τὸ σχῆμα, ἡσύχασεν ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκείνῃ ἀκροπόλει.

Νοσήσαντος μετ' οὐ πολὺ χαλεπὴν νόσον, κατέρρευσεν ἐκ μιᾶς ἡ ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τῶν δεινῶν ἀγώνων ἤδη πολιωθεῖσα κόμη καὶ μετ' αὐτῆς ὁ μύσταξ καὶ τὸ γένειον. Τὸ σύμπτωμα τοῦτο, θεωρηθὲν θανάσιμον, ἔπεισε τὸν ἡγούμενον νὰ εἰσέλθῃ παρὰ τῷ ἀγωνιῶντι καὶ λάβῃ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐξομολόγησιν.

Ἀλλ' ὢ τοῦ θαύματος! Ἐν ᾧ ὁ Ἀμπελογιάννης παρεσκευάζετο εἰς μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, αἴφνης ἀνθηρά, μέλαινα ἀνεβλάστησεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡ κόμη, ἀνεφύησαν οἱ μύστακες καὶ τὸ γένειον, ἡ χροιὰ μετεβλήθη καὶ ἐν ἀκαρεῖ μετεμορφώθη ὁ ἐπιθανάτιος εἰς ἀκμαῖον καὶ θάλλοντα νεανίαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ πνευματικοῦ.

Τὸ ἀπροσδόκητον θαῦμα ὑπέλαβεν ὁ ἡγούμενος κατόρθωμα σατανικόν, οἰωνὸν ἀποτρόπαιον, ὅθεν δραμὼν λάθρα εἰς Λαμίαν κατήγγειλε τὸν πρόσφυγα καὶ παρέδωκεν αὐτὸν δέσμιον εἰς τοὺς δημίους.

Καταδικασθέντα εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ἤγαγον αὐτὸν οἱ Ὀθωμανοὶ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως, ἀλλ' ἅπαξ καὶ δὶς ἀναρτήσαντες αὐτόν, εἶδον μετὰ τρόμου ῥηγνύμενον τὸ σχοινίον καὶ τὸν Ἀμπελογιάννην μετέωρον ἐπί τινα ὥραν διαμένοντα, ὥσπερ ἐρειδόμενον ἐπὶ ἀφανοῦς τινος βάθρου. Ἡ δὲ ἀρχὴ πρὸς ἣν ἠγγέλθη τὸ γενόμενον, ἀναστείλασα τὴν ἐκτέλεσιν, ἔπεμψεν ἔκτακτον ταχυδρόμον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκθέτουσα τὸ συμβὰν καὶ αἰτοῦσα ὁδηγίας.

Ἐν τοσούτῳ διεθρυλήθη τὸ θαῦμα καί τις ἐξ Ἀκαρνανίας κὺρ Σταμούλης, μέγας καὶ πολὺς ἐν καιρῷ ἀδιάλλακτος τοῦ ἀρματωλοῦ ἐχθρός, ἐπορεύθη εἰς Λαμίαν καὶ χλευάσας τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπὶ τῇ μικροψυχίᾳ αὐτῶν, ἠτήσατο καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν, ἵνα ἰδίαις χερσὶ διαπράξῃ τὴν ἀπαγχόνισιν. Παραδοθέντος τοῦ ἥρωος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὁμοπίστου καὶ ὁμοφύλου ἐκείνου ἀλιτηρίου, ἐτελέσθη ἡ καταδίκη, ἐν ᾧ δὲ κατεβιβάζετο ὁ νεκρὸς ἀπὸ τῆς ἀγχόνης, ἔφθανεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ χάρις.

Ὁ ἐπιτυχὴς δήμιος, ἐξελθὼν τῆς Λαμίας, ἐπορεύθη εἰς Λευκάδα καὶ μεγαλαυχῶν ἀνήγγειλε τὸ στυγερὸν κατόρθωμα πρὸς τὸν Βλαχογηωργάκην, συνάμα δὲ ἠπείλησεν αὐτὸν καὶ τῷ προεῖπε τὴν αὐτὴν τύχην, ἄν ποτε ἐπανήρχετο εἰς τὸ ἀρχαῖον στάδιον.

Ὁ Βλαχογηωργάκης ὑπεκρίθη μὲν μεταμέλειαν, ἀλλά, μαθὼν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ φονεὺς τοῦ προσφιλοῦς ἀρχηγοῦ του ἔμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, ἐξῆλθε μετὰ τῶν συνεταίρων καὶ κατέλαβε δίοδόν τινα στενὴν παρὰ

τῇ πηγῇ τῆς Πλαγιᾶς. Ἐκεῖ ἐπιπεσὼν ἐφόνευσε τοὺς συνοδεύοντας τὸν Σταμούλην Ὀθωμανούς, συλλαβὼν δὲ ζῶντα τὸν βδελυρὸν δήμιον, ἀπήγαγεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου καὶ τεταρτίσας αὐτόν, ἐκρέμασε σταυροειδῶς τὰ τεμάχια ἐπὶ τεσσάρων δένδρων καὶ ἔκτοτε ἡ θέσις ἐκείνη ἐπωνομάσθη Σ τ α υ ρ ο ί.

Ὁ Μοῦρτος διωκόμενος ἀκαταπαύστως καὶ θέλων νὰ μεταβῇ εἰς Βάλτον, ἐπέπεσεν εἰς ἐνεδρεύουσάν τινα ἐχθρικὴν συμμορίαν καί, μονομαχήσας πρὸς τὸν φιλοπόλεμον αὐτῆς ἀρχηγόν, ἐφόνευσε μὲν τὸν ἀντίπαλον, ἀλλά, τρωθεὶς θανατηφόρως, ἐζωγρήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ παρέδωκε τὸ πνεῦμα ἐν βασάνοις.

Ὁ πρόπαππος τοῦ Θανασούλα Φερεντίνου ἦτο αὐτάδελφος τοῦ Μούρτου. Ἀφ' οὗ δὲ παρηκολούθησεν ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Ἀμπελογιάννου, εἶδε δὲ μετὰ ταῦτα τὴν παντελῆ καταστροφὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν συνεταίρων, ἐν ὥρᾳ θανάτου, προσεκάλεσε τὰ τέκνα, ἐξέθηκεν αὐτοῖς τὰ γενόμενα καὶ ἐφ' ὅρῳ φοβερᾶς κατάρας παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ μὴ ἐπιδοθῶσι ποτὲ εἰς τὸν κλέφτικον βίον. Διὸ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν ταύτην καὶ τοῦ προπάτορος τὴν ἀράν, διαδοχικῶς ἀσχολοῦνται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν πολλῶν αὐτῶν ποιμνίων.

Ὅτε ἡ διήγησις ἐτελείωσεν, ὁ παρακολουθῶν τὸν φίλον Δημητρακαράκον σαλπιγκτὴς ἐσάλπισε τὸ ἑωθινὸν ἐγερτήριον καὶ συγχρόνως πεζὸς ταχυδρόμος, καταφθάσας ἐκ Βονίτσης, ἀνήγγειλε πρὸς ἡμᾶς ὅτι μεταβατικόν τι ἀπόσπασμα εἶχε συγκρουσθῇ μετὰ τῆς ληστρικῆς συμμορίας τοῦ Μαριώλη καὶ τοῦ Κρίκα κατὰ τὰ ἀπέναντι ἡμῶν ὑψούμενα Σκλάβενα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΡΑΣ. Κρίνω ὅλως περιττὴν πᾶσαν μνείαν περὶ τοῦ διαβοήτου τούτου ἀρματωλοῦ, ἀφ' οὗ ἐν ἐκτάσει τὸν βίον αὐτοῦ συνέγραψε καὶ ἐξέδωκεν ἤδη ὁ κύριος Σάθας ἐν τῇ Χ ρ υ σ α λ λ ί δ ι (φυλλάδ. Α' - Β'). Ἀλλὰ πρὸς εὐχερεστέραν κατάληψιν τῶν εἰς αὐτὸν ἀναγομένων στίχων μου, νομίζω ἀπαραίτητον νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ὁ σιδηροκάρδιος οὗτος γίγας, ὁ διὰ τῶν ὅπλων ἀναδειχθεὶς τὸ φόβητρον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ θέσας τὴν πολεμικὴν τιμὴν τοῦ ὀνόματός του ὑπεράνω καὶ αὐτῶν τῶν τρυφερωτέρων καὶ ἁγιωτέρων τῆς καρδίας αἰσθημάτων, ἐφ' οὗ ἔλαβε τὸ ἀτύχημα νὰ ἴδῃ φονευομένους τοὺς δύο υἱούς του, ἔμαθε δὲ παρὰ τοῦ Χρόνη, ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτοῦ ὑπηρετοῦντας, ὅτι ὁ τρίτος καὶ τελευταῖος, καθ' ὃν χρόνον ἐν τῷ νησιδίῳ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, τῷ κειμένῳ ἐν τῷ Κρισσαίῳ κόλπῳ, ἐμαθήτευεν ἔν τινι γραμματοδιδασκαλείῳ, εἶχεν ἐξοκείλῃ εἰς πολλὰ χαμερπῆ ἀτοπήματα, καταισχύνων οὕτω τὸ εὐκλεὲς πατρικὸν ὄνομα, ἰδίαις χερσὶν ἐθυσίασεν αὐτόν, προτιμῶν νὰ γίνῃ παιδοκτόνος παρὰ νὰ ἴδῃ στιγματιζομένην τὴν ἀρματωλικὴν δόξαν του ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀπογόνου.

Τὸ τραγικὸν τοῦτο γεγονὸς διεσώθη ἔν τινι δημοτικῷ ἄσματι, ἐσχάτως δημοσιευθέντι, ἐξ οὗ καὶ παραθέτω μόνον τοὺς τελευταίους πέντε στίχους:

Κι' ὁ Κωνσταντάρας τἄκουσε, βαρειὰ τοῦ κακοφάνη :
«Μωρὲ παιδὶ τῆς ξακληριᾶς καὶ τοῦ διαβόλου ἀγγόνι,
μοῦ ντρόπιασες τὴ λεβεντιὰ καὶ τἄσπρα μου τὰ γένεια.
Κάλλιο νὰ κλάψω μιὰ φορά, παρὰ νὰ κλαίγω πάντα».
Τὸ γιαταγάνι τράβηξε καὶ σὰν ἀρνὶ τὸ σφάζει.

ΛΑΖΟΣ. Ἀνῆκεν εἰς ἀρχαίαν ἀρματωλικὴν οἰκογένειαν ἐξ Αἰκατερίνης τοῦ Ὀλύμπου. Συλληφθεὶς διὰ προδοσίας ὑπὸ τοῦ Βελῆ πασᾶ κατὰ τὸ 1818 ὑπέστη μετὰ τῆς πολυπαθοῦς αὐτοῦ οἰκογενείας καὶ τῶν ἀδελφῶν Κώστα καὶ Τόλια τὸν δι' ἀνασκολοπισμοῦ θάνατον.

ΒΡΥΚΟΛΑΚΑΣ. Προκάτοχος τοῦ Κωνσταντάρα, ἐπονομασθεὶς οὕτως ἐκ τῆς μελανωπῆς τοῦ προσώπου χροιᾶς. Ὡρμᾶτο ἐξ Ἁγίας Εὐθυμίας καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν γενεὰν τῶν Κατσώνων, ὅθεν ἐβλάστησε μετὰ ταῦτα καὶ ὁ διαβόητος Λάμπρος Κατσώνης.

Αἱ ρωμαντικαὶ περιπέτειαι τοῦ δημοτικωτάτου τούτου ἀρματωλοῦ περιέχονται ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς βιογραφίας τοῦ Κωνσταντάρα. Ἀρκεῖ μόνον νὰ εἴπῃ τις ὅτι διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ ἐπιβληθεὶς εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ἀνεγνωρίσθη διὰ τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου αὐτόνομος δεσπότης εὐρυτάτης ἐπαρχίας, συμπεριλαμβανούσης καὶ τὸ Γαλαξείδιον, ἐπὶ τῇ μόνῃ ὑποχρεώσει νὰ πέμπῃ κατ' ἔτος δῶρον εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἕνα ἱέρακα (σαΐνι).

ΚΩΣΤΑ ΠΑΛΛΑΣ. Περὶ τοῦ ἀρματωλοῦ τούτου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸ 1730, διασώζεται μόνον τὸ ἑπόμενον ἀνέκδοτον δημοτικὸν ᾆσμα :

Κλαῖν' τὰ βουνὰ μὲ τὴ χιονιά, κ' οἱ κάμποι τὸ χειμῶνα,
κλαίγει κι' ὁ Πάλλας, κλαίγεται, παρηγοριὰ δὲν ἔχει.
Δὲν ἔχει χέρι καὶ σπαθί, μάτι γιὰ τὸ τουφέκι,
ἀρματωλοῦ παλληκαριὰ καὶ κλέφτικο καμάρι :
«Μὴν κλαῖτε, μαῦρα μου παιδιά, καϋμένα παλληκάρια!
Ἑξῆντα χρόνια ἀρματωλός, σαράντα χρόνια κλέφτης,
νὰ κυνηγάω τὴν Τουρκιά, νὰ πελεκάω πασάδες.
Μόν' τὤχω ντέρτι στὴν καρδιά, τὤχω βαρὺ μαράζι
πῶς σὰν τὸ μάθουν οἱ ἄπιστοι θὰ μποῦν στὸ σύνορό μου,
θὰ μοῦ πατήσουν τὰ χωριά, τὸ πατρικό μου κόλι.
Γιὰ κόφτε τὸ κεφάλι μου, βάλτε το στὴν κορώνα
νὰ κατεβοῦνε τὰ πουλιὰ νὰ τὸ μοιρολογήσουν,
νὰ κατεβοῦν κ' οἱ σταυραητοὶ στὰ νύχια νὰ τὸ πάρουν,
νὰ πᾶνε νὰ τὸ στήσουνε ταμποῦρι στὴ φωλειά τους.
Καὶ σὰν οἱ Τοῦρκοι κατεβοῦν στὸ σύνορο τοῦ Πάλλα,
νὰ πᾶνε νὰ τὸ ρίξουνε ἀνάμεσα στ' ἀσκέρια,
γιὰ νὰ τὸ ἰδοῦν οἱ ἄπιστοι καὶ πίσω νὰ γυρίσουν».

ΛΟΥΚΑΣ ΚΑΛΙΑΚΟΥΔΑΣ. Ἐκ Λοιδορικίου, πρωτοπαλλήκαρον τοῦ Ἀνδρούτσου, μεθ' οὗ καὶ συνεξεστράτευσεν ἐν Πελοποννήσῳ. Διορισθεὶς ἀρματωλός, ἔπεσε μαχόμενος κατὰ τὴν ἐν Καβρολίμνῃ τῆς Αἰτωλίας μάχην.

ΧΡΟΝΗΣ. Ἀρματωλὸς τῆς Δωρίδος, ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Κωνσταντάραν. Ὁ Ἀλῆ Τσεκούρας Δερβέναγας, συλλαβὼν διὰ προδοσίας τὰ τέκνα του, κατέσφαξεν αὐτά. Ἐφονεύθη ἔξω τοῦ Γαλαξειδίου περὶ τὸ 1791. Εἰς ἀνά-

μνησιν τῆς σφαγῆς τῶν τέκνων διεσώθη τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 48 ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ κυρίου Πασσὸβ ἀναγιγνωσκόμενον ἆσμα :

Πολλὰ τουφέκια ἀντιβογοῦν, μιλλιόνια καρυοφύλλια,
'Αλῆ Τσεκούρας χαίρεται καὶ ρίχνει στὸ σημάδι.
Διαβαίνει ὁ Χρόνης γιὰ νὰ ἰδῇ πηγαίνοντας στὸ σπίτι·
«Πολλὰ τὰ ἔτ' μπουλούκμπαση».—Καλῶς τονε τὸ Χρόνη.
Πῶς τἄχεις, Χρόνη, τὰ παιδιά, τί κάνουν τὰ παιδιά σου;»
—«Σὲ προσκυνοῦν, μπουλούκμπαση, καὶ σοῦ φιλοῦν τὰ χέρια.
Δώδεκα μέραις ἔλειπα, τί κάνουνε δὲν ξέρω».
«—"Αν θέλῃς, Χρόνη μου, νὰ ἰδῇς ὤμορφα κεφαλάκια,
τήραξε μέσα στόν τορβᾶ νὰ ἰδῇς ἀγγελουδάκια».
'Ο Χρόνης ἀνατρίχιασε, τὸν ἔφαε μαῦρο φεῖδι.
Πάει, τηράζει 'σ τὸν τορβᾶ, τηράζει καὶ τί βλέπει;
Βλέπει τὸ πρῶτο του παιδί, μικρὸ παλληκαράκι.
'Ο νοῦς του σκοτεινιάστηκε, τὰ χείλια του παγόνουν·
πέφτει στραβὸς μὲ τὸ σπαθὶ στὸ τούρκικο τάσκέρι,
βαρεῖ δεξιά, βαρεῖ ζερβιά, βαρεῖ μπροστὰ καὶ πίσω,
σφάζει 'Αρβανίτες δώδεκα καὶ δυὸ μπουλουκμπασίδες.
'Αλῆ Τσεκούρας ἔπεσε καὶ τρεῖς ἐπανωθειό του.

ΓΥΦΤΑΚΗΣ. Γυφτάκης καὶ Καλέμης, αὐτάδελφοι, ἀνεψιοὶ ἐκ μητρὸς τοῦ Μήτσου Κοντογιάννη. 'Εφονεύθησαν περὶ τὸ 1802 ἔξω τῆς 'Υπάτης πολεμοῦντες κατὰ τοῦ 'Ιουσοὺφ 'Αράπη.

ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ. 'Ανδρέας Βερούσης, ἐκ τοῦ χωρίου Λιβανάταις τῆς 'Αταλάντης, πατὴρ τοῦ διαβοήτου 'Οδυσσέως. Φοβούμενος μὴ προσβάλω τὴν μνήμην τοῦ μεγαλουργοῦ καὶ μεγαλεπηβόλου τούτου ἀθλητοῦ, περικλείων τὸ ἡράκλειον ὄνομά του ἐντὸς τῶν στενωτάτων ὁρίων περιληπτικῆς σημειώσεως, ἀποφεύγω ἐκ προθέσεως νὰ εἴπω τι περὶ τοῦ καταπληκτικοῦ βίου του.

Συλληφθεὶς διὰ προδοσίας τῶν Βενετῶν, παρεδόθη τοῖς 'Οθωμανοῖς, οἵτινες καὶ ἔπνιξαν αὐτὸν ἐν ταῖς εἱρκταῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς μετὰ ταῦτα διὰ χειρῶν ἀνόμων ἐπνίγη καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ 'Οδυσσεὺς ἐν τῇ εἱρκτῇ τῆς ἀθηναϊκῆς 'Ακροπόλεως.

Δημοτικὸν ἆσμα, πρωτοτύπου ὡραιότητος, ἐν ᾧ παρίστανται τὰ ὄρη τῆς στερεᾶς 'Ελλάδος διαπληκτιζόμενα πρὸς τὰς πεδιάδας καὶ ἐκζητοῦντα δι' ἀπειλῶν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ 'Ανδρούτσου, προσκαίρως παραιτήσαντος αὐτά, δίδει ἐν συνόψει ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς μεγάλης τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τούτου βαρύτητος.

Κλαῖνε τὰ μαῦρα τὰ βουνά, παρηγοριὰ δὲν ἔχουν.
Δὲν κλαῖνε γιὰ τὸ ψήλωμα, δὲν κλαῖνε γιὰ τὰ χιόνια.
'Η Γκιόνα λέει τῆς Λιάκουρας, κ' ἡ Λιάκουρα τῆς Γκιόνας:
«Βουνί, ποὖσαι ψηλότερο καὶ πλειὸ ψηλ' ἀγναντεύεις,
'Ανδροῦτσος τί νὰ γίνηκε, ἡ λεβεντιὰ ποῦ νἆναι;
Τί νὰ σοῦ πῶ, βουνάκι μου, τί νὰ σοῦ πῶ, βουνί μου;

Τὴ λεβεντιὰ τὴ χαίρονται οἱ ψωριασμένοι οἱ κάμποι,
στοὺς κάμπους ψένουν τὰ σφαχτὰ καὶ ρίχνουν στὸ σημάδι,
τοὺς κάμπους τοὺς στολίζουνε μὲ τούρκικα κεφάλια».
Κ' ἡ Λιάκουρα σὰν τἄκουσε πολὺ τῆς κακοφάνη.
Τηράει δεξιά, τηράει ζερβιά, τηράει κατὰ τὴ σκάλα :
«Βρὲ κάμπε ἀρρωστιάρηκε, βρὲ κάμπε μαραζάρη,
μὲ τὴ δική μου λεβεντιὰ νὰ στολιστῇς γυρεύεις ;
Γιὰ βγάλε τὰ στολίδια μου, δός μου τὴ λεβεντιά μου,
μὴ λυώσ' ὅλα τὰ χιόνια μου καὶ θάλασσα σὲ κάμω».

Τὸ ᾆσμα τοῦτο, ἐξ οὗ ἀπορρέει κρουνηδὸν ὁ πλαστικὸς ὀπὸς τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἐποιήθη περὶ τὰ 1789, ὅτε ὁ μὲν Ἀνδροῦτσος μετὰ πεντακοσίων πολεμιστῶν καταβὰς ἀπὸ τῶν ὀρέων, ἀναπεπταμένας ἔχων τὰς σημαίας, περιέτρεχε νικηφόρως τὴν Στερεὰν καὶ τὴν Πελοπόννησον, τὸ δὲ γαλλικὸν ἔθνος ἀνέτρεπε ἐκ θεμελίων τὸ σαθρὸν οἰκοδόμημα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀπολυτισμοῦ καὶ διεκήρυττε τἀθάνατα καὶ ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου.

ΒΛΑΧΟΘΑΝΑΣΗΣ. Ἐκ Βουνιχώρας τῆς Παρνασσίδος, ψυχοπατέρας τοῦ Ἀνδρούτσου, ἀγαπῶν αὐτὸν ὡς ἴδιον τέκνον, πρῶτος τὸν καθωδήγησεν εἰς τὸ πολεμικὸν στάδιον. Διατηρηθεὶς ἀκμαῖος μέχρις ἐσχάτου γήρατος καὶ οὐδέποτε ἀπαυδήσας μαχόμενος, ἔπεσεν ὁ γενναῖος πλησίον τῆς Ναυπάκτου, ὅτε ξιφήρης ὥρμησεν εἰς μέσον τῶν πολεμίων ἵνα συμπλακῇ πρὸς τὸν διοικητὴν αὐτῆς Μουχτὰρ πασᾶν. Ἐν τῇ ὁρμητικῇ ταύτῃ ἐφόδῳ μόλις ἐπρόφθασε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ὁ Ἰωάννης Ξυλικιώτης, ὅστις καὶ ἐφονεύθη παρὰ τῷ πολιῷ ἁρματωλῷ. Μάχη πεισματώδης συνήφθη μετὰ ταῦτα πρὸς κατάκτησιν τῆς κεφαλῆς τοῦ Βλαχοθανάση. Ὑπερισχύσαντες δὲ οἱ Ἀλβανοὶ ἥρπασαν αὐτὴν καὶ ἀφ' οὗ ἐν θριάμβῳ τὴν περιέφερον ἔνθεν κἀκεῖθεν, τὴν ἐπώλησαν ἐπὶ ἁδρᾷ ἀμοιβῇ πρὸς τὸν βέην τῶν Σαλώνων, ὅστις καὶ διέταξεν νὰ στηθῇ ἐπί τινος κοπρῶνος.

Ὁ Ἀνδροῦτσος θρηνῶν τὸν θάνατον τοῦ Βλαχοθανάση, εἶπε :

Πέντε παιδιὰ μοῦ σκότωσαν καὶ τὸ Βλαχοθανάση,
πέντε πλευρὰ μοῦ τσάκισαν καὶ τὴ δεξιά μου πλάτη.

ΛΙΑΚΟΣ ΚΟΤΤΑΒΑΣ. Ἁρματωλὸς τοῦ Ὀλύμπου, περὶ οὗ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 89 ἐν τῇ Πασσοβείῳ συλλογῇ δημοτικὸν ᾆσμα, ὅπου διαλάμπουσιν οἱ τρεῖς ἑπόμενοι στίχοι :

—Προσκύνα, Λιάκο, τὸν πασᾶ, προσκύνα τὸν Βηζύρη·
—Ὅσο εἶν' ὁ Λιάκος ζωντανός, πασᾶ δὲν προσκυνάει·
πασᾶ ἔχει ὁ Λιάκος τὸ σπαθί, Βηζύρη τὸ τουφέκι.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ. Ἰωάννης Κοντογιάννης, ἐκ Χαλικιοπούλων τοῦ Βάλτου, ἁρματωλὸς Ὑπάτης. Παρευρέθη καὶ διέπρεψε κατὰ τὴν ἐν Κρου-

σόβῳ μάχην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κοὺρτ πασᾶς, βαρέως φέρων τὴν ἧτταν, διέταξε τὸν Μοῦρτον Χοῦσον, ἵνα διὰ νέων δυνάμεων ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ Μπουκουβάλα, εἰδοποιηθέντες οἱ ἁρματωλοὶ συνεξεστράτευσαν πάντες, καὶ ταύτην τὴν φορὰν ἀναθέσαντες τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Κοντογιάννην ἐπορεύθησαν πρὸς συνάντησιν τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντογιάννης ἀπ' ἀρχῆς ἀπέφυγε τὴν συμπλοκήν, μέχρις οὗ διὰ στρατηγημάτων ἐφελκύσας τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς Χόνια, σύμφυτον καὶ ἀδιέξοδον χῶρον ἐν Βάλτῳ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς κατέστρεψεν. Παρίσταται ὁ ἀείμνηστος οὗτος ἐν τῷ στιχουργήματι σκυθρωπάζων καὶ ἐξαιτούμενος συγγνώμην παρὰ τοῦ Διάκου ὑπὲρ τοῦ ἀπογόνου αὐτοῦ Μήτσου (ὅρα Προλεγόμενα).

ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ. Εὐχαρίστως ἐπανέρχομαι εἰς τὸ προσφιλὲς τοῦτο ὄνομα οὐ μόνον διότι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ποιητικοῦ μου σταδίου συνηντήθην μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις αἱμοχαροῦς πλατάνου, ἀλλὰ διότι στενῶς διατελεῖ συνδεδεμένον μετὰ τῆς φίλης μου Λευκάδος.

Ἀναδιφῶν τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὕς, ἀφ' ἑνὸς μὲν Ἀλῆς ὁ Τεπελενλῆς διενοήθη νὰ καταστρέψῃ τὸ τελευταῖον τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἁρματωλισμοῦ καταφύγιον, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ διασημότεροι τῶν ἡμετέρων πολεμιστῶν ἀπεφάσισαν ἀντὶ οἱασδήποτε θυσίας νὰ τὸ διασώσωσι καὶ διεξερχόμενος τὰ ἔγγραφα, τὰ ἐπιμαρτυροῦντα τὰς θυσίας, ἃς ὑπέστη ὁ λαὸς τῆς πατρίδος μου, τοὺς κινδύνους, οὓς διέτρεξε, τὰς κακουχίας, τὴν ἀκαταμάχητον καρτερίαν, ἀγάλλομαι ἐνδομύχως βλέπων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸν μὲν Κατσαντώνην ἐπισκιάζοντα τὴν ἀκρόπολιν ταύτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῆς κεραυνοβόλου σπάθης του, τὸν δὲ Ἰωάννην Καποδίστριαν δι' ἀκαταλογίστων προσπαθειῶν παρηγοροῦντα τοὺς θλιβομένους καὶ ἀενάως μεριμνῶντα ὑπὲρ τῆς ἀγωνιώσης Λευκάδος.

Μεθ' ὅσα ἐδημοσίευσεν ὁ κύριος Ἐπαμεινώνδας Φραγκίστας, υἱὸς ἑνὸς τῶν γενναιοτέρων τοῦ Κατσαντώνη συναγωνιστῶν, μεθ' ὅσα κι' ἐγὼ ἐσημείωσα ἐν τοῖς Μ ν η μ ο σ ύ ν ο ι ς, περιττὴ ἀπέβαινε πᾶσα περαιτέρω ἔρευνα, ἂν δὲν ᾐσθανόμην βαρεῖαν τοῦ συνειδότος τύψιν παρασιωπῶν τὰς σπουδαίας ὑπηρεσίας, ἃς παρέσχε τότε τῇ πατρίδι ὁ φιλόπατρις ἡμῶν Κλῆρος, ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν δημοτικώτατον αὐτοῦ ἱεράρχην, τὸν διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος ἀδιαλείπτως διεγείροντα εἰς τὰς ψυχὰς ἁπάντων τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν, τὸν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς μακρᾶς ἐκείνης πολιορκίας γενναίως προκινδυνεύσαντα, τὸν μὴ φεισθέντα οὔτε ἀγώνων οὔτε μόχθων πρὸς ματαίωσιν τῶν ἐθνοκτόνων βουλῶν τοῦ τρομεροῦ Βηζύρου.

Ὁ Μητροπολίτης Λευκάδος Παρθένιος Κονιδάρης ἔσχε τότε τὴν τιμὴν νὰ ὑποδεχθῇ τὸν Ἄρτης Ἰγνάτιον, ηὐτύχησε δὲ τὰς εὐλογίας αὐτοῦ νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρειμανίου κεφαλῆς τοῦ Κατσαντώνη δραμόντος πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν διακινδυνευόντων ἀδελφῶν του. Ἀκμαία διατηρεῖται εἰσέτι ἐν τῇ μνήμῃ τῶν γερόντων ἡ ἱστορία τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, διασώζεται δὲ ζωηροτάτη καὶ ἡ ἐθνικὴ καὶ ἀπαράμιλλος διαγωγὴ τοῦ Παρθενίου. Μετὰ τὴν ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου, ὁ Κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς Ἰονίου Κυβερνήσεως, θέλων νὰ ἐπισημοποιήσῃ τὰ διατρέξαντα ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἱεράρχην εὐχαριστήριον ἐπιστολήν, ἣν ἀσμένως δημοσιεύω, καθόσον ἐξ αὐτῆς προκύπτουσι γεγονότα, τότε μὲν ἐπαξίως ἐκτιμηθέντα, σήμερον δὲ εἰς οὐδὲν λογιζόμενα, ἐπὶ μεγάλῃ βλάβῃ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐπίσης δημοσιεύω ἐπίσημον δίπλωμα, δι' οὗ ὁ Κόμης Γεώργιος Μοντσενίγος ἐκφράζει πρὸς τὸν Λευκάδος μητροπολίτην τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Παρθενίου πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, ἐν ᾗ μετὰ χριστιανικῆς μετριοφροσύνης καὶ σεμνότητος ἀποδίδεται πᾶσα τῆς ἐπιτυχίας ἡ τιμὴ εἰς τὰς ἐνδελεχεῖς προσπαθείας τοῦ διασήμου ἐκείνου πρόσφυγος.

Ο ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

Τῇ 25 Αὐγούστου 1807.

Ἐκπληρώσας τὴν ἐντολήν μου, μεταβαίνω εἰς Κέρκυραν. Ἀλλά, κοινοποιῶν ὑμῖν, Πανιερώτατε, τὴν ἀγγελίαν ταύτην, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἐκδηλώσω συγχρόνως τὴν ἀΐδιον εὐγνωμοσύνην μου πρὸς ὑμᾶς, ἐν δυσχερεστάταις περιστάσεσι εὐαρεστηθέντας ἵνα μοὶ παράσχητε συνδρομὴν διὰ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς ἣν ἐξασκεῖτε ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ τούτου, ἀνέκαθεν ἐκτιμήσαντος τὰς ἀρετὰς δι' ὧν περικοσμεῖσθε, καὶ δικαίως ἀνυψώσαντος ὑμᾶς εἰς τὴν ὑψηλὴν ἕδραν, ἣν κατέχετε.

Γλυκυτάτην θέλω φέρῃ μετ' ἐμοῦ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἥν, πιστῶς ὑπηρετοῦντες τῇ πατρίδι, ἐκτιμήσατε τὰ πολεμικὰ ἔργα τὰ κατασκευαζόμενα ὑπὸ τὴν βολὴν τῶν ἐχθρικῶν τηλεβόλων, παριστάμενοι ἐντὸς τῶν τάφρων, δι' ὧν περιεζώσθη ἡ πόλις. Οὔτε θέλω λησμονήσῃ τὰς ἡμέρας καθ' ἅς, περιτρέχοντες τὰ ὄρη τῆς νήσου, ἐνεπνέετε εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνδρείων αὐτῆς τέκνων τὸν ἱερὸν ὑπὲρ Πατρίδος καὶ Πίστεως ἔρωτα. Διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ λόγου καὶ τοῦ ὑμετέρου παραδείγματος ὁ λαὸς οὗτος ὑπέστη ἀγογγύστως μόχθους καὶ ἀκαταπαύστους ἁδροτάτας δαπάνας, αὐτοὶ δ' ἐκεῖνοι, οἵτινες αὐτοπροαιρέτως ἀνεδέχοντο τὸ βάρος τῶν πολεμικῶν ἔργων, προέταξαν ἐν ὥρᾳ κινδύνου καὶ τὰ στήθη ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὀχυρωμάτων, καὶ ὁ βάρβαρος καὶ αὐθάδης ἐχθρός, ὅστις μᾶς ἠπείλει, ὠχρίασεν ἐνώπιόν των.

Τηλικαῦται ὑπηρεσίαι, μεγάλως τιμῶσαι τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα καὶ τὴν πατρίδα, ἥτις εὐτύχησε νὰ ἔχῃ Ὑμᾶς, ἀναντιρρήτως συνέτειναν πρὸς εὐόδωσιν καὶ αἰσίαν ἐκπεραίωσιν τῆς ἐντολῆς ἣν ἀνεδέχθην ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς ἐκλαμπροτάτης Γερουσίας ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ.

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς ἵνα ἀποδεχθῆτε τὰς ἐν τῷ ἐπισήμῳ τούτῳ ἐγγράφῳ κατατεθείσας θερμὰς εὐχαριστίας μου, μοὶ ἐπιτρέψητε δὲ συγχρόνως ἵνα μετὰ τῆς αὐτῆς εἰλικρινείας ὑποβάλω τῇ ἐκλαμπροτάτῃ Γερουσίᾳ τὰς πατριωτικὰς ὑμῶν προσπαθείας καὶ μαρτυρήσω ὑπὲρ τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῶν ἐγκωμίων ἅτινα ὀφείλονται πρὸς τὴν Ὑμετέραν Πανιερότητα.

Εὔχομαι ἵνα ἡ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου, ἡ προστατεύουσα ἀείποτε τὴν νῆσον ταύτην, εὐλογήσῃ αὐτὴν καὶ πάλιν, ἀπομακρύνουσα πάντα κίνδυνον ἐκ τῶν μεθορίων προερχόμενον, προάξῃ δὲ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς, εἰς ἀμοιβὴν τῶν δυστυχημάτων ὅσα ὑπέμεινεν.

Ἡ εὐχὴ αὕτη, ἣν ἀπευθύνω πρὸς τὸν Παντοδύναμον, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῆς ζωηροτέρας ἀγάπης πρὸς τὸν λαὸν τῆς Λευκάδος καὶ γνωρίζων, κακῇ τύχῃ, τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ νῆσος, ἐξέρχεται ἐκ τῶν μυχῶν τῆς καρδίας μου.

Ὑμῖν δὲ ἀπόκειται, Πανιερώτατε, διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεων, νὰ ἐμπνεύσητε τῷ λαῷ τούτῳ καρτερίαν, μετριοπάθειαν, σύνεσιν, παραμυθοῦντες καὶ ἐνθαρρύνοντες αὐτὸν διὰ τοῦ Ὑμετέρου βλέμματος.

Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς βαθυτάτης ὑπολήψεώς μου.

Κόμης ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΔΙΠΛΩΜΑ ΚΟΜΗΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΝΤΣΕΝΙΓΟΥ

Ἐπειδὴ προκύπτει ἡμῖν ἐξ ἐπισήμων διαβεβαιώσεων ἡ ἐνδελεχὴς συνδρομὴ τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Λευκάδος Παρθενίου ὑπὲρ τῆς αἰσίας διεξαγωγῆς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἣν ἀπὸ κοινοῦ ἀνεδέχθησαν ὅ τε ρωσσικὸς στρατὸς καὶ ἡ Ἰονικὴ Κυβέρνησις πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀσφάλειαν τῆς Λευκάδος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, παρέχομεν αὐτῷ τὴν παροῦσαν εἰς ἔνδειξιν τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς πλήρους εὐαρεσκείας τῆς σεπτῆς αὐτοκρατορικῆς ἡμῶν Αὐλῆς.

Πεποίθαμεν ὅτι ἡ πατρὶς τοῦ ἀγαθωτάτου ποιμενάρχου, ἐκτιμῶσα τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ὑπηρεσίας, δι' ὧν κατέκτησεν τὴν συμπάθειαν τῶν ρωσσικῶν ὅπλων καὶ τῆς Ἰονίου Κυβερνήσεως, θέλει καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀποδίδῃ αὐτῷ ἀγάπην ἀμετάτρεπτον πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ ἱεροῦ χαρακτῆρος, τῶν ἀρετῶν, δι' ὧν περικοσμεῖται, καὶ τῶν ἐξόχων ὑπηρεσιῶν, ἃς προσήνεγκε. [1])

Κέρκυρα τῇ 15 Αὐγούστου 1807.

Κόμης ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΝΤΣΕΝΙΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ ΠΡΟΣ ΙΓΝΑΤΙΟΝ

Πανιερώτατε καὶ Θεοπρόβλητε Δέσποτα,

Εἶναι γνωστὸν καὶ ὁμολογούμενον ἀπὸ ὅλους σχεδὸν καὶ τοὺς ἐγκρίτους τῆς πόλεως καὶ τοὺς κατοίκους ταύτης τῆς νήσου, πόσος ἦτον ὁ κίνδυνος τοῦ τόπου τούτου καὶ ὁ μέγας φόβος ὁποὺ δι' αὐτὸν περιεῖχε δικαίως τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἐντοπίων, καὶ πόσον ἐξ ἐναντίας ἐνεψύχωσεν ὅλους ἡ παρουσία τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος.

Οἱ ἐλλόγιμοι καὶ πατρικοὶ αὐτῆς λόγοι, τὰ γενναῖα καὶ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ ἐκλάμπρου ὑποκειμένου της, ὁποὺ διὰ φυσικὴν αὐτῆς καλοκαγαθίαν καὶ ζῆλον ἔνθερμον πατριωτισμοῦ κατὰ συνέχειαν καὶ πόνοις καὶ ἱδρῶσιν εἰς ὅλους ἐδείκνυε, δὲν ἐδυνήθησαν παρὰ νὰ ἀποδιώξωσι κάθε κίνδυνον καὶ νὰ δώσωσι ψυχὴν καὶ εἰς τοὺς πλέον ἀψύχους.

---

1) Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Καποδιστρίου καὶ τὸ εὐχαριστήριον τοῦ Γ. Μοντσενίγου μετεφράσθησαν ἀπὸ τὸ ἰταλικὸν πρωτότυπον τῶν ἐγγράφων, εὑρισκομένων παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Κονιδάρη.

Ὅθεν ὅλοι κοινῶς δι' ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου αὐτῶν ποιμένος ἀπονέμουσιν εἰς τὴν ἱερὰν καὶ εὐεργετικὴν αὐτῆς ψυχὴν τὰς διὰ λόγου ὀφειλομένας χάριτας, ὁμολογοῦντες ἁπανταχοῦ τὸ μέγεθος τῶν προτερημάτων της.

Δέξαι λοιπόν, πανιερώτατε Δέσποτα, εἰς ἀπόδειξιν τῆς εὐχαρίστου πρὸς αὐτὴν ἡμῶν διαθέσεως τὴν παροῦσαν ὁμολογίαν, ὁποὺ δι' ἐμοῦ γίνεται, δεομένου τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ὑπὲρ τῆς ὑγείας καὶ παντὸς ἄλλου ἀγαθοῦ τῆς ὑμετέρας Πανιερότητος.

Ὁ Μητροπολίτης Λευκάδος καὶ Ἁγίας Μαύρας

\+ Π Α Ρ Θ Ε Ν Ι Ο Σ

ΑΛΕΞΗΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ. Νέος ἔτι εἰσῆλθεν ὡς μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ. Ἡ σπανία αὐτοῦ καλλονὴ τὸν ὑπεχρέωσε ν' ἀποδυθῇ εἰς τὸ πολεμικὸν στάδιον, ὅπως διαφύγῃ τὰς αἰσχρὰς τῶν Ὀθωμανῶν καταδιώξεις. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ καλογηρικοῦ του βίου προσηγορεύθη Κ α λ ό γ ε ρ ο ς, ἐν ᾧ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ τὸ ἐπώνυμον ἦτο Ρ ο υ μ ά ν η ς. Ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Ἀνδροῦτσον. Συλληφθεὶς δὲ διὰ προδοσίας ἐφονεύθη εἰς Σάλωνα.

ΚΑΤΣΙΚΟΓΙΑΝΝΑΙΟΙ. Τὴν δραματικωτάτην ἱστορίαν τῆς οἰκογενείας ταύτης εὐχαρίστως ἀναφέρω ἐν ταῖς σημειώσεσί μου, οὐ μόνον διότι ἀδίκως μέχρι τοῦδε παρεσιωπήθησαν αἱ σπουδαῖαι ὑπηρεσίαι, ἃς προσήνεγκε τῇ πατρίδι, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιστολῶν, αἵτινες διασώζονται ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ τῆς Λευκάδος, προκύπτει ἡ ἀκαταπόνητος ἐπιμονὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ πρὸς ἐξόντωσιν αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν τῆς πατρίδος μου ὅπως τὴν διαφυλάξωσι.

Κατὰ τὸ ἔτος 1802 καὶ 1803 οἱ ἀδελφοὶ Χρῆστος καὶ Ἀπόστολος Κατσικογιάνναι κατεῖχον τὸ κ α π ε τ α ν ᾶ τ ο ν τῆς Ἀκαρνανίας. Ἀμφότεροι οὗτοι, ἐξαιρέτως δὲ ὁ Χρῆστος, κηρυχθέντες κατὰ τοῦ σατράπου τῶν Ἰωαννίνων, ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐβασάνισαν αὐτὸν ἐπιπίπτοντες κατὰ τῶν Ἀλβανῶν Δερβεναγάδων, οἵτινες ἀνηλεῶς τοὺς κατεδίωκον.

Νοήσας ὁ Ἀλῆς ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ διὰ τοῦ πολέμου, ἀπεφάσισε νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν στυγερωτέραν τῶν προδοσιῶν. Προσεκάλεσε τὸν Βεκὴρ Τσουγαδοῦρον, ἀ δ ε λ φ ο π ο ι τ ὸ ν τοῦ Χρήστου καὶ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ ἐνετείλατο αὐτῷ τὴν δολοφονίαν, ἀφ' οὗ διεφήμισεν ὅτι, λησμονῶν τὰ παρελθόντα, ἔπεμπε τὸν διαβόητον τοῦτον Ἀλβανὸν ὅπως διαβιβάσῃ πρὸς τοὺς παλαιοὺς φίλους του τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πατρικῆς στοργῆς του.

Ὁ Βεκήρ, παραλαβὼν ἐκλεκτὴν συνοδείαν, μετέβη εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ μαθὼν ὅτι οἱ Κατσικογιανναῖοι διέμενον κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἰς Πλαγιάν, ἔδραμεν αὐθωρεί, παραγγείλας πρὸς τοὺς παρακολουθοῦντας αὐτὸν νὰ πυροβολήσωσι κατ' ἐκείνων οὓς ἤθελεν ἀσπασθῆ.

Ἀφ' οὗ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἔμαθον τὴν ἄφιξιν τοῦ ἀρχαίου φίλου, ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ. Τὸν ὑπεδέχθησαν δὲ περιπαθῶς καὶ φιλοφρόνως ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς πλατάνου παρὰ τῇ πηγῇ τῆς Πλαγιᾶς· ἐκεῖ ὁ Ἰσκαριώτης ἐναγκαλισθεὶς αὐτούς, ὑπέδειξε τὰ θύματα, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ πυροβολήσαντες ἐκ τῶν νώτων, ἐφόνευσαν ἀμφοτέρους.

Μετ' οὐ πολὺ ἔφθασεν ἐπιστολὴ ἐκ Πρεβέζης, δι' ἧς ὁ Κάσκαρης, στενὸς αὐτῶν συγγενής, ἔγραφε πρὸς τοὺς δολοφονηθέντας τὴν εἰς Ἀκαρνανίαν μετάβασιν τοῦ Τσουγαδούρου καὶ αἰνιγματωδῶς ἐσυμβούλευεν ἐν τῇ συναντήσει αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἀλβανοῦ Δερβέναγα νὰ προσέχουν ὥστε «ὅ π ο υ ε ἶ ν α ι ὁ Χ ρ ι σ τ ὸ ς ν ὰ μ ὴ ν ε ἶ ν α ι κ α ὶ ὁ Ἀ π ό σ τ ο λ ο ς», ὑποδεικνύων οὕτω πως τὴν τεκταινομένην προδοσίαν καὶ προειδοποιῶν περὶ αὐτῆς τὸν Χρῆστον καὶ τὸν Ἀπόστολον. Ἀλλ' ὅτε ἡ ἀγγελία ἔφθασεν, ὁ φόνος εἶχεν ἐκτελεσθῇ καὶ ὁ Βεκὴρ ἐπανήρχετο τροπαιοφόρος ἄγων μετ' αὐτοῦ καὶ τὰς πενθηφορούσας οἰκογενείας τῶν προδοθέντων φίλων του. Κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν ταύτην ἡ σύζυγος τοῦ Ἀποστόλου, τῇ ἐπιμόνῳ αὐτῆς αἰτήσει, ἔλαβε τὰς δύο κεφαλὰς ταριχευμένας ἤδη, καὶ ἐγκολπωθεῖσα αὐτὰς τὰς μετέφερε μέχρις Ἰωαννίνων. Ὁ Ἀλῆς προσεποιήθη βαθυτάτην λύπην ἐπὶ τῇ αὐθαιρέτῳ, ὡς ἔλεγε, διαγωγῇ τοῦ Τσουγαδούρου, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ κακόν, ἠθέλησε διὰ πολλῶν περιποιήσεων νὰ δείξῃ πρὸς τὰς οἰκογενείας τῶν φονευθέντων τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν ἀγάπην του, καὶ διέταξεν ἵνα ἁρμόδιον κατάλυμα χορηγηθῇ αὐταῖς ἐν τοῖς ἰδίοις σεραγίοις.

Ὁ Χρῆστος ἀφῆκεν υἱοὺς τὸν Μήνιον, φονευθέντα κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα εἰς τὸν Ἀνηφορίτην, πλησίον τῶν Θηβῶν, τὸν Σπῦρον, φονευθέντα κατὰ τὸ 1821 εἰς Καγκέλια, τὸν Στάθην, προαχθέντα συνταγματάρχην καὶ ἀποθανόντα κατὰ τὸ 1836 καὶ μίαν θυγατέρα, τὴν Μπήλιω.

Ἐν ᾧ ἡ Μπήλιω διέμενεν ἐν Ἰωαννίνοις ἠράσθη αὐτῆς ὁ Βεζύρης καὶ ἐπειράθη νὰ τὴν εἰσαγάγῃ ἐντὸς τοῦ χαρεμίου του, ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Μήνιος, μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἀτιμίαν, ἰδίαις χερσὶν τὴν ἐφόνευσεν.

Ὁ δὲ Ἀπόστολος ἀφῆκε τὸν Κωστούλαν, φονευθέντα εἰς Βλαχίαν ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Ὑψηλάντου, τὸν Ἀποστόλην, πεσόντα ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν Πρέβαν, ἀποθανόντα ἐν Πάτραις ἐπὶ Κυβερνήτου.

Ὁ συνταγματάρχης Εὐστάθιος Κατσικογιάννης ἀριθμεῖται μεταξὺ τῶν γενναίων ἐκείνων, οἵτινες, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὀδυσσέως, ἐκλείσθησαν εἰς τὸ χ ά ν ι τ ῆ ς Γ ρ α β ι ᾶ ς καὶ διὰ τῆς περιφανεστέρας ἀνδραγαθίας ἀντεστάθμισαν τὴν ἧτταν τῶν Θερμοπυλῶν.

ΓΡΙΒΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ. Κατά τινα νέαν ἀνακάλυψιν, περὶ ἧς ἐν ἐκτάσει πραγματεύεται ὁ κύριος Σάθας ἐν τῷ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐκδιδομένῳ πονήματι αὐτοῦ «Ἀ ν δ ρ α γ α θ ή μ α τ α Μ π ο ύ α», ἡ ἀρειμανὴς τῶν Γριβῶν οἰκογένεια ἀριθμεῖται μεταξὺ τῶν πολλῶν παραφυάδων αἵτινες ἀνεβλάστησαν ἐκ τοῦ περιφανοῦς τῶν Μπουαίων γένους, ὅθεν ἀνεφύησαν καὶ οἱ Σπάται καὶ οἱ Σγοῦροι καὶ ἄλλοι κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἡγεμόνες τῆς Ἀλβανίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας.

Ὁ Θεόδωρος Μπούας Γρίβας κατὰ τὴν πρώτην ἐν Πελοποννήσῳ ὀθωμανικὴν εἰσβολὴν ἐπολέμησεν ὡς ὁπλαρχηγὸς μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Κορκονδείλου Κλαδᾶ κατὰ Βενετῶν καὶ Τούρκων. Ὕστερον ἡ οἰκογένεια ἐγκατέστη ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ μέλη τινὰ ἐξ αὐτῆς μετῴκησαν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν.

Σῖμος Γρίβας Μπούας, ἁρματωλὸς τῆς Ἀκαρνανίας περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, κατέφυγεν εἰς Λευκάδα καὶ τὸν μοναχικὸν ἀσπασάμενος βίον ἐτελεύτησεν ἐκεῖ κατὰ τὸ 1622 καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

Ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Θεόδωρος ἀνέκτησε διὰ τοῦ ξίφους τὸ ἀρματωλίκιον τοῦ Σίμου καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 1653, δολοφονηθεὶς κατὰ τὴν θέσιν ἥτις σήμερον εἰσέτι καλεῖται «Τ ο ῦ Μ π ο ύ α τ' α ὐ λ ά κ ι».

Δράξας τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ὁ ἐκ Βάλτου Τσεκούρας εἰσήλασεν εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ ἥρπασε περὶ τὸ 1680 τὸ κληρονομικὸν τῶν Γριβαίων ἀξίωμα. Ὀλίγον ὕστερον ὁ Ἀπόστολος Γρίβας, ὅστις διέμενεν εἰς Τόσκεσι τοῦ Σουλίου, ἐπέπεσε μετὰ 100 ὀπαδῶν κατὰ τοῦ Τσεκούρα καὶ ἀνακτήσας τὸ ἀρματωλίκιον κατῴκησεν ἐν Περατιᾷ τῆς Ἀκαρνανίας, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Λάμιας. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Χρῆστος, τὸν δὲ Χρῆστον ὁ ὁμώνυμος τῷ πάππῳ Ἀπόστολος καὶ τὸν Ἀπόστολον ὁ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τοῦ Διάκου ἐμφανιζόμενος Χρῆστος, ὅστις καὶ συνῆψε γάμον μετὰ νεάνιδος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κατσικογιανναίων.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769 ἀνέλαβεν οὗτος τὴν ἀρχηγίαν πάντων τῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἀρματωλῶν καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Βραχωρίου, ἀλλὰ ἀποτυχὼν ὑπεχώρησεν εἰς Ἅγιον Ἠλίαν τοῦ Ἀγγελοκάστρου, ἔνθα καὶ ὑπέμεινε τοὺς ἐπελθόντας πολυαρίθμους ἐχθρούς, πρὸς οὓς καὶ συνεπλάκη. Ἐν τῷ διαβοήτῳ τούτῳ ἀγῶνι ἔπεσεν ὁ γενναῖος καὶ τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο πεδίον τῆς μάχης, βαπτισθὲν διὰ τοῦ αἵματός του, προσηγορεύθη ἔκτοτε «Τ ὰ κ ό κ κ α λ α τ ο ῦ Γ ρ ί β α».

Ἀλλ' ὅ,τι πλήττει τὴν φαντασίαν ἐμοῦ, γινώσκοντος ἀκριβῶς πάσας τὰς αἱματηρὰς θυσίας ἃς οἱ Γρίβαι προσήνεγκον τῇ πατρίδι πρὸ διακοσίων ἐτῶν, εἶναι ἡ περίεργος σύμπτωσις, καθ' ἣν ἐκ μακρῶν διαλειμμάτων παρίσταται ὁ προφήτης Ἠλίας, ὥς περ ἐπιθεώμενος τοὺς διαπρεπεστέρους ἄθλους τῆς φιλοπολέμου ταύτης οἰκογενείας.

Ἐν Ἁ γ ί ῳ Ἠ λ ί ᾳ τοῦ Ἀγγελοκάστρου ἔπεσε μαχόμενος ὁ Χρῆστος Γρίβας.

Ἐν Ἁ γ ί ῳ Ἠ λ ί ᾳ τῆς Ἀκαρνανίας ἤρατο περιφανεστάτην νίκην ὁ περιώνυμος αὐτοῦ ἀπόγονος στρατάρχης Θεόδωρος, ὅτε, ἀνακρούσας τὰ κύματα τῆς πρώτης ἀλβανικῆς εἰσβολῆς, κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὰ ἀπανθρώπως ἐκ Καλάμου ἐξελαθέντα γυναικόπαιδα.

Ἐν Ἁγίῳ Ἠλίᾳ τῆς Ἀργολίδος ὁ υἱὸς τοῦ στρατάρχου Δημήτριος ἀντετάχθη πρὸς τὸν βασιλικὸν στρατὸν καὶ ἔσωσε προκινδυνεύων τὴν στρατιωτικὴν τιμὴν τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, ἀναδειχθεὶς ἄξιος ἀπόγονος τοῦ περιλαλήτου Χρήστου καὶ υἱὸς ἐφάμιλλος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Θεοδώρου.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀπαιτοῦσι λίαν διεξοδικὴν ἀφήγησιν, ὑπερ' αίνουσαν τὰ στενὰ ὅρια βραχείας σημειώσεως, ἀναγκάζομαι καὶ ἄκων νὰ περιστείλω τὸν λόγον εἰς μόνα τὰ πρὸς τὸν ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευόμενον Χρόνον ἀναφερόμενα.

ΣΑΜΟΤΗΛ. Ὁ γνωστὸς **πολέμαρχος, ὁ θεόπνευστος** προφήτης, ὁ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς πυρίκαυστος γενόμενος, ὁ διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ ἀπαθανατίσας τὸ Κοῦγγι, ἔρχεται τελευταῖος ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τοῦ Διάκου συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν πέντε συνεταίρων αὐτοῦ καὶ τῆς χορείας τῶν νηπίων ἅτινα καθηγίασαν διὰ τοῦ ἀθώου αἵματός των τὸν βράχον τοῦ Ζαλόγγου, ὅτε αἱ μητέρες αὐτῶν, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐπικειμένης καταισχύνης, πρῶτον μὲν ἐξεσφενδόνισαν αὐτὰ κατὰ τοῦ κρημνοῦ, ὕστερον δὲ τὰ παρηκολούθησαν πίπτουσαι μία μετὰ τὴν ἄλλην εἰς τὰ βάθη τοῦ βαράθρου (ὅρα Μ ν η μ ό σ υ ν α).

78) Λ α θ ύ ρ ι α, ὄσπρια ἐκ τῶν εὐτελεστέρων. Β ρ α κ α ν ί δ α, ἀγριολάχανον περιφρονούμενον ὡς καὶ ἡ β ρ ο ύ β α.

79) Παρηκολούθησα πιστῶς τὰς ἀκριβεστέρας πληροφορίας περιγράφων τὸ μαρτύριον τοῦ ἀειμνήστου ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου.

80) Β ό τ α ν α, χόρτα κατέχοντα ἰαματικὰς ἰδιότητας, ὅθεν καὶ τὸ δημῶδες:

Τὰ βότανα τῆς γῆς γιατρεύουνε τὰ πάθη

81) Ἀ ψ ά δ α, κυρίως ἐπὶ δριμέων ὑγρῶν, μεταφορικῶς δὲ σημαίνει θυμόν. Ἀ ψ ύ ς, θυμοειδής. Συνηθέστατον ἐπὶ ἵππων.

82) Δ ι ά ν ε μ α, σκιὰ φεύγουσα ταχέως, ἀστραπηδόν.

83) Ἀ ν α λ α μ π ή, ἡ ἐκ μεγάλης πυρκαϊᾶς προκύπτουσα λάμψις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ θερμότης τῆς φλογός.

84) Λ ι ο β ό ρ ι, βορειοανατολικὸς ἄνεμος πνιγηρὸς καὶ καυστικός.

85) Ἀ ν τ ι ρ ρ ί μ μ α τ α, οἱ περὶ τὴν ρίζαν δένδρου τινὸς φυόμενοι βλαστοί.

86) Κ υ β έ ρ τ ι, τὸ κύβεθρον, ἡ κυψέλη.

Γ ο ν ό ς, ἡ νέα γενεὰ τῶν μελισσῶν, ἡ κατὰ τὸ ἔαρ ἀπολείπουσα τὸν γενέθλιον οἶκον καὶ μεταναστεύουσα ἀλλαχόσε.

Ὅστις παρετήρησεν ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔντομα, δὲν παρέλειψε βεβαίως νὰ σημειώσῃ τὸν ἀπερίγραπτον βόμβον ὅστις ἐπικρατεῖ ἐντὸς τῆς κυψέλης ὀλίγην ὥραν πρὶν ἢ ἐξέλθῃ ὁ γ ό ν ο ς. Ἤθελεν εἴπῃ τις, ὅτι αἱ μητέρες καὶ οἱ πατέρες θρηνοῦσι συνάμα καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ τῶν τέκνων.

Ὁ γ ο ν ό ς, ἐξερχόμενος πρώτην φορὰν εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, πλανᾶται πρὸς ὀλίγον ἔνθεν κἀκεῖθεν καὶ προσκολλᾶται μετὰ ταῦτα ἐπί τινος ἀποτόμου πέτρας, ἢ κάθεται ἐπὶ κλαδίσκου τινὸς δένδρου. Ἂν δὲ ἀμελήσῃ τις νὰ τὸν παραλάβῃ καὶ τοποθετήσῃ ἐντὸς κυψέλης, ἀπέρχεται προπορευομένης τῆς Ἀ ν ά σ σ η ς. Τὴν ἀποχώρησιν ταύτην ὡς καὶ τὴν πρώτην ἔξοδον τοῦ γ ο ν ο ῦ ἐκ τῆς κ υ ψ έ λ η ς, ἤκουσα νὰ χαρακτηρίζωσιν οἱ ἡμέτεροι χωρικοὶ διὰ τῶν λέξεων: Ἐ κ ί ν η σ ε ν ὁ λ α ό ς. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν ἐδυνήθην νὰ μὴ ἐνθυμηθῶ τὴν διαβόητον ὁμηρικὴν παρομοίωσιν, ἔνθα τὸ «ἔθνεα πολλὰ μελισσάων» ἀντιστοιχεῖ πληρέστατα πρὸς τὸ λαός.

87) Φράσις ἐμφαίνουσα τὴν νευρικὴν κατάπτωσιν ἥτις προέρχεται ἕνεκα φόβου αἰφνιδίου. Πιστεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὅτι ἐπὶ τοιούτων περιστάσεων τὸ αἷμα ἀποσυντίθεται. Τὸ αὐτὸ ρῆμα ἐν χρήσει ἐπὶ γάλακτος ἀποσυντεθειμένου: Ἔ κ ο ψ ε τ ὸ γ ά λ α.

88) Ἀ σ π ρ ο γ α λ ι ά ζ ε ι καὶ ἀ σ π ρ ο γ ά λ ι α σ μ α, τὸ ὑ π ό λ ε υ κ ο ν χ ρ ῶ μ α τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης κατὰ τὸ λυκαυγὲς τῆς ἡμέρας.

89) Ὀφθαλμὸς περικυκλούμενος ὑπὸ μακρῶν καὶ πυκνῶν βλεφαρίδων, ἢ ἐπισκιαζόμενος ὑπὸ δασειῶν ὀφρύων, ἐθεωρεῖτο ὡς τεκμήριον ἀνδρείας ψυχῆς καί, συνδυαζόμενον μετ' ἄλλων τινῶν προσόντων, καθωδήγει εἰς εὔστοχον ἐκλογὴν τῶν π α λ λ η κ α ρ ί ω ν.

90) Ρ ι ζ ι μ ι ό, πέτρα ἐρριζωμένη, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ π έ τ ρ α π λ ε ο ύ μ ε ν η.

Χ α ρ α μ ά δ α, τὰ σχίσματα ἐν γένει.

Γ ε ν ε ι ά ζ ε ι ἐπὶ φυτῶν, ὅταν βάλλωσι τὰς πρώτας οἱονεὶ τριχοειδεῖς ρίζας. Ἐπὶ κισσοῦ, ὅταν προσκολλᾶται διὰ τῶν ἐλαστικωτάτων νεύρων ἅτινα ἀναφύονται ἐκ τῶν ἀπείρων αὐτοῦ γονάτων.

Π λ ο κ ό ς, σύμπλεγμα ἐκ κλάδων πρὸς ἀνακοπὴν τῶν ὑδάτων. Ἡ ἐργασία αὕτη δηλοῦται διὰ τοῦ ὑ φ α ί ν ω.

Γ ε ρ ο β ο λ ι ά. Κ λ ε ῖ σ μ α, φραγμὸς κυκλοειδὴς διὰ καλάμων κατασκευαζόμενος, δι᾽ οὗ πολιορκοῦνται οἱ ἰχθύες ἔνθα ἐνδιαιτῶνται. Μεταφορικῶς πᾶν περίκλεισμα ἀσφαλές, ἀνυπέρβλητον.

91) Σ ύ φ λ ο γ ο, ἡ δίνη ἡ προερχομένη ἐκ τῆς συναντήσεως φλογῶν πρώην κεχωρισμένων. Συνήθως κατάρα: Ν ὰ σ ὲ π ά ρ η τ ὸ σ ύ φ λ ο γ ο! Μ' ἐ π ῆ ρ ε τ ὸ σ ύ φ λ ο γ ο!

92) Ἀ ν ε μ ο ρ ρ ι π ή, ὁρμὴ ἀνέμου παρασύροντος πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ τοῦτο πρὸς δήλωσιν καταστροφῆς: Μ ᾶ ς ἐ π ῆ ρ ε ἡ ἀ ν ε μ ο ρ ρ ι π ή.

93) Ἀποφασισθείσης ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τῆς καταστροφῆς τοῦ πασᾶ Ἀλῆ, οἱ ἔφοροι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἀπέστειλαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰωάννινα τὸν Χριστόδουλον Οἰκονόμου ἵνα κατηχήσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μάνθον, τὸν ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Βεζύρου, μεγάλην χαίροντα ἐν Ἠπείρῳ ἐπιρροὴν καὶ ὑπόληψιν, τὸν Ἀλέξην Νοῦτσον, τὸν Ἴσκον, τὸν Στράτον, τοὺς Φαρμάκηδες καὶ ἄλλους τοιούτους. Ὁ δὲ Ἀσημάκης Κροκίδας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρέσχε τὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Τεπελενλῆ οἰκίαν του, ἥτις, καθὰ διαβεβαιοῖ καὶ ὁ Φιλήμων, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὡμοίαζε πρὸς ἄλλον μυστηριώδη καὶ τρομερὸν στρατῶνα, ὅπου κατὰ πᾶσαν νύκτα συνήρχοντο καὶ συνεσκέπτοντο μετὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τῶν Φιλικῶν Χριστοδούλου Οἰκονόμου, γαμβροῦ τοῦ Κροκίδα, Ἰωαννῖται, Ζαγορίσιοι, Ἀκαρνᾶνες, Σουλιῶται.

94) Ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος ἐνέμετο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἀλῆ, ὅστις καὶ ἀπεκάλει αὐτὸν π α ι δ ί τ ο υ.

95) ΒΑΣΙΛΙΚΗ. Κίτσος Κονταξῆς, ἐκ τῶν προυχόντων τῆς κωμοπόλεως Πλεσσοβίτσας, ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τῆς ἐν τοῖς Ἀληπασικοῖς χρονικοῖς τοσοῦτον σπουδαίαν κατεχούσης θέσιν διαβοήτου ἐπὶ καλλονῇ καὶ συνέσει Βασιλικῆς. Ὡς ἐκ τῶν γενεθλίων καὶ τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ἀπελάμβανεν οὗτος γενικῆς ὑπολήψεως παρὰ τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ, δι᾽ ὃ καὶ ὕποπτος γενόμενος σκληρῶς κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ αἱμοχαροῦς Βεζύρου.

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις Μαρίνα τις, ἐκ τῆς αὐτῆς κωμοπόλεως ὁρμωμένη, ἀντὶ μικρᾶς εὐεργεσίας ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀλῆ τὴν ἐντολὴν νὰ κλέψῃ καὶ τῷ παραδώσῃ τὴν ἑπταετῆ κόρην τοῦ Κίτσου, καὶ τὸ μιαρὸν γύναιον, προσοικειωθὲν τῇ συζύγῳ τοῦ Κονταξῆ, μυρία ἤρξατο νὰ τεκταίνηται πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ βδελυροῦ σχεδίου.

Ἀποθανόντος δέ τινος τῶν ἐν Φιλιάταις βέηδων, ὁ Κίτσος μετέβη μετὰ τῆς συνεύνου Ἀναστασίας ὅπως συλλυπηθῇ τὴν χήραν τοῦ ἀπελθόντος φίλου, καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἡ Μαρίνα, παραλαβοῦσα δι᾽ ἀπάτης εἰς τὴν ἑαυτῆς οἰκίαν τὴν Βασιλικήν, ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Σατράπην, ὅστις, ἀποστείλας ἀμέσως εἰς ὁρισθέν τι μέρος ἵππους ταχυδρομικοὺς καὶ ἔνοπλον συνοδείαν, ἀπήγαγε τὸ κοράσιον.

Ἐπανελθὼν ὁ Κίτσος καὶ πληροφορηθεὶς παρὰ τῶν κατοίκων, ἐν ὅπλοις διατελούντων καὶ ὑπισχνουμένων ἐκδίκησιν, τὰ περὶ ἀπαγωγῆς τῆς προσφιλοῦς

αὐτῷ θυγατρός, περιῆλθεν εἰς τοιαύτην ἀδημονίαν ὥστε σχεδὸν παρεφρόνησε. Καὶ τὴν μὲν περιουσίαν κατηνάλωσεν ἀφειδῶς διανείμας αὐτὴν πρὸς πάντας ὅσοι, ἐκμεταλλευόμενοι τὴν πατρικὴν στοργήν, ἐπηγγέλλοντο αὐτῷ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ τέκνου, αὐτὸς δέ, καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς λύπης, ὤρυξε τάφον ἐν τῷ ὑπογείῳ τῆς οἰκίας, ἀπέβαλε τὸν ὁπλισμόν, ἐζώσθη σχοινίον καὶ ἐν νηστείαις καὶ στερήσεσι διανυκτερεύων ἐπεκαλεῖτο τὴν Θεομήτορα ὑπὲρ ἐπανόδου τῆς Βασιλικῆς.

Ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν τούτων καὶ τοῦ ψυχικοῦ ἄλγους προσβληθεὶς ὑπὸ στηθικοῦ νοσήματος, ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ἀσπασθῇ τὴν θυγατέρα. Καίτοι προσκληθεὶς πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ, οὐδέποτε ἔστερξε νὰ συναντηθῇ μετὰ ἀσπόνδου ἐχθροῦ, τοῦ παραιτίου τῆς καταστροφῆς του. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου, ἐνδώσας εἰς τὰς προτροπὰς τῶν συγγενῶν καὶ ἡττηθεὶς ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν θυγατέρα φίλτρου, μετέβη εἰς Ἰωάννινα καὶ παρεστάθη ἐνώπιον τοῦ αἱμοχαροῦς Σατράπου. Ὁ Βεζύρης, ἀφ' οὗ φιλοφρόνως τὸν ὑπεδέχθη, διανοούμενος βεβαίως τίνι τρόπῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραμονῇ τοῦ θανάτου ἐδύνατο νὰ καταστήσῃ σκληροτέραν τὴν ἀγωνίαν, ἠρώτησεν αὐτὸν ποίαν τινὰ χάριν ἤθελε νὰ τῷ ἀπονείμῃ πρὸς παραμυθίαν τῶν παθημάτων. Ὁ δὲ Κίτσος, δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς ψευδοῦς ταύτης εὐνοίας, συντετριμμένος τὴν καρδίαν ἔπεσε κατὰ γῆς γονυπετὴς καὶ ἀνεβόησε δακρύων: «Τὰ μάτια μου! Τὸ φῶς μου! Τὸ παιδί μου!». Τότε ἐμβλέψας ὁ Ἀλῆς μειδιῶν πρὸς τὸν γέροντα τῷ ἠρνήθη ἀποτόμως καὶ μόνον τῷ ἐπέτρεψε νὰ ἴδῃ μακρόθεν, ἂν ἤθελε, τὸ περιπόθητον τέκνον.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Ἀλῆς, ὁ ἀνήμερος ἐκεῖνος λύκος, ἠγάπησε τὴν Βασιλικὴν μόλις παραδοθεῖσαν εἰς χεῖρας του, εἴτε διότι προῃσθάνετο ποῖον εὐωδέστατον ἄνθος ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῇ ἐκ τοῦ κάλυκος ἐκείνου, εἴτε διότι ἀπ' ἀρχῆς τὸν κατεγοήτευσεν ἡ ἔμφυτος ἀφέλεια τῆς ἑπταετοῦς παρθένου. Διὸ καὶ ἐπειρᾶτο παντὶ σθένει νὰ ὑπερνικήσῃ διὰ τῶν περιθάλψεων τὴν πρὸς αὐτὸν ἀμείλικτον ἀντιπάθειαν τοῦ κορασίου.

Ἡμέραν τινὰ ἡ Βασιλική, ἐπισκεπτομένη τὰς κρύπτας τῶν σεραγίων, εὗρεν ἔν τινι γωνίᾳ τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος καὶ λαβοῦσα αὐτὴν ἔδραμε καὶ προσπεσοῦσα τῷ Ἀλῆ ἐξητήσατο τὴν χάριν ἵνα ἐν τῷ ἰδίῳ θαλάμῳ καταθέσῃ τὸ παρήγορον εὕρημα. Ὁ Βεζύρης, ἐπαινέσας τὸν θρησκευτικὸν αὐτῆς ζῆλον, ἔστερξε προθύμως καὶ οὕτω χάριν τῆς Βασιλικῆς ἐν αὐτῇ τῇ φωλεᾷ τοῦ θηρίου κατηρτίσθη πολύτιμον προσευκτήριον, ὅπου πολλάκις καὶ τὸ ἀνθρωπόμορφον ἐκεῖνο τέρας ἐν ταῖς μεγάλαις αὐτοῦ δυσχερείαις προσήρχετο ἱκετεῦον.

Δεκαπενταετῆ ἤδη ἐνυμφεύθη αὐτὴν ὁ Ἀλῆς κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν θρήσκευμα καὶ ἔκτοτε τὴν ἠγάπησε μανιωδῶς, καίτοι γέρων. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὴν μεγάλην ἐπιρροὴν αὐτῆς ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ τυράννου πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἡ σωτηρία πολλῶν.

Ἀλλ' ὅσον ὁ Βεζύρης ἠγάπα τὴν Βασιλικήν, τόσον ἐμίσει τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Γεώργιον Κίτσον, τὸν ὄντως μεγαλοπρεπῆ καὶ ὡραιότατον ὁπλαρχηγὸν τῆς Πλεσσοβίτσας, τὸν διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ ἀπαθανατίσαντα μετὰ ταῦτα τὴν αἱματόφυρτον τοῦ Μεσολογγίου Λουνέταν. Μὴ ἀνεχόμενος ὁ ζηλότυπος Σατράπης τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἀπήλαυεν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Ἰωαννίνων ὁ γυναικάδελφος αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ τὸν δολοφονήσῃ· καὶ πρῶτον ἐπεχείρησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μελετωμένου κακουργήματος προπαρασκευάσας διὰ κωνείου φύλλα νικοτιανῆς· ἀλλ' ἀπέτυχεν, εἰδοποιηθέντος τοῦ Κίτσου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττου. Ὕστερον προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς μέγα τι κυνηγέσιον καὶ διέταξε δύο ἐκ

τῶν πιστῶν δημίων νὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτοῦ. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἀποπείρᾳ ἐπληγώθη βαρέως ὁ Κίτσος καὶ ἤθελεν ἴσως ἀποθάνῃ νοσηλευόμενος ὑπὸ τῶν ἰατρῶν τοῦ Ἀλῆ, ἂν ἡ Βασιλική, ἐπὶ τῷ ἀπαισίῳ ἀκούσματι, δὲν ἀπῄτει τὴν ἴασίν του καὶ ἂν δὲν κατετρόμαζεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀπειλῆς ὅτι ἤθελεν, αὐτοχειριαζομένη, συναποθάνῃ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Ἔντρομος ὁ Ἀλῆς, οὐ μόνον ἐφρόντισε νὰ ἀναθέσῃ τὴν σωτηρίαν τοῦ τραυματίου εἰς τὸν ἱκανώτερον τῶν χειρουργῶν του, ἀλλὰ καὶ αὐτοπροσώπως ἐπετήρει τὴν θεραπείαν πρὸς ἐξιλασμὸν τῆς προσφιλοῦς συζύγου.

Οὕτω διῆλθε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου του τυμβογέρων ἤδη ὁ Ἀλῆς· κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐπιζησάντων, προκύπτει ὅτι, ἀπέναντι τῆς φοβερᾶς μεταβολῆς τῆς τύχης, τῆς προδοσίας τῶν τέκνων του, τῆς λιποταξίας τῶν διασημοτέρων ὁπλαρχηγῶν του, τῆς ἐπικειμένης τιμωρίας τῶν κακουργημάτων του, ὅταν κατέκλινε τὸ πολιὸν καὶ θυελλῶδες μέτωπον ἐπὶ τῶν ἁβρῶν γονάτων τῆς Βασιλικῆς, ἐκ μιᾶς ἐλησμόνει τὰ πάντα καὶ παρεδίδετο εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὕπνου, ὡς ἂν ἐπίστευεν ἀδύνατον τὴν καταστροφὴν ἐν τοῖς κόλποις τοιούτου παραδείσου.

Ὕστερον δέ, ὅτε ἀπεκλείσθη ἐν τῇ λίμνῃ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἔβλεπε προσεγγίζοντα τὸν ἀναπόφευκτον ὄλεθρον, ἐν ᾧ τὴν ἀκαταδάμαστον αὐτοῦ ψυχὴν δὲν κατέβαλεν ὁ φόβος τοῦ θανάτου, τὴν κατεσπάραττεν ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Βασιλικὴ ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του. Ὅθεν ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτοῦ, προσκαλέσας τὸν Ἀθανάσιον Βάγιαν, ἐνετείλατο νὰ φονεύσῃ τὴν γυναῖκα, ἐάν ποτε ὡς ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ πολέμου ἤθελεν ἰδῇ αὐτὸν ζωγρηθέντα ἢ πεσόντα ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν πολεμίων.

Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἀλῆς, θανασίμως πληγείς, ἀπῄτησε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς, ἐξελθὼν ὁ Βάγιας τοῦ δωματίου, ἔνθα ἐν τῷ ἰδίῳ αἵματι ἐκυλίετο ἤδη ὁ ἀγωνιῶν λέων, ἐπυροβόλησεν ἀσκόπως καὶ ἐπανακάμψας ἀνήγγειλε πρὸς τὸν θνήσκοντα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τελευταίου πόθου του. Τότε ἐπὶ τῶν ὠχρῶν χειλέων του ἐπήνθισεν ἔσχατον μειδίαμα καὶ χαίρουσα ἐξεδήμησεν ἡ ἀγρία αὐτοῦ ψυχή.

Ἡ Βασιλική, αἰχμαλωτισθεῖσα, ἐπέμφθη εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της Σίμου βέη, καὶ ἐκεῖθεν ἐξωρίσθη εἰς Προῦσαν. Κατὰ δὲ τὸ 1830 ἐλευθερωθεῖσα ἦλθεν εἰς Μεσολόγγιον καὶ κατῴκησεν ἐν τῇ κωμοπόλει Κατοχῇ, ὁπόθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ, καταβληθεῖσα ὑπὸ τῆς λύπης καὶ ἀσθενήσασα βαρέως, μετέστη ἐπὶ θεραπείᾳ εἰς Αἰτωλικόν, ἔνθα καὶ κατέλυσε τὸν βίον ἐν ἔτει 1835.

Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς βιογραφίας ταύτης γίνεται δῆλον ὅτι διὰ τῆς προστασίας τῆς Βασιλικῆς πολλοὶ πολλάκις ἐσώθησαν τῶν κινδυνευόντων Χριστιανῶν, οὐχὶ παραλόγως ἀποδίδεται εἰς αὐτὴν ἐν τῷ ποιήματι ἡ σωτηρία τῶν Φιλικῶν, ὧν οἱ ἀγῶνες καὶ ὁ σκοπὸς ἀναντιρρήτως δὲν ἐλάνθανον τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Ἀλῆ.

96) Ὑπῆρξε καιρός, καθ' ὃν τοιαύτη ἦτο ἡ ὑπόληψις ἣν ἔχαιρεν ἐν Ἠπείρῳ ὁ γνωστὸς οὗτος ἐπὶ συνέσει γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὥστε παροιμιώδης κατήντησεν ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων του. Τὸ εἶπε ὁ κὺρ Μάνθος ἐταυτίζετο πρὸς τὸ Αὐτὸς ἔφα. Ὁ Μάνθος, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεκλείσθη ὁ Ἀλῆς, συνελήφθη ὑπὸ τῶν Σουλτανικῶν καὶ ἐκαρατομήθη ἐν Μετσόβῳ.

97) Τὸ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη καὶ τὸ χῶμα, κλαρὶ καὶ πέτρα ἦσαν ῥῆτραι, δι' ὧν συνήθως ἐν τοῖς παλαιοῖς συμβολαίοις παρεχωρεῖτο ἡ ἀπόλυτος κατοχὴ κτήματός τινος.

98) *Νερὸ κι' ἁλάτι*, φράσις δημώδης, δι' ἧς ἐμφανίζεται ἡ ἐπανάληψις φιλίας διακοπείσης ἕνεκεν σοβαροῦ τινος λόγου.

99) Ἄλλο δημῶδες λόγιον, δι' οὗ ἀνατίθεται εὐθύνη εἰς τὸν μὴ στέργοντα νὰ παραδεχθῇ σπουδαίαν τινὰ πρότασιν. Ταὐτόσημον τῷ *νίβομαι*, *κι' ἀπονίβομαι*. *Ἔξω ἀπ' τὸ κρῖμα νἆμαι*. Καὶ τὰ παραπλήσια.

100) *Πίθωσε* εἶναι τὸ *ἐπίθεσον*. Ἡ μετὰ προσοχῆς καὶ ἀβρότητος τοποθέτησις πράγματός τινος.

101) Δηλοῖ: ἔφθασεν ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ βία θέλει λύσῃ τὸ ζήτημα.

102) Ὁ μοχθηρὸς οὗτος ἐκ τῶν ἐγχωρίων ἀγάδων ὑπῆρξεν ἡ ἀληθής, ἴσως δὲ καὶ ἡ μόνη, αἰτία τῆς καταδίκης τοῦ Διάκου. Παρουσιασθεὶς πρὸς τὸν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασᾶν, προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ μετὰ δακρύων ἐξῃτήσατο παραδειγματικὸν θάνατον πρὸς τιμωρίαν ἀνδρὸς θεωρουμένου τότε κινδυνωδεστάτου.

103) *Ρογός*, τὸ ἐκ σανίδων διαμέρισμα ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν, ὅπου ἀποταμιεύεται ὁ σῖτος, καὶ αὐτὸς ὁ σωρὸς τοῦ σίτου.

104) Δημώδης παροιμία, στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως τῆς περιέργου παραμορφώσεως ἣν πάσχει ὁ μύρμηξ ὅταν ἀναφύωνται τὰ πτερὰ ἐπὶ τῶν νώτων αὐτοῦ καὶ μεταβάλληται εἰς πτηνόν.

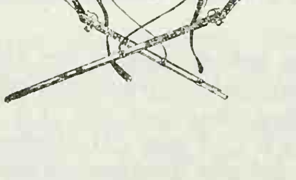
105) Τὸ *καὶ σ' ἀκούω* ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ἔχει ἀπειλητικὴν καὶ περιφρονητικὴν ἔννοιαν. Ἐν τῇ λακωνικῇ ἐκείνῃ φράσει περιέχεται πᾶσα ἡ ἀηδία καὶ ἀγανάκτησις ἣν διήγειρεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Διάκου ἡ θρασύτης τῶν Ὀθωμανῶν.

106) *Κάκοψος*, περὶ ὀσπρίων σκληρῶν, ἀντίθετον τοῦ *κάλοψος*. Τραχύς, ἀντέχων εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυρός.

107) Ἡ μήτηρ τοῦ Διάκου πρὸ ὀλίγων μόνον ἐτῶν ἐτελεύτησεν. Καθ' ἣν δὲ ἔλαβον διαβεβαίωσιν, ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ υἱοῦ της ἀντημείφθη διὰ ἰσοβίου δωδεκαδράχμου συντάξεως ! ! !

108) *Ρεύω*, ἐπὶ φύλλων, ἀνθέων, ἢ τρυφερῶν καρπῶν, ὅταν ἔκ τινος ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιρροῆς αἰφνιδίως καταπίπτωσιν. Λέγεται δὲ μεταφορικῶς καὶ περὶ ἀνθρώπων ὑπὸ χρονίας καὶ μακρᾶς νόσου τηκομένων.

109) Τὸ «Χτύπα, κέντα!» παραλαμβάνεται εἰς τὸν λόγον εἰς δήλωσιν ἐπιμόνου καὶ ἐπιτεινομένης ἐνεργείας. Τοιαῦτα καὶ τά: «*Δῶσε, δῶσε*», «*Χτύπα, βάρει*» καὶ τὰ παραπλήσια.

ΦΩΤΕΙΝΟΣ

(1879)

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Καὶ ὦ Φωτεινέ, Ἀστραπόγιαννε
[καὶ ἁρματωλὲ καὶ Ἀκρίτα
καὶ τῆς φυλῆς καὶ τῆς φωνῆς, καρδιά, τρα-
[γούδι, λόγος,
τοῦ Γένους φυλακάτορα καὶ σὰ νὰ στέκῃς
[πάντα
σκοπός, τὸ καρυοφύλλι σου τὸ κλέφτικο
[κρατώντας,
μὲ κάποια ὁλάνοιχτα φτερά, σὰ σκέπη
[ἀπάνωθέ μας.
Δροσάτος ἀπ' τοῦ Κίσσαβου τὴν πάχνη,
[ἀπὸ τὴ φλόγα
μαυριδερός, μοσκοβολᾷς μπαρούτι
[καὶ θυμάρι!

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ—«ΒΩΜΟΙ» 1915

ΚΑΤΑΤΟΠΙΣΤΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ [1])

Ὁ Βαλαωρίτης, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1868, ἀποσυρθεὶς ἐντελῶς τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς, ἔζη, ὡς γνωστόν, ἐν Λευκάδι, διαμένων συχνότερον ἐν τῇ ἐξοχικῇ αὐτοῦ ἐπαύλει τῆς Μαδουρῆς καὶ ἀσχολούμενος εἰς τὴν κατ' αὐτεπιστασίαν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων του. Ἡ ἀσχολία αὕτη ἦτο δι' αὐτὸν ἑλκυστικὴ καὶ εὐάρεστος ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις. Ἐνθουσιώδης τῆς φύσεως θαυμαστής, διετέλει εἰς διηνεκῆ πρὸς αὐτὴν συνάφειαν, ἐνῷ συνάμα ἐδίδετο αὐτῷ ἡ εὐκαιρία νὰ μελετᾷ ἐν πάσῃ ἀνέσει τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, μεθ' οὗ συνέζη καὶ διετέλει ἐν διαρκεῖ συναναστροφῇ. Οὕτω περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Βαλαωρίτης, καταρρίψας πάντας τοὺς ἐκ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ φραγμούς, ὄχι μόνον ἐγνώριζε καὶ ὡμίλει τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ διετέλει ἐν ἀρρήκτῳ συναφείᾳ ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων μετὰ τῶν προσφιλῶν αὐτῷ ὀρεσιβίων γεωργῶν τῆς Λευκάδος καὶ τῶν τολμηρῶν αὐτῆς ἀκτοπλόων καὶ ἁλιέων ναυτῶν. Περὶ τούτου δύναται νὰ μαρτυρήσῃ πᾶς τις γνωρίσας τὸν Βαλαωρίτην κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ τὸ γόητρον τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐκείνου καὶ ἡ εὐχαρίστησις, ἣν ἀπελάμβανεν ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συναναστροφῆς. Τῆς ἐποχῆς ταύτης προϊὸν εἶναι τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον ἔπος «Φωτεινός».

Ἀτυχῶς τὸ ἔργον ἀπέμεινεν ἡμιτελές, καίτοι ὁ Βαλαωρίτης, αἰσθανόμενος προσεγγίζον τὸ τέλος, εἰργάσθη ὅσον ἠδυνήθη περισσότερον καὶ ἐνῷ δεινῶς ἔπασχε κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ βίου του.

Ἐκ τῶν πέντε ᾀσμάτων ἅτινα προέκειτο νὰ ἀποτελέσωσι τὸ ὅλον ἔπος, τρία μόνον ἐπρόφθασε νὰ γράψῃ, καὶ ἀπὸ τούτων δὲ πιθανώτατα ἐλλείπει ἡ τελευταία ἐπεξεργασία. Ἀμφίβολον ἔτι καὶ τίνα ἐσκόπει ὁριστικῶς ὁ ποιητὴς νὰ δώσῃ τίτλον εἰς τὸ ἔργον του: διότι γράφεται μὲν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τῶν πέντε ᾀσμάτων ἡ ἐπιγραφὴ «Φωτεινός», δι' ὃ καὶ οὕτω ἐπεγράφη ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει τὸ ποίημα τοῦτο, ἀλλ' ἔσωθεν τῆς πρώτης σελίδος τοῦ πρώτου ᾄσματος φέρεται ἡ ἐπιγραφή:

Γρατιανὸς Ζώρζης ἢ Γειῶργος

Αὐθέντης Λευκάδος

ἢ

ἡ ἐπανάστασις τῆς βουκέντρας

Ἐπεισόδιον ἱστορικὸν τοῦ 1357

---

1) Ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν ποιημάτων τοῦ Βαλαωρίτη ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ γιός του Ἰωάννης (1891).

Ὅρα πραγματείαν Καρόλου Χόπφ, μετενεχθεῖσαν ἐκ τῆς γερμανικῆς ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ Α. ΡΩΜΑΝΟΥ [1])

Ἀλλ' ἂν ὁ ποιητὴς ἤντλησεν ἐκ τῆς πραγματείας ταύτης τὸ θέμα τῆς ἐποποιΐας του, βεβαίως ἐσκόπει ἐντὸς τοῦ πλαισίου αὐτῆς νὰ περιλάβῃ καὶ ἑτέρας γενικωτέρας ἰδέας. Ἠθέλησε νὰ καταδείξῃ τὴν συνεχῆ ἀλληλουχίαν, τὴν συνδέουσαν τὸν ἁρματωλικὸν βίον πρὸς τὰς ἐθνικὰς περιπετείας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, συνάμα δὲ νὰ περιγράψῃ πιστῶς καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως, οὕτως εἰπεῖν, ἀπεικονίζων τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὸν βίον τῶν κατοίκων τῆς νήσου Λευκάδος, ταυτιζόμενα σχεδὸν πρὸς τὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ τῆς δυτικῆς. Τέλος ἠθέλησε νὰ ἀποθησαυρίσῃ πλείστας λέξεις ἀγνώστους ἴσως τοῖς πεπαιδευμένοις καὶ αὐτῷ τῷ λαῷ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, κοινοτάτης ὅμως χρήσεως παρὰ τῷ λαῷ, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ἐκτυλίσσονται αἱ δραματικαὶ περιπέτειαι τοῦ ἔργου του καὶ αἵτινες φέρουσιν ἀναμφισβήτητον τὴν σφραγῖδα τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς των. Ἐκ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι εὔοσμα ἄνθη τῶν ἀθηναϊκῶν κήπων, οὐδὲ φύονται ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, δὲν ἕπεται ὅτι δὲν στολίζουσιν ἄφθονα τοὺς βράχους τῶν λευκαδίων ὀρέων, ἐκ τῶν ἑλληνικωτάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδέποτε ἀποινεὶ καὶ ἐπὶ μακρὸν κατώρθωσεν ὁ ξένος νὰ ἐγκατασταθῇ.

Ὁ «Φωτεινὸς» εἶναι, διὰ τοὺς λόγους τούτους, τὸ ὅλως διάφορον, ἴσως, τῶν ἑτέρων ποιητικῶν ἔργων τοῦ Βαλαωρίτου. Διότι τὸ θέμα, ἡ γλῶσσα, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, ὧν πιστὴν εἰκόνα δίδωσιν ἡμῖν τὸ ποίημα, περιφράσσονται ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν ὑπὸ τοῦ γαλανοῦ κύματος περιβρεχομένων ἀκτῶν τῆς νήσου Λευκάδος· εὐρύτερον, ὡς ἐκ τοῦ ὁρίζοντος, ὃν ἀπὸ τῶν κορυφῶν αὐτῆς κατοπτεύει. Ἐν τῷ «Φωτεινῷ» ἡ ἡλικία καὶ ἡ μελέτη ἐμετρίασαν παρὰ τῷ ποιητῇ τὰ ἀχαλίνωτα τῆς φαντασίας ἅλματα, ἐνῷ ἡ μετὰ τοῦ λαοῦ συμβίωσις σχεδὸν ἐντελῶς ἐξηφάνισεν ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τὴν ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ μελέτης ἐπήρειαν τῶν ξενικῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Ὁ «Φωτεινὸς» εἶναι λευκάδιον μὲν ἄνθος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑλληνικωτέρων, ἂν μὴ τὸ ἑλληνικώτατον τῆς χλωρίδος τοῦ Βαλαωρίτου, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐγκράτεια τῆς φαντασίας, τὸ συνεπτυγμένον τοῦ ὕφους καὶ ἡ ἀκριβὴς τῆς ἀληθείας ἀπεικόνισις δὲν παρέχουσι μὲν τὰς ζωηρὰς καὶ γοητευτικὰς συγκινήσεις τῶν περιλάμπρων στίχων τῆς «Φροσύνης», χαράσσονται ὅμως πολὺ βαθύτερον ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν διὰ τοῦ ὕφους καὶ τῆς εὐγενείας τῶν ἐξελισσομένων αἰσθημάτων καὶ τῆς πυκνότητος καὶ δυνάμεως τῶν ἰδεῶν, πάντων δὲ τούτων ἐξόχως ἀνθρωπίνων καὶ ἐγγυτάτων ἡμῖν. Ἂν χαρακτηρίσωμεν, κατὰ τὴν γνώμην τινῶν, τὴν «Φροσύνην» ὡς προϊὸν τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς, ὁ «Φωτεινὸς» ἀνήκει, ἀναντιρρήτως, εἰς τὴν πραγματικὴν σχολήν.

Ἐν τῷ «Φωτεινῷ» ἀνευρίσκει τις δύο ἑτέρους νεωτερισμοὺς τῆς ποιήσεως τοῦ Βαλαωρίτου. Τὸ εἰδύλλιον ὑπὸ τὴν ἁγνοτέραν αὐτοῦ μορφὴν καὶ τὴν κωμικὴν ἔμπνευσιν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φλώρου.

Οἱαδήποτε ὅμως ἔσεται ἡ περὶ τοῦ ποιήματος τούτου κρίσις, ἀλγεινὴν προ-

1) Τὴν δημοσιεύομε ὁλόκληρη στὶς ἑπόμενες σελίδες, γιατὶ παρέχει ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ καλύτερη κατανόηση τοῦ «Φωτεινοῦ».

ξενεῖ ἐντύπωσιν, ὅτι ὁ θάνατος δὲν ἐπέτρεψε τῷ Βαλαωρίτῃ νὰ φέρῃ αὐτὸ εἰς πέρας. Ἐν τῷ τετάρτῳ ᾄσματι ἐσκόπει ὁ ποιητὴς νὰ περιγράψῃ τοὺς γάμους τῆς Θωδούλας μετὰ τοῦ Λάμπρου, θὰ εἴχομεν δὲ πιστὴν εἰκόνα πάντων τῶν ἐν τοῖς γάμοις λευκαδίων ἐθίμων. Θέμα τοῦ πέμπτου καὶ τελευταίου ᾄσματος θὰ ἦτο ἡ πρὸς τοὺς Φράγκους μάχη, ἡ πανωλεθρία αὐτῶν καὶ ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Γρατιανοῦ Ζώρζη, ἐνῷ πιθανώτατα ὁ Φωτεινὸς θὰ ἔπιπτεν ἐν τῷ νικηφόρῳ ἀγῶνι.

Ἐν τέλει τῶν δημοσιευομένων ᾀσμάτων τοῦ «Φωτεινοῦ» ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ παρατεθῶσι γλωσσικαί τινες σημειώσεις περί τινων ἐκ τῶν ἐν τῷ ποιήματι λέξεων, ὧν ἡ ἔννοια οὐ τοῖς πᾶσι γνωστή [1]). Τινές, ἀλλ' ὀλίγισται, τῶν σημειώσεων τούτων, εἶναι αὐτοῦ τοῦ Βαλαωρίτου.

---

1) Τέτοιες σημειώσεις ὑπάρχουν στὸ τέλος τῆς «Κυρὰ Φροσύνης» καὶ τοῦ «Ἀθανάση Διάκου».

"Ο ΦΩΤΕΙΝΟΣ" ΚΑΙ Η ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΟΥ [1])

Πῶς ἡ ἔμπνευσις τοῦ ποιητοῦ ἐκ τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐπαναστάσεως καὶ τῶν προηγηθεισῶν ἀμέσως αὐτῆς ἡρωϊκῶν τοῦ ἔθνους ἀγώνων τῆς ἁρματωλικῆς ἐποχῆς ἀνέδραμεν αἴφνης ἐν τῷ «Φωτεινῷ» μέχρι τοῦ 14ου αἰῶνος, καὶ τοῦτο ὅπως ψάλῃ οὐχὶ ἀγῶνας κατὰ τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ κατὰ τῶν Φράγκων, οὐδ' αὐτός, ἴσως, ὁ ποιητὴς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ.

Καὶ βεβαίως μὲν ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἰδέα τοῦ νὰ προσθέσῃ ἐν τῇ ποιήσει νέον κρίκον εἰς τὴν συνδέουσαν τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας πρὸς τὸν νεώτερον ἑλληνισμὸν ἅλυσιν, ἀλλ' οὐδόλως ἐπίσης ἀπίθανον τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ Μοῦσαν νὰ ἐνέπνευσεν αἴσθημα φιλοπατρίας ἔτι ἀποκλειστικώτερον καὶ νὰ ᾐσθάνθῃ αὕτη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκδηλώσῃ τοῦτο κατὰ παντὸς ξένου, ἐν ᾗ στιγμῇ τὸ ἐθνικὸν ζήτημα διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ὄχι τόσον ἐκ τῆς εὐλόγου καὶ ἀναμενομένης τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἀντιστάσεως, ὅσον ἐκ τῆς ἀσυγγνώστου ἀδιαφορίας τῶν πλείστων ἐκ τῶν πεπολιτισμένων καὶ χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης κρατῶν, ὧν ἡ ἐν Βερολίνῳ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀπόφασις ἐκινδύνευε νὰ λάβῃ τὸν χαρακτῆρα ἁπλῆς πλατωνικῆς εὐχῆς.

Τὸν ἀγρίως ἀποκλειστικὸν τοῦτον πατριωτισμὸν ἀποπνέει ὁλόκληρος ὁ **«Φωτεινός»** :

. . . . . . τὴν ἔχτρα τὴν παληά,
[ποῦναι θεμελιωμένη
σκληρά, πατροπαράδοτη, ἄφθαρτη,
[στοιχειωμένη,
γιὰ κάθε ξένην ἀφεντιὰ βαθειὰ
[μέσ' στὴ γενιά μας.

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ χαρακτῆρος τούτου τοῦ ποιήματος καὶ ἕτερος προέχει, ὃν ὁ ἴδιος ἀναφέρει ἐν ταῖς πρὸς τὴν σύζυγόν του καὶ τὸν υἱὸν Αἰμίλιον ἐπιστολαῖς [2]), ἤτοι τὸ intérêt local, τὸ Λευκάδιον τοῦ ποιήματος.

Καὶ εἶναι μὲν ὁ «Φωτεινὸς» ἐπεισόδιον τοπικωτέρου ἀγῶνος κατὰ τοῦ ξενισμοῦ, ἀλλ' ἐγκλείει ὁλόκληρον τὴν εὐρεῖαν καὶ βαθεῖαν ἔννοιαν ἥτις τὴν θερμοτάτην πρὸς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως ἀγάπην συνδέει πρὸς τὸ εὐρύτερον αἴσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ, οὐχὶ ἐν ἀντιθέσει, ἀλλ' ὡς βάσις αὐτοῦ· αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἔννοιαν ἣν ὁ νεαρὸς βουλευτὴς τοῦ Ἰονίου Κοινοβουλίου, κατηγορούμενος ἐπὶ τοπικισμῷ, διετύπωσεν ἐν τῇ ἀγορεύσει του τῆς 6ης Ἰουλίου 1857 :

---

1) Ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν ποιημάτων τοῦ Βαλαωρίτη (1891), ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ γιός του Ἰωάννης.

2) Δημοσιεύονται στὸν Β' τόμο τῆς ἐκδόσεώς μας αὐτῆς.

«Πολλάκις ἡ ἰδέα αὕτη (τοῦ πατριωτισμοῦ) σμικρύνεται τοσοῦτον, ὥστε ἀπορεῖ τις ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πῶς δύναται νὰ θέσῃ τὴν ἕδραν της ἐπὶ ἑνὸς βράχου, ἐπὶ ἑνὸς σκοπέλου, ἐπὶ μιᾶς γωνίας. Καὶ μολοντοῦτο, κύριοι, τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω. Ἐννοοῦμεν πατρίδα τὴν χώραν τῆς γεννήσεώς μας, τοὺς βράχους ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνετράφημεν, τὴν πλάκα ἥτις καλύπτει τὰ ὀστᾶ τῶν γονέων μας, καὶ ἀπὸ τῆς χώρας ταύτης, ἀπὸ τούτων τῶν βράχων, ἀπὸ τοῦ μνημείου ἐκείνου, ὡς ἀπὸ ὡρισμένου τινὸς κέντρου, ὁρμώμενον τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικότητος καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ ἔθνη ἀκέραια καὶ ἐπικρατείας ὁλοκλήρους».

Ἢ μήπως προαισθανόμενος ὁ ποιητὴς τὸ προσεχὲς τέλος καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐβράδυνε τὸ καταπεπονημένον αὐτοῦ σῶμα καὶ ἡ βαρυαλγοῦσα ψυχὴ νὰ ἀναπαυθῶσιν ὑπὸ τὴν πλάκα τοῦ τάφου ἐν τοῖς στέρνοις τῆς γενετείρας καὶ ἐν μέσῳ τῶν συμπολιτῶν, οἵτινες τόσην ᾐσθάνοντο πρὸς αὐτὸν ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν, ἀνεζήτησεν ἀκουσίως τὸ τελευταῖον θέμα τῆς ἐμπνεύσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ Λευκάδος; Ἀλλ' ἐὰν ἔχῃ οὕτως, ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὀρέων αὐτῆς τὸ βλέμμα τοῦ ποιητοῦ κατοπτεύει ὁλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα, ὅπως ὁ καλόγηρος, μετὰ τοῦ «Φωτεινοῦ», ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς κορυφῆς τοῦ Ἅι Λιᾶ 'ς τὴν Ἐγκλουβή:

Ἐκεῖνος τοὖπε μιὰ φορά, ποῦ βρέθηκαν μονάχοι
νὰ κάθωνται ἀπολείτουργα ς' τὸ πέτρινο πεζοῦλι
τοῦ Ἅι - Λιᾶ ς' τὴν Ἐγκλουβή, τὴν περασμένη δόξα
καὶ τἄμετρα τὰ βάσανα τοῦ δύστυχού του Γένους κτλ.

Ὁ τοπικὸς οὗτος τοῦ ποιήματος χαρακτήρ, ἐκδηλούμενος καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ εἰς τὰς περιγραφὰς καὶ τοποθεσίας, ὑπῆρξεν ἴσως, μετὰ τοῦ ἡμιτελοῦς τοῦ ἔργου, ἡ κυρία ἀφορμὴ ἐξ ἧς ὁ «Φωτεινός» ὀλιγώτερον ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν καὶ ἐκτίμησιν οὐ μόνον τοῦ πολλοῦ κοινοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰδικώτερον περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἀσχολουμένων. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξύ, ἤτοι μέχρι τοῦ 1891, ὅτε τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη ὁ «Φωτεινός», αἱ ἰδέαι καὶ τὰ αἰσθήματα εἶχον ὑποστῇ οὐσιώδη ἀνέλιξιν, ἐπὶ πλέον δηλαδὴ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἥτις ἐνέπνευσε τὴν ποίησιν τοῦ Βαλαωρίτου, ἐνῷ συνάμα νέοι παράγοντες ἐκ τῆς Δύσεως ἐπέδρων ἐπ' αὐτῶν. Ὅπως ἐννοήσωμεν καὶ αἰσθανθῶμεν τὸν «Φωτεινὸν» καὶ τὴν ποίησίν του, δὲν ἀρκεῖ πλέον ἁπλῆ ἀνάγνωσις. Ἀλλ' ὁποία ἀμοιβὴ δι' ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελεν ἀποφασίσῃ νὰ ὑποστῇ τὸν κόπον τῆς συγκεντρώσεως μικρᾶς προσοχῆς καὶ ἐπανειλημμένης ἀναγνώσεως! Τάχιστα θὰ αἰσθανθῇ ὅ,τι καὶ οἱ ἀκροώμενοι τεμαχίων κλασσικῆς μουσικῆς, τὴν καθ' ἑκάστην δηλαδὴ ἐπανάληψιν καὶ ἐπαύξησιν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως καὶ τὴν ἀποκάλυψιν πάντοτε νέων καλλονῶν.

Ἴσως μέρη τινὰ τοῦ «Φωτεινοῦ», ἰδίως τοῦ Βου καὶ Γου ᾄσματος, στεροῦνται τῆς τελευταίας ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν μειοῖ ἂν μὴ καὶ αὐξάνει τὴν ἐντύπωσιν, ὅπως τὴν ἐκ σχεδίων ἢ ἡμιτελῶν τινων ἔργων μεγάλων ζωγράφων.

Καὶ πράγματι, ὁλόκληρος πινακοθήκη εἶναι ὁ «Φωτεινός», ἡ ἀναπαράστασις δὲ τοῦ ποιήματος ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου στίχου δι' εἰκόνων θὰ ἦτο εὐχερεστάτη· καὶ θὰ εἶχον μὲν αὗται ὅλην τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἀπεικονίσεως, ἀλλὰ μετὰ τῶν ζωηροτέρων καὶ λαμπροτέρων τῆς φύσεως

χρωμάτων ὁτὲ μὲν μετὰ Ρεμβραντείου δυνάμεως, ὁτὲ δὲ μετὰ τῆς λεπτομερείας καὶ ἰχνογραφικῆς ἀκριβείας ζωγράφων τινῶν οἰκιακῶν ἐπεισοδίων.

Ἐν αὐτῷ τῷ προσώπῳ τοῦ Φωτεινοῦ ἀνευρίσκομεν τὴν εἰκόνα τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν αἵτινες ἐσάλευον τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ποιητοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς δράσεως, τὴν ἀπογοήτευσιν, τὰς διαδεχομένας ταύτην ἐλπίδας, ὧν αἱ ἀκτῖνες διεισδύονται τέλος νικηφόροι ἀνὰ μέσον τῶν σκοτεινῶν νεφῶν, τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν εἰς τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους, παρὰ τὴν ταπείνωσιν καὶ ἀδυναμίαν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν πόνον τοῦ πατρός :

Ποῖος πόνος νὰ σ' ἐμούδιασε τὴν ὥρα, τὴν
[ἡμέρα,
ποῦ πλάκωσ' ἡ ἐκδίκηση;...
—Ὁ πόνος τοῦ πατέρα.

Τέλος δὲ ἐν τῷ ὡραίῳ προοιμίῳ τοῦ τρίτου ᾄσματος τὸ μυστήριον τοῦ τάφου, εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο ὁ ποιητής.

ΓΡΑΤΙΑΝΟΣ ΖΩΡΖΗΣ
ΑΥΘΕΝΤΗΣ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΚΑΡ. ΧΟΠΦ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ Ι. ΡΩΜΑΝΟΥ [1])

Ὁ τῶν Γεωργίων, ἤ, κατὰ τὴν δημώδη τῶν Ἑνετῶν διάλεκτον, τῶν Zorzi, εὐγενὴς καὶ ἐπίσημος τῆς Ἑνετίας οἶκος, ἐνεγκὼν καὶ Δόγην ὀνόματι Μαρῖνον ἐκ τοῦ 1311 ἄχρι τοῦ 1312 ἔτους, διῃρεῖτο εἰς πολλοὺς κλάδους, ὧν δύο κατεῖχον ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ νήσους καὶ φρούρια, ὁ μὲν ἄρξας τῆς Λευκάδος, ὁ δὲ κτησάμενος τὴν μαρκίαν τῆς Βοδονίτσης ἐν ταῖς ἀρχαίοις Θερμοπύλαις καὶ τὸ φρούριον τῆς Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ.

Γενάρχης τοῦ πρώτου κλάδου ἦν ὁ Γρατιανός, ὅστις περὶ τὸ 1261 εἶχε μέγαρον παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ κατέλιπε τέσσαρας υἱούς, ὧν ὁ Μάρκος ἐτέκνωσε τὸν Ἰωάννην ἢ Τζανάκην, πατέρα τοῦ Γρατιανοῦ, τὸν Νικόλαον καὶ τὸν Πέτρον. Ὁ Τζανάκης διὰ τῆς ἑαυτοῦ συζύγου ἔλαβεν ἐντίτλους τιμαριωτικὰς κτήσεις ἐν Ἑλλάδι, νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα Ἰωάννου Β′ τοῦ κυιρίνου ἐκ τοῦ μείζονος οἴκου (dalla casa maggiore), κυρίου τῆς νήσου Ἀστυπαλαίας ἐκ τοῦ 1310 ἄχρι τοῦ 1333 ἔτους καὶ φρουράρχου Μεθώνης καὶ Κορώνης ἐκ τοῦ 1330 ἄχρι τοῦ 1332. Φυγαδευθεὶς δὲ ἐξ Ἑνετίας, ἦλθε τυχοδιώκτης εἰς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἀνακτησάμενος παρὰ τῶν Βυζαντινῶν τὴν νῆσον Ἀστυπάλαιαν, κληρονόμημα τῶν προγόνων αὐτοῦ, ἐμίσθωσεν ἑαυτὸν τῷ Δουκὶ Ἀθηνῶν Οὐαλτερίῳ Α′ τῷ ἐκ Βρέννης, ὅστις διὰ διπλώματος ἐκδοθέντος ἐν Ζητουνίῳ (Gytona) τῇ 6 Ἰουνίου 1310 ἀπέταξεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ «χίλια ὑπέρπυρα γῆς εἰς τιμάριον καὶ διηνεκὲς κληρονόμημα ἐπὶ τῆς δουκίας Ἀθηνῶν» ἐπ᾽ ὀφειλῇ νὰ χορηγῇ αὐτῷ κατ᾽ ἔτος ἕνα θυρεοφόρον, καὶ ἐν τοσούτῳ, ἄχρις οὗ λάβῃ τὰ χίλια ὑπέρπυρα γῆς, ἐδωρήσατο αὐτῷ τὴν ἐπικαρπίαν τῆς Μονῆς τῆς Κοχίντης. Ἀλλὰ φονευθέντος τοῦ Δουκὸς Οὐαλτερίου Α′ ἐν τῇ παρὰ τῷ Κηφισσῷ μάχῃ τῇ 15 Μαρτίου 1311 ὑπὸ τῆς Καταλωνικῆς Ἑταιρείας,ἔπαυσε μὲν ἡ ἐνέργεια τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἀλλ᾽ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Οὐαλτέριος Β′, κύριος τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ναυπλίας καὶ ἐπίτιτλος Δοὺξ Ἀθηνῶν, ἐπεκύρωσεν ἐν Ἑνετίᾳ τῇ 5 Νοεμβρίου 1336 τὴν εἰρημένην δωρεὰν τῷ Γρατιανῷ Ζώρζῃ, ἐγγόνῳ τοῦ Κυιρίνου, ἀποθανόντος τῷ 1333, καὶ τῶν ἀξιώσεων τούτων κληρονόμῳ, ἡ δὲ νῆσος Ἀστυπάλαια περιῆλθε πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Κυιρίνου Φαντῖνον Α′. Ἀλλ᾽ οὐ διαπραχθείσης τῆς παραχωρήσεως ταύτης, ὁ Οὐαλτέριος διενοήθη ν᾽ ἀμείψῃ ἄλλως πως τὰς τοῦ Γρατιανοῦ ὑπη-

---

1) Βλ. προηγούμενο Κατατοπιστικὸν σημείωμα.

ρεσίας, διὸ παρεχώρησεν αὐτῷ κατὰ τὸ 1355 τὴν νῆσον Λευκάδα. Ἴδομεν δὲ νῦν ἐπὶ τίνι δικαίῳ ἠδύνατο ὁ Οὐαλτέριος νὰ διαθέσῃ τὴν νῆσον ταύτην.

Ἐν τῇ περὶ διαμελισμοῦ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους συνομολογηθείσῃ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων συνθήκῃ, ἡ Λευκαδία νῆσος συγκαταλέγεται ἐν ταῖς χώραις ταῖς κληρωθείσαις τοῖς Ἑνετοῖς. Ἀλλὰ γνωστὸν ὅτι οὐ πάντα τὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ συνθήκῃ ἐξετελέσθησαν. Ὅθεν βλέπομεν τὴν Λευκάδα πρῶτον μὲν ὑποκειμένην τῇ δεσποτείᾳ τῆς Ἠπείρου, ἣν κατεῖχον οἱ Ἄγγελοι Κομνηνοί, εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ δεσπότου Νικηφόρου λόγῳ προικὸς παραχωρηθεῖσαν τῷ 1294 πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Μαρίαν, ἥτις ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ Ἰωάννου, πρωτοτόκου υἱοῦ Ριχάρδου, τοῦ δευτέρου παλατίνου Κόμητος Κεφαλληνίας. Ἐν τῇ ὑπ' ἐμοῦ ἀντιγραφείσῃ ἀναγραφῇ τῶν κτημάτων τῆς τῶν Λατίνων ἐπισκοπῆς τῆς Κεφαλληνίας, διατηρουμένῃ ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ τῆς ἐν Ζακύνθῳ Δυτικῆς τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐκκλησίας καὶ χρονολογουμένῃ ἀπὸ τῆς 12 Ἰουλίου 1264, ὁ Ριχάρδος φαίνεται κάτοχος μόνον τῆς Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης, τοῦθ' ὅπερ ἀρκούντως ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Λευκὰς δὲν ἀπετέλει τότε μέρος τῆς παλατίνης κομητείας. Πάλιν δὲ βλέπομεν ὅτι ὁ Ἰωάννης, ὁ ἐκ Κεφαλληνίας, δυσχεραίνει, ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἑαυτοῦ χωρικῶν, δραπέται ἐκ τῆς νήσου Λευκάδος, οὔσης τοῦ ἀπολογιζομένου (de insula Luccate quae est exponentis), ὅθεν ἑαυτῷ ἀνηκούσης καὶ οὐχὶ τῷ ἑαυτοῦ πατρί, γίνονται δεκτοὶ ἐν τῇ ἠπειρώτιδι, τῇ κατεχομένῃ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ ἐκ Τάραντος. Κελεύσματι δὲ Καρόλου Β΄ τῆς Νεαπόλεως, ἐκδοθέντι τῇ 4 Ἰουλίου 1300, ἐπιτυγχάνει ν' ἀνακαλέσῃ αὐτοὺς κατὰ τὸ ἔθος καὶ κατόπιν ἀδείας τοῦ Μακαρίτου δεσπότου Νικηφόρου καὶ τῆς δεσποίνης Ἄννης, πενθερᾶς αὐτοῦ.

Ἀπράκτου δὲ μείναντος τοῦ κελεύσματος τούτου, ὁ βασιλεὺς τῇ 25 Ἰουλίου 1302 ἐπέστειλεν εὐθὺς πρὸς πάντας τοὺς ἐν Ρωμανίᾳ ἀξιωματικοὺς Φιλίππου τοῦ ἐκ Τάραντος, ἐπιτάσσων ἵνα οἱ χωρικοὶ οὗτοι ἀποδοθῶσι, καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο βασιλικὸν ἔνταλμα φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἀποτελεσματικόν.

Περὶ Λευκάδος βεβαίως ὁ λόγος, ὅτε ὁ εἰρημένος Ἰωάννης παρακαλεῖ τὸν βασιλέα Κάρολον ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ κτίσῃ ἐν τῇ ἑαυτοῦ χώρᾳ Lettorna ἐπιτείχισμα κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ εἰσβολῶν τῶν πολεμίων. Ἐπινεύσας δὲ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν παράκλησιν ταύτην ἐξέδωκεν ἐπὶ τούτῳ θέσπισμα τῇ 10ῃ Ἰουλίου 1300, δι' οὗ παρεκέλευεν ἅμα τὸν διοικητὴν (Capitaneum) τοῦ Φιλίππου νὰ μὴ ἐπηρεάσῃ, ἀλλὰ νὰ βοηθῇ παντοιοτρόπως τὸν Ἰωάννην.

Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ ταῦτα ὁ υἱὸς τοῦ παλατίνου κόμητος Ἰωάννου κατέλαβε τῷ 1318 τὴν δεσποτείαν τῆς Ἠπείρου, ἡ Λευκὰς ἡνώθη καὶ αὖθις μετ' αὐτῆς, ἧς μέρος ἀπετέλεσε ἄχρι τοῦ 1331 ἔτους. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Δοὺξ Οὐαλτέριος ὁ Β΄ ἐξεπλήρωσεν, ἐπὶ τέλους, ὃν εἶχε σκοπόν, τοῦ ἀνακτήσασθαι τὴν ἑαυτοῦ Δουκίαν καὶ ἀπαλλάξαι τὴν Ἀττικὴν ἐκ τῆς μεγάλης Καταλωνικῆς ἑταιρείας, «τοῦ σμήνους τούτου τῶν αἱρετικῶν, υἱῶν τῆς ἀπωλείας καὶ πάσης ἀδικίας συναιτίων», οἵτινες ἀπὸ εἴκοσιν ἤδη ἐτῶν ἦσαν κατῳκισμένοι ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ τῇ Καδμείᾳ. Ἀπὸ τοῦ 1329 παρεσκεύαζεν ἤδη τὰ πρὸς πόλεμον, κατορθώσας τῷ 1330 ν' ἀπαλλαγῇ ἧς ὤφειλε πρὸς τὴν Αὐλὴν τῆς Νεαπόλεως λειτουργίας ὡς κόμης Ἀλετίου (Lecce), προέθετο δὲ νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1331. Ὁ τῆς Νεαπόλεως βασιλεὺς Ροβέρτος συνέστησε τοῖς πᾶσι νὰ βοηθήσωσι τὸν Δοῦκα ἐν τοῖς σκοποῖς αὐτοῦ· τοσούτῳ δὲ μᾶλλον, διότι ὁ Οὐαλτέριος ἐνυμφεύθη τὴν τοῦ βασιλέως ἀνεψιὰν Βεατρίκην, θυγατέρα τοῦ ἐκ Τάραντος Φιλίππου.

Ὁ Οὐαλτέριος, ἵνα πορισθῇ τὰ πρὸς τὴν σταυροφορίαν ἀναγκαῖα χρήμα-

τα, ἐπώλησε πολλὰ ἐν Νεαπόλει κτήματα καὶ ἐνεχύρασεν ἅμα τῆς ἑαυτοῦ συζύγου τὴν προῖκα. Εὗρε δὲ πολλοὺς τοὺς συστρατιώτας, ἐν οἷς καὶ τὸν Γρατιανὸν Ζώρζην, ὅστις, ἅτε πλούσιος ἔμπορος ὤν, εἶχε πολλὰς ἐν Ἀχαΐᾳ σχέσεις καὶ παρέσχεν αὐτῷ ἀργύρια καὶ ναῦς. Ἐπειδὴ δὲ ἕνεκεν τοῦ ἑαυτοῦ πενθεροῦ, Φιλίππου τοῦ ἐκ Τάραντος, ἀπέβαλε καὶ αὐτὸς τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐν Ἠπείρῳ προικώων ἀγαθῶν, σφετερισθέντων ὑπὸ τοῦ δεσπότου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας καὶ πιστοῦ συμμάχου τῶν ἐν Ἀθήναις Καταλωνίων, συνωμολόγησεν ὁ Οὐαλτέριος μετὰ τοῦ Φιλίππου, κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1331, συνθήκην, καθ' ἣν ἡ στρατεία ἔμελλε πρῶτον νὰ ὁρμήσῃ ἐπὶ τὴν Ἤπειρον, καὶ ἐκ πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ γενομένων κατακτημάτων τῶν μὲν δύο τριτημοριῶν ἔπρεπε νὰ τύχῃ ὁ Φίλιππος, τοῦ δὲ ἑνὸς ὁ Οὐαλτέριος.

Ὁ εὖ ἐξηρτημένος στόλος, ὅστις ἔμελλε ν' ἀποπλεύσῃ κατὰ τὸν Μάρτιον, ἀνήχθη, ἅμα γενομένης τῆς συνθήκης ταύτης, κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1331. Ὁ Οὐαλτέριος, ἵνα τηρήσῃ τοὺς ἱπποτικοὺς θεσμούς, προεκήρυξε πόλεμον τοῖς Καταλωνίοις διὰ τοῦ πιστοῦ ἱππότου αὐτοῦ Κορράδου Γυνδάτσου, ᾧ ὕστερον παρεχώρησεν εἰς τιμάριον, ἀμοιβῆς χάριν, τὸν πύργον Καστελλούκιον ἐκ Σαύρου ἐν Ἀπουλίᾳ, διὰ διπλώματος ἐν Πάτραις ἐκδοθέντος τῇ 2 Ἰανουαρίου 1332.

Τραπεὶς δὲ πρῶτον ἐπὶ τὸν δεσπότην Ἰωάννην, κατεκτήσατο τὴν νῆσον Λευκάδα καὶ τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης, ὅπερ, ἀποτελέσαν πρώην μέρος τῆς προικὸς τῆς ἠπειρώτιδος Θάμαρ, πρώτης συζύγου τοῦ ἐκ Τάραντος Φιλίππου, κατελήφθη ὀψιαίτερον τῷ 1314 ὑπὸ τοῦ δεσπότου Θωμᾶ. Καίτοι δὲ ἀναλαβὼν ἀκαριαίως τὸ φρούριον ὁ τοῦ Τάραντος ἡγεμών, μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἀπέβαλεν αὖθις αὐτό. Τῷ Οὐαλτερίῳ παρεχώρησεν ὁ Φίλιππος καὶ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἠπείρου Ἄρτην, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἐνδοτέρῳ εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰσεχώρει, αἴφνης, ὡς γνωστόν, τῆς τύχης αὐτοῦ μεταβληθείσης, ἠναγκάσθη, μεγάλα ζημιωθείς, νὰ ὑποστρέψῃ εἰς Νεάπολιν, μὴ δυνηθεὶς νὰ διαπράξῃ τὴν ἀνάκτησιν τῆς πατρικῆς δουκίας. Ἀπέμεινε δὲ μόνον αὐτῷ ἡ νῆσος Λευκαδία καὶ τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης, ὧν τῆς κτήσεως τὴν ἐπικύρωσιν ἔλαβε παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Φιλίππου.

Τῶν κτημάτων δ' ἐκείνων τὴν φυλακὴν ἐπίστευσε πρῶτον πρὸς Ἰωάννην de Amigdola, ἑαυτοῦ ὑποτελῆ καὶ τὸ γένος ἕλκοντα ἐκ βαρονικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων οἴκου, ἐπειράθη δὲ παντὶ σθένει νὰ προαγάγῃ τῆς νεωστὶ πορθηθείσης χώρας τὴν εὐημερίαν, ἀποστέλλων τρόφιμα, σῖτον καὶ ἄλλα τῶν ἐπιτηδείων ἐκ τῆς Νεαπολίτιδος. Μεγάλης δὲ σιτοδείας κατὰ τὸ 1334 εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπελθούσης, ἐπεσίτισε τὰς πόλεις Ἄργος καὶ Ναυπλίαν, μόνον τοῦ ἐν Ἑλλάδι κληρονομήματος τῶν προγόνων αὐτοῦ λείψανον. Ἔτι δὲ συνέστησεν ἐν Λευκάδι καὶ Λατινικὴν ἐπισκοπήν, εἰς ἣν πρῶτος ἀνεβιβάσθη Ριχάρδος τις, ἐπικυρωθεὶς ὑπὸ Πάπα Ἰωάννου τοῦ ΚΒ΄. Ἅμα δ' ἐλθὼν οὗτος εἰς Λευκάδα εὗρε πάντα τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς τ' ἀγαθὰ καὶ τοὺς χωρικοὺς κατεχομένους ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Ἰωάννου ἐξ Ἀμυγδαλείας. Διὸ ἀπετάθη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, ὅστις τῇ 6 Σεπτεμβρίου 1335 ἀνέθηκε τῷ Δικαστῇ (Giustiziera) Ὑδροῦντος τὰ περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῶν.

Ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς ὁ αὐτὸς Ριχάρδος παρεπονέθη παρὰ τῇ Αὐλῇ, ὅτι τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ οἱ Κανονικοὶ (Canonici) ἠσπάσθησαν τῶν Γραικῶν τὰς αἱρέσεις καὶ ἠπείθουν αὐτῷ, ὅθεν ἱκέτευον ἵνα ὁ βασιλεὺς ἀναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν προσήκοντα σεβασμόν, καὶ ἡ αἴτησις αὕτη ὁμοίως εἰσηκούσθη τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1335. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐν Λευκάδι οὐκέτι διώκει ὁ ἐξ Ἀμυγδαλείας, ἀλλ' ἐπιταγῇ τοῦ Οὐαλτερίου διεδέξατο αὐτὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1334

Γάλλος τις ὀνόματι Ἰωάννης Κλιγνέτιος (Clignet). Μικρὸν ὕστερον ὁ Δούξ, νέας ποιησάμενος παρασκευὰς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Δουκίας, ἤρξατο ν' ἀργηρολογήσῃ καὶ στρατολογήσῃ, ἀλλὰ δὲν ἐπέθηκε τέλος τῷ ἔργῳ, ἐπειδὴ τὰ τῆς Φλωρεντίας, ἐν οἷς τοσοῦτον περιβόητος κατέστη, περιέσπασαν αὐτὸν ἐς ἀεὶ ὧν εἶχε περὶ Ἑλλάδος σχεδίων. Τῷ 1343, ἐν ᾧ ἔτει ὁ Οὐαλτέριος ἀτίμως ἐκ Φλωρεντίας ἐξηλάθη, ἡ τῆς Νεαπόλεως Αὐλὴ ἐξέδωκε κατὰ τοῦ Κλιγνετίου, «ὅστις ἐπὶ ἐννέα ἔτη διετέλεσε Βάϊλος τοῦ Δουκὸς ἐν τοῖς φρουρίοις τῆς Βονίτσης καὶ Ἁγίας Μαύρας καὶ ἐν τῇ νήσῳ Λευκάδι», πρᾶξιν, δι' ἧς ἠναγκάζετο νὰ δώσῃ λόγον τῆς ἑαυτοῦ διαχειρίσεως, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τίνα ἔκβασιν ἔσχεν αὕτη. Ἴσως ὁ Κλιγνέτιος διετέλεσε διοικῶν τὰς χώρας ταύτας ἄχρι τοῦ 1355, εἰ μὴ ἀντ' αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἀπὸ τοῦ 1343 ἀναδεδειγμένος αὐτόθι διοικητὴς ὁ Γρατιανὸς Ζώρζης ἢ ἕτερός τις.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, βέβαιον ὅτι ὁ δοὺξ Οὐαλτέριος ἀπηλλοτρίωσε τὰ ἑαυτοῦ κατακτήματα, δοὺς αὐτὰ εἰς τιμάριον πρὸς τὸν πιστὸν αὐτῷ Γρατιανὸν Ζώρζην, παρ' οὗ ἔλαβε καὶ ἐν τῇ Μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ πολλοῦ λόγου ἀξίας ἐκδουλεύσεις.

Τούτου ἕνεκεν ὁ Δοὺξ τῷ ἔτει τῷ προηγηθέντι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1355, ἐν Παρισίοις, παρεχώρησε τῷ Γρατιανῷ καὶ τοῖς ἀπογόνοις αὐτοῦ τὴν χοροδεσποτείαν ἁπάσης τῆς νήσου Λευκάδος καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Ἁγίας Μαύρας, ἐφ' ὅρῳ νὰ ἐπικουρῇ τῷ Δουκὶ καὶ τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ, μαχόμενος πρὸς ὅντινα ἤθελεν ὁ Δοὺξ ἐπιχειρήσῃ πόλεμον εἴτε ἐν Ἑλλάδι, εἴτ' ἐν Νεαπόλει· νὰ προμηθεύσῃ αὐτῷ πολεμοφόδια, σιτία καὶ στρατιώτας· νὰ ὑποδέχηται ἐν τῷ φρουρίῳ αὐτὸν καὶ τοὺς ἐκγόνους αὐτοῦ καὶ ὑποτελεῖς· ἐὰν δὲ ὁ Δοὺξ ἔμελλε νὰ στρατεύσῃ νέαν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας στρατείαν, ὤφειλε νὰ χορηγήσῃ αὐτῷ ἓν καλῶς ἐξηρτυμένον κάτεργον, ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ 500 ὑπερπύρων, ἢ ἄλλως προτιμῶντος τοῦ Δουκὸς χερσαίαν ἐπικουρίαν, ὤφειλε νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ δέκα ἐνόπλους ἱππεῖς, ἀπηλλάσσετο δὲ τοῦ στρατεύεσθαι μόνον ἐὰν συνέπιπτε πόλεμος, πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἐνετίαν. Δι' ἄλλης δὲ πράξεως παρεχωρήθη ὕστερον αὐτῷ καὶ τὸ ἐν Ἠπείρῳ φρούριον τῆς Βονίτσης.

Ὁ Γρατιανὸς ἔστησε τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Ἁγίας Μαύρας, μεταπεμψάμενος ἐξ Ἐνετίας τὸν Ἀδελφὸν Νικόλαον καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἦρξε τῆς χώρας εἰρηνικῶς, διότι ἡ μὲν ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων, πρὸς οὓς εἶχε φιλικωτάτας σχέσεις, κατάλυσις τῆς Δεσποτείας τῆς Ἠπείρου ἠσφάλισεν αὐτῷ τὴν ἥσυχον κατοχὴν τοῦ μικροῦ αὐτοῦ κράτους, ἡ δὲ πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἐνετίαν συμμαχία ἐπαγίου ἣν εἶχε τῆς νήσου κυριότητα.

Τότε πρῶτον ἀπέβη κρίσιμος ἡ θέσις αὐτοῦ, ὅτε ὁ μὲν Νικηφόρος, υἱὸς τοῦ παλατίνου κόμητος Ἰωάννου, ἐνόπλῳ χειρὶ ἐπανέκαμπτεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἑαυτοῦ Δεσποτείας, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ προσωτέρω προήλαυνον, στρατηγοῦντος Καρόλου Θωπίου, ἐπικαλοῦντος ἑαυτὸν de domo Franciae, οὔσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ νόθου τινὸς ἐκ τοῦ τῆς Νεαπόλεως οἴκου. Τούτων ἕνεκεν ἀπετάθη εἰς Ἐνετίαν, ἱκετεύων ἵνα κελεύσωσι πρὸς τὸν Μοίραρχον τοῦ Κόλπου νὰ προσορμισθῇ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Λευκάδος κατὰ τὸν εἰς Ἀνατολὴν διάπλουν, ἐπὶ ὑποσχέσει χορηγήσεως 1.000 μοδίων σίτου πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ, δεόμενος ἐν ταὐτῷ ἵν' ἀνακηρύξωσιν ἑαυτὸν πολίτην Ἐνετόν, πρὸς μείζονα ἀπὸ τῶν πειρατῶν σκέπην. Ἡ σύγκλητος ἀσμένως ἐδέχθη τὴν 28 Ἰανουαρίου 1357 τὴν προσφορὰν ταύτην, ἀναθεῖσα τὸν προσδιορισμὸν τῆς ποσότητος τῶν προσενεκτέων σιτηρῶν εἰς τὸν Μοίραρχον τοῦ Κόλπου.

Ἀλλ' ὅτε ὁ Πέτρος Σοράντζος, περιβεβλημένος τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἦλθε

τὴν 5 Μαΐου εἰς τὸ φρούριον τῆς Ἁγίας Μαύρας καὶ ἀπήτησε τὰ ὑποσχεθέντα σιτηρά, παρὰ προσδοκίαν οὐδὲν εὗρε. Διότι κατὰ τὸν Μάρτιον μῆνα οἱ ὑπήκοοι τοῦ Γρατιανοῦ, διεγειρόμενοι παρὰ τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ νεωστὶ ἀναγορευθέντος παλατίνου Κόμητος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου Λεονάρδου Α΄ τοῦ ἐκ Τόκκων —ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἀναδειχθέντος τότε ὑπὸ Ροβέρτου τῆς Ἀχαΐας— ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ, ὠχυρώθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἐπισκοπίᾳ καὶ συνέκλεισαν αὐτὸν ἐκεῖνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὸ φρούριον αὐτῆς. Ὕστερον δέ, τῇ 22 Ἀπριλίου, ἦλθε μετὰ πεζῶν καὶ ἱππέων στρατάρχης τις τοῦ Δεσπότου Νικηφόρου, ὅστις ἀπήγαγε δεσμίους τοὺς Ἑνετοὺς ἐμπόρους καὶ συνέταξε τοὺς ἀποστατήσαντας. Ἅμα δ' ἐκείνου ἀπελθόντος, καὶ ὁ κόμης Παλατίνος Λεονάρδος Α΄ ἤρξατο ἐποφθαλμιῶν ἐπὶ τῆς Λευκάδος, καθ' ἃ πρώην ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς παλατίνης Κομητείας, καὶ προσωρμίσθη μετὰ δύο νεῶν, ἵνα κατασκοπήσῃ τὴν χώραν.

Τῶν πραγμάτων οὕτω δυσχερῶς ἐχόντων, ὁ Γρατιανὸς δὲν ἠδυνήθη, ὡς εἰκός, τὴν ἑαυτοῦ ὑπόσχεσιν νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον περὶ τὰς κρίσεις αὐτοῦ ἠπατήθη, φαντασθεὶς ὅτι εἰλικρινῶς καὶ βαθέως ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν πλείστων τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, καὶ ὅτι, ἐὰν μετὰ μόνον ἑκατὸν ἀνδρῶν ἐπεχείρει ἀντιπερισπασμὸν εἰς Ἐπισκοπίαν, ἤθελον ἐκεῖνοι διατελέσῃ αὐτῷ πιστότατοι. Πρὸς τὸν Γρατιανόν, ὡς πολίτην Ἑνετὸν ὄντα, ὁ Σοράντζος ἐχορήγησε παραχρῆμα ἑκατὸν ἄνδρας, μεθ' ὧν ὁ Γρατιανὸς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος ἐστράτευσαν πρὸς νεόκτιστον φρούριον, δέκα μίλλια ἐκ Λευκάδος ἀπέχον. Ἡ ὁδὸς ἦγε δι' ἀποκρήμνων ὀρέων καὶ οὐδεὶς τῶν Γραικῶν ἐφαίνετο. Τὸ φρούριον, ἀφρούρητον ὄν, ἀμέσως ἐπυρπολήθη μετὰ τῶν πέριξ πηλίνων, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ ἀχυροσκεπῶν οἰκιῶν, οὐδεμιᾶς ζωοτροφίας ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ἐπιτηδείων ἐκεῖ εὑρεθέντος.

Οὐ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ, ἐν τοσούτῳ, συνηγέρθησαν οἱ Γραικοί, 500 πεζοὶ καὶ 40 ἱππεῖς, οἵτινες τὸν μὲν Γρατιανὸν ἐδέχθησαν λοιδοροῦντες, τοὺς δὲ Ἑνετοὺς ὁπλίτας ἔβαλλον, ἐτόξευον καὶ ἐσφενδόνουν οὕτως, ὥστε ἠνάγκασαν αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν πρὸς τὸ φρούριον τῆς Ἁγίας Μαύρας. Ἵνα δ' ἐπισπεύσῃ τὴν πορείαν, ἠβουλήθη ὁ Γρατιανὸς ν' ἀγάγῃ τὴν εὐάριθμον στρατιὰν δι' ἐπιτομωτέρας καὶ εὐπορωτέρας παρὰ ταῖς ναυσὶν ὁδοῦ, ἀλλ' οὐ γινώσκοντος ἐκείνου ἀκριβῶς αὐτήν, ἀφίκοντο μετ' οὐ πολὺ εἰς ἄβατον φάραγγα. Ἀπειρηκότες ὑπὸ τοῦ καμάτου, ταλαιπωρούμενοι ὑπό τε τῆς δίψης καὶ τῆς πείνης, ἦλθον τέλος εἰς ὀροπέδιον, ἔνθα διενοοῦντο ν' ἀναπαυθῶσιν, ὅτε αἴφνης οἱ Γραικοὶ ἐπέπεσον πάντοθεν ἐπ' αὐτοὺς καὶ αἱματώδης συνεκροτήθη ἀγών. Μόνον δὲ χάριν ἑτοίμως πεμφθείσης παρὰ τοῦ στόλου βοηθείας ηὐμοίρησαν νὰ σωθῶσιν οἱ συγκεκλεισμένοι, ἀλλ' ὁ Γρατιανὸς καὶ ὁ Νικόλαος ἀπήχθησαν εἰς τὴν Ἐπισκοπίαν αἰχμάλωτοι καὶ δέσμιοι.

Βερνάρδος ὁ τοῦ Γρατιανοῦ, μείνας ἐν τῷ φρουρίῳ μετ' ἀσθενοῦς φρουρᾶς, ἐκ μόνον πέντε καίδεκα ἀνδρῶν συνισταμένης, ἔνδακρυς ἐξώρκιζε τὸν Ἑνετὸν Μοίραρχον ἵνα μὴ ἐγκαταλείψῃ αὐτόν. Ὁ Σοράντζος, εἰς τὸ συμφέρον τῆς Ἑνετίας πρὸ παντὸς ἄλλου σκοπῶν, ἐσκέφθη ὅτι ἡ νῆσος, καλῶς διαχειριζομένη, ἤθελεν ἀποφέρῃ ἐτήσιον δισχιλίων χρυσῶν φλωρίων εἰσόδημα, καὶ ἐπικίνδυνος ἤθελεν αὕτη καταστῇ κυριευομένη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου καὶ κρησφύγετον τῶν πειρατῶν γινομένη. Ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ παραμείνῃ, διότι ἔμελλε, καθ' ἃς εἶχεν ὁδηγίας, ν' ἀποπλεύσῃ εἰς Ἀχαΐαν, ὑπεσχέθη νὰ ξενολογήσῃ χάριν τοῦ Βερνάρδου ἐν Κερκύρᾳ καὶ Γλαρέντσῃ, ἐχορήγησε δ' αὐτῷ ἐν τοσούτῳ τρισκαίδεκα ἄνδρας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς.

Ἡ ἀγγελία αὕτη συνετάραξε μεγάλως τὴν Ἑνετίαν. Ἡ Σύγκλητος, μὴ

βουλομένη νὰ ὑποβάλῃ εἰς περαιτέρω δυσχερείας τοὺς ἑαυτῆς στρατιώτας, ἐκέλευσε πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῇ νήσῳ διατρίβοντας Ἐνετοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν οἴκαδε. Ὁ Γρατιανὸς ὅμως, ὅστις παρεδόθη ἀλυσίδετος τῷ Νικηφόρῳ, ἔγραψεν ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου πρὸς τὴν Πολιτείαν, ἵνα μεσιτεύσῃ ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ. Ἡ Σύγκλητος τῇ 17 Ἰουλίου ὑπεσχέθη τὴν ἑαυτῆς μεσιτείαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπὶ τούτῳ διαπραγματεύσεων ηὐτύχησε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς εἱρκτῆς. Διότι, πεσόντος τοῦ Νικηφόρου, ἐν αἱματώδει παρὰ τῷ Ἀχελώῳ μάχῃ πρὸς Κάρολον Θώπιαν (1357), ὁ Κάρολος, πρὸς ὃν περιῆλθεν ἡ κτῆσις τῆς Δεσποτείας τῆς Ἠπείρου καὶ ἐπεγράφετο βασιλεὺς Ἀλβανίας, ἔπεμψεν αὖθις τὸν Γρατιανὸν εἰς τὴν νῆσον αὐτοῦ.

Ἔκτοτε μεγίστη ἡσυχία ἐπεκράτησεν αὐτόθι καὶ μόνον ἐν τῇ Στερεᾷ ἐπανεστάτησεν ἡ Βόνιτσα τῷ 1358, κηρύξασα ὅτι δὲν ἐβούλετο νὰ διαμείνῃ τοῦ λοιποῦ ὑποτελὴς αὐτῷ, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἄμεσον κυριότητα Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἀγγιανοῦ (d' Enghien) διαδεχθέντος τῷ 1356 τὸν θεῖον Οὐαλτέριον, ὡς Κόμητος Ἀλετίου καὶ ἐπιτίτλου Δουκὸς Ἀθηνῶν. Ὁ Γρατιανός, ἀρνούμενος τὴν τιμαριωτικὴν πρὸς αὐτὸν ὑποταγήν, ἐτράπη πρὸς τὸν ἐκεῖ περιπλέοντα Μοίραρχον Ἰωάνην Σοράντζον, ἐξαιτούμενος βοήθειαν, λαβὼν δὲ παρ' αὐτοῦ κάτεργα, ἔπλευσε πρὸς τὴν Βόνιτσαν καί, καταστρέψας τὰ ἐκεῖ μεγάλα ἰχθυοτροφεῖα, ᾐχμαλώτισε πολλοὺς τῶν κατοίκων καὶ ἐδῄωσε πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ τὴν χώραν «χεῖρον τοῦ ἀσπόνδου τῆς χριστιανικῆς πίστεως πολεμίου». Ὅθεν ὁ ἐξ Ἀγγιανοῦ ἔπεμψε τῷ 1359 πρέσβεις εἰς Ἐνετίαν, ἔνθα ἐτύγχανε τότε διατρίβων καὶ ὁ Γρατιανός, προσκληθεὶς ὡς ἔκτακτος σύμβουλος, ᾐτιάσατο αὐτόν.

Ἡ λύσις τῆς διαφορᾶς ἀνετέθη εἰς τρεῖς διαιτητάς, καὶ πρὸς περάτωσιν τοῦ ἔργου ἔγραψε τῷ Κόμητι, ὅτι, μὴ ὄντος τοῦ Ζώρζου ὑποτελοῦς τῆς Ἐνετίας ἕνεκεν τῆς Λευκάδος, ἀλλὰ λαβόντος τὴν χωροδεσποτείαν παρὰ τοῦ Οὐαλτερίου, δὲν ἐτόλμων νὰ παρεμβῶσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, εἴτι δὲ δίκαιον εἶχεν, ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τοῦτο ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἐνόμισαν ὅμως δέον νὰ ἀποδοκιμάσωσι δι' ἐπιστολῆς τὴν διαγωγὴν τοῦ Ζώρζου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἤδη ἐπανέλθῃ εἰς τὴν νῆσον. Ἔπραξαν δὲ τοῦτο τῇ 14 Ὀκτωβρίου, ἀλλά, πόρρω τῆς Ἑλλάδος ὄντος τοῦ Ἰωάννου, τὸ πρᾶγμα παρεσιωπήθη. Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἠναγκάσθη πάλιν ὁ Γρατιανὸς ν' ἀποζημιώσῃ Ἰωάννην Σκριβάνον ἐξ Εὐβοσίας (Maiorca), κυριεύσας ἓν πλοῖον αὐτοῦ, ὅπερ κυβερνώμενον ὑπὸ Γραικοῦ, ἐξέλαβε Γενουήνσιον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπαύσατο ἄρχων, τελευτήσας τῷ 1362.

Οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, οὐ διατεθειμένοι ὄντες νὰ ὑπακούσωσιν ἐπὶ πλέον τῷ υἱῷ αὐτοῦ Βερνάρδῳ, μετεπέμψαντο τὸν παλατῖνον Κόμητα Κεφαλληνίας Λεονάρδον Α΄ τὸν Τόκκον καὶ παρέδωκαν αὐτῷ τὴν νῆσον, προσθέντι ἐκ τούτου εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν ἑαυτοῦ τίτλων καὶ τὸν τοῦ Δουκὸς Λευκάδος. Μάτην διεμαρτυρήθη ὁ Βερνάρδος κατὰ τοῦ σφετερισμοῦ τούτου, μάτην ἀπήτησε τὴν νῆσον καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1375, ὡς πατρῴαν κληρονομίαν. Ἡ Ἐνετία ἐπέταξε μὲν τῷ Μοιράρχῳ τοῦ Κόλπου, ἵνα πειραθῇ, θωπεύων ἐναλλὰξ καὶ ἀπειλῶν, νὰ παρακινήσῃ τὸν Τόκκον εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς νήσου, ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος μὲν εἰς οὐδεμίαν συνήνεσε πρότασιν, ἡ δὲ Ἐνετία οὐδόλως ἔκλινε πρὸς πόλεμον, ἔπαυσε πᾶσα περαιτέρω προσπάθεια. Ὁ Βερνάρδος οὕτως ἀποκληρωθείς, ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ἄτεκνος ἐν Ἐνετίᾳ, τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄρξαντος τῆς νήσου ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (1355 - 1362).

ΦΩΤΕΙΝΟΣ

ΑΣΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΦΩΤΕΙΝΟΣ Ο ΖΕΥΓΟΛΑΤΗΣ

—Πάρ' ἕνα σβῶλο, Μῆτρο, [1])
καὶ διῶξ' ἐκεῖνα τὰ σκυλιά, ποὺ μοῦ χαλοῦν τὸ φύτρο.
Ὁ χερουλάτης ἔφαγε τ' ἄχαρα δάχτυλά μου [2])
καὶ στὴν ἀλετροπόδα μου ἐλυώσαν τὰ ἤπατά μου. [3])
Δυὸ μῆνες ἔρρεψα ἐδεδῶ, ἐσάπισα στὴ νώπη [4])
μ' ἀρρώστια, μὲ γεράματα! βάσανα, νήστεια, κόποι
γι' αὐτὸ τὸ ἔρμο τὸ ψωμί! Καὶ τώρα ποὺ προβαίνει
σγουρό, χολᾶτο ἀπὸ τὴ γῆ, ποὺ πρὶν τὸ φᾶν χορταίνει
τὰ λιμασμένα μου παιδιά, νὰ τὸ πατοῦν ἐμπρός μου
μὲ τόση ἀπίστευτη ἀπονιὰ οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου!...
Ἐξέχασες καὶ δὲ μ' ἀκοῦς;... ἐσένα κράζω, Μῆτρο,
διῶξε, σοῦ λέγω, τὰ σκυλιά, ποὺ μοῦ χαλοῦν τὸ φύτρο...

— Εἶναι τοῦ Ρήγα, δὲν κοτῶ... Γιὰ κύτταξ' ἐκεῖ πέρα
νὰ ἰδῇς τί θρῶς ποὺ γίνεται, τί χλαλοή, πατέρα! [5])

— Τί Ρήγας, τί Ρηγόπουλα! Εἶν' ὁ καινούριος κύρης,
ποὺ πλάκωσε μὲ ξένο βιὸ νὰ γένῃ νοικοκύρης.
Παληόφραγκοι, ποὺ πέφτουνε σὰν ὄρνια στὰ ψοφίμια,
ἐκεῖνοι πάντα κυνηγοὶ καὶ πάντα ἐμεῖς ἀγρίμια.
Καὶ σὺ τοὺς τρέμεις, βούβαλε! Παιδὶ μὲς στὴ φωτιά σου,
ποὺ τρίβεις στουρναρόπετρα μ' αὐτὰ τὰ δάχτυλά σου
πῶχεις τετράδιπλα νεφρὰ καὶ ριζιμιὸ στὰ στήθια,
τοὺς βλέπεις καὶ σὲ σκιάζουνε! Ὁ δοῦλος, εἶν' ἀλήθεια,
λῖπο ποτάζει μοναχά, ψυχὴ κι' αἷμα δὲν ἔχει.
. . . .

Κι' ὁ γέροντας μ' ἀπίδρομο σὰν παλληκάρι τρέχει [6])
κι' ἁρπάζει τὴν σφεντόνα του. Ἔχει χολὴ στὰ μάτια.
Μὲ τὸ σφυρί του ἕνα γουλὶ τὸ σπᾷ σὲ δυὸ κομμάτια [7])
καὶ τὸ σταφνίζει στὸ καυκί. Γοργὰ τὴν ἀνεμίζει [8])
καὶ τήνε σκάει μὲ δύναμη. Ἀνοίγει τὸ λιθάρι

καὶ θυμωμένο ἕνα σκυλὶ πληγώνει στὸ ποδάρι,
κι' ἄλλο χτυπάει στὸ κούτελο καὶ τὸ ξαπλώνει χάμου.
. . . .

—Βλέπεις, ἐγὼ δὲν τοὺς ψηφῶ, μὲ τὰ γεράματά μου.

—Πατέρα, τ' εἶναι πῶκαμες!

—Περίδρομος, κεφάλα, [9])
μὴ βλαστημήσω τὸ βυζὶ ποὺ σοὔδωκε τὸ γάλα.
Δὲ νοιώθεις πῶς τοὺς σχαίνομαι! Ὅλην αὐτὴν τὴν ψώρα,
ὁπῶρχεται κάθε φορὰ καὶ μᾶς δαγκάει τὴ χώρα
ὅπως εἶν' ἕνας ὁ Θεὸς κι' ἐγῶμαι Λευκαδίτης,
τὴν ἔπαιρνα ὅλη ἐπάνω μου κ' ἐπνίγομουν μαζί της.
Καὶ σύ, τοῦ γέρου Φωτεινοῦ μονάκριβο βλαστάρι,
τοῦ λύκου τ' ἀνυπόταχτου, ἐγγόνι τοῦ Θεοχάρη,
π' ἄλλη τροφὴ δὲν ἔλαβες νὰ φᾷς καὶ νὰ χορτάσῃς
γιὰ νὰ σοῦ βάψῃ τὴν καρδιὰ καὶ νὰ ριζοδοντιάσῃς
παρὰ τὴν ἔχτρα τὴν παληά, ποὖναι θεμελιωμένη
σκληρή, πατροπαράδοτη, ἄφθαρτη, στοιχειωμένη,
γιὰ κάθε ξένην ἀφεντιὰ βαθειὰ μὲς στὴ γενιά μας,
ἐσύ, θελέσι, στέκεσαι καὶ βλέπεις τὴ σπορά μας [10])
νὰ τὴν πατοῦν οἱ ἀλλόφυλοι καὶ χάσκεις σὰ λουρίτης... [11])
Οὔ! νὰ χαθῇς! Μ' ἐντρόπιασες, δὲν εἶσαι Λευκαδίτης.

—Μὴ μὲ προπαίρνεις ἄδικα, πατέρα μου, εἶναι τόσοι!
Περνοῦν σὰ μαῦρος σίφουνας... σφιχτὰ μᾶς ἔχουν ζώσῃ.
Ἐπιάσαν ἄλλοι τὰ ριζὰ κι' ἄλλοι χτυποῦν τὴ λάκκα·
ξεθεμελιώνουν σχοιναριαῖς, δὲν ἄφησαν ἀσφάκια,
φωναῖς καὶ χλημητίσματα, ἀλαλαγμὸς καὶ χτύποι....
Πᾶνε τοῦ γέρου Δημουλᾶ οἱ παινεμένοι κῆποι,
πᾶνε καὶ φράχταις καὶ λιθιαῖς! Σὰν νᾶταν λυσσασμένοι
μὲ τ' ἄλογά τους τοῦ ριχτοῦ ὡρμήσαν μανιωμένοι
νὰ φθάσουν ἕνα δύστυχο, πατέρα, μισολάγι, [12])
ποὺ τῶφεραν κυνηγητὰ οἱ σκύλοι ἀπὸ τὸ πλάγι.
Λὲς κ' εἶναι ἀνεμοστρόβιλος! Ἐμπρός... ἐμπρὸς ἀπ' ὅλους
ἕν' ἄλογο σιδέρικο σκορπᾷ λιθάρια, σβώλους
καὶ στὴ χρυσῆ τὴ σέλα του βαστᾷ ἕναν καβαλάρη
ὁποὺ πετᾷ σὰν ἀητὸς καὶ ποὺ κρατεῖ κοντάρι...
Πώ! πώ! πατέρα, χαλασμὸς γιὰ μιὰ νεροχελώνα·
δὲν εἶναι μεγαλείτερο... πῆρε τὸν ψιλλιθρῶνα [13])
καὶ τῶχασαν τὸ πάτημα... Ὁλόγυρα ἁλωνίζουν
ἀμέτρητα λαγωνικὰ κι' ἀναποδογυρίζουν
τ' ἀμπελοφύτια τοῦ Χτενᾶ, τοῦ Κούρτη τὰ λινάρια.
Πῆραν ξελάκου μιὰ κοπὴ καὶ σφάζουν τὰ κριάρια
οἱ σκύλοι του, ποὺ ἐμάνιωσαν...

—Κι' ἀκόμα δὲν τοὺς τρῶμε!
Τὸ βλέπεις ἂν εἶμ' ἄδικος ὅταν τοὺς καταριῶμαι.

—Πατέρα μου, έσταμάτησαν... ὤ, δυστυχιά μου! Ἔφθάσαν
καὶ τὰ σκυλιὰ ποὺ ἐλάδωσες! Οἱ κυνηγοὶ τὰ πιάσαν
καὶ τἄφεραν στὸν ἀρχηγό... Μᾶς εἶδανε, πατέρα...
Ἐχούμησαν ἐπάνω μας... ἦρθ' ἡ στερνή μας μέρα.... [14])

—Νὰ μὴ σαλέψης ἀπ' ἐδῶ, μὴν ἀνασάνης λέξι,
νὰ ἰδοῦμε αὐτὸς ὁ ποταμὸς ὥς πόσο θὲ νὰ τρέξη.
Πιάσε τὰ βόϊδια μὴ σκιαχτοῦν... Ἄ, Μῆτρο, χέρι, χέρι...
Μόχτα, μωρέ, κ' ἐπλάκωσαν... Πρόσεχε τὸ Δευτέρη. [15])

Ὁλόρθος μένει ὁ γέροντας, θολὸς στὸ πάτημά του,
καὶ καρτερεῖ τὸ σίφουνα, ποὺ μούγκριζ' ἐμπροστά του.
Κάτασπρο τὸ κεφάλι του, πυκνό, μακρὺ τὸ γένι
στὰ λιοκαμμένα στήθια του ἀφρᾶτο κατεβαίνει [16])
σὰν ἀνθισμένη ἀγράμπελη, ποὺ πέφτει ἀπὸ κοτρῶνι·
τοῦ χρόνου τἄσπλαχνο γενὶ καὶ τῆς σκλαβιᾶς οἱ πόνοι [17])
τὸ μέτωπό του αὐλάκωσαν, τοῦ τὤχαν κατακόψη.
Ὁ ἥλιος τοῦ φθινόπωρου τοῦ ρόδιζε τὴν ὄψη
ἐτύλλωνε τὴ φλέβα του, τοῦ πύρωνε τὰ χείλη [18])
σὰν κάποιος νὰ ξεφτύλιζε, νἄναβε τὸ καντῆλι
τῆς συντριμμένης του ζωῆς κ' ἔρριχνε στὴν καρδιά του
τῆς νιότης ὅλον τὸν θυμὸ καὶ τὰ παληὰ ὄνειρά του. [19])
Ξένος ζυγὸς δὲν ἔγυρε τοῦ Φωτεινοῦ τὴν πλάτη.
Γι' αὐτόν, γιὰ τοὺς συντρόφους του, τὰ Σταυρωτὰ κ' ἡ Ἐλάτη [20])
ἦσαν λημέρια ἀπάτητα κ' ἐκεῖθ' ἐρροβολοῦσαν
καὶ κάθ' ἐχτρό, ποὺ φύτρωνε, τὴν νύχτα ἐπελεκοῦσαν.
Τὸ ρέμμα τοῦ Σαρακηνοῦ, τἄγριο Δημοσάρι [21])
χίλιαις φοραῖς τὸ χόρτασε μὲ φράγκικο κουφάρι
κ' ἦταν σωρὸ τὰ κόκκαλα, ποὺ στὴν Κουφὴ Λαγκάδα
καὶ στὴ Νεράϊδα ἀσπρίζουνε γυμνὰ στὴν πρασινάδα. [22])
Μόνος ἀκόμ' ἀπόμενε. Τὸ Γήταυρο, τὸν Πάλα,
τὸ Διγενῆ, τὸ Ρουπακιά, τοὺς ἔφαγε ἡ κρεμάλα,
κι' ἄλλους ἐσυνέτριψ' ὁ τροχός. Μιὰ μέρα στὸ χορτάρι
μ' ἕναν παληὸν παλληκαρᾶ, τὸ γέρο τὸ Θεοχάρη,
ἐτρώγαν ἕνα λιάνωμα κ' ἐρώτησε τὴν πλάτη. [23])
Κανεὶς ποτὲ δὲν ἔμαθε τί ξάνοιξε τὸ μάτι
πάνου σ' αὐτὸ τὸ κόκκαλο, κ' εὐθὺς τοῦ λέει:—«Πατέρα,
μοῦ δίνεις τὴν Ἀργύρω σου;»—Τὴν εἶχε θυγατέρα
ὁ προεστὸς μονάκριβη καὶ πολυγυρεμμένη..
—«Νἆναι, παιδί μου, ὥρα καλὴ καὶ τρισευλογημένη!»

Καὶ τὤδωσε τὸ χέρι του καὶ τὴν εὐχή του ὁ γέρος.
Ἀπὸ τὰ τότε ἡμέρεψε. Εἶχεν ἀρχίση ὁ θέρος
κ' ἐζήλεψε χερόβολα κι' ἀθεμωνιαῖς κι' ἀλῶνι. [24])
Εἶδε οἱ καιροὶ ποῦσαν κακοί, φαρμακεμέν' οἱ χρόνοι,
ὁλόγυρά του συγνεφιά... Χίλιων λογιῶν θερία
ἐξέσχισαν τὸ γένος του καὶ πάντοχὴ κάμμία.
Συντρίμματα καὶ χαλασμοί. Γαῦρα παντοῦ καὶ λύσσα! [25])
Κανένα γλυκοχάραμμα, νύχτα, σκοτάδι, πίσσα.

Ἀρνήθηκε τὴν κλεφτουριά, τὰ φλογερὰ ὄνειρά της
κ' ἔγινε ζευγολάτης.

Κι' ὁ καταρράχτης τοῦ βουνοῦ ἀντὶ μὲ τ' ἄρματά του
πέτεται μὲ τὰ σύνεργα, μὲ τὰ καματερά του. 26)
Ἤθελε βόϊδια κάτασπρα, μεγάλα, τραχηλᾶτα, 27)
νἆναι στεφανοκέρατα, κοντόσφαγα, κοιλᾶτα.
Τ' ἀλέτρι σύμμετρο, βαρύ. Τὰ ξύλα του κομμένα 28)
πάντα σὲ χάση φεγγαριοῦ δὲν εἴχανε κανένα
ποτέ τους ρόζο ἢ σκεύρωμα. Ἤθελ' ἀπὸ πρινάρι
τὸ χερουλάτη, τὰ φτερά, τὸν κέρο, τὸ σταβάρι·
ζυγὸ καὶ σπάθη ἀπὸ φτελιά. Κ' ἤθελ' ἀπὸ ἀγριλίδα
νἆναι χυταῖς ἡ ζεύλαις του. Μόνο ψωμί του, ἐλπίδα
ἤτανε τὸ ζευγάρι του. Μόνη κυρά του ἀφέντρα
στὰ χέρια του ἡ βουκέντρα.
. . . .

Γέροντα τὸν ἐλάτρευε πάντα κρυφὰ ἡ Λευκάδα,
τὸν εἶχε πολεμάρχο της, χωρὶς νὰ πάρῃ ἀχνάδα
ξένος κανεὶς τοῦ μυστικοῦ. Κι' ὅταν ὁ ζευγολάτης
μέσα σὲ κόσμο ἐπρόβαινε, μεριάζαν τὰ παιδιά της
κ' ἐπροσκυνοῦσαν ξήσκεπα, τὸν εἶχε βασιληᾶ του
φτωχός, πανόρφανος λαὸς καὶ τἄσπρα τὰ μαλλιά του
στὸ μέτωπό του ἐλάμπανε τὸ βαρυπληγωμένο
ὡσὰν κορώνα ἀτίμητη, σὰ φλάμπουρο ὑψωμένο.
Πάνου σ' αὐτὸ τὸ εἴδωλο, σ' αὐτὸν τὸν ἀσπρομάλλη
ἀκράτητη ὅλ' ἡ φράγκικη ὡρμοῦσε ἀνεμοζάλη
κ' ἐκεῖνος μένει ἀσάλευτος σὰ βράχος ποὺ προσμένει
στὰ στήθια του τὰ ὁλόγυμνα τὴ θάλασσα ὠργισμένη.
. . . .

Τὸν ἔζωσαν τὰ κύματα κ' ἔβραζε γύρα γύρα
μελανισμένη, ἀκράτητη ἡ ἀνθρώπινη πλημμύρα,
σὰν νἆθε νὰ τὸν καταπιῇ. Ἀπάνου του ἐχτυποῦσαν
φοβέραις καὶ περίγελα. Ἐγρούζανε, ἀλυχτοῦσαν
οἱ σκύλοι μὲ στὰ πόδια του κ' αἱμάτωναν τὸ δόντι
εἰς τὴν σκληρὴ τὴ σάρκα του. Καὶ συριγμοὶ καὶ βρόντοι
σὰν ναῦραν ἀγριογούρουνο, ποὺ μέσ' ἀπ' τὴ μονιά του
δὲν ἤθελε νὰ πεταχτῇ. Τ' ἄχαρο φόρεμά του
ρεύει κομμάτια κατὰ γῆς. Τ' ἄλογα χλημιτοῦσαν
κι' ἀπάνου στ' ἄσπρα του μαλλιὰ βραστοὺς ἀφροὺς σκορποῦσαν
κ' ἐδέρναν μὲ τὴ γλῶσσά τους τὸ χαλινὸ στὸ στόμα
κ' ἐφρύμαζάνε κ' ἔσκαφταν τοῦ χωραφιοῦ τὸ χῶμα.
Ἔμεν' ὁ γέροντας βουβός. Τὸ φλογερό του μάτι
ἔγινε μόνο τῆς ψυχῆς ἀπόκρυφο παλάτι
κ' ἐκεῖθ' ἀστράφτει ὅλ' ἡ φωτιά, ποὺ καίει τὰ σωθικά του.
Λὲς κ' ἔβλεπες τὸ Γένος του μ' ὅλη τὴ δυστυχιά του,
τὴ φτώχια, τὰ γεράματα, τὴν καταφρόνεσή του,
ὁλόρθο ν' ἀντρειεύεται καὶ μὲ τὴ δύναμί του
τὴ μαγική, τὴν ἄμετρη, γυμνό, κατακομμένο

νὰ δείχνῃ πάντ' ἀκίνητο τὸ μέτωπο στὸν Ξένο.

. . . .

Μ' αὐτὸν τὸν ἥλιον ἔλαμπε κι' αὐτὸς ὁ ἑβδομηντάρης!

. . . .

Μέσ' ἀπ' τὴ μαύρη καταχνιὰ βγαίνει ἕνας καβαλάρης
καὶ τ' ἄλογό του σταματᾷ ἐμπρὸς στὸ ζευγολάτη...

. . . .

—Ἐσὺ μοῦ πετροβόλησες, παληόγερε, χωριάτη,
τὰ δυό μου τὰ λαγωνικά;

—Μόνος ἐγὼ κι' ὄχι ἄλλοι.

—Μίλει μου ταπεινότερα... Λύγισε τὸ κεφάλι.
προσκύνα τὸν ἀφέντη σου, ξεσκλιάρη, διακονιάρη!

. . . .

Κι' ὁ Φράγκος τἄσπρα του μαλλιὰ χτυπᾷ μὲ τὸ κοντάρι.

. . . .

—Κ' ἐγνώριζες ὅτ' ἤτανε 'κεῖνα σκυλιὰ δικά μου;

—Τὰ γνώριζα καὶ τἄδιωξα μέσ' ἀπὸ τὴ σπορά μου.

—Ποῦθε κατάγεσαι, μωρέ;

—Ἐδῶθε... Σφακισᾶνος. 29)

—Κ' ἐγώ, σκουλῆκι ἀγνώριστο, ὁ Τζώρτζης ὁ Γρατζιᾶνος,
ἀφέντης σου παντοτεινός, τύραγνος, ἄρχοντάς σου.
Αὐτὸ τὸ χῶμα, ποὺ πατῶ, ἡ πέτραις, τὰ νερά σου,
ἥμερο κι' ἄγριο κλαρί, τ' ἀγέρι σου, ἡ ψυχή σου,
τὰ ζωντανά σου, τὰ παιδιά, τὸ αἷμά σου, ἡ τιμή σου,
ὅλα δικά μου, μάθε το. Βουνοῦ καὶ λόγγου ἀγρίμι
εἴτ' ἔχει τρίχα, εἴτε φτερό, σιχαμερὸ ψοφῆμι, 30)
τὸ διαβατάρικο πουλὶ σ' ἐμὲ μονάχ' ἀνήκει
κι' ἀξίζει τὸ κεφάλι σου λαγόπουλο ἢ περδίκι.
Γι' αὐτ' ὅθε θέλω θὰ περνῶ κ' ἐγὼ καὶ τὰ σκυλιά μου,
νὰ δείχνῃ πάντ' ἀκίνητο, γυμνό, κατακομμένο
τίποτε δὲν ὁρίζετε κ' εἶναι κι' αὐτὴ σπορά μου.
Κι' οὔτ' ἄλλη τύχη ἀξίζετε. Γενιὰ καταραμένη,
δειλή, κακογεράματη, στὸν κόσμο ἀκόμα μένει
γιὰ νὰ πομπεύῃ τὤνομα καὶ τὴν κληρονομιά της! 31)

. . . .

Καὶ στὰ στερνὰ τὰ λόγια του ἔννοιωσε ὁ ζευγολάτης
ὅτι ἕνα δάκρυ ἐνότιζε τ' ἀσπράδι τοῦ ματιοῦ του 32)
κι' ὀλόρθαις ἀναβεύονται ἡ τρίχαις τοῦ κορμιοῦ του.

. . . .

—Ἂν ἐξεράθη τὸ κλαρί, πάντα χλωρὴ εἶν' ἡ ρίζα
καὶ μένει πάντα ζωντανὸ ἢ ρόδι φάγ' ἢ βρίζα [33])
αὐτὸ τὸ βόϊδι τὸ μανό, π' ὅσο βαθειὰ ρουχνίζει [34])
τόσο εὔκολα μυγιάζεται κι' ἀνεμοστροβιλίζει
καὶ ποὺ τὸ κράζουνε Λαό. Θὰ σπάσῃ τὸ καρίκι [35])
καὶ θὰ προβάλῃ μὲ φτερὰ μιὰ μέρα τὸ σκουλῆκι.
Τότε, πουλὶ τὸ σερπετὸ ποιός ξέρει ποῦ θὰ φτάσῃ!...

—Δεῖξέ μου αὐτὸ τὸ λείψανο, ποὺ θὰ βρυκολακιάσῃ.

—Ἐγώ... ὁ φτωχός, ὁ Φωτεινός, ὁ γέρος, ὁ ξεσκλιάρης,
ποὺ ρίχνω ἐδῶ τὸ σπόρο μου γιὰ νὰ μοῦ τόνε πάρῃς,
ἐγώ, ποὺ μὲ τὸν ἵδρωτα τὰ χώματα ζυμώνω
γιὰ νὰ τρώγῃ ἄλλος τὸ ψωμί, ποὺ τρέχω καὶ κεντρώνω
τὴν ἀγριλίδα τοῦ βουνοῦ καὶ ποὺ δὲν ἔχω λάδι
ν' ἀνάφτω τὸ καντῆλί μου καὶ ζῶ μέσα στὸν ἅδη·
ἐγώ, ποὺ μὲ τὰ νύχια μου ἀναποδογυρίζω
τὸ λόγγο καὶ τὰ ριζιμιά, γιὰ νὰ σᾶς τὰ στολίσω
μὲ κλήματα, ποὺ δὲν τρυγῶ καὶ ποὺ ποτὲ δὲν ἔχω
λίγο κρασὶ κεφαλιακό, τὴ γλῶσσά μου νὰ βρέχω· [36])
ἐγ' ὁ φτωχὸς ὁ μυλωνᾶς, ποὺ ζῶ σ' αἰώνια ζάλη
καὶ παίρνω κέρδος, πληρωμή, προσφάγι τὴν πασπάλη, [37])
ποὺ δὲν ὁρίζω τὸ παιδί, ποὺ πάντα ζῶ μὲ τρόμο
καὶ ποὺ δὲν βρίσκω ἐδῶ στὴ γῆ γιὰ νὰ μὲ κρίνῃ νόμο·
αὐτός, αὐτὸς εἶν' ὁ Λαός. Τ' ἄψυχο τὸ κουφάρι
αὐτό ναι τὸ καματερό, τὸ ψόφιο τὸ κριάρι...
Μὴ ρίξῃς ἄλλο φόρτωμα στὴν ἔρμη του τὴν πλάτη...

. . . .

—Συμμάζωξε τὴ γλῶσσά σου τὴ φιδινή, χωριάτη,
μὴ μοῦ ξανάφτῃς τὴ χολή. Γονάτισε μπροστά μου
καὶ ζήτησε συγχώρεση γιὰ τὰ λαγωνικά μου...
Δὲ θές, ἀντάρτη, δὲν ἀκοῦς;...

—Καλλίτερα τὸ βρόχο
παρὰ τὰ γόνατα στὴ γῆ... Ἄρα κατάρα τὤχω...
Θἄφιναν λάκκωμα βαθὺ καὶ θἆταν μέγα κρῖμα,
τιμὴ νὰ θάψω κι' ὄνομα μέσα σ' αὐτὸ τὸ μνῆμα.

—Τώρα θὰ ἰδῆς, παλληκαρᾶ... Ἀκοῦστέ με, συντρόφοι,
καὶ μὴ θυμῶστε ἂν λυπηθῶ αὐτὸν τὸν ἄγριον ὄφι...
Νὰ μᾶς πλερώσῃ τὰ σκυλιὰ μὲ τὰ καματερά του,
καὶ γιὰ τὴν τόλμη πὤλαβαν τὰ πέντε δάχτυλά του
νὰ σφεντονίσουν κατ' ἐμᾶς, ἐκεῖ στὸ χερουλάτη
νὰ συντριφτοῦν μὲ τὸ σφυρί... Σ' ἀρέσει, ζευγολάτη;

. . . .

Καὶ δυὸ σκιάδες πάραυτα ὡρμήσανε κι' ἁρπάξαν [38])
τὰ βόϊδια ποῦταν στὸ ζυγό. Δυὸ ἄλλοι τὸν ἀδράξαν
κ' ἐδέσανε τὸ χέρι του στὸ φοβερὸ χεροῦλι
μὲ τὴ σφεντόνα πῶὗρανε. Ὕστερα μὲ τὴ σκούλη
ἀρχίσαν τοῦ κοντόσπαθου ἀργὰ νὰ πελεκᾶνε
τ' ἀνδρειωμένα δάχτυλα καὶ νὰ περιγελᾶνε.
Ὅλο τ' ἀλέτρι ἐβάφηκε· τὸ μαῦρο τὸ παιδί του
στὸ χῶμα δίπλα ἐμούγκριζε, σὰν νἄβγαινε ἡ ψυχή του.
Κ' ἐκειὸς ὁ γέρο δράκοντας χωρὶς οὔτε ν' ἀχνίσῃ
ἐκύτταζε τὸ αἷμά του ποὺ πότιζε σὰ βρύση
τὴ γῆ του τὴν ταλαίπωρη, καὶ μέσα στὴν καρδιά του
μὲ μιᾶς ἀστράφτουν τὰ παληὰ τ' ἀνδραγαθήματά του,
κ' ἐσπιθοβόλησε στὸ νοῦ χρυσόφτερ' ἡ ἐλπίδα
μὲ τὴ δική του ἐκδίκηση νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα.

. . . .

Τὸ Φραγκολόγι ἐσκόρπισε βουβὸ κ' ἐντροπιασμένο
κι' ἀφίνει ἐκεῖ τὸ Φωτεινὸ στ' ἀλέτρι του δεμένο.

. . . .

—Παιδί μου, Μῆτρο, ἀπέθανες;... Πῶς σέρνεσαι στὸ χῶμα;...

—Πατέρα, οἱ λύκοι ἐφύγανε;... καὶ ζῇς, καὶ ζῇς ἀκόμα;

—Σίγα καὶ λῦσέ με ἀπ' ἐδῶ... Μὴν κλαῖς, ἦταν γραμμένο.

. . . .

Καὶ τὸ παιδὶ τὸ δύστυχο, παράλυτο, σκιασμένο
ξεδένει τὸν ἀφέντη του, φιλεῖ τὰ δάχτυλά του
καὶ τὸ δεξὶ τὸ χέρι του κρεμᾷ στὴν τραχηλιά του
μὲ τὴ σφεντόνα, πὤσταζεν αἱματοποτισμένη.

. . . .

—Μῆτρο, τὸ βλέπεις; Τίποτε, τίποτε δὲ μᾶς μένει,
οὔτε ζευγάρι, οὔτε σπορά. Κρέμονται στὰ λουλούδια,
ποὺ παραστέκουν μαρτυριά, τὰ νύχια, τὰ μελούδια,
τὸ αἷμα τοῦ πατέρα σου. Καὶ στὰ γεράματά μου
εὑρέθη χέρι ἀνθρώπινο νὰ δείρῃ τὰ μαλλιά μου...
Νοιώθεις βαθειὰ στὰ σωθικὰ τ' ἄσπλαχν' αὐτὰ περόνια;...

—Δὲ θὰ σβυστοῦν ἀπ' τὴν καρδιά, κι' ἂν ζήσω χίλια χρόνια.

—Τ' ὁρκίζεις μ' ὅλην τὴν ψυχή;... Μοῦ τάζεις, τὴ σφεντόνα,
ποὺ βράχηκε στὸ αἷμά μου νὰ τὴ φορῇς εἰκόνα

καὶ φυλαχτὸ παντοτεινό, γιὰ νὰ κρατῆ ἀναμμένο
τὸ πάθος μου τ' ἀκοίμητο, πῶχω γιὰ κάθε ξένο:...

—Τὸ τάζω... Σοῦ τ' ὁρκίζομαι.

—Σοῦ δίνω τὴν εὐχή μου
δεμένη μὲ τὴν ἔχτρα μου... Πᾶμε ἀπ' ἐδῶ, παιδί μου.

Ἔρριξε ὁ Μῆτρος τ' ὀρφανὸ τ' ἀλέτρι του στὸν ὦμο,
σὰν νᾶταν κούφια καλαμιά, καὶ τοῦ χωριοῦ τὸ δρόμο
παίρνει μὲ πάτημα ἐλαφρὸ καὶ μὲ βαρειὰ τὴ φρένα.
Ἀκολουθοῦσε ὁ Φωτεινός. Μὲ μάτια θερμασμένα
κυττάζει γύρω τὰ βουνὰ καὶ λὲς ποὺ ξεθυμαίνει
θωρῶντας τὴν Ἐλάτη του ἡ πύρη ποὺ τὸν ψένει. 39)

Πόσο ἐμεγάλωσε μὲ μιᾶς! Περνᾷ μὲ τὴ βουκέντρα
καὶ φαίνεται ψηλότερος ὅτ' εἶναι ἀπὸ τὰ δέντρα.

ΑΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Φωλιάζουν οἱ σταυραητοὶ στοῦ βράχου τὰ στεφάνια,
ἐφώλιασε κι' ὁ Φωτεινὸς στὸν ἐγκρεμὸ τοῦ Κόντρου. 40)
Τέσσαροι τοῖχοι κάτασπροι, ὁ κάτοικας, 41) τ' ἀχοῦρι,
ἡ μάντρα γιὰ τὰ πρόβατα, μιὰ δεκαριὰ κυβέρτια, 42)
πλατύς, καθάριος ὀβωρὸς ζωσμένος διπλολίθι 43)
ὅπου ἐπρασίνιζε πυκνὸς ὁ νύλακας, τὸ μύρτο, 44)
τ' ἀγιόκλημα, ἡ μελετινή, κι' ὅπου ἄπλωνε ἕνας φράξος 45)
τὰ δροσερὰ κλωνάρια του σφιχτὰ περιπλεγμένα
μ' ἕνα φτακοῖλι καρπερὸ καὶ μ' ἕνα βοϊδομμάτη,
εἶν' τὸ βασίλειο τοῦ φτωχοῦ. Τἄρεσε πάντα ἐκεῖθε
νὰ χαίρεται τὴ θάλασσα, π' ὅσο πλατύτερ' εἶναι
τόσο σοῦ κλέφτει τὴν καρδιά, τόσο τὸ νοῦ σου πνίγει.
Τὴν ἔβλεπε χίλιαις μορφαῖς ν' ἀλλάζῃ, χίλιαις ὄψαις,
πότε νὰ γλύφῃ τὸ γιαλὸ προσκυνημένη δοῦλα
καὶ πότε νὰ τὸν μάχεται τρελλή, ξεστηθωμένη
μ' ἀνεμιοσκόρπιστα μαλλιὰ καὶ μ' ἀφρισμένο στόμα.
Κ' ἦταν ἡ ἔρμη ἑλληνική! Κ' ὑπόφερνε νὰ νοιώθῃ
τὰ φράγκικα τὰ κάτεργα τὴ ράχη της νὰ ὀργώνουν
καὶ νὰ τῆς δέρνῃ τὰ πλευρὰ μὲ τὰ κουπιά του ὁ ξένος!

. . . .

Ἦρθε στὴν Κόκκινη Ἐκκλησιὰ ἑξῆντα χρόνους πίσω 46)
ἕνας σοφὸς καλόγερος φευγᾶτος ἀπ' τὴν Πόλη
κι' ἔμειν' ἐκεῖ κι' ἀσκήτευε. Τὸν ἔκραζαν Νικήτα.

Ἤξερε γράμματα πολλὰ κ᾿ ἐγιάτρευε τοῦ κόσμου
μὲ ξόρκια καὶ μὲ βότανα τὰ χίλια μύρια πάθη.
Τὸ ρίμα, τὸ κακὸ σπυρί, τὴ φάγουσα, τὸ λέφα,
τὸ μαλαθράκι, τὸ καρφί, τὴ λιόκρισι, τὴ λύσσα.
Στὸ πρόσταγμά του τὰ κουφὰ ἐφεύγανε, ἡ ἀκρίδες,
ἀπὸ τὰ πρόβατα ὁ χαμός, ἀπὸ τὰ γίδια ὁ ἴσκιος. 47)
Τὸν ἐλατρεύαν τὰ χωριά, κι᾿ ὁ Φωτεινός, ὁποῦταν
στὸ μοναστῆρι δόκιμος καὶ τὸν ἀκολουθοῦσε
ὅταν τὸν ἔστελναν νὰ βγῇ γιὰ διακονιὰ τριγύρω,
ἔμαθε λίγο διάβασμα κι᾿ ἄκουσε κ᾿ ἱστορίες
ἀπὸ τὸν ἅγιον ἀσκητή, ποὺ τοὔχανε κεντήσῃ
τὸ λογισμό του τὸν ὀκνὸ καὶ τὴ σκουριὰ ξεπλύναν,
ὁποὺ ἔτρωγε κάθε καρδιὰ σ᾿ αὐτὰ τὰ στεῖρα χρόνια.

. . . .

Ἐκεῖνος τοὖπε μιὰ φορά, ποὺ βρέθηκαν μονάχοι
νὰ κάθωνται ἀπολείτουργα στὸ πέτρινο πεζοῦλι
τοῦ Ἅϊ Λιᾶ στὴν Ἐγκλουβή, τὴν περασμένη δόξα 48)
καὶ τἄμετρα τὰ βάσανα τοῦ δύστυχού του Γένους.
Τοὖπε τὸ πῶς ἀνάμεσα σὲ τρίβολα κι᾿ ἀγκάθια
μιὰ μέρα ἐθέλησε ὁ Θεὸς νὰ σπείρῃ ἕνα λουλοῦδι
ὁποὖχε χίλιαις ὀμορφιαῖς καὶ χίλιαις εὐωδίαις
κι᾿ ὅπου ὅταν ἐμεγάλωσε κ᾿ ἐπρόβαλε δροσᾶτο
δεύτερος ἥλιος ἔλαμψε καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ κόσμου,
π᾿ οὔτε δὲν εἶχε ἀνάκαρα κρυφὰ ν᾿ ἀναστενάζῃ, 49)
τὴ ζέστανε, τὴ στόλισε μ᾿ ἀκούραστα φτερούγια,
τὴν ἔμαθε πῶς νὰ πετᾷ. Καὶ τὸ λουλοῦδι ἐκεῖνο,
πὤπρεπε νἆν᾿ ἀμάραντο, τὸ βάφτισεν Ἑ λ λ ά δ α.
Τοὖπ᾿ ὅτ᾿ ἐκείν᾿ ἡ θάλασσα ἡ φραγκοπατημένη
εἶχε ρουφήξῃ λαίμαργα τ᾿ ἀνθρώπινα κοπάδια,
ποὺ μ᾿ ἕναν Ξέρξη βασιλιὰ ἐχύθηκαν νὰ φᾶνε
τ᾿ ἀστάλωτο τὸ λούλουδο: Τ᾿ ἀκολουθοῦσε νύχτα 50)
ὕπνος, νεκρίλα, σίδερα, κ᾿ ἐγλύτωσε τὸν κόσμο.

Τοὖπε πῶς ἐξεφύτρωσαν ἀδελφικαῖς ἀμάχαις,
ποὺ ἐφτεῖραν σάρκα καὶ ψυχὴ καὶ πῶς ἐμπῆκε σφῆνα
στοῦ δέντρου τὴν πεντάνοιχτη τὴ χαραμάδα ὁ Ξένος,
κι᾿ ἄνοιξε ἀγιάτρευτη τομή, γιὰ νὰ μπορῇ καθένας
νὰ μπήγῃ τὸ πελέκι του καὶ νὰ χωρίζῃ σχίζαις.

Τὤδειξ᾿ ἐκεῖ παράμερα τὴ Σάλτενη, τὸν Κόρφο 51)
καὶ τοὖπε πῶς ἐσμίξανε καὶ πῶς κριαρωθῆκαν 52)
μέσα σ᾿ αὐτὸ τὸ στένωμα, γιὰ τὴ σκλαβιὰ τοῦ κόσμου,
δυὸ πολεμάρχοι φοβεροὶ καὶ πῶς ὁ νικημένος
ἀπὸ δυὸ λάμψαις, πὤβλεπε ν᾿ ἀστράφτουν ἐμπροστά του,
τῆς Κλεοπάτρας τὴ ματιὰ κ᾿ ἕνα μεγάλο θρόνο,
ἐδιάλεξε τὴν ὀμορφιὰ κ᾿ ἐσβύστηκε μαζί της.
Καὶ τοὖπε πῶς ὁ νικητὴς γιὰ νὰ φυλάξῃ πάντα

τὴ δόξα του ὁλοζώντανη καὶ τὴ χρυσῆ του μοῖρα
ἐξεθεμέλιωσε σκληρὰ χώραις, χωριὰ καὶ τάφους
κ᾽ ἔχτισε τὴ Νικόπολη, κουφάρι μὲ κουφάρια,
σύντριμμα μὲ συντρίμματα, κ᾽ ἦταν σεισμὸς ὁ χτίστης.

᾽Απὸ τὰ τότε ἐσκέπασε κάμπους βουνὰ καὶ κῦμα
θολοῦρα μαύρη καὶ πυκνὴ γιὰ τετρακόσιους χρόνους,
σαπίλα κι᾽ ἀποκάρωμα. Κάνένας ἄλλος χτύπος
τὸν ὕπνο δὲν ἐδιάκοψε στ᾽ ἀπέραντο τὸ μνῆμα,
παρὰ ροχάλισμα βαθὺ καὶ τἄσπλαχνο τοῦ χρόνου
τὸ βαγκανάρι πἄλεθε τὴ νεκρωμένη πλάση
κ᾽ ἑτοίμαζε ἄλλο ζύμωμα μὲ τὴν παληὰ τὴ σκόνη.

Τοὖπε πὼς ἕνας βασιλιᾶς, ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος,
τὴν πρώτη μέρα πὤδραξε στὰ χέρια τὴν κορῶνα
ἐξάνοιξε ὅτι ἐπάνω της πηχτὴ πηχτὴ σὰν αἷμα
τὴν ἐσκοτίδιαζε ἡ σκουριὰ καὶ θὰ τὴν ἔτρωγε ὅλη
ἂν δὲν τῆς ἔδιδε βαφὴ καὶ βάφτισμα καὶ χρίσμα
τὴ λάμψη τῆς ᾽Ανατολῆς, τὸ φῶς τοῦ Σταυρωμένου
καὶ τοῦ Βοσπόρου τὰ νερά. Καὶ πάραυτα φυτρώνει
στὸ πρόσταγμα τοῦ γίγαντα μέσ᾽ ἀπ᾽ τὰ κύματά τους
τὸ Κράτος τὸ Βυζαντινό, πὤζησε χίλια χρόνια
χωρὶς ἕνα ξανάσασμα, ξεσπαθωμένο πάντα,
γιὰ νὰ κρατῇ τὴν ἄβυσσο, ποὺ μούγκριζε νὰ πνίξῃ
τὴν Δύση τὴν ἀχάριστη. Κι᾽ ὡς τόσο μιὰν αὐγὴ
Φράγκοι φονιάδες Χριστιανοὶ μὲ προδοσιά, μ᾽ ἀπάτη
τοῦ φόρεσαν τὰ σίδερα, τοῦ σάλεψαν τὴ ρίζα
καὶ τὸ κατάκοψαν σκληρὰ σ᾽ ἀμέτρηταις λουρίδαις.

῞Υστερα πάλαι, ἀνάζησε κ᾽ ἔρρευε λίγο λίγο
σὰν πλάτανος, ποὺ πάλησωσε καὶ βλέπει κάθε μέρα
κατάξεροι νὰ πέφτουνε οἱ κλῶνοί του ἕνας ἕνας
μὲ κάθε βαρυχειμωνιά, καὶ ποὺ δὲν συγκρατιέται,
γιατ᾽ ἔχει κούφια τὴν καρδιά, παρὰ μὲ λίγη φλοῦδα.

Τὰ γνώριζ᾽ ὅλα ὁ Φωτεινὸς κι᾽ ὅταν ἐκεῖθ᾽ ἐπάνου
ὁλόγυρά του ἐκύτταζε κ᾽ ἔβλεπ᾽ αὐτοὺς τοὺς τάφους,
ὅλον αὐτὸν τὸν ξεπεσμό, ὅλην αὐτὴν τὴν νέκρα,
ἔμενε σὰν παράλυτος καὶ γιὰ νὰ διώξῃ ὁ μαῦρος
τὴν καταχνιὰ ποὺ πλάκωσε στὴν ἄκακη ψυχή του,
ἔφευγε τὸν ἀπέραντο, τὸν πεθαμμένο κόσμο
κ᾽ ἐγύρευε παρηγοριὰ στὰ κατορθώματά του,
ποὖταν ἀκόμα ζωντανά, κ᾽ ἐστύλωνε τὸ μάτι
μ᾽ ἀνέκφραστη κρυφὴ χαρὰ στοῦ Καλαβροῦ τὰ πλάγια,
στὴν λαγκαδιὰ τῆς Μέλισσας, σταῖς Σπαθαριαῖς, στὸν Κάπρο, 53)
στὰ χίλια τὰ λημέρια του καὶ τότε ἀναπαμμένος
ἔρριχνε λίγο κρίθινο ψωμὶ μέσ᾽ στὸ σακκοῦλι,
ἔβανε ἐμπρὸς τὰ βόϊδια του κ᾽ ἔτρεχε στὸ χωράφι.

. . . .

Μέσα δὲν εἶχε χώρισμα ὁ φτωχικὸς ὁ πύργος
κι' ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη εἶν' ἀνοιχτός. Ὁλόγυρα στὸν τοῖχο
κρέμονται τὰ δοξάρια του, μὲ τὸ σπαθὶ μιὰ ζώστρα,
ἕνα πελέκι σκαλιστὸ σιδεροστελιασμένο,
τ' ἀκοίμητο καντῆλί του ἐμπρὸς σὲ μιὰν εἰκόνα,
πῶδειχνε τὴν Ἀνάσταση, κ' ἔφερνε κρεμασμένη
σὰν τάμμα, σὰν προσκύνημα τὴ φοβερὴ σφεντόνα,
καὶ σκορπισμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ χίλιων λογιῶν συγύρια:
ἀρήλογος, πινακωτὴ καὶ πλάστης καὶ δρυμόνι,
ἡ ἀνέμη μὲ τὰ γνέματα, τὸ τυλιγάδι, ἡ δροῦγα,
ὁ οἶκος μὲ τὰ μάλλινα, τὰ παρδαλὰ διπλάρια
καὶ μιὰ κρεμάθα μὲ πιτιαῖς σιμὰ στὸν καπνοδόχο
κι' ὁ λυχνοστάτης στὴ γωνιὰ κι' ἕνας ἁλατολόγος
καὶ τοῦ φτωχοῦ τὸ χάλκωμα καὶ λιναροσκουλίδες
καὶ τοῦ γεωργοῦ τὰ σύνεργα, βουκέντραις, καρπολόγοι
καὶ δικριάνια ἕνα σωρὸ καὶ δέμα μὲ ἀντιρράδδια
καὶ δυὸ κουλούφια ἀτάραχα μὲ γέννημα, ποὺ οἱ φίλοι 54)
μαζὶ μὲ δυὸ καματερὰ στὸ ζευγολάτη ἐστεῖλαν
ὅταν ἐμάθαν τὸ κακό, ποὺ ἀνέλπιστα τὸν ηὗρε.
Κ' ἐπάνω στὰ καταχυτὰ φωλιαῖς χηλιδονίσιαις, 55)
ποὺ δὲν ἐπείραζε κανεὶς κ' ἐφέρναν κάθε χρόνο
μέσα σ' αὐτὴν τὴν κιβωτὸ χαρά, ζωὴ κ' ἐλπίδαις.

. . . .

Τὤμεν' ἀκόμ' ἀνύπαντρη μιὰ μόνη θυγατέρα,
ἡ ὤμορφ' ἡ Θωδοῦλά του, γλυκό του στερνοπαῖδι. 56)
Δὲν εἶχε κλείση δεκαφτὰ κι' ἄμεστο ἐμοσχοβόλα
τοῦ λόγγου τ' ἀγριολούλουδο. Ποτὲ παρόμοιο μάτι
τὴ δύση δὲν ἐφώτισε πατέρα ἑβδομηντάρη
οὔτε τ' ἀγέρι τοῦ Μαγιοῦ τόση δροσιὰ καὶ γλύκα
χύνει ποτὲ σὲ σωθικὰ μυριοφαρμακωμένα
ὅση ἐσκορποῦσε ὁλόγυρα μὲ τὸν ἀνασασμό της
αὐτὴ τοῦ Κόντρου ἡ ἀμάλαγη περήφανη παιδοῦλα. 57)
Μὲ τὸ τραγοῦδι κάθεται στὸν ἀργαλειὸ κ' ὑφαίνει,
μὲ τὸ τραγοῦδι διάζεται, μὲ τὸ τραγοῦδι φέρνει 58)
τὴ στάμνα στὸ κεφάλι της μὲ τοῦ Φρηᾶ τὸ κρύο,
τὸ κρύο ταὔρετο νερό 59). Στὸ βότανο, στὸ θέρο,
παντοῦ στὸ στειρολόγημα, 60) στὸν τρύγο, στὸ κοπάδι
ὅθε περάσῃ τῆς καρδιᾶς τὸ σύγνεφ' ἀποδιώχνει
καὶ βασιλεύει ὅπου σταθῇ παρηγοριὰ καὶ γέλοιο.
Δροσοσταλίδα τῆς αὐγῆς, χαρά, χαρὰ στὰ χείλη
ποὺ θὰ τὴν πιοῦν μ' ἕνα φιλί! Χνοῦδι παρθένου κρίνου
χαρά, χαρὰ στὰ δάχτυλα ποὺ τὸ μαλάξουν πρῶτα!

. . . .

—Ρίξ' ἕνα ξύλο στὴ φωτιὰ νὰ πέσουν δέκα θράκια,

νὰ πυρωθοῦν τὰ πόδια μου κ' ἐξύλιασαν, Θωδοῦλα. 61)
Καλοκαιριὰ τῆς Παπαντῆς, Μαρτιάτικος χειμῶνας, 62)
θυμᾶσαι ποὺ σᾶς τὤλεγα;... Σαράντα χρόνους πίσω
παρόμοια μ' ηὗρηκε χιονιά. Ἤμαστ' ὀχτὼ συντρόφοι
κρυμμένοι μέσα στ' Ἄλατρο. Μᾶς πρόδωκ' ἕνας γύφτος
καὶ μᾶς ἐκλεῖσαν ἄξαφνα τριάντα τόσοι Φράγκοι·
ἐσκότωσα τὸν ἀρχηγὸ κ' ἔχασα τὸ Χαρίτο,
ποὖτανε πύργος ζωντανός. Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι
περάσαμ' οἱ ἄλλοι ἀνέγγιχτοι... Μᾶς πήρανε ξελάκου, 63)
ἐχιόνιζε πυκνά, πυκνὰ καὶ τὰ πατήματά μας
ἐσκέπαζαν ἐσπλαχνικὰ τὰ γνέφη κ' ἡ μαυρίλα.
Φτάνω στὰ Χαραδιάτικα. Μοῦ τἄχανε πιασμένα.
Περνῶ τὸ Γένι κ' ἔρχομαι ὡς κάτου στοῦ Δαισήμου.
Ἦταν ὁ τόπος ἀνοιχτός... Χωρὶς νὰ ξανασάνω
ἐμπρός, ἐμπρὸς στὰ Σύβοτα. Ἐκεῖθε στ' Ἀλεχτοχῶρι
καὶ μιὰ καὶ στὸν Λειψόπυργο. Στὴν Εὔγερο ἀνεβαίνω
καὶ παίρνω ἐκεῖθε τὸ Σκληρό. Περνῶ Μαραντοχῶρι,
Κοντάραινα καὶ Βουρνικά, τρῶμε ψωμὶ στὸ Σύβρο·
εἴχαμε γίνη δεκοχτώ. Ποιός μὲ κρατοῦσε τότε;
Ἀνέβηκα στὸν Ἅϊ Λιὰ κι' ἀπὸ τὸ Λαγγηνάκι
μὲς στὸ Νιοχῶρι ροβολῶ. 64) Οἱ Φράγκοι μεθυσμένοι
στοῦ Λογοθέτη ἐπλάγιαζαν. Κι' ἀπὸ τὰ τότε ἀκόμα,
Θωδοῦλα, δὲν ἐξύπνησαν... Τὰ χιόνια κι' ὁ χειμῶνας
μοὖταν, παιδί μου, σύντροφοι καὶ τὰ στοιχειὰ μ' ἐτρέμαν...
Τώρα, ποὺ ὁ λύκος γέρασε, τόνε δαγκᾶν οἱ σκύλοι.
Ἤ δὲ μ' ἀκοῦς, Θωδοῦλά μου;.... Μὴ ρίχνης τόσα ξύλα,
πίσω εἶν' ἡ μέραις τῆς γρηᾶς.... 65)

—Βλέπεις φωτιά, πατέρα;
Οὔτε χριστουγεννιάτικη! Τὴν πάντρεψες ὁ ἴδιος
τὸ βράδυ τὴν παραμονή, τὴν πότισες μὲ λάδι,
τὴ ράντισες κρασὶ παληό... 66) Δὲ λησμονεῖ τὴ χάρη
καὶ τώρα ποὺ τὴν ἔκραξες ἀναγαλλιάζει ἐμπρός σου.
Τί ξυλογάλαση εἶν' αὐτή! Ἂν ταὖρηκ' ἡ Τρωάδα 67)
τ' ἄχαρα χηλιδόνια μου!... Πατέρα, νὰ σ' ἀλλάξω.

—Κατέβασε τὰ λάχανα, Θωδοῦλα, μὴ μοριάσουν 68)
καὶ φέρε λίγο ἀνάλατο. 69) Μ' αὐτὸ τ' ἀγριοκαῖρι
ἐθύμωσε τὸ χέρι μου καὶ νοιώθω ὅτι μὲ σφάζει... 70)
Τάχα νὰ ξεφεγγάρωσε;... Παιδί μου, θἄλθη ἀπόψε
ὁ γέρο Φλῶρος ὁ Χτενᾶς...

—Ἀπόψε! δὲν προβαίνουν
ὄχι ὁ Χτενᾶς, πατέρα μου, ἀλλ' οὔτε οἱ βρυκολάκοι.
Χαρὰ σ' ἐκεῖνον ποὖξερε ποῦ παραδέρνει ὁ Μῆτρος. 71)

—Καὶ γιὰ τὸ Λάμπρο δὲ ρωτᾷς... Μοῦ κρύβεσαι, Θωδοῦλα...

—Ὄχι, πατέρα, μὴν τὸ λές... Γιατὶ νὰ μὲ πικραίνης;
Γιὰ σὲ δὲν ἔχω ἀκόκρυφα κ' εἶσαι πνεμματικός μου.

—Μὴ μοῦ χολοταράζεσαι... Ἔλ' ἄλλαξέ με πρῶτα
κ' ὕστερα τὰ συβάζομε. Θὰ ἰδῇς πῶς λαχταρίζει
γιὰ σὲ τοῦ γέρου σου ἡ καρδιά... Βλέπεις, μ' αὐτὰ τὰ χιόνια
πῶς μοῦ φλογίστηκε ἡ πληγή; Τώρα μαθαίνω ὅτ' ἔχει
πατέρ' ὁ Χάρος τὸ Βοριᾶ καὶ μάννα του τὴν πάγρα...
Κακὰ ποὖν' τὰ γεράματα! Ἔχομε πέντε μῆνες
μ' αὐτὰ τὰ παληοδάχτυλα! Ἄλλη φορὰ θὰ νἆταν
λησμονημένα τρεῖς φοραῖς... Μικρότερο μοτάρι
βάλε σ' ἐκείνην τὴν σπηλιά. Σπρῶξέ το πάρα μέσα,
Θωδοῦλα, μὲ τὸ μηλί μου... 72) δὲ μοῦ πονεῖ... μὴν τρέμῃς. . .
Καλλίτερ' ἀπ' ἁρμὸ σ' ἁρμὸ νὰ μ' ἤθελαν συντρίψῃ, 73)
παρὰ τὴν ἄτιμη ξυλιά, ποὺ μὦχει καταφέρη
ἐδῶ, Θωδοῦλα, στὰ μαλλιὰ τὸ φράγκικο θρασῆμι... 74)
Τὴ νοιώθω ἐπάνω μου βαρειὰ ὡσὰν τὸ Μέγα Ὄρος 75)
καὶ τόσο μ' ἐξεμάτισε, τόσο βαθειά,παιδί μου,
ἐσκύλαψε τὴ σάρκα μου, π' ἀκόμα τρομασμένος
στὸν ὕπνο μου ὀνειρεύομαι συχνὰ τὸ δοκανίκι,
πὤδειρε τὸ κεφάλι μου καὶ σὰν ἀστροπελέκι
τὸ βλέπω πάντοτ' ἕτοιμο νὰ πέσῃ νὰ μὲ κάψῃ.
Δὲ θὰ μὲ λυώσῃ ἡ μαύρη γῆ, ἂν δὲν ξεπλύνω πρῶτα
αὐτό μου τὸ μελάνωμα...

—Πατέρα, θὰ τὸ πλύνῃς.

—Καὶ ποῦθε τὤμαθες ἐσύ;... Ποῦ τἄκουσες;... Πῶς ξέρεις;...

—Πατέρα, μὴν εἶσ' ἄγριος... Μοῦ τὤπεν ἡ καρδιά μου,
μάρτυρας ἡ σφεντόντα σου...

—Κι' ὄχι κανένας ἄλλος;...
Δὲ σοὖπε ὁ Μῆτρος τίποτε; Τίποτε κι' ὁ Λαμπράκης;

—Πατέρα μου, δὲ μ' ἀγαπᾷς... Τί; σκιάζεσαι ἐδῶ μέσα;...

—Μὴν κλαῖς, Θωδοῦλά μου, μὴν κλαῖς. Τὸ ξέρεις, στὸ λαιμό μου
κρεμάστηκ' ὅλος ὁ Λαός... Ἀλλοίμονον, παιδί μου,
ἂν προδοθῇ τὸ μυστικό!....

—Πατέρα μου ἀπὸ μένα;

—Ὄχι, ἀξετίμωτο παιδί. Ἂν μέμφωμαι τὸν ἥλιο,
ποὺ μοῦ ζεσταίνει τὴν ψυχή, τ' ἄκακο χελιδόνι,
ποὺ τοῦ γλυκαίνει τὴ ζωὴ μὲ τὸ κελάδημά του
κ' ἀπάνωθέ μου στεῖ φωληά, τ' ἀγέρι τὸ δροσᾶτο,
Θωδοῦλα, τὴν εἰκόνα μου, π' Ἀνάστασι μοῦ τάζει
γιὰ τὸ νεκρὸ τὸ Γένος μου καὶ γιὰ τὸ λείψανό μου,

μπορῶ νὰ μέμφωμαι κ᾽ ἐσέ... [76]) Μὴν κλαῖς, συμπάθησέ με...

. . . .

Κι᾽ ὁ γέρος, ποὺ μετάνοιωσε, μὲ τὸ ζερβὶ τὸ χέρι
ἀνασηκώνει τρυφερὰ τ᾽ ἀγγελικὸ κεφάλι
ποὖταν γυρμένο στὴν πληγή, στὴν ἀγκαλιὰ τὸ σφίγγει
καὶ τ᾽ ἀνασπάζεται γλυκά... Μὲ δακρυσμένο μάτι
ἐκύτταζε τὸν οὐρανὸ καὶ μὲ φωνὴ πνιμμένη
ὁ μαῦρος εἶπε σιγαλά· «Θεέ μου, εὐτύχησέ την!»

. . . .

—Βλέπεις, Θωδοῦλα, δὲν μπορῶ μ᾽ ὅση κι᾽ ἂν ἔχω ζόρη [77])
αὐταῖς ταῖς δυὸ βροχίδαις σου μὲ μιᾶς νὰ χερακώσω. [78])
Ξέρεις γιατί, παιδάκι μου;

—Πατέρα μου, σοῦ μοιάζω.

—Ἡ σχωρεμένη ἡ μάννα σου (νἄχωμε τὴν εὐχή της!)
τὰ πρῶτα σὤκοψε μαλλιὰ καὶ τἄρριξε στὸ βάτο...

—Στοχάσου τί παράλλαμμα [79]) ποὺ θἄγινα, τί σκιάχτρο!

—Κ᾽ ὕστερα μὲ φιδόντυμα σ᾽ ἔτριβε αὐγὴ καὶ βράδυ...
Σὲ σταύρωσα, Θωδοῦλά μου, μ᾽ αὐτὸ τὸ ἔρμο χέρι...
νἄθε κοπῆ καλλίτερα... Μὴ μοῦ τὸ παρασφίγγῃς·
τ᾽ ἀνάλατο μ᾽ ἐγλύκανε. Ὡς τότε θὰ περάσῃ...

. . . .

Κ᾽ ἡ περδικοῦλα τοῦ βουνοῦ μὲ τὴ χαρὰ στὰ χείλη
σὰν νἆταν ἅγια λείψανα φιλεῖ τὰ λαβωμένα
τὰ δάχτυλα τοῦ Φωτεινοῦ, ποὖχε γιατρολογήσῃ
καὶ τὰ σταυρώνει τρεῖς φοραῖς...

. . . .

—Πατέρα, θέλεις ἄλλο;
Ἀκοῦς ἡ Λάμια μου ἀληχτᾷ, ζητᾷ κ᾽ ἐκείνη δεῖπνο.

—Σίγα, Θωδοῦλα, μιὰ στιγμὴ ν᾽ ἀκουρμαστῶ τὴ σκύλα... [80])
Δὲ σ᾽ ἀνακράζει γιὰ ψωμί... Βαθειὰ περνᾷ διαβάτης
ἢ νοιώθει λύκου διάνεμια... Κάθισ᾽ ἐδῶ σιμά μου.

—Καλλίτερα γονατιστή... πρόσταζε... τί μ᾽ ὁρίζεις;

—Θωδοῦλα, ὅταν σωριάζωνται τὰ γνέφη στὴν Ἐλάτη
κι᾽ ἀντίκρυ ἀστράφτῃ ὁ Ζάλογγος κ᾽ ἐρθῇ τὸ χρυσοποῦλι
καὶ τὰ σπουργίτια ἀνταριαστοῦν στὴν κόρνια τους τὸ βράδυ
καὶ βιαστικαῖς ἡ μέλισσαις ἀφήνουν τὴ βοσκή τους,

μακρὰ δὲν εἶναι ἡ χειμωνιά. Βουνὸ συγνεφιασμένο
εἶμαι κ' ἐγώ, Θωδουλά μου. Φωλιάζουν στὰ μαλλιά μου
ἀστροπελέκια φλογερὰ καὶ τῆς καρδιᾶς μου οἱ χτύποι
εἶναι βρονταῖς ἀπόκρυφαις. Κ' ἔννοιωσες πρὶν ξεσπάσῃ
καὶ σύ, γλυκειά μου μέλισσα. Παιδί μου, ἡ ὥρα σφίγγει.
Θὰ σηκωθοῦμε στ' ἄρματα κ' ἐγώ, φτωχὸς καὶ γέρος,
θὰ νὰ πιαστῶ μὲ μιὰ Φραγκιά. Ἀπόψε θἄρθῃ ὁ Φλῶρος.
Καὶ τὰ παιδιά, ποὺ λείπουνε, ὡς αὔριο θὰ φτάσουν·
θὰ τἄκλεισε ἄσφαλτα ἡ χονιὰ μέσα στὸ μοναστῆρι
τ' Ἅϊ Νικόλα στὴν Ἡρά. [81]) Αὐτὴ ἡ βοὴ θὰ φέρῃ
γοργά, γοργὰ καὶ τὸ σεισμό... Ὅτ' εἶπε ὁ Θεὸς θὰ γίνῃ!...
Θωδουλά μου, εἶν' ὁ πόλεμος τοῦ Χάρου τὸ μεθύσι.
Προβαίνει τότε ὁ θεριστὴς μὲ τὸ τυφλὸ δρεπάνι
μὲς στὴν ἀνθρώπινη σπορά, κι' ὅσα κι' ἂν δράξῃ στάχυα,
εἴτε μεστὰ εἴτ' ἄμεστα τὰ κόβει γιὰ ν' ἁρπάξῃ
διπλὸ τριπλὸ τὸ γήμορο, [82]) ποὺ τοῦ χρωστάει ὁ κόσμος.
Ποιός ξέρει τί μοῦ μέλλεται, τί μέλλεται τοῦ Μήτρου; [83])
Θωδοῦλα, ἂν μείνῃς ὀρφανή;... Μὴν κλαῖς... ἐσύ, παιδί μου,
ἐβύζαξες ἀπὸ μικρὴ παρόμοιαις ἱστορίαις...
Δὲ θὰ σ' ἀφίσω ξήσκεπη... Θωδοῦλα, ποιόνε θέλεις;

—Πατέρα μου, κανένανε.

—Ὅ,τ' εἶπα θὲ νὰ γίνῃ.

—Πατέρα, μὲ βαρέθηκες;

—Εἶναι μεγάλο κρῖμα
νὰ φαρμακεύῃς ἄδικα τώρα τὰ ὕστερά μου.

—Πατέρα, μὴ ταράζεσαι... Ὅποιν' θέλεις δός μου.

—Σ' ἀρέσει... ὁ Μῖχος ὁ Ριζᾶς;

—Πατέρα, ἀκοῦς τὴ Λάμια;
Νὰ πάω νὰ ἰδῶ τί γίνεται;

—Θὰ ρίξῃ δυὸ χαλίκια,
ἂν ἦν' ὁ Φλῶρος πὤρχεται, σ' αὐτὸ τὸ παραθύρι.
Μὴ βιάζεσαι, ἀποκρίσου μου... Θωδουλά μου, μὴ θέλῃς
τὸ Φίλη, πὤχει βιὸ [84]) πολὺ καὶ γράμματα καὶ γνώση;

—Ἡ σκύλλα τρώει τὰ σίδερα... [85]) Ἀλλ' ὄνομα δὲν ἔχεις;

—Σκύψε κρυφὰ νὰ σοῦ τὸ πῶ... Θωδουλά μου, τὸ Λάμπρο;

—Τὸ Λάμπρο... ναί... πατέρα μου...

—Ἕνα μαχαιροβγάλτη,
τοῦ Φλώρου τ' ἀγριόπαιδο, τὸ βραχοκαταλύτη [86])

πού μ᾽ ἕνα γρόθο ἐσκότωσε τριέτικο δαμάλι [87])
γιατ᾽ εἶχε ἀφὺν τὸν κάματο, πού ξενυχτᾶ στὸ λόγγο [88])
γιὰ νὰ σκοτώση ἕνα λαγό, πού κράτησ᾽ ἕνα λύκο
μὲ τῶνα χέρι ἀπ᾽ τὴν οὐρὰ καὶ τῶσχισε μὲ τ᾽ ἄλλο
πέρα καὶ πέρα τὴν κοιλιά... Αὐτὸν τὸν Λάμπρο θέλεις;

—Ναί... ναί... πατέρα μου γλυκέ... ἂν ἦν᾽ ἡ βούλησή σου.

—Ὅσ᾽ εἶν᾽ τ᾽ ἀστέρια τ᾽ οὐρανοῦ κι᾽ ὁ ἄμμος τοῦ πελάγου
τόσες εὐχαῖς, παιδάκι μου, καὶ τόσες εὐλογίαις
νἄχετε τοῦ πατέρα σας!... Θὰ πολεμήσω τώρα
χίλιαις φοραῖς καλήτερα... Εἶναι φτωχὸς ὁ Λάμπρος
κι᾽ ἄλλον δὲν ἔχει θησαυρὸ παρὰ τὴ λεβεντιά του
καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ... Θωδοῦλά μου, σοῦ πρέπει.
Ἄκου μιὰ πρώτη λιθαριά... Δὲ σοῦπα ὅτ᾽ εἶν᾽ ὁ Φλῶρος;
Ἔχει γερὸ τὸ κόκκαλο καὶ δὲν ψηφᾶ τὰ χιόνια.
Ἐννοιωσες καὶ τὴ δεύτερη;... Θὰ πάγω ἐγὼ ν᾽ ἀνοίξω,
αὐτὴν τὴν ὥρα τὰ παιδιὰ δὲν δείχνονται στὴ θύρα.
. . . .

Πετάχτηκεν ὁ Φωτεινὸς σὰ σπίθ᾽ ἀπ᾽ τὴ γωνιά του
καὶ πιάστηκε ἀπ᾽ τὸ μάνδαλο. [89])
. . . .

—Ποιός εἶσαι καὶ τί φέρνεις;

—Ὁ Φλῶρος!... τὴ σφεντόνα σου...
. . . .

Πάραυτ᾽ ἀνοίγ᾽ ἡ θύρα
τοῦ πολεμάρχου διάπλατη καὶ χιονισμένος πέφτει
στὴν τραχηλιὰ τοῦ Φωτεινοῦ ὁ νυχτοπεζοδρόμος.
Ἀγκαλιασμένους, κάτασπρους τοὺς δυὸ παλληκαράδες
δένει σφιχτὰ παμπάλαιη, σιδερωμένη ἀγάπη
κ᾽ ἐμπρὸς εἰς τὴν ἀναλαμπή, πού πάνω του σκορποῦσαν
τὰ φλογισμένα τὰ δαυλιά, σοῦ φαίνεται πὼς στέκουν
σὰ δυὸ κοτρόνια κλειδωτὰ καὶ θολογυρισμένα
ἕτοιμα νὰ κρατήσουνε χωρὶς νὰ ξεχωρίσουν
ὅλον τὸ μαῦρο χαλασμό, πού βράζει ὁλόγυρά τους.

. . . .

—Φλῶρο, τὸ ξέρεις, ἔδωκα τὸ Λάμπρο στὴ Θωδοῦλα...
Ἔλα, παιδί μου, φίλησε τ᾽ ἀνδρειωμένο χέρι
τοῦ δεύτερου πατέρα σου καὶ πάρε τὴν εὐχή του.

—Παιδί μου, καλορρίζικη... Ἦταν δική μου μοῖρα
νὰ ἰδῶ μὲς στὸ καλύβι μου νὰ λάμψη τέτοια ἀχτίδα.

. . . .

—Θωδούλά μου, ἡ κρυφὴ χαρὰ σοῦ κλείδωσε τὸ στόμα
κ' εἶναι τὰ μάτια σου θολά, πνιγμένα μὲς στὸ δάκρυ.
Στρῶσέ μας νὰ δειπνήσουμε καὶ πλάγιασε, παιδί μου.

—Εἶν' ἕτοιμο, πατέρα μου... Σ' ἀφίνω καλὴ νύχτα.
. . . .

Κ' ἡ Λάμια ἡ Περατιανή, ποὖχε σκληρὸ τὸ δόντι [90])
ὅσ' εἶχε πίστη ἀπάτητη, σὰν νἆθε καταλάβη
τί λούλουδο ξεφύτρωνε μέσ' ἀπ' τὰ φυλλοκάρδια
τῆς κόρης ποὺ τὴν ἔτρεφε καὶ ποιά πηγή, θαμμένη
στὸν κόρφο τὸν παρθενικό, ἔδιν' ἐκειὰ τὰ δάκρυα,
ποὺ στὰ πυκνά της βλέφαρα ἐλάμπαν κρεμασμένα
κ' ἐτρέμαν ἑτοιμόρροπα, ἡ Λάμια ἡ δόλια ὀλόρθη
τὰ μπροστινὰ τὰ πόδια της στοὺς ὤμους τῆς Θωδούλας
ἐστύλωσε ζερβιὰ δεξιὰ καὶ πρὶν δεχτῇ τὴ σφῆνα [91])
ὁποὺ τῆς πρόσφερε ἡ κυρὰ ἀπὸ ψωμὶ καθάριο
τήνε φιλεῖ γλυκὰ γλυκὰ καὶ ξελαγανιασμένη [92])
πετιέτ' εὐθὺς στὸν ὀδωρό... Τί θησαυροὶ κρυμμένοι
μὲς στὴ φωλῃὰ τὴ φτωχικὴ τοῦ γέρου ζευγολάτη!
. . . .

Ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα της ἡ Θώδω γονατίζει
καὶ νοιώθει μέσα στὴν καρδιὰ κρυφή, κρυφὴ λαχτάρα,
ποὺ ὡς τότε δὲν ἐγνώριζε... «Χριστέ μου, λέγει ἡ κόρη,
Ἐσύ, ποὺ δίνεις στοίχειωμα στὸν πλάτανο, στὸν πρῖνο
καὶ τοὺς διατάζεις τὸ θυμὸ τοῦ σίφουνα νὰ σβοῦνε
ὅταν ὁρμᾷ θεότυφλος ν' ἁρπάξῃ τὰ λουλούδια
π' ὁλόγυρά τους φύτρωσαν, τὸ γέροντά μου βόηθα,
ἐσὺ πατέρα τοῦ φτωχοῦ, καὶ δόσε του ἕνα τρίμμα,
Χριστὲ δικαιοκρίτη μου, ἀπὸ τὴ δύναμή σου!
Τὸ δέντρο π' ὁλομόναχο μὲ τὰ πυκνά του φύλλα
σκεπάζει τώρα τὰ φτωχὰ τὰ παραβλάσταρά του,
ὅταν ξεσπάσῃ ἡ χειμωνιά, Χριστέ μου, μὴ τ' ἀφήσῃς
νὰ γονατίσῃ κατὰ γῆς... Θὰ συνεπάρῃ τόσους!...»
. . . .

Κ' ἐπλάγιασε πρώτη φορὰ χωρὶς νὰ βασιλέψουν [93])
τὰ μάτια της τὰ φωτεινὰ στὰ βάθη τοῦ πελάγου,
ποὺ πλημμυρεῖ γλυκὰ γλυκὰ τῆς νειότης τὸ κρεββάτι,
καὶ πὤχει κύματα κι' ἀφρούς, ὀνείρατα κ' ἐλπίδαις.
Στὰ χείλη της τὰ δροσερὰ δὲ φαίνετ' ἁπλωμένο
τ' ἀκούραστο χαμόγελο, ποὺ στόλιζε τὴ νύχτα
τ' ἀγγελικοῦ προσώπου της, καθὼς μετὰ τὴ δύση
φωτίζ' ἡ λάμψη τοῦ ἡλιοῦ καὶ τ' οὐρανοῦ τὸν ὕπνο.

Ὅσο κι' ἂν κλῇ τὰ βλέφαρα, μονάχ' ἀνοιγοκλοῦνε

κι' ὁ κόρφος της ἐσάλευε μὲ τὸν ἀνασασμό της,
πρώτη φοράν, ἀνήσυχος ἀπὸ κρυφὸ χειμῶνα,
ὅπως σαλεύει κάποτε χωρὶς ἀνεμοζάλη,
ποὺ νὰ τὸ δέρνῃ φανερά, τὸ κῦμα στ' ἀκρογιάλι.
Μέσα σ' ἐκείνην τὴν καρδιά, π' ὡς τότε σφραγισμένη
δὲν ἔννοιωθε τὸ κέντημα τοῦ πόνου καὶ τὴν πίκρα,
μιὰ μελισσοῦλα παρδαλή, ποὺ τήνε λέν' Ἀ γ ά π η,
κι' ἀντὶ τὰ δεντρολίβανα νὰ βόσκῃ καὶ τὰ ρόδα
βυζαίνει ἀνθρώπιναις ψυχαῖς κ' ἐκεῖθε πίν' ἡ κλέφτρα
ὅση ἂν εὑρῇ μοσχοβολιά, ὅση ἂν εὑρῇ γλυκάδα
εἶχε φωλιάσῃ μυστικὰ κ' εἶχε ξυπνήσῃ τώρα.
Κ' ἐν ᾧ τῆς ἐκατάβρεχε τὰ σπλάχνα μὲ τὸ μέλι,
π' ἀκούραστη ξεδιάλεγε μέσα σὲ τέτοιον κῆπο,
χωρὶς νὰ θέλῃ κάποτε, στὴν τρέλλα, στὸ θυμό της,
τὴ μαύρη τὴν ἐλόχευε σκληρὰ μὲ τὸν ὀσκρό της. 94)

Ἀλλὰ τοῦ Μάη τὸ σύγνεφο φεύγει μὲ μιᾶς καὶ σβυέται
ἅμα τοῦ ἥλιου στὰ βουνὰ προβάλουν ἡ ἀχτίδαις.
Ποιά λάμψη τάχα τῆς φτωχῆς τὴν καταχνιὰ θὰ διώξῃ;...
Τ' ἀνήσυχα τὰ μάτια της στηλώνει στὴν εἰκόνα,
ποὺ ἐπάνωθέ της κρέμεται, κυττάζει τὸ κανδῆλι,
ποὺ τὴ φωτίζει ἀκοίμητο, κ' εὐθὺς στὸ μέτωπό της
ἀστράφτει πάλι ἡ ξαστεριὰ καὶ κατεβαίνει ὁ ὕπνος
στὰ βλέφαρά της ἐλαφρός. Τὰ πικραμμένα χείλη
στολίζει τὸ χαμόγελο καὶ σὰ βυζασταροῦδι
μονάχη ναναρίζεται σιγὰ μὲ τὸ τραγοῦδι:

Σὲ παράμερο λαγκάδι
κατεβαίνει μιὰν αὐγὴ
διψασμένο ἕνα κοπάδι
καὶ ξανοίγει μιὰ πηγή.

Λὲν ὅτ' ἦταν μαγεμμένη
κ' εἶχε φίλο ἕνα στοιχειό,
ποὺ τὴν ἤθελε κλεισμένη
νὰ μὴ βλέπῃ οὔτ' οὐρανό.

Μέρα νύχτα ἐκεῖ σιμά της
τὴ σκεπάζει μὲ κλαριά,
δὲν ἀφίνει στὰ νερά της
νὰ βραχοῦν οὔτε πουλιά.

Μαραμμένα ὁλόγυρά του
ρεύουν ἄνθη καὶ φυτά.
Ἄλλα χείλη ἀπ' τὰ δικά του
δὲν ἐγλύκανε ἡ δροσιά.

Κι' ὅταν εἶδε στὰ πλευρά του
μὲ ρουθούνια τεντωτὰ
νὰ φρυάζουν τὴν κυρά του
χίλια τέρατα φριχτά,

νὰ ρεκάζουν λυσσασμένα,[95]
τὰ κουδούνια νὰ χτυποῦν,
νὰ ζητοῦν δαιμονισμένα
τὴν πηγὴ νὰ καταπιοῦν.

Στρέφει ἀνήσυχο τὸ μάτι
τὴ βρυσοῦλά του νὰ ἰδῇ
ἂν κοιμᾶται στὸ κρεββάτι,
ἂν τρομάζῃ, ἂν ἀγρυπνῇ.

Κ' ἀντὶ βλέπει στὸν καθρέφτη
τοῦ νεροῦ κρυφὰ κρυφὰ
τὸ βοσκὸ τὸν ψυχοκλέφτη,
ποὺ τῆς ἔρριχνε φιλιά.

Τὸν ἀνάκραξ' ἀπ' τὴ ράχη
καὶ τοῦ λέει· «Παιδὶ τρελλό,
μὴ τοῦ κρύβεσαι, κι' ἀμάχη
ἀπὸ σένα δὲ ζητῶ.

»Ἔχω κόρη αὐτὴν τὴν βρύση,
π' ἀγαπᾷς τόσον καιρό,
ἔλα πιέ, νὰ σὲ δροσίσῃ
τὸ παρθένο της νερό».

Τότε ἁπλόνει μὲς στὰ βάθη
τὸ καλόβουλο στοιχειό,
τὸν ἀφρό της παίρνει, πλάθει,
δίνει σάρκα στὸ νερό.

Κ' ἡ παιδοῦλά του προβαίνει
δροσοστάλαχτη, ξανθή,
φέγγ' ἡ χώρα φωτισμένη
ἀπὸ τέτοια ἀναλαμπή.

Τοῦ βοσκοῦ μὲ μιὰ στὴν πλάτη
σὰν πορφύρα βασιλιᾶ,
λάμπει ὁλόχρυση ἡ φλοκάτη
καὶ σὰ σκῆπτρο ἡ λαγουδιά.

Φεύγει τ' ἄγριο τὸ κοπάδι,
χίλια δέντρ' ἀνθοβολοῦν,
χίλιαις βρύσαις τὸ λαγκάδι
τὸ ξερὸ δροσολογοῦν.

Ἐλυθήκανε τὰ μάγια!
Στὸ πλευρὸ τοῦ βασιλιᾶ
ἐκαμάροναν τὰ πλάγια
τὴ γλυκειά τους τὴν κυρά.

ΑΣΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Δὲν εἶναι κρῖμα στὸ γιαλὸ τοῦ ποταμοῦ ἁπλωμένο
νὰ σέπεται τὸ κῦμά του θολό, χορταριασμένο
κι᾽ ἀντὶ νὰ στεφανώνεται μὲ τὴν ἀνεμοζάλη
καὶ νὰ κρατῇ περήφανο τ᾽ ὁλόξανθο κεφάλι,
νἆναι καθρέφτης τ᾽ οὐρανοῦ καὶ σὰν ἐλεημοσύνη
στὴν ἁρμυρὴ τὴ θάλασσα τὴ γλύκα του νὰ χύνῃ;
Δὲν εἶναι κρῖμ᾽ ἀκίνητο ἀπ᾽ τὴν κορφὴ στὰ βάθη
νἆν᾽ ἐντυμένο νεκρικὰ νεροφακαῖς καὶ ψάθη;

Δὲν εἶναι κρῖμα τ᾽ ἄλογο, π᾽ ἀνήμερο πουλάρι
μιὰ μάν᾽ ἀνεμοπόδαρη φωτιὰ μὲ τὸ μαστάρι
τὸ πότισε στὴν ἔρημο, ποὺ τὤβαψε τὸ νύχι
στὸν ἄμμο τὸν ἀράπικο καὶ τὤδωσ᾽ ἕναν πήχη
βαθειὰ τὴ χαίτη στὸ λαιμὸ γιὰ νὰ τὴν ἀνεμίζῃ,
κ᾽ ἐλεύθερο, ἀνυπόταχτο νὰ φεύγῃ, ν᾽ ἀρμενίζῃ;
Δὲν εἶναι κρῖμα γέρικο νὰ ρεύῃ σὲ μιὰ σοῦδα
καὶ νὰ τοῦ βόσκῃ τὰ πλευρὰ ἡ κίσσα, ἡ καλιακοῦδα;.... 96)

Τοῦ λόγγου τ᾽ ἀγριοδάμαλο, πὤμαθε νὰ πληγώνῃ
τὰ δέντρα μὲ τὰ κέρατα καὶ νἄχῃ τὸ πλατόνι 97)
καὶ τὸ καπρὶ γιὰ σύντροφο, τὴν ἐρημιὰ κρεββάτι
τὸ Λοῦρο, τ᾽ Ἀσπροπόταμο κορύτο, νεροκράτη, 98)
νὰ βρέχῃ τὰ ρουθούνια του καὶ νὰ δροσολογιέται,
δὲν εἶναι κρῖμα λιγδερὸ στ᾽ ἀχοῦρι νὰ κυλιέται,
ν᾽ ἀναχαράζῃ βάρυπνο, νὰ τὸ τρυποῦν οἱ ζάθοι 99)
καὶ νὰ περνᾷ στὸν κάματο τοῦ λιναριοῦ τὰ πάθη; 100)

Κρῖμα δὲν εἶν᾽ ὁ σταυραητός, ποὺ στὰ μικρά του νειᾶτα
συνείθιζε μεσουρανὶς τὰ φλογερά του χνῶτα,
τὴ φοβερή του τὴ ματιά, νὰ σμίγῃ μὲ τὴν πύρη
καὶ μὲ τὴ λάμψη τοῦ ἠλιοῦ κι᾽ ὅπου εἶχε πανηγῦρι
νὰ παίζῃ μὲ τὰ σύγνεφα καὶ μὲ τ᾽ ἀστροπελέκι,
δὲν εἶναι κρῖμα γέροντας στὸ βράχο του νὰ στέκῃ,
νὰ σέρνῃ τὰ φτερούγια του καὶ νὰ παραμονεύῃ
πότ᾽ ἕνα φεῖδι θὰ διαβῇ νὰ φάγῃ ὅταν νηστεύῃ;...

Δὲν εἶναι κρῖμα δυὸ στοιχειά, ὁ Φωτεινὸς καὶ ὁ Φλῶρος,
ποὺ πεταχτὰ δρασκέλιζαν ἀπὸ τὸ Μέγα Ὄρος
ὡς τὴν κορφὴ τοῦ Σύκαιρου 101) κι᾽ ὅπου εἴχανε σεντόνι
τὴν νύχτα τὸ δροσόπαγο, προσκέφαλο τὸ χιόνι,
π᾽ ἄλλη δὲν γνώρισαν στρωμνὴ παρὰ χλωρὰ γρυπάρια
οὔτ᾽ ἄλλη ἐλάβαν σκεπαστὴ παρ᾽ ἄγρια πρινάρια,
τώρα νὰ λὲν γιὰ πόλεμο καὶ νὰ μιλοῦν γιὰ νίκη
στρωμένοι ἐπάνω στὴ γωνιὰ τῶν Σφακιωτῶν οἱ λύκοι;

Γεράματα! γεράματα! ποιά θέληση, ποιό χέρι
μὲς τὴ λαμπάδα τῆς ζωῆς φυτεύει τ' ἁγιοκέρι
καὶ ποιά ποτὲ ζευγάρωσεν ἀγνώριστη θεότης
κρυφὰ τὸ νεκρολίβανο μὲ τὸν ἀνθὸ τῆς νειότης;
Γιατὶ τὰ πρῶτα σπάργανα, ποὺ προφυλᾶν τὰ φύτρα,
γιατὶ νᾆναι καὶ σάβανα; Μνῆμα γιατ' εἶν' ἡ μήτρα;...
Αὐτὸς ὁ ἄφαντος τροχός, τ' ἀκοίμητο ἀνεμίδι
νᾆναι βαθὺ μυστήριο ἢ τυχερὸ παιγνίδι;...

. . . .

—Πιέ, Φλῶρο, ἀκόμα μιὰ φορά. Μ' αὐτὸ τὸ κεροπάτι [102])
θὰ ν' ἀναστένοντο οἱ νεκροὶ ἂν ἔπιναν κομμάτι.
Δός μου κ' ἐμ' ἕνα δάχτυλο... Χτύπα το... Στὴν ὑγειά μας
καὶ νᾆναι καλορρίζικα τ' ἄχαρα τὰ παιδιά μας.

—'Αμήν... Ὁ Θεὸς κι' ὁ λόγος σου... ποῦ τοὖχες κλειδωμένο
παρόμοιο ἐφτάψυχο θεριό! Γιὰ ἰδὲς τὸ εὐλογημένο
ἀναφτεριάζει στὸ γυαλί... Μὰ τὴν ἱερωσύνη
καὶ τὴ χρυσῆ του κοινωνιά, τὸ πίνω καὶ μὲ πίνει.

—Μάντεψε τὴν πατρίδα του.

—Ἡ Κεχριναῖς κ' ἡ Δάφνη·
ἔχει πατέρα πατρινὸ καὶ μάνα μαυροδάφνη. [103])

—'Αλήθεια... δὲν ἐλάθεψες... ἔχεις ψιλὴ τὴ μύτη
κι' ἀμπελουργὸ στὸ στόμα σου σοφὸ τὸ σταφυλίτη.
Μὲ τὴ Θωδοῦλα σύχρονο, τοὖχα, Χτενᾶ μου, τάμμα,
στὸ γάμο της ν' ἀνοίξωμε τὸ μυστικό μου ἀνᾶμα, [104])
τ' ἀμπέλια, ποὺ μελέτησες εἶναι προικιὸ δικό της
καὶ τὸ χωράφι στὴν Καλή, ὁποὖναι μητρικό της
καὶ τὸ λαγίδι [105]) στοῦ Ζαχιᾶ καὶ τ' ἄλλο στὸ Σπαθάρι
κ' ἐξῆντα γιδοπρόβατα καὶ τὤνα τὸ ζευγάρι
ἀπὸ τὰ δυό, ποὺ ἐγκαίνιασα, καὶ τρεῖς ἐλιαῖς στὸ Φάσο
κι' ὅσο θελήσῃ κινητὸ κι' ὅ,τ' ἄλλο ὡς τότε μάσω [106])
καὶ τὴν καρδιά μου ὁλάκαιρη...

—Φτάνει δὰ τώρα, φτάνει!
κ' ἐξεζορκιάστηκες μὲ μιᾶς... Δὲν τὴν κρατεῖς τὴν στάνη,
μὴ τήνε θέλῃ ὁ Μῆτρός σου;... Ἔχομε... δὲ μᾶς μέλλει.

—Ὅ,τι θελήσω, Φλῶρο, ἐγὼ κι' ὁ Μῆτρός μου τὸ θέλει.

—Καὶ πότε τὸ στεφάνωμα;

—Γλήγορα... σ' ἕνα μῆνα·
τὴν Κυριακὴ τ' Ἄη Θωμᾶ... Ἂν ἔλειπαν ἐκεῖνα
ποὺ ξέρεις τ' ἀνταριάσματα θ' ἄφινα τὸ χειμῶνα

νὰ γίνῃ τὸ στεφάνωμα καὶ τώρα ἡ ἀρραβῶνα....
Μοῦναι βαρύ, πολὺ βαρὺ ἀπὸ μιὰν ὥρα σ᾿ ἄλλη,
κι᾿ ὅταν τὸ συλλογίζωμαι, Χτενᾶ, μὲ πιάνει ζάλη,
νὰ φύγῃ ἐδῶθε αὐτὸ τὸ φῶς καὶ στὰ γεράματά μου
ἀδρόσιστη κι᾿ ἀφώτιστη νὰ μαραθῇ ἡ καρδιά μου.
᾿Αλλὰ θὰ ζήσωμ᾿ ὡς ἐκεῖ;... Τ᾿ ἀγέρι, ποὺ θὰ σείσῃ
τοῦ δέντρου, Φλῶρο, τὰ κλαριά, δὲν ξέρει νὰ μετρήσῃ
πόσοι καρποὶ θὰ ρέψουνε...

—Τοῦ χάρου εἶν᾿ ἡ σκουτούρα.
Τὸ πρόβατο δὲν καρτερεῖ παρὰ λεπίδι ἢ κούρα.
῎Αν ἦναι δίκαιος ὁ Θεός, δὲ θὰ μᾶς παραιτήσῃ...
Δός μου νὰ πιῶ μιὰ καταψιά... ᾿Εμπρός... κι᾿ ἂς κατακλύσῃ...
Νὰ ζήσουν τὰ παιδάκια μας! Νἄχουνε καλὴ τύχη!
Καὶ νὰ μὴν ἰδοῦνε, Φωτεινέ, βλάψιμο σ᾿ ἕνα νύχι!

—Καὶ νὰ μὴν ἰδοῦνε βλάψιμο! Καὶ νἄχουν καλὴ μοῖρα!
῞Οταν τὸ Γένος τήκετα, ὅταν ἡ γῆ μας στεῖρα
τρώγῃ, χορταίνῃ λείψανα γιὰ νὰ ξερνᾷ σαπίλα!
Ρίξε τὸ μάτι ὁλόγυρα! Τύφλα παντοῦ, μαυρίλα.
Δοῦλοι οἱ πατέρες μας ψοφοῦν, παιδιὰ γεννιῶνται δοῦλοι,
σκουλήκια, ποὺ δικάστηκαν θαμμένα στὸ κουκοῦλι
νὰ μὴν ἰδοῦν ποτὲ φτερά... Ποιός θαὔρῃ τ᾿ ἀντικλεῖδι
ν᾿ ἀνοίξῃ τὸ κιβοῦρί μας;... Σπορὰ μὲ σιναπίδι 107)
καὶ μὲ σκαθάρι κλήματα, κι᾿ ἄνθρωποι ποὺ δουλεύουν
κ᾿ ἔχουν τὸ ρόζο τοῦ ζυγοῦ, ποτὲ δὲν προστελεύουν... 108)
Αὐτὴ θὰ νἆν᾿ ἡ μοῖρά τους. Χτενᾶ, μὴν παιδιαρίζῃς,
μὴν θέλῃς μὲ γλυκόλογα νὰ μὲ καλοκαρδίζῃς.

—᾿Εγὼ δὲν εἶμαι σὰν ἐσέ. Καὶ μὴν ὁ Θεὸς τὸ δώσῃ
αὐτὸ τὸ μοιρολόγι σου ποτὲ νὰ φαρμακώσῃ
ἢ τῶν παιδιῶν μας τὴ χαρὰ ἢ τὴν παληὰ μας πίστη.
Μὲς στὴν καρδιά μου, Φωτεινέ, τὸ νοιώθω, δὲν ἐσβύστη
τὸ φῶς, ποὺ μ᾿ ἄναψες ἐσύ, κι᾿ ὅσον καιρὸ κι᾿ ἂν ζήσω
τὴν πρώτη σου τὴ διδαχὴ δὲ θὰ τὴ λησμονήσω.
Μῶλεγες τότε, Φωτεινέ, νἄρθῶ κ᾿ ἐγὼ μαζί σου
ν᾿ ἀκολουθήσω στὰ βουνὰ τὴν τύχη τὴ δική σου
καὶ μ᾿ ἔφερες καὶ μῶρκισες εἰς τὴ Φανερωμένη 109)
νὰ μὴν ἀφήσω τἄρματα ὡς ἕτου θ᾿ ἀπομένῃ
Φράγκος σ᾿ αὐτὰ τὰ χώματα. Τότε κ᾿ ἐγὼ σκιασμένος
σοὖπα—«Πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ξεσπερμέψῃ ὁ ξένος,
ποὺ φύτρωνε σὰν κύπερι καὶ σὰν τὴν ἀγριάδα
κι᾿ ἀπ᾿ ἄκρη σ᾿ ἄκρη ἐβρύαζε κι᾿ ἔπνιγε τὴν ῾Ελλάδα
μ᾿ αὐτὰ τὰ δέκα δάχτυλα καὶ δυὸ παληολεπίδια;».
Καὶ σὺ μ᾿ ἀπηλογήθηκες μ᾿ ἀγριεμένα φρύδια
καὶ μ᾿ ὠργισμένη τὴ φωνή.—«Ποιός ἄξος πεζοδρόμος
ἐδείλιασε πρὶν κινηθῇ, Χτενᾶ; ποιός ὀργοτόμος
στὸ θέρισμα λογάριασε τὰ στάχυα ποὺ θὰ κόψῃ;».
Κ᾿ ἐγὼ βουβάθηκα ὁ φτωχός. Πῶς τώρα μ᾿ ἄλλην ὄψη

θωρεῖς τοῦ Γένους τὴ νυχτιά; Μὴ τώρα δὲν πιστεύῃς
πῶς θἄρθῃ καὶ ξημέρωμα; Γιατί μὲ μαρτυρεύεις;
Ποιός πόνος νὰ σ' ἐμούδιασε τὴν ὥρα, τὴν ἡμέρα
ποὺ πλάκωσ' ἡ ἐκδίκηση;...

—Ὁ πόνος τοῦ πατέρα.
Μοὔτανε τότ' ἀγνώριστος καὶ τώρ' αὐτὸ τὸ δῶρο,
ποὺ μῶφερ' ἡ Θωδοῦλά μου, τώρα τὸ νοιώθω, Φλῶρο,
ὁποὺ μοῦ ζώνει τὴν καρδιὰ καὶ ποὺ ζευγαρωμένο
μ' ἐκεῖνο τ' ἄλλο τὸ στοιχειό, τὴν ἔχθρα γιὰ τὸν ξένο,
μοῦ σκοτειδιάζει κἄποτε, Χτενᾶ, τὸ λογισμὸ
καὶ βλέπω μαῦρα τ' ἄστρα μου, θολὸν τὸν οὐρανό.
Ἀλλ' εἶμ' ἐκεῖνος ποὔμουνα! Ὡς ὅτου νὰ γεννήσῃ
μικρὸ κυπαρισσόμηλο μεγάλο κυπαρίσσι
καὶ τὸ φυτὸ γείνῃ δεντρὶ καὶ τὸ δεντρὶ κατάρτι,
ποὺ νὰ κρατῇ τὸ σίφουνα, Χτενᾶ, σὲ κάθε ξάρτι,
πολλαῖς θὰ λυώσουν γενεαῖς. Τὸ ξέρω καὶ πιστεύω
ὅτ' ἄλλοι θἄρθουν νὰ χαροῦν τὸ σπόρο, ποὺ φυτεύω.
Τὸ νυχτοποῦλι κυνηγᾷ καὶ κλέφτει καὶ σκοτώνει
ὅταν ἡ νύχτα εἶναι βαθειά... Ὁ ἥλιος τὸ θαμπώνει.
Ἂν πάλ' ἀστράψῃ ἡ ἀνατολὴ καὶ φέξῃ πάλ' ἡ μέρα
θὰ νὰ φανοῦν κ' οἱ ἀητοί... Τὸν πόνο τοῦ πατέρα
βλέπεις, Χτενᾶ, τὸν ἔπνιξα... Βάλε νὰ πιοῦμ' ἀκόμα...
Κι' αὐτὸ τὸ κεροπάτι μας ἂν βγαίνῃ ἀπὸ τὸ χῶμα,
γιατὶ κι' ἀπὸ τὸ μνῆμά μας νὰ μὴ μοσχοβολήσῃ
κἄποτε ἕνα μνημόσυνο, ποὺ νὰ μᾶς ἀναστήσῃ;
Ἐμπρὸς κι' ἂς γείνῃ θάλασσα! Κάτου τὸ Φραγκολόγι!...

—Ἀμήν!... καὶ τὰ κεφάλια τους νὰ ἰδοῦμε κομπολόγι
τοῦ φράξου σου νὰ γέρνουνε κάθε κλαρὶ καὶ κλῶνο!

—Ἀμήν!... ἀπὸ τὸ στόμα σου καὶ στοῦ Θεοῦ τὸ θρόνο!
Κ' ἐκεῖθε πίσω τί καλά; Σ' ἐδέχτηκαν οἱ φίλοι
καθὼς τὸ συνειθίζανε μὲ τὴν καρδιὰ στὰ χείλη;
Πῶς ἄκουσαν τὸ σταύρωμα ποὺ γιἄνα μισολάγι
μοῦ ἐκάμαν στὸ χωράφι μου αὐτοὶ οἱ χριστιανοφάγοι
καὶ τὴ χτυπιὰ ποὺ μῶδωκαν, κι' αὐτὸ τὸ ἔρμο χέρι,
π' ὅταν ἐκράτει τὸ σπαθὶ ἐπέτα σὰν ξηφτέρι
κ' ἔμεινε τώρα κούρβουλο; [110]) Μὲ τί ψυχὴ ἐδεχτῆκαν
τὴν προσβολὴ ποὺ μ' ἔγινε; Θἄρθοῦν ἢ μᾶς ἀφῆκαν
μόνους σ' αὐτὸν τὸν κίνδυνο; Τὰ μπροστινὰ χωριὰ
σὰν νἄχαν ὅλα ἕνα κορμὶ καὶ μόνη μιὰ καρδιὰ
βράζουν ἑτοιμοπόλεμα. Θὰ στείλουν τετρακόσιους.
Καὶ Σφακισάνους διαλεχτοὺς θὰ νἄχωμ' ἄλλους τόσους.
Ἦρθαν καὶ μ' ἐχαιρέτησαν οἱ προεστοὶ κ' οἱ νέοι.
Ὅλ' ἔχουνε μιὰ βούληση, ὅλους μιὰ φλόγα καίει,
νὰ φύγῃ ὁ ξένος ἀπ' ἐδῶ. Πές μου, Χτενᾶ, ἐκεῖ πίσω
ἐπόνεσαν λίγο γιὰ μέ; Τί δύναμαι νὰ ἐλπίσω;

—Ὅ,τι ζητήσῃς, Φωτεινέ, καὶ κάθε παλληκάρι

σ᾿ ὅλον ἐκεῖνον τὸ ζυγὸ τανύζει τὸ δοξάρι
κι᾿ ἄλλο δὲν ὀνειρεύεται παρὰ νὰ τὸ προστάξῃ
ὁ γέρο πολεμάρχος του σιμά του νὰ πετάξῃ...
Ἂν θέλῃς χίλιους, ἔρχονται....

—Νὰ ἰδοῦμε τώρα, Φλῶρο,
ποιά θἄχωμεν ἀπάντηση κι᾿ ἀπὸ τὸ Νικηφόρο.
Ἀλλοιὰ ἀπὸ κείνονε, Χτενᾶ, ποὺ στὴν περίστασή του
βοήθει᾿ ἀπ᾿ ἄλλονε ζητεῖ παρ᾿ ἀπ᾿ τὴ δύναμή του!
Φτωχός, μικρός, ἀδύνατος, σὰ μονωμένο ἀστάχυ,
ποὺ τὸ χτυποῦν οἱ ἄνεμοι, γυρεύω τώρα ἀμάχη
νὰ πιάσω μ᾿ ἕνα τύραννο, π᾿ ἀμέτρητ᾿ ἄλλοι σκύλοι
λυσσομανοῦν τριγύρω του, τοῦ γένοντ᾿ ἀντιστύλι
κι᾿ ἂς εἶν᾿ ἐκεῖνος ψόφιος, ἂς εἶν᾿ ξεπνεωμένος. 111)
Θὰ τὸν χαλάσωμε, Χτενᾶ. Τὸ θέλει ὁ Σταυρωμένος,
τὸ θέλει καὶ τὸ δίκηο μας. Ἀλλὰ τὴν ἄλλη μέρα
πῶς θαὗρεθοῦμε μοναχοί, παιδιὰ χωρὶς πατέρα;
Τοῦ Νικηφόρου τὸ σπαθὶ μπορεῖ νὰ μᾶς σκεπάσῃ.
Εἶναι παιδί, παλληκαρᾶς, κ᾿ ἡ μάνα πὤχει πλάσῃ
τ᾿ ἀνδρειωμένο του κορμί, ἡ Παλαιολογίνα,
τὸν κέντρωσ᾿ αἷμα βασιλιᾶ καὶ δὲν τὸν τρώγ᾿ ἡ πεῖνα,
ὅπως αὐτὰ τὰ κνώδαλα, ποὺ κάθε ἀνεμοζάλη
ἀνέλπιστα στὸ ἔρμο μας ξερνᾷ τὸ περιγιάλι,
καὶ πὤχουνε τὸ στόμα τους γιὰ τὴν κακή μας μοῖρα
πλατύ, βαθὺ κι᾿ ἀχόρταγο σὰν τὸν καταποτῆρα.
Ἂς φύγῃ ἐδῶθ᾿ ἡ φράγκικη κατελωμένη λύμα,
κι᾿ ἂν ἦν᾿ γραμμένο νὰ χαθῶ, καλλίτερα τὸ κῦμα
παρὰ θολὴ νεροσυρμή, Χτενᾶ μου, νὰ μὲ πνίξῃ,
καλλίτερα ἕνας δράκοντας μὲ μιᾶς νὰ μὲ ρουφήξῃ
παρὰ τὸ δόντι τῆς ὀχιᾶς τὴ φλέβα μου νὰ σχίζῃ
καὶ θάνατο κάθε στιγμὴ σκληρὰ νὰ μὲ ποτίζῃ.

—Τὸ παραδέχομαι κι᾿ ἐγώ... Κι᾿ ἂν ὅμως μετανοιώσῃ;...

—Τότε, Χτενᾶ μου, μοναχοί, καὶ θὰ μᾶς δυναμώσῃ
ἐκεῖνος, π᾿ ὅλο δύναται καὶ μὲ τὴν ἀπαλάμη
γέρνει τὸν πλάτανο στὴ γῆ κ᾿ ὑψώνει τὸ καλάμι.
Ἀπόψε θἄρθουν τὰ παιδιά. Θὰ νἄρθουνε, δὲ σφάλλω,
τὰ πρόσμενε στὴ Λιβαθό, τὸν ηὗραν χωρὶς ἄλλο
καὶ θὰ μᾶς ποῦν τὴν τύχη μας. Ὅσ᾿ ὁ καιρὸς πλακώνει,
τόσο θεριεύει κ᾿ ἡ ψυχή. Γιὰ τοῦτο τώρα μόνοι
τὰ βρόχι᾿ ἂς πλέξωμε, Χτενᾶ, ποὺ ἐδῶ στὰ πλάγια ἐπάνω
ἀβόλετα θὰ πιάσουνε τὸ Τζώρτζη τὸ Γρατζιᾶνο.
Μὴν πίνῃς ἄλλο... προσοχὴ κ᾿ ἔχομε τώρ᾿ ἀνάγκη
ἀπ᾿ ὅλα μας τὰ λογικά. Ἀλαφιασμέν᾿ οἱ Φράγκοι
παραμονεύουνε κρυφὰ τὸ κάθε πάτημά μας,
σὰν νἄξεραν τί κεραυνοὶ βροντοῦν μὲς στὴν καρδιά μας.
Ἢ μᾶς ἐπρόδωκαν, Χτενᾶ, ἢ θὰ τοὺς τρώῃ τὸ αἷμα
καὶ πρέπει νὰ ταχύνωμε. Κρέμεται σ᾿ ἕνα γνέμα 112)

ὅλ' ἡ ζωή μας κ' ἡ ψυχή, κ' ἐγὼ δὲ θέλ' ὁ ξένος [113])
νὰ μοῦ χτυπᾷ τὰ ὄυσαλα... δὲν εἶμαι μαθημένος.
Ὁ Τζώρτζης δυναμώνεται κ' εἶναι, Χτενᾶ μου, ἀλήθεια
ὅτι τοῦ τάζει φανερὰ κι' ὁ Μοίραρχος βοήθεια. [114])
Δουλεύουν στὴν Ἐπισκοπή, τὴ ζώνουν μὲ χαντάκι
κ' ἔστειλε ἐκεῖ τ' ἀδέρφι του προχτὲς τὸ Νικολάκη,
ὁποῦρθε τώρα σύντομα καὶ τῶφερε καὶ πλούτη
μὲ ξένη δύναμη πολλὴ καὶ μ' ἕναν Ἀρναούτη,
Χριστιανομάχο φοβερὸν καὶ πρῶτο παλληκάρι.

—Καὶ ποῦθε τἄμαθες αὐτά;

—Τἄμαθ' ἀπ' ἕνα Φλάρη,
ποὺ βγαίνει τάχα διακονιὰ καὶ ποὺ τὸν τρώγ' ἡ ζήλεια,
γιατὶ τοῦ μαύρου τῶταξαν λαγοὺς μὲ πετραχήλια.
Τὸν μέθυσαν μ' ὑπόσχεσαις καὶ γιὰ τὸ δεσποτᾶτο,
κ' ἔπειτα τὸν ἐγέλασαν. Εἶναι σκυλὶ μονᾶτο.
Ἐλύσσαξε γιὰ ἐκδίκηση καὶ δὲ θὰ νὰ ἡσυχάση,
ἂν πρῶτα τὸν ψωράρχοντα τοῦ τόπου δὲ δαγκάση.
Κι' ὁρκίζεται κ' ὑπόσχεται ἂν ἔρθ' ἐκείνη ἡ μέρα,
νὰ πῇ ὅτ' ἐγεννήθηκε μονάχ' ἀπ' τὸν Πατέρα
τὸ Πνεῦμα τ' Ἅγιο, Χτενᾶ, ὁ Πάπας ὅτι σφάλλει
κι' ὅτι εἶν' ὁ Πατριάρχης μας ψηλότερο κεφάλι...

—Μὴ μᾶς προδίνῃ, Φωτεινέ;

—Δὲν τοῦ πουλῶ, 'γοράζω, [115])
καὶ δὲ λαθεύομαι εὔκολα ὅταν στηλὰ κυττάζω.
Ἀπὸ τοῦ πάτερ Σίλβεστρου τ' ἁγιασμένο στόμα
ἔμαθα κι' ἄλλαις εἴδησαις. Ἔμαθα, Φλῶρο, ἀκόμα
ὅτ' ὅσοι στὴν Ἐπισκοπὴ [116]) βρίσκονται ἀποκλεισμένοι
βαρέθηκαν τὴ μοῖρά τους κ' εἶν' ἀποφασισμένοι
γιὰ νὰ μᾶς κλέψουν πρόβατα, γυναῖκες κι' ὅ,τι λάχῃ,
νὰ φέρουν γύρα τὰ χωριά, νὰ μὴν ἀφήσουν ράχη.
Ντρέπονται, λέν', οἱ ἄτιμοι, νὰ βλέπουν σ' ἕνα ζάρκο [117])
μὲ τ' ἄγριο τὸ λειοντάρι του κλειστὸν τὸν Ἅη Μάρκο.

—Δυστυχισμένοι! νἄχανε πατέρα, ἀδέρφια, μάνα
νὰ τοὺς μοιρολογούσανε! Ἡ γῆ μου ἡ Σφακισάνα,
ποὖναι κυρὰ φιλόξενη, τὸν κόρφο της θ' ἀνοίξῃ
καὶ μὲ τὸ αἷμά τους σφιχτὰ τὴ σάρκα της θὰ σμίξῃ!

—Τὸ χιόνι αὐτὸ μᾶς ἔσωσε! Καὶ τώρα ὡσότου λυώσῃ
θἄρθῃ μεγαλοβδόμαδο, τὸ Πάσχα θὰ πλακώσῃ·
θὰ βγοῦν μόνον ἀπόλαμπρα, καὶ τότ' ἔρχεται πρώτη
ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἅη Θωμᾶ... Ἄχ! νειότη, ποὖσαι, νειότη!...
Δὲ θὰ νὰ πρόσμενα ὡς ἐκεῖ!... Τὴ μέρα αὐτὴ τοῦ γάμου

θὰ μᾶς χτυπήσουν ἄφευκτα, καρτέρει τους, Χτενᾶ μου,
κι᾽ ἂν δὲν τὸ βάλουν κατὰ νοῦ, ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
ἂν δὲν τοὺς σπρώξῃ ἀπάνω μας τὸ δάχτυλο τοῦ Φλάρη.
Δύσκολο τὤχω, ἀδύνατο, τόσ᾽ ἄνθη ἐκεῖ νὰ νοιώσουν
τριγύρω στὴ Θωδουλά μου κι᾽ αὐτοὶ νὰ μὴν ἁπλώσουν!

—Καταλαβαίνω, Φωτεινέ!

—Ὑπομονή, μὴν τρέχῃς...
Ἐμπρός τους τότε θἆμ᾽ ἐγώ, καὶ σύ, Χτενᾶ, θὰ ν᾽ ἔχῃς
τρακόσους φίλους διαλεχτοὺς κρυφὰ στὸ Σπανοχῶρι.
Θὰ πολεμήσω δυνατὰ καὶ μ᾽ ὅλη μου τὴ ζόρη
δεξὰ πρὸς τὸ Βαθύλακκο, Χτενᾶ, θὰ προσπαθήσω
μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Χριστοῦ, νὰ τοὺς ποδοκυλήσω.
Κι᾽ ἂν ἐπιτύχω μόνος μου χωρὶς ν᾽ ἀργοπορήσῃς
τρεχᾶτα τὴν Ἐπισκοπὴ νὰ πᾷς νὰ μοῦ χτυπήσῃς.
Ἂν πάλαι ἰδῇς πῶς δὲν μπορῶ νὰ τοὺς καταχερίσω,
ροβόλα πάνου στὰ σκυλιά, πελέκα τα ἀπὸ πίσω.
Κ᾽ ἀφ᾽ οὗ τοὺς ἀναπάψωμε, ἀνταμωμένοι πᾶμε
κι᾽ ἁρπάζουμε τὸν πύργο τους...

—Αὐτὸ τὸ θᾶμμα κάμε,
Κυρὰ Φανερωμένη μου, νὰ δῶ στὸ πρόσωπό μου
κι᾽ ἂς τὸ πλερώσῃ τὸ φτωχὸ τὸ παληοκέφαλό μου!
Ἂν ὅμως, πές μου, Φωτεινέ, οἱ Φράγκοι δὲ θελήσουν
τὴν Κυριακὴ τ᾽ Ἄη Θωμᾶ νὰ βγοῦν νὰ μᾶς χτυπήσουν;

—Θὰ μείν᾽ ἡ νύφη στὸ βουνὸ κι᾽ ἀπάνω τους θὰ πέσω
μ᾽ ὅση κι᾽ ἂν ἔχω δύναμη, Χτενᾶ, νὰ τοὺς βαρέσω...
Ἀπόψε ἂν ἔρθουν τὰ παιδιά, ὅσο μπορεῖς ἐνῶρο
στὸν πίσω πάλαι τὸ ζυγὸ νὰ τρέξῃς πρέπει, Φλῶρο,
στὸ γάμο τοὺς συντρόφους μας νὰ τοὺς καλέσῃς ὅλους·
καὶ πές τους, τόσοι πούμαστε, μὲ τρόχαλους [118]) καὶ βώλους
μποροῦμε νὰ τοὺς θάψωμε. Νὰ μὴ μὲ παραιτήσουν
καὶ νἄρθουν τὴν πατρίδα τους κ᾽ ἐμένα νὰ τιμήσουν...
Πάρε τὸ Λάμπρο σου μαζί... Νὰ μείνῃ ἐδῶ δὲν πρέπει,
ἀφοῦ τὴ θυγατέρα μου δὲ δύναται νὰ βλέπῃ
ὅπως τὴν ἔβλεπε προτοῦ. Τὸ μάτι του θὰ πέφτῃ
καθὼς τὸ φύσημα τ᾽ ἀχνοῦ σ᾽ ἐκεῖνον τὸν καθρέφτη
καὶ θὰ θολών᾽ ἡ ξαστεριὰ τ᾽ ἀνέφελ᾽ οὐρανοῦ μου,
ἡ παρθενιὰ τοῦ κρίνου μου, τὸ φῶς τ᾽ Αὐγερινοῦ μου...
Στὰ δῶθε, Φλῶρο, τὰ χωριὰ τὸ Μῆτρό μου θὰ στείλω
τὸ κάλεσμα τοῦ Ἄη Θωμᾶ νὰ πῇ σὲ κάθε φίλο.

—Ὅλα καλά, περίκαλα! Κι᾽ ἂν ἄλλο δὲ θὰ ποῦμε
συμπάθα ἀκόμα μιὰ φορὰ δυὸ δάχτυλα νὰ πιοῦμε...
Καλῶς νὰ σ᾽ εὕρω, Φωτεινέ!...

—Χτενᾶ μου, στὴν ὑγειά μας!
Σιγὰ μὴν τὴν ξυπνήσωμε... Νὰ ζήσουν τὰ παιδιά μας!

—Βαθειὰ κοιμᾶται πάντα ὁ νηός, γιατὶ δὲν τὸν τρομάζει
τοῦ τάφου ὁ ὕπνος ὁ στερνὸς ποὺ κάθε γέρο σκιάζει...

—Ὄξ' ἀπὸ μένα, Φλῶρό μου... Ἐλάλησε τ' ὀρνίθι...
Ξαπλώσου ἐπάνω στὴ γωνιά... Σὰν ἕνα παραμύθι
μοῦ κάζοντ' ὅσα θὰ γενοῦν κ' εἶν' ἥσυχ' ἡ καρδιά μου.
Ἀφότου τ' ἀπεφάσισα... γλυκὰ στὰ βλέφαρά μου
νοιώθω τὸ χέρι τοῦ τυφλοῦ... [119]) Καλή σου νύχτα, Φλῶρο!

—Καλὸ ξημέρωμ' ἀδερφέ!...Στάσου!... μοῦ δίνεις δῶρο
ἐκεῖνον τὸν περίφημο ποὺ μοῦπες Ἀρναούτη
νὰ πέσω στὸ Βαθύλακκο [120]) μαζί του μακροβοῦτι;...
. . . .

Ἐκοιμηθῆκαν ξέγνοιαστοι καθὼς καὶ στ' ἀκρογιάλι
ὅταν περάσῃ ὁ σίφουνας καὶ φύγ' ἡ ἀνεμοζάλη
κοιμῶνται καὶ τὰ κύματα. Ξεθυμασμένοι λύκοι
αὐτοὶ μέσα στὴν κάπα τους κ' ἐκεῖνα μὲς στὰ φύκη.
Ἀνάμεσό τους ἔλαμπε στενὰ συδδαυλισμένη
ἡ ὁλοζώντανη ἡ φωτιά, σὰ μάνα ἀγαπημένη
ὁποὺ θωρεῖ περήφανη νὰ στέκουν στὰ πλευρά της
ὡσὰν κι' αὐτὴν ἀδάμαστα τ' ἀνήμερα παιδιά της.
Στ' αὐλακωμένα μέτωπα ξαπλώνεται καὶ λάμπει
ἡ πύρη δεύτερη ψυχὴ κ' οἱ χέρσοι ἐκεῖνοι κάμποι
τὴ μυστική της δύναμη κρυφὰ σιγὰ ροφοῦσαν
καὶ χίλια μαῦρα ὀνείρατα στὸν ὕπνο τους γεννοῦσαν.
Στὴν πέραν ἄκρη τοῦ σπιτιοῦ μιὰ κόρη φωτισμένη
μὲ τὴν ἀχτίδα τὴ χλωμὴ π' ἀπὸ κανδῆλι δγαίνει
σὰν ἀπὸ γλυκοχάραμμα κι' ὁλόγυρά της χύνει
ἐλπίδαις χρυσοφτέρουγες, γλυκάδα καὶ γαλήνη,
κι' ἐδῶ χολαῖς ποὺ βράζουνε καὶ πόλεμος καὶ πάθη
στοῦ ὕπνου τους τ' ἀμέτρητα τὰ σκοτεινὰ τὰ βάθη.
Κ' ἐχώριζ' ἄδυσσος πλατειὰ τὰ κοιμισμένα μάτια,
ἐνῷ μιὰ μόνη πιθαμὴ χωρίζει τὰ κρεδδάτια.
. . . .

Ἐκατακάθισ' ὁ Βοριᾶς καὶ τ' ὄψιμο τὸ χιόνι
μὲ τὴ νοτιὰ ποὺ πιάστηκε γοργὰ γοργ' ἀναλυώνει.
Καὶ κάθε μιὰ νεροσυρμή, κάθε φτωχὸ λαγκάδι
μὲ τὰ νερὰ ποὺ πλημμυροῦν μουγκρίζει στὸ σκοτάδι.
Ἐγίναν βάλτοι τὰ βουνά, ἡ ράχαις ἐποντιάσαν [121])
πελάγωσαν ἡ χωραφιαῖς, παντοῦ πηγαῖς ἐσκάσαν,
ἀλλὰ Λευκαδιτόπουλα δὲν τὰ κρατοῦν ποτάμια...
Ἀφτιάστηκαν πατήματα κι' ἀλήχτησεν ἡ Λάμια...
. . . .

Πετιῶντ' ὁλόρθοι οἱ γέροντες, ὁρμητικὰ τεντώνουν
τὴ θύρα τὴν ἀτάραγη κι' ἄφωνα συμμιαζώνουν
στὴν ἀγκαλιά τους τὰ παιδιά. Ἀναγαλλιάζ' ἡ σκύλα,
τὸ κρύο τ' ἀγέρι χαίρεται, τοῦ φράξου σεῖ τὰ φύλλα,
βροντᾷ ἡ καρδιὰ τοῦ Φωτεινοῦ καὶ μὲ φωνὴ πνιγμένη:
—Λάμπρο, ρωτᾷ, τὸν ἴδετε;... Μᾶς δέχεται;... Ποῦ μένει;...

—Σ' ἔνανε μῆνα θἄν' ἐδῶ... Τὸν ηὕραμε στὴ Σάμο.

—Λοιπὸν θὰ νὰ τὸν ἔχουμε τ' Ἅη Θωμᾶ στὸ γάμο;
Χίλιαις φοραῖς καλήτερα! Θὰ ἰδῇ πῶς πολεμᾶνε
ὅσοι δὲ θέλουν τὸ ζυγὸ τοῦ ξένου νὰ βαστᾶνε.

—Σὲ ποιόνε γάμο τ' Ἅη Θωμᾶ;...

—Παντρεύω τὴ Θωδοῦλα.

. . . .

Καὶ σύγχρονα τὰ δυὸ παιδιὰ φωνάξαν: «Τὴ Θωδοῦλα;»

. . . .

Ἐχαμογέλα ὁ Φωτεινὸς κι' ὁ Φλῶρος ποὺ θωροῦσε
τὸ Λάμπρο του ποὺ σάλευεν ὡσὰν νὰ τοῦ χτυποῦσε
κρυφὸς σεισμὸς τὰ γόνατα, κ' ἔννοιωθε τὴν πνοά του
συχνὴ νὰ βγαίνῃ ὁλόβραστη ἀπὸ τὰ σωθικά του:

—Σκύψε, τοῦ λέγει, φίλησε τὸ χέρι ποὺ σοῦ δίνει
παντοτεινή σου σύντροφο τὴν ἄνοιξη νὰ χύνῃ
ὁλόγυρά σου μυρωδιαῖς, παρηγοριά, δροσούλα...
Σκύψε, παιδί μου, φίλησε... Δική σου εἶν' ἡ Θωδοῦλα

. . . .

Κι' ὁ Λάμπρος ὁ ἀλύγιστος, ὁ εἰκοσιχρονίτης,
ὁ δεντροξεθεμελιωτής, ὁ βραχοκαταλύτης,
ὁ νυχτοκόπος, πὤσφαξε κουνοῦπι στὸ καρτέρι
μὲ τὴ σαΐτα πεταχτά, τοῦ Φωτεινοῦ τὸ χέρι
γονατιστὸς ἀσπάζεται καὶ παίρνει τὴν εὐχή του
καὶ τρέμει σὰ νηοφώτιστος εἰς τὴ μεταλαβή του.
Ὁ Μῆτρος τὸν ἀγκάλιαζεν... Ἡ Λάμια εὐτυχισμένη
τρελλὴ πηδᾷ κι' ἀντιπηδᾷ καὶ ξελαγανιασμένη
γλύφει, φιλεῖ καὶ σέρνεται μὲ τὴν κοιλιὰ στὸ χῶμα...
Τάχα νὰ μὴ τοὺς ἔβλεπε κ' ἡ Θώδω ἀπὸ τὸ στρῶμα;
Ποιός ὕπνος τὰ ματόκλαδα τόσο σφιχτὰ κλειδώνει,
μὲ τί σκοτάδι ἀνύπαρχτο ποιά νύχτα τὰ πλακώνει
ὥστε τὸ παντοδύναμο τὸ φῶς ποὺ ἡ ἀγάπη στέλλει
ἀπὸ τὴν κόρη τοῦ ματιοῦ σὰν ἥλιος ν' ἀνατέλλῃ
ὅσο κι' ἂν εἶν' ἀδιάβατο τ' ἀνάμεσό του χάσμα
νὰ μὴν ἐγγίζῃ ἀπὸ μακρὰ τ' ἀγαπημένο πλάσμα

πού μᾶς ἐφώλιασε στὸ νοῦ κι' ἂς μὴν προβαίνῃ ἀκόμα;...

Τάχα νὰ μὴν τοὺς ἔβλεπε κ' ἡ κόρη ἀπὸ τὸ στρῶμα;...
. . . .

—Φτάνει, παιδιά μου, ὁ Φωτεινός, π' ἀπάνωθέ τους κλαίει
σὰν οὐρανὸς μὲ τὴ δροσιά, φτάνει, παιδιά μου, λέει.
Μὲς στὴ φτωχή μου τὴν καρδιὰ δὲ δύναμαι νὰ κλείσω
δυὸ τόσο ἀνέλπισταις χαραῖς χωρὶς νὰ τὴν ξεσκίσω:
τὸ ξόδι τῆς Φραγκολογιᾶς καὶ τὴ χαρὰ τοῦ γάμου...
Σιγὰ μὴ τὴν ξυπνήσωμε... Δὲν πρέπει ἐδῶ, παιδιά μου,
νὰ σᾶς εὑρῇ τὸ χάραμα... Ἔχει χιλιάδες μάτια
ὁ ἥλιος ὁ ἀδιάντροπος καὶ τρέχει μονοπάτια
π' ἄλλος κἀνεὶς δὲν ἔτρεξε... Σύ, Μῆτρο, θὰ κινήσῃς
ὅλα τὰ δῶθε τὰ χωριὰ νὰ πᾷς νὰ χαιρετήσῃς
κ' ἕναν πρὸς ἕνα φίλο μας θαὐρῇς καὶ θὰ καλέσῃς
νἀρθῇ στὰ στεφανώματα. Καὶ πρόσεξε νὰ δέσῃς
μ' ὅρκους φριχτοὺς τὸ τάμμα τους... Πάρε καὶ σύ, Χτενᾶ μου,
τὸ Λάμπρο καὶ ξεκίνησε. Θ' ἀναπαυτῇ ἡ καρδιά μου
ὅταν ξεκόψετε ἀπ' ἐδῶ... ἀκοῦς καὶ τ' ἄλλο ὀρνίθι;...

—Τ' ἀκούω καὶ φεύγω, Φωτεινέ. Μὲ κούφιο κολοκύθι
κακὰ θὰ βγοῦμε ἀνεβατά... Ἐμπρὸς τὸ κεροπάτι
καὶ τότε ξημερώνομε, σοῦ τάζω, στὴν Ἐλάτη.
. . . .
. . . .
. . . .

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤ. ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΟΝ "ΦΩΤΕΙΝΟΝ„

1) Σ β ῶ λ ο ς, βῶλος ἐκ χώματος.

2) Χ ε ρ ο υ λ ά τ η ς, τὸ μέρος τοῦ ἀρότρου τὸ διὰ τῆς χειρὸς κρατούμενον, δι' οὗ ὁ γεωργὸς ἐλαύνει τὸ ἄροτρον.

3) Ἀ λ ε τ ρ ο π ό δ α, τὸ μέρος τοῦ ἀρότρου ἐφ' οὗ ὁ ἀροτριῶν ἐπιθέτει τὸν πόδα ὅπως ὠθῇ τοῦτο ἐντὸς τῆς γῆς.

Ἤ π α τ α. Κοινοτάτης χρήσεως, σημαίνει ἐν γένει τὰς σωματικὰς δυνάμεις, πάντοτε ἐν χρήσει εἰς τὸν πληθυντικόν.

4) Ν ώ π η, ὑγρασία.

5) Θ ρ ῶ ς, θόρυβος.

6) Ἀ π ί δ ρ ο μ ο, ὅταν ὀπισθοχωρῇ τις ὅπως ὁρμήσῃ ἢ πηδήσῃ.

7) Γ ο υ λ ὶ καὶ γ ο ῦ λ ο ς, λίθοι μικροὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σφαιροειδεῖς. Ὑπάρχει καὶ ἡ λέξις γ ο υ λ ί ζ ω ἰδιαιτέρας χρήσεως παρ' ἁλιεῦσιν = καθιστῶ ἁπαλόν, τρυφερὸν τὸν πολύποδα τρίβων αὐτὸν ἐπὶ πλακὸς λείας, ὁμαλῆς.

8) Σ τ α φ ν ί ζ ε ι, τοποθετεῖ μετὰ προσοχῆς.

Κ α υ κ ί, τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς σφενδόνης ἔνθα τίθεται ὁ β ῶ λ ο ς καὶ τὸ ὁποῖον σχηματίζεται ἀπὸ τὰ κ λ ο ν ι ά. Λέγεται δὲ ἡ σφενδόνη τριάρα - τετράρα - πεντάρα κτλ., ὅταν ἔχῃ τρία, τέσσαρα ἢ πέντε κλονιὰ κτλ.

9) Π ε ρ ί δ ρ ο μ ο ς, ὁ διάβολος· ὅθεν «νὰ σὲ πάρῃ ὁ περίδρομος» καὶ «περίδρομος!» ἀντὶ τοῦ σιώπα! καὶ «ἡσύχασε, περίδρομε!», φράσις συνήθης, ἀπευθυνομένη πρὸς τὰ ἀτακτοῦντα παιδία.

Κ ε φ ά λ α καὶ ὄχι κ ε φ α λ ᾶ, κατὰ τὸ «εἶπε ὁ γάϊδαρος τὸν πετεινὸ κεφάλα».

10) Θ ε λ έ σ ι, περίεργος λέξις· σημαίνει συνήθως κτῆνος τερατῶδες ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου του, βαρύ. Ὄφις ἐκτάκτου μεγέθους ἢ ἄνθρωπος ἡρακλείου ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ νωθροῦ πνεύματος προσαγορεύονται διὰ τῆς λέξεως ταύτης.

11) Λ ο υ ρ ί τ η ς, εἶδος ὄφεως ἐκ τῶν μεγαλυτέρων. Ἀβλαβής, λαίμαργος. Καταστρέφει συνήθως τὰ ᾠὰ τῶν ὀρνίθων καὶ ὅταν κορεσθῇ χάσκει εἰς τὸν ἥλιον ἐκ τῆς πολυφαγίας.

12) Μ ι σ ο λ ά γ ι, λαγωὸς μετρίου μεγέθους, νέος ἔτι.

13) Ψ ι λ λ ι θ ρ ῶ ν α, ψύλλιθρο, πτέρις, ψυλλιθρώνας, μέρος καλυπτόμενον πυκνῶς ὑπὸ τοῦ φυτοῦ τούτου. Καὶ παρ' ἀρχαίοις ψίλις, ἀντὶ πτέρις καθ' Ἡσύχιον.

14) Ἐ χ ο ύ μ η σ α ν, ὥρμησαν.

15) Μ ό χ τ α, συνήθης ἔκφρασις, ὅταν συνιστᾷ τις πρός τινα νὰ ἐπισπεύσῃ. Προφανῶς ἀντὶ τοῦ μόχθησον!

Σ τ ὸ π ά τ η μ ά τ ο υ, φράσις, σημαίνει εἰς ἣν θέσιν εὑρίσκετο, εἰς τὸ αὐτὸ πάτημα.

16) Ἀ φ ρ ᾶ τ ο, κατάλευκον ὡς ὁ ἀφρός.

17) Γ ε ν ί, ἡ σιδηρᾶ αἰχμὴ τοῦ ἀρότρου· ἴσως ἐκ τοῦ παρ' ἀρχαίοις γενῆϊς καὶ γένυς, σημαίνοντα τὴν ἀκωκὴν τοῦ πελέκεως ἢ τῆς ἀξίνης καὶ αὐτὸν τὸν πέλεκυν ἢ τὴν ἀξίνην.

18) Ἐτύλλωνε καὶ ὀρθότερον ἐτύλωνε, ἐκ τοῦ τυλόω, σκληρύνω. Ἐν προκειμένῳ ὑπερπλήρου τὰς φλέβας ὥστε νὰ καθίστανται σκληραί. Λέγεται καὶ περὶ ὑπερπλήρους ἀσκοῦ, τυλωμένος, καὶ περὶ τῆς κοιλίας τῶν ἀνθρώπων ἢ ζώων ὅταν φάγωσιν ὑπερβολικά· «τὴν ἔχει τυλωμένην», «τὴν ἐτύλωσε».

19) Θυμός, εἶναι ἐν χρήσει ὄχι μόνον ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς ὀργῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ καὶ πρώτῃ σημασίᾳ τῆς ζωῆς, ζωτικῆς δυνάμεως, ἀκμῆς, ρώμης. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ σημασίᾳ εὕρηται ἐνταῦθα καὶ εἶναι κοινοτάτης χρήσεως οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ δένδρων ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βλαστήσεως.

20) Ὀνόματα δύο ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων τῆς Λευκάδος.

21) Ἀπότομοι καὶ ἄγριαι χαράδραι τῆς Λευκάδος διαρρεόμεναι ὑπὸ ὁρμητικῶν χειμάρρων. Ὅρα τὸ ἐν τοῖς Μνημοσύνοις ποίημα «Τὸ ξεριζωμένο δέντρο» καὶ τὸν εἰς τοῦτο Πρόλογον τοῦ ποιητοῦ, ὅπου ἀναφέρεται τὸ Δημοσάρι.

22) Τοποθεσίαι ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Λευκάδος.

23) Λιάνωμα, μικρὸς ἀμνός.

24) Χερόβολα, χερόβολο λέγουσι ὅσους στάχεις δύναται νὰ λάβῃ ὁ θεριστὴς καὶ νὰ κόψῃ.

25) Γαῦρα καὶ λύσσα, συνήθης φράσις σημαίνουσα κατάστασιν ἀνυπόφορον· γαῦρα σημαίνει κυριολεκτικῶς καμάρωμα, ἑπομένως καὶ ὑπερηφάνειαν ἐπὶ κακοῦ, ἀλαζονείαν. Τοῦτο δὲ σημαίνει ἐν τῇ φράσει, ἥτις εἶναι προφανῶς λείψανον ἐποχῆς καταδυναστεύσεως.

26) Πέτεται, ὑπερηφανεύεται.

27) Ὁ ποιητὴς ἀπαριθμεῖ τὰς ἰδιότητας τὰς συναποτελούσας κατὰ τὴν γνώμην τῶν γεωργῶν τῆς Λευκάδος τὸ ἰδεῶδες τοῦ καλοῦ ἀροτῆρος βοός· περὶ τοῦ κοιλᾶτα ὑπάρχει καὶ ἡ δημώδης παροιμία:

Βόϊδι κοιλᾶτο
κι' ἄλογο σπαθάτο.

28) Ὁ ποιητὴς ἀπαριθμεῖ ὡς ἐπὶ τῶν βοῶν τὰ διάφορα συστατικὰ ἀρίστου ἀρότρου, ἐν οἷς καὶ τὴν πρόληψιν περὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν δέον νὰ κόπτωνται τὰ ξύλα ἐξ ὧν κατασκευάζεται. Τὸ ὀνοματολόγιον τῶν διαφόρων μερῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ ἄροτρον, ἔχει ὡς ἑξῆς κατὰ ἰδιόχειρον τοῦ ποιητοῦ σημείωσιν: Ἀλετροπόδα, γούλα, γενί, κέρος, χερουλάτης, φτερά, ἀσκάλη, σπάθη, κλειδί, ζυγός, ζέβλαις, λουριά, βουκέντρα, τροποτῆρες.

29) Σφακισᾶνος, ἐκ τοῦ χωρίου Σφακιωτῶν τῆς Λευκάδος.

30) Εἶναι ἡ τιμαριωτικὴ γνωστὴ φράσις.

31) Πομπεύω, διακωμῳδῶ, καταισχύνω· εἶναι γνωστὴ ἡ παροιμία «ἔκατσε ἡ πομπὴ στὸ διάβα καὶ γελάει τοὺς διαβάταις».

32) Νοτίζω, σημαίνει ὑγραίνω.

33) Δηλαδὴ εἴτε καλὴν εἴτε κακὴν τροφὴν φάγῃ. Τὸ ρόδι, ρόβι καλούμενον ἐν ἄλλαις τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαις, εἶναι εἶδος ὀσπρίου διδόμενον εἰς τοὺς βόας ὡς τροφή, ὡς τοιοῦτον χρησιμεύει καὶ ἡ βρίζα.

34) Μανός, ἀδρανής, ὀκνηρός, λέγεται περὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων, προφανῶς τὸ παρ' ἀρχαίοις μανὸς = ἀραιός, μαλακός, χαῦνος.

35) Καρίκι, σκληρὸν ἐξώφλοιον ἐν γένει, ἐνταῦθα σημαίνει τὸ ἐξωτερικὸν περίβλημα τοῦ βόμβυκος τοῦ μεταξοσκώληκος.

36) Κρασὶ κεφαλιακὸ λέγεται κυρίως ὁ οἶνος, ὁ πρῶτος ἐξαγόμενος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ λάγκερο, τὸν κατόπιν ἐξαγόμενον διὰ προσθήκης ὕδατος ἐν τοῖς στεμφύλοις.

37) Πασπάλη = παιπάλη. Πασπάλη λέγεται ἰδίως ἡ κατὰ τὸ ἄλεσμα ἐκτινασσομένη κόνις.

38) Σκιάδες, (sbires). Πιθανὸν ἐκ τοῦ σκαιός, διότι οἱ τοιοῦτοι εἶναι συνήθως βάρβαροι, βάναυσοι. Λέγεται ἐν γένει ὑπὸ τοῦ λαοῦ σκιάδας ὁ βάναυσος ἄνθρωπος.

39) Ἡ πύρη, ἡ ἐκ τῆς πυρᾶς θερμότης. Ἐντεῦθεν λέγεται πύρη καὶ ἡ ἐκ τοῦ πυρετοῦ φλόγωσις.

Ἐλάτη. Ὄρος τῆς Λευκάδος.

40) Ὁ ἐγκρεμὸς τοῦ Κόντρου, ἀπότομος κρημνὸς γνωστῆς τοποθεσίας τοῦ ἐν Λευκάδι χωρίου τῶν Σφακιωτῶν.

41) Κάτοικας, ὀρνιθών. Περίεργος εἶναι ἡ εἰδίκευσις αὕτη τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως κατοικία. Παρατηρεῖται παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἐν ἄλλαις λέξεσι· οὕτω θαλάμη (ἐκ τοῦ θάλαμος ἀναντιρρήτως) καλεῖται εἰδικῶς ἡ φωλιὰ τοῦ πολύποδος.

42) Κυβέρτια, αἱ κυψέλαι τῶν μελισσῶν.

43) Ὀβορὸς = αὐλή, διαφέρει ὅμως τῆς κυρίως αὐλῆς, διότι αὕτη εἶναι προωρισμένη διὰ πλύσιμον καὶ ἄλλας ἐργασίας τῆς οἰκίας, ἐνῷ ἡ χρῆσις τοῦ ὀβοροῦ εἶναι ἀγροτικωτέρα, τίθενται ὄρνιθες, κτήνη κτλ.

Διπλολίθι, λιθία διπλῆ, λιθία δὲ λέγεται τὸ ἐκ λίθων ἀλαξεύτων τοιχίον χωρὶς οἱ λίθοι νὰ εἶναι πρὸς ἀλλήλους προσηρμοσμένοι δι' ἀσβέστου.

44) Νύλακας, θάμνος, ὁ παρ' ἀρχαίοις σμῖλαξ, ἐλέγετο καὶ μῖλαξ.

45) Ἀγιόκλημα, τὸ αἰγόκλημα, πιθανῶς τὸ παρ' ἀρχαίοις περικλώμενον (Caprifolium).

Μελετινή, τὸ παρ' ἀρχαίοις ἀβρότονον Artemisia abrotonum.

46) Κόκκινη Ἐκκλησιά, ἀρχαία μονὴ τῆς Λευκάδος ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Σκάρων ἢ Κάρων.

47) Ρίμα, τὸ εἶδος ἀσθενείας τῶν ὀφθαλμῶν.

Κακὸ σπυρί, ὁ κακοήθης ἄνθραξ.

Φάγουσα, φαγέδαινα.

Λέφα, ἡ αἱματέμεσις.

Μαλαθράκι, ὕδρωψ.

Καρφί, λέγεται καὶ καρφάκι = ἡ παρωνυχίς.

Λιόκρισι, ἴκτερος.

Κουφά, οἱ ποντικοί.

Χαμός, ἀσθένεια ἐπιδημικὴ τῶν προβάτων.

Ἴσκιος, ἐπίσης ἀσθένεια ἐπιδημικὴ τῶν αἰγῶν.

48) Πεζοῦλι, λιθόκτιστον τοιχίον ἔξωθεν οἰκίας ἢ ἐκκλησίας, χρησιμεῦον καὶ ὡς κάθισμα καὶ ὅπως πεζεύῃ τις ἐκ τοῦ ἵππου, ἐκ τούτου καὶ πεζοῦλι.

Ἅϊ Λιᾶς, ἐκκλησίδιον μεμονωμένον ἐπί τινος τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς Λευκάδος ἄνωθεν τοῦ χωρίου τῆς Ἐγκλουβῆς.

49) Ἀνάκαρα, δύναμις. Δὲν ἔχω ἀνάκαρα νὰ σοῦ κρίνω = δὲν ἔχω δύναμιν νὰ σοῦ ὁμιλήσω.

50) Ἀ σ τ ά λ ω τ ο, μὴ σταλωμένον, τρυφερόν.

51) Σ ά λ τ ε ν η, τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἀκτίου.

Κ ό ρ φ ο ς. Ὁ Ἀμβρακικὸς κόλπος ὀνομάζεται ἁπλῶς ὁ Κόρφος ὑπὸ τῶν κατοικούντων εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ Ἠπείρου.

52) Κ ρ ι α ρ ω θ ῆ κ α ν, λέγεται ὅταν δύο παλαίοντες κριοὶ συμπλέκωσι τὰ κέρατα αὐτῶν.

53) Σ π α θ α ρ ι α ῖ ς. Τοποθεσίαι διάφοροι τῆς Λευκάδος.

54) Σ υ γ ύ ρ ι α, διάφορα ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως.

55) Κ α τ α χ υ τ ά, τὸ ὑπόστεγον. Αἱ σανίδες τῆς στέγης ἐφ' ὧν τοποθετοῦνται αἱ κέραμοι.

56) Θ ω δ ο ῦ λ α, ὑποκοριστικὸν τοῦ Θεοδώρα.

57) Ἀ μ ά λ α γ η, ἄθικτος, παρθένος.

58) Δ ι ά ζ ο μ α ι, ἁπλόνω τὸ στημόνι, ἤτοι τὸν στήμονα, ἑτοιμάζων αὐτὸν διὰ τὸν ἱστὸν (ἀργαλειὸς καὶ ἐργαλειός).

59) Φ ρ η ᾶ, θέσις ἐν τῷ χωρίῳ Σφακιωτῶν τῆς Λευκάδος ἔνθα φρέαρ ἀρίστου καὶ ψυχροτάτου ὕδατος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὑδρεύεται σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ χωρίον.

60) Σ τ ε ι ρ ο λ ό γ η μ α, ἡ ἐργασία δι' ἧς ἀποκόπτονται ἐκ τῶν κλημάτων τῶν ἀμπέλων πολλοὶ βλαστοί, ὅπως ὑπάρξωσιν γονιμώτερα καὶ μὴ ἐξασθενήσωσιν.

61) Θ ρ ά κ ι α, ἄνθρακες.

62) Καλοκαιριὰ τῆς Παπαντῆς, Μαρτιάτικοι χειμῶνες, παροιμία τοῦ λαοῦ, σημαίνουσα ὅτι συνήθως ὅταν εἶναι καλὸς καιρὸς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑπαπαντῆς, ὁ χειμὼν εἶναι βαρὺς κατὰ τὸν Μάρτιον.

63) Ξ ε λ ά κ ο υ, μᾶς κατεδίωξαν κατὰ πόδας.

64) Ν ι ο χ ῶ ρ ι. Χωρία τῆς Λευκάδος. Πάντα σχεδὸν τὰ χωρία καὶ αἱ τοποθεσίαι τῆς Λευκάδος φέρουσιν ὀνόματα ἑλληνικώτατα, ἀναφέρεται δὲ ὅτι τοῦτο ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ περιοδεύσαντος ἄλλοτε τὴν νῆσον.

65) Ἡ μ έ ρ α ι ς τ ῆ ς γ ρ η ᾶ ς, αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου, καθ' ἃς ἐνίοτε ἐπανέρχεται αἰφνίδιος καὶ δριμὺς ὁ χειμών. Λέγονται δ' οὕτω, διότι καθ' ἃ παρὰ τῷ λαῷ θρυλεῖται, γραῖά τις ἀπέθανεν ἐκ τοῦ ψύχους κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, πιστεύσασα ἐκ τῆς ἐπελθούσης κατὰ τὸν Μάρτιον καλοκαιρίας, ὅτι ὁ χειμὼν εἶχε παρέλθει καὶ σπαταλήσασα τὰ πρὸς θέρμανσιν ξύλα. Περὶ τοῦ Μαρτίου ὑπάρχει καὶ ἡ παροιμία: «Μάρτης γδάρτης, κακὸς παλουκοκάφτης».

66) Ἔθιμον τελούμενον κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων, ἐκ τῶν πολλῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σπονδῶν.

67) Ξ υ λ ο χ ά λ α σ η, δεινὴ τρικυμία.

Τ ρ ω ά δ α, περιεργοτάτη λέξις κοινοτάτης χρήσεως, σημαίνει ἐν γένει μεγάλην καταστροφήν, ἀλλὰ εἰδικώτερον καὶ συνηθέστερον γίνεται χρῆσις αὐτῆς πρὸς χαρακτηρισμὸν μεγάλης τρικυμίας.

68) Λ ά χ α ν α, τὰ χόρτα ἐν γένει καὶ ἰδίως τὰ ἄγρια.

69) Ἀ ν ά λ α τ ο, λέγεται τὸ ἐσωτερικὸν λίπος τοῦ χοίρου ὅπερ διατηρεῖται χωρὶς νὰ ἁλατισθῇ· χρησιμοποιεῖται δὲ ὡς ἀλοιφὴ διὰ τὰς πληγάς.

70) Ἐ θ ύ μ ω σ ε, λέγεται ἐπὶ πληγῶν ὑπὸ τὴν σημασίαν ὅτι ἐφλογίσθη.

71) Π α ρ α δ έ ρ ν ε ι, παραδέρνω, τρέχω ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

72) Μ ί λ ι, τὸ σιδηροῦν ἐργαλεῖον δι' οὗ καταμετρεῖται τὸ βάθος τῶν πληγῶν, ἡ ἀρχαία μήλη.

73) Ἁ ρ μ ό ς, ἄρθρωσις.

74) Θ ρ α σ ῆ μ ι, θρασύδειλος.

75) Μ έ γ α Ὄ ρ ο ς, ὀνομασία ὄρους τῆς Λευκάδος.

76) Μ έ μ φ ο μ α ι, κατηγορῶ· ἐν χρήσει καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ τεκμαίρομαι, ὑποθέτω.

77) Ζ ό ρ η, δύναμις.

78) Β ρ ο χ ί δ ε ς, βόστρυχοι.

79) Π α ρ ά λ λ α μ μ α, ἔκτρωμα, προφανῶς ἀντὶ παράλλαγμα.

80) Ν' ἀ κ ο υ ρ μ α σ τ ῶ, ἀκουρμαίνομαι, ἀκούω μετὰ προσοχῆς.

81) Τ ὸ μ ο ν α σ τ ῆ ρ ι τ' ἅϊ Νικόλα στὴν Ἡρά, εἶναι μονὴ ἐν Λευκάδι, ἐπὶ τοῦ ἔναντι τῆς Κεφαλληνίας ἀκρωτηρίου Λευκάτα, λέγεται κοινῶς κάβος τῆς Ἡρᾶς καὶ πήδημα τῆς Σαπφοῦς, διότι ἀπὸ τοῦ βράχου τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου κατὰ τὰ θρυλούμενα ἐκρημνίσθη ἡ Σαπφώ.

82) Γ ή μ ο ρ ο = γεώμορον, τὸ ὑπὸ τοῦ γεωμόρου ἢ μορτίτου καλλιεργητοῦ καταβαλλόμενον μέρος ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ κτήματος πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην αὐτοῦ.

83) Τ ί μ ο ῦ μ έ λ λ ε τ α ι, φράσις σημαίνουσα ποῖον ἔσεται τὸ μέλλον μου, ἡ τύχη μου.

84) Τ ὸ β ι ό, ἡ περιουσία, ὁ πλοῦτος.

85) Τ ρ ώ ε ι τ ὰ σ ί δ ε ρ α, φράσις = μαίνεται, εἶναι φοβερὰ ἐξαγριωμένη, φοβερὰ ἀνήσυχος. Ἡ φράσις εἶναι κοινοτάτης χρήσεως.

86) Β ρ α χ ο κ α τ α λ ύ τ η ς, καὶ πετροκαταλύτης, ἄνθρωπος ἀκαταδάμαστος, καταβάλλων πᾶν πρόσκομμα, καταλύων βράχους καὶ πέτρας.

87) Δ α μ ά λ ι, λέγεται συνήθως οὐχὶ ἡ δάμαλις, δηλαδὴ ἡ νέα βοῦς, κατὰ τὴν παρ' ἀρχαίοις σημασίαν, ἀλλ' ὁ νεαρὸς βοῦς.

88) Ἀ ψ ὺ ς = ὀξύς, ἐκ τοῦ ἅπτομαι προφανῶς, παίρνω φωτιά· λέγεται περὶ βοῶν, ὅτι ἔχουν ἀψὺν τὸν κάματον, ὅταν δὲν θέλουν νὰ ἡμερέψωσι καὶ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν διὰ τοῦ ἀρότρου ἐργασίαν.

89) Μ ά ν δ α λ ο, εἶδος κλείθρου ἀρχαϊκοῦ ἐξ οὗ καὶ τὸ ρῆμα μανδαλώνω = κλείω. Εἶναι γνωστὸν τὸ δημῶδες αἴνιγμα «κλειδόνω, μανδαλόνω καὶ τὸν κλέφτη βρίσκω μέσα», ὅπερ λέγεται περὶ τοῦ ἡλίου, ὡς πανταχοῦ εἰσδύοντος.

90) Λ ά μ ι α, ὄνομα διδόμενον συχνάκις εἰς τοὺς κύνας καὶ τὰς φορβάδας. Οὕτω ὀνομάζεται ὄρος τῆς Ἀκαρνανίας, ἀπέναντι τῆς Λευκάδος.

Π ε ρ α τ ι α ν ή, δηλαδὴ ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Περατιᾶς τοῦ ἀπέναντι τῆς Λευκάδος ἐν Ἀκαρνανίᾳ κειμένου. Φημίζονται οἱ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου φύλακες κύνες.

91) Σ φ ῆ ν α, σφήν, τεμάχιον ἄρτου.

92) Ξ ε λ α γ α ν ι α σ μ έ ν η, ἔκπνοος.

93) Β α σ ι λ έ ψ ο υ ν, λέγεται περὶ τοῦ ἡλίου, βασιλεύει ὁ ἥλιος, ἤτοι δύει ὁ ἥλιος, κοινοτάτης ὅμως χρήσεως καὶ ἐπὶ ὀφθαλμῶν, ὅταν ἀρχίζωσι νὰ κλείωνται ἐκ τοῦ ὕπνου.

94) Λ ο χ ε ύ ω, προφανῶς ἀντὶ λογχεύω· ἰδίᾳ ἐν χρήσει ἐπὶ κεντήματος μελίσσης.

95) Φρυμάζω καὶ ρεκάζω, ἀμφότερα ἐν χρήσει πρὸς χαρακτηρισμὸν φωνῆς τῶν ζώων μὴ συνήθους, λ.χ. ἐξ ἐρεθισμοῦ, πόνου, ὀργῆς κτλ.

96) Καλιακοῦδα, κορώνη. Καὶ ἡ κίσσα καὶ ἡ κορώνη συνηθίζουσι νὰ ἐπικάθηνται τῆς ράχεως τῶν γεγηρακότων ἵππων, ὅπως τρώγωσι τὰ ἐπ' αὐτῶν διάφορα ἔντομα.

97) Πλατόνι, εἶδος δορκάδος μὲ πλατέα κέρατα· ἴσως τὸ platyceros τοῦ Πλινίου καὶ ἡ εὐρύκερως τοῦ Ἀππιανοῦ.

98) Λοῦρος, ὁ γνωστὸς ποταμίσκος τῆς Ἠπείρου, ὁ ἐκβάλλων εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον.

Ἀσπροπόταμο, ὁ τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν διαρρέων Ἀχελῶος.

Κορύτος, σκάφη ἐκ κορμοῦ δένδρου ἐσκαμμένου χρησιμεύουσα πρὸς ποτισμὸν τῶν ζώων.

99) Ζάθος, παράσιτον ἔντομον ἐμφωλεῦον ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν βοῶν καὶ τῶν αἰγῶν.

100) Τοῦ λιναριοῦ τὰ πάθη, συνήθης ἔκφρασις σημαίνουσα πολλὰς καὶ ποικίλας δοκιμασίας, ἐκ τοῦ ὅτι τὸ λῖνον εἰς πολλὰ καὶ ποικίλα ὑποβάλλεται μέχρις οὗ γίνει κλωστή.

101) Σύκαιρον, κορυφὴ ὄρους τῆς Λευκάδος.

102) Κεροπάτι, εἶδος οἴνου. Κεροπάτι λέγεται ὁ οἶνος ὅταν ἕλκεται ἅμα πιεσθῶσιν αἱ σταφυλαὶ καὶ δὲν ἀφίνεται νὰ ὑποστῇ τὴν ζύμωσιν μετὰ τῶν σταφυλῶν.

103) Κεχριναῖς καὶ Δάφνη, τοποθεσίαι σταφυλοφόροι τῆς νήσου Λευκάδος.

Πατρινὸ καὶ μαυροδάφνη, εἴδη σταφυλῶν.

104) Ἀνᾶμα, (ἀντὶ αἷμα), λέγεται ὁ οἶνος ὁ χρησιμεύων πρὸς τέλεσιν τῆς θείας εὐχαριστίας.

105) Λαχίδι, μικρὸν τμῆμα χωραφίου.

Ζαχιὰ ὡς καὶ τὸ Καλὴ καὶ Σπαθάρι εἶναι τοποθεσίαι τῆς νήσου Λευκάδος.

106) Μάσω, μαζεύω.

107) Σιναπίδι, λέγεται ἡ λεπτὴ βροχὴ τῆς ἀνοίξεως, ἥτις, ἐμφανιζομένου πάλιν τοῦ ἡλίου καὶ θερμαίνοντος τὰ σπαρτά, προκαλεῖ ἀσθένειαν καταστρεπτικὴν τοῦ στάχυος — πιθανῶς ἡ λεγομένη ἡλίασις τῶν σπαρτῶν — ἐν χρήσει καὶ τὸ ρῆμα, οὕτω λέγεται ἐσιναπίδιασαν τὰ σπαρτά.

108) Προστελεύω, προκόπτω.

109) Φανερωμένη, ἡ ἐν Λευκάδι Μονὴ τῆς Πεφανερωμένης, ἀπολαύουσα ἰδιάζοντος σεβασμοῦ.

110) Κούρβουλο, ταὐτὸν τῷ κούτζουρο, ἰδίᾳ κούρβουλο λέγεται ὁ ἀποξηρανθεὶς καὶ μὴ βλαστήσας κορμὸς τῆς ἀμπέλου.

111) Ξεπνεωμένος, ἐξασθενισμένος.

112) Γνέμα, κλωστή.

113) Βύσαλο, κέραμος, ἀλλ' εἰδικώτερον μικρὸν τεμάχιον κεράμου· «θὰ σοῦ χτυπήσουν τὰ βύσαλα», φράσις σημαίνουσα θὰ σὲ μυκτηρίσωσι. Ἡ ἔννοια αὕτη προέκυψεν ἐξ ἀρχαίας ἄλλοτε ὑπαρχούσης συνηθείας διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ ἐκτίθενται εἰς χλευασμὸν οἱ νυμφευθέντες γυναῖκα, ἥτις δὲν εὑρέθη παρθένος. Συνήθης εἶναι καὶ ἡ κατάρα: «Νὰ μὴ σοῦ μείνῃ βύσαλο».

114) Μοίραρχος, δηλαδὴ ὁ Μοίραρχος τοῦ Ἐνετικοῦ στόλου. Ὁ-

ρα περὶ τούτου τὴν πραγματείαν τοῦ Χόπφ, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Νικηφόρου.

115) Φράσις σημαίνουσα: δὲν μοῦ παίρνει λόγους, ἀλλὰ τοῦ παίρνω ἐγώ.

116) Ἐπισκοπή, λόφος τοῦ χωρίου τῶν Σφακιωτῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Φράγκοι εἶχον ἀνεγείρει φρούριον.

117) Ζάρκος, περιπεφραγμένον μέρος ἐν ᾧ κλείονται τὰ ἐρίφια.

118) Τρόχαλος, λίθος, χάλιξ στρογγυλὸς καὶ λεῖος.

119) Τυφλός, ὁ ὕπνος.

Νοιώθω τὸ χέρι τοῦ τυφλοῦ, συνήθης φράσις σημαίνουσα νυστάζω.

120) Βαθύλακκος, τοποθεσία τῆς Λευκάδος.

Μακροβοῦτι, λέγεται ὅταν βυθίζεταί τις ἐν τῇ θαλάσσῃ καὶ κολυμβᾷ ἐπί τι διάστημα ὑποβρύχιος.

121) Ἐποντιάσαν, ἐβράχησαν ὑπερβολικά.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

ΤΟ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τ Η Σ

"ΚΟΛΑΣΕΩΣ" ΤΟΥ ΔΑΝΤΟΥ[1])

La bocca solevo dal fiero pasto...

Τὰ δόντια του ἐξεκάρφωσεν αὐτὸς ὁ κολασμένος
ἀπὸ τὴν κάρα τὴ φριχτή, πῶτρωγε λιμασμένος.
Τὰ λερωμένα χείλη του σφογγίζει στὰ μαλλιὰ
κι' ἀρχίζει ν' ἀποκρένεται μὲ φοβερὴ μιλιά:
«Θέλεις ν' ἀνοίξω μιὰ πληγή, ὁποῦ ἀπὸ τόσους χρόνους
κρατῶ κλεισμένη στὴν ψυχή, καὶ νὰ ξυπνήσω πόνους,
ποὺ μοῦ δαγκοῦν τὰ σωθικὰ καὶ πρὶν τοὺς ξεφωνήσω;
Τέτοιο φαρμάκι ἀγνώριστο γιατί θέλεις νὰ χύσω;
Ἀλλ' ἂν θὰ γίνῃ ἡ ἀνήκουστη, ἡ μαύρη μου ἱστορία
σπόρος νὰ δώσῃ γιὰ καρποὺς κατάραις κι' ἀτιμία
εἰς τὸν προδότη, π' ἄκοπα τρώγω σ' αὐτὴν τὴν ἄκρη,
θὰ τὴν ξεθάψω ἀπ' τὴν καρδιὰ κι' ἂς τὴν ποτίσω δάκρυ.
Ποιὸς εἶσαι σὺ δὲν τὸ ρωτῶ, οὔτε ζητῶ νὰ μάθω
ποιὸς τάχα νὰ σ' ὡδήγησε κάτου σ' αὐτὸν τὸν βάθο.

---

1) Ὁ Δάντης ἐδῶ ἀφηγεῖται τὸν τρομερὸ θάνατο τῆς οἰκογενείας Οὐγκολῖνο ντέλα Γκεραρντέσκα, ποὺ γεννήθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΓ' αἰῶνα καὶ κατεῖχε ἀπέραντες ἐκτάσεις γῆς. Συνωμότησε, λοιπόν, κάποτε, μὲ τὸν γαμπρό του Ἰωάννη Βισκόντι νὰ καταλάβουν στὴν Πίζα τὴν ἐξουσία, μὰ ἡ συνωμοσία ἀνακαλύφθηκε καὶ ἐξορίσθηκαν. Ὕστερ' ἀπὸ καιρὸ ὁ Οὐγκολῖνο γύρισε στὴν πατρίδα του, ὅπου κυβέρνησε ὁ ἴδιος. Ὡστόσο, ἡ κυριαρχία του δὲν κράτησε πολύ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πίζας Ρουτζέρι πέτυχε νὰ τὸν συλλάβῃ (Ἰούνιος τοῦ 1288) καὶ κατέλαβε ὁ ἴδιος τὴ θέση τοῦ κυβερνήτη. Φέρθηκε, μάλιστα, σκληρότατα σ' ὁλόκληρη τὴν οἰκογένεια τοῦ Οὐγκολῖνο: ἔκλεισε αὐτόν, τὰ δυὸ παιδιά του καὶ τὰ δυὸ ἐγγόνια του στὸν πύργο τοῦ Γουαλάντι, ποὺ ἀπὸ τότε ὀνομάσθηκε «Πύργος τῆς Πείνας». Ἡ κατηγορία ἦταν ἐξοντωτική: ὅτι ὅταν κυβερνοῦσε ὁ Οὐγκολῖνο, πληρώθηκε καὶ παραχώρησε στὴ Φλωρεντία καὶ Λούκα, ποὺ βρίσκονταν σ' ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ τὴν Πίζα, τρία φρούρια. Αὐτὸ τὸ δρᾶμα μέσα στὴ φυλακὴ διηγεῖται ὁ Δάντης ἐδῶ, μὲ τρόπο πραγματικὰ ἔξοχο. Ὁ Γάλλος ἑλληνιστὴς Λουὶ Ρουσσέλ, ἂν καὶ ἐπικρίνει τὴ μετάφραση τοῦ Βαλαωρίτη, ἀναγνωρίζει ὅμως, ὅτι ὁ ἐξελληνισμός της δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητος. «Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν καθαρὴν ἀξία της», γράφει. «Ἕνας ἀναγνώστης ἀδαὴς ὑποθέτω πὼς θὰ τὴν ἔπαιρνε γιὰ κείμενο ποὺ πρωτογράφτηκε στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Καὶ μόνο ἐπειδὴ ἔχουμε μπροστά μας τὸ κείμενο τοῦ Δάντη μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε τί ὁ Βαλαωρίτης ἀλλοίωσε, πρόσθεσε, μετέτρεψε καὶ ἀπέδωσε πιστά... Ὅμως στὴν πλήρη ἐξελλήνιση πέτυχε τέλεια...» (Βλ. καὶ Ἀρ. Βαλαωρίτη, Ἔργα, Πρόλογος καὶ σημειώματα Κώστα Καιροφύλα, τόμ. Α', σελ. 269 - 272).

Ἀλλὰ σ' ἀκούω καὶ φαίνεσαι ὅτ' εἶσαι Φλωρεντῖνος.
Ὡς τόσο μάθε ὅτ' εἶμ' ἐγὼ ὁ κόμης Οὐγκολῖνος,
κι' αὐτὸς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ρουγέρης ὁ Πιζᾶνος·
τώρα θ' ἀκούσῃς τί χρωστᾷ σ' ἐμέν' αὐτὸς ὁ πλάνος.
Τὸ πῶς ἐγὼ ἐμπιστεύθηκα στὴν ἄτιμη ψυχή του
καὶ πῶς ἐξεγελάστηκα μὲ τὴν πλαστὴ ἀρετή του,
πῶς προδομένος ἔπεσα στ' ἀνίερό του χέρι
καὶ πῶς ἐθανατώθηκα, ὅλος ὁ κόσμος ξέρει.
Ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἄκουσε, κρύβει βαθὺ σκοτάδι
τὸ φόνο, πὤύρηκα γιὰ μέ, πῶς μ' ἔστειλε στὸν Ἅδη.
Αὐτὸ θὰ μάθῃς καὶ θὰ ἰδῇς τ' εἶν' τὸ παράπονό μου.
Μέσα στὴ μαύρη φυλακή, π' ἀπὸ τὸ θάνατό μου
τῆς πείνας πῆρε τ' ὄνομα, στενόχωρη θυρίδα
ἄφινε κ' ἔφθαν' ἕως ἐμὲ φωτὸς καμμιὰν ἀχτίδα.
Ἐκεῖθεν εἶχα ὁ δύστυχος πολλαῖς φοραῖς μετρήσει
τὴν ἀλλαγὴ τοῦ φεγγαριοῦ, προτοῦ νὰ μὲ ξαφνίσῃ
ἕν' ὄνειρο παράδοξο ποὺ φώτισε τὸ νοῦ μου
καὶ μὤδειξε τὴ μοῖρά μου καὶ τὴ βουλὴ τοῦ ἐχθροῦ μου.
Μοῦ φάνηκε στὸν ὕπνο μου αὐτὸς ἐδ' ὁ προδότης
σὰν ἀρχηγὸς πολεμιστής, ὄχι ποτὲ δεσπότης,
ποὺ κυνηγοῦσε κ' ἔσπρωχνε τυφλὰ τὴ συντροφιά του
ἕνανε λύκο πὤφευγε μὲ τὰ λυκόπουλά του
νὰ πιάσῃ ἐπάνω στὸ βουνὸ πὠλόρθο δὲν ἀφίνει
στὴ Λούκκα ἢ Πίζα ἐλεύθερη ματιὰ ποτὲ νὰ δίνῃ.
Ἔτρεχ' αὐτὸς μὲ φλογεροὺς ξεχαμνισμένους σκύλους
πάντοτ' ἐμπρός, πάντοτ' ἐμπρὸς καὶ τοὺς πιστούς του φίλους
Γουαλάνδους εἶχε στὸ πλευρό, Λανφράγκους καὶ Σισμόντας.
Σὲ λίγο οἱ λύκοι ἐδείλιασαν κ' οἱ σκύλοι τότ' ὁρμῶντας
σχίζουν πατέρα καὶ μικρὰ μὲ δόντια λυσσασμένα.
Πρὶν φέξῃ φεύγει τ' ὄνειρο. Ξυπνῶ κι' ἀκούω σκιασμένα
ἀπὸ παρόμοιο φάντασμα νὰ κλαῖν ἐκεῖ σιμά μου
καὶ νὰ ζητοῦν λίγο ψωμὶ τ' ἄχαρα τὰ παιδιά μου.
Θἆσαι σκληρὸς παραπολύ, ἂν δὲν πονῇς ἀκόμη
προβλέποντας τί χαλασμοὶ μ' ἐπρόσμεναν, τί τρόμοι!
Καὶ πότε, πότε κλαῖς ἐσύ, ἂν δὲ θὰ κλάψῃς τώρα;...
Σηκώθηκαν τὰ δύστυχα. Εἶχε περάσει ἡ ὥρα,
ποὺ τὴν τροφὴ μᾶς ἔρριχναν. Προσμένουν μὲ λαχτάρα,
γιατὶ θυμοῦνται τ' ὄνειρο κ' ἔχουν κρυφὴ τρομάρα.
Ἄκουσα τότε πὤκλεισαν τοῦ πύργου μας τὴ θύρα
κ' ἐστήλωσα τὰ μάτια μου πάνω σὲ κάθε κλῆρα.
Ἔκλαιγαν ὅλα τὰ φτωχά. Μόνος ἐγὼ δὲν κλαίγω,
ἐπέτρωσαν τὰ σπλάγχνα μου κι' οὔτε μιὰ λέξη λέγω.
Τόσο π' ὁ Ἀνσελμιός μου ὁ μικρὸς μ' ἐρώτησε: «Πατέρα!
Γιατί, γιατί τέτοια ματιά; Τ' ἔχεις, καλὲ πατέρα;»
Ἀλλ' οὔτε τότ' ἐδάκρυσα, οὔτ' ἔδωκα καμμία
εἰς τὸ παιδί μου ἀπάντηση. Βουβὴ ἀπελπισία
ἐσφράγισε τὸ στόμα μου ἐκείνην τὴν ἡμέρα
καὶ τὴν ἀκόλουθη νυχτιὰ ὡς ὅτου στὸν αἰθέρα
ὁ νέος ἥλιος ἔλαμψε κ' ἔστειλε μιὰν ἀχτίδα
στὴν ἄσπλαχνή μου φυλακή, ἀπ' τὴ στενὴ θυρίδα.

Τότε στὴν ὄψι ἐκύτταξα τὰ τέσσερα παιδιά μου·
εἶδα γραμμένα ἐπάνω ἐκεῖ τ᾽ ἄγρια βάσανά μου,
κ᾽ ἐδάγκασα τὰ χέρια μου μὲ λύσσα, μὲ μανία·
κ᾽ ἐκεῖνα ποὺ θὰ πίστεψαν ὅτ᾽ ἡ πολλὴ νηστεία
μ᾽ εἶχ᾽ ἀγριέψει κ᾽ ἤθελα νὰ φάω τὰ κρέατά μου,
σκιασμένα ἐλάχτησαν μὲ μιᾶς κι᾽ ἔρχοντ᾽ ἐκεῖ σιμά μου.
«Πατέρα, λὲν τὰ δύστυχα, φάγ᾽ ἀπὸ μᾶς, πατέρα,
θἆναι λιγώτερο σκληρὸς ὁ πόνος μας, πατέρα,
τὴ σάρκα, ποὺ μᾶς ἔδωκες, ἂν τήνε πάρῃς πίσω».
᾽Εφάνηκα ὅτι ἡσύχασα γιὰ νὰ μὴ τ᾽ ἀπελπίσω.
᾽Εμείναμεν ὅλοι βουβοὶ ἐκείνην τὴν ἡμέρα,
βουβοὶ καὶ τὴν ἀκόλουθη... Πῶς τότε, σκληρὴ σφαῖρα,
ἄσπλαχνη γῆ, δὲν ἄνοιξες;... Τὴν τέταρτη ἐμπροστά μου
ὁ Γάδος μου σωριάζεται, κρατεῖ τὰ γόνατά μου
καὶ ξεψυχᾷ φωνάζοντας: «Πατέρα μου, ἐσπλαχνία!»
Καὶ καθὼς βλέπεις τώρα ἐμὲ εἶδα καὶ τ᾽ ἄλλα τρία
ἕνα πρὸς ἕνα νὰ σβυσθοῦν τὴν πέμπτη καὶ τὴν ἕχτη.
῞Ολα μοῦ τἄφαγε ὁ θυμὸς αὐτοῦ τοῦ θεομπαίχτη.
Τυφλὸς τρεῖς μέραις τἄκραζα. ῏Ητο τ᾽ ἀγέρι μαῦρο
κ᾽ ἐγύριζα ψηλαφητὰ τὰ λείψανά τους ναὗρω...
ἔπειτα ἡ πεῖνα ἐνίκησε τὴν πατρικὴ λαχτάρα»...

Εἶπε· τὰ μάτια του ἔστρηψε· τὴ φοβερὴ τὴν κάρα
ἅρπαξε πάλε λαίμαργα, πλατὺ τὸ στόμα ἀνοίγει
κι᾽ ἐπάνω της σὰν τὸ σκυλὶ βαθειὰ τὰ δόντια ἐμπήγει.
. . . .

Η ΛΙΜΝΗ

(ΕΚ ΤΟΥ ΛΑΜΑΡΤΙΝΟΥ)

Πάντα λοιπὸν θὰ τρέχωμε πρὸς ἄγνωστο ἀκρογιάλι,
θὰ καταποντιζώμεθα στοῦ τάφου τὴ νυχτιά,
χωρὶς ποτ' ἕνα ἀπάνεμο μὲς στὴν ἀνεμοζάλη,
οὔτ' ἕνα καταφύγιο στὴ βαρυχειμωνιά!

Κύτταξε, λίμνη, κύτταξε! Δὲν ἔκλεισ' ἕνας χρόνος
πῶπαιζε μὲ τὸ κῦμά σου χαρούμενη, τρελλή,
καὶ τώρα, τώρα ὁ δύστυχος, κάθομαι, λίμνη, μόνος
στὴν πέτρα ἐδ' ὅπου πάντοτε μᾶς ἔβλεπες μαζί.

Καθὼς καὶ τώρα ἐμούγγριζες καὶ τότε ἀγριεμμένη
κ' ἐξέσχιζες τὰ στήθη σου στοῦ βράχου τὰ πλευρά,
ἀνήσυχη ἐπαράδερνες στὴν ἄκρη θυμωμένη
κ' ἐρράντιζες τὰ πόδια της μὲ τὸν ἀφρὸ συχνά.

Θυμᾶσαι, λίμνη, μόνοι μας μιὰ νύχτα ἐγὼ κ' ἐκείνη
ἐλάμναμε ἄφωνοι οἱ φτωχοὶ στὰ κρύα σου νερά,
τ' ἀγέρι δὲν ἀνάσαινε, εἶχες καὶ σὺ γαλήνη,
στὸν ὕπνο σου δὲν ἄκουες παρὰ τὰ δυὸ κουπιά.

Μὲ μιᾶς τραγοῦδι οὐράνιο, πρωτάκουστο, δροσᾶτο
τὸ γέρο τὸν ἀντίλαλο τριγύρω μας ξυπνᾷ.
Ἔμειν' εὐθὺς παράλυτο τὸ κῦμά σου τὸ ἀφρᾶτο
καὶ τέτοια λόγια ἀκούστηκαν, θυμᾶσαι; ἁρμονικά·

«Δίπλωσε, Χρόνε, δίπλωσε τ' ἀκούραστα φτερά σου
ὧραις γλυκαῖς, μὴν τρέχετε, σταθῆτε μιὰ στιγμή,
καὶ σὺ μὴ φεύγῃς, νύχτα μου, μὲ τὴν ἀστροφεγγιά σου,
τώρα, ποὺ ζευγαρώσαμε, εἶν' εὔμορφη ἡ ζωή.

«Τοῦ κόσμου αὐτοῦ τὰ βάσανα, τὴν ἐρημιά, τὴ φτώχεια
θέλουν νὰ φύγουν ἄμετροι· γι' αὐτοὺς γοργὰ γοργά,
Χρόνε μου, πέτα κι' ἄφησε στοῦ ἔρωτα τὰ βρόχια
τὰ δυό μας νὰ χορτάσουμε τόσο γλυκειὰ σκλαβιά.

«Τοῦ κάκου! Ἡ ὥραις φεύγουνε. Κανεὶς δὲ μὲ προσμένει...
Κανεὶς δὲ μ' ἀκουρμαίνεται... Ἡ νύχτα εἶναι σκληρή...
Ἀχνίζουν τ' ἄσπρα, χάνονται... Κρυφὰ κρυφὰ προβαίνει
τἄσπλαχνο γλυκοχάραμμα... Λυπήσου μας, αὐγή!...

«Τοῦ κάκου! Ὅλα ξεγέλασμα, εἶν' ὄνειρα καὶ πλάνη,
ζωή μας εἶν' ἡ ἀγάπη μας καὶ μοναχὴ χαρά,
ἂς μὴ ζητοῦμε ἀνύπαρκτο στὸν κόσμο ἄλλο λιμάνι,
τοῦ χρόνου ἡ ἄγρια θάλασσα δὲν ἔχει ἀκρογιαλιά.

«Χρόνε ζηλιάρη, δύστροπε! Πέ μου, γιατί νὰ σβυῶνται,
σὰν ἀστραπὴ νὰ φεύγουνε ἡ ὥραις τῆς χαρᾶς,
καθὼς πετοῦν καὶ φεύγουνε χωρὶς νὰ λησμονιῶνται
κ' ἡ μαύραις, κ' ἡ ὁλόπικραις στιγμαῖς τῆς συμφορᾶς;

«Ἀπ' τὴ βαθειὰ τὴν ἄβυσσον, ὁποῦ μᾶς καταπίνει,
ἀπ' τὴν αἰωνιότητα, ὁποῦ μᾶς πλημμυρεῖ,
τίποτε, Χρόνε, τίποτε στὸ φῶς δὲν ἀναβίνει,
δὲν ξεφυτρώνει τίποτε... ὅλα τὰ τρῶς ἐσύ.

«Λοιπόν, ἀπ' ὅσα ἐχάρηκα δὲ θ' ἀπομείνῃ τρίμμα,
δὲν θὰ ν' ἀφήσω τίποτα σ' αὐτὴν τὴ μαύρη γῆ!
Ἀπ' τὸ γοργό μας πέρασμα δὲν εἶναι τάχα κρῖμα
νὰ μὴ σωθῇ ἕνα πάτημα, ὦ Χρόνε ἀδικητή;...».

Ὦ λίμνη, ὦ βράχοι μου ἄφωνοι, ὦ σεῖς, σπηλιαῖς καὶ δάση,
ποὺ βλέπετε τὸν πόνο μου, μιὰ χάρι σᾶς ζητῶ·
ἐσεῖς, ὁποῦ δὲ σκιάζεσθε κανεὶς νὰ σᾶς χαλάσῃ,
ποτὲ μὴ μᾶς ξεχάσετε, στὸ μνῆμ' ἂν πάω κ' ἐγώ.

Κι' ὅταν σὲ δέρνῃ ὁ σίφουνας, κι' ὅταν βαθειὰ κοιμᾶσαι,
ὦ λίμνη μου ἀφροστέφανη, νὰ μὴ μᾶς λησμονῇς.
Ἐσ' εἶδες τὴν ἀγάπη μας καὶ μόνη ἐσὺ θυμᾶσαι
πῶς ἄναφταν τὰ στήθη μας, καὶ θὰ μᾶς συμπονῇς.

Θέλω τὰ πεῦκα, τὰ ἔλατα, οἱ βράχοι, ἡ ρεμματιά σου,
τ' ἀφροῦ σου τὸ μουρμούρισμα, τ' ἀντίλαλου ἡ φωνή,

τὰ δροσερά σου σύγνεφα, τ' ἀγέρι, ἡ καταχνιά σου,
ἡ βρύσι, ὁ καλαμιῶνάς σου, τὸ χόρτο, τὸ πουλί,

τ' ἄστρο τ' ἀσημομέτωπο, ἡ μυρωδιά, ποὺ χύνει
τὸ γαλανὸ τὸ κῦμά σου, ὦ λίμνη μου γλυκειά,
ὅ,τι στὴν πλάσι ἔχει αἴσθησι, πνοή, νοημοσύνη,
ὅλα νὰ λένε: «Ἀγάπησαν, τὰ μαῦρα, φλογερά!» 1)

1) Γιὰ τὴ μετάφραση τῆς «Λίμνης» τοῦ Λαμαρτίνου ἀπὸ τὸν Ἀρ. Βαλαωρίτη γράφει ὁ Παλαμᾶς: «Βέβαια, χάνεται μέσα της ἡ λεπτὴ λαμαρτινικὴ εὐωδία καὶ μένει τὸ ὑλικώτερο κάπως χρῶμα τοῦ μεταφραστῆ· ὁ Λαμαρτῖνος ἀ π ο β α λ α ω ρ ι τ ί ζ ε τ α ι· μὰ τοῦτο ἴσα ἴσα δείχνει τὴ δύναμη τοῦ μεταφραστῆ. Ἡ π α ρ α φ ρ α σ μ έ ν η (ἔτσι τὴ λέει ὁ Βαλαωρίτης) «Λίμνη» ἀξίζει τὸ πρωτότυπο. Ἡ ἀπιστία τοῦ μεταφραστῆ χίλιες φορὲς περισσότερο χαρακτηριστικὴ τῆς ὀμορφιᾶς τοῦ πρωτότυπου ἀπὸ τὰ πιστότερα, μὰ κρύα ξαναντύματα τῶν καθαρευουσιάνων στιχουργῶν Καρασούτσα, Βλάχου, Βασιλειάδη καὶ ἄλλων. Μὴν κοιτᾶτε πῶς μεταφράζει ὁ Σολωμὸς τὸν Πετράρχη· ὁ Σολωμὸς μπορεῖ νἄχη μέσα του ἀρκετὸ πετραρχισμό· ὁ Βαλαωρίτης δὲν ἔχει τίποτε λαμαρτινικό. Μᾶς τὸ εἶπε κάπου ὁ ἴδιος». (Κωστῆ Παλαμᾶ, «Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης», ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη, 1924, σελ. 19 - 20). Σχετικὰ μὲ τὴ μετάφραση τῆς «Λίμνης», ὁ στενὸς φίλος τοῦ Α. Βαλαωρίτη Ἐμμ. Ροΐδης παρατήρησε, ὅτι «ὁ Βαλαωρίτης μετέβαλε τὴν Λίμνην τοῦ Λαμαρτίνου εἰς τρικυμιώδη θάλασσαν...». Τὴν μετάφραση ἐπικρίνει καὶ ὁ Γάλλος ἑλληνιστὴς Λουΐ Ρουσσέλ, τονίζοντας πὼς εἶναι «γυμνωμένη ἀπ' ὅ,τι ὑπάρχει καλύτερο στὸ πρωτότυπο».

ΠΑΡΑΦΡΑΣΙΣ[1])

ΕΚ ΤΗΣ ΓΝΩΣΤΗΣ ΑΦΙΕΡΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΟΥΓΚΩ

O livre, qu' un vent t' emporte etc.

Στοῦ ἀνέμου, βίβλε, τὰ φτερὰ ἀνάβα νὰ πετάξῃς
καὶ στὴ γλυκειὰ πατρίδα μου γοργὰ τρέχα ν' ἀράξῃς.
Τὸ δένδρον ποῦ ξερρίζωσαν τῆς στέλλει χάρισμά του
τὰ φύλλα τὰ ξερά του.

1) Ἡ παράφρασις αὕτη, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ἀπόσπασμα, ἐγράφησαν ἀναμφιβόλως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ σταδίου. (Σημ. Ι. Βαλαωρίτου).— Ὁ Γάλλος ἑλληνιστὴς Λ. Ρουσσὲλ γράφει, ὅτι ὁ Βαλαωρίτης δὲν παρέφρασε, ἀλλὰ μετέφρασε δοκιμαστικὰ τὸ τετράστιχο αὐτὸ τοῦ Οὑγκώ, ἀποδίδοντάς το μακρόσυρτα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χάνεται ὁ γοργὸς καὶ ξεκομμένος ρυθμὸς τοῦ πρωτοτύπου.

Π Α Ρ Α Φ Ρ Α Σ Ι Σ

Τ Η Σ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΕΘΕΛΟΝΤΑΣ ΩΔΗΣ

ΤΟΥ LAPRADE[1])

Καλῶς τὰ Ἑλληνόπουλα, ποὺ δὲν μᾶς λησμονοῦνε,
κι᾽ ὁποῦ ἔρχονται χαρούμενα μὲ μᾶς νὰ σκοτωθοῦνε!
Ἄλλοι εἶχαν ψόφια τὴν καρδιά, τὰ νεῦρα παγωμένα,
κι᾽ ἀφ᾽ οὗ τοὺς ζωντανέψαμε μὲ μάτια τρομασμένα
τώρα κυττάζουν, οἱ δειλοί, τὸ ψυχομάχημά μας,
ἀκοῦν σὰν ἄγρια θάλασσα νὰ βόγγουν τὰ αἵματά μας
κι᾽ ἀχάριστοι καμόνονται πῶς οὔτε μᾶς γνωρίζουν
καὶ σκιάζονται κι᾽ ἀχνίζουν!

Παλιὰ πρωτοπαλλήκαρα τῆς λευθεριᾶς, περνᾶτε!
Τροχίσετε τὰ νύχια σας, σταυραητοί, πετᾶτε!
Θὰ πολεμήσωμε μαζί, θὰ συναδελφωθοῦμε,
εἶναι τιμὴ καὶ δόξα μας μὲ σᾶς νὰ ματωθοῦμε.
Μὲς στὸ βαθὺ σκοτάδι μας, στὴ μαύρη τὴν ἐρμιά μας,
τὸ πέρασμά σας ἔλαμψε στ᾽ ἄχαρα βλέφαρά μας
σὰν οὐρανοκατέβατη κι᾽ ἀνέλπιστη μιὰ ἀχτῖδα,
παιδιὰ τοῦ Λεωνίδα.

Καλῶς μᾶς ἤλθετε! Ἄς ἦσθ᾽ εὐλογημένοι!
Ἐλᾶτε νὰ μᾶς δείξετε πῶς πρέπει νὰ πεθαίνῃ,
γιὰ νὰ ξυπνήσῃ ἀθάνατο, κάθ᾽ ἄξιο παλληκάρι.
Ἔλα, Νικήτα, Βότσαρη, ἔλα καὶ σύ, Κανάρη,
ποῦ ἐλάτρεψα στὴ νειότη μου, ἐλᾶτε νὰ μᾶς πῆτε
πῶς διώχνουνε τὸ βάρβαρο. Γιὰ μᾶς ἀναστηθῆτε...
Εὐλογημένη ἡ μνήμη σας! Τρεχᾶτε! Μὴ δὲν εἶναι
βυζάστρα μας αἱ Ἀθῆναι;

---

1) Ἐν τοῖς ἐξόχοις ἀνδράσιν, οὓς ἡ Γαλλία ἐπ᾽ ἐσχάτων ἀπώλεσε, καταριθμεῖται καὶ ὁ Λαπρὰδ (Laprade) ὁ χαριέστατος ποιητὴς καὶ ἀκαδημαϊκός. Ὁ Λαπρὰδ ἀνῆκεν εἰς τὴν μεγάλην γενεὰν τῶν Φιλελλήνων, διέσωσε δὲ ἀκμαῖα τὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα αἰσθήματα αὐτῆς καὶ ἀφ᾽ οὗ αὕτη ἔπαυσεν ἐμπνέουσα τοὺς ποιητάς. Τὸ φιλελληνικώτατον τοῦ Λαπρὰδ φρόνημα ἐξεδηλώθη ἐνθουσιωδῶς ἐν τῇ ᾠδῇ αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν εἰς Γαλλίαν μεταβάντων ἐθελοντῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον (1870—1871). (Σημ. τοῦ ποιητοῦ). — Ὁ Γάλλος ἑλληνιστὴς Λουΐ Ρουσσὲλ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ μετάφραση αὐτὴ τοῦ Βαλαωρίτη εἶναι ζωντανή, ἀλλὰ κατώτερη ἀπὸ τὸ μέτριο—ὡστόσο—πρωτότυπο

Ἐκεῖθε ποῦλθετε σ᾽ ἐμᾶς εἶχε φανῆ μιὰ μέρα
τὸ πρῶτο γλυκοχάραμμα στὸν σκοτεινὸν αἰθέρα
τοῦ κόσμου τοῦ θεότυφλου· τὴν ἅγια σας λαμπάδα,
ὅτ᾽ εἶχε πνίξῃ τῆς σκλαβιᾶς ἡ νύχτα τὴν Ἑλλάδα,
ἐμεῖς τὴν ἐγλυτώσαμε· τρεχᾶτε πρὶν τὴ σβύσουν,
ἄσπλαχνοι, μαῦροι δαίμονες, πρὶν τὴν ποδοπατήσουν,
νὰ τὴν ἀρπάξετε, παιδιά! Θἆνε διπλῆ τιμή σας,
γιατ᾽ ἦτανε δική σας!

Γιὰ σᾶς τὰ βόλια, ὁ θάνατος, χαρὰ καὶ πανηγύρι·
γιὰ μᾶς τὸ κάθε μνῆμά σας θὰ νἆν προσκυνητῆρι.
Κ᾽ ἐπάνω ἀπὸ τὴν πλάκα σας δύο ἔθνη ἀδελφωμένα
θὰ νἄρχωνται νὰ ρίχνουνε στεφάνια συμπλεγμένα
μὲ τοῦ παληοῦ μας ρουπακιοῦ τὰ πράσινα κλωνάρια
καὶ μὲ τῆς δάφνης τοῦ Ὑμηττοῦ τ᾽ ἀθάνατα βλαστάρια.
Χαρὰ στὴ γῆ ποῦ ἐβύζαξε, παιδιά, τὰ αἵματά σας,
θὰ μοιάσῃ στὴν ἀνδρειά σας!

Ὦ παλληκάρια ἀνήμερα! τὸ δάκρυ κ᾽ ἡ λαχτάρα
μοῦ σβοῦν, μοῦ πνίγουν τὴ φωνή... ἔχ᾽ ἡ ψυχή μου ἀντάρα ..
Ἐγὼ φτωχὸς κορυδαλλός, θαμμένος μὲς στὰ χιόνια,
μὲ τί τραγοῦδι νὰ δεχθῶ τοὺς κύκνους καὶ τ᾽ ἀηδόνια;
Καὶ μὲ τί λάλημα γλυκὸ νὰ πῶ στὴν οἰκουμένη
πόσο βαθειὰ ἡ ἀγάπη μας θὰ μείνῃ ριζωμένη;
Καλῶς τα, ποῦλθαν μὲ χαρὰ γιὰ μᾶς νὰ σκοτωθοῦνε
καὶ δὲν μᾶς λησμονοῦνε!

Τί βλέπω;... ἀνοίγει ὁ οὐρανός... Στὰ φωτεινὰ λημέρια
ψυχαῖς μεγαλοδύναμαις, π᾽ ἀστράφτουν σὰν ἀστέρια,
συναπαντιῶνται ἀδελφικὰ καὶ γέρνουν τὸ κεφάλι
καὶ μᾶς θωροῦν ἀπὸ ψηλά... Ἡ μιὰ φιλεῖ τὴν ἄλλη...
Ἐκεῖ Βαγιάρδος, Ἀχιλλεύς, Σωκράτης, Λαμαρτῖνος,
Φειδίας, Πλάτων, Ὅμηρος... Ἐκ᾽ εἶναι κι᾽ ὁ Ρακῖνος,
ποῦ ἐμπρὸς στὸν γέρο Αἰσχύλο σας τὰ γόνατά του κλίνει
κι᾽ ὅπου φωνάζει πρὸς ἐμᾶς: Π α ι δ ι ά μ ο υ, ε ὐ γ ν ω μ ο σ ύ ν η!

ΕΠΙ ΤΩ͂Ι ΘΑΝΑΤΩ͂Ι

ΤΟΥ ΑΣΤΡΟΝΟΜΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΣΕΚΚΗ

ΚΑΤΑ ΠΑΡΑΦΡΑΣΙΝ ΕΚ ΤΟΥ ΕΞΑΣΤΙΧΟΥ ΤΟΥ ΙΤΑΛΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ

R E U E R E

Γιὰ σὲ τὸ μνῆμα εἶναι στενό, κ' εἶναι φτωχὸ τὸ χῶμα,
ποῦ σοὔδωκαν γιὰ στρῶμα
καὶ κρύα εἶναι τὰ μάρμαρα, καὶ κούφια εἶναι τὰ λόγια,
ποῦ χρυσωμένα λάμπουνε στοῦ χάρου τὰ κατώγια.
Ἐσύ, δημότης τ' Οὐρανοῦ, παιδὶ τοῦ Γαλαξία,
γιὰ νὰ χορτάσῃς τῆς ψυχῆς τὴ δόξα, τὴ μανία,
πάρε τὸν Ἥλιο [1]) σου ταφή... Εἶναι θρονὶ δικό σου
τ' ἀστέρι πὤδωκε φτερὰ καὶ φῶς στὸ λογισμό σου. [2])

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α΄ ΤΟΜΟΥ

---

1) Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ ἀστρονόμος Σέκκης ἀφιέρωσεν ὁλόκληρον, σχεδόν, τὸν βίον του εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἡλίου.

2) Ὁ Ἰωσὴφ Reuere (1812—1890) σύνθεσε αὐτὸ τὸ σοννέτο ὅταν ζοῦσε ὁ Ἰταλὸς ἀστρονόμος Ἄγγελος Secchi (1818—1878). Ἡ μετάφραση ἀπὸ τὸν Βαλαωρίτη ἔγινε κατὰ τὸν θάνατό του. Ὁ Βαλαωρίτης μετέφρασε μόνον ἕξη στίχους, ἴσως, ὅπως ὑποστηρίχθηκε, «γιατὶ δὲν εἶχε μπροστά του ὁλόκληρο τὸ σοννέτο, καὶ θὰ διάβασε τοὺς τελευταίους αὐτοὺς στίχους του σὲ κάποιο περιοδικό, ὅπου θ' ἀναδημοσιεύθηκαν, κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τοῦ ἀστρονόμου, μέσα σὲ βιογραφία του, ἀγνοώντας ὅτι εἶναι ἀπόσπασμα σοννέτου».

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η ΚΥΡΑ ΦΡΟΣΥΝΗ (1859)

ΑΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΚΟΣ (1867)

ΦΩΤΕΙΝΟΣ (1789)

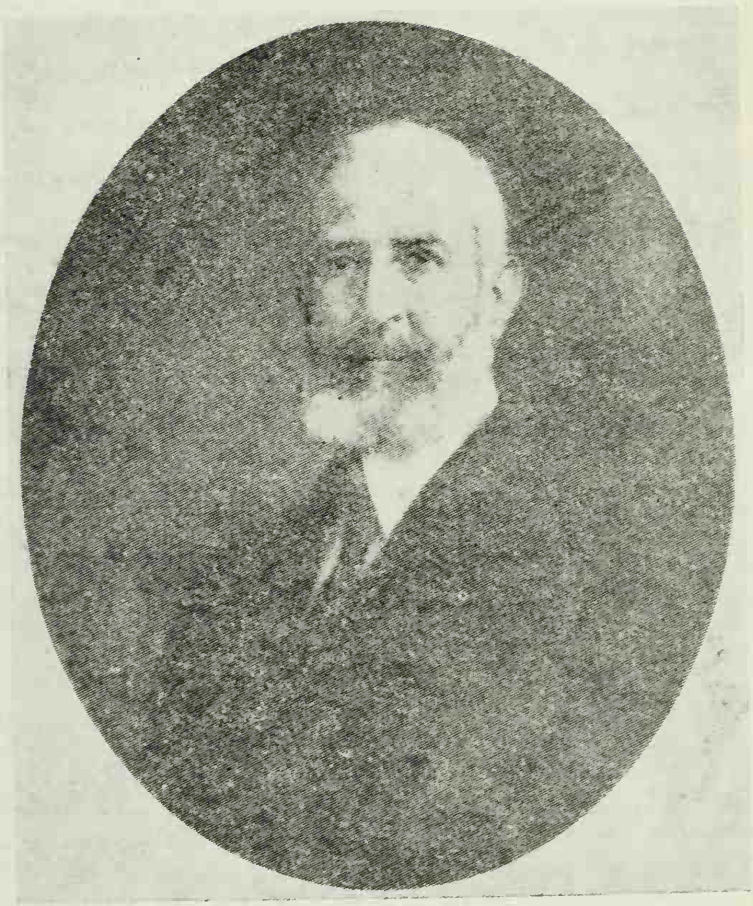
ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Οἱ Βαλαωρίτης, Πάδοβας καὶ Λομβάρδος, ὡς πληρεξούσιοι.
(Φωτογραφία πάνω στὴν Ἀκρόπολη).

Ἡ σύζυγος τοῦ Βαλαωρίτη Ἐλοΐσία.

Ὁ γιὸς καὶ βιογράφος τοῦ ποιητῆ, Ἰωάννης Βαλαωρίτης.

Ἀντωνίῳ Κόμητι τῷ Φλαμπουριάρῃ
εἰς θλιβερὰν ἀνάμνησιν τῆς 22 Ἰουλίου 1861.

Τὰ Χρόνια. α)

" Πάρε, παπᾶ, τὸ θυμιατό, φόρεσε πετραχήλι,
" Κ' ἔλα μ' ἐμὲ, σιγὰ σιγὰ, νὰ ψάλωμε τρισάγιο.–
" Εἶναι χρόνος πούχα ἰδῶ, θαλασσοπνιγμένος
" Καὶ σήμερα τὴν ἐκκλησιὰ, θυμᾶσαι, τὸ παιδί μου.
" Ἔρχομαι πάλαι νὰ τὸ ἰδῶ.– Δὲ θέλω ψαλμωδίαις...
" Δὲ θέλω κόσμου χλαλοή... Οἱ ξένοι μισομουτοῦνε...
" Θέλω νὰ μείνω μοναχὸς... σκοτάδι κ' ἐρημιά..."

Καὶ γονατίζῃ καταγῆς.– Στὴν ἄκρη τὴν πλάκα
Τὸ ἔρμο μέτωπο χτυπᾶ, καὶ τέτοια λόγια ρίχνῃ:

" Παιδί μου, γύρνα μιὰ στιγμή. Τὰ γαλανά σου μάτια,
" Ποῦ ταν γιὰ μένα οὐρανὸς, ποῦ ταν γιὰ μὲ τὸ φῶς μου
" Στοχάζομαί τα νὰ τὰ ἰδῶ.– Πρὶν σοῦ τὰ κλείσῃ ὁ χάρος
" Ἔτρεχα ὁ μαῦρος, ἔτρεχα. Ὁλονυχτὶς τὸ κῦμα
" Τὸ παρακάλεσα θερμὰ γιὰ μὲ νὰ γαληνέψῃ
" Καὶ νὰ μὲ πάρῃ στὸν ἀφρό· κ' ἐκεῖνο δὲ μ' ἐλυπήθη.
" Ἔφθασα ὁ δύστυχος ἀργὰ, τἄβρα μισοσβυμένα.–

„Ξύπνα, παιδί μου, δεν ακούς; Χιλιαχελιδονάκια τριγύρω
„αντιβοούν τρομαχτικά... Δεν κ' είναι συνθηγγά..
„ο κόσμος πώπεφτε νεκρός κ' έμοιωνε χαλασμένος,
„Με μιας ταράζεται, ξυπνά τώρα τα γκρεμνά του,
„Γυρεύ' ανθώτα και ζωή, γυρεύει παλληκάρια
„Κ' εγώ πατέρας ορφανός, εγώ τι θα του δώσω;...

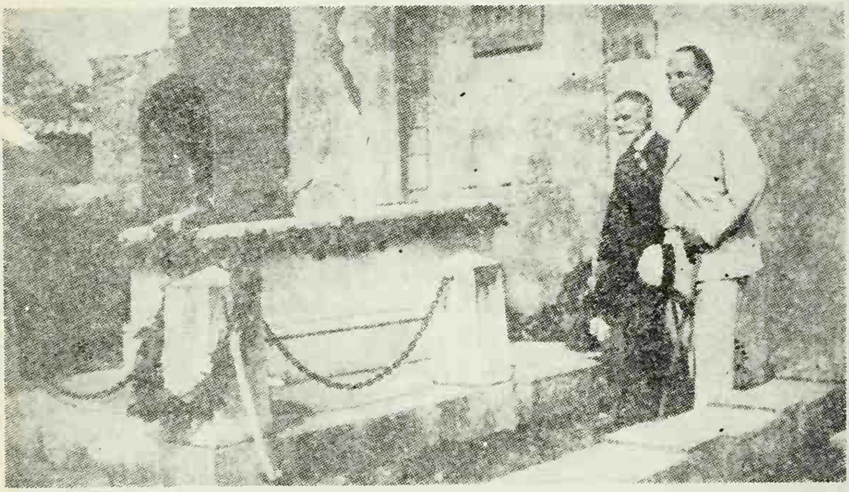
Κι' ο τάφος έμενε βουβός επάνω από την πλάκα
φεύγει το δάκρυ εδώ κ' εκεί. Καρδιά δεν έχει ο Χάρος
Σβει κι' ο παπάς το θυμιατό. Τα λόγια τα ξερά του
Με τον καπνό του λιβανιού φωλιάζουνε και φεύγουν.
Πού φεύγουν, πού θα φθάσουνε; Κατέρ' ακουσθήκανε τα
τ' ήθε μια μέρα το παιδί να εύρη στην αγκαλιά σου
Δε χάνετ' η χαραμαλιά τα σπλάχνα του πατέρου
Δε χάνετ' όχι. κ' η ευχή με τ' ουρανού τα βάθη.

„Πάμε, παιδί μου, κ' είν' αργά' λέγει ο παπάς
„Αυτού δεν είν' αυτού παρηγοριά' Έστρεψε τα βήματά
„από το μνήμα το ψυχρό στον κόσμο που διαβαίνει.
„εδώ τη σάρκα την νεκρή μας τρώγει το σκουλήκι
„Κ' εκεί μας βόσκει την ψυχή. Κοίταξε δεν το βλέπεις;
„Αν είν' ο θάνατος πικρός, είν' η ζωή φαρμάκι."

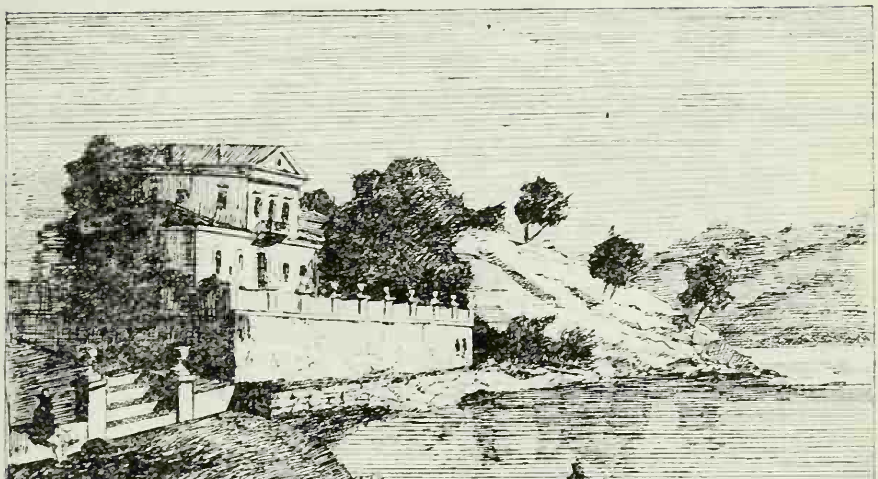
Αριστοτέλης Βαλαωρίτης

εν Λευκάδι
τη 8 Ιουνίου 1862 ν.

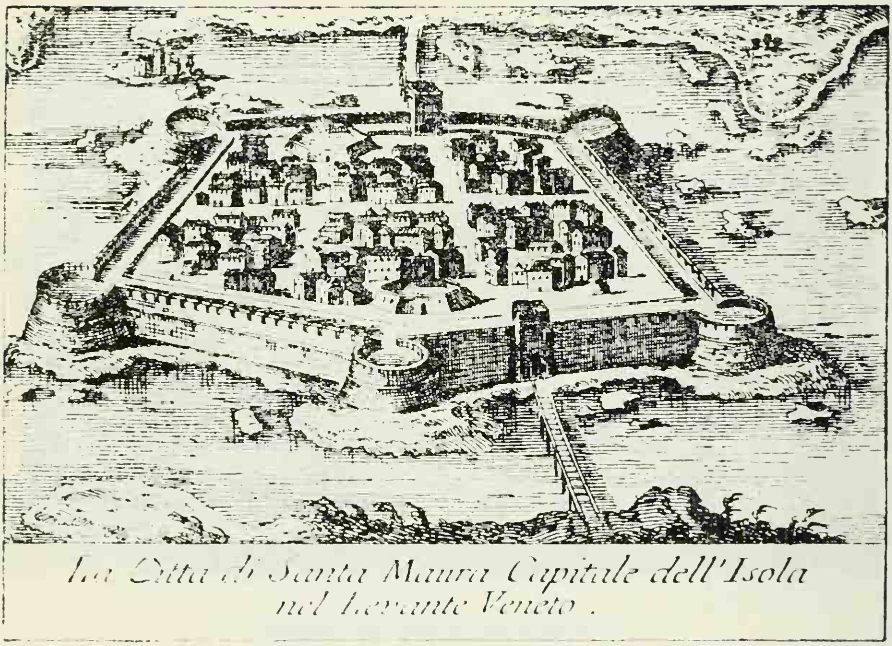
Αὐτόγραφο τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη.

Οἱ Παλαμᾶς καὶ Σικελιανός, μπροστὰ στὸν τάφο τοῦ Βαλαωρίτη, τὸ 1925.

Ἡ ἔπαυλη τοῦ ποιητῆ στὴ Μαδουρή.

Ἡ Λευκάδα κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. (Σχέδιον τῆς ἐποχῆς).